

מבית הגנזים

מכתבים, מסמכים וכתובות, תמונות וציורים,
תפילין, מגילות, וחפצים, ספרים נדירים וכתבי-יד

מ"בית הגנזים" אשר
בספריית אגודת חסידי חב"ד – אהל יוסף יצחק – ליובאוויטש

נערך על ידי
הרה"ת ר' שלום דובער שי' לוין

יוצא לאור על ידי

ספריית אגודת חסידי חב"ד – אהל יוסף יצחק – ליובאוויטש

ברוקלין נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושבעים לכריאה

**MIBEIS HAGENOSIM
TREASURES FROM THE CHABAD LIBRARY**

Copyright © 2009

by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY

770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213

(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718

editor@kehot.com

ORDER DEPARTMENT

291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213

(718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148

www.kehot.com

All rights reserved, including the right to reproduce this book or portions thereof,
in any form, without prior permission, in writing, from the publisher.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch, Inc.

ISBN 978-0-8266-0657-0

Printed in China

פתח דבר

"בית הגנזים" אשר בספריית אגודת חסידי חב"ד – אהל יוסף יצחק – ליובאוויטש, הוא אוצר בלום של ספרים נדירים, עלונים עתיקים, ארכיונים, תמונות, ציורים, מכתבים, מסמכים, כתובות, חפצים ופריטים נדירים מכל הסוגים.

מאז שנת תשל"ז, כשהתמניתי לניהול הספרייה, נהגתי לפרסם מזמן לזמן מחומר זה בבמות שונות, יחד עם סקירת רקע. בתקופה הראשונה התפרסמו הדברים בקובץ "גדיל תורה" שבעריכתי (קה"ת, תשל"ז-תשמ"ו); ואח"כ בשבועון "כפר חב"ד", ובכמות נוספות, כמו קובצי "הערות ובאורים"; כתבי העת "פרדס חב"ד", "היכל הבעש"ט", "אור ישראל" ועוד.

כיון שהחומר התפרסם במשך תקופה של שלושים שנים, באכסניות ספרותיות שונות, לכן גם סגנון הכתיבה הוא לא תמיד אחיד.

בספר זה ליקטתי רבים מהם בכפיפה אחת, עם הוספות ותיקונים, חילקתים לפי נושאים, וכל נושא – לפי סדר כרונולוגי.

כתחלת הספר בא מבוא – סקירת תולדות הספרייה ובית הגנזים אשר בה.

ובסופו – מפתח ענינים, שמות אנשים ומקומות.

בצד האנגלי של הספר באה סקירה באנגלית של כל פרקי הספר, שתורגמה בקיצור מהסקירה בלה"ק, ע"י הרה"ת ר' דניאל שי' גולדברג.

שלום דובער לוין

ח"י אלול ה'תשס"ט
ברוקלין נ.י.

מפתח

מבוא.....א

עניני רבותינו אדמו"רי חב"ד.....יא

- א. רישום רבנו הזקן בפנקס לאזניא.....יב
- ב. מענה רבנו הזקן, ע"י תלמידו רבי אהרן הלוי משטאראשעלע.....יג
- ג. מגילת חייו של הרב מליאדי זצ"ל.....יד
- ד. תמיכת כ"ק אדמו"ר האמצעי בבני משפחתו.....טז
- ה. נסיעת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע למקומות הרפואה.....טז
- ו. מכתב אדמו"ר מוהרי"צ מאוורוטש, לאחיו אדמו"ר מוהר"ש מליובאוויטש.....יח
- ז. פטור מהצבא הרוסי, שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.....כ
- ח. הפספורט של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.....כא
- ט. יומן כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע - שלהי קיץ תרד"ע.....כד
- י. רשימת ההעתקה מליובאוויטש לאראל, ומשם לרוסטוב.....כו
- יא. מכתבי החסיד הרשד"ם.....לו
- יב. מענה, ושטרות כסף שנתן כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לחסידים.....לט
- יג. מנורת החסידות.....מ
- יד. שני מכתבים - ע"י המזכיר ר' יעקב קאפיל.....מא
- טו. מסמך ומכתב מהרבנית שטערנא שרה ע"ה.....מב
- טז. קרן "ריינדשל".....מג
- יז. ברכות ומתנות - למזכרת יום החתונה - י"ג אלול תש"ז.....מד
- יח. מכתבי המזכירות אל החסיד מוהרא"א אקסלרוד.....מה
- יט. יומן כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע - חורף תש"ה.....מז
- כ. יומן כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע - תש"ט.....נט
- כא. פ"נים כלליים - אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע.....סד
- כב. ועד "אגודת תמימים".....עא
- כג. מכתבי הרב מאיר שלמה יאנובסקי וזוגתו.....עב
- כד. מגנזי ארכיון זלדה מישקובסקי-שניאורסאהן.....עד
- כה. מסמכים חדשים מהצלתו של הרבי והרבנית.....עז
- כו. מכתב אחי הרבי ר' ישראל ארי' ליב לאמו ומכתבי הרבי לאמו - בשם אחיו.....עט
- כז. הזמנת אנ"ש לרבי, שיבוא לביקור בארה"ק וצרפת.....פ
- כח. התכתבות בין הרבי להרב הוטנר בענין מבצע תפלין.....פח
- כט. ברכות ליום ההולדת השבעים של הרבי.....צז

עניני רבנות ורבנים.....קה

- ל. רבי יהודה אבן עטר, ראש רבני פאס.....קו
- לא. רבי יעקב אבן צור (היעב"ץ).....קטז
- לב. מוה"ר נתן מ"ץ דפולוצק.....קכב
- לג. רבני העיירה ליובאוויטש.....קכז
- לד. מכתב המלצה מהגאון מהר"מ בנעט, עבור הגאון מהר"י אסאד.....קלד
- לה. רבני חב"ד בעיירה ראמען.....קלה
- לו. מינוי הרב שניאור עטין לרב.....קמא
- לז. רבני חב"ד בעיירה באברויסק.....קמב
- לח. רבנות הרב משולם זלמן ניימארק בהארקי.....קמג

לט. מכתבי הגאון מוה"ר יצחק אלחנן ספקטור..... קמזה
 מ. מכתבים ופ"נים מהרב יהושע נימויטין..... קמז

עניני שו"ב

קנא.....
 מא. מאדמו"ר הצמח צדק, ע"י בנו אדמו"ר מהרי"נ מניעזין..... קנב
 מב. תשובה מהחסידי רבי הלל מפאריטש..... קנג
 מג. תעודות החסיד ר' יחיאל מיכל זוסניץ מבירז, שו"ב..... קנה
 מד. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ..... קנט
 מה. חוזה של הרי"מ בעזפאלאו עם מנקר ומוכר בשר בפאלטאווא..... קנט

דיני תורה, פשרות ושטרות

קסא.....
 מו. שטרות ומעשי בית דין מהשנים תנ"ז-תס"ח, בפאס, מרוקו..... קסב
 מז. שטרות ומעשי בית דין מהשנים ת"ע-תפ"ב, בפאס, מרוקו..... קסז
 מח. שטרות ומעשי בית דין מהשנים תפ"ג-תפ"ח, בפאס, מרוקו..... קעד
 מט. שטר בוררות ופס"ד של אדהא"מ, ואחיו, ודודו המהרי"ל..... קפא
 נ. שטר בוררות ע"י כ"ק אדמו"ר האמצעי..... קפה
 נא. אגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי, תיווך בעניני ירושת יתומים..... קפח
 נב. אגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי, להבטיח שהצדדים יקבלו את הדין..... קפט
 נג. הבוררים ר' הלל מפאריטש ור' אהרן מבעליניץ..... קפט
 נד. שטרות - וועקסלאך מהעיירה ליובאוויטש..... קצג

ספרים, הדפסה והפצה

קצה.....
 נה. ההוצאה השלישית של סדור עם דא"ח..... קצו
 נו. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ..... קצח
 נז. הדפסת הלקוטי תורה ע"י הרשב"ץ..... ר
 נח. חשבון הדפסת הלקוטי תורה - תרס"ד..... ר
 נט. הדפסת ומכירת ספרי ה"צמח צדק"..... רג
 ס. "בנין שלמה" מאת מוה"ר שלמה הכהן, מ"ץ דווילנא..... רה
 סא. רצון כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לבנות ספריה יהודית..... רו
 סב. מכתבי החפץ חיים..... רט
 סג. בקשת החזרת הספרים שנלקחו במוסקבה..... ריא
 סד. הדפסת ספרי הגאון מרוגוטשוב..... ריג
 סה. התהלים של הורי הרבי בגלות..... ריט

כתבי יד

רכא.....
 סו. תלמוד בבלי מסכתות סנהדרין ושבועות - כתב יד על קלף..... רכב
 סז. תלמוד בבלי מסכת קידושין - כתב יד..... רכב
 סח. חגיגה ויומא דפוס ספרד, וכתב יד רש"י למנחות..... רכג
 סט. ארחות חיים כתב-יד..... רכד
 ע. הזהר עם פירוש אור יקר בכתב-יד-קודש הרמ"ק ז"ל..... רכה
 עא. שמונה שערים - כת"ק הר"ש ויטאל..... רכז
 עב. סידור הבעל שם טוב ומכתבו..... רל
 עג. חדושי רבנו יהונתן אייבשיץ..... רל
 עד. ספרים עם הגהות אדמו"ר הזקן על הגליון..... רלב
 עה. הגהות רבי עקיבא איגר על גליון שו"ע חיו"ד..... רלג
 עו. שירת משה להחתם סופר..... רלד
 עז. כתבי רבי אברהם אבלי מווילנא..... רלד
 עח. כת"י אשל אברהם להגאון מבוטשאטש..... רלו
 עט. שאלת אדמו"ר הצמח צדק אצל אדמו"ר הזקן..... רלח
 פ. התנ"ך של רבינו ה"צמח צדק"..... רלט

פא. תשובת הר"ד לוריא מביחוב. רמב
 פב. מכתב בני אדמו"ר ה"צמח צדק" לאנ"ש. רמב
 פג. מכתב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. רמד
 פד. מעטפות כתי"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. רמד
 פה. תשובת הגה"ח מוה"ר מרדכי שניאור זלמן שניאורסאהן. רמו
 פו. הגהות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע על גליון הירושלמי שלו. רמז
 פז. ברכות ההפטרה - מוגה בכת"ק כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. רמט
 פח. לקוטי לוי יצחק - על הזהר. רנא
 פט. לוח דיני ומנהגי בית הכנסת - מוגה. רנב

תמונות וציורים. רנה

צ. ציור דיוקן רבי יוסף הצדיק אבד"ק פוזנא. רנו
 צא. ציור דיוקן רבי עקיבא איגר. רנו
 צב. ציור דיוקן כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק". רנז
 צג. אספת הרבנים בקאראסטען. רסב
 צד. שלוש תמונות מהגאון מרוגצ'וב. רסד
 צה. תמונותיהם האחרונות של הורי הרבי. רסה
 צו. תמונות כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע עם הרבי. רסו
 צז. תמונת המחזור של ישיבת תות"ל ווארשא-אטוואצק. רסח
 צח. ממראות 770 - בשנת תש"ג-ה. רסט
 צט. חדר היחידות של הרבי - בשנים הראשונות. רער

הפצים. רעא

ק. התפלין של רבותינו. רעב
 קא. שרוול, כיפה ועטרה. רעג
 קב. מקלות נועם. רעד
 קג. מעשי ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. רעז
 קד. הארנק של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. רעח
 קה. מגילות עתיקות בגנון הספריה. רעה
 קו. מעזבונו של הרב חיים כבש. רעט
 קז. בהיכל קדש - כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע. רפא
 קח. העפרון של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע. רפג
 קט. ה"עמודים הראשונים של הרבי. רפג
 קי. ספר ההפטרות שבחדרו הקדוש. רפד

חיזוק הדת. רפז

קיא. גזירת הלבושים. רפח
 קיב. שלושה מכתבים אל הגאון מהר"י אסאד. רפט
 קיג. מכתב מורי ומנהלי החדרים בוויטבסק - נגד לימודי חול בחדרים. רצב
 קיד. מכתב אנ"ש בראמען - אודות תעודות השכלה לרבנים ברוסיה. רצד
 קטו. דיווח החסיד ר' זלמן בוטמן מהנאסרים ברוסיה. רצז

מכתבי שד"רות, מעמד והמלצות. שא

קטז. מכתבי השד"ר מוה"ר משה ישראל, מהשנים ת"ע-תע"ב. שב
 קיז. מכתבי השד"ר מוה"ר יום טוב קריספו, מהשנים תע"ח-תפ"ב. שה
 קיח. מכתב המלצה מאת כ"ק אדמו"ר הזקן. שט
 קיט. מכתבי המלצה מאת כ"ק אדמו"ר הזקן. שי
 קכ. מהרה"ק רבי אברהם מקאליסק. שי
 קכא. עליית מוה"ר שמואל סג"ל מראהטשוב לארה"ק. שיא
 קכב. עליית מוה"ר משה מייזליש ומוה"ר ברוך מרדכי איטיגנא לארה"ק. שיב

קכג. מכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי אודות תמיכה בחולה שיד
 קכד. מכתבי אדמו"ר טשערנאביל וראחמיסטריווקא שיד
 קכה. מכתב האדמו"ר רבי מנחם נחום מטולנא שיז
 קכו. מכתבי אדמו"ר ר' רוזין שיח
 קכז. מכתבי הרה"ק ה"ר ישראל דוב מווילעדניק שכב
 קכח. מכתב רבי מנחם נחום באדמו"ר האמצעי שכד
 קכט. מכתבי אדמו"ר מוהררש"ז מלאדי שכד
 קל. מכתב האדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש שכז

עצות וברכות . שכט

קלא. מענה אדמו"ר הצמח צדק, ע"י הגבאי ר' חיים בער של
 קלב. מכתב הרה"ק ר' אהרן הלוי הורביץ מסטאראשעלא שלא
 קלג. מענה אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ע"י הגבאי ר' לוי יצחק אידלעוויץ שלא
 קלד. עצת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע להרשד"ם בעניני מסחר שלב
 קלה. מכתב אדמו"ר מוהרי"ד מלאדי שלג

עניני קהלות ובית הכנסת . שלה

קלו. פנקס קהלת הראדישץ שלו
 קלז. מכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי, לבניית בית כנסת שמ
 קלח. פנקס חברה ש"ס ניקוליוב שמא
 קלט. פנקס חברת מלביש ערומים בליובאוויטש שמז

מוסדות ושיבות . שנא

קמ. הישיבה בראמאנאווקא, שניהל הרב לאוואוט שנב
 קמא. מרבני ניקוליוב, לתמוך בישיבת תומכי תמימים שבליובאוויטש שנג
 קמב. הישיבה תומכי תמימים - סניף ווילנא שנד
 קמג. ר' יוחנן גורדון, וגמ"ח שומרי שבת שנה

עניני התונה . שסא

קמד. כתובות עתיקות שסב
 קמה. שטר התנאים של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע שסג
 קמו. הזמנה מאדמו"ר מוהרי"נ מניעזין לנשואי בנו שסד
 קמז. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ שסה
 קמח. שטר הכתובה של מרת רחל לאה בת אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט שסו
 קמט. שמחות בבית האדמו"ר מוהרש"ב מרעציצע שסז
 קנ. ספרים שקיבל הרבי בחתונתו שסז
 קנא. הרבנית שטערנא שרה, אודות נישואי הרבי והרבנית שסח
 קנב. מוה"ר לייב שיינין הי"ד, ר' יוחנן גורדון ע"ה, וחתונת הרבי שסט
 קנג. התנאים בכתי"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע שעא

משיח וגאולה . שעג

קנד. ספר תורה לקבלת פני משיח שעד

מפתחות . שעז

מפתח ענינים שעח
 מפתח מוסדות וארגונים שפב
 מפתח אנשים שפג
 מפתח מקומות ת"ט

מבוא

מבוא

ספריית אגודת חסידי חב"ד - אהל יוסף יצחק - ליובאוויטש, ממוקמת במרכז העולמי של תנועת חב"ד - 770 איסטערן פארקוויי, ברוקלין נ.י.

הספרייה במרכז העולמי של תנועת חב"ד

הספרייה הזאת היא אחת מהספריות הכי חשובות, שבה לערך 250 אלף ספרים, רובם עתיקים ונדירים; מהם לערך 200 אלף ספרים בלשון הקודש ובאידיש, ולערך 50 אלף ספרים בשאר השפות.

מלבד זאת יש בספרייה:

אוסף של כמה אלפי כרכי כתבי-יד; רובם בחסידות חב"ד, כתב-יד-קודש אדמו"רי חב"ד, או העתקות שהעתיקו לעצמם החסידים.

ארכיון גדול של מכתבים וכתבים הקשורים לחב"ד; כולל ארכיון המכתבים הענק של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

גנוך חפצי קודש שנשארו בירושה מאדמו"רי חב"ד, וכן חפצים מכל הסוגים שניתנו במתנה לרבי במשך שנות נשיאותו.

אוסף תמונות של חסידים ופעילות חב"ד שנשלחו אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע במשך שנות נשיאותו, ואל כ"ק אדמו"ר זי"ע במשך שנות נשיאותו.

ארכיון גדול של קטעי עתונות הקשורים לתנועת חב"ד וליהדות בכלל, ועוד מחלקות שונות של מודעות ופרסומים מכל הסוגים שנשלחו לרבי במשך השנים.

צוות מיוחד עובד בקביעות על אוסף כתבי היד והארכיונים, ועל פיהם נערכים ונדפסים ספרי הלכה, ודרושי, שיחות ואגרות-קודש אדמו"רי חב"ד.

אולם הקריאה

החלק הפתוח לקהל החוקרים הוא רק אוסף הספרים, שנערך עליו קטלוג מפורט וממוחשב, הפתוח לקהל הרחב - גם על ידי האינטרנט, בכתובת:

<http://chabadlibrary.org/catalog>

בספריה ישנו גם אולם תערוכות, אשר בו מוצגים פריטים מובחרים מתוך גנזך החפצים, תמונות, ספרים וכתבי-יד.

אולם התערוכות

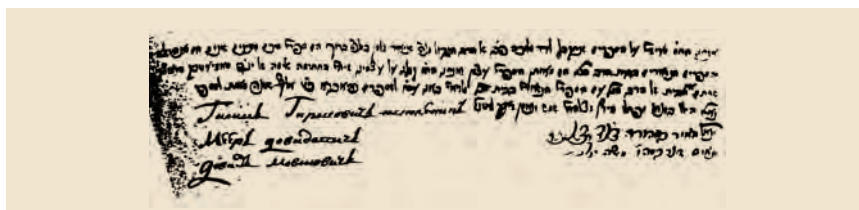
היסטוריה

לאורך כל ימי תנועת חב"ד, קיים היה אוסף ספרים וכתבי-יד במרכזו, ברשות האדמו"ר נשיא התנועה.

האוסף של הדורות הראשונים היה קטן הכמות, וגם ממנו כמעט ולא נשאר שריד. רובם המכריע של הספרים וכתבי-היד שהיו בו נשרפו בשריפות המרובות, שפקדו את העיירות הקטנות בימים ההם, או שאבדו בשאר הרפתקאות הזמנים.

עיקרו של האוסף הקיים התחיל בדור השלישי לתנועת חב"ד, והלך והתרחב במשך הדורות.

מהדור הראשון של חב"ד ידועה לנו רק רשימה של כמאה כרכים ספרי דפוס, שנלקחו לבדיקה מבית כ"ק אדמו"ר הזקן, רבי שניאור זלמן מלאדי, בעת מאסרו (מסתבר שרק חלק מספריו נלקח, כדי ללמוד ממנו על הכלל כולו - אם יש בביתו חומר נגד המלוכה).

תעודת לקיחת הספרים לבדיקה, והספרים הנשארים בבית הרב

אפשר שהמדובר הוא רק בספריה של כמה מאות ספרים; אבל גם סכום זעום זה גדול היה ברוסיה של אותם הימים. מכל מקום, עדיין אי אפשר לתאר את האוסף הזה בשם "ספריה".

בסוף ימיו היו שתי שריפות בבית רבינו, האחת בשנת תק"ע, שאז נשרף גם כתב-יד-קדשו, חיבור השלחן ערוך שחיבר. והשנייה בתקופת מלחמת נפוליון, כאשר ברח מביתו בלאדי בשלהי שנת תקע"ב, וטולטל בדרך עד להסתלקותו בכ"ד טבת תקע"ג.

כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי, ממלא מקומו והאדמו"ר השני בחב"ד, התיישב בעיירה ליובאוויטש בשלהי אותה שנה, בנה שם בית ובית כנסת גדול, עם ספריה שכללה 611 כרכים, מסודרים בארבעה ארונות. כך מסופר בדיווח שנרשם אחרי החיפוש בית שערכו בשנת תקפ"ו.

אוסף של ממש התחיל בדור השלישי - אצל כ"ק אדמו"ר ה"צמח-צדק", והלך וגדל מדור לדור.

על האוסף הזה עברו הרפתקאות וגלגולים רבים:
בשריפות שפרצו בליובאוויטש נשרף חלק חשוב ממנו.

והנה הרב האדמו"ר מוהר"ר ש"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אודות שריפת ספריו (בגוף שלישי)

כתי"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אודות שריפת ספריו (בגוף שלישי)

חלק מספרי הדפוס של האוסף הזה עבר לידי יורשי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" - אחר
הסתלקותו, ולידי יורשי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע - אחר הסתלקותו.

חתימת אדמו"ר מהר"ש

רובו של אוסף ספרי הדפוס שנאסף עד למלחמת העולם הראשונה, הוחרם ע"י הממשל
הקומוניסטי, עד שכ"ק אדמו"ר מוהר"י"צ נ"ע הוכרח להתחיל לבנות אוסף חדש.
בשעת כיבוש פולין ע"י הנאצים והצלת כ"ק אדמו"ר מוהר"י"צ נ"ע ובני ביתו, נותר כל
האוסף החדש הזה בפולין תחת השלטון הנאצי; ורק אחרי התאמצות של שנה וחצי, והעברת
האוצר הזה ממקום למקום בדרך לא דרך, הגיע האוסף לני. בשלהי שנת תש"א.
בשנים תשמ"ה-ז נהל משפט ארוך עם נכד כ"ק אדמו"ר מוהר"י"צ נ"ע, שטען לבעלות על
חלק מהספריה.

אמנם עם כל ההרפתקאות והגלגולים האלו, זכינו סוף סוף, שרובו הניכר של האוסף הגדול
הזה, שנאסף ע"י נשיאי חב"ד במשך הדורות, נשמר בדרך זו או אחרת. חלק הארי שבו נמצא
כיום ב"ספריית אגודת חסידי חב"ד".

הספרים נחלקים לשלושה: א) אוסף ליובאוויטש. ב) אוסף אדמו"ר מוהר"י"צ. ג) אוסף הרבי:

אוסף ליובאוויטש

אוסף הספרים שנאסף ע"י אדמו"רי חב"ד בליובאוויטש, עיקרו עדיין מונח בספריה
הצבורית במוסקבה.

כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, הרבי החמישי בחב"ד, הוכרח לברוח מליובאוויטש בעת מלחמת
העולם הראשונה, כאשר הצבא הגרמני התקרב לאיזוה, והתיישב ברוסטוב על נהר דון.¹
את אוצר הספרים הניח למשמרת במחסן במוסקבה, עם התוכנית לקבלו חזרה אחרי תום
ימי המלחמה.

כתי"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אודות משלוח הספרים מליובאוויטש

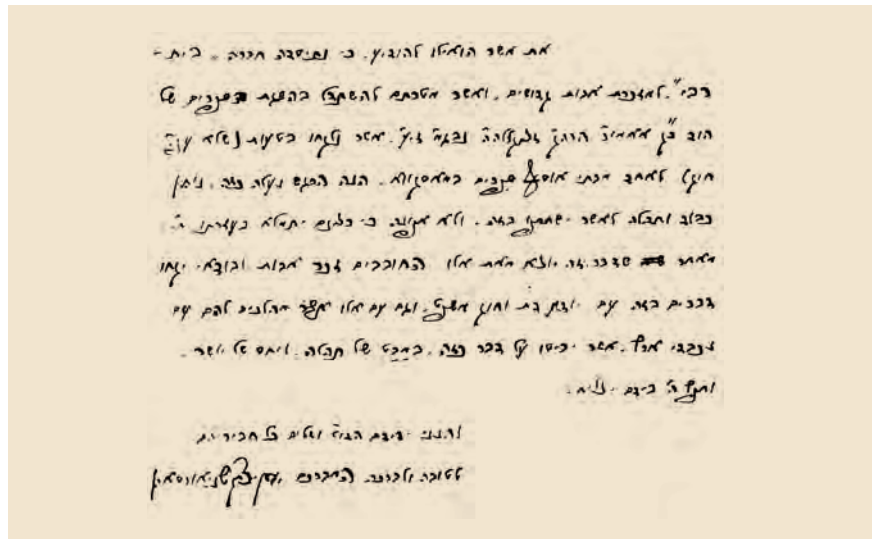
כתי"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אודות משלוח הספרים מליובאוויטש

אמנם בשלהי תקופת המלחמה, הסתלק כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע ברוסטוב. נשיאות
חב"ד עברה לידי בנו ממלא מקומו כ"ק אדמו"ר מוהר"י"צ נ"ע, אשר התחיל להתעניין במצב
הספרים וקבלתם חזרה מהמחסן.

אלא שבאותה שעה התחיל המשטר הקומוניסטי; המחסנים הולאמו, הספרים נלקחו משם
והונחו בספריה הצבורית במוסקבה (רק חלק קטן מהספרים עברו לרוסטוב, ומשם ללנינגרד,
ריגא, ווארשא וני. ועומדים בארון מיוחד בספריה).

1 ראה לקמן פרק 1.

שנים רבות עסק בזה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. אמנם עם כל השתדלותו המסועפת לא הצליח לקבל את ספריו בחזרה.²

כתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אודות הספרים שנלקחו במוסקבה

מיד כשהתחילו ניצני העידן החדש ברוסיה, בשנת תשמ"א, התחיל הרבי לעסוק בנסיון גאולת האוסף הזה. יותר מעשר שנים עסק בזה הרבי במרץ הכי גדול, ע"י שלוחיו המיוחדים שמינה על כך. שתי פעמים שלח הרבי משלחת מיוחדת לרוסיה, לשהות שם תקופה ממושכת ולעסוק בגאולת הספרים.

הספרייה במוסקבה שבה מונחים הספרים

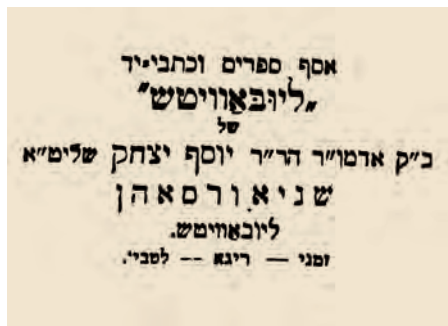
אמנם האוסף הזה עדיין מונח בספרייה במוסקבה, ועדיין ממשיכים לעסוק בזה, מתוך תקווה אמונה ובטחון, אשר סוף סוף יכירו כולם בעובדה, אשר הספרים הקדושים הללו חייבים לחזור למקומם, ספריית חב"ד המרכזית.

אוסף אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

באותה שעה שהונח אוסף הספרים בספרייה הצבורית במוסקבה, בשנת תרפ"ד, התחיל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לבנות מחדש את ספריית ליובאוויטש. בתחלה קנה את אוסף הספרים של הביבליוגרף והאספן ר' שמואל ווינה, ובו כחמשת אלפי ספרים יקרי ערך, עתיקים ונדירים, מגילות וכתובות עתיקות ועוד.³ ומיד התחיל להתעסק בהרחבת הספרייה והשלמתה בספרי יהדות ויהודים מכל הסוגים. בשנת תרפ"ז נאסה, נשלח לגלות, שוחרר והוכרח לעזוב את רוסיה. בתחלה לא הרשו לו לקחת אתו עמו את האוסף החדש הזה. אמנם אחרי הודעתו האיתנה, שבלי הספרים אינו נוסע, ניתן לו הרשיון המיוחל, והעביר את האוסף הזה למרכז החדש של חב"ד, בעיר ריגא. משם פנה במכתבים ומודעות לאנ"ש ברחבי תבל, להשתדל להעשיר את "ספריית ליובאוויטש" בספרים מכל הסוגים.

2 ראה לקמן פרק סג.

3 ראה לקמן פרק קה ופרק קמד.

כותרת נייר המכתבים של הספריה בריגא

כך נמשך גם אחרי הגירתו, והעברת מרכז חב"ד לפולין, בעיירות ווארשא-אטוואצק.

בתחלת ימי מלחמת העולם השנייה, היה אדמו"ר מוהריי"צ בווארשא הכבושה ע"י הנאצים ימ"ש, במשך תקופה של כמה חדשים, עד אשר בשלהי חורף ת"ש נגאל משם יחד עם כמה מבני ביתו ומזכיריו; בתחלה עברו לריגא, ומשם הגיעו לנ.י. הספרייה עדיין נשארה בפולין הכבושה. במשך שנה וחצי עסקו בהעברת כל תכולת הספרים הזאת ממקום למקום, עד אשר הגיעה לנ.י. בשלהי שנת תש"א.

מדבקה על הספרים שלו בצעירותו בליובאוויטש

אז הוקדשה לספרייה הזאת קומת הקרקע של מרכז חב"ד החדש - 770 איסטערן פארקוויי, ושם היא עומדת עד היום הזה.

אוסף הרבי

מיד כשהגיע הרבי לנ.י. בקיץ תש"א, מונה ע"י כ"ק חותנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לעמוד בראש ה"מרכז לעניני חנוך". הרבי ארגן אז אוסף ספרים נפרד ב-770, כדי לשרת את עבודת המרכז לעניני חנוך.

אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ביו"ד שבט תש"י, עברה נשיאות חב"ד לידי הרבי. אז התחיל להרחיב את האוסף הזה, בספרים רבים שנאספו על פי הוראותיו, ע"י שלווחי הרבים ברחבי תבל.

בשנת תשכ"ז, כשגדל האוסף הזה לממדים גדולים, נקנה הבית הסמוך ל-770 כדי לאכסן בו את הספרייה המיוחדת הזאת.

במשך השנים תשכ"ח-תשמ"ה התקיימו במרכז חב"ד שני ספריות מקבילות: (א) האוסף של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בקומת הקרקע של 770. (ב) האוסף של הרבי, בבית הסמוך ל-770.

בשנים תשמ"ו-ו התקיים משפט הספרים הנזכר, אשר נכד כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע טען לבעלות על חלק מהאוסף שלו.

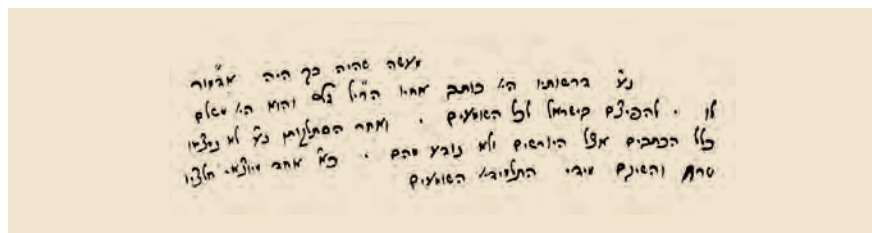
בית המשפט פסק, אשר כל הספרים צריכים להיות מוחזרים לספריה, כי לא היתה כאן בעלות אישית של הרבי על הספרים אלא כולם שייכים לאגודת חסידי חב"ד. אחרי נצחון הספריה במשפט, כאשר בית המשפט שכל הספריה שייכת לאגודת חסידי חב"ד, הכריז הרבי על מבצע ספרים ענק, של התרמות ספרים לספריה, ואף הורה לאחד את שני האספים שתהיה ספריה המרכזית של "ספריית אגודת חב"ד אהל יוסף יצחק - ליובאוויטש", ע"י בניית והרחבת בנין הספריה - שיהי מחובר לבנין המרכזי - 770. מיד התחילו ההכנות לפתיחת הספריה לקהל החוקרים. בשנת תשמ"ט הורה הרבי להתחיל בהרחבת ושיפוץ בנין הספריה המחובר לבנין מרכזי חב"ד העולמי - 770. בשנת תשנ"ב סויימה בניית הספריה ועריכת הקטלוג הממוחשב, ונפתח אולם הקריאה לקהל החוקרים. בשנת תשנ"ד נפתח לצבור הרחב - אולם התערוכות של הספריה.

שלט הקדשה על קיר הספריה

אוסף כתבי היד והארכיון

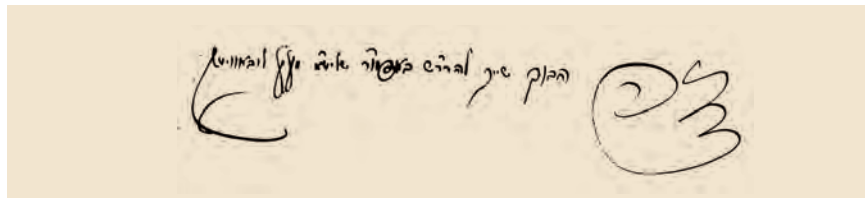
בד בבד עם אוסף ספרי הדפוס, הלך וגדל גם אוסף כתבי היד, במשך שבעת הדורות של תנועת חב"ד. עיקרו של האוסף הזה הוא כתבי-יד של תורת חסידות חב"ד. הדבר התחיל בתחלת תקופת נשיאות כ"ק אדמו"ר הזקן, בשעה שעדיין לא הדפיס אף ספר מספריו. את הדרושים שהיה אומר מדי שבת בשבתו היה רושם אחיו, הרה"ק רבי יהודה ליב אבד"ק יאנאוויטש, מחבר ספר שארית יהודה. העתקות רבות היו נעשות מ"הנחות" אלו שהיו מופצות בין אלפי החסידים. גם ספר ה"תניא" לא נדפס עדיין באותה שעה, והיה מופץ בין החסידים בהעתקות רבות. כך התחיל להוצר אוסף כתבי-יד של תורת חסידות חב"ד. מובן שאוסף זה לא היה שמור בבית רבנו הזקן. אמנם כעבור שני דורות, השתדל נכדו וממלא מקומו - כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" - לרכז את כל כתבי היד האלו במקום אחד, וכך התחיל להבנות אוסף כתבי-היד, שנשמר תמיד במרכז חב"ד.

כתי"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"

אודות אוסף כתי"ק דרושי כ"ק אדמו"ר הזקן

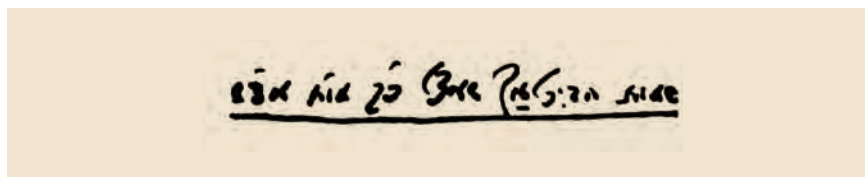
מזמן לזמן גדל האוסף הזה, הן ע"י רכישת כתבי-יד, תורות וכתבי-יד האדמו"רים הקודמים, והן מדרושי האדמו"ר של הדור ההוא, שהיה רושם בעצמו או שהיה אומרם ברבים והחסידיים היו רושמים ומעתיקים אותם בהעתקות רבות. אוסף זה עבר תמיד מנשיא התנועה לממלא מקומו.

"בוך" של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

גם האוסף הזה לא ניצל מהרפתקאות הזמנים. מספר קטן של כרכים נתגלגל לידי שאר יורשי האדמו"ר אחר הסתלקותו. השריפות הנזכרות שפקדו את העיר ליובאוויטש לא פסחו גם על אוסף כתבי-היד, שגם מהם נשרפו כרכים רבים. אמנם רובו ועיקרו של האוסף הזה נשמר תמיד במרכז תנועת חב"ד. גם הכרכים שנתגלגלו לידי שאר היורשים, נרכשו בסופו של דבר ע"י הרבי ואנשיו, והוחזרו לרשות הרבי, נשיא התנועה.

כך היה עד לכיבוש פולין ע"י הנאצים, בראשית שנת ת"ש, שאז נאבד האוסף היקר והקדוש הזה, למשך שלושים ושמונה שנים. אמנם ה' ברחמיו המרובים לא השבית חסדו מעלינו; כעבור שנים רבות נמצא האוסף בספרייה בווארשא, ובראשית שנת תשל"ח הוחזר לספרייה המרכזית.

כתי"ק כ"ק אדמו"ר זי"ע - אודות אוסף כתבי-היד של רבותינו נשיאינו

בספרייה נמצאים כיום כשלושת אלפי כרכים כתבי-יד; יותר ממאה מהם - כתובים בגוף כתבי-יד-קודש רבותינו נשיאינו. כל אלה, בנוסף לארכיון ענק שבו כמאה אלף מכתבים ומסמכים של כל שבעת דורות נשיאי חב"ד (רק מועטים מהם מהדורות הראשונים), וכן מכתבים אליהם, בנוסף לאלפי מכתבים ומסמכים אחרים. על כתבי היד הללו עובד צוות מיוחד, לערוך ולהדפיס ממנו את סדרת דרושי, שיחות ואגרות-קודש רבותינו אדמו"רי חב"ד לדורותיהם.

אולם התערוכות

הספרייה הזאת אינה מיועדת להשאלה, או לקריאת ספרים ע"י הציבור הרחב, אלא כפי שהודגש כמה פעמים ע"י רבותינו נשיאינו, שהיא ספרייה לחוקרים, רבנים ראשי-ישיבה ומחברים הרוצים לעיין בספר נדיר. כדי לרוות את נפש הציבור הרחב אשר חשקה נפשו לראות מעט מזעיר מהאוצרות הקדושים הגנוזים בספרייה, הוקדש בספרייה אולם מיוחד לתערוכות. כל שנה או שנתיים נבחר על ידי הנהלת הספרייה נושא מיוחד, שאליו מוקדשת התערוכה. במשך השנים הוצגו בתערוכה הזאת פריטים מיוחדים, הקשורים לכל אחד מאדמו"רי חב"ד ולכל שטח של פעילות חב"ד. בתערוכות האלו הוצגו ספרים, כתבי-יד, חפצים, ציורים ותמונות הקשורים לאדמו"רים ולפעילות חב"ד, לגדולי ישראל ובפרט - גדולי החסידות.

כך גם הוצג אוסף ההגדות המיוחד של הספריה; כתובות, והוצאות הראשונות של ספרי חסידות, שנדפסו בדורות הראשונים.

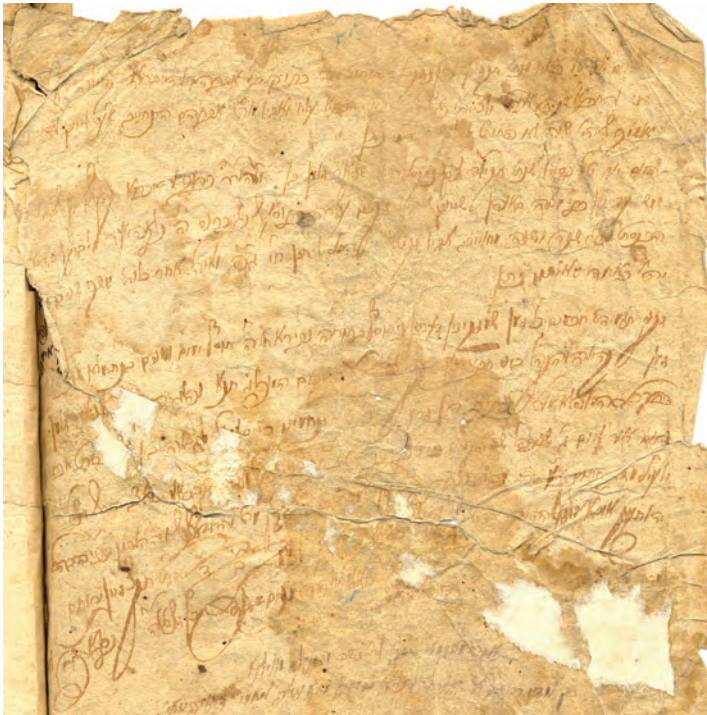

ביקור הרב הראשי הראשון-לציון מוה"ר אליהו בקשי-דורון שליט"א בתערוכת הספריה לתערוכות האלו באים אנשים ונשים מכל החוגים, ילדי בתי הספר, קבוצות תיירים, וכל מי שרוצה לראות בעיניו ספרים וחפצים - המלמדים את תולדות החסידות ואוצרות הספריה, אשר אחרי הכנות של דורות - פתוחה היא לצבור.

עניני רבותינו אדמו"רי חב"ד

א. רישום רבנו הזקן בפנקס לאזניא

באחד מכתבי היד שבספריה (מס. 1333) מועתקת מפנקס לאזניא, הרשמת כ"ק אדמו"ר הזקן בחברה קדישא של קהלת לאזניא. עיקרה כבר נתפרסם בכמה מקומות, ונדפס גם בבית רבי (א, ב). אלא שכאן יש הוספת איזה פרטים, ובסוף נרשם: ולעיל מזה חתום א[ת] ע[צמו] הרב מפלענצנע [...] למטה [...] הזקן מ"ה יהודא ליב'. וזה הלשון בכ"י הרב הנ"ל הועתק און[ת] בא[ות] מגוף הפנקס השייך ל[...]. אור[ן] ליום ב' ד' טבת תקצזי"ן. ירוחם בא"א מהור"ר מנחם מענדל כ"ץ זצ"ל"ה [גבאי?] פה לאזני.

היום² יום ט"ו כסלו תקצזי"ן לפ"ק נתקבל התורני מו"ה ברוך ב"מ אברהם³ להחברא קדישה רק [שיהי'] ש[מש] להחברא שנה אחת ולציית כל אשר יצו החברא עליו ואביו מו"ה אברהם התחייב א[ת] ע[צמו] ליתן להחברא אלשיך שיהי' שוה לא פחות משלשים רו"כ.

נתן⁴

היום יום ט"ו כסלו תקי"ד לפ"ק נתקבל הילד שניאור זלמן בן מהור"ר ברוך להחברא קדישא רק שיהי' שמש עד [בן?] בר מצוה באופן שיתן אביו זקנו עשרה ברוסעס כל ברוס ה' קלאפטער

1 כמה תיבות מטושטשות וקרועות, ומתוכן הדברים נראה ששנים חתמו (או כתבו) בפנקס לאזניא על הרשמת רבנו הזקן לחברא קדישא: א) הרב מפלענצנע. ב) הרב הזקן מ"ה יהודה ליב. הרשמת אדמו"ר הזקן מועתקת בכמה כת"י, ונדפסה גם בבית רבי (א, ב), ובשוה"ג שם כותב על החתימה "נאום יעקב במוהרצ"ה זללה"ה", אשר הוא בעהמ"ח ס' ישועות יעקב על המדרש, והי' רב אח"כ בק"ק פלענצנע. [הכוונה לפירוש ישועות יעקב על תנא דבי אליהו, שנתפרש בכמה דפוסים שהוא "להרב המאה"ג החו"ב וכו' מו"ה יעקב זצ"ל אבד"ק פלענצנע"].

בכת"י 399; 662 בכותרת: "העתק מ"ש בהנ"ל [פנקס דלאזניא] בשנת י"ג כשנתקבצו להיות מאנשי החבורה. ואומרים בלאזניע שהלשון מזקני ת"ח עד סופו כתב זאת ר' ליב שרעת שהיה אז בלאזנע עת ההיא". ובכת"י 1007 "שמענו אשר הרה"ק ר"ל שרה'ס ז"ל נזדמן בלאזנע בט"ו כסלו זה והוא בעצמו כתב בפנקס בכ"י נוסחא הנ"ל. ואם קבלה נקבל".

ואולי הוא הרב "הזקן מ"ה יהודא ליב" הנזכר בכת"י שלפינו.
2 הרשמת רבי ברוך, אביו של רבינו הזקן, להחברא קדישא לאזניא.
3 שם אביו הוא כאן אברהם, מתאים לנוסח המצבה שנדפס צילומה בס' אגרות-קודש אדה"ז ע' 9, ולא' הנוסחאות בבית רבי א, א. וראה בהערה באג"ק שם.
4 אפשר הכוונה היא, שאביו מו"ה אברהם "נתן" את הסכום הנ"ל.

לבנין בית הכנסת ובכל שנה ושנה מחויב אביו זקנו הנ"ל ליתן ח"י ג"פ ואי"ה אחר כלות משך שנים יהי' כאחד מאתנו.

נתן

זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין דעתן נתוסף בתורה וביראת ה' תוסף ימים ושנים בנתמלא שנת י"ג זמן קהלה להקהל בני חבורתא קדישא, ה"ה החכים המופלג תנא ופליג [החתן מ"ה] שניאור זלמן בהרב המופלא מו"ה ברוך דין זרע ברוך זה ינחמנו כי סליק לגבוה בין אסיפת חכמים.

היום אור ליום ג' שנכפל שני פעמים כי טוב ט"ו כסלו תק[כ"א] לפ"ק.

נאום יעקב בכאמו"ה צבי הירש זצללה"ה

ב. מענה רבנו הזקן, ע"י תלמידו רבי אהרן הלוי משטאראשעלע

לפנינו מענה שהשיב רבנו הזקן אל אחד מחסידיו, מוה"ר משה. את המענה השיב בעל פה על ידי אחד מגדולי תלמידיו, היושב בשבת תחכמוני, רבי אהרן הלוי מסטאראשעלע (בעל עבודת הלוי, ושערי היחוד והאמונה ועוד), שרשם את המענה באגרת שלפנינו. החסיד הנזכר היה משך זמן אצל רבנו הזקן, ואח"כ נסע ללמוד דרך ה' אצל אחד מתלמידי המגיד ממעזריטש. אח"כ נמשכה נפשו לאור כי טוב שאצל רבנו הזקן, אלא שהיה ירא בעצמו, שמא אחרי שעזב את רבנו הזקן ונסע לצדיק אחר, לא יאבה רבנו הזקן לקבלו.

החסיד כתב את כל זה אל כ"ק אדמו"ר הזקן, וגם אל תלמידו רבי אהרן הלוי.

רבי אהרן כתב את מענה רבנו הזקן באגרת שלפנינו, אשר "ידוע לכל דרכו בקדש, לא להקפיד על הנוסע לזולתו, וגם לא להשתדל שיסעו אליו דוקא", שאין דרכו לדקדק "כשאר הגדולים אשר בארץ, מטעמים ונימוקים כהתקשרות וכדומה לזה, אין זה דרך אתו ח"ו ורחוק מדרכו", וכל מעיינו הוא רק "מין מקרבת את אשר קרבת אליהם יחפץ, להורות להם הדרך ילכו בה ודרך ישרה שיבור לו ... ליתן עצות בנפשו של כל אחד ואחד השייך לו".

5 כ"ה גם בשלש כתבי-היד הנ"ל, אבל בבית רבי גרס "טו"ב כסלו". ובאגרות בעה"ת (בתחלתו) גורס "ט"ז כסלו", ובהערה שם:

ט"ז כסלו לא חל ביום ג' בשנים תק"ז-תקכ"ב. בתקכ"א חל יום ג' ב"ז כסלו, ובעל בית רבי משער שהי' כתוב טו"ב כסלו ונשתבש ל"ט"ז, ולפיכך קבע את שנת לידתו לתק"ז. בקונטרס "ח"י אלול ה'תש"ג" כתוב כי רבנו נולד בח"י אלול תק"ה (פרשת הולדתו מסופרת שם בארוכה על סמך המקובל אצל צאצאיו איש מפי איש). לפי זה צ"ל תק"ח במקום תקכ"א, כי גם בתק"ח חל טו"ב כסלו ביום ג' (ופירושו המלים "בנתמלא שנת הי"ג" - קודם שנתמלא).

וכבר נשאל בזה כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, והשיב שמי"ש כאן "בנתמלא שנת י"ג" ר"ל שזה כבר כמה שנים שנתמלא לו שנת י"ג.

ויש להוסיף בביאור דברי קדשו, שזה קאי בהמשך לההרשמה הראשונה בט"ו כסלו תק"י, ששם נכתב "שיהי' שמש עד בן בר מצוה", ולפועל נתעכבה ההרשמה עד הגיעו לגיל ט"ו, וע"ז כתבו כאן, בט"ו כסלו תקכ"א, שמתאים לתנאי הראשון, הוא נרשם עתה להיות חב, כיון שמכבר נתמלא לו שנת י"ג. (ועד"ז ראה בית רבי (סא), א), שגם נכדו אדמו"ר הצמח צדק נרשם בפנקס לאזניא בילדותו "עד בר מצוה שלו").

אך כמה שהעיר מקביעות השנה צ"ע.

ומה שתיקנו "טו"ב כסלו" ו"ט"ז כסלו" (א) אינו מתאים לכתבי היד, (ב) מפורש כאן "זמן קהלה להקהל בני חבורתא קדישא" - שהוא בט"ו כסלו (שהוא גם תאריך כתיבת שני הקטעים הראשונים. וראה גם בית רבי שם, רישום בני וחתני רבנו הזקן בפנקס לאזניא באור לט"ו כסלו תקנ"ה).

גם א"א לתקן שנה אחרת בהעתקה (- במקום תקכ"א), כי בין השנים תקי"ד - תקל"ד לא חל אף פעם ט"ו כסלו ביום ג'.

ואפשר הי' גם לפרש "אור ליום ג' [שהוא יום ב'] ט"ו כסלו (שכעין זה מצינו בכ"מ); אך גם יום ב' לא חל בט"ו כסלו בין השנים תק"ז - תקכ"ד.

6 העתקתו, במגדל עז' תרכט.

ב"ה

רוב שלום לאה' ידיד נפשי ה"ה וכו' כבוד מ' משה נ"י

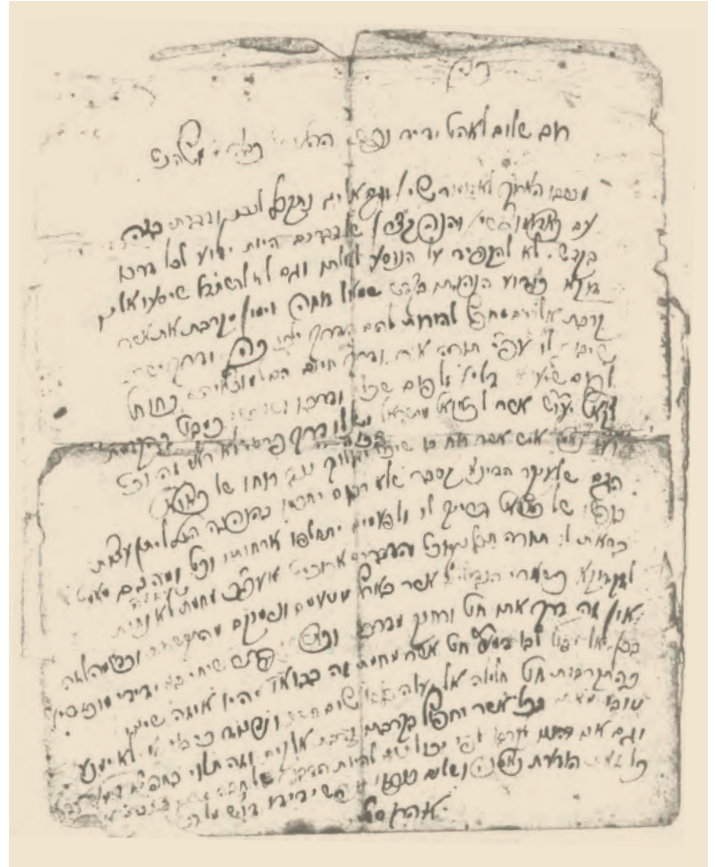
מכתבו הארוך לאדמו"ר שי' וגם אלינו נתקבל לנכון, ודברתי בזה עם כאדמו"ר שי', והנה קצרן של דברים.

היות ידוע לכל דרכו בקדש, לא להקפיד על הנוסע לזולתו, וגם לא להשתדל שיסעו אליו דוקא, כידוע הנהגתו בקדש שמאל דוחה וימין מקרבת⁷ את אשר קרבת אלקים יחפץ, להורות להם הדרך ילכו בה ודרך ישרה שיבור לו, עפ"י תורה אור ודרך חיים הם למוצאייהם כח"ה⁸ לפום שיעורא דילי' ולפום שכלו ודרכו ושרשו, כמבו' בהקדמת לק"א יעו"ש⁹, אשר לכאו"א מישראל יש לו דרך פרטית לא ראי זה וכו', וע"ז נאמר¹⁰ איש אשר רוח בו שיכול להלוך נגד רוחו של כאו"א¹¹. הגם שלעיקר הדינא קסבר שלא רבים יחכמו בהנהגה הנ"ל, ליתן עצות בנפשו של כאו"א השייך לו, ולפעמים יתחלפו אורחותיו וכו', ומה גם מאמ¹² בראתי לו תורה תבלין, וכל הדברים ארוכי. אעפ"כ מחמת טעם זה לא נחית לדקדוקא כשארי הגדולים אשר בארץ מטעמם ונימוקם מהתקשרות וכדומה לזה, אין זה דרך אתו ח"ו ורחוק מדרכו, וכאשר יפרש שיחי בנו ידידי מוכ"ז שי'.

בכן אל יפול לבו דמעל ח"ו, אשר מחמת זה בכואו יהי' איזה שינוי בהתקרבות ח"ו, חלילה אל יעלה בלבו שום חשש ונדנדו, כי בודאי לא ימנע טוב מאתו בכל אשר יחפוץ בקרבתו קרבת אלקים, וזה תלוי בחפץ דמעלתו וד"ל. וגם אני הנני לקרבו כפי יכולתינו, להיות הדבור של חבה מצוי בינינו.

את כל זאת הודעתי נאמנה ושלום כנפשו ונפש ידידו דו"ש מלו"נ¹³

אהרן סגל

ג. מגילת חייו של הרב מליאדי זצ"ל

מאז ומקדם היו החסידים רושמים לעצמם את רשימות תולדות אדמו"ר הזקן, רשימות אלו נדפסו כמה פעמים, אחרי שעברו עריכה עיבוד והוספות. ביניהם: (א) שבחי הרב, לבוב תרכ"ד.

(ב) תולדות עמודי החב"ד, מיכאל לוי ראדקינסון, קניגסברג תרל"ו.

(ג) אח"כ נדפסו התולדות בתוספת מרובה על העיקר, בספר בית רבי, שנערך על ידי הרב חיים מאיר הילמן, ברדיטשוב תרס"ב.

גם בכתבי היד שבספריה נשארו לפחות עשר העתקות של רשימות אלו:

(א) כת"י 94. (ב) כת"י 399. (ג) כת"י 517. (ד) כת"י 662. (ה) כת"י 676. (ו) כת"י 1007. (ז) כת"י 1317.

(ח) כת"י 2230. (ט) כת"י 2472. (י) וגם העתקה אחת בכת"י הרבנית הצדקנית מרת שטערנא

שרה, אשת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

לפנינו כתב-יד זה, שעל כריכתו חרות באותיות מוזהבות: מגילת חייו של הרב מליאדי זצ"ל - כתובה בידי הרבנית מרת שטערנע שרה שניאורסון מליובאוויץ.

בשלהי תשל"ט הוזקק הרבי לעיין בתולדות אלו, וכתב אלי בקשר לכת"י 517 הנ"ל: "להראותי". כשמסרתי את כתב היד, כתבת: מצו"ב מס. 517, הכולל תולדות אדה"ז; ובהמפתח ערך

7 סוטה מז, א.

8 כל חד וחד.

9 הקדמת לקוטי אמרים (תניא) יעוין שם.

10 במדבר כז, יח.

11 ספרי שם.

12 קידושין ל, ב.

13 דורש שלומו מלב ונפש.

"תולדות אדה"ז" - עוד 5 ביכלאך בענין זה.

ועל כך כתב אלי: "להראני" [כמסופר כל זאת בספר "עבודת הקודש" (ג.י., תשנ"ה) ע' קד].
הרשימה הנ"ל בכתי"ק הרבנית שטערנא שרה ע"ה, היתה שמורה באותה שעה באוסף של
כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע.

אחרי משפט הספריה הידוע, עברה גם רשימה זו, יחד עם כל
האוסף כולו, לספריית אגודת חב"ד. מאז ואילך מונחים המקור
והתצלום באוסף כתבי היד, רשום במס' 1345.

את הרשימה הזאת, שכפי הנראה נכתבה ע"י הרבנית בצעירותה,
אנו מוצאים בשנת ה'ת"ש, בידי בנו החורג של אחותה, ר' שמשון
דוב ירושלימסקי.

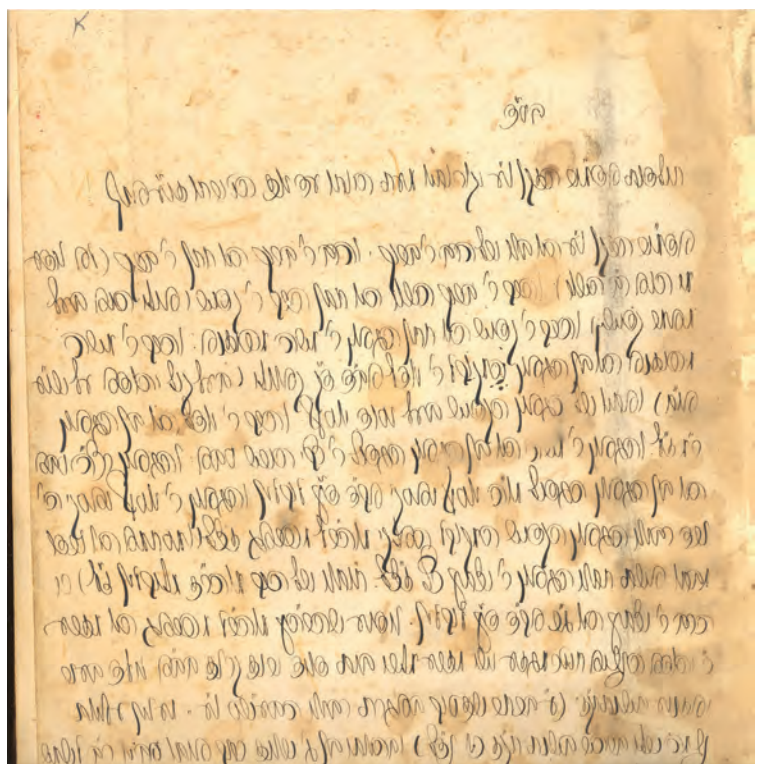
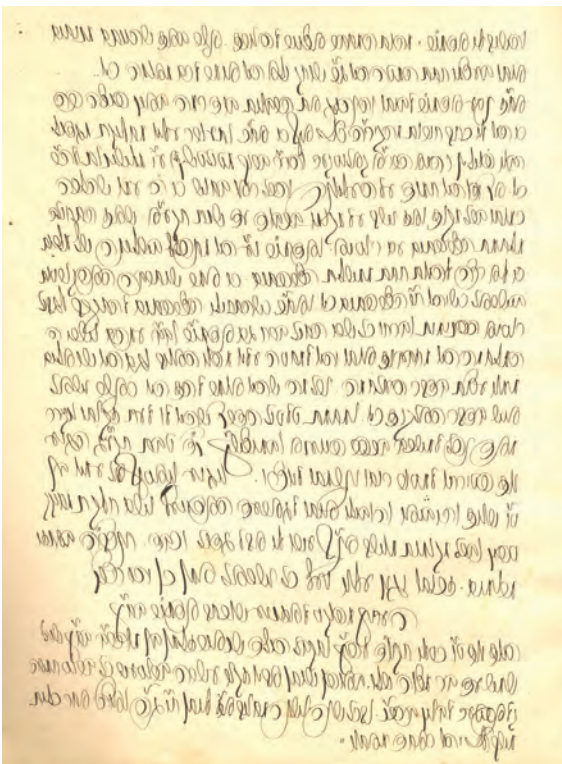
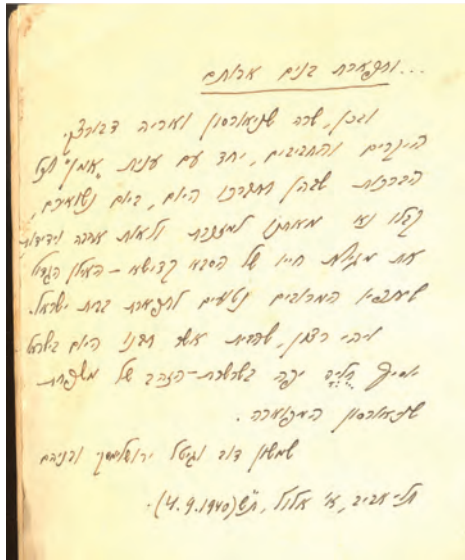
[אפשר שהרבנית מסרה את הרשימה לאחותה מרת שיינא
ברכה דוליצקא, ואחר פטירת בעלה ר' נפתלי הערץ דוליצקא
(בשנת תרע"ג) נישאה בזיווג שני לרב משה נחום ירושלמסקי,
ואחר פטירתו עבר הספר לידי בנו ר' שמשון דוב].

בא' אלול ת"ש, התקיימה חתונת שרה שניאורסון עם
אריה דבורצקי. לקראת החתונה הזאת נתן ר' שמשון דוב וגיטל
ירושלמסקי, לחתן ולכלה "למזכרת ולאות אהבה וידידות, את
מגילת חיייו של הסבא קדישא - האילן הגדול לענפיו המרובים
נטועים לתפארת בבית ישראל".

מסתבר, שכעבור איזה זמן, החליטו החתן והכלה, כי איש הכי מתאים שתימצא אצלו
רשימה זו, הוא כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע. הם מסרוהו לידו, ומידו הגיע הרשימה לספריה.

הרשימה מתחלת: בס"ה, תולדות אדמו"ר הזקן נ"ע וקורותיו מעת היותו עד יום פטירתו זי"ע
אמן. אדמו"ר הזקן נ"ע הי' בנו של הרב ר' ברוך, והרב ר' ברוך היו חתן ר' ברוך (לא נודע מי הוא
ר"ב השני)...

ומסיימת: ובמוצש"ק כ"ד טבת תקע"ג הגיע יום פטירתו למסור רוחו ונשמתו ליוצרו, ויגוע

ויאסף אל עמו בן ס"ו שנים והובילו אותו לגארעד האדיעץ ושם חלקת מחוקק ספון ובכל מקומות מושב אנ"ש עשו לו אבל גדול וכבד תנצב"ה בגנזי מרומים זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל אמון כן יהי רצון.
אח"כ בא העתק מפנקס לאזניע, שנכתב אדמו"ר בח"ק".

רשימת התולדות בנוסח זה, פחות או יותר, נמצאת גם ברוב כתבי היד הנזכרים; אף שקיימים שינויים בין הנוסחאות, שכל אחד מהמעתיקים הוסיף ותיקן ברשימה זו.

ד. תמיכת כ"ק אדמו"ר האמצעי בבני משפחתו

באגרת שלפנינו כותב כ"ק אדמו"ר האמצעי, בקשר לתמיכה בבני משפחת בית הרב¹⁵. את האגרת מסר לידי ר' חיים מליובאוויטש, כדי למסור אל הרב ר' יוסף והמלמד ר' ליב בעיירה מסויימת, יחד עם סכום 40 רובל כסף, כדי למסור חצי לבת דודתו של רבנו מרת שיינא, וחצי לחלק לקרובי רבנו שבאותה עיירה ולעניי העיר. השליח ר' חיים הוא אולי זה המתואר בבית רבי ח"ב סוף פ"ח: הרה"ח ר' חיים מליובאוויטש זלה"ה (הנקרא חיים דער קליינער כו') הי' ממקורבי רבינו.

לא נודעת לנו בת דודה של רבנו בשם מרת שיינא, אמנם זה היה גם שם זוגתו. ואולי ניתן לשער, שהכוונה היא לבת דוד זוגתו של רבנו, ששתייהן נקראו בשם שיינא. ואולי גם שאר ה"קרובים שלנו", הנזכרים באגרת זו, שגרים באותה עיירה, הם קרובי משפחת זוגתו של רבנו. אודות משפחת הרבנית שיינא כתבתי בפרדס חב"ד גליון א (ע' 69 ואילך), ששניים מגיסיו הם ר' ישראל ש"ץ ור' שמר' ברלין, שגרו ביאנאוויטש, ואשר גם חותנו של רבנו, ר' יעקב, גר ביאנאוויטש.

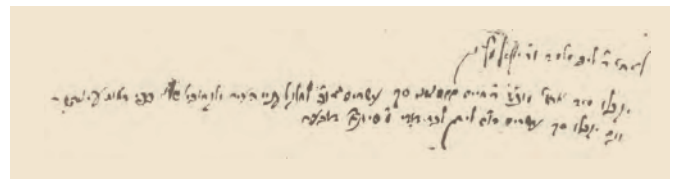
[עוד ידוע לנו על אחד מגיסיו של כ"ק אדמו"ר האמצעי, שהי' זקנו של מוה"ר חיים אליעזר ביחובסקי, כפי שנכתב בשער הספר דרך מצותיך "נכד גיסו של רבינו אדמו"ר האמצעי זי"ע". אמנם לא ידוע לנו אם הכוונה לאחד משני הגיסים הנזכרים (ר' ישראל ש"ץ או ר' שמר' ברלין), או אחד משני הגיסים האחרים (שלא נודעו לנו שמותיהם). וכמסופר בס' השיחות תש"ד ע' 65, שחותנו של כ"ק אדמו"ר האמצעי היו לו 5 בנות, היינו שבנוסף לאשת אדמו"ר האמצעי, ושתי הגיסות הנ"ל היו לו עוד שתי בנות].

אמנם לא מסתבר שאגרת זו נכתבה ליאנאוויטש, שהרי שם הי' המו"ץ הרה"ק מהרי"ל, דודו של רבנו, ואילו כאן שולח את התמיכה לבני המשפחה באמצעות ר' יוסף מ"ץ". ואפשר שאגרת זו נכתבה אחרי הסתלקות הרה"ק מהרי"ל, בחורף תקפ"ו (ראה מפתחות לשו"ת צמח צדק ע' קסא).

ואפשר שמדובר כאן בעיירה אחרת שגרו בה מבני משפחת הרבנית שיינא, אשר המ"ץ של עיירה זו הי' ר' יוסף, והמלמד הי' ר' ליב.

לאה' ר' ליב מלמד ור' יוסף מ"ץ נ"י

יקבלו מיד אהו' מוכ"ז¹⁶ ר' חיים ממחנינו סך עשרים ר"כ לחלק לעניי העיר ולקרובי שלנו כפי ראות עיניהם. וגם יקבלו סך עשרים ר"כ ליתן לבת דודי מ' שיינא

דובער

ה. נסיעת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע למקומות הרפואה

את האגרת שלפנינו כתב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, בשנת תר"מ, בעת שהותו במדינת שווייץ.

14 ראה לעיל פרק א.

15 ראה גם "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" ע' יג ואילך (קה"ת, תשנ"ח).

16 מוביל כתב זה.

האגרת נכתבה מעיר מאנטרע (Montreux) שבמדינת שווייץ, לשם נסע בתחלת חורף תר"מ, ע"פ הוראת הרופאים, לצורך רפואתו. באגרת מספר רבינו, שאחרי ישיבתו בוועאי (Vevey) ובמאנטרעאוקס "התחלתי להרגיש תועלת בעזהי"ת".

שתי העיירות האלו שבמדינת שווייץ, שוכנות בקצהו המזרחי של האגם (Lac Lemman), שבקצהו המערבי שוכנת העיר ז'נבה. לפנינו מפת הנהר, עם שלושת העיירות הנזכרות, השוכנות בקצהו:

בקשר לתוכניות נסיעה זו, מסופר באגרות קודש של רבינו אגרות י-ד. שם אגרת יא מסופר על התוכנית לנסוע מליובאוויטש ביום ג' פר' נח כ"ז תשרי תר"מ. אבל במברק (ס' יד) נראה שבכ"ט תשרי היה עדיין בליובאוויטש. ובשוה"ג לאגרת יא מצויין שנסיעתו התעכבה איזה זמן.

מכל מקום מסופר באגרת שלפנינו, שבחלק הראשון של מ"ח כבר היה בשווייץ. בתחלה היה בעיירה וועואי - עד יום ד' י"ט מ"ח. אח"כ קבע ישיבתו במאנטרע עד יום א' פ' וישלח ח' כסלו. על התוכנית אח"כ הוא כותב כאן, שבדעתו לנסוע לבאייעריטש, להיות שם שלושה שבועות, ואח"כ לחזור לבית, דרך פאריז. לא נודע לנו באיזה יום חזר רבינו מליובאוויטש, אמנם בתורת שמואל תר"מ (ע' ל ואילך, וע' רסז ואילך), נדפס המשך המאמרים שאמר בליובאוויטש מש"פ מקץ (חנוכה) ואילך. מפת ודרך נסיעת רבינו, מליובאוויטש ועד מאנטרע הסמוכה לז'נבה, ניתנה באגרות קודש שלו ע' יח.

האגרת נכתבה לאחד מהחסידים המפורסמים של רבנו, מוה"ר שמואל דובער מבאריסוב (הרשד"כו).

באגרות קודש רבנו אגרת ג, כותב לאנ"ש בבאריסוב, לקבל את הרשד"מ בתור משפיע דא"ח קבוע "אשר לא פעם ושתיים דבר כ"ק אדמו"ר הגאון [בעל ה"צמח צדק"] וצללה"ה ז"ע עמדי ושיבח אותו לפני ... יתר על כל בני גילו".

תצלום מכתבו - ב"תולדות אברהם חיים" ע' יז (שם מסופר אודות פשרה בענין עסק שעשה כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ומסר הדברים ע"י הרשד"מ אל שני בעלי הדין).

עוד אודותיו ב"התמים" חוב' ה' ע' צט [רסב] ואילך. מכתבים נוספים ממנו ואליו - לקמן פרק יא; קלד.

ב"ה. יום ה' כ"ז מ"ח תר"ם לפ"ק

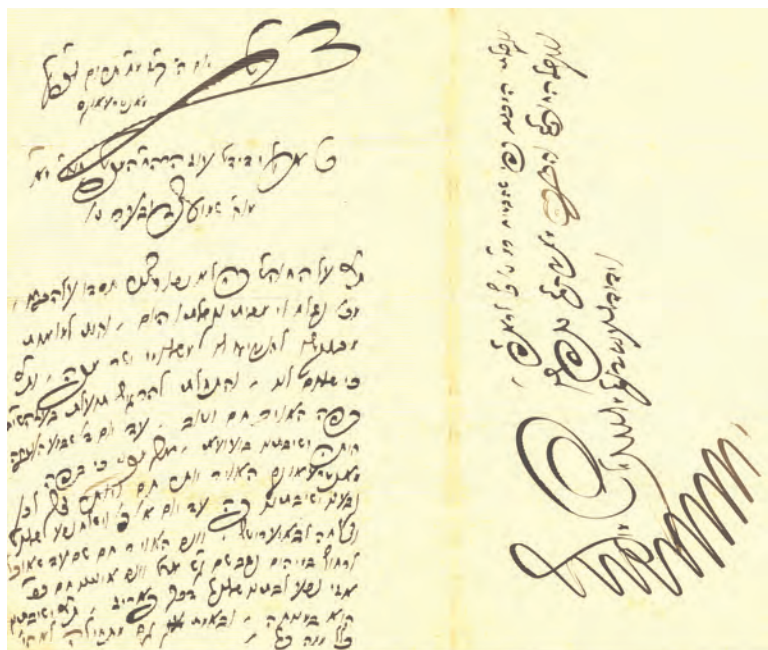
מאנטרעאוקס

כ' אחו' ידידי עוז הרה"ח המופ' חו"נ י"א מו"ה שמואל דובער נ"י

ת"ל על החוה"ש כה לא יסור צור חסדו על הבא. מכ' נשלח לי מביתי וקבלתיו היום, והנני למלאות מבוקשו להודיע לו משלומי ישר מפה.

ות"ל כי שלום לנו, והתחלתי להרגיש תועלת בעזהי"ת. בפה האויר חם וטוב. עד יום ד' שבוע העברה היתה ישיבתנו בוועואי, אך מפני כי בפה מאנטרעאוקס האויר יותר חם ויותר זך לכן קבענו ישיבתנו פה עד יום א' פ' וישלח, נסע שלום וצלחה לבאייעריטש¹⁷. ואם האויר חם שם, עד שאוכל לרוחוץ במי הים, נשב שם ג"ש¹⁸ אי"ה, ואם איננו חם כ"כ, אזי נסע לביתנו שלנו דרך פאריז.

17 אולי Biarritz, בדרום צרפת, על שפת ים התיכון.
18 ג' שבועות.

ת"ל ישיבתנו היא במנוחה, ובאמת גם מתחילה לא הי' כלל ממה כו'.

קיבלתי המכתב כפי שהבטיח ר"מ נ"י כן לרא"פ¹⁹.

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש כנפשו וידידו עוז דו"ש מלונ"ח

שמואל

ו. מכתב אדמו"ר מוהרי"צ מאוורוטש, לאחיו אדמו"ר מוהר"ש מליובאוויטש

לפנינו אגרת שכתב האדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מאוורוטש, לאחיו אדמו"ר מוהר"ש נ"ע מליובאוויטש, בקשר למצב בריאות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ובקשר לבנו הילד - כ"ק אדמו"ר מוהר"ש"ב נ"ע, המיועד להיות חתנו של מוהרי"צ מאוורוטש, וכן בקשר למתנות שקנה כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע לבנו הנ"ל, ולילדה המיועדת להיות כלתו - הרבנית שטערנא שרה - בהיותם בני תשע.

ומצורף לה - אגרת מוהרי"צ מאוורוטש אל הגביר אברהם זלמן גינזבורג מוויטבסק, שהיה אח"כ למחותנו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע - כאשר בנו מוה"ר משה ארי' ליב גינזבורג נשא את מרת דבורה לאה בת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, בקיץ תרל"ב (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אגרת ז).

אמנם בעת כתיבת האגרת שלפנינו, בקיץ תר"ל, עדיין לא נגמר השידוך הנ"ל, ולכן כותב בסוף האגרת אל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע "בקשתי להודיעני אם גמר שידוך למז"ט עבור בתו תי".

השידוך והתנאים בין כ"ק אדמו"ר מוהר"ש"ב נ"ע ובין הרבנית שטערנא שרה בת האדמו"ר מאוורוטש, נגמרו ונחתמו ע"י כ"ק זקנם אדמו"ר ה"צמח צדק", בשנת תרכ"ה, בהיותו בן 4 וחצי שנים (ראה לקמן פרק קמה). והותנה בהם שהחתונה תתקיים כעבור 10 שנים בשנת תרל"ה. באגרת שלפנינו מסופר, כי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע קנה מתנות לחתן ולכלה, ועל כך מבקשו אחיו מוהרי"צ מאוורוטש, "למסור להחתן שי' המתנה שקנה בפטרבורג, וליתן לו בעבורי, כאילו אני שולחה מפה. וכמו"כ לשלוח לבתי הכלה תי' המתנה".

כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע היה חלוש מאד בבריאותו, וכבר בשנת תרכ"ח נסע למעיינות הרפואה במאריענבאד ועוד, וגם אמרו לו הרופאים שהוא מוכרח להתעמל ולעסוק במלאכת יד (ראה לקמן פרק קג, וש"נ).

על כך שואלו באגרת שלפנינו "ואם שותה עדיין חלב וכמה, ועסק הגומנאסט אם עדיין עושה".

עוד שואלו בקשר לנסיעת השד"רים עבור מעות ארץ הקודש ועבור מעמד [לשם הסוואה מעין הצנזור כונה בשם מסחר הטליתים], אשר אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" בשנת תרכ"ו נחלש הדבר, ועל כך שואלו "להודיעני נא אם נוסעים המשולחים הכללים למסחר הטליתים ג"כ לכל מקומות ... ושמעתי אשר בכמה עיירות רייסין לא היו סוחרי הכללי זה שני שנים, ושואלים ודורשים העיירות ע"ז, על מה ולמה אינם נוסעים אליהם סוחרי הכללי, אשר יסדו אבותינו הק' נ"ע".

עוד שואלו בקשר להדפסת שו"ת "צמח צדק", אשר אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" מסרו את הכתבים לידי שנים מרבני אנ"ש, מוה"ר חיים יעקב ווידרעוויץ ומוה"ר שמעון ב"ר דוד, שיעסקו בעריכת והכנת התשובות והחידושים לדפוס²⁰.

הם עסקו בזה כמה שנים, והכרך הראשון נדפס בוויילנא בשנת תרל"א. ועל כך שואלו באגרת שלפנינו, בקיץ תר"ל, "מתי יושלח להדפיס, ואם עוסקים הרבנים עוד בתיקון וסדר ההדפסה".

19 החסיד ר' אברהם אבלי פרסיץ. אליו כתב רבינו 5 אגרות בקשר לנסיעה זו, ונדפסו באגרות קודש שלו אגרות י-יד. אודותיו ראה במצויין שם אגרת י.
20 ראה לקמן פרק נט.

באגרת המצורפת לה, מבקש אצל הגביר ר' אברהם זלמן גינזבורג מוויטבסק, שיקנה עבורו טה במאסקווא וישלח אליו לאוורוטש. ואף שאפשר להשיג טה בקיוב הסמוכה לאוורוטש, כמ"מ "הטייא דקיעב אינני יכול לשתות".

בעזרה"י יום ג' פ' מטות מ' תר"ל.

רו"ש²⁴ וברכה לכבוד אהובי אחי מחו' ידי"נ הרב חסיד המפורסם וכו' מו"ה שמואל שי' ביתו וזרעו לברכה וביחוד לבנו המל"ח אי"ה²⁵ המופלג היקר ונעלה שלום בער שי'

החיוה"ש ת"ל, יוסיף השי' להתראות בחו"ש²³. זה זמן נכון לא קבלתי ממנו מכתב. וחפצי ותשוקתי מאד להתודע על בורי' מיקר שלומו, לכן נא ונא להודיעני תיכף ומיד משלמו להחיות נפשי, ואם שותה עדיין חלב וכמה, ועסק הגומאסט²⁴ אם עדיין עושה, וסדר הנהגתו בביראותו, אם נצרך ליסע בכל יום או שהוא בעזרה"י כשארי אנשים. נא להודיעני מכל, ובהקדם.

בקשתי למסור להחתן שי' המתנה שקנה בפ"ב, וליתן לו בעבורי כאלו אני שולחה מפה. וכמו"כ לשלוח לבתי הכלה תי' המתנה, ולמה יונחו כך, לע"ע. ואי"ה עוד חזון ליתן עוד מתנות. השי' ימלא לנו, בזכות אבותינו נ"ע, כל הנצרך בריוח.

גם להודיעני נא אם נוסעים המשולחים הכללים למסחור הטליתים ג"כ לכל מקומות ליטע וזאמוט ורייסין. ואצל רב"ק²⁵ שמעתי וידעתי כי הי' חולר ר"ל ונסע לק"ב, ואם נוסע הוא או אחר. ואולי באפשר לשלוח לי חשבון ברור, בודאי בקשתי מאד לטרוח בזה מעט ולשלוח לי. ושמעתי אשר בכמה עיירות רייסין לא היו סוחרי הכללי זה שני שנים, ושואלים ודורשים העיירות ע"ז, על מה ולמה אינם נוסעים אליהם סוחרי הכללי, אשר יסדו אבותינו הק' נ"ע.

וגם מענין ההדפסה, מתי יושלח להדפיס, ואם עוסקים הרבנים עוד בתיקון וסדר ההדפסה, א"ל. אם הי' נמצא ת"י כבודו לשלוח לי בודאי הי' רצוני בה.

והשי' ישלח לו רפו"ש באמת ויהי' בריא ככל אנשים הבריאים, בזכות אמו"ר נ"ע זי"ע ועכ"י, ואו"ש מאדה"ש²⁶

כ"ד אחיו מחו' הדו"ש מלונ"ח²⁷

יוסף יצחק

בקשתי להודיעני אם גמר שידוך למז"ט עבור בתו תי', ובא"ל עדיין, באיזו עומד בדעתו קרוב יותר לגמרה, ומה העיכוב כ"כ.

בקשתי לשלוח המכתב המוס"פ לא"ז לוויט²⁸. והייתי שולח לו ישר לוויט, אך אפשר הוא עדיין בכיישענאקוויץ.

בעזרה"י יום ג' כ"ז תמוז תר"ל, אוריץ

רו"ש לידידי הגביר המפורסם הו"ח וכו' מו"ה אברהם זלמן נ"י גינזבורג

בקשתי לכתוב למאסקווע שישלח לי משם טייה האלובקאוו ארבעה פונט מן ג' רו"כ, ועולה בכניון פ' 2.40 רו"כ כ"פ. והמעות יושלח לו או מפה או בליבאוויץ כמה ששיגע.

ויקבל החוה"ש מאדה"ש ידידו הדו"ש מלונ"ח

יוסף יצחק

21 רוב שלום.

22 המיועד להיות חתני אם ירצה השם.

23 החיים והשלום תודה לאל, יוסיף השם יתברך להתראות בחיים ושולם.

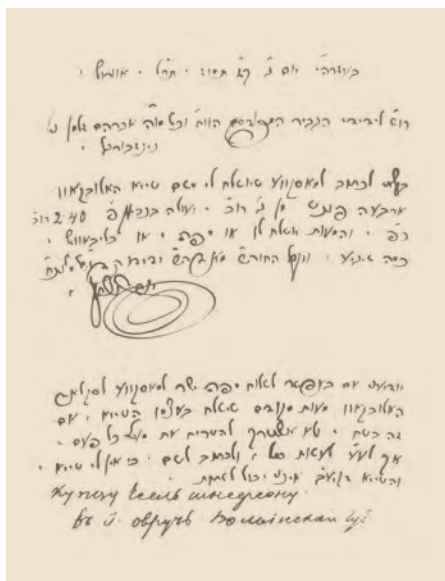
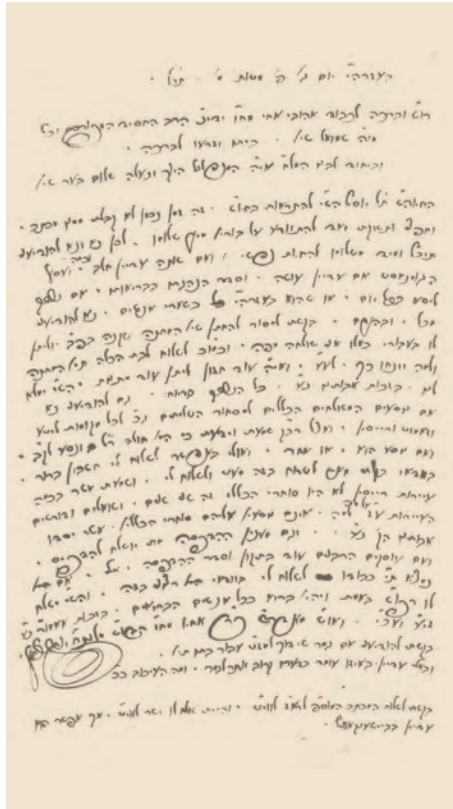
24 התעמלות. ראה לקמן פרק קג.

25 ר' בערל קאליסקער [ר' דובער אשכנזי מקאליסק], שהיה שד"ר וחוזר דא"ח אצל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (הקדמת נכדו לס' קצות השלחן). אודותיו ראה ס' מאמרי אדמו"ר הצמח צדק תר"ד-תרס"ו, ע' שו.

26 נשמתו עדן וזכרונו יגן עלינו ועל כל ישראל, ואומר שלום מאדון השלום.

27 כה דברי אחיו מחותנו הדורש שלומו מלב ונפש חפצה.

28 המכתב (דלקמן) המוסגר פה, לאברהם זלמן הגר בעיר וויטבסק.

יודיעני אם באפשר לשלוח מפה ישר למאסקווע לסקלאד הלוברקאו מעות, מקודם שישלח בעצמו הטייא, אם זה בטח, ולא אצטרך להטריח את מעלי כל פעם. אך לע"ע לעשות כנ"ל, ולכתוב לשם, כי אין לי טייא, והטייא דקיעב אינני יכול לשתות.

Купцу Есель Шнеерсону
Въ Г. Овручь Волынской Губ.
(תרגום: לסוחר יוסף יצחק שניאורסאהן
באוורוטש פלך וואהלין)

ז. פטור מהצבא הרוסי, שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

חוק גיוס נערים יהודים לצבא הרוסי, החל בשנת תרל"ד, בחוברת שהדפיס אז הממשל הרוסי בשם "דער אוסטאו (געזעטץ) וועגען מיליטער פפליכט", ובו חויב כל נער יהודי להתגייס לצבא הרוסי, לשרת במשך 4 שנים.

[בתקופה שלפניה, החל משנת תקפ"ז ואילך, היה קיים חוק הקנטוניסטים האכזרי, בו הוכרחו הקהלות לספק מכסה קבועה של ילדים יהודים (לפעמים עד 30 ילדים לכל אלף יהודים), שהיו נשלחים לצבא 25 שנים, בניתוק מוחלט מההורים ומחיים יהודיים. אם לא הצליחו לעמוד במילוי מכסה זו, היו נשלחים "חוטפים" - לחטוף ילדים יהודים מהרחוב ולשלחם 25 שנים לצבא - לקול צווחת ויללת הילדים והוריהם].

רבים היו נסיונות היהודים לקבל פטור מגיוס זה, שמנתק את הנער מחיים יהודים, בעל כרחו, במשך 4 שנים. לפעמים היה עולה הממשל על נסיונות אלו, ואז היה עוצר את המעורבים בדבר. [אודות הרב מושלם זלמן ניימרק, עם רבים מיהודי סטרדוב, שנאסרו בשל כך בשנת תרמ"א, והיו אסורים במשך שנתיים תמימות, ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אגרת טז, ובשולי הגליון שם. אודות החסיד ר' אברהם חיים ראזנבוים, שנאסר בשל כך בפלעשצענין בשנת תרמ"ח, וה' אסור במשך שלוש שנים, ראה תולדות אברהם חיים ע' לה ואילך].

לפנינו תעודת ה"פטור" מהצבא הרוסי, שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בקייץ תרל"ט, בהיותו בן 18 שנים.

ממה שתואר כאן כ"בן הסוחר הויטבסקאי, שלום בערקע שמואילוב [=בן שמואל] שניאורסאהן" נראה, ש(כדי להקל את קבלת ה"פטור") הוא ה' רשום בתור תושב העיר ויטבסק, אשר כמה בתים בעיר זו היו שייכים אל כ"ק אביו אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (ראה אגרות קודש שלו ע' יד. לקמן ריש ע' כו).

[תרגום חופשי מרוסית]

תעודה

על התייצבות למילוי החובה הצבאית

(חותמת): הנהלת מחוז אורשא: למסור לשניאורסאהן.. מס' 358

(תמידית)

מחזיק תעודה זו, בן הסוחר הויטבסקאי, שלום בערקע שמואילוב שניאורסאהן, התייצב למילוי חובתו הצבאית לפי צו הגיוס של שנת 1877, ולפי מספר הגורל ... שהוציא [הוא מתאים להתקבל לשירות צבאי, אבל] לפי הבדיקות, נמצא בלתי כשיר כלל לשירות צבאי, ולכן פטור לעולם מהשירות.

הונפק על ידי המחוז הויטבסקאי לעניני גיוס שעל ידי הגוברניה הויטבסקאית, ב-25 ביולי שנת 1879, מספר אלף שש מאות ארבעים וחמש.

מנהל המחוז (חתימה)

(חותמת): המחוז הויטבסקאי לעניני התייצבות לצבא

ח. הפספורט של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

על הפספורט רשום בכת"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע: פאספארט של הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

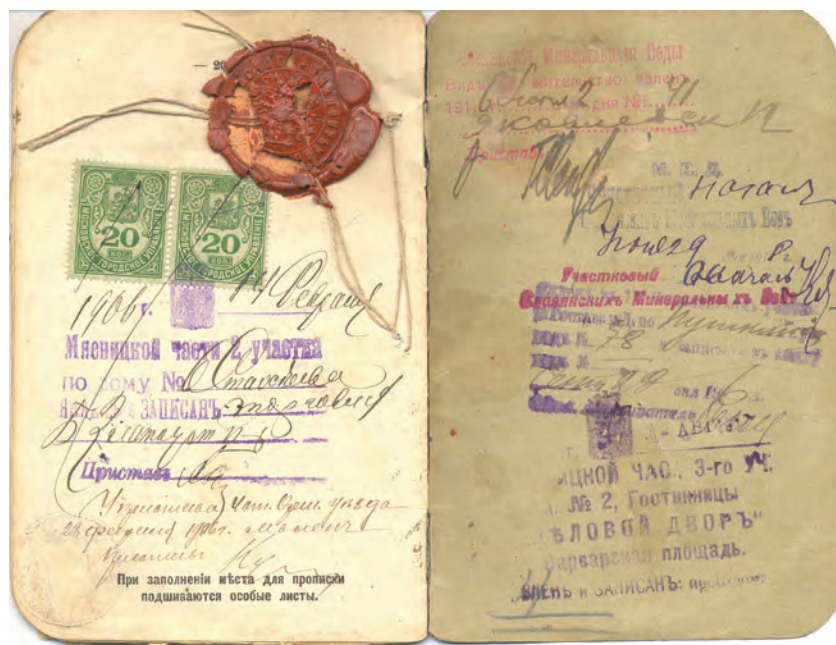

לא מדובר כאן בפספורט שבו היה נוסע אל מחוץ לגבולות רוסיה כי אם בפספורט הפנים-רוסי, שבו רשומות נסיעותיו בתוך רוסיה, אל העיירות וויטבסק, מוסקבא, פטרבורג ווילנא ורוסטוב, משנת תרס"ג ואילך.

מתוך פספורט זה יש ללמוד על התאריך המדויק שבכל נסיעותיו בפנים רוסיה, גם אלו שתאריכם המדויק לא היה ידוע עד עתה.

אחד מהתאריכים שנודעו לנו ע"י הפספורט הזה הוא תאריך ההתיישבותו ברוסטוב בשנת תרע"ו:

עד עתה היה ידוע לנו רק מה שמסופר בחנוך לנער, אשר ב"יום א' ט"ז לחדש מ"ח [תרע"ו] עוזב, עם כל ב"ב, את ליובאוויטש. כחדש ימים מתעכב בדרכו עד בואו לעיר רוסטוב". וכעין זה באג"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע חי"ג אגרת ד' תרסב "ונלך בגולה איזה שבועות עדי באנו לפה רוסטוב". על פי שני המקורות האלו היה נראה לכאורה שבאו לרוסטוב באמצע כסלו תרע"ו. אמנם באמצעות החותמת שעל הפספורט מה-23 באוקטובר 1915, נודע לנו שהגיעו לרוסטוב ביום ו' כ"ח מ"ח תרע"ו²⁹. תאריך זה תואם את מ"ש כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע באגרת תמוז תרפ"א (חי"ג אגרת ד' תרל"ו) "הוא וב"ב באו לראסטאו בחדש מ"ח בסופו". וא"כ ארכה הנסיעה מליובאוויטש לרוסטוב פחות משבועיים³⁰.

29 א"ח כ הגיע לספריה היומן של אותה שנה, שנתפרסם לקמן פרק י, ושם התפרש שהגיעו לרוסטוב ביום ה, כ"ו מ"ח, ולפ"ז החתמת הפספורט היתה יומיים אחרי שהגיעו לרוסטוב.
30 ומה שנזכר לעיל, שהנסיעה היתה "איזה שבועות", או "כחדש ימים" - היינו עד שהסתדרו בדירה (כדלקמן פרק י ד"ה מה מאושרים), שעד אז היו במלון.

והרי פרטי הפספורט:

הונפק על ידי המשטרה של איזור ארשא מחוז מוהילוב, בשני בינואר בשנת 1903 [ט"ז טבת תרס"ג].
 שם: שלום בערקע בן שמואל שניאורסאהן.
 מעמד: אזרח נכבד לדורותיו, סוחר בעל גילדיה שניה של ארשא.
 גיל: 48 שנים.³ דת: יהודית.
 מקום ישיבה הקבוע: עירי ליובאוויטש אזר ארשא מחוז מוהילוב.
 חתימת-יד-קדשו (ברוסית): שלום בערקע בן שמואל שניאורסאהן.

1. כך חותם גם לקמן, וראה גם צילום חתימתו בגרמנית באג"ק שלו ח"ה ע' מ. לעיל פרק הקודם - בשטר הפטור מהצבא. לקמן פרק סג. וכן היה גם השם הרשמי של כ"ק אדמו"ר האמצעי (בערקע), כדלקמן פרק מט. וכן היה גם שמו של אדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש, כדלקמן פרק קל.
2. הסוחרים ברוסיה שלפני המהפכה נתחלקו לפי מעמדם והונם לסוחרים מגילדיה ראשונה שניה וכו'. ע"י תעודת סוחר בעל גילדיה שניה קיבל זכויות מסוימות; אבל רק סוחר בעל גילדיה ראשונה הותרה לו הישיבה מחוץ לתחום המושב היהודי, ולכן נאמר לקמן "תעודה זו תוקפה רק בתחום המושב היהודי". אישור היותו סוחר בעל גילדיה שניה חודש בפספורט בכל שנה.
3. שונה, כנראה, מחמת חובת הצבא. ראה לעיל פרק ז (ושם לא פורשה שנת לידתו).

הערה: תעודה זו תוקפה רק בתחום המושב היהודי, ששם מותר בעל התעודה לשהות באופן זמני או קבוע.

19 1903 ינואר [ד' שבט תרס"ג] וויטבסק'
 3 1904 נובמבר [ח' כסלו תרס"ה] פטרבורג²

1. ראה אג"ק שלו ח"ה א בשוה"ג לאגרת קכב, שבאותו יום חזר מנסיעתו לבקר בהיכלי קודש, ונראה שחזר מאוקריינא דרך וויטבסק.
2. ראה אג"ק שלו ח"ה ד אגרת תתעב.

14 1906 פברואר [ב' אדר תרס"ו] מוסקווא'
 29 1908 אפריל [יא אייר תרס"ח] מוסקווא'²
 20 1909 אפריל [יב אייר תרס"ט] ווילנא³
 24 1910 פברואר [כח אדר"ר עת"ר] פטרבורג⁴
 12 1010 מאי [ט"ז אייר עת"ר] פטרבורג⁵
 5 1910 נובמבר [ט"ז מ"ח תרע"א] פטרבורג⁶

1. ראה שם אגרת תתקכ.
2. ראה שם אגרת א"א.
3. ראה שם אגרת א"כט ובהערות.
4. ראה שם ח"ב אגרת רנד.
5. ראה שם ח"ה אגרת א'לח.
6. ראה שם ח"ב אגרת ערב.

- 1911 31 אוגוסט [כ' אלול תרע"א] מוסקווא
- 1912 22 נובמבר [כב אלול תער"ב] פטרבורג
- 1915 23 אוקטובר [כח מ"ח תרע"ו] רוסטוב
- 1916 10 מארס [יח אד"ש תרע"ז] פטרבורג¹
- 1916 27 אפריל [ז' אייר תרע"ז] פטרבורג²
- 1916 2 יוני [י"ד סיון תרע"ז] מים מינירלים, סלאוויאנסק³
- 1916 28 ספטמבר [יד תשרי תרע"ז] רוסטוב⁴
- 1917 10 ינואר [כט טבת תרע"ז] פטרבורג⁵
- 1917 1 אוגוסט [כו מנ"א תרע"ז] מוסקווא⁶

1. ראה שם ח"ה אגרת א'נד, ובהערות שם.
2. ראה שם ובאגרת א'נד*.
3. ראה שם אגרת א'נה.
4. ראה שם אגרת א'נט.
5. ראה שם אגרת א'סה.
6. ראה שם ח"ב אגרת תצא, ובהערות.

ט. יומן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע – שלהי קיץ תרד"ע

ביומן הזה רשם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, את מאורעות הימים י"ג מנ"א – י"ג אלול תרד"ע.

היומן מתחיל בנושא מלחמת העולם הראשונה - שהתחילה באותם הימים, ומסיים בברכה ליום השנה לנישואיו ונישואי כ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

בתקופה זו שהו, כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע וכ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ובני ביתם, במחנה הנופש זאאלשע, ומשם נסעו לליובאוויטש, לצורך עניני ניהול הישיבה תומכי תמימים, וכדי לבקר באהלי רבותינו בליובאוויטש, להתפלל על המצב הכללי.

גם מסופר כאן על טיולים ושיחות בינם, כאשר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע דיבר על אופני שיפור המצב בישיבה, הן בגשמיות וסידורי הפנימיה, והן על ההכרח שיוכלו התלמידים ללמוד נגלה, והתיווך בין לימוד התורה לעבודת התפלה, לכלכל הענין שיהי' על טהרתו של הכוונה.

בהתאם לזה ניתנת כאן תמונה של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, מהתקופה ההיא, בסמיכות לשנת כתיבת היומן שלפנינו.

בימי המצור והמצוקה הללו³¹, ירחם השי"ת ויושקט בקרוב המלחמה והמהומה, שואל ודורש³² מכל הנעשה והנשמע. דעותיו בענין זה לא הואיל להגיד מאומה כ"א שואף לידע החדשות ונשמעים (מפי המכ"ע ואנשים הבאים שמספרים מה ששמעו הם) וזמני האוכל (בסעודת צהרים וערב) נתונים נתונים הם מאתו לשמוע בענין זה. מתפלל הוא על הגבחת רוח האשכנזי שלוחם עם כמה מדינות בעת אחת³³.

י"ג מנחם אב

בהמאניפעסט המלכותי יר"ה³⁴, המודיע דבר המלחמה, רואה בו קירוב הדעת פנימי לכל המפלגות האזרחיים בהמדינה, וחושב כי זה יפעול השפעה מרובה על צירי בתי המחוקקים העליון והתחתון (גאסורדארסטווענע סאויעט ודומ"ע) להטיב במישרים. מתפלל על אנגליא שעודינה יושבת בחיבוק ידיים³⁵. מקוה ושואף לאת אשר יחלט בהאסיפה המיועדה על ש"ק ואתחנן הבע"ל³⁶ (כפי פקודת הרוממות להתאסף ביום 26 יוני) ושואף אלי' במאד.

יום ג' י"ט מנ"א

בשאיפה גדולה שמע פקודת הרוממות ונאמו לפני צירי בית היועצים, ובית נבחר העמים, בהיכל מלך. וגם נאומי היו"ר מהבתים הנזכרים ומהלך האסיפה הכללית בבית נבחר העם, מאמרי היו"ר, והשר הראשון, ושר החוץ והכספים, ונבחרו כנות הלאומים.

ש"פ עקב

הגיד דא"ח כדרכו בזמן הרגיל. הותחל והי' עקב תשמעון כו³⁷, ושייך אל ההמשך, ביאור ענין השייכות דאו"כ³⁸ הוא דוקא בפנימיות הכלים.

יום א' כ"ד מנ"א

הנה נסעתי לליובאוויטש³⁹ בדבר עניני תו"ת⁴⁰, וטרם שהי' בדעתי לנסוע נכנסתי, שאלני פן אסע גם אנכי עמך, כי תשוקתי לנסוע⁴¹, והתפלל מנחה ונסע עמי. באנו לעיר בשעה חצי העשירית לילה. נח כחצי שעה, אח"כ התפלל מעריב והלך לביתו. בבקר יום ב' עמד השכם.

31 בט' באב תרע"ד (הראשון באוגוסט 1914) הכריזה גרמניה מלחמה על רוסיה.

32 כ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

33 רוסיה צרפת בלגיה וסרביה.

34 ירום הודו.

35 ב"ב מנ"א (8/4) הכריזה אנגליה מלחמה על גרמניה, ובעת כתיבת יומן זה עדיין לא הגיעו ידיעות אל לליובאוויטש.

36 ט"ז מנ"א (8/8).

37 נדפס בהמשך "בשעה שהקדימו - תער"ב", ע' תקפ.

38 דאורות וכלים.

39 ממחנה הנופש זאאלשע, שבו שהו בחדשי הקיץ.

40 הישיבה תומכי תמימים.

41 כדי להיות על ציון רבותינו הקדושים בליובאוויטש, כדלקמן.

יום ב' כ"ה הנ"ל

עמד בשעה החמישית, וא"ל⁴² אשר בשעה הששית הי' באולם הגדול (אין גרייסין זאל)⁴³ וראה איך שהתלמידים ישנים, נעמט פארין הארצין⁴⁴, לכשירחם השי"ת צריכים היו לסדר בזה מה⁴⁵ בעזה"ל.

יום הנ"ל בשעה חצי התשיעית התחלת התפלה, וסיים רבע הי"א, ובחצי הי"א נסע על האהל ובא בשעה 1 אח"צ היום, ונראה עמילות גדולה עליו, זייער פארמאטערט און זייער פאר קלאגט⁴⁶, השי"ת ירחם ויקובלו תפלותינו בעד הכלל והפרט ונושע כולנו בישועה שלימה בקרוב ברו"ג.

יום הנ"ל בשעה חצי השלישית נסע חזרה אל ה'דצע, ואנכי נשארתי בעיר להתעניין בעניני המוסד תומכי-תמימים, ושהיתי עד יום ד' צהרים, ובאתי יום ד' שעה הראשונה לסעודת צהרים. בין הערבים הלכנו לטייל מעט, ועפ"י פקודתו הרצאתי לפניו מהרושם שפעלה עלי עניני המוסד במשך הימים ששהיתי בעיר, ואת אשר עשיתי בזה, והרבה לדבר בהכרח התערבותי בעניני המוסד בכל פרטיו.

יום ה' כ"ח מנ"א

בין הערביים טיילנו טיול כשעה, כל העת דיבר מענין המוסד תומכי-תמימים, כפי ההצעה שהציע לי בזה, ובהמשך הדברים באו והתגלגלו הדברים אדות הבחורים המתמידים בתפלה, ואמר כי באמת כל הנכנס אלי, ישנם הרבה מהם החפצים שיאמרו להם להתעסק בתפלה יותר, ועל הרוב אינני מסכים, גם אני חפץ שיוכלו ללמוד בנגלה, והאמת צריכים שני הדברים תורה ותפלה, והמנהיג צריך לידע מזה, וצריך לידע איך לכלכל הענין שיהי' על שרתנו של הכוונה.

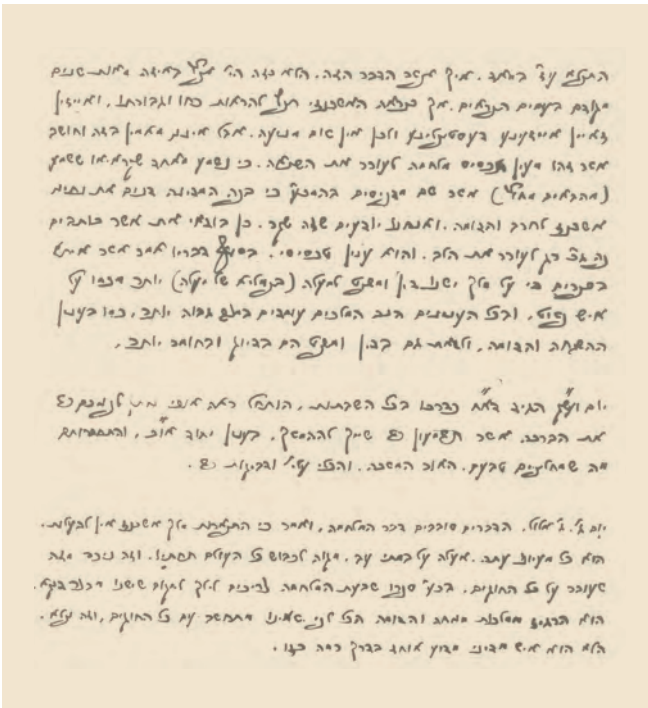
יום ה' הנ"ל

המכ"ע וידיעות פרטיות מרבים לספר ממנהגי חיל אשכנז בהמקומות שנצחו, והעיקר בעיר קאליש, אשר טבחו אנשים מיושבי העיר נשים וטף השם ירחם. התפלא ע"ז במאד, איך אפשר הדבר הזה, הלא כזה הי' אפ"ל באיזה מאות שנים מקודם בעמים הפראים, אך כנראה האשכנזי חפץ להראות כחו וגבורתו, ואייזין זאיין אייזענע דעסטיפלינע⁴⁷, ולכן אין שום מניעה. אבל אינני מאמין בזה, וחושב⁴⁸ אשר זהו מעין תכסים מלחמה לעורר את השנאה, כי נשמע מאחד שקרא או ששמע (מהבאים מחו"ל) אשר שם מדפיסים בהמכ"ע כי בפה המדינה דנים את נתיני אשכנז לחרב והדומה, ואנחנו יודעים שזה שקר, כן בודאי את אשר כותבים פה ג"כ רק לעורר את הלב, והוא ענין תכסיסי. בסוף דבריו אמר אשר איתא בספרים כי על מלך ישנו דין ומשפט למעלה (בפמליא של מעלה) יותר מכמו על איש פשוט, ובכל העינים הנה המלכות עומדים במצב גבוה יותר, כמו בענין ההשגחה והדומה⁴⁹, ולזאת גם בדין ומשפט הם בדיוק ובחומר יותר.

יום ועש"ק הגיד דא"ח כדרכו בכל השבתות, הותחל ראה אנכי נותן לפניכם כו' את הברכה אשר תשמעו⁵⁰ כו', שייך להמשך, בענין יחוד או"כ, והתחברותם מה שמחליפים טבעם, האומר המשכה והכלי עלי' ודביקות כו'.

יום ג' ג' אלול

הדברים סובבים דבר המלחמה, ואמר כי התפארות מלך אשכנז אין

42 ואמר לי (אחר כך).

43 לפי מוצב הישיבה בתקופה זו, לא הספיקה הפנימיה לכל התלמידים, והי' חלקם ישן באולם הגדול (שבו למדו במשך היום).

44 לוקח את הלב.

45 משהו.

46 מאד עייף, ונראה עליו שהיו בכיות רבות.

47 להראות משמעת ברזל.

48 שבאמת לא טבחו הגרמנים את יושבי העיר, אלא שזהו תכסיס ממשלת רוסיה להפיץ ידיעות כאלו נגד גרמניה.

49 ראה בזה לקמן פרק תבא, ד"ה זה היה, וש"נ.

50 נדפס בהמשך "בשעה שהקדימו - תער"ב", ע' תקצ.

להעלות⁵¹, הוא כל מעיינו עתה, אעלה על במתי עב, מקוה לכבוש כל העולם תחתיו, וזה ניכר מזה שעובר על כל החוקים, בכ"ע ספרו שבעת המלחמה צריכים לילך למקום שישינו מבצר דוקא, הוא הרגיז ממלכות מנוחה והדומה, הכל לפי שאינו מתחשב עם כל החוקים, וזה נפלא, הלא הוא איש מדיני, מדוע אווז בדרך רמה כזו.

יום ד

בעת הטויל, סיפר לי מחכיבות כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע אצל אביו כ"ק אאזמו"ר הרצ"צ זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע. ובהמשך דבריו הגיד לי אשר מאד הי' חפצו לרכוש את הבית חומה שנשארה בויטבסק⁵², ודיבר הרבה בזה, באיזה אופן שאפשר לו הדבר בעזה"י.

יום ב' ט' אלול

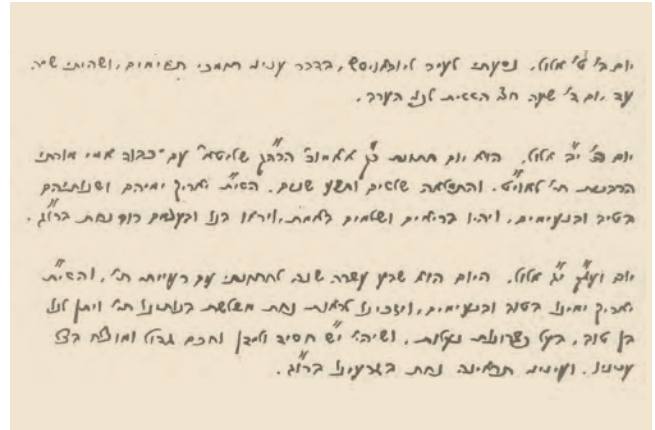
נסעתי לעיר ליובאוויטש, בדבר עניני תומכי תמימים, ושהיתי שמה עד יום ד' שעה חצי הששית לפני הערב.

יום ה' י"ב אלול

הוא יום חתונת כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א עם כבוד אמי מורתי הרבנית תי' לאווי"ט, והתמלאה שלשים ותשע שנים, השי"ת יאריך ימיהם ושנותיהם בטיב ובנעימים, ויהיו בריאים ושלמים באמת, ויראו בנו ובעצמם רוב נחת ברו"ג.

יום ועש"ק י"ג אלול

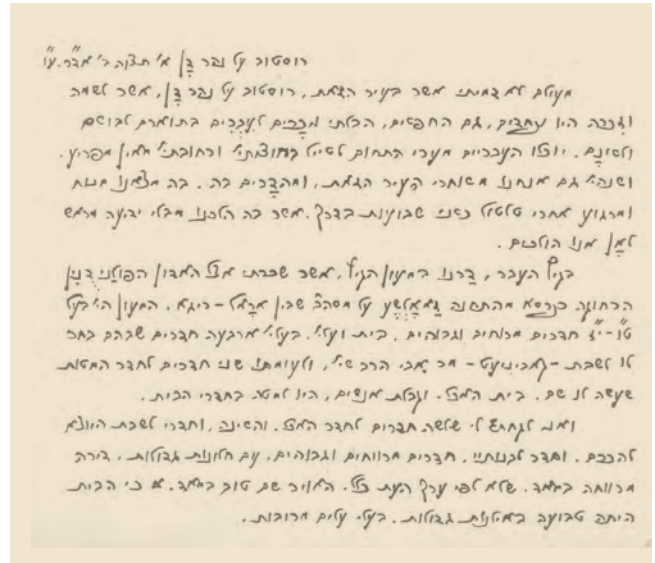
היום הוא שבע עשרה שנה לחתונתי עם רעייתי תי', והשי"ת יאריך ימינו בטוב ובנעימים, ויזכינו לראות נחת משלשת כנותינו תי', ויתן לנו בן טוב, בעל כשרונות נעלות, ושיהי' י"ש חסיד ולמדן וחכם גדול ומוצלח בכל עניניו, וענינו תראינה נחת בזרעינו ברו"ג.

1. רשימת ההעתקה מליובאוויטש לאראל, ומשם לרוסטוב

לפנינו רשימת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, אודות העתקת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, עם בני ביתו, מליובאוויטש לרוסטוב, בחודש מ"ח תרע"ו.

כתבת הרשימה החלה ברוסטוב, בב' אד"ר תרע"ו, ונמשכה עד פורים קטן. ברשימה זו מספר את כל פרטי תהלוכות קבלת ההחלטה, תיאור הנסיעה מליובאוויטש, התחנה הראשונה באראל, ההחלטה לנסוע לרוסטוב, קבלת הפנים ברוסטוב, חיפוש הדירה ברוסטוב, התוועדות י"ט כסלו בדירה החדשה, התלוננות בעל הבית, ועד לפורים קטן תרע"ו.

על העתקה זו מספרים גם: א) החסיד ר' יעקב אייזיק בלאטנער ע"ה, בספר שמועות וספורים ח"ב, במהדורה החדשה ע' 74 ואילך. ב) החסיד ר' יהודה ע"ה חיטריק, בספרו רשימות דברים ח"א ע' שלה ואילך. ג) החסיד ר' מנחם מענדל ע"ה נוביקוב, ב"היכל הבעש"ט" גליון טו ע' קמא ואילך. ד) החסיד ר' ישראל ע"ה דזייקאבסאן, בספרו זכרון לבני ישראל ע' נא ואילך (הפרטים יצויינו לקמן - בשולי הגליון).

רוסטוב על נהר דן א' תצוה ב' אד"ר, ע"ו

מעולם לא דמיתי אשר בעיר הזאת, ורוסטוב על נהר דן, אשר לשמה וזכרה היו נפחדים⁵³, גם החפשים, הבלתי ניכרים לעכרים בתוארם לבושם ולשונם, יוכלו העבריים מערי התחום לטייל בחוצותי ורחובותי מאין מפריע, ושנהי' גם אנחנו משוחררי העיר הזאת, מהדירים בה, בה מצאנו מנוח ומרגוע אחרי טלטול כשני שבועות בדרך, אשר בה הלכנו מבלי ידיעה מראש לאן אנו הולכים.

בקיץ העבר, דרנו במעון הקיץ, אשר שכרתי אצל האדון הפולני דנין הרחוקה

51 אין להעלות על הדעת, קשה להבין.
52 שהי' שייך לכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ואח"כ גר בו הרז"א, אחיו של רבנו. ועתה אחרי פטירתו, רוצה רבנו לרכשו.
53 ראה שמועות וספורים ח"ב ע' 74, על החומרות המיוחדות לישוב היהודים ברוסטוב.

כפרסא מהתחנה זאָאָלשע על מסה"ב שבין אָאָל – ריגא. המעון הי' בעל ט"ו-י"ז חדרים מרווחים וגבוהים, בית ועלי, בעלי ארבעה חדרים שבהם בחר לו לשבת – קאביניעט – מר אבי הרב שי', ולעומתו שני חדרים לחדר המטות שעשה לו שם, בית האכל, וקבלת אנשים, היו למטה בחדרי הבית.

ואני לקחתי לי שלשה חדרים לחדר האכל, והשינה, וחדרי לשבת היוצא להכרם, וחדר לבנותיי, חדרים מרווחים וגבוהים, עם חלונות גדולות, דירה מרווחה במאד, שלא לפי ערך העת כלל, האויר שם טוב במאד, כי הבית היתה טבועה באילנות גדולות, בעלי עלים מרובות.

פעם הראשונה, למגורתינו במעוני קיץ, הי' לנו המעון כזה, ואשר הניח לנו רושם טוב במאד, לכל אחד, לפי מצבו, אף גם כבוד מר אבי הרב שי' המתאפק מלדבר בענינים כאלו, לא פעם הגיד, אשר אויר מעון הקיץ שעבר נפלא הוא.

בימי הקיץ אשר הלכו שמועות מבהילות ממערכי המלחמה, ולקחת "משכנות-אדם" זאלאשזניקעס, מאזרחי הארץ, מהיותר נכבדים⁵⁴, הנה אחד מאוהבינו חפץ אז, כי כבוד אבי הרב שי' יסע לאחת העיירות מערי קוקז, כמו פיטאגארסק, או יעסינטיקי, אך הוא השיב בשלילה, ופעמיים שאלתיו דעתו בזה, והיתה תשובתו שונות, פעם כה ופעם כה.

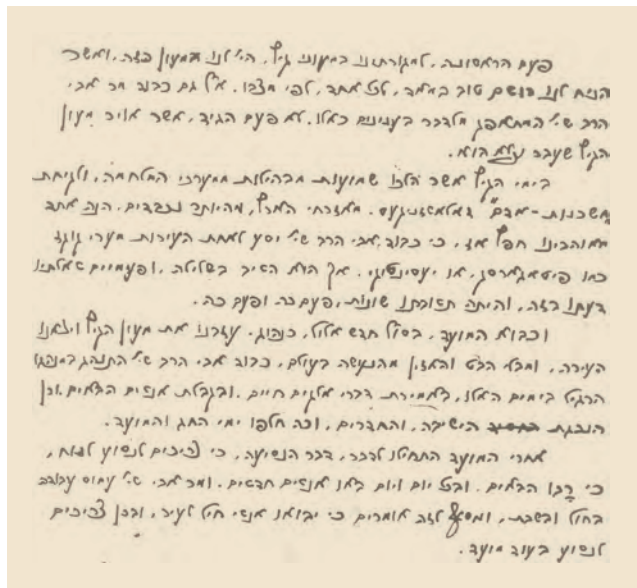
וכבוא המועד, בסוף חדש אלול, כנהוג, עזבנו את מעון הקיץ ויצאנו העירה, ומכלי הבט והאזין מהנעשה בעולם, כבוד אבי הרב שי' התנהג במנהגו הרגיל בימים האלו, באמירת דברי אלקים חיים⁵⁵, ובקבלת אנשים הבאים, וכן הנהגת הישיבה, והחדרים, וכה חלפו ימי החג והמועד.

אחרי המועד התחילו לדבר, דבר הנסיעה, כי צריכים לנסוע לנוח, כי רבו הבאים, ובכל יום ויום באו אנשים חדשים, ומר אבי שי' עמוס עבודה בחול ובשבת, ונוסף לזה אומרים כי יבואו אנשי חיל לעיר, ובכן צריכים לנסוע בעוד מועד.

בפקודת מר כבוד אבי שי' עצרתי את המשגיח זיסלין⁵⁶ מנהל מערכת שצעדרין, להתיישב מה לעשות עם המערכה היא, באם שיודרש לסוג מהעירוי ההם, ובמשך ימי החג באו ידיעות כי ש"ב ר' שמרי נח שי' הרב מבאברויסק, עזב את עירו, ונסע בעגלה (לא במסה"ב מרוב הדוחק) לעיר הסמוכה, ראגאצאוו, ובא לשם בערב יום הכפורים, ובימים ראשונים של חג הסוכות באה לסנאווסק, ואשר זה הראה לנו לדעת כי צריכים לעשות סדר נכון בעזה"י, באם שיודרש לעזוב העיירות ההם.

וכן יעדנו כמה לילות, להתיישב יחדיו עם המשגיחים, דבר המוסד תומכי-תמימים איך לסדרו בזמן הזה, וכן דבר הבית מסחר תורת אמת⁵⁷, ובאנו לידי מסקנא גמורה בענין זה, המסורה ליד עורך הספרים⁵⁸ ר"א קאפלאן, וראשית כל בחרנו בהמשפיע ר"ז האוולין⁵⁹, אשר יעשה נסיעה מיוחדת בפלכי חערסאן (בהקולאניעס) ופאלטאווע, למצוא המקום המוכשר להעביר את הישיבה ותלמידי' לשם בעת הנדרש.

בדבר נסיעתינו, ענה מר אבי הרב שי' כי עוד ישנו מועד רב, ולשהות עוד בביתנו כשני חדשים, אין אחריות⁶⁰ בעזה"י כלל, והודחה השאלה.

54 ראה "זכרון לבני ישראל" ע' נא: "מלכות רוסיא הרשעה לקחה משכנות את מנהיגי ישראל אשר בסביבות מערכות המלחמה, כי שונאי ישראל הלשינו שהיהודים מרגלים עבור האשכנזים והדומה". וב"רשימות דברים" ע' שלה: "ואם יתגברו חיל האשכנזים גם הם לוקחים לערבון אנשים חשובים".

55 המאמרים שאמר אז, במשך חודש תשרי, נדפסו בס' בשעה שהקדימו תער"ב ח"ב, ע' א' קמ-א' דג.

56 הרב שאול דובער זיסלין, מנהל ומשפיע במחלקת הישיבה שבשצעדרין.

57 ראה "תולדות חב"ד בארה"ק" ע' קצב, שעם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, כאשר תורכה הצטרפה לצד גרמניה, נעשו אזרחי רוסיה לאזרחי ארץ אויב, ונצטוו לעזוב את הארץ, ותלמידי הישיבה תורת אמת חזרו לרוסיה דרך מצרים.

58 מזכיר ומנהל החשבונות הישיבה בליובאוויטש, ר' אליעזר קאפלאן.

59 שגם הוא חזר מיישיבת תורת אמת בחברון, אל ליובאוויטש, עם פרוץ מלחמת העולם.

60 אין סיון.

בימים הראשונים לחדש מ"ח, הייתי בפעטרגראד⁶¹, לרגלי עסקי הפרטים, שמה התחילו לדבר אוהבינו הר"ש שי גורארי' ועוד, כי למה מאחרים הנסיעה, ואשר חובה עלינו בני הבית לזרוז בזה.

בבואי הבית, התחלתי דבר בזה, והותחלה השאלה לאן לנסוע? ובין כך שמועות שונות, כי עוזבים אנחנו את העיר, והדומה, ואין אתנו יודע עד מה, לאיזה מקום לנסוע, כי החפץ הוא לנסוע למקום כזה אשר יוכל מר אבי הרב שי לנוח במעט עכ"פ, ואשר גם כבוד אמי תי תוכל לעשות מה להטבת בריאותה, יחזקם השי"ת וישלח להם רפו"ש בקרוב.

התקבל ידיעה מידידינו ר' שמואל מיכל שי' טראיינין מפעטרגראד, כי חפץ הוא לבוא להתיישב דבר הנסיעה⁶², לאן תהי' ומתי, ואשר דבר בזה עם מחו' ידידינו הרש"ג⁶³ שי'. ע"ז ענו להם בבקשה לבוא, ובטח ימלאו החפץ באהבה.

ביום ב' יו"ד מ"ח, באו רש"ג ורש"מ, ובו ביום היתה ההתועדות בחדר כבוד אבי הרב שי, וקראו גם את כבוד אמי תי' ואותי.

רש"מ הגיד דעתו, כי אין צריכים לנסוע עתה, וצריכים לעשות סדר חזק מבלי לקבל אנשים, רק בזמן ידוע, למען שיוכל לנוח במעט, ולהחזיק את הסדר בכל תוקף. ואם זה אי אפשר אז לנסוע באחד המקומות הקרובות, והוא שתהי' עיר גדולה, מקום שישנו מפקידי הממשלה הגבוהים כמו שר הפלך או שר המחוז, אשר בד"כ אָז אין לפחוד כה מאנ"ח⁶⁴.

רש"ג חָה דעתו, לנסוע באחד הקוראטיין בערי קאווקאז כמו קיסלואדסק והדומה, וכמו שנוסעים בכל שנה בימי החורף, כן יסעו גם בשנה זו, ושאין לחשוב בשו"א להשאר עתה בלויבאוויטש, וגם שהזמן גרמא, אם ח"ו השונא יתקרב לדוינסק, אז יהי' הנסיעה כבידה יותר.

כבוד אבי הרב שי' הגיד, אשר מני אָז שהתקרב מערכי המלחמה בקירוב יותר, למקומותינו, התחלתי לחשוב, מה יהי' עמנו בכלל, ואתנו בפרט, הנה ידוע למכביר דעתי הפרטית, שהנני מנגד גמור להאשכנזי, ואם ח"ו יתקרב עלינו – גם לולי פחד הצבא ומערכי המלחמה – להתרחק מהמקומות האלו, שלא ליפול בידו, וכאשר כבר הגדתי גלוי⁶⁵, שאין איש מישראל צריך לחפון בשו"א מאיזה טעם וסיבה שתהי', להיות תחת חסות האשכנזי.

מתחלה, באמצע הקיץ, כאשר היו עוד רחוקים, לא היתה אצלי שם מחשבת נסיעה, אך כאשר בזמן מועט, רצץ ושבר האשכנזי חמשת המבצרי', פעל עלי רושם חזק, והתחיל להתגנב אצלי רעיון חזק, מה לעשות, כי ראיתי אשר השונא הולך מבלי מעצור, ומצדינו הנה כאילו שפקידי הגבוהים נְשָׁתָה גבורתם, ועם זה גם חכמתם. או יותר, נפל אצלי חשד, על המנהיגים. ומה מאד חפצתי, כי יעמוד המלך בעצמו בראש ההנהגה, כאשר אמרתי לך – פנה אלי – אז.

זה הי' באחד הימים, אשר התקבלו מכ"ע וישבתי וקראתיים, וכבוד אבי הרב שי' יצא להגן לטייל, ומצאני קורא, וביקש להרציע לו מאשר קראתי, ובעת ההיא כתבו פרטיות מלחמת המבצרים אָסֶןֶץ בריסק וקוונע, לאחר שהגדתי לו ככל האמור, אנה אנחה גדולה, ואמר כל אשר עבדה מדינתנו בשנים רבות נאבדו בימים אחדים. שאלתי ומה נוכל לעשות הלא שונאינו חזקים מאתנו בכלי משחיתיהם? הגיד אין עצה אחרת אף כבידה ביותר, אבל היא עצה היחידית, ומה? שאלתי, לפי דעתי הפרטיית אם לקח ההנהגה הראשית המלך בעצמו, והוא יעמוד בראש, אָז יש לקוות למה⁶⁶, וגם אם לא לנצחונות גדולות, אבל לכה"פ לא למפלות ואבידות כאלו. מובן כי השקפתי בזה איננה מדיניית, דיפלומאטיש, שהנני רחוק מזה, ורק ידעתי כי כחם רב במאד.

61 שם העיר פעטערבורג הוסב אז שמה ל"פעטרגראד", וכעבור כמה שנים הוסב שמה ל"לענינגראד".

62 אפשר שהיה בהמשך לאגרת שכתב אליו רבנו בכ"ז תשרי (אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה ע' נה): יכול להיות אשר בעוד איזה שבועות ניסע אי"ה מפה עם כב"ב יחיו, לע"ע אני שולח את הספרים, כי הם ת"ל במספר גדול, וא"א להניח על זמן האחרון ח"ו. בדעתי לשולחם לניזוני'. וידידינו מאיצים בנו לנסוע בהקדם מפה. ויכול להיות שניסע אי"ה בעוד ב' או ג' שבועות. והשי"ת ישמור את אחב"י בכל מקום שהם.

63 החסיד ר' שמואל גורארי', מחותנו של הרש"מ טריינין.

64 מאנשי חיל (שהחיילים מתיראים מהפקידי הגבוהים, ולא יבזו את היהודים).

65 ראה "זכרון לבני ישראל" ע' נא: בשמח"ת שנת תרע"ו, בהתוועדות שבביתו קודם הקפות, דיבר הרבה אודות מדינת אשכז ומלכה הרשע ווילהעלם, אמר: זה אחת ושלושים שנה שאני מכיר אותה, הוא עמלק, אחריתו עדי אובד. צרפתיים הם בעלי תאוות, אפריקאים הם ממוצע בין בעל חי למדבה, אבל האשכנזים הם אפיקורסים עמלקים [ראה אגרות קודש שלו ח"א אגרת ד, שבתחלת תרמ"ה היה באשכנז].

66 למשהו עכ"פ.

וסיפר לי כמה מעשיות, מכחותיהם של המלכים, ואשר בעיניו ראה, כי בהיותו ביאלטע⁶⁷, ובעת ההיא בא המלך אלכסנדר השלישי, הוא הי' צריך לבוא באני' בבקר, השכם בקר – כן מספר – התפללתי, והיום יום מעונן, והלכתי להחוף, להיות בין העומדים ומחכים לבוא אניית המלך, הים סוער במאד, כשעה העשירית, התראתה אניית המלך מרחוק, וכאשר באום ההמון רק התנן הרימו קול הורא, ובה ברגע נבקעו העבים, והשמש זרחה על האני' בדרך פלא, אך הים סוער וזעף במאד, וכאשר התקרבה האני' ונתן המשוט – דיא קליינע שיפעל – והמלך יצא על השליכה, בה ברגע שקט הים, ונהי' לנהר אשר מימיו צבורים, בו ביום לעת הערב טיילתי על החול והים סער כדרכו. עלינו לדעת כי אלו האנשים ההנהגה אתם באופן אחר לגמרי⁶⁸.

ובכל זה החלטתי שיש עוד זמן עד אחר ימי החג, וחכיתי כי נוכל להיות המועדי' בביתנו, ות"ל בעד זה.

אמנם עתה, גבול שמתי לי, והוא דוינסק מעבר מזה, ומינסק מעבר מזה⁶⁹, וגם אז ח"ו לא אוכל להגיד כי בא מועד לברוח, כ"א ראוי לנסוע, ועל זה לפי"ד עוד ישנו זמן רב, שאפשר לחשוב כי ימי החורף יעברו במנוחה, וגם ההנהגה עתה באופן אחר לגמרי, מה שהשונא איננו מתקרב לדוינסק כנראה אין זה שאינו חפץ, כ"א שאינו יכול, ובמשך החורף הלא יעשו כמה כלי זיין וכדורי' ויש זמן להכין.

אשר ע"כ דעתי הפרטית היתה, לחכות, אמנם בני ביתי יחיו הם טרודים מזה, היא⁷⁰, וגם כלתי והבנות יחיו אינם נחים כלל, ואף הוא – כוונתו אלי – מתרגש בבוא איזה ידיעה, אשר ע"כ הייתי מציע, שהנשים יסעו לאיזה מקום, כמו לחארקוב, או קאזאן, במקום שנמצאו בתי מרחץ טוב ורופאים גדולים, שיוכלו לעשות מה לבריאותם, ואני ויוסף יצחק נהי' עוד פה עדי זמן האפשרי. גם הספרים הייתי משלח לאיזה מקום⁷¹, ואפשר עוד לשקת זמן נכון לפ"ד, בכל אופן לנו אין מה למחר כלל.

כבוד אמי תי', הגידה, לאן לנסוע לא תוכל להגיד, אך נגד הצעה זו היא מוחאת בכל תוקף ועוז, ואמרה אשר דינה⁷² והבנות יחיו ימחאו נגד זה, ומבלעדינו לא יסעו, ולא יניחו אותנו כלל להשאר מבלעדם.

אני הגדתי דעתי, אין אני רואה השתנות חורף זה מכל הזמנים, הלא צריכים לנוח, ואף כי אחרי קיץ כזה, שהיתה עבודה כזו בריבוי הבאים ממש לא נתנו מנוח, וגם⁷³ שהיתה נאות-דשא טובה, האם קיבל בה תועלת הנרצה, וביותר כבד להשאר מריבוי הבאים עתה, ובאים בענינים כאלו שכבוד אבי הרב שי' אינו מושיב עליהם כלל, ורק מייגעים אותו לחנם, ומדוע לא יסעו. אני הייתי מציע כי יסעו כולנו, אך נתחלק, המה יסעו לאחת מערי המרחץ והרפואה ויוכלו עשות מה לבריאותם, הספרים יושלחו לאחד המקומות הבטוחים, ואני וביתי נסע לאחד העיירות היותר גדולות מליובאוויטש, כמו סמאלענסק (שבכ"ע נוכל לצאת משם) אראל או חארקוב.

נגד זה מחאו, כבוד אבי הרב שי' וכבוד אמי תי' ורש"ג שי', כבוד אבי הרב שי' הגיד, כי בכל עת הי' כבד לפניו להתחלק מאתנו, אף בנסיעותיו לחו"ל, ומה גם עתה, אם הי' נדרש לו נסיעה, לא היו נוסעים אם לא כולנו יחד.

אחרי דיבור, והתועדות בערך חמשה שעות הוחלט, הנסיעה יחדיו, דעת רש"ג לקיסלאואדסק, ורש"מ אינו יודע לאיזה מקום, רק לא רחוק כ"כ, ואני הגדתי דעתי על ליפעציג, סלאווינסק, בעלגראד, ורוסטוב...

67 בחורף תרמ"ו. ראה אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' ו-ז, ובשוה"ג שם.

68 ראה גם בנעתק לעיל בפרק הקודם, מיומן כ"ח מנ"א עדר"ת: "איתא בספרים כי על מלך ישנו דין ומשפט למעלה (בפמליא של מעלה) יותר מכמו על איש פשוט, ובכל הענינים הנה המלכות עומדים במצב גבוה יותר, כמו בענין ההשגחה והדומה". בענין השגחה פרטית, ראה אגרות קודש אדמו"ר ח"א אגרת צד.

69 שאם יגיע האשכנזי לשתי עיירות אלו, הוא סימן שצריך לנסוע.

70 זוגתו הרבנית שטערנא שרה.

71 ראה רשימות דברים ח"א ע' שלו: בתחלת חשון נודע שכבר ארוז הספרים, ונשלחו לעיר מאסקווע. וראה "ספריית ליובאוויטש" ע' סד.

72 הרבנית נחמה דינה.

73 והגם.

נעים לי לרשום את אשר דיבר⁷⁴ ר' מאיר שמחה⁷⁵ שי', אף כי דבריו בלי בכך המה, ולא הרצאה איזה הצעה מוגבלת, אבל תוכן דבריו והרגשתו דקה היא.

הַרְגֵשׁ, הוא היקר בכל, לו אין חלוף ותמורה, אינו דורש דברים ומלים, ואין לו גם הרצאות והצעות, רק רגש, והתרגשות בלתי מוגבלת, והתרגשות זו ראיתי בדברי הנז'.

נהו איש מטפוס הישן, שנותיו יותר על חמישים – יאריך ה' ימיו – למדן גדול, בלימוד הגמ', וי"ש, וידיעתו בחסידות ממוצעת, אך בעל לב ורגש, ובכללותו דבוק הוא לרבי כארחות החסידים הזקנים.

קיבל חינוך טוב בבית זקנו, הרב המפורסם ר' פריץ⁷⁶ ז"ל, שהי' מחסידי כ"ק אדמו"ר האמצעי זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, ורוב שנותיו מחסידי כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, ומאלו שהושיבו את כ"ק הרב צמח צדק על כסא הרבנות⁷⁷, והוא הי' מאחד מתקיפי הדיעה בזמנם, ורבים מבני רבינו התחשבו עמם, ומה גם גדולי הרבנים והחסידיים המפורסמים.

חינוך כזה יכול תת למתחנך, לשד תמצית הרגש, והנבנה עליו – על יסוד כזה – איתן הוא.

מתאים הוא החנוך, גם למבנה גוו של רמ"ש ותוארו אף החיצוני מראה תוקף ועוז, קומתו הגבוה, זקנו הארוכה ופאותיו, ולבושיו הטפוסים, ומבלי הבט על עסקו המסחרי, הנהו קרוב יותר בדיבורו ותוארו למערכת התורנים מלמערכת הסוחרים, והוא מאלו המוצאים קורת רוחם בביהמ"ד יותר מביתם ובבית מסחרם.

מסחרו, מסחר הקמח, כללי, ובעת שהתרבו האנ[שי] ח[יל] בעיך,ם, והכריחו לפתוח החנויות בש"ק, הנה בפעם הראשונה, כשהפקידו עליו לפתוח החנות, ענה כי הוא יראה מקום המפתחות של החנות, ואם חפצים ילכו בעצמם, הוא לא ילך לחנות, וגם לאיש מב"ב לא ירְשֶׁה בשו"א לילך, וכה עברו איזה שבועות, עדי כי מ[כ]ר סחורתו, ויותר לא קנה והחנות סגורה על מסגר.

די אמיצת לב, בהנהגה כזו, וכמו כן הנהו בכל עניניו, מתנהג בתוקף גדול, אך בדיבורו הוא כמו מתבייש, ובעל לשון רכה, ומחוקמה.

בשמעו ההצעה, וכעין החלטה, לנסוע לעיירות הרחוקים, בא אלי לידע האמת הדבר, ובספרי לו את אשר דברו כל אחד, התאדמו והתלהבו פניו, והאיש הזה, בעל הלב החזקה, התרכך, והתחיל לבכות, ודבריו נחנקו בגרונו באופן שלא ידעתי, מה חפצו, רק שמעתי המלות האלו, הייסט⁷⁸ דאס דער רבי פֿאַרט אָועק פון אונז, הייסט דאס אזיי מיר דארפן זיך פאנאנדער זַגן, ואס טוט זעך דא?

בעת הועידה, עמד כמשתומם, דבריו היו בלתי מסודרים, רק התרגשות נוראה, הוא לא יוכל עמוד במקום אחד, ובכל רגע החליף מקומו, בשעה זו עמד במקום זה, ובעוד רגע והנהו במקום אחר, בדבריו לא היתה שום הצעה, רק תוכן, מיא⁷⁹ טוט אַ זאך און מיא פרעגט ניט בא חסידים, הייסט דאס אפ זעגענען זיך ח"ו מיט חסידים פון דעם געגינד, ויא וארפט מען דאס אָעק חסידים.

אין לכחד כי דבריו עשו רושם חזק, אבל בלי שום תועלת, הסתכלתי בפני כבוד אבי הרב שי' וראיתי כי בעת ההיא, האט ער דורך גילעבט זייער א גראנדיאזנע זאך, פניו הָראו כי שעה כבדה היא לו, רמ"ש הזה וטענותיו לקחו את לבו, וכנראה שבציורו, בטענות רמ"ש ראה קהל גדול טוענים וצועקים, למה תעזבנו.

פעמים רבות התרעד – האט אציטער גיטאן – כבוד אבי הרב שי', כנראה אשר קור עצבי – א נערוין קעלט – עבר בו, וסוף דבריו היו, אזי⁸⁰ איז דאס, איך רעכין אייך אַז עס איז נאך צוא

74 בהמשך האסיפה בלילה, שאליה הוזמנו אף הרב מהרש"ל מדלי', והחסיד ר' מאיר שמחה חן.

75 חן, בהחסיד ר' אברהם אהרן, בהחסיד המפורסם ר' פרץ חן. ראה "שמועות וספורים" ח"ב ע' 78: כאשר באתי לארץ ישראל ונפגשתי עם הרב ר' דובער חן שיחי' [ע"ה], שמעתי כי גם זקנו הרב החסיד ר' מאיר שמחה היה בין הנאספים.

76 חן, אבד"ק ביעשינקאוויץ, נעוויל וטשערניגאוו. ראה אודותיו בית רבי ח"ב פ"ח, ובכ"מ.

77 ראה התמים כז-ח.

78 זאת אומרת שהרבי נוסע מאתנו, זאת אומרת שאנו צריכים להפרד, מה קורה כאן?

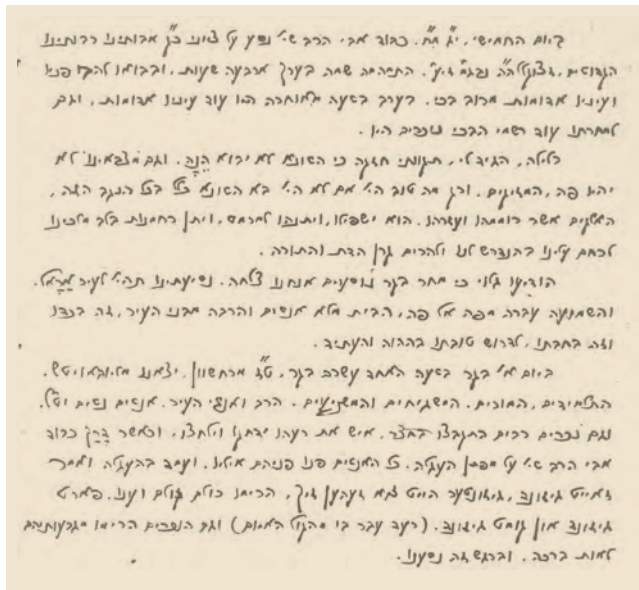
79 עושים דבר מבלי לשאול אצל החסידים, זאת אומרת להפרד מהחסידיים של האיזוה, איך זה זורקים כך חסידים.

80 ככה זה, דעתי היא שזה עדיין מוקדם, יש עדיין מספיק זמן.

פרי, עס האט נאך צאייט גינג, ובפרט אם היו מסכימים ב"ב לנסוע מבלעדינו, רק כשמוחים נגד זה, אשר ע"כ צריכים להסכים, מיט⁸⁴ חסידים פון דעם געגינד זעגין איך זיך חלילה בשום אופן ניט, און דער אייבעשטער זאל העלפן, אז אין דעם געגינד זאל דער דאייטש ניט קומען אפילו אייף וויילע אייך ניט.

האורחים נסעו איש לדרכו, והחיים הרגילים, החדרים, הראשון⁸⁵ ובית האכל מלאים, מאנשים הבאים, והקול נשמע כי נוסעים אנחנו, לאן ומתי אין איש יודע, וגם אנחנו אינם יודעים. רק כבוד אבי הרב שי' הגיד כי צריכים לעשות הכנות הנסיעה, הדרושים, וחבישת החפצים, שצריכים ליקח בדרך.

ביום החמישי, י"ג מ"ח, כבוד אבי הרב שי' נסע על ציוני כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים, זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, התמהמה שמה בערך ארבעה שעות, ובבואו להבי פניו ועיניו אדומות מרוב בכי, בערב בשעה מאוחרת היו עוד עיניו אדומות, וגם למחרתו עוד רשמי הבכי ניכרים היו.

בלילה, הגיד לי, תקוותי חזקה כי השונא לא יבוא הנה, וגם מצבאינו לא יהיו פה, המזיקים, ורק מה טוב הי' אם לא הי' בא השונא כלל בכל הגנג הזה, האלקים אשר רוממהו ועזרוהו, הוא ישפילו, ויתנהו למרמס, ויתן רחמנות בלב מלכינו לרחם עלינו בהנדרש לנו ולהרים קרן הדת והתורה.

הודיעו גלוי כי מחר בקר⁸⁶ נוסעים אנחנו צלחה. נסיעתינו תהי' לעיר אַרְאָל, והשמועה עברה מפה אל פה, הבית מלא אנשים והרבה מבני העיר, זה בכדו וזה בחביתו, ולדרוש טובתו בההוה והעתיד.

ביום א' בקר בשעה האחד עשרה בקר, ט"ז מרחשוון, יצאנו מליובאוויטש. התלמידים, המורים, המשגיחים והמשפיעים⁸⁷, הרב⁸⁸ ואנשי העיר, אנשים נשים וטף, וגם נכרים רבים התקבצו בחצר, איש את רעהו ידחקו וילחצו, וכאשר דרך כבוד אבי הרב שי' על מפתן העגלה, כל האנשים פנו פניהם אליו, ועמד בהעגלה ואמר זאייט גיזונד⁸⁹, גיזונטער הייט צוא זעהען זיך, הרימו כולם קולם וענו, פארט⁸⁷ גיזונד און קומט גיזונד (רעד עבר בי מהקול האיום), וגם הנכרים הרימו מגבעותיהם לאות ברכה, וברגש זה נסענו.

הרבה עשה לנו, פקיד התחנה רודניא, הוא פקד לקבל כל הבאגאז שלנו שעלה למשקל 97 פוד⁸⁸, ובעצמו עמד בעת שהכניסום להואגאן שילכו עם המסע הלזה שאנו נוסעים בו, ופקד על מוליך הבאגאז ושומר, כי ישים עין פקחא על הבאגאז להביאו למקומו שלם.

בחרנו לנו מסע בלתי מהיר כלל, וקוינו כי בו נמצא מקום מרווח, אבל גם זה לא הי', וכה נסענו בדוחק ולחץ עדי באינו למחרת בשעה 7 לילה לאראל, נסיעתינו התמשכה בערך תשע ועשרים שעות.

מאפס דירה באראל התאכסנו בבית ר' דוד פראדקי⁸⁹, אשר פנה לנו ג' חדרים מלבד בית האכל שהיתה משותפת.

81 מהחסידים שבאיזור הזה איני נפרד חלילה בשום אופן, ועיזור השי"ת שהגרמנים לא יבואו לאיזור זה אפילו לרגע.

82 כ"ה בכתי"ק, ואולי חסרה כאן מילה.

83 ביום א' בוקר.

84 ראה זכרון לבני ישראל (ע' נא-ב): אני עמדתי בפרוודור שבתחלת הכניסה לבית כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, לידי עמד הסופר המצויין הווח"ס ויר"א ר' משה ראזנבלום, ואמר: רבי מיר זאלען זיך זוכה זיין זעהן אינגיכן [שנוכה להתראות בקרוב]. ואמר אדמו"ר נבג"מ, איך האף אויף פסח [תקותי לפסח] א"ה.

85 הר"ר דוד יעקבסון, מ"ן דליובאוויטש.

86 תהיו בריאים, להתראות מתוך בריאות.

87 סעו לשלום ובואו בשלום.

88 כל פוד הוא יותר מ16 קילוגרם.

89 ראה רשימת הרמ"מ נוביקוב (היכל הבעש"ט טו, ע' קמא ואילך).

לנגד רצון כבוד אבי הרב שי' התחלנו לבקש לנו מעון באראל, והשו"ב ר' יעקב⁹⁰ (אחד מתלמידיו) עמל ויגע, ולא מצא.

ועוד הפעם השאלה עמדה על הפרק לאן נסע, כי מתחלה נסענו לאראל להיות דרך ישרה, ונסענו בה לשמור את הבאגאז אשר חלק גדול בהם הי' ספרי כתבי הקדש⁹¹, ובבאינו לאראל הביאום לבית ר"י שו"ב הנ"ל.

שמונה ימים ישבנו באראל, הכית קטנה ביותר, ואף כי אדני הבית עומדים הן לכל שירות באהבה, ובכ"ז מאד צר לנו המקום, מרגישים הננו בטוב כי גולים אנחנו ממקומינו וביותר מריגלנו.

לא אכחד כי נהנה אנכי מזה, כל אדם צריך להרגיש הטוב שלו, ובכ"ע הנהו חושב, כי לא טוב לו, ועתה הנה ב"ב שבכל עת אָמרו אשר לא טוב שְׁכַת בעיר הקטנה ליובאוויטש, וגם הגדולים (כלומר אני ורעייתי) לפעמים חושבים כן, הנה עתה הננו מרגישים כי טוב שבת בעירו ובביתו.

אחרי כל הכבוד הרודף אותנו מכל עבר ופינה, אינו מגיע להענג הכי רגיל, שהתרגלתי שבת בבית משכיתי, הגדול (ז' וחצי אמה על י"א אמה) וחדר משְׁנָתִי עם כליהם וחפצי הבית, ורק אותו ההרגש שהנני בביתי ובחדרי.

כבוד אבי הרב שי' הוא היחידי הבלתי מתאונן, ואשר פניו צהובים כמו בכל עת, הנהו עומד השכם בקר בשעה החמישית ועוד קודם, ונכנס לחדר האכל ועוסק בלימוד וכתובה, בצהרים אוכלים אנחנו סעודתינו בשעה קבוע, אח"כ הוא ישן כשעה, וחוזר לעסקו בלימוד וכתובה כל הערב והלילה.

במשך ימי שבתינו באראל באו אנשים שונים, אשר לא נסוגו גם מנסיעה כזו, ביאתם היתה לאי רצון לכבוד אבי הרב שי' ובכ"ז קיבלם. באו ידידנו רש"ג⁹² שי' מפעטראגראד, ור"ז פערסיץ ממאסקווא⁹³.

ביום ג' כ"ה מ"ח עזבנו את אראל, ובעזרת אדון מעונינו ה' פראדקין השגנו כרטיסי מסע על המסע המהיר ישר לרוסטוב על נהר דן. מחיר המסע עלה לסכום גדול, ות"ל כי גם הבאגאז, הולך עמנו במסע זה, וה' פראדקין נוסע עמנו לשלחינו, ואנחנו נוסעים בלי תכלית, רק כוונתנו רצוי' להשיג מקום מנוחה בעזרתו ית'.

וביום ד' בקר בשעה העשירית כ"ו לחדש⁹⁴ באנו עם המסע המהיר לרוסטוב וחבורת אנשים בלולה מנכבדי העיר פגשנו אותנו על בית הנתבות, ונוסעים אנחנו בחמשה, שבעה, תשע, עגלות, להמעון אשר שם הוגבל לנו חדרים למעון.

המעון הוא בהאטעל "פעטראגראד" בקומה הרביעית סימני החדרים 322 (חדר גדול, שם ארכעה מטות, ושמה ישנים רעייתי ושלשת הכנות יחיו) 329 (חדר ממוצע, ושם בית מושב כבוד אבי הרב שי', ושמה הננו אוכלי' סעודת הצהרים והערב, ושלוש הוא לחדר) 334 (חדר ממוצע, ושם חדר המטות של כבוד אבי הרב שי' וכבוד אמי מורתי תי', והוא למול חדר) 341 (חדר ממוצע, ושם הנני ישן עם ב"ד ישראל דוב⁹⁵ שי').

קהל עדת ישראל ברוסטוב, בהתרגשות גדולה מביאתינו הָנָה, ספרו לנו כי מתחלה חשבו, כי נבוא ביום ג' עם המסע המהיר, ולעת ההיא היו על התחנה כשני מאות אנשים ונשים, לפגשינו, וחיכו איזה שעות, לעת בוא המסעות שחשבו כי עמהם נבוא.

ובקבלת הידיעה כי נוסעים אנחנו, הגידו רק לאחדים, ובכ"ז באו על התחנה כארבעים איש, והרבה מהם לוו אותנו עם עגלות עד המעון פעטראגראד, והעיר – כלומר היהודים – שיחתם

90 פאנטייליוב. אח"כ הי' רב באראל ובטשקנט, עד יום פטירתו בתש"ו. ראה ס' התמימים ע' סז.

91 אוסף ספרים שהוצרכו לרבנו, ואוסף כתי"ק של רבותינו.

92 ר' שמואל גורארי'.

93 ר' זלקינד פערסיץ ממוסקבה, אשר במחסנים שלו הניחו למשמרת את אוסף הספרים של רבנו, אחרי שנארוז ונשלחו מליובאוויטש למוסקבה בתחלת חודש מ"ח, כמסופר ב"ספריית ליובאוויטש" ע' פב, ובכ"מ.

94 ראה לעיל פרק זח, אשר החותמת שעל הפספורט, היא מכ"ח מר-חשון.

95 בן הרמ"מ בן כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. אחרי שהוכרח אביו הרמ"מ להעתיק לצרפת, נשאר הילד לגור בליובאוויטש, אצל זקנתו הרבנית רבקה ע"ה, ואחרי פטירתה ביו"ד שבת עדר"ת, נשאר לגור בבית אדמו"ה, ויחד אתם נסע לאראל, ומשם לרוסטוב. נפטר בצעירותו.

בנו כהיום, יש דורשים ויש דורשים, אך גם אלו אין אומרים דבר רע, כ"א אשר מספרים איך כי כבוד אבי הרב שי' הוא מנגד הציונים, והנהגתו והשקפותיו בעת ועידת הרבנים⁹⁶.

עברו איזה שעות עדי סדרנו חפצינו בהמעון העראי, ויצאתי החוצה לחפש מעון תדירי, כי ראיתי אשר האיש ר' יעקב האלבראיך, המתחשב לידיד נאמן, והוא פה מקומי – דר פה כארבעים שנה – הוא בר דעת קטן במאד, ועליו אין להשען כלל, רק עמי בן ידידינו רש"ג⁹⁷ שי' הבחור יעקב שי'.

נסעתי בכמה רחובות, והייתי גם בחלק העיר הנקרא נְחִיצָאן (והיא עיר בפ"ע עם הרבה דיירים) ולא השגתי מאומה, ובבואי חזרה להאטעל מצאתי כי הרבה אנשים מחכים בהמבוא, קאלידא, ואלו לאלו ממללים ודובכים, בהם טפוסים בני אדם שונים, טפוסים עבריים, וטפוסים דור החדש, מגולחי זקן והדומה, וכולם כאחד, חפצים אנחנו לראות את הרבי שי'.

למורת רוחי, הוכרחתי להגיד להם, כי מטרת הנסיעה לפה הוא למצוא מנוח ומרגוע, ובכל אופן כבוד אבי הרב שי' אין חפץ לקבל פה אנשים, ואשר ע"כ היושר מחייב כי יתנו לו להִנְפֵשׁ, וְאֵל יכבדו עליו בדרישות כאלו שאין בכחו למלאותם.

וכה תִּינֵי תשעה ימים בפעטראגראד, וכל אחד מאתנו סבל די מחסור, רעייתי והבנות יחיו ישבו כל היום בחדרם, באשר לא היו להם הבגדים הדרושי' שהיו עוד חבושים, כבוד אמי תי' הולכת בחנויות לקנות מהנדרש להנהגת הבית, לכשתהי' דירה, ואני סובב הולך ברחובות העיר לבקש דירה, עדי מצאתי לנו מעון ברחוב פושקינסקי מספר מאה ששים ושש, ששה חדרים לא גדולים, למעון הכרחי, בלי שום כלי בית.

ביום ו' עש"ק ה' כסלו, נכנסנו בהדירה החדשה להצלחה, היום קטן והמלאכה מרובה, ולפי שאַחַר מי שָׁדָר בהבית תחלה, לפנות כליו, הנה לא יכלנו לכנסו קודם שעה השני' צהרים, ועדיין לא הביאו כלי הבית שקנינו, וגם המאורות, כלומר חוטי העלעקטרי טרם נעשו.

אוויר היום גשם שוטף, ובכ"ז כבוד אבי הרב שי' חפץ כי נעבור בהדירה החדשה, מבלי התחשב עם כל המחסור, וכן עשינו, ועברנו עם כל הכלים שהיו אתנו בהאטעל, וגם הבאגאז הספקנו להביאו בהמעון קודם הדלקת נרות ש"ק.

בימי שבתינו בהאטעל הנה כבוד אבי הרב שי' הי' עומד השכם בקר בשעה הרביעית, או החמישית, מסיבה שלא יכול לישן, וסבל הרבה מזה, וסעודת הצהרים, מסיבה שהיו מבשלים במקום אחר, והיו מביאים להאטעל לא הי' יכולים לאכול קודם שעה השנית צהרים.

כנהוג הנה כבוד אבי הרב שי' יושב בחדרו, ועוסק בלמוד וכתביה, אין מקבל שום איש, וגם על משרתי האטעל הופקד באם שנדרש מה יפנו אל הנמצאים בשארי החדרים, זולת החדר הזה, למען שלא להפריעו מעבודתו.

באחד הימים, כאשר כבוד אמי תי' באתה מהרחוב עמילה ויגעה, ואף אני אז באתי מהעיר אחרי הילוך איזה שעות לחפש דירה, הייתי עמל במאד, אמר כבוד אבי הרב שי', אייהר⁹⁸ טוט און הארעועט, און איך העלף אייך פאסטין, לפי שעד סעודת צהרים איננו טועם מאומה, זולת שלש כוסות חלב, וכוס חמין.

מה מאושרים תִּינֵי כולנו, כי אחרי נדוד שלש שבועות, באנו אל המנוחה בדירה מיוחדת, אף כי רבו דברים החסרים, אך בכ"ז מיום ליום יסודרו גם כלי הבית, והננו מתרגלים אל החיים העירוני, במשך איזה ימים העריכו חוטי העלעקטרי, והוסדר הטעלעפאן מספרו 89-19, וגם הודענו לקרובינו האדרעס שלנו.

עוד לא הספקנו להתענג, והנה קפץ עלינו רוגזו של אדון הבית, והוא נכרי, אומרים עליו שהוא מכת השחורים, שונאי ישראל, והוא התחיל לדבר כי בביתו דרים יהודים בורחים, ביעשזענצי, ואשר אליהם מתקבצים הרבה אנשים יותר מכפי הרגיל.

נכבדי העיר, הרב מטעה"מ, הודיע במכתב אשר לפי"ד נכון להחליף הדירה באחרת, וכידו החזיקו איזה מאנשי העיר הנכבדי' פה, אמנם אנחנו איננו חושבים אודות דירה אחרת, רק

96 פטרבורג עת"ה. ראה מבוא לאג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' 35 ואילך.

97 ר' שמואל גורארי'.

98 אתם עוסקים ומתייגעים, ואני עוזר בלהתענות.

מצטערים הננו על המצב ההוה, אך מקוים אנחנו כי יעבור, ולי הגיד כבוד אבי הרב שי', באם שיהי' הכרח להחליף הדירה, הוא חושב יותר להחליף העיר⁹⁹.

חג י"ט כסלו ברוסטוב

בשנה הלזאת הי' קביעת היום, דחג זה, ביום הששי, וכאשר יחול חג זה ביום הששי, מתחילים מן החמישי וגומרים בשני הבא אחריו. אמנם בפה ראסטאוו, מי יכול לקוות לזאת, בזמן הזה, וכימים הללו, אשר המלחמה שְׁחָרָה פני כל האדם, והידיעות המבחילות, פעם הנצחון על צדינו, ופעם הוא לאויבינו האשכנזי, באים שלש פעמים ביום, למי חג למי שמחה.

אך הזמן עושה את שלו, לו נִתְּנָה הכח להשכיח איש איש את מַר לבו, ומה גם בבואם באגודה וחבורת אחים, אשר פתיל טהור, וחבל האחדות מְקֻשָּׁרָתָם, הנה אז איש את רעהו יחזקו, ואיש את רעהו ינחמו, ויתעוררו הלבבות להאמין בה' ולהקשר בעבדיו, אנשי אלקים, העושים רצונו ית', אשר בלי ספק ממליצי טוב המה גם בעד תלמידיהם, ותלמידי תלמידיהם עד עולם, וכח האמונה הטהורה הלזו, וההתקשרות האמיתית, תפעול פעולתה בלב המרגיש לשכוח את רישו, ומר לבבו, ונפשו עליו תטהר להעלות בזכרונו את הנשכחות הם גדולי החסידים בימי קדם, אשר מסורים ונתונים היו במוחם ולבם אל ה' ועבודתו, ואף כי רבים מהם מרי לבב היו, ובכ"ז שמחים ומלאי טוב היו, על אשר זָכַם האל במנה אחת אפיים היא תורת החסידות.

התורה הלזאת היתה חיי רוחם ונשמתם, ומהארת נשמתם אף גוים נהנה לאורה כי טוב, והוא כי גם הלב בשר החומרי, התענגה על רוב טוב, באהבה מוסתרת וגלוי' לאל ה', מהכרה ודעת עמוקה, ובה הגבירו על כל תלאותיהם מבלי הרגיש כאבם החזק, לכל עניני מקריהם.

ובהעלות הזכרונות האלו, יחזקו את הלב, ויפיחו התקוה כי גם הוא יִפְדָּה ממעוקותיו, ויבוא יום ויורווח לו. אך עם זה מרירות תשבע נפשו בהביטו נוכחה ההבדל הרב אשר בין חסידים הראשונים להחסידיים ההיום, מלבד כל אלה, אשר הראשונים שקדו על התורה והתפלה, וחלק גדול מהיום הי' נתון לעבודת אלקים, ועתה רק בשם חסידים יקראו, בלי לימוד תורת החסידות (רק פעם בשבוע) ומי ידבר מעבודת התפלה, אשר הרבה מההויים אין יודעים טעמה, כי כמעט אשר מעולם לא טעמוה.

עוד זאת העולה על כולם, וצבורה ובלולה היא מכולם, כי להראשונים היתה החסידות חייהם, ועניני הזמן מקריהם, כלומר הרוחני נצחי, והגשם זמני, ולזאת בה הגבירו יעלו ראש גם על מקריהם הרעים, ומצביהם המרורים, אבל אנו מה, החסידות היא לנו רק למורה, ותמורת רגשותינו הרבות נקוה בה למנוחה ומרגוע, הנה לבד זאת שאין אנו מוסרים את עצמינו לה ללמדה, עוד זאת חוטאים אנחנו בה לרגש בה ומאֲתָה את הטפל לה, והיא השמחה הענג והמרגע.

ובכל זה חסידים אנחנו, בדרכי' הלכו אבותינו, וראו באור פניה חיים, חיים אמיתים, בה נולדנו, ובה חונכנו אבותינו, והלואי כי בה נחנך בנינו ובנותינו, והלואי כי בה נמות, ונראה בחיים אמיתים, ונזכה להתחבר עם נשמת אבותינו ואבות אבותינו, הצרורים בצרור החיים הנצחי' והשומעים לקח מפי נשמת רבותיהם ורבותינו הקדושים אשר בארץ החיים.

אותו הרגש, ואותם הדיבורים הנפשיים המועקים לכל חסיד – בינוני והמכבידים עליו אכפם¹⁰⁰ לאמר, רק בבוא מועד וחג, חסיד הנני, רק בימי ועתי והתרגשות, חסיד הנני, במועד הפסח בקריאת ההלל, זמן חרותינו שבכל דוה, נפשי עלי תערג, להלל לאלקים מקרב ולב עמוק באותה הרגש שהנחילו לי אבותי, אשר דמם דם חסידים נזל בעורקי, בחג השבועות, בהִנָּתֵן לנו עליצות נפשינו, זמן מתן תורתנו, באשמורת הבקר אטבול במקוה, ואערכה תפלה כי גם חלקי יהי' בלומדי תורה, כפי טוהר חפץ מורי החסידות, וכדומה בכל המועדים.

אבל בכל השנה מה? אי' הלשד בעצמותי, והדם טהור, והרגש היקר, שהנחילו לי אבותי, אי' הנחלה היקרה מכל, והעולה על כל, הלא הנחלוה אותה לי מקרב ולב עמוק, וגם חזקוה במסמורת

99 ראה אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה ע' נו, אגרת ב' דחנוכה אל רש"מ טריינין: הרבה יגענו עד אשר השגנו דירה, כי הכל מיושב מהבאים ממקומות המלחמה, וביגיעה גדולה השגנו דירה לא מרווחה, רק החדרים טובים גבוהים ולא קטנים, וברחוב רחבה. אך יש לנו עגמ"נ מהבע"ב שהוא לא מהטובים, ובפרט כאשר ביי"ט כסלו באו אנשים יתר מכפי המדה קצת, הוא מדבר דברים שלא כהוגן, וזה שלא כפי רצוני וטבעי כלל, ובפרט אם יהי' ח"ו הכרח להחליף הדירה, זה קשה עלי מאד. ויתן השי"ת להיות במנוחה בכל פרט.
100 עפ"י איוב לג, ז.

החינוך, ואי? במה אבדתי? איזה דרך חלפה הלכה ממני, אלכה עד בית איש האלקים, ואשאלנו, והוא יגיד לי, הוא אך הוא ישיב לי נחלתי, ואז אחזקנה ולא אעזבנה עוד, ועד כמה אוכל להחזיק בה, האלקים הוא יודע, אבל אשמרנה בכל לב, ואנצרנה כאשון עיני, ותהי צפונה וטמונה בחובי, כמוסה וחתומה תוך לבי ופנימיותה, ואותה אנחיל ליורשי, והמה ייטיבו עמדי, עם נפשי, לעת ומועד כי יבוא, ואפשר על ידם אזכה אחרי עבור עון ועדנים במשפט נפשי כאשר לה יאתה על הוטמאָה בחבלי הזמן.

אך הפרנסה הארוכה, והדרישות הזמניים המה בעוכרי נפשינו, והמה ידכאוני מדחי אל דחי, אשר באמת רק נסיונות המה, ובשקר יסודם, אם ישים איש רק לבו ודעתו, אף הקלה, כִּאֵלֶּה יִקְרָא השגחה פרטיית מאל רם ונשא השוכן גם את דכא ושפל אישים, אבל אטום לבינו, ואיך לא יאטום הלב וישומם הדעת, אם עובר זמן רב מבלי לימוד החסידות, ועדן ועדנים ללא תפלה אמיתית, וממילא רגש אָין, וההתבוננות בהשגחה פרטיית מאין תמצא.

ובכן אישים רגלי עד בית האלקים, אתאונן כמר נפשי אגיד לפניו צרתי, והוא יושעיני, הוא יסיר אטימות לבו, הוא יוריני דעה, ויכלכלני במשפט וברחמים, ואז יעזריני אלקים, ואחי גם אני, כשאר אחי החסידים הרואים חיים בכל אשר להם.

אלה וכאלה הם דברי החסידים בלבותם התקוה והנוחם כאחד יבואו, שלובי זרוע בצניף הדרת קדש אחד מרעהו ויִקְמָחו ויתגדלו, עד כי בגללם גם הבריאה הצנומה, החלושה והכמושה (הוא חסיד – הבינוני, אשר רוב ימים עברו עליו באין פוקד לתורה ולתפלה בהתרגשות הדרושה) אשר בקרבו יכיל את הרעים האהובים, ישכח רישו ומר לבו, ולבו בקרבו תתפעם ותצהיל לקראת התקוה, ובה יתנחם.

ואלה האנשים, כלומר מהמין הזה, הם אשר באו לראסטאוּו לחוג את החג, חג פדות נפשינו, וחג מתן תורתנו, כולנו החסידים ובני החסידים אשר מדור דור, תהלה לאל רם נשא, בעורקינו דם חסידים נוזל, שמחים בשמחה פנימיות ותוכיות, וכחג האסיף הוא לנו, אשר בו בחג הזה אָנו רואים כל אשרינו.

אשרינו מה טוב חלקינו, כי חיי עולם נטע בתוכינו, חיי הנשמות וחיי הגופים, בה, בהחסידות, אנו רואים כל מחזה טוב אף נעים, היא תעלה ארוכה לכל דכאי נפשינו, ובה נשים מבטחינו כי האלקים יעזרינו.

עזר האלקים, אשר מבלעדו לא נוכל עשות מאומה, אשר זה יאמין כל איש, אשר מזרע ישראל הנהו, ומבטן יהודית יצא, הנה העזר הלזה תבניתו מראהו ודמותו, תראה לנו החסידות בעליל, במוחשינו, יבוא, כאורח קרוא לשולחן ערוך בטוב טעם ודעת, בריבוי פאר ויופי פנימי וחיצוני, היוצא מתוקן מיד מכניסי אורחים ביד רחבה ולב גלוי?

והעזר האלקי הפך מאבל לששון, ומאפילה לאור גדול, ורוח אפינו משיח ד' הוד רום קדושת ישראל ותפארתו, נפדה ישראל מצרותיו, הוא יצא צדק במשפטו, וכל ישראל המחזיקים בתורת החסידות, עושים משתה ושמחה ביום הזה, לזכר הנס שעשה הוי' עם כל ישראל.

ביום החמשי, בערב החלו לבוא אנשים, הראשון השני והשלישי, זה מחארקוב וזה מהאמלע, זה ממינסק וזה מקרעמענצוג, התקבלו ברצון, עוד הם מדברים והפעמון השמיע צלצולו, הפתח הופתחה והנה שמונה ועשרים בכרס אחד באו, עוד הם פושטים בגדיהם והפעמון עושה את שלו מצלצל, ועוד כמעשה הראשונים באו בלא עין הרע כעשרים איש, ואלו שמכבר באו התחילו להתאונן על בוא האורחים החדשים.

כולם אורחים המה, וכדברת האחד כן דברת השני, וסגנון אחד לכולם, אנכי דמיתי כי יחידי אחי, הלא מי יבוא על החג לראסטאוּו. היו כזה אשר אחד ראה את חבירו במרכבת המסע, ושניהם נוסעים לראסטאוּו, וזה מזה הסתירו מעשיהם, שלא יגרום האחד שגם חבירו יעשה כמעשהו, והשלישי אף הוא התחבא במרכבת אחרת, ואף כי ראה את שניהם, רק דָּמָה כי הוא החכם, והמה הטפשים. ומה גדלה משחקם זה מזה בהפגשם פה יחד.

בערב יצא כבוד אבי הרב שליט"א בחדר האכל, והתחילו לדבר מענייני דיומא, ודברו בערך שעה ויותר, ואחרי כן הגיד כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א דברי חסידות פדה בשלום נפשי⁴⁰, וכה התמשך בערך עד שעה הי"א ויותר בלילה.

ביום הששי, בא דודי הרמ"מ¹⁰² שי' וידידנו ר"ש גורארי' ורז"פ¹⁰³ שי' ועוד איזה אנשים מהם שכיוונו לבוא ביום החמישי, רק המסע איחר, ומהם שכיוונו לבוא ביום הששי, בין כולם ת"ל התקבצו לאגודה נכונה. ואנחנו הלא נדע כי בעל החומה, יעלה עלינו חמה, וגם השמיע דיבורו מבחוץ, כי מתקבצים הרבה אנשים.

בערב, אחרי המנחה, התקבצו כחמשה ויותר מנינים, אך כ"ק אממו"ר הרב שליט"א, אם כי מאד חרה לו על אשר באו לראסטאו, בכ"ז לא השיב פניהם ויצא והגיד דא"ח קרוב הוי' לכל קוראיו¹⁰⁴, בערך שעה וחצי, אח"כ התפללו קבלת שבת ומעריב.

ביום השבת בקר באו כשלשה מנינים אל תפלת השחרית, ואל סעודת הצהרים נתבקשו רק איזה אנשים, הרש"ג ורז"פ והשו"ב רנ"נ ועוד, וכה ישבנו כשעה שתיים בסעודה ודברו מענינים מענינים במאד.

במוש"ק, מתחלה חשבו לעשות איזה סעודה קלה, אך מאשר התקצו כל האורחי', ושמועה באה מאת בעל החומה, כי בחמה וחרוף אף הוא, לכן בקשנו כי יתהלכו למו האורחים איש למקומו, והונח הדבר ליום א' בקר.

ביום א' בקר, כבוא האורחים, הנה אחרי כי שמועת בעל החומה וחרונו טרם הוכתה, אשר ע"כ הוכרחו לעזוב את הבית, אך המה יצאו לאט לאט, ונשארו רק שנים או שלשה, מהמכובדים הנזכרים, וישבנו לאכול סעודת הצהרים, אשר נמשכה כשעות שלשה, והוגד דא"ח, ולאט לאט הודיעו מן המסובים את יתר האורחים שמצאו לנכון להודיעם ובאו בלאט גם הם, וכה ישבנו כטח ובענג עד שעה השביעית ערב, וכן הוחג החג בראסטאו.

י"א שבט תרע"ו, רוסטוב

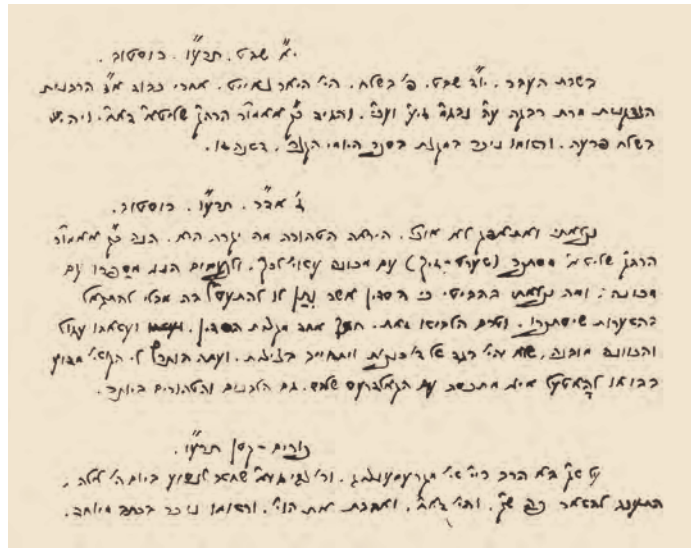
בשבת העבר, יו"ד שבט, פ' בשלח, הי' היארצאייט, אחרי כבוד א"ז הרבנית הצדקנית מרת רבקה ע"ה נבג"מ זי"ע ועכ"י, והגיד כ"ק אממו"ר הרה"ק שליט"א דא"ח, ויהי' בשלח פרעה¹⁰⁵, ורשומו ניכר במקצת בספר היומי הקצר דשנה 1091.

ז' אדר תרע"ו, רוסטוב

נפלאתי ואתאפק לא אוכל, היראה הטהורה מה יקרה היא, הנה כ"ק אממו"ר הרה"ק שליט"א מסתפר (שערט-זיך) עם מכונה עשוי' לכך, ולפעמים הנני מספרו עם מכונה, ומה נפלאתי בהביטי כי הסדין אשר נתן לו להתעטף בה מבלי להתגאל בהשערות שיסתפרו, וטרם הלבישו זאת, חתך אחד מקצות הסדין, ועשאהו עגול, והכונה מובנה, שלא יהי' כגד של ד' כנפות ויתחייב בציצית. ועתה הותרך לי הקושי' מדוע בכואו להאטעל אינו מתכסה עם הקאלדרעס שלהם, גם הלבנים והטהורים ביותר¹⁰⁷.

פורים-קטן תרע"ז

על ש"ק בא הרב רי"י¹⁰⁸ שי' מקרעמענצוג, ור' צבי גו"א שחשב לנסוע ביום ה' לילה, התענג להשאר פה ש"ק, והי' דא"ח, ואהבת את הוי"ו¹⁰⁹, ורשומו ניכר בכתב מיוחד¹¹⁰.

יא. מכתבי החסיד הרשד"ם

לפנינו שני מכתבים שכתב החסיד המפורסם מוה"ר שמואל דובער מבאריסוב (הרשד"מ):

- 102 אחיו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.
- 103 החסיד ר' זאלקינד פערסיין, הנ"ל.
- 104 נזכר ב"רשימות מאמרי דא"ח" שם.
- 105 נזכר ב"רשימות מאמרי דא"ח" שם.
- 106 לא הגיע לידניו.
- 107 ראה שוע"ר או"ח סי' יח ס"ה. פסקי הסדור סוף הל' ציצית ד"ה מלבושים שלנו.
- 108 ר' יצחק יואל ראפאלאוויטש, רבה של קרעמענטשוג.
- 109 נזכר ב"רשימות מאמרי דא"ח" שם.
- 110 לא הגיע לידניו.

(א) מכתב שכתב אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, בתקופה שבין הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ש נ"ע - בשנת תרמ"ג, לבין פטירת הרשד"ם בשנת תרמ"ט (ראה התמים ע' [רסד] קג). ע"פ התוכן נראה יותר שנכתב, אחרי קיץ תרמ"ו, שאז חזר רבנו ממקומות הרפואה ביאלטא, והרשד"ם שהה אז בבית רבנו כשבעה שבועות, כמסופר בהתמים שם.

תחלת המכתב לא הגיע לידינו. ובחלק שהגיע לידינו דן בענין: (א) נסיון לפשר בחלוקי הדעות שהיו אז בין כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לבין אחיו מוה"ר זלמן אהרן (הרז"א). או אולי ע"י דין-תורה לפני "הרה"ג מלובלין" בעל ה"תורת חסד". (ב) התייעצות בנושא רפואת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, אם ימשיך לבקר אצל רופאים ולקחת התרופות. (ג) פרישת שלום, ובקשה שיכתבו אליו, הרבנית רבקה אמו של רבנו, אחיו הר"ר מנחם מענדל והרז"א, בנו של הרשד"ם ר' נחמן צבי, והמלמד בבית הרב - הרב ר' ניסן סקאבלא.

(ב) הזמנה שכתב אל החסיד המפורסם ר' אברהם חיים ראזנבוים, ליום נישואי בנו יחידו ר' נחמן צבי, בליובאוויטש, ביום ועש"ק ג' אדר תרל"א; או ביום השלישי ז' אדר. אודות החתונה הזאת נזכר גם ב"תולדות אברהם חיים" ע' כד"י.

מכתבים נוספים ממנו - לקמן פרק קלד, וב"תולדות אברהם חיים" (ע' טז-יח). ומכתבים אליו - לעיל פרק ה ולקמן פרק קלד.

הרשד"ם נולד לערך בשנת תקס"ח, בסמיכות לעיר באריסוב. מגיל 13 עד גיל 17 למד במינסק. אז נשא את בת דודו בעיירה טשאסניק, וחמש שנים הי' סמוך שם על שלחן חותנו, שם התקרב לחסידות ע"י המשפיע ר' מרדכי מהורודוק.

בשנת תקצ"ד הלך בפעם הראשונה לליובאוויטש, ובפעם השנייה ישב שם חצי שנה, מאלול תקצ"ו עד ניסן תקצ"ז.

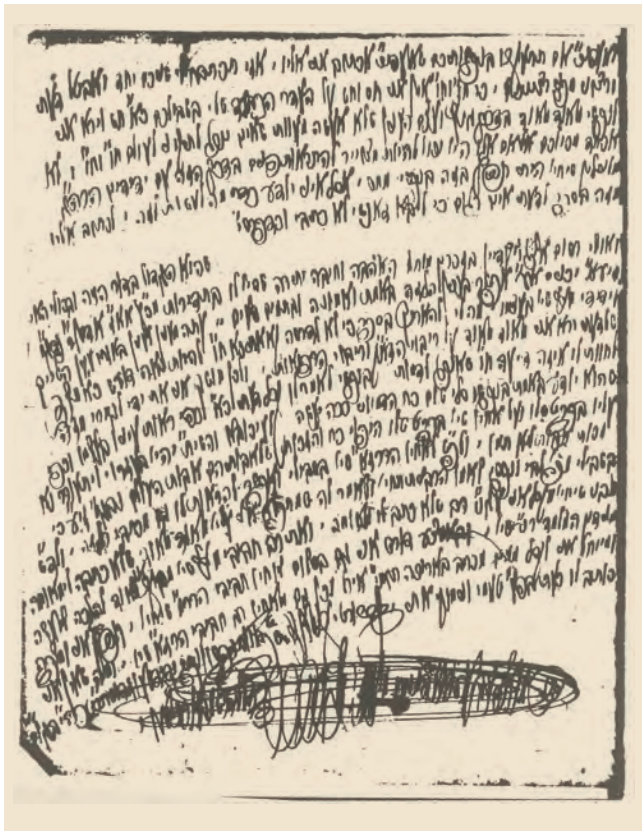
היה מקושר לאדמו"ר הצמח צדק ואדמו"ר מוהרש"ש נ"ע, ומקורב ביותר לכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בצעירותו. נפטר בשנת תרמ"ט (ראה בכ"ז התמים [רסב] צט ואילך, מרשימת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע).

בא"ג אדמו"ר מוהרש"ש נ"ע (אגרת ג) כותב אודותיו: "אשר לא פעם ושתיים דבר כ"ק אדמו"ר הגאון [ה"צמח צדק]" וצ"ל "ה"ז"ע עמדי, ושייב אותו ... יתר על כל ב[ני] ג[לו]".

... ואעפ"כ, אם תתקשו בנפשתיכם שאעפ"כ אכתוב אני אליו, אזי תכתבו שניכם יחד ואבטל דעתי ורצוני מפני רצוניכם, כי אני ח"ו אין אני חס וחש על העדר הכבוד שלי בשבילכם, כ"א חש וירא אני לנפשי מאוד מאוד בדבר גוף ועצם הענין, שלא אעשה מעוות שאינו יוכל לתיקוני לעולם ח"ו וכו".

לא אחד מכולם אם אילו הי' יכול להיות מצוייר להתראות פנים בדרך הזה עם ידידיו הרה"ג מלובלין שיחי' הייתי חפץ בזה בנפשי ממש, אבל איני יודע כדת מה לעשות לזה, לכתוב אליו מזה בספר, לדעתי אינו כלום, כי ליבא דאנשי לא כתבי, וכדפרש"י¹¹² ... שהוא הגדול בדור הזה, ובכולי האי ואולי. רשום אצלי עדיין בזכרון אותו האהבה וחיבה יתירה שהי' לו בתדירות מכ"ק אדמו"ר¹¹³ נבג"מ זיע"א, יכניס א"ע אפשר בענין הליזה באמת ואמונה ובתמים דעים.

עתה מענין לענין באותו ענין השייך לידידי מעלי' שיי' בעצמו, מה לי להאריך בספר כי לא לדרשה קא אתינא ח"ו להיות נאה דורש, כ"א מצד שלדעתי ירא אני מאוד מאוד על ריבוי הדאק[טוירים] וריבוי הרפואות, ולכן מושך אני את ידי לגמרי מזה לחוות לי איזה דיעה ח"ו, שאוכל לדמות בנפשי לאמר לו קבל דעתי, כ"א כפי ראות עיניו בעצמו,

111 לכבוד החתונה שלח לו מתנה - החסיד ר' אברהם חיים ראזנבוים, והרשד"ם השיב לו (בכ"ו שבט): ועל המנחה ועל הברכה שלו אזכרהו ואברכהו על יום המועד שלי למו"ז א"י"ה באהבה רבה על כל הז' ברכות כאחד.

112 סנהדרין לה, א. א. ורש"י שם ד"ה ליבא דאנשי.

113 אדמו"ר הצמח צדק, ראה מפתחות לשו"ת צמח צדק ע' קסד.

וכפי שהוא יודע באמת בנפשו בלי שום כח הדמיוני ככה יעשה לעיכובא. והשי"ת יהי' בעזרו, ויתעורר נא עליו בפרט שלו, ועל אחיו שי' בפרט שלו. היפוי כח והזכות של אבותיהם אבות העולם נבג"מ זי"ע, כי זכות אבות לא תמו.

ולפ"ש¹⁴⁴ לאחיו הררז"א שי' בשבילי, ואפשר להראות לו גם מכתבי הלזה.

ולפ"ש בשבילי מפ[נימיות] לבי ונפשי לאמו הרבנית תחי' ולאמר לה שמתפלא אני עלי' מאוד מאוד שלא כתבה לי מאומה.

מבני¹⁴⁵ שיחי' מקבל אני עג"נ רב שלא כתב לי מאומה.

ואת רב חביבי מעל' שי' מבקש אני מאוד להלכה למעשה מנידון המלמד ר"נ¹⁴⁶ שי'.

ובאמצע דורש אני גם בשלום אחיו חביבי הרר"מ שיחי', חפץ אני ומצפה ומיחל אני לקבל ממנו מכתב בארוכה תומי" אי"ה, וכן גם מאחיו רב חביבי הרז"א שי', ומה שאין אני כותב לו כעת בפ"ע טעמי ונימוקי אתי.

וברכות יקבל מאדה"ש כאוות נפשו ונפש ידידי עוז באמת תכה"י בגו"ר¹⁴⁷

שמואל דובער מבאריסאוו

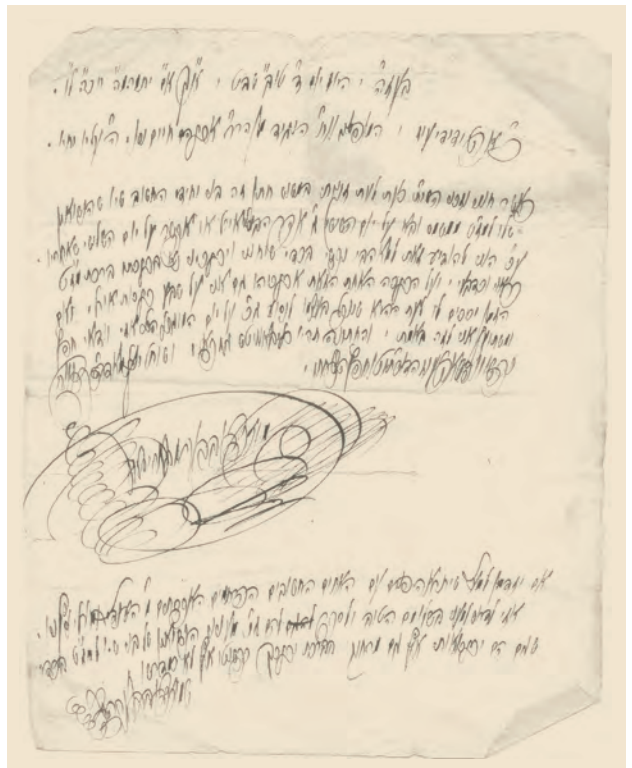
בעז"ה, היום יום ד' טו"ב שבט, א"ך א"ם יתמהמ"ה חכ"ה ל"י¹⁴⁸

כ' אה' ידידי עוז, המופלג וו"ח הנגיד מוהר"ר אברהם חיים¹⁴⁹ נ"י, ה' עליו יחי' כאשר חנני וזכני השי"ת קעת לעת זקנתי במשוח חתן זה בני יחידי החשוב שי', שהנשואין שלו למז"ט ממשמש ובא על יום השישי ג' אדר הבע"ל אי"ה, או אפשר על יום השלישי שאחריו, ע"כ הנני הודיע זאת למאהבי נפשי בכדי שיחנני ויברכני נא בברכתו ברכת מז"ט כראוי וכדבעי, ועל הברכה האחת הזאת אבקשהו גם אני על שבע ברכות אי"ה, ואם הזמן יסכים לו לעת ההיא שיוכל בעצמו לנסוע ג"כ על יום המוגבל הנ"ל אזי וודאי חפץ ומשתוקק אני לזה באמת, והחתונה תהי' בליבאוויטש גופא¹²⁰, וש"ח יקבל מאדה"ש¹²⁴ כאוות נפשו ונפש אה' עוז הדושתו"ט וחפץ הצלחתו.

שמואל דוב בער מבאריסאוו

אם יזדמן למעל' שיתראה פנים עם האחים¹²² החשובים הפרתמים האפרתים מ' הענדל¹²³ ומו"ה יוסף¹²⁴ נ"י, אזי לדרוש למעני בשלומם הטוב, ולספר להם ג"כ מעניני הנשואין של בני שי' למז"ט, בכדי שגם הם יברכוני אף גם מרחוק בברכת יברכך כפשוטו, אף לא כמדרשו¹²⁵.

שמואל דוב בער הנ"ל

- 114 ולפרוש שלום.
- 115 ר' נחמן צבי (ראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' רסח. תולדות אברהם חיים ע' כד. זכרון לבני ישראל ע' נ, הע' צא).
- 116 המלמד ר' ניסן סקאבלא, אשר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע למד אצלו בילדותו.
- 117 תמיד כל הימים בגשמיות ורוחניות.
- 118 תרל"א.
- 119 ראזנבוים. ראה אודותיו בס' תולדות אברהם חיים.
- 120 בחתונה זו נאמה, כנראה, המאמר שמוח תשמח, הנדפס בס' תורת שמואל תרל"א ע' קפו (שמופיע שם אחרי הדרוש לפר' תרומה, ולפני הדרושים לש"פ זכור).
- 121 ושלום וחיים יקבל מאדון השלום.
- 122 שלשתם גרו בעיירה פלעשצעניץ.
- 123 קוגל, לימים - המשפיע בישיבת תומכי תמימים.
- 124 מכתבו (ותצלמו) - "תולדות אברהם חיים" (ע' כא-ג).
- 125 במדבר ו, כד. ובפרש"י שם: שיתברכו נכסיו.

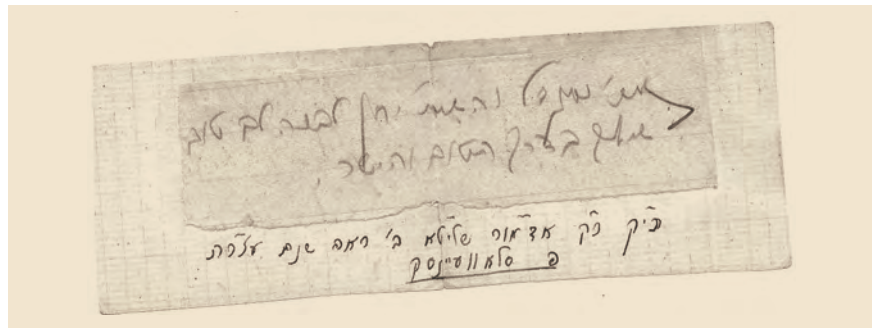
יב. מענה, ושטרות כסף שנתן כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לחסידים

לפנינו:

(א) תצלום כתי"ק – מענה לאם, ברכה עבור בנה – שילך בדרך הטוב והישה.
(ב) תצלומי שטרות כסף, אשר נתן במתנה, או לסגולה – בשנתו האחרונה תר"פ.
בשולי השטרות, נרשם התאריך, בכתב המזכיר מוה"ר אלחנן דובער מרוזוב.

מכ' נתקבל, והשי"ת יתן לבנה לב טוב שילך בדרך הטוב והישה.

כ"ק אדמו"ר שליט"א, ב' ראה¹²⁶ שנת תרע"ז, [ה] סלאוועיינסק¹²⁷.

כ"ק אדמו"ר שליט"א, מז"ט, י"ט כסלו תר"פ

כ"ק אדמו"ר נ"ע זי"ע, סוכות תר"פ¹²⁸

126 כ"ה מנ"א.

127 באותו קיץ שהה רבנו נופש סלאוויאנסק – לא רחוק מרוסטוב, מאחרי חג השבועות עד שלהי אלול, מלבד ימים אחדים בתחלת חודש אלול, שנשע לאסיפת רבנים במוסקבה.

128 הרישום הראשון ("ט כסלו תר"פ) נעשה לפני ההסתלקות בב' ניסן, ולכן רשם "אדמו"ר שליט"א, ואילו הרישום השני נעשה אחרי ההסתלקות, ולכן רשם "אדמו"ר נ"ע זי"ע".

יג. מנורת החסידות

בשנת תר"פ, בשנת האבלות אחרי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ישב כ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע סגור בחדרו, ומתבודד בינו לבין קונו, כמסופר באחד ממכתביו (חי"ד אגרת ה'נו):

והנה מיום הראשון שניטל עטרת ראשינו הוד האור האלקי זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, הייתי כאיש שהכחו ר"ל רעם, לא ידעתי נפשי, ולא מצאתי מנוחה, רק בתפלתי ג"פ ביום, והיות סגור בחדרי מבלי דבר דבר.

ועד"ז באגרת נוספת (חי"ג אגרת ד'תרל"ז).

אחד מהדברים שרשם באותה תקופה (י"ט מר-חשון תרפ"א), היא רשימה מפורטת מכל מאמרי דא"ח ש"נשארנו מהוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק, הכ"מ, בעצם כתב יד קדשו, רשימת החוזרים שהיו חוזרים את מאמרו שאמר בעל פה, וסיכום תיאור אוסף המכתבים שנשארו מאתו (נדפסה בסוף הקונטרס חנוך לנער).

באותה תקופה אף רשם את "ציור מנורת החסידות", שהוא סיכום מסדר השתלשלות תולדות החסידות - במשך שבעת הדורות, מתחיל מהבעל-שם-טוב, ועד לכ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

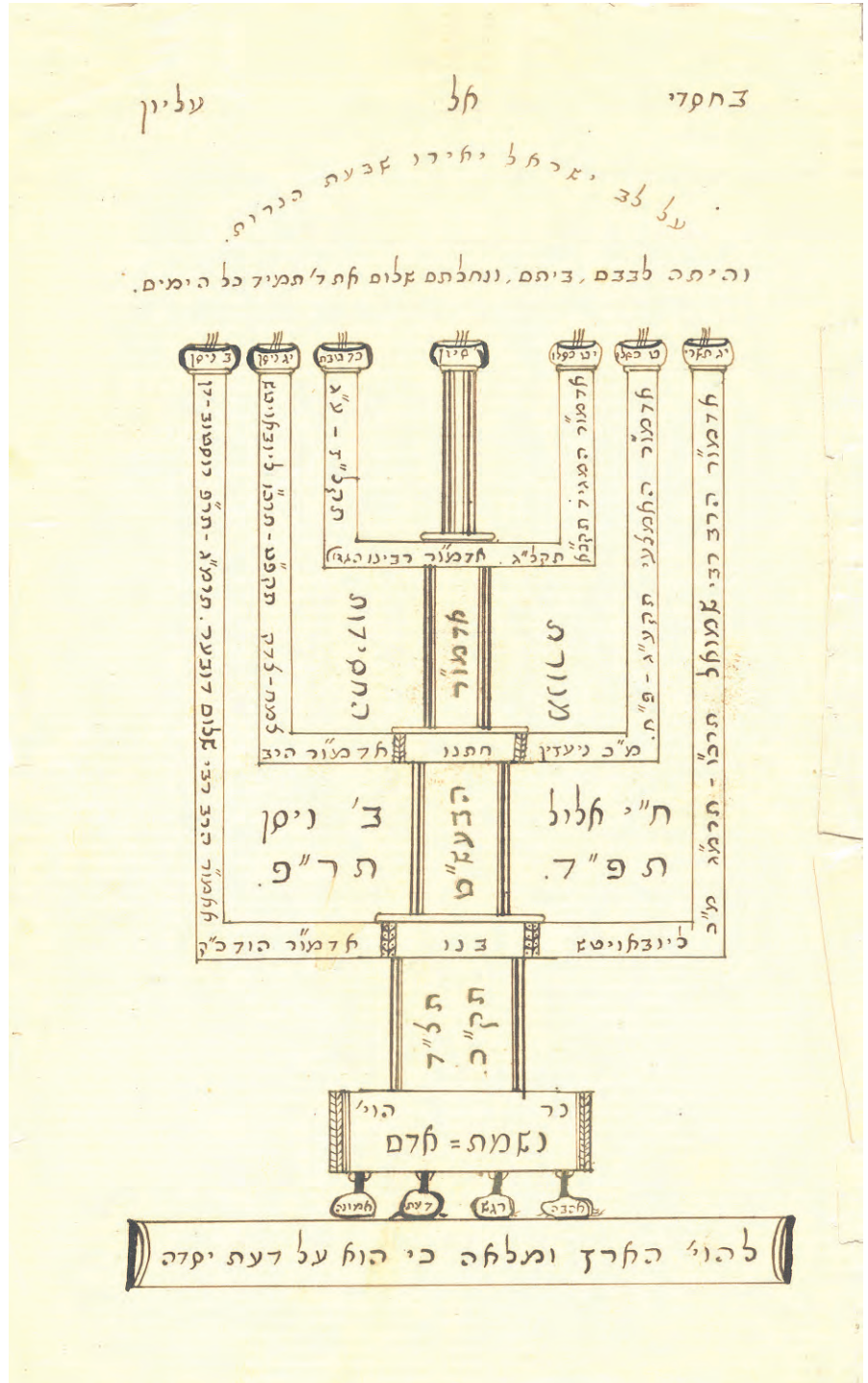
את הסיכום הזה ביטא כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בציור מנורת החסידות שצייר לעצמו, מנורת שבעה קנים, אשר כל קנה מוקדש לאחד ממייסדי החסידות ומנשיאי חסידות חב"ד - במשך שבעת הדורות. בכל אדמו"ר נרשם שמו ושנות נשיאותו, יום ההילולא שלו, ובכמה מהם - גם מקום מנוחתו כבוד.

בחלקו העליון של המנורה:

בחסדי אל עליון, על לב ישראל יאירו שבעת הנרות, והיתה לבכם, ביתם, ונחלתם שלום את ד' תמיד כל הימים.

ובחלקו התחתון:

נר הוי' נשמת-אדם [עומד על ארבעה עמודים] אהבה, רגש, דעת, אמונה. להוי' הארץ ומלאה כי הוא על דעת יסדה.

יד. שני מכתבים – ע"י המזכיר ר' יעקב קאפיל

בארכיון הספרייה נמצאים שני מכתבים בחתימת המזכיר ר' יעקב קאפיל: (א) מכתב (גלויה) אל הגאון מוה"ר יוסף יצחק צירלסון, רבה של לאדמיר¹²⁹, בתאריך כ' אדר תרס"ז, בקשר למגביות מעות ארץ הקודש. נכתב על נייר המכתבים של האדמו"ר מוהריי"צ נ"ע; אשר היה באותה תקופה (תרס"ז) מנהל הישיבה תומכי תמימים, ויו"ר הועד החברוני – מעות תמיכה לאנ"ש היושבים בחברון (ראה "תולדות חב"ד בארץ הקודש" פל"ט). המכתב חתום ע"י מזכירו של אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע באותה תקופה, ר' יעקב קאפיל זעליקסאהן. (ב) מכתב אישור בשם הרבי, לשולח פ"נ, בחתימת המזכיר "יעקב קאפיל מאנשי מרה"ק שליט"א".

לכאורה גם כאן הכוונה לאותו ר' יעקב קאפיל זעליקסאהן, ומאותה תקופה, ומ"ש "מאנשי מר[ן] הק[דוש] שליט"א" הכוונה היא אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (וכמו במכתב הראשון, שגם שם מכנהו "מרן כ"ק"). אמנם ספק אם כתב היד דומה בשני המכתבים, ואפשר ששני מכתבים אלו לא נכתבו על ידי אותו אדם (שאז עדיין לא ברוח, מיהו המזכיר "יעקב קאפיל" במכתב הזה השני? ומיהו "מרן הקדוש שליט"א" שבשמו נכתב מכתב זה).

130 יוסף יצחק שניאורסאהן

ב"ה יום ד' כ' אדר תרס"ז לפ"ק

כ' ידי"ע הרה"ג הר"י שיי צירלסאהן, לאדמיר

אחדשה"ט, הנה ביי"ט כסלו נשלח מכ' לרומע"ל ולה[...]. כו' מו"ה יוסף שיי צוקערמאן.

ע"ד כסף הרמבה¹³¹ כו', יתעוררו לעשות כמו שעשו קאוועל, ולהשתדל לשלוח הכסף כפי הקאנווערט הנצרך¹³², ולא נתקבל מאתם שום תשובה, ע"כ אחלה את כרומע"ל כו', ייטיב נא להשיבנו בהקדם, כאשר יבא מרן כ"ק עט"ר שליט"א¹³³ על שה"ג הבע"ל אי"ה לביני"ק¹³⁴ אדע מה להשיבו, ואנא בזה.

בהיותי בווארשא ראיתי מכ' והרשימה אשר השיב כרומע"ל לר"ש לוקאווינק, והוא נסע ללובלין, יצליח לנו השי"ת בשם, הבטחתם להוסיף מעירם, ישתדל נא בכל האפשר, כי הדוחק עצום מאד, ועתה ימי הפסח ממשמשין ובאין ונפשא מליהון השי"ת יהא עזר לנו.

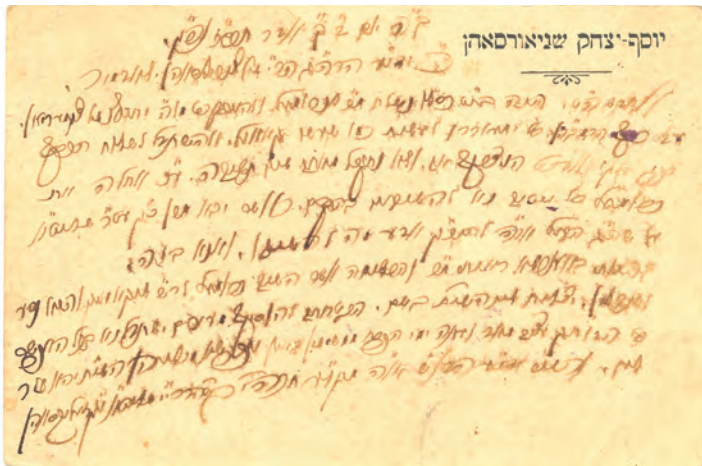
והנני ידי"ע הדו"ש באה"מ מקול"ע תכה"י, בש' הר"י מלובא¹³⁵

י"ק זעליקסאהן

הכתובת שעל הגלויה:

[מאת] יוסף שניאורסאהן, ליובאוויטש, פלך מוהילוב.

[אל] הרב הרוחני יוסף [צ] צירלסון¹³⁶, וולאדמיר וואלינסק, פלך וואלינסק.

129 ראה אודותיו אהלי שם, ח"ג ע' כ, וח"ו ע' כו.

130 כותרת נייר המכתבים.

131 רבנו מאיר בעל הנס [מעות ארץ הקודש].

132 כלומה, כאמור באותה מעטפה: לשלוח המעות על כתובת כולל חב"ד בארה"ק, בצירוף שמו של הרב מרדכי דובער סלונים מחברון. ראה בפרטיות תולדות חב"ד בארץ הקודש פל"ט.

133 כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ששהה בחורף תרס"ז במקומות הרפואה בחו"ל (וירצבורג), וחזר לליובאוויטש לפני שבת הגדול.

134 לביתו נאווה קודש.

135 ידידו עוז הדורש שלומו באהבה מקרב ולב עמוק תמיד כל הימים, בשם הרב יוסף יצחק מלובאוויטש.

136 במקור הרוסי נראה שנכתב: מיירלסון.

[חותמות הדואר] ליובאוויטש II/02/22

וולאדימיר וואלינסק, פלך וואלינסק.

ב"ה

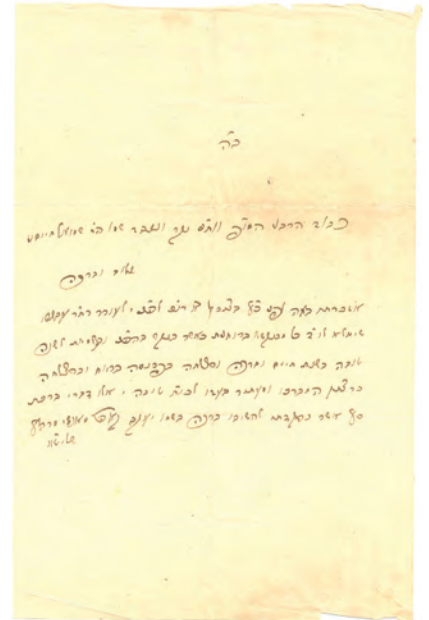
כבוד הרבני המופ' ווח"ס יקר ונכבד שמו ה"ר שמואל חיים נ"י

שלום וברכה

אזכרתו באה לפני כ"ק בצירוף א' ו"כ לפ"נ, לעורר רח[מים] ר[בים] עבורו שימלא לו ד' כל מבוקשיו ברוחניות כאשר ביקש בהפ"נ, וגשמיות, לשנה טובה בשנת חיים וברכה והצלחה בפרנסה בריוח והצלחה, כרצון המברכו ומעתיר בעדו לכ[תיבה] וח[תימה] טובה,

אלו דברי ברכת כ"ק אשר נפקדתי להשיבו ברכה בשמו

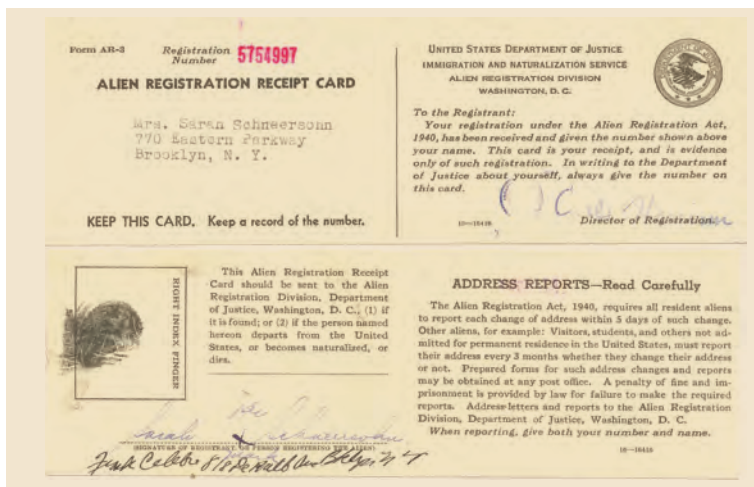
יעקב קאפיל מאנשי מרה"ק שליט"א

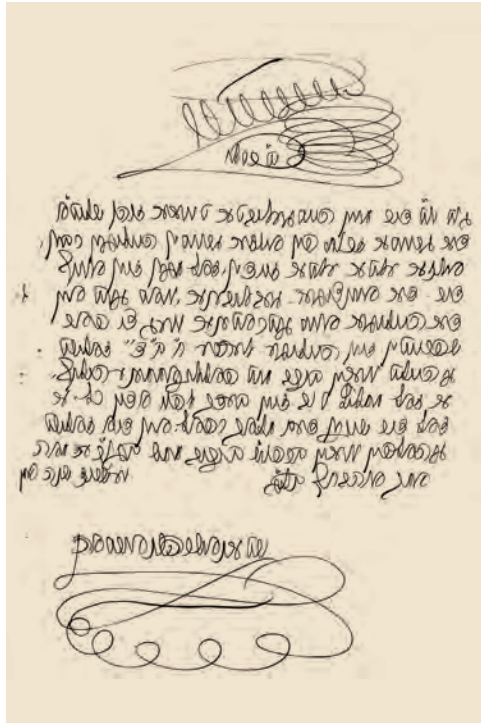
טו. מסמך ומכתב מהרבנית שטערנא שרה ע"ה

לפנינו כרטיס אישור כניסתה לארה"ב.

וכן מכתב¹³⁷ לבנה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ברכות ל"ט כסלו, ושזכות זקנם בעל השמוחה יעמוד לו - מומשיך דרכו היחידי - להתרפא ברפואה שלימה בקרוב.

137 שנת כתיבת המכתב לא נתפרשה. מכתב נוסף מומנה - לקמון פרק קנא.

ב"ה י"ט כסלו

גוט יו"ט דיר מיין הייסגעליבטער טייערער זוהן שליט"א, דער גרויסער זכות פון אונזער גרויסין הייליגין רבין, אונזער עלטער זיידן, זאל מגין זיין אויף דיר, דער איינציגער געבליבענער, וואס גייט אין דער הייליגער אויס גיטראטענער וועג צו פער שפרייטן זיין הייליגע לעהרע ח"ב"ד."

זאלסט גייהילט ווערין בקרב מיט פאלקאממענע הילף, ער זאל ממליץ טוב זיין בעדך לפני אדון כל, ער זאל דיר שיקן דעם מלאך רפאל, און דוא זאלסט גיהאלפין ווערין ברפוש"ש בקרוב ממש בגו"ר עד מאה ועשרים שנה, אמן.

אמך אוהבתך בל"ג

שטערנא שרה שניאורסאהן

[תרגום]

ב"ה י"ט כסלו

חג שמח לך בני אוהבי יקירי שליט"א. גודל זכות רבנו הגדול והקדוש, סבא רבא, יגן עליך, ממשיך דרכו היחידי ההולך בדרך הקודש הסלולה להפיץ תורתו הקדושה ח"ב"ד". תתפלא בקרוב ברפואה שלימה, שימליץ טוב בעדך לפני אדון כל, שישלח לפניך את מלאך רפאל, ותיוושע ברפואה שלימה בקרוב ממש בגשמיות ורוחניות עד מאה ועשרים שנה, אמן.

אמך אוהבתך בלי גבול

שטערנא שרה שניאורסאהן

טז. קרן "ריינדשל"

"ריינדשל" הוא קרן צדקה מיוחד שניהל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, יחד עם הרבנית נחמה דינה ע"ה. השם "ריינדשל" הוא ר"ת של שם הרבי הקודם והרבנית, שהם ניהלו את הקרן: "רבי יוסף יצחק ונחמה דינה שניאורסאהן ליובאוויטש".

הקרן נוסדה בט"ו שבט תש"ד, ונבחרו חברי ההנהלה:

נשיא - כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע

סגן - הרבנית נחמה דינה

גזבר - ר' מענדל קונין

מזכיר - ר' יוחנן גורדון

בפרט-כל הועידה הראשונה נרשם גם הרבי בין החברים ב"ריינדשל".

הקרן אושר כעמותה ע"י מדינת נ"י. ב-24 לפברואר 1944 (אדר"ח אדר תש"ד).

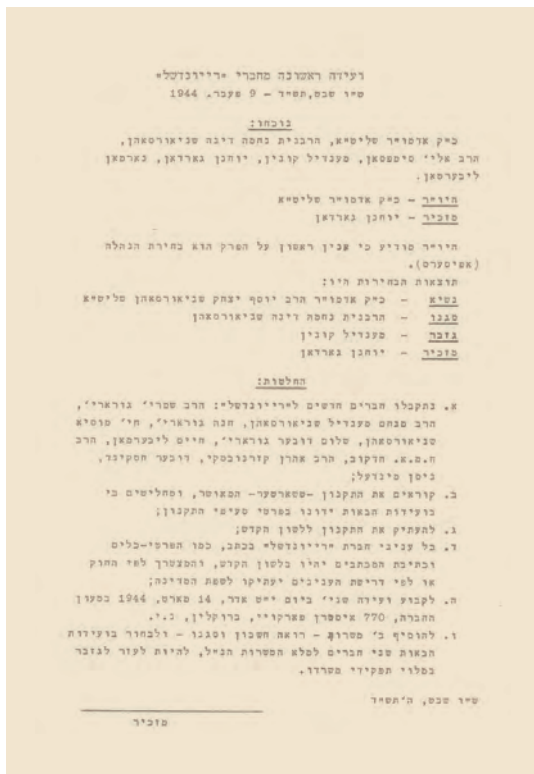
בועידה השניה, שהתקיימה ב"ט אדר תש"ד, הוחלט לפתוח חשבון בנק בסכום \$200 אשר הנשיא הכניס לקופה בתור הלוואה.

בועידה השלישית, שהתקיימה בכ"ה ניסן תש"ד, נבחר הרבי כרואה-חשבון של הקרן, גם נבחר ועד של חמשה לעבד את פרטי התקנון ולהרחיבו:

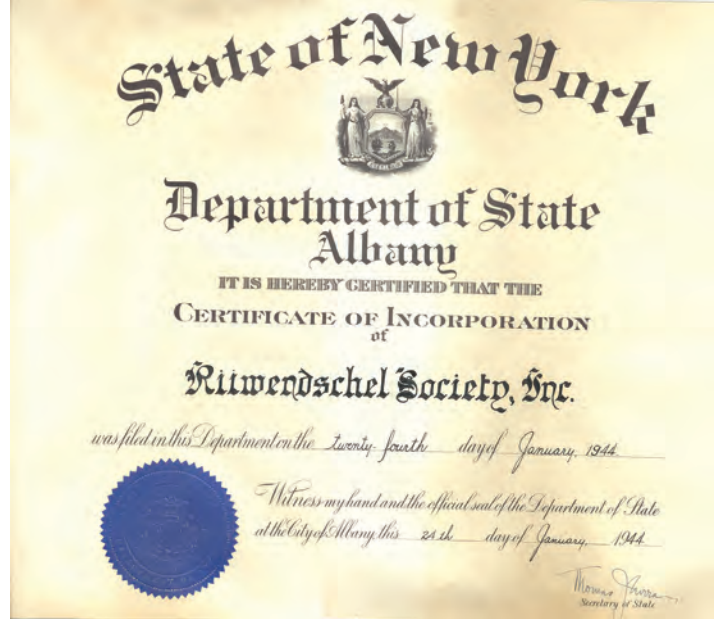
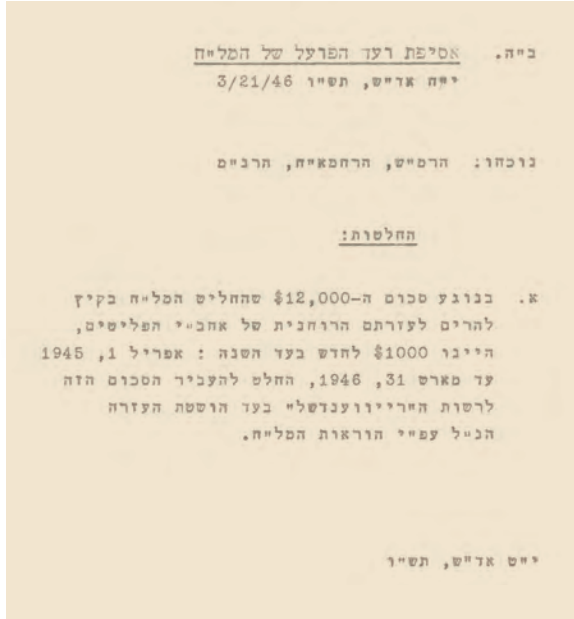
כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, הרבי, הר"א סימפסון, הרחמ"א חדקוב והר"ד חסקינד.

בתקנון נאמר, בין השאר, אשר מטרת העמותה הזאת היא לקדם את היהדות האורטודוקסית ובמיוחד את מצות הצדקה, בלי רווחים לאגודה.

למראה עיני היו רק פרטי-כל האסיפות של שנת תש"ה. אמנם ראינו את פרטי-כל אסיפת ועד הפועל של המרכז-לענייני-חנות, שהתקיים ב"ח אד"ש תש"ו, ובו נאמר:

בנוגע סכום ה-12.000\$ שהחליט המל"ח בקיץ להרים לעזרתם הרוחנית של אחב"י הפליטים, היינו 1000\$ לחדש בעד השנה: אפריל 1 1945 עד מארט 31 1946, הוחלט להעביר הסכום הזה לרשות ה"ריינענדשל" בעד הושטת העזרה הנ"ל ע"פ הוראות המל"ח.

למדנו מכאן, שגם המל"ח היה משתמש בקרן הזה, לסיבה שלא התפרשה. הקופה הזאת התקיימה עד לפטירת הרבנית נחמה דינה בשנת תשל"א. במשך השנים תש"י-תשל"א נהלה הקופה על ידה, וממנה היתה תורמת לצדקה.

יז. ברכות ומתנות – למזכרת יום החתונה – י"ג אלול תש"ז

לפנינו – שתי מתנות שקיבלה הרבנית נחמה דינה ע"ה למזכרת יום נישואיה – עם כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע – י"ג אלול (תרנ"ז):
 (א) מעיל חדש, "מתנת הקופה שלנו" – מאת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע.
 (ב) ספר הזכרונות, של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע – מתנת כ"ק אדמו"ר זי"ע, שמסרו לדפוס בשנת תש"ז.

ב"ה י"ג אלול,

מזל טוב אונז, השי"ת זאהל אונז געבין ליינגע גיזונטע צופרידענע יאהרן, נחת פון די קינדר יחיו, און אלעס גוט בגשמיות וברוחניות.

צו דעם אנדיי[נ]ק פון אונזער גליקליכן טאג, גיט אונזער קאסע א מתנה 500 ד' אויף דעם מאנטעל, פאר ניץ גיזונטערהייד מיט א פריילעכער הארץ.

א כתיבה וחתימה טובה

דיין יוסף יצחק

[תרגום]

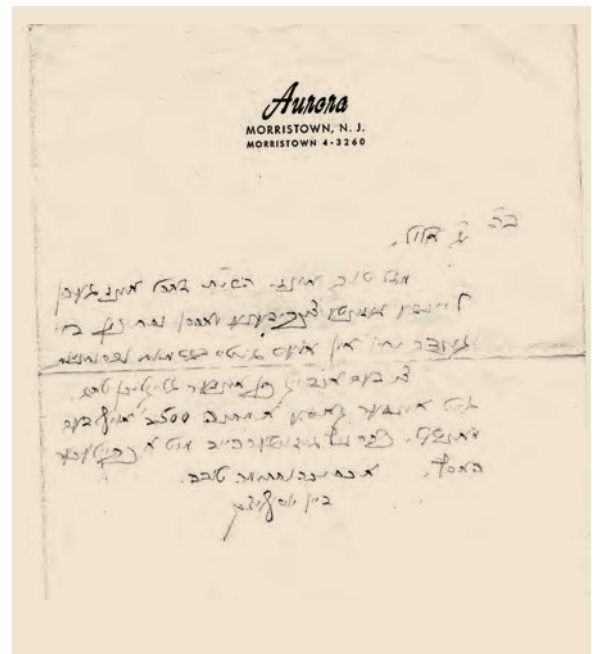
ב"ה י"ג אלול,

מזל טוב לנו, השי"ת יתן לנו שנים ארוכות בריאות ושמחות, נחת מהילדים יחיו, וכל טוב בגשמיות וברוחניות.

למזכרת יום המאושר שלנו, נותנת הקופה שלנו מתנה 500 דולר עבור המעיל, שתשתמיש בו מתוך בריאות, ועם לב שמח.

כתיבה וחתימה טובה, שלך

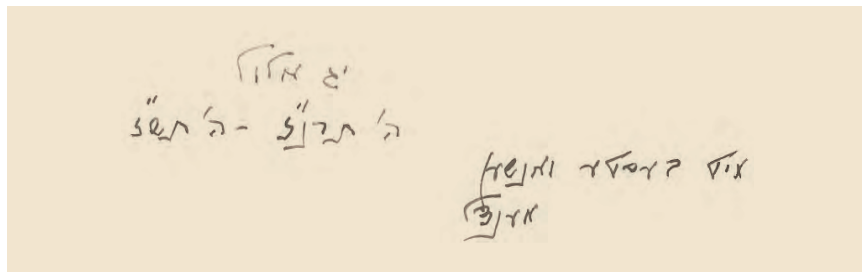
יוסף יצחק

יג אלול ה'תרנ"ז – ה'תש"ז

מיט בעסטע ואנשען

מענדל

[תרגום]

יג אלול ה'תרנ"ז – ה'תש"ז

באיחולים הכי טובים

מענדל

יח. מכתבי המזכירות אל החסיד מוהרא"א אקסלרוד

לפנינו ארבעה מכתבים שנכתבו ע"י מזכירות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אל החסיד המפורסם הרב אברהם אליהו אקסלרוד, ע"י ארבעת מזכירי רבנו של התקופה ההיא:

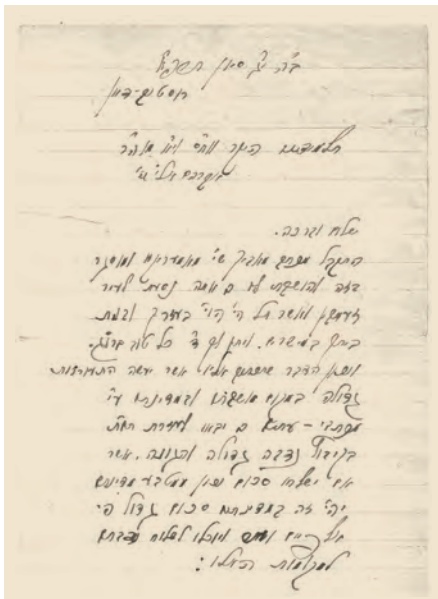
(א) מוה"ר נחום שמרי' ששונקין¹³⁸.

(ב) מוה"ר אלחנן דובער מרוזוב, הי"ד.

(ג) מוה"ר שניאור זלמן שניאורסאהן¹³⁹.

(ד) מוה"ר יחזקאל פייגין, הי"ד.

סקירת תולדותיו של החסיד הרב אברהם אליהו אקסלרוד, תקופת לימודו בישיבת תומכי תמימים (תרס"ו-תרפ"א), נישואיו ומגוריו בזעמבין (תרפ"א-ד), הגירתו לארה"ב והסתדרותו בבאלטימור (תרפ"ד ואילך), רבנותו, ועד לפטירתו בבאלטימור בד' אדר תשי"ב, ראה "זכרון לבני ישראל" ע' קכב-ג. היכל הבעש"ט ז' ע' קב ואילך. ח ע' פו ואילך.

ב"ה י"ג סיון תרפ"א

רוסטוב דאן

תלמידינו היקר ווח"ס וי"א מוה"ר אברהם אלי' שיי

שלום וברכה

התקבל מכתב מאביך¹⁴⁰ שיי מאמעריקא ומוסגר בזה, והשבתי לו כי אתה נסעת לעיר זעמבין ואשר ת"ל הי' הוי' בעזרך ובניתך במישרים, ויתן לך ד' כל טוב ברו"ג.

ונכון הדבר שתכתוב אליו אשר יעשה התעוררות גדולה במקום מושבתו ובמדינתו ע"י מכתבי-עתים, כי יבאו לעזרת תו"ת בקיבוץ נדבה גדולה והגונה, אשר אם ישלחו סכום נכון ממטבע

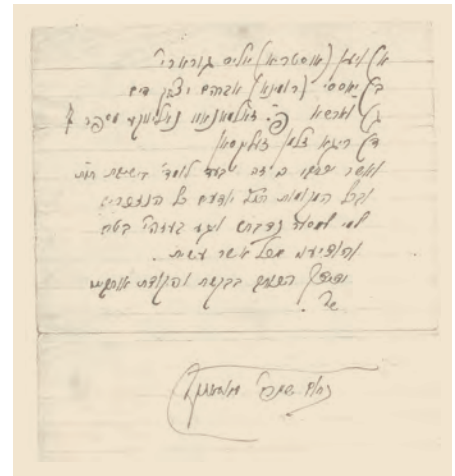
138 הוא מספר על תקופה זו ברוסטוב, בספרו "זכרונותי" 73: יום הגיעו דברי דואר גדושים, ומכין שנתמנתי ל"מזכיר" היתה לי עבודה רבה.

139 הוא שימש כמזכיר תקופה קצרה בלבד, עד שנשלח לעבודת השליחות לדרבנט ובטום, כמסופר שם ע' 82 ואילך. ראה גם "תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית" ע' כב, שהוא שימש באותה תקופה כמזכיר.

140 ר' אהרן שלמה. מענה רבינו אליו, בתאריך כ"ז סיון תרפ"א, נדפס באג"ק חי"א אגרת ג'תשנ"ו ומתחלת: מכתביו לבנו ר' אברהם אלי' שיי קראתי, וגם כתבתי לו מכתב קצר בכת"י ... בנו רא"א שיי נסע קודם הפורים מפה לעיר זעמבין פלך מינסק ... השידוכים שהציעו הוא דבר טוב בעיניו"י ... וביום ב' ניסן היתה חתונתם צלחה ... מכתבי כבודו שלחתי אליו למוען שיכתוב לו בעצמו.

מדינתם יהי' זה במדינתנו סכום גדול פי אלפיים ויותר, ויוכלו לשלוח נדבתם למקומות האלו:
 ויען (אוסטריא) יוליס גורארי¹⁴¹.
 יאססי (רומינא) אברהם יצחק דים.
 וארשא פ. זאלמאנאו¹⁴² נאליווקע מספר 7.
 ריגא זלמן זעליקסאן¹⁴³.
 ואשר יכתבו כי זה בעד לומדי' בישיבת תו"ת¹⁴⁴.

ובכל המקומות הנ"ל יודעים כל הנזכרים למי למסור נדבתם ויגיע בעזה"י בטח, והודיעני מכל אשר עשית.
 ידיך הכותב בבקשת ופקודת אוהבינו שי'

נחום שמרי' סאסאנקין

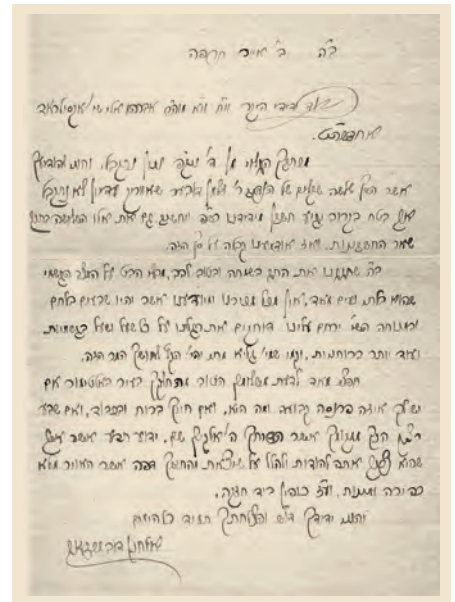
ב"ה ב' אייר תרפ"ה¹⁴⁵
 כבוד ידידי היקר וו"ח וי"א מוה"ר אברהם אלי' שי' אקסילראד
 אחדשה"ט

מכתבך הגלוי מן ד' ויק"פ נכון נתקבל, והנני להודיעך אשר הסך שלשה שקלים של הנדיב ר' זלמן דובער שאווריק עדיין לא נתקבל, אך בטח בקרוב יגיע חשבון מידידנו רש"פ¹⁴⁶ ויחשוב גם את אלו השלושה בתוך שאר החשבונות, ואז אודיענו קבלה על סך הזה.

ב"ה שהגגנו את החג בשמחה ובטוב לבב, מבלי הבט על המצב הגשמי, שהוא בלתי נעים מאד, אין מכל מכירנו ומיודענו אשר יהיו שבעים בלחם ובמנוחה, הש"י ירחם עלינו, דוחקים את רגלינו על כל שעל ושעל בגשמיות ועוד יותר ברוחניות, וקמי שמ"י גליא מתי יהי' הקץ לחושך המר הזה.

חפצי מאד לדעת משלומך הטוב, מה חלקך בעיר באלטימור, אם יש לך איזה פרנסה קבועה¹⁴⁷, ומה היא, ואם חיך ברוח ובכבוד, ואם שבע רצון הנך ממקומך אשר הדיחך ה' אלקיך שם. ידוע תדע אשר איך שהיא צריך אתה להודות ולהלל על שיצאת מהחושך דפה, אשר האויר מלא כפירה ומינות, וע"ז כופין ביד חזקה.

והנני ידיך דו"ש והצלחתך תמיד כל הימים

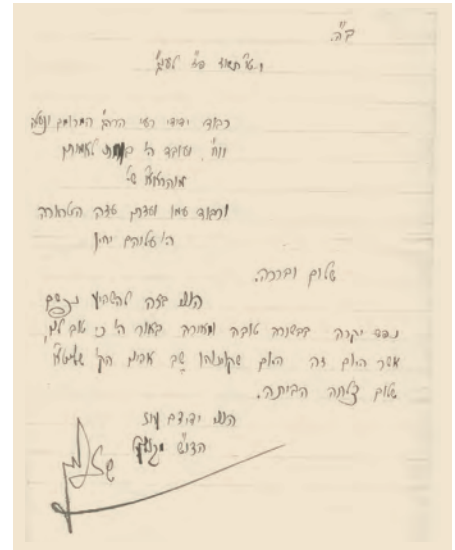

אלחנן דוב מרזאב

ב"ה ו, ט"ו תמוז פ"ז לענ"ג¹⁴⁸
 כבוד ידידי רעי הרה"ג המרומם ונעלה וו"ח ועובד ה' באמת לאמיתו מוהרא"א שי', וכבוד עמו ועדתו עדה הטהורה, ה' עליהם יחיו

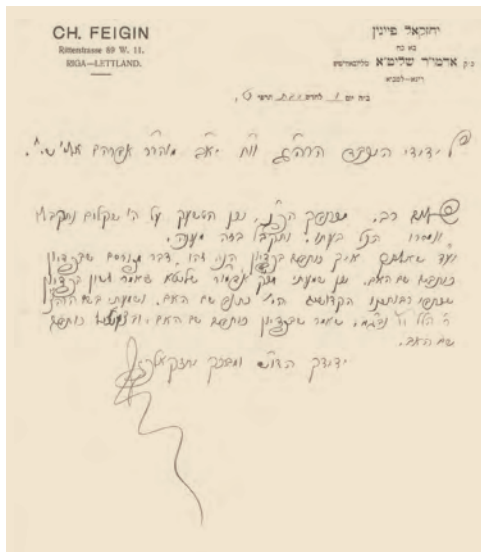
שלום וברכה

141 ר' איסר יהודה, בהחסידי המפורסר ר' שמואל גורארי'.
 142 ברוב המכתבים של אותה תקופה, מבקש לשלוח מעות התמיכה באמצעות החסיד ר' שרגא פייוויש זלמנוב בווארשא.
 143 דרכו ביקש לשלוח גם באגרת טו"ב סיון (אג"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע חי"א אגרת א'). אבל באגרות הבאות ביקש שהמשלוחים דרך ריגא יהיו ע"י החסיד ר' צבי הירש גאה.
 144 כחודש לפני כתיבת מכתב זה, נסגרה הישיבה ברוסטוב ע"י הממשל, והתלמידים גורשו מרוסטוב, ומרבית התלמידים עברו ללמוד בפאלטאווא, כמסופר ב"תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית" פרקים ס-סא.
 145 במכתב הראשון עדיין היה גר בזעמבין, אבל במכתב זה כבר היה בבאלטימור שבארה"ב, לשם הגיע בשנת תרפ"ד.
 146 החסיד ר' שרגא פייוויש זלמנוב מווארשא.
 147 פרטי הסתדרותו ופרנסתו בבאלטימור, מתאר במכתבו הנדפס ב"זכרון לבני ישראל" ע' כג.
 148 מכתב בשורה זה, הועתק על ידי החסיד מוהרא"א אקסלרוד, במכתבו אל החסיד מוה"ר ישראל דזייקאבסאן, ונדפס משם בתולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' קד.

הנני בזה להשיבע נפשם, נפש יקרה, בבשורה טובה ומאירה באור ה' כי טוב לנו, אשר היום זה היום שקוינוהו שב אבינו הק' שליט"א שלום צלחה הביתה¹⁴⁹.

הנני ידידם עוז הדו"ש מקול"ע¹⁵⁰

ש. זלמן¹⁵¹

ב"ה, יום ו' לחדש טבת תרפ"ט

לידידי הנכבד הרה"ג וו"ח יא"ב מוהר"ר אברהם אלי' שי'

שלום רב,

מכתבתך הפ"נ, וכן הטשעק על ה' שקלים, נתקבלו ונמסרו הכל בעתו, ותקבל בזה מענה.

וע"ד שאלתך איך כותבים בפדיון, הנה זהו דבר מפורסם שבפדיון כותבים שם האם¹⁵², וכן שמעתי מכ"ק אדמו"ר שליט"א שאמר, לשון הפדיון שכתבו רבותינו הקדושים הי' כתוב שם האם, ושמעתי בשם הרה"צ ר' הלל ז"ל¹⁵³ נבג"מ שאמר, שבפדיון כותבים שם האם ובצעטיל כותבים שם האב.

ידידך הדו"ש ומברכך

יחזקאל פיגין

יט. יומן כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע – חורף תש"ה

בחורף זה חלה כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע במחלת הלב.

כבר בשלהי חודש תשרי, התחיל להרגיש עייפות והתרגשות ודקירות מסביב ללב. כמעט כל יום בא הד"ר ווילדער לבקר. הד"ר ווילדער היה רופא כללי, ומספר פעמים הוא הגיע לבקר את רבינו יחד עם רופא הלב – ד"ר דרעסלער. ביחד הם נתנו לו תרופות והוראות איך להתנהג ולהרבות במנוחה.

רבינו עשה כצויו הרופאים, אמנם השתדל בכל עוז להמשיך בעבודתו בקודש, הן בכתיבת מאמרי דא"ח והן בכתיבת מכתבים, מענה לשאלות המתקבלות, והן בקבלת אנשים ליחידות, וכפי שמתבטא הדבר בהמשך היומן שלפנינו.

בכ"א מ"ח רשם רבינו הוראה כללית לאנ"ש (אגרות קודש שלו ח"ח אגרת ב'תקלה):

ע"פ הוראת הרופאים עלי לנוח מקבלת אנשים ואפשר רק בכתיבה.

באגרת נוספת מפרט יותר (אגרות קודש שלו ח"ג אגרת ד'תתעט):

מצב בריאותי עדיין לא הוטב, ובשבוע האחרונה נצטייתי מאת הפראפעסארין לנוח מעבודה, ושלא לקבל אנשים לראיון, כי יש לי ל"ע כאב לב הדורש מנוחה גמורה. והאפשר לנוח בשעה שצריכים לעבוד בעבודת הרבצת תורה ביראת שמים וחינוך הכשר פי עשרה ויותר מאשר לפני.

בכ"ו מ"ח, עבר רבינו התקפת לב, ושכב במטה במשך כשלושה שבועות.

בכ"ד כסלו, כשהתחיל לחזור קצת לעצמו, כתב מכתב כללי לאנ"ש (אגרות קודש שלו ח"ח אגרת ב'תקמח):

בזה הנני להודות ולהלל לאל הטוב על חסדו הגדול אשר עשה עמדי, בזכות הוד כ"ק אבותי רבותינו הק' זצוקלה"ה נבג"ם ז"ע, לקבל את תפלות ידידי אנ"ש ולמלאות את בקשותיהם ואת ברכותיהם בברכות רפואה, להקימני – בשעה טובה ומוצלחת – מחליי אשר חליתי ביסורים גדולים ר"ל במשך כשלושה שבועות.

149 ב"ג תמוז יצא לחירות, וביום ו' ט"ו תמוז הגיע לביתו.

150 הדורש שלומו מקרב ולב עמוק.

151 שניאורסאהן.

152 ראה אג"ק ח"ח אגרת ב'תקל. ח"ג ד'שלב.

153 מפאריטש, בעל פלח הרמון ועוד.

גם אחרי שהתחיל להבריא וירד ממתו, עדיין הוכרח לשכב במטה במשך היום, ונאסר עליו על ידי הרופאים לחזור לעבודה בחדר עבודתו, שהוא חדר היחידות, שהיה מקבל שם אנשים. כך עד ז' טבת, שאז חזר לחדר היחידות, כרשום לקמן ביומן (ז' טבת):

תמול הנה בפעם הראשון – אחר הפסק כששה שבועות שהייתי ל"ע חולה, ישבתי בחדרי וקראתי בספרים, ועדיין הנני מרגיש חולשה והשי"ת יחזקני ויאמצני ויצליחני בעבודתי הק' בהרבצת תורה ביראת שמים בחיזוק המוסדות בחינוך הכשר ובהדרכת אנ"ש ובביאורי והסברי עניני דא"ח וסידור כתבי הזכרונות והגהתם.

וכן כותב במכתב יב טבת (אגרות קודש שלו חי"ג אגרת ד'תתפא):

עפ"י רשיון הרופאים יצאתי מחדר המטות לחדר עבודתי בשעה טובה ומוצלחת ... ועדיין הרופאים אסרו עלי קבלת אנשים לראיון.

מצב זה נמשך עד כ"ו טבת.

ובאותו יום קבל כמה אנשים ליחידות, כדלקמן בהמשך היומן.

במשך תקופה זו, משלהי תשרי עד כ"ה מר-חשוון, ומז' עד כ"ו טבת, רשם רבינו לעצמו יומן¹⁵⁴, ובראשו רשם כ"ק אדמו"ר זי"ע: "יומן תש"ה".
במשך ששת שבועות שבינתיים, מכ"ו מ"ח ועד ז' טבת, שבהם חלה במחלת הלב, לא נרשם כלום ביומן הזה¹⁵⁵.

מוצאי שבת בראשית כז תשרי

שעה שביעית

תמול סעודתי סעודת שבת¹⁵⁶ בחדר האכל עם חתני הרממ"ש וידי"ע הרש"ל¹⁵⁷ יחיו, משעה חצי תשיעי עד עשירי.

הי' בדעתי לסעוד סעודת שבת¹⁵⁸ בחדר האכל עם חתני הרממ"ש וידי"ע הרש"ל יחיו, אמנם מפני סיבה חיצונית ועגמ"נ ביותר, הנה אחזני כאב לב ולא יכולתי למלאות חפצי זה, ואסעוד בחדרי ביחידות.

*

שעה שתיים עשרה לילה

בערב עסקתי בסידור חשבונות דחדש אלול, אשר עוד לא סדרתיים, ובסידור מכתבי אה"ק ת"ו, ובעריכת מכתבים למר י. סטולמאן שי' ולמר קאווען שי'¹⁵⁹.

*

א' כח תשרי

שעה שתיים עשרה לילה

בשעה חמישי ביקר אותי מר פנחס ריסמאן, מר יחזקאל ליסנער, מרת ליסנער, מר פאלמער, הרב ראדשטיין, הרב פרעדמעסקי, וחתני הרש"ג שי', והשיחה הי' על אודות התיסדות ישיבת אחי תמימים בטשיגאגא¹⁶⁰, ובשעה ששי נגמר ההתועדות, מר ומרת ליסנער מלוים חמשה עשר אלף שקלים ומר פ. ריסמאן חמשה אלפים ומר ח. ש. פאלמער חמשה אלפים על משך שתי שנים בשביל קנין בית עבור הישיבה.

154 מתוך היומן שלפנינו הועתק קטע אחד בלקוטי שיחות ח"ב ע' 496.

155 אמנם קטע אחד רשם רבינו לעצמו, בי"ב כסלו תש"ה, ונעתק ברשימות חוב' סז.

156 בליל שבת.

157 [כ"ק אדמו"ר] הרמ"מ שניאורסאהן, וידידי עוז הרב שמואל לויטין.

158 ביום השבת.

159 נדפסו באגרות קודש ח"ח אגרות ב'תקיד-טו.

160 אודות אסיפה זו ראה גם אג"ק שם אגרת ב'תקטו. ובהמשך אליה – ראה שם אגרת ב'תקטז*.

*

בשעה שביעי קבלתי אנשים ביחידות, מר מייטין ישראל נח שי' התעורר בטוב, מר פאלמער אחי שלמה שי' יש לקוות שישתנה לטוב. שעה שאינו נגמר.

במשך היום עניתי מכתבים שונים ממספר תקב עד תקכג¹⁶¹.

בלילה קבלתי טע"ג מרב הכולל¹⁶² בהערה על אודות מכירת החצר בחברון לאינו יהודי¹⁶³.

קבלתי ששה מאות שקלים ושלחתי לידידי ר"פ שי' אלטהויז¹⁶⁴.

*

ב כט תשרי

שעה שתים עשרה לילה

בשעה שני' קבלתי לראיון את מר יחזקאל זאב ורעייתו העניא יחיו, והבטיחוני להתעסק ולהחזיק ישיבת אחי תמימים ליובאוויטש בטשיגאגא.

במשך היום עסקתי במענה על המכ' ופתקאות.

בשעה חצי תשיעי לילה התקיימה אסיפה מאנ"ש שי' שהזמנתים על אדות תחיית קהלות החסידים בזה"ז, התוכן כללי של האסיפה ובכללים מפורטים (א) בדבר מתפללי בתי כנסת אנ"ש. (ב) יחידים מאנ"ש המתפללים בבתי כנסיות אחרים. (ג) גזע אנ"ש, ואשר יבחרו ועד מתעניין ומסדר.

*

ג, ל תשרי

שעה שתים עשרה לילה

במשך היום עסקתי בכתיבת המא' ועתה אם נא מצאתי חן דשבת חוהמ"ס¹⁶⁵, ובמענות על מכ' ופתקאות. בערב קבלתי אנשים. חתני הרב רממ"ש¹⁶⁶ שי' קרא לפני חומר הק"י¹⁶⁷ לחדש מ"ח.

במשך החדש עניתי על מכתבים טעלעג' ופתקאות והוצאות שונות בזשורנאל הכללי מספר א עד תרמז.

*

ד, א מ"ח

שתים עשרה לילה

הנני סובל מכאב סביבת הלב ... והדיבור כבד לי, והשי"ת ישלח לי רפואה.

עסקתי בכתיבת המאמרים, גמרתי את המא' ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך והתחלתי לכתוב המא' ביום השמיני עצרת תהי' לכם¹⁶⁸.

עניתי על מכ' ופתקאות ממספר תרמח עד תרעה.

*

161 הסדר היה, שרבינו היה עובר על חבילת המכתבים, ממוספר אותם, משיב אליהם בחוברת מיוחדת (זשורנאל) לפי מספרי המכתבים שהוא מיספה, ואח"כ מוסרם למוזכיר להעתיקם במכונת כתיבה ולשלחם לנמענים.

אמנם היו בזה כמה זשורנאלים, במייספור נפרד (ראה לקמן אצל לי' תשרי).

162 מוה"ר שלמה יהודה ליב (מוהרשיל"א) אליעזרוב.

163 המענה במברק (אג"ק שם אגרת ב'תקנו): בקשר למכירת נחלתי בחברון, שתהי' רק לבן-ברית. וראה בנסמן שם.

164 שהי' באותה תקופה מוזכיר אגודת חב"ד בארה"ק, ראה אג"ק שם אגרת ב'שפד.

165 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 50.

166 [כ"ק אדמו"ר] הרב רמ"מ שניאורסאהן.

167 החומר שהוכן עבור הירחון הקריאה והקדושה, כדי להכניס בו תיקונים.

168 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 56.

ה, ב מ"ח

שעה עשירי לילה

ד"ר קאטץ לקח דם מאצבע של יד הימנית לבחינה, כן מדדו את פעולת הלב במכונה עשויה לכך.

בשעה ראשונה קבלתי לראיון את ידי"ע רח"ש שי' פאלמער, ובקשתיו בדבר המגביית עבור הישיבה¹⁶⁹ והבטיחני.

בשעה ששית ערב הודיע הד"ר וילדער כי לפי הוראת מכונת מדידת פעולת הלב הנה אומר אשר עלי לנוח ודורש הוא אשר אשכב תיכף במטה עד מחר בקר עד שיבוא הוא עם רופא מומחה למחלת הלב, וזה כארבע שעות שהנני שוכב, חבל על ביטול הזמן, והשי"ת ישלח לי רפואה בגשם וברוח.

היום הוא היאצ"ט של כבוד חותני הרה"צ מוהר"ר אברהם נ"ע זי"ע¹⁷⁰. במשך היום עניתי רק תרעו-ח.

*

ו, ג מ"ח

שעה חמישי אחצ"ה

הלילה ת"ל עברה בטוב, קמתי משינתי כרגיל ובשעה עשירי באו הד"ר וילדער עם פראפ' דרעסלער מומחה למחלת לב, ואחר הביקור אסרו עלי א) ללכת לחדרי¹⁷¹, ב) קבלת אנשים לראיון, ג) למעט בדיבור, ד) לשכוב במטה היינו לישב שעתיים אצל השולחן לקרוא ולכתוב ואח"כ לשכוב במטה שעה וחצי או שעתיים.

קיימתי מצות הרופאים עסקתי במענות מכ' ופתקאות ועניתי ממספר תרעט – עד – תשכב.

*

מוצש"ק נח ד' מ"ח

שעה אחד עשר

תמול לילה הוקל לי כאב הלב, ובשעה עשירי הלכתי לישון, והקצתי שנים או שלשה פעמים במשך הלילה. בבקר קמתי כרגיל. בשעה עשירי בא הד"ר וילדער, הכל טוב, עייפות גדולה, ומוכרח לנוח במטה כאמור במשך שבוע או עשרת ימים, ובכל יום יבקר אותי רופא, ואחרי כן יבחנו שנית את הדם ומהלך פעולת הלב.

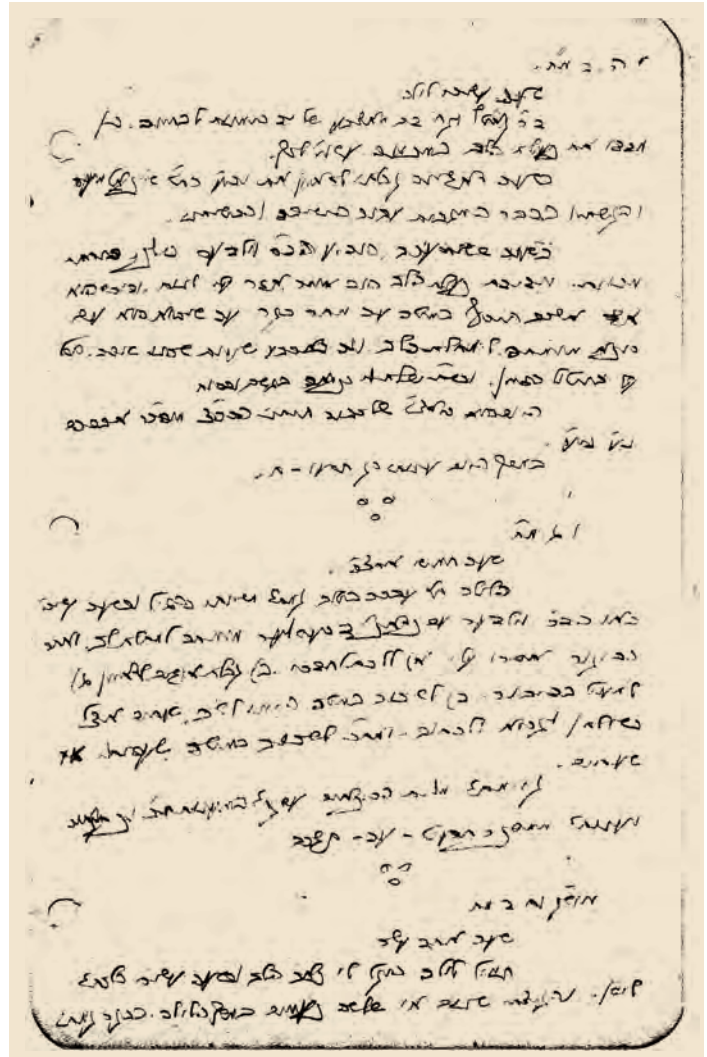
קיימתי כמצות הרופא והשי"ת ישלח לי רפואה.

*

א, ה מ"ח

אחד עשר לילה

היום עבר בעייפות וחלישות, רוב היום שכבתי במטתי, בשעה שלישית הי' הפראפ' דרעסלער, במשך היום כתבתי רק פרק א'-ב' במאמר ביום השמע"צ, ועניתי על מכ' ופתקאות תשכג-תשנא.

169 המגביית בשיקגו לטובת מרכז הישיבות תומכי תמימים (בנפרד מיסוד מוחלקת הישיבה שפתחו אז שם, כדלעיל אצל כח תשרי). ראה אודותה באג"ק ח"ח אגרות ב'תק"ח-כד.
170 באדמו"ר מוהר"ן מניעזין, באדמו"ר הצמח צדק. נולד בחודש סיון תר"כ בליובאוויטש, ונפטר בב' מ"ח תרח"צ בקישינוב. ראה ימי חב"ד ע' 37.
171 שלא ילך לחדר היחידות, כי אם אצל השולחן בחדר המטות.

בלילה הגיד לי חתני רש"ג שי' כי מטשיגאגא מודיעים כי ראו בנין גדול וטוב בעד הישיבה אחי תמימים ליובאוויטש¹⁷², ולמחר אי"ה יקנו אותו להצלחה.

*

ב, ו מ"ח

שעה עשירי לילה

רוב היום שכבתי במטה, הנני חלוש והישיבה כבדה לי, הד"ר וילדער ביקר אותי וציוה לנוח. את המכ' שהתקבלו לא קראתי, בעמל רב כתבתי שני פרקים ג-ד בד"ה ביום השמע"צ, והנני הולך לנוח.

*

ג, ז מ"ח

שעה עשירי לילה

היום הוטב לי מכמו תמול, אבל סבלתי מכאב ראש, הד"ר וילדער ביקר אותי, כארבעה שעות שכבתי במטה ות"ל עסקתי בכתיבת המא' ביום השמע"צ וסיימתיו, וכתבתי פרק א' מד"ה להבין ענין שמחת תורה¹⁷³, ועניתי על מכ' ממספר תשנב עד תשפא.

*

ד, ח מ"ח

שעה אחד עשר לילה

היום ת"ל הרגשתי עצמי בטוב יותר, בבקר עסקתי כשלשה שעות בסידור הניירות שלי אשר במשך הימים האלו התבלבלו וכשלשה שעות שכבתי במטה לנוח. ביקר אותי הפראפ' דרעסלער. גמרתי המא' שמח"ת, ועניתי על מכ' ממספר תשפו – עד תתב.

*

ה, ט מ"ח

שעה אחד עשר לילה

במשך היום עסקתי בכתיבת המא' בראשית¹⁷⁴ וכתבתי רק פרק ראשון, ועניתי על המכ' ופתקאות ממספר תתג – תתכד.

*

ו, יו"ד מ"ח

שעה חמישי

בבקר שעה 10 ביקר אותי הד"ר וילדער. עסקתי בעריכת חשבונותי הפרטים וסידור ההמחאות הפרטים, ובשעה שני' הלכתי לנוח עד שעה רביעית, והכנתי לש"ק.

בש"ק הוא היאצ"ט של דודי הרז"א נ"ע¹⁷⁵ ובקשתי את ידי"ע ר' יוחנן שי' שו"ב גארדאן שיתפלל לפני התיבה כל השלשה תפלות.

*

מוש"ק לך, י"א מ"ח

שעה אחד עשר

תמול אחר קבלת שבת ותפלת ערבית עסקתי בלימוד.

172 ראה לעיל אצל כח תשרי.

173 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 68.

174 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 74.

175 באדמו"ר מוהר"ש נ"ע. נפטר בי"א מ"ח תרס"ט. ראה כרם חב"ד ג ע' 246. ימי חב"ד ע' 38.

בערב כשעה מחצי התשיעי עד חצי העשירי, חתני הרה"ג הרממ"ש שליט"א וידידי ר' ניסן שי' מינדעל אצלי, והנני מספר להם בקצרה מעסקנות הכללית – ביחוד בעניני כלכלה – של הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר האמצעי, הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר צמח צדק, הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר מוהר"ש, הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק, עד שנת תרס"א. אנכי הנני מספר בחשאי – מפני חלישותי, השי"ת יחזקני בגור"ר – וחתני הרה"ג הרממ"ש שליט"א מוסר ליד"ע מר מינדעל – חלוש השמיעה השי"ת ישלח לו רפואה – והוא רושם לעצמו, וכוונתם לחבר חוברת מעסקנות הכללית ביחוד בעניני כלכלה] מנשיאי חב"ד כדורותיהם ולסדרו בדפוס בלשון אנגלי¹⁷⁶.

היום ביקר אותי הד"ר וילדער וימצא כי ת"ל הוטב מצב בריאותי והשי"ת ישלח לי רפואה ויחזקני ויאמצני שאוכל להמשיך עבודתי ויצליחני בגשמיות וברוחניות.

*

א, יב מ"ח

שעה אחד עשר לילה

בלילה העברה ישנתי במעט. בבוקר ביקר אותי הד"ר וילדער ומצא כי הוטב מצבי אבל הזהיר שלא לקבל אנשים ולעבוד שלא במרץ ויזהיר אותי על זה.

במשך היום גמרתי המא' בראשית, ועניתי על מכתבים ופתקאות ממספר תתנה עד תתנו.

בערב משעה חצי השמינית עד חצי התשיעית שוב ספרתי לחתני הרב רממ"ש שליט"א וידי"ע ר' ניסן שי' מינדעל אודות עסקנות הכלל ביחוד בעניני כלכלה משנה תרס"ב והלאה.

עסקתי בעריכת חשבונותי הפרטים.

*

ב, יג מ"ח

שעה אחד עשר לילה

במשך היום כתבתי פרק ראשון במא' אלה תולדות נח¹⁷⁷, ועניתי על מכתבים ממספר תתנו – עד תתסה.

קראתי החומר של הקובץ ליובאוויטש¹⁷⁸ והוטב בעיני.

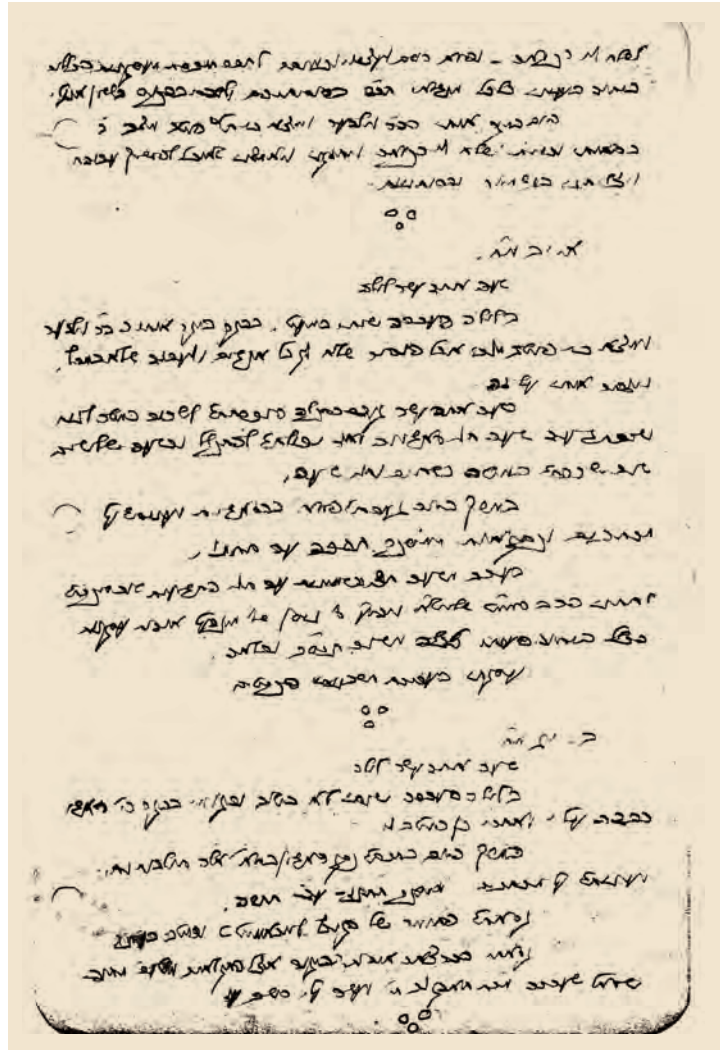
קראתי ההרצאה אודות הביקור אצל החקלאים מטעם מחנה ישראל¹⁷⁹ שערכה מרת חאדקוב תי' ועשה עלי רושם עז.

*

ג, יד מ"ח

שעה אחד עשר

הנני מרגיש עייפות וכבד לי לעבוד במרץ.

176 כנראה זהו החומר שנדפס בחוברת "חב"ד - ליובאוויטש" - ראשי פרקים אודות פעולות חב"ד בשטח עסקנות הצבור ועזרה לבני ישראל בכל מקום שהם ... ומה שעלה בידם ... בהנהלת נשיאי חב"ד ... עד היום הזה, מסודר ע"פ השיחות והרשימות של נשיאי חב"ד בדרך קצרה, ע"י אחד ממעריצי חב"ד (קה"ת תשי"א).
 177 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 81.
 178 חוברת רביעית, כדלקמן ט"ו מ"ח.
 179 על עבודת מחנה ישראל ומחלקותיו, ראה תולדות חב"ד בארה"ב פרק סא.

היום ת"ל שב מזכירי מר חיים שי' ליברמאן אל עבודתו אחר שעשה נתוח בגרונו להסיר השקדים – מאנדלען – ונח שתי שבועות.

במשך היום כתבתי פרק ב' במא' אלה תולדות נח ועניתי על מכתבים ופתקאות ממספר תתסו עד תתצז.

היום ביקר אותי הפראפ' דרעסלער.

*

ד, טו מ"ח

שעה אחד עשר

במשך היום גמרתי המא' אלה תולדות נח ועניתי על מכתבים ממספר תתצח עד תתקיא.

קראתי מאמרו של חתני הרה"ג הרמ"מ שליט"א שניאורסאהן שהכין להמדור תשובה לשואלים בקובץ ליובאוויטש חוברת רביעית בענין חזרת משניות בע"פ ע"פ נגלה, הענינים מסודרים אבל צריכים היו להיות באריכות יותר ועיונים יותר וחבל שאין לי הזמן הדרוש על עבודה עיונית.

*

ה, טז מ"ח

שעה שתיים עשרה לילה

היום יאצ"ט של חמותי הרבנית מרת יוכבד בת לאה נ"ע שנפטרה ט"ז מ"ח תר"פ.

במשך היום עסקתי בסידור וכתובת המאמר היתה לי דמעותי וגו'¹⁸⁰ באידיש בשביל הק"ו דח' מ"ח¹⁸¹.

חתני הרב רמ"ש שליט"א מעורר אותי להדפיס הלקוטי דבורים שהתקבצו במשך השנים מבואינו לפה ט' אד"ש ת"ש¹⁸², ועלי להגיהם כי כולם הנחות, ודרושים הגה"ה עיונית ותקוני הלשון, ובדעתי בעזה"י לתת על דבר זה כחמשה שעות בשבוע, שעה בכל יום, והשי"ת יהי בעזרי.

ראוי לרשום אותו הענג שיש לי בקריאת מכתבי ידידי התלמיד מר צבי יהודא שי' פאגעלמאן בידיעות טובות מאופן חנוכי והדרכתו תלמידי ישיבת אחי תמימים ליובאוויטש בעיר באפולע יע"א¹⁸³.

עניתי על מכתבים ופתקאות מספר תתקיב-כח.

*

ועש"ק וירא, יז מ"ח

שעה רביעית

בלילה ישנתי בטוב, אך רוחי לא טובה עלי בלי שום סיבה ממשית, והעיקר כי הנני חושב אשר בכמה עניני עבודתי אפשר הי' לסדרם בסידור טוב יותר, וכשאני לעצמי הנני בצער על ההנהגות בישיבת תת"ל אשר הפרוץ מרובה על העומד בכל המחלקות והמערכות חסר סדר, ומה גם התענינות הרמ"י [ם] המלמדים והמורים, ההוצאה גדולה מאד, ובכמה ענינים ההוצאה בפיזור רב, ירחם השי"ת ויהי' ביכולתי לסדר הענין כפי דרישתו בגו"ה.

בבקר ביקר אותי ד"ר ווילדער ות"ל מצא מצבי טוב אבל מזהיר על שמירת המנוחה והעיקר שלא לקבל אנשים.

עסקתי בעריכת חשבונותי הפרטי ובסידור וכתובת ההמחאות הפרטים שנתקבלו במשך השבוע.

180 נדפס בס' המאמרים אידיש - ה'תש"א-ה'תש"ה (קה"ת תש"ו) ע' 179.

181 הקריאה והקדושה חדש מרחשון.

182 נדפס בס' השיחות - קיץ ה'ש"ת (קה"ת תש"ז).

183 המענה אליו - נדפס באג"ק ח"ח אגרת ב'תקכו.

עניתי על מכתבים תתקט – תתקמב.

*

מוש"ק וירא, יח מ"ח

שעה שתים עשרה

תמול ערב הי' לי הענג לקרוא ולבקר חבילת ספרים אשר קנה מזכירי מר חיים שי' ליברמאן, וכשלשה שעות עסקתי בענג רב.

כן היום עסקתי בלימוד כארבעה שעות, וכשלשה שעות שכבתי במטה לנוח.

משעה שביעית עד עתה עסקתי בסידור וכתיבת המא' דלך לך¹⁸⁴.

*

א, יט מ"ח

שעה אחד עשר לילה

היום עסקתי בכתיבת המא' דלך לך, וכתבתי שני פרקים.

שכבתי במטה משעה 3 עד חצי הששית.

כארבעה שעות עסקתי במענה מכתבים ופתקאות ממספר תתקמג עד תתקעח.

היום בפעם הראשון – במשך כשני שבועות – ראיתי את ידי"ע הרה"ח הרש"ל¹⁸⁵ שי' ואת ידי"ע ה"ר אלי' שי' סימפסאן.

*

ב, כ מ"ח

שעה אחד עשר לילה

היום¹⁸⁶ הוא יום הולדת הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע שנולד ביום ב' חיי שרה בעשרים לחדש מ"ח בשנת תרכ"א בשעה תשיעי בקר.

בחלומי ראיתי את הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק בבגדי ש"ק ובפנים צוהלות במאד, ואמר במעת לעת זה שנתמלאו שמונים וארבעה שנים לירידת נשמתו בעולם התחתון הנה יהיו אצלי אורחים טובים וכפי הסדר הנה כל אחד מכ"ק רבותינו ואבותינו הק' יאמר דרוש על פסוק דקאפיטל פ"ד.

גמרתי כתיבת המא' לך לך.

מסרתי למזכירי מר ח. ליבערמאן להעתיק המאמרים ממוצאי יום כפור עד פ' בראשית, והיום העתיק מאמר – ד¹⁸⁷ – אלקים זנחתנו דמוצאי יוכ"פ.

עניתי מכתבים ממספר תתקעט – תתקצה.

*

ג, כא מ"ח

שתיים עשרה לילה

בקומי כאב לי ראשי ובמשך היום הוקל במעט אבל כבד לי להתעסק בלימוד וכתובה ובצהרים שכבתי כשלשה שעות.

במשך היום סדרתי המא' ויטע אשל¹⁸⁸, וכתבתי שני פרקים. הפאסט לא קראתי היום כי אין

184 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 88.

185 הרב שמואל לויטין.

186 שני הקטעים דלקמן נעתקו בלקוטי שיחות ח"ב ע' 496.

187 הרביעי של חדש תשרי זה. נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 31.

188 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 96.

מכתבים נחוצים, ובחפצי בעזה"י לגמור המא' ויטע הנ"ל ולסדר המא' דכ' מ"ח¹⁸⁹, ואז אפנה במעט ואוכל בעזה"י לסדר עצמי לענות על הפאסט דאה"ק ת"ו שהתקבצו סכום גדול, וכן לעסוק בהגהות הלוקטי דיבורים דשנת ת"ש¹⁹⁰.

עפ"י בקשתי דיבר ידידי מר מינדעל שי' עם מר מעקלער שי' על אודות הזכרונות אם אפשר להדפיסם¹⁹¹, כי מאחר שהוא סדרם לדפוס ונדפס במכה"ע מארגן זשורנאל הנה עפ"י חוק המדינה צריכים ליטול רשות מהמסדר, ומר מעקלער ענה כי נותן הוא רשות, וגם הציע כי יש לו המאטריצין כמו שהדפיסם בהמ"ז¹⁹² יכולים לשלוח לקחת אותה.

היום הוא בחירת נשיא ארצות הברית.

*

ד, כב מ"ח

שעה שתיים עשרה לילה

במשך היום גמרתי המא' ויטע אשל, כתבתי פרק ראשון מד"ה אשרי אדם עוז לו כך מסלות בלבבם¹⁹³.

עניתי על מכתבים ופתקאות ממספר תתקצו עד אלף כו.

היום נודע כי נבחר מר פ. ד. רוזוועלט לנשיא ארצות הברית בפעם הרביעי.

*

ה, כג מ"ח

אחד עשר לילה

עד סעודת צהרים עסקתי במענה על מכתבים, ומסעודת הצהרים והלאה הרגשתי עצמי שלא בטוב, שכבתי כשעתיים במטה ובקומי עוד הורע רוחי, וכמעט שלא יכולתי להתעסק, ובמשך היום עניתי מכתבים ופתקאות ממספר א'כז עד א'נו.

היום לא עסקתי בכתיבת המא' דכ' מ"ח.

ערכתי מכתב ברכה להנשיא מר רוזוועלט ונתתי לידי"ע מר מינדעל שי' להעתיקו בשפת המדינה.

מזכירי מר ליברמאן העתיק מאמר ה' מההמשך דר"ה, שהוא מאמר י"א מההמשך דחג השבועות תש"ד, והגהתי ומסרתיו שימסור להמעתיק ה"ר אברהם שי' פאריז להעתיקו¹⁹⁴.

*

ו, עש"ק חיי, כד מ"ח

שעה רביעית

היום ביקר אותי הד"ר וילדער ומוצא ת"ל הטבה, וכודאי כי כן הוא, אמנם אנכי אינני יודע כמה היא הטבה, כי בהנוגע למה שהי' דוקר אותי סביבת הלב הנה גם עתה מזדמן לפרקים, וגם באותה שעה שביקר אותי ד"ר וילדער, והוא לא הרגיש בזה, הנה גם אני לא הגדתי מאומה, כי בודאי הוא מהשקרים של העצבות אשר כל ענינם לשקר, והשי"ת יחזק בריאותי ויצליחני בעבודתי.

היום ת"ל גמרתי המאמ' אשרי אדם עוז לו כך מסלות בלבבם דכ' מ"ח.

היום לא עסקתי בהפאסט, כ"א ברשימת ההמחאות.

189 ד"ה אשרי אדם דלקמן.

190 כדלעיל אצל ט"ז מ"ח.

191 שתורגמו לאידיש ונערכו ע"י מר מעקלער, ונדפסו בהמשכים במארגן זשורנאל, ואח"כ נדפס ע"י קה"ת בשנת תש"ז.

192 בהמארגן זשורנאל.

193 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 104.

194 למסרו לדפוס (מימיוגרף).

*

מוש"ק חיי, כה מ"ח**שעה שתיים עשרה**

תמול ערב אחרי שקמתי ממתני כשעה ששית עד התפלת ערבית וסעודת שבת לעצמי, ואחרי' עד שעה אחד עשר לילה, קראתי הספרים שונים כדרכי בכל עת אשר הספרן של אוצר ספרים והוא מזכירי מר חיים שי' ליברמאן מביא לחדרי שתי תיבות ספרים מן אלו שקנה במשך העת ואני מבקרום, ובהספרים יש ממקצועות שונים בספרי קודש ולהבדיל ספרי חול ומאד מאד נהניתי איזה שעות בקריאת ספרים שונים.

חבל על אשר אין לי די זמן להגביל לי איזה שעות בשבוע לקרוא בספרים כי עמוס עבודה הנני בכל עת, ועותותי ספורים המה לרגעים.

מצער אותי מה שזה כחדש ימים אשר לא עניתי על המכתבי' שקבלתי במשך העת מאחר החג, כי רוב העת עסקתי במענה על מכתבי ר"ה עם הפ"נ וכתבת המאמרים, אשר רק בשבוע העברה עזרני השי"ת להגיע אל הסדר, וביום ועש"ק גמרתי כתיבת המאמר אשרי אדם דכ' מ"ח, וכעת עלי בעזה"י לכתוב המאמר ויהי הוא טרם כלה לדבר¹⁹⁵ דשבת זה – המשך כא¹⁹⁶ – וגם להכין בעזה"י מאמר באידעש עבור הקריאה והקדושה דחדש כסלו הבע"ל.

*

א, כו מ"ח**שעה אחד עשר לילה**

כפי ציווי הרופא עלי לנוח בשכיבה כשלשה שעות, ולפעמים מספיק שתי שעות, היום שכבתי כשלשה שעות.

סדרתי את ענין העבודה על להבא, סדרתי את המכתבים שהתקבלו ממדינה זו כן מכתבי אה"ק ורק עניתי על כל הפתקאות שהכניס לי הרב סימפסאן.

*

מוצאי ש"ק, ז טבת**שעה שמיני ערב**

תמול הנה בפעם הראשון – אחר הפסק כששה שבועות שהייתי ל"ע חולה, ישבתי בחדרי וקראתי בספרים ועדיין הנני מרגיש חולשה והשי"ת יחזקני ויאמצני ויצליחני בעבודתי הק' בהרבצת תורה ביראת שמים בחיזוק היהדות בחינוך הכשר ובהדרת אנ"ש ובביאורי והסברי עניני דא"ח וסידור כתבי הזכרונות והגהתם.

*

א, טו טבת

במשך ימי חליי – ל"ע – לא יצא ירחון הקריאה והקדושה, כי עד כ' מ"ח הי' – ל"ע – מר ל¹⁹⁷. חולה, ורק ביום א' כ"ו מ"ח הע[ב]ר בערב קרא חתני הרמ"מ שי' את החומר של החוברת דכסלו לפני ותקנתיו בכמה מקומות, ובלילה ההיא – ל"ע – נחליתי, ועד היום לא יכולתי לכתוב המאמר דא"ח בשביל החוברת דכסלו, והיום ת"ל כתבתי מאמר מאי חנוכה¹⁹⁸, ושלחתי למר ל.

*

195 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 110.

196 כלומר מאמר כא, של המשך המאמרים, שהתחיל בחג השבועות תש"ה.

197 אהרן לעוויט, עורך הקריאה והקדושה (הוא היה חי בשם מוסווה, כמסופר בתולדות חב"ד בארה"ב ע' שדמ ואילך).

198 נדפס בס' המאמרים אידיש (ה'תש"א-ה'תש"ה) ע' 183.

ב, טז טבת

אחד עשר לילה

עוד בשבוע העברה קבלתי מאת מר ל. את החומר בשביל הירחון הק"ו חוברת טבת, וחתני הרמ"מ שי' קרא לפני את המאמרים, ו[ה]חזרתי את החומר עם התיקונים, והיום ת"ל כתבתי את המא' כי נר מצוה ותורה אור¹⁹⁹ בשביל החוברת דטבת ושלחתיו למר ל.

גם עסקתי בהפאסט הרגילה ובמענות על פתקאות.

*

ג, יז טבת

אחד עשר לילה

על פי התעוררותו של חתני הרממ"ש שי' התחלתי לבקר רשימת השיחות דשנת ת"ש מיום בואנו צלחה למדינה זו, בשביל להכינו לדפוס אי"ה²⁰⁰.

*

ה, יט טבת

אחד עשר לילה

במשך שני הימים רביעי וחמשי הנה נוסף על העבודה הרגילה במענה על הפאסט, עסקתי בהגהות ותיקוני השיחות דשנת ת"ש כפי הצעת חתני הרממ"ש שי'.

בלילה קבלתי לראיון את מר אלחנן שי' גלאזער²⁰¹ אשר אביו מר ישראל שי' חולה, הבטיח לתת הסך שמונה אלפים שקלים כפי הדרוש לערך הדפסת ספר צמח צדק, יתן השי"ת ויבוא מהכח אל הפועל טוב בהקדם היותר אפשרי.

*

ועש"ק שמות, כ טבת

קבלתי לראיון את מר אהרן שי' ראזענבלום, ונתן לי חמש מאות שקלים.

עסקתי במענות על מכתבים ופתקאות.

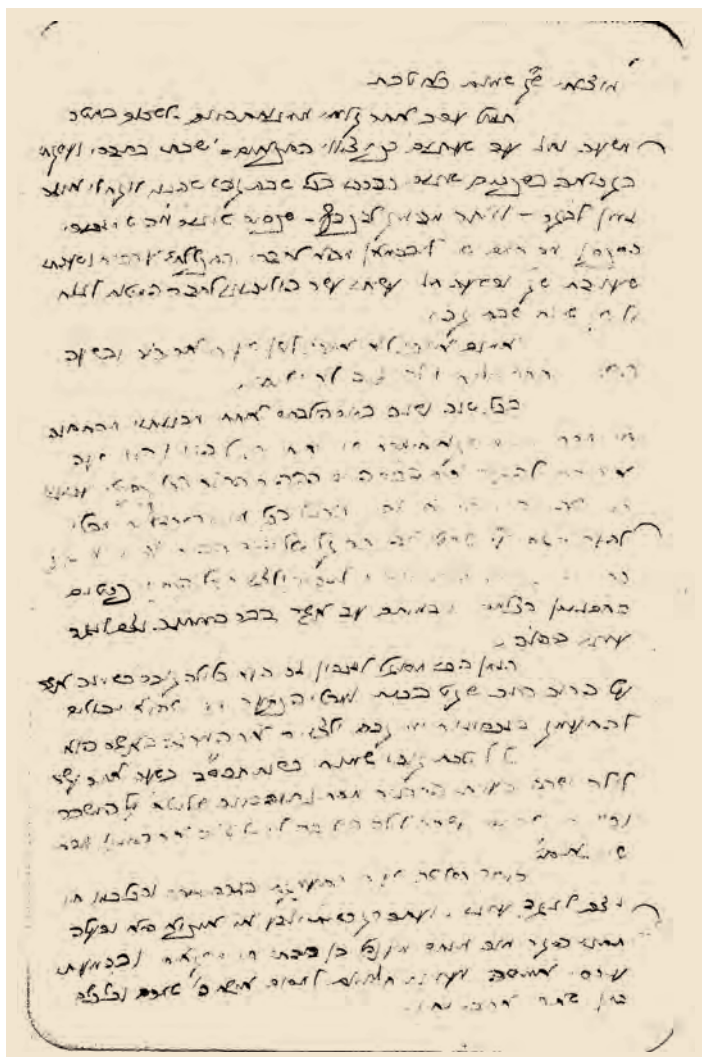
סדרתי המכתבים דא"י לשני חלקים (א) מוסדות, כולל, תו"א, אגודת חב"ד, ישיבת אחי תמימים. (ב) פרטים.

*

מוצאי ש"ק שמות, כא טבת

תמול ערב אחר קומי ממנוחת היום – לשכוב במטה משעה וחצי עד שעתים כפי ציווי הרופאים – ישבתי בחדרי ועסקתי בקריאה בספרים שונים כדרכי בכל שבת קדש שהנני לוקח לי איזה זמן לבקר – ויותר מדויק לדפדף – ספרים שונים מה שמזכירי הספרן מר חיים שי' ליברמאן מביא לחדרי. התפללתי ערבית וסעודתי סעודת ש"ק ובשעה חצי עשתי עשר הוליוני לחדר המטות לנוח ולישן שינת שבת קדש.

אמנם אנכי לא אוכל לישן שעות ארוכות, ובשעה השני' אחר צחות לילה עוד לא ישנתי.

199 נדפס בס' המאמרים אידיש (ה'תש"א-ה'תש"ה) ע' 186.

200 כדלעיל אצל ט"ז מ"ח.

201 דברי רבינו באותה יחידות, ואגרת רבינו אליו בהמשך לזה – ראה אג"ק ח"ח אגרת ב'תקצו.

בכל שנה ושנה ביום הולדת אחת מבנותיי מרת חנה תי' מרת חי' מושקא תי' מרת שיינא תי', רגיל הנני לקבוע שעה ארוכה להזכר את דבר היום הבהיר ההוא בכל פרטי עניניו כמו שהי' ביום ההוא, והנני משתדל בכל מיני השתדלות מבלי להעביר גם על שרטוט היותר קל של היום ההוא והנני מייגע כח זכרוני וכח ההצטיירות לזכור ולצייר כל הפרטי פרטים כתבניתן בצלמם ובדמותם עד אשר דבר המחזה נצב לנגד עיני בהוה.

הזמן הכי מסוגל לזכרון זה הוא בלילה קודם השינה אשר על הרוב הנה שקט בבית ומבלי הפרעה ממי שהוא יכולים להתעמק בזכרונות ימי קדם ולצייר את המחזה באשר הוא.

בליל שבת קודש שמות בשנת תרס"ד בשעה אחד עשר לילה ישבה רעייתי הרבנית מרת נחמה דינה שליט"א על המשבר, ובשעה שתים עשרה לילה הולידה למזל טוב את בתינו מרת שיינא תי'.

במשך כשלושה שעות התעמקתי בזכרוני והכל כמו חי נצב לנגד עיני. ועתה רק השי"ת יודע אי' איפוא היא ובעלה חתני היקר מו"ה מנחם מענדל בן דודתי חי' מושקע תי', ובדמיתי ערסי אמסה, ועיני תלויות למרום אנא ה' שמרם וכלכלם בין שארי אחבי יחי'202.

*

א, כב טבת

היום בבקר ביקר אותי הד"ר וילדער וימצא כי ת"ל מצב בריאותי הוטב, נופת – צוקער – יש 1 אחוז ועלי לשמור את עצמי בסדר אכו"ש, מנוחה ושלא להתרגש.

עסקתי בעריכות המכתבים אודות חברת "חברי – עדינו", ערכתי (א) מכתב כללי מהתייסדות המוסד "חברי – עדינו"203, (ב) מכתב מלואים לידידי הרב מרדכי שי' מענטליק204 על אודות ועד ההנהלה, (ג) שלשה מכתבים בנוסח יחיד להרב סילווער להרב דושאוויטש להרב טעלושקין205 והזמנתים להיות חברי ועד מועצת התורה בחברת "חברי – עדינו".

בערב קבלתי לראיון את התלמיד הרב ארי' ליב שי' קרעמער מנהל ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש וכל סניפי' בישיבות קטנות במאנטרעאל, וירציא לי בפרטיות אודות מצב הישיבה בגשמיות וברוחניות206.

עוררתי על אודות המוסדות בית רבקה עבור בחורות מבנות טו – יח לעשותן במשך הזמן למורות, ובית שרה עבור ילדות.

הבטחתי לכתוב מכתבים הדרושים לטובת הישיבה207.

*

ב, כג טבת

שוב התקררתי ויש לי חום והנני כלוא בחדר המטות, אבל ת"ל יכולתי לעשות מלאכתי במענה על מכתבים ופתקאות.

*

ג, כד טבת

ההתקררות התחזקה ... ות"ל שהנני יכול לעסוק בעבודתי אם כי בכבדות – מפני כאב הראש –

202 ראה ס' המאמרים תשי"א ע' 106: קונטרס זה מוקדש הוא ליזכות בתו הצעירה של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע הכ"מ גיטתי הרבנית מרת שיינא ולזכות חתנו גיסי הרב מנחם מענדל הכהן בן הרבנית מרת חי' מושקא (בת כ"ק אדמו"ר מהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע ... ונתעכבה ההדפסה כל זמן זה מפני צערם של אלו מבני המשפחה שלא ידעו אודות הבא להלן עד עתה ... ג' תשרי תש"ג בא הקאפא וסיפר להם, אשר ביום שני דראש השנה תש"ג הובילו את רעיתו להכבשונוות. כ"ה חשון תש"ג כשחזר מר מרדכי שי' [אונראד] מעבודתו לא מצא את הרב הרמ"מ בבאראק, ואלו שעבדו עמו ספרו לו, אשר לקחוהו ממקום העבודה, עם עוד קבוצת יהודים, ע"מ להובילם להכבשונוות.

203 ראה אג"ק ח"ח אגרת ב'תקצא.

204 נדפס באג"ק ח"ח אגרת ב'תרט.

205 נדפסו באג"ק ח"ח אגרת ב'תה.

206 ראה אג"ק ח"ח אגרת ב'תרא.

207 נדפסו באג"ק ח"ח אגרות ב'תרד-ה.

הנני עוסק במענה על מכתבי אה"ק ת"ו והיום ת"ל עניתי ארבעים ושנים מכתבים. בחלוקת הש"ס שהתקיימה תמול לילה מטעם מחנה ישראל לקחתי מסכת חגיגה, והשי"ת יאיר עיני בתורתו ית' ויעיר לבבי בתורתו ית', ויצליחני בעבודתי בכל מוסדות התורה והצדקה.

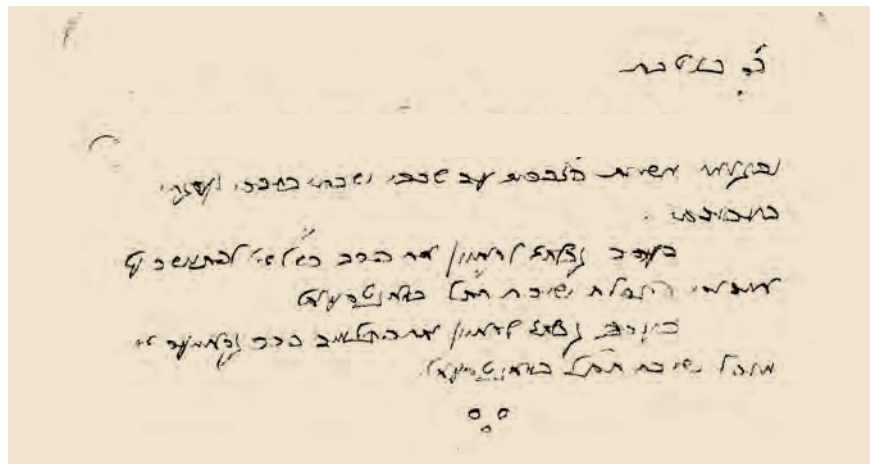
*

ד, כה טבת

החום וכבד הראש במקומם עומדים עדיין, וכבד לי לעסוק במלאכת עבודתי והנני כותב ככבודת והשי"ת ישלח לי רפואה.

בלילה התגברה ההתקררות ... עם שיעול חזק ולקחתי סמי מרפא [...] ויתן הי"ת שיהי' לרפואה שאוכל להתעסק בעבודתי בלי הפרעה, ובהצלחה בגשמיות וברוחניות.

*

ה, כו טבת

... ובקומי משינת הצהרים עד שכבי, ישבתי בחדרי ועסקתי בעבודתי. בערב קבלתי לראיון את הרב רש"ל²⁰⁸ שי' להתיישב על אודות הנהלת ישיבת תת"ל במאנטרעאל.

בערב קבלתי לראיון את התלמיד הרב קראמער שי' מנהל ישיבת תת"ל במאנטרעאל.

כ. יומן כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע – תשי"ט

הקטעים המועתקים לפנינו, נרשמו ע"י כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (לא בצורה רגילה של יומן, כי אם) בין שאר רשימותיו, על גבי "לוח יומן לבית ולמשרד לשנת ה'תש"ט", הוצאת מפעל-התורה בא"י.

עיקר הרשימות ביומן הזה הן רשימת האנשים הנכנסים ליחידות, ורשימת המכתבים שנשלחים. אלא שמזמן לזמן רשם איזה פרט אישי ביומן זה, והם הקטעים הנעתקים כאן.

ה' כסלו

התקיימה חתונת מרת חוה בהרב ר"י שי' יאקובסאן למז"ט.

בתנו מרת חנה תי' שהיתה שם דיברה בשבח הר"י וב"ב יחיו ושהיתה א אמת'ע ערשטע קלאסיקע חסידות'ע שמחה, אלע מענער און פרויען האבין גיטאנצט אין צווי בעזונדערע

208 ר' שמואל לויטין.

ערטער, אין דעם גרייסיין האָל, תלמידי התמימים האבין שטארק משמח גיוען באהבה וידידות.

ו' כסלו

7 ערב ביקרני הרה"ג מענטליק ודברנו אודות הסתדרות התלמידים, בהעמדת הסכין, אצל השו"ב גורדון²⁰⁹, בשכר 25 ד' מכל תלמיד, והלימוד צריך להתקיים בכל יום משעה 4.

על קניית חלפים ואבני השחזה אי"ה אתן להם הלואות ע"י חתני הרש"ג מנהל תת"ל והרה"ג ה"ר מרדכי, לשלם במשך הזמן.

9 לילה גאראדעצקי רב"א שי', אמרתי לו שאשר אודות הכנסי' ידבר עם חתני הרממ"ש שי'.

יב כסלו

1-9 לילה הועדה להרצאתו של הרב"ג שוי²¹⁰.

יג כסלו

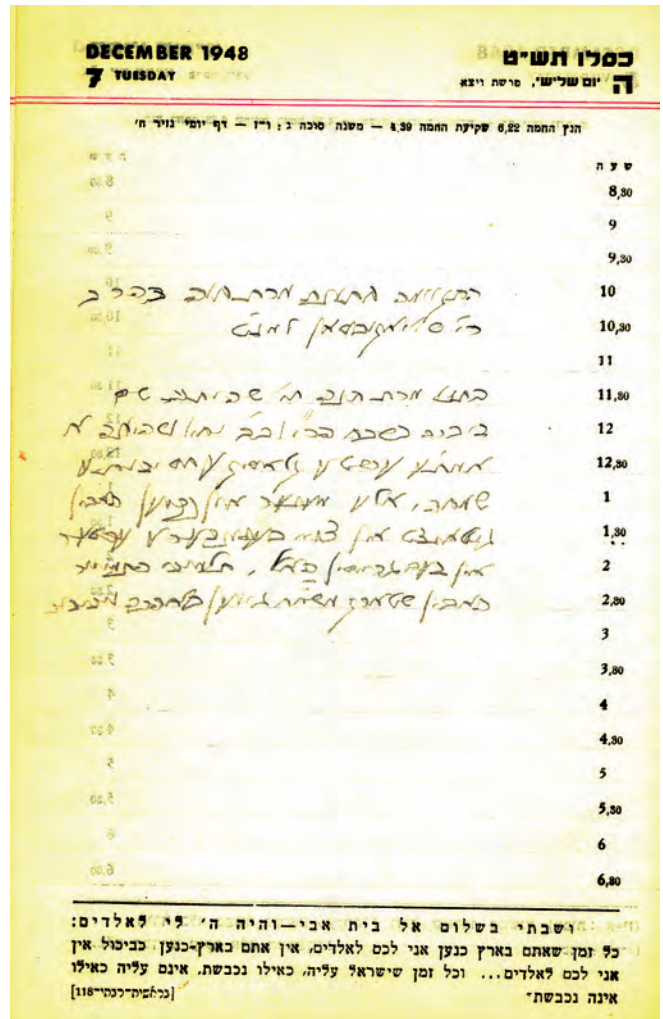
1 צהרים הרב העכט משיקאגא מספר על אודות הועידה בכללות.

כח כסלו

קבלתי טעלעגראם מראזענבלום סאניע, אשר אימה מחותנתינו מ' שיינדיל גורארי²¹¹ באה צלחה.

ח' טבת

בש"ק ויגש ז' טבת נתמלאו לר' מיכאל שי' דוארקין פ"ג שנה, והנני כותב לו מכ' ברכה²¹² – חתום – וכותב לו אודות הנהוג לאמר בכ"י הקאפיטל תהלים [...] שנה הבאה להצלחה בגו"ר שיאמר קאפיטל פ"ד, והשי"ת יאריך ימיו ושנותיו בגו"ר.

ט' טבת

8 ערב עורך הטאג, מר דינגאל, סיפור נסיעתו וביקורו במקומות קיבוצי הפליטים, ובכל מקומות ביקורו ראה הרבנים שו"בים מלמדים וזקנים, הנה רובם קבלו מכתבי התעודות וברכת הסתדרות, וביחוד המתחשבים לחסידי ליובאוויטש. ביקר גם הישיבות במקומות שונים, אשר רובם מתנהלים מאנשי ליובאוויטש. סיפר בארוכה מהסדר הטוב בהבתים בפאריז מקום שהפליטים המתחשבים לליובאוויטש, התעסקותם בעיניני עבודת פרנסה ישיבה בית רבקה] ובית שרה.

209 ר' אברהם (אחיו של ר' יוחנן). ראה גם לקמן אצל כג שבט. סדר זה של לימוד קבוצה מתלמידי הישיבה העמדת הסכין והל' שו"ב, התקיים במשך כל שנותיו של הרה"ג מוהר"מ מענטליק ע"ה, ובניהולו. המלמד בשנים האחרונות הי' מוהר"ד יוניק ע"ה.

210 ראה אג"ק ח"י אגרת ג'שז (כ"ו תשרי): כעת מתארח פה בא כחי בסידור הפליטים הרב בנימין שי' גאראדעצקי מפאריז, והרציא לי מפרטי עבודתו בסידור הפליטים כאלף נפש הנמצאים בהבתים של הדשוניט בפאריז, ותודה לה' מזמן לזמן מסתדרים בפרנסה. אודות נסיעתו חזרה לאירופה, ראה לקמן אצל כב סיון.

211 אמו של חדב"ג הרש"ג ע"ה.
212 נדפס באג"ק ח"י אגרת ג'שנה.

ט' שבט

יאצ"ט כבוד א"ז הרבנית הצדקנית מרת רבקה נ"ע²¹³. תפלת ערבית התפלל הרש"ל²¹⁴.

יז שבט

שעה 6½ עד 9½ ידידי מר פאלמער רח"ש דו"ח ופ"ש מפורט מנסיעת ביקורו²¹⁵ בפאריז, בהמחנות באה"ק ת"ו ובפאריז, הרצאה מסודרה ומפורטה.

9½ ערב, הרב – כתיב, רבי קרי – מקלויזענבערג²¹⁶ מדבר בשם אגודת אדמו"רים²¹⁷, איך להתחס אל הכרזת מלוכת ישראל בארץ ישראל²¹⁸.

עניתיו כי הדבר רציני במאד, וצריכה להפתר ע"י זקני האדמו"רים, ואודיע דעתי בזה אם אקבל שאלתם של זקני האדמו"רים בכתב בחתימתם.

יח שבט

1-11 פאלמער רח"ש המשיך הרצאתו הנ"ל. מתפלא על מצב התקשרות אנ"ש שי' מר ברוידא²¹⁹ מספר בתמהון על הפלאת קירובם של הקטנים, הילדים והילדות, ומצב תלמידי התמימים, הנהגת התלמידים ושקידתם בלימוד.

כא שבט

6 ערב מסרתי לידידי מר פאלמער רח"ש מכתב תודה וברכה – בכתב ידי- בעבור נסיעתו בתור שלוחי לבקר בכל המקומות כאמור²²⁰.

כג שבט

רשימת התלמידים יחיו ללמוד אומנת העמדת סכין של שחיטה א) אייכהארן שלום דוב. ב) גאלד[ש]מיד שלום דוב. ג) חטריק צבי. ד) חאסקינד שלום. ה) ליברמאן דוד משה. ו) ליווי יצחק. ז) צאלער צבי. ח) קופערמאן חיים אהרן. השי"ת יעזרם שיתלמדו בטוב האומנות והדינים ויסתדרו במקומות שונים ויעשו פרי טוב בעבודתם ובחינוך הטוב בגו"ר.

7 ערב, הרב רייטישק וזוגתו יחיו ברכת נסיעה כשורה והצלחה²²¹, ותנאי סידור עבודתו מסודר ע"י חתני הרה"ג הרמ"מ שליט"א שניאורסאהן, לסדר במקומות מרכז, והשי"ת יצליחם בגו"ר.

אדר"ח אדר

מכתבים בחתימתי

א) להנוסעים משאנגאיי לאה"ק ת"ו דרך אה"ב שלחתי מכתב ברכה²²² על ידי הרב אשכנזי²²³ והרב חדקאוו יחיו, בעריכת חתני הרה"ג הרמ"מ ש"ש ובהצעתו. הרב חדקאוו מספר כי השלוחים

213 אשת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. נפטרה ביו"ד שבט עדר"ת.

214 הרב שמואל לויטין.

215 ראה גם לקמן אצל יח שבט וכ"א שבט. אג"ק ח"י אגרות ג'שמו. ג'שמג-ה. ג'שנב. ג'שפג. ג'שצו.

216 אשר בחוגו מכונה "הרב מקלויזענבערג", ובאמת הוא אדמו"ר.

217 ראה אג"ק ח"י אגרת ג'תעד.

218 ראה אג"ק ח"ט אגרת ג'רלא.

219 שמואל, שנסע יחד עם מוהר"ח"ש פאלמער לארה"ק ואירופה. ראה אג"ק ח"י אגרות ג'שפג. ג'תלג. על המשך

ותוצאות אותה יחידות, ראה כפר חב"ד גליון 1320 ע' 37.

220 לעיל אצל יז שבט, וש"נ.

221 נסיעתו בשליחות לחוף המערבי (קאליפורניה). ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' שעג.

222 נדפס באג"ק ח"י אגרת ג'תיא.

223 ראה אג"ק ח"י אגרות ג'שעה-ו.

המכתב פעל קירוב הדעת והתרגשות גדולה ונהנה מדבר השליחות.

פורים

מתפללים וקוראים המגילה בחדר הסמוך לחדר²²⁴.

טז אדר

רעייתי הרבנית שליט"א ובתנו מרת חנה עסוקים בעריכת שולחן בשביל השופטים והאורחים שישתתפו בעת סידור ועידת קבלת אזרחות ארצות-הברית היום²²⁵, יום חמישי לפרשת כי תשא טז אדר, נהייתי לאזרח ארצות-הברית, השופט מושבע מר רייפל, שופט מושבע מר קליינפעלד, עדים הרב קזרנאווסקי, עו"ד קרעמער מר יקותיאל, הרב חדקאו, הסדרן חתני הרה"ג הרה"ח הרמ"מ שליט"א שניאורסאהן, עשו צילומים שונים, ומסרו לי תעודת-אזרח ארצות הברית.

יתן השי"ת שיהי' להצלחה, לבריאות הנכונה לי, לרעייתי הרבנית שליט"א, לבנותיי מרת חנה, בעלה חתני הר"ש שליט"א, לחתני הרה"ח הרה"ג הר"ר מנחם מענדיל שליט"א, ולרעייתו בתי חי' מושקא תחי', ולנכדי הרב שלום דובער שי', ויצלחני השי"ת בעבודתי בדא"ח, בחיזוק היהדות בכלל ודרכי החסידות בפרט.

מכתבי תודה וברכה בחתימתי לשני פקידי הממשלה שבאו עם השופט הראשי שבאו למסור לי תעודת האזרחות, מר ערענסט לאייאט ברוקלין, מר מייקעל אנטאנעלע ברוקלין.

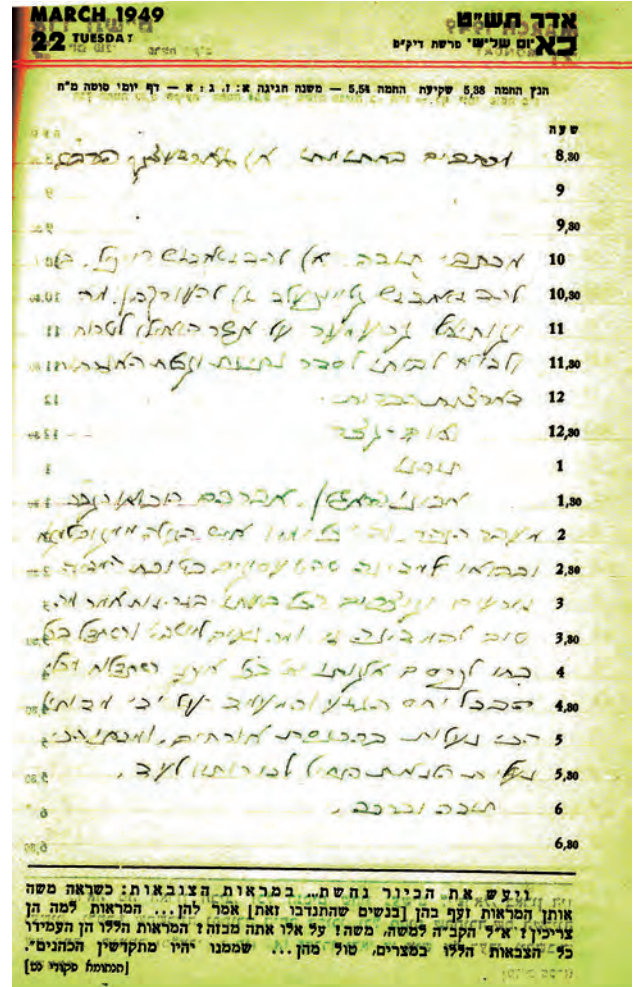
כא אדר

מכתבים בחתימתי א) גארדעצקי הרב"ג.

מכתבי תודה²²⁶ א) להדאדזש רייפיל, ב) להדאדזש קליינפעלד, ג) להעורך דין מר יקותיאל קרעמער, על אשר הואילו לטרוח ולבוא לביתי לסדר נתינת וקבלת האזרחות דארצות הברית.

נאום קצר²²⁷, תוכנו

אבינו הראשון אברהם הביאו הקב"ה מעבר הנה, והי' כל ימיו איש הגולה ממקום למקום, ובבואו למדינה שהיו עסוקים בטובת המדינה זורעים וקוצרים הכל בעתו בזריזות אמר מה טוב להמדינה זו ומה נעים ליושבי²²⁸, והשתדל בכל כחו לפרסם אלקותו ית' בכל אופני השתדלות מבלי הכדל יחס הגזע והמעמד על ידי מדותיו הכי נעלית בהכנסת אורחים ומדתו הכי נעלית הלזאת הנחיל לדורותיו לעד.

תודה וברכה.

ו' ניסן

תוכן מכתבי למר הענרי מארגענטו²²⁹, אודות הגבלת סכום של מאה אלף פונט ארץ-ישראל

224 כלומר, שרבנו התפלל בחדר היחידות שלו, והמנין התפלל בחדר הסמוך (החדר של הרבנית שטערנא שרה), והדלת שבין שני החדרים היה פתוח.
 225 תיאור פרשת קבלת האזרחות של רבנו, ע"י השופטים שהגיעו לבית רבנו, ראה ימי בראשית ע' 41-38.
 226 נדפס באג"ק ח"י אגרת ג'תלא.
 227 נדפס בימי בראשית ע' 39, מוגה, ובתוספות מראי מקומות.
 228 ב"ר פל"ט, ח. וראה לקו"ש חט"ו ע' 93.
 229 מזכיר האוצר של ארצות הברית (תרצ"ד-תש"ה). ובזמן מלחמת תש"ח היה אחראי ל"מגבית היהודית" לטובת ארה"ק.

בשביל סידור קאלאניעס. חסידי חב"ד למאה משפחות עולים, הדרוש שתי אלפים פונט. לכל משפחה אלף פונט נותנת ביחוד המוסד המקומי, בהבטחת מר זלמן שי' רובאשאוו²³⁰, ואלף פונט צריכים לשלם מאגודת חסידי חב"ד. חסידי חב"ד אשר בארצות הברית מ[ת]עניינים בזה וחפצים להכריז אוסף מיוחד למטרה זו, אבל זה בודאי יזיק להמגבית הכללי של 250 מיליאן, לכן הנה מלאכות נכבדה מאתי ומאת אגודת חב"ד פונים לכבודו בענין זה²³¹.

מכתבי בשפה עברית – חתימתי – ותרגומו בשפת אנגלי.

המכתב סידר חתני הגרמ"מ שליט"א בעברית, והעתיקו באנגלית מר מינדעל, ומסרתיו לחתני הרש"ג שליט"א, והוא בוחר קבוצה מאנשי שם (?) אשר ישתתפו בזה. שמותיים יודיעני. גם יודיע במכה"ע.

ערב פסח

11½ בקר שריפת חמץ. ביקור הביכליותיקה²³².

כב סיון

בא כח²³³ בסידור הפליטים בפאריז וסידור נסיעתם לאה"ק ת"ו, לקאנאדע, ושאר המדינות בעזרת הדזוינט, נוסע היום לצרפת למשמרתו והשי"ת יצליחו.

כז סיון

במכ"ע מארגען זשורנאל מאמר על אודות עבודתו של הרב גאראדעצקי ה"ר בנימין בפאריז, בסידור הפליטים לשעה בהבתים המיוחדים סביבות פאריז, וסידורם לעלות לאה"ק ת"ו ולשארי מדינות.

ב' תמוז

8 ערב, קאווען אלחנן ובנו, כשעה דברתי עמהם, וחתני הרממ"ש הסבירם באנגלית, מר קאווען רשם – בביתו – הכל בכתב, ושלח לחתני הגרממ"ש לבקר ולתקן.

ז' תמוז

היום בשעה 5 בא חתנינו רש"ג שי' באוירון מפאריז בשובו מאה"ק ת"ו²³⁴, מהלל מצב הרוחני דאנ"ש בכלל וביחוד הפליטים, והוא בהתפעלות מענין מסירותם לחסידות ועניני עבודת התפלה.

יד תמוז

בשעה 6 התקיים ועידת חג הגאולה וכניסת שנת השבעים שנה²³⁵ בחסדי השי"ת, שיחה ארוכה בעבודה, דרכי החסידות ועבודת התפלה, כשעה ויותר, ובעזרתו ית' אסדר בכתב²³⁶.

230 שזר.

231 של המגבית היהודית המאוחדת. ראה אג"ק חי"ג אגרת ד'תתקפח.

232 שריפת החמץ התקיימה במשרפה שבקומת הקרקע של 770, אשר על ידה היה אולם המחסן הגדול של הספרייה. ולכן אחרי שריפת החמץ נכנס לספרייה לביקור.

233 הרב"א גאראדעצקי.

234 לשם נסע לעזור ביסוד כפר חב"ד. ראה אג"ק חי"ג אגרת ד'תתקפח.

235 גאולתו ביב-ג תמוז תרפ"ז, ולידתו בי"ב תמוז תר"מ.

236 נדפסה בס' השיחות תש"ט ע' 333 ואילך.

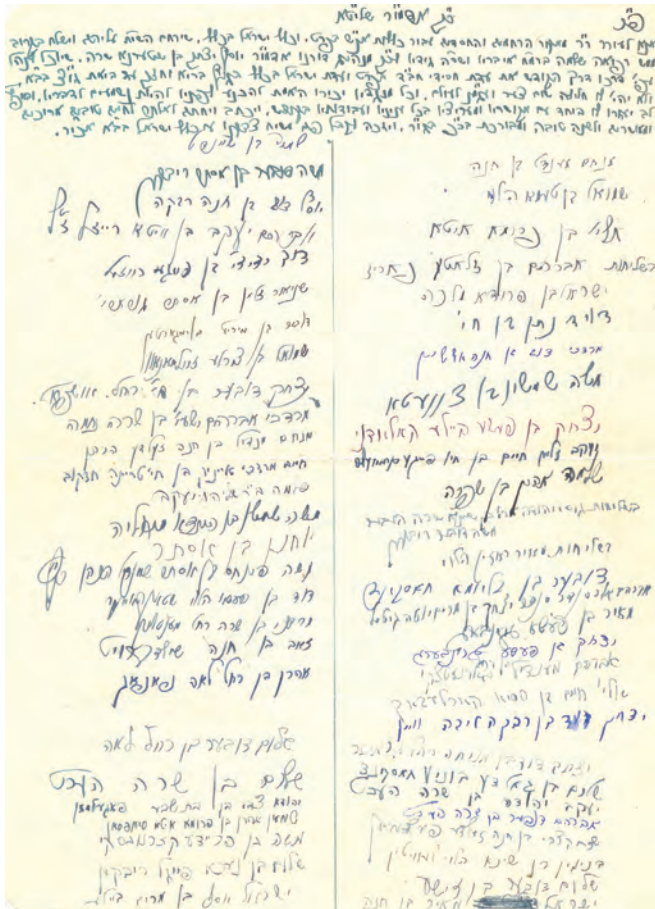
כא. פ"נים כלליים – אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע

למרות מחלתו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, בשנותיו האחרונות, המשיך לעבוד עבודה קשה ומרובה עד היום האחרון, בכתובת מכתבים רבים כל יום, קבלה ליחידות – כמה פעמים בשבוע, אמירת שיחות ומאמרים, ורשימתם בכתב, ועידוד וחזוק לחיזוק היהדות והחסידות. אנ"ש ותלמידי התמימים, שלמדו ב770, כאבו את המצב, וכשהיו כותבים פ"נ כללי בער"ה, היו מבקשים עבור בריאותו והנהגתו. בראש הפ"נ חתמו חדב"נ הרבי וגיסו הרש"ג, ואחריהם אנ"ש ותלמידי התמימים.

שני סוגי פ"נים הם, (א) עבור כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ועבודתו בקודש. (ב) עבור אנ"ש וכלל ישראל הנמצאים במדינות שתחת ממשלות רשעים.²³⁷

פ"נ כ"ק אדמו"ר שליט"א

אנא לעורך ר"ר ממקור הרחמים והחסדים עבור כללות אנ"ש בפרט, וכלל ישראל בכלל, שירחם השי"ת עליהם וישלח בקרוב ממש רפואה שלמה ברמ"ח איבריו ושס"ה גידיו לכ"ק מנהיג דורנו אדמו"ר יוסף יצחק בן שטערנא שרה, שיוכל לנהל עפ"י דרכו דרך הקודש את עדת חסידי חב"ד בפרט ועדת ישראל בכלל בגוף בריא וחזק עד ביאת גו"צ בב"א, ולא יהי לו חליה שום צער ועגמ"נ לעולם, וכל מנגדיו יכירו האמת להכנע לפניו להיות נשמעים לדבריו, ובחפץ לב יעזרו לו ביחד עם מקושריו ומעריציו בכל עניניו ועבודותיו בקודש, ויכתב ויחתם לאלתר לחיים טובים ארוכים ומאושרים ולשנה טובה ומבורכת בכ"פ בגו"ר, ויזכה לקבל פני משיח צדקנו עם כלל ישראל בב"א אכ"י.

237 ראה הנדפס באוצר מנהיגי חב"ד אלול-תשרי מה, וע' תה ואילך.

שמרי' בן שיינדל	מנחם מענדל בן חנה
משה דובער בן אסתר ריבקיין	שמואל בן טעמא הלוי
יוסף דוב בן חנה רבקה	אלי' בן פרומא איטא
אברהם יעקב בן איטא רייזל ז"ל	בשליחות אברהם בן זלאטע פאריז
דוב ידידי' בן פייגא רייזל	ישראל בן פריידא מלכה
שניאור זלמן בן אסתר גורארי'	דויד נתן בן חי'
דובער בן מיריל בוימגארטן	מרדכי דוב בן חנה אלטיין
שמואל בן צירלע זאלמאנאו	משה שמשון בן צוועטא
יצחק דובער בן חי' רחל אושפאל	יצחק בן פעשע ביילע קאלאדני
מרדכי אברהם ישעי' בן שרה נחמה	יעקב זלמן חיים בן חי' פייגע סעמיועלס
מנחם מנדיל בן חנה זעלדע הכהן	שלמה אהרן בן שפרה
חיים מרדכי אייזיק בן חי' טריינה חדקוב	בשליחות גיסי יהודה ארי' בן שרה העבער
שלמה ב"ר אליהו יעקב	משה דובער ריבקיין
משה שמשון בן הינדא מיחליה	בשליחות מאיר ראזין הלוי
יוחנן בן אסתר	דובער בן בליומא חאסקינד
משה פינחס בן אסתר שיינדל הכהן כץ	אברהם אלכסנדר סנדר יצחק בן מרים
דוד בן פעשא הלוי שטאקהאמער	יוטה גיטיל
מרדכי בן שרה רחל מענטליק	מאיר בן פעשא גרינבערג
זאב בן חנה שילדקרויט	יצחק בן פעשע גרינבערג
אהרן בן רחל לאה פאפאק	אברהם מענדל בן רחל בארנעטצקי
שלום דובער בן רחל לאה	אלי' חיים בן פסיא קארלעבאך
שלום בן שרה העכט	יצחק דוד בן רבקה ליבה וויין
יהודא צבי בן בת שבע פאגעלמאן	יצחק דוד בן מנוחה רחל גראנער
שמעון אהרן בן פרומא איטא סימפסאן	שלום בן גאלדע בוניע חאסקינד
משה בן פריידע קזרנובסקי	יעקב יהודה בן שרה העכט
שלום בן נעכא פייגל ריבקיין	אברהם דובער בן שרה העכט
ישראל יוסף בן מרים ביילע	יצחק צבי בן חנה זעלדא פעלדמאן
	בנימין בן שינא הלוי לעוויטין
	שלום דובער בן זישע
	ישראל מאיר בן חנה

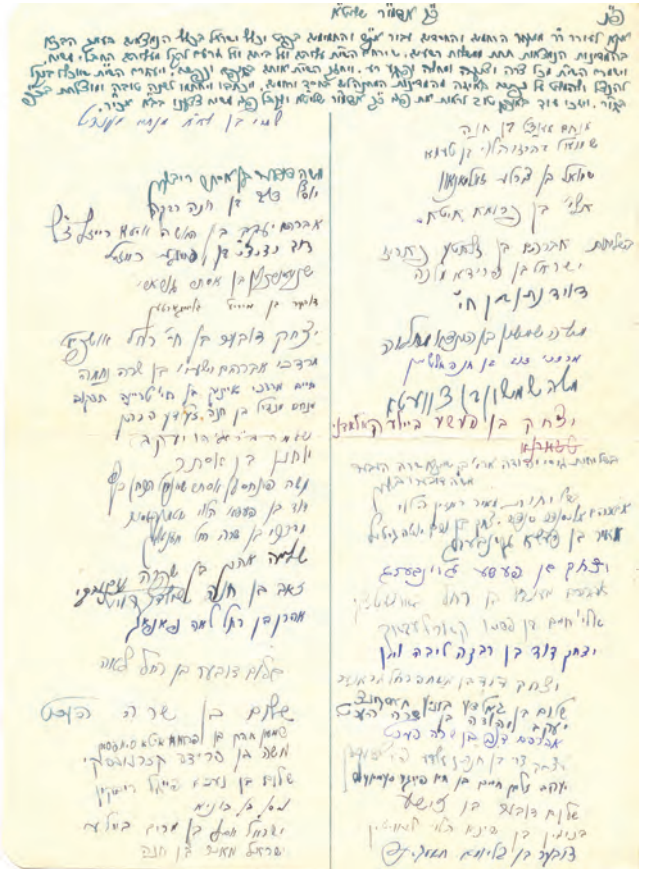
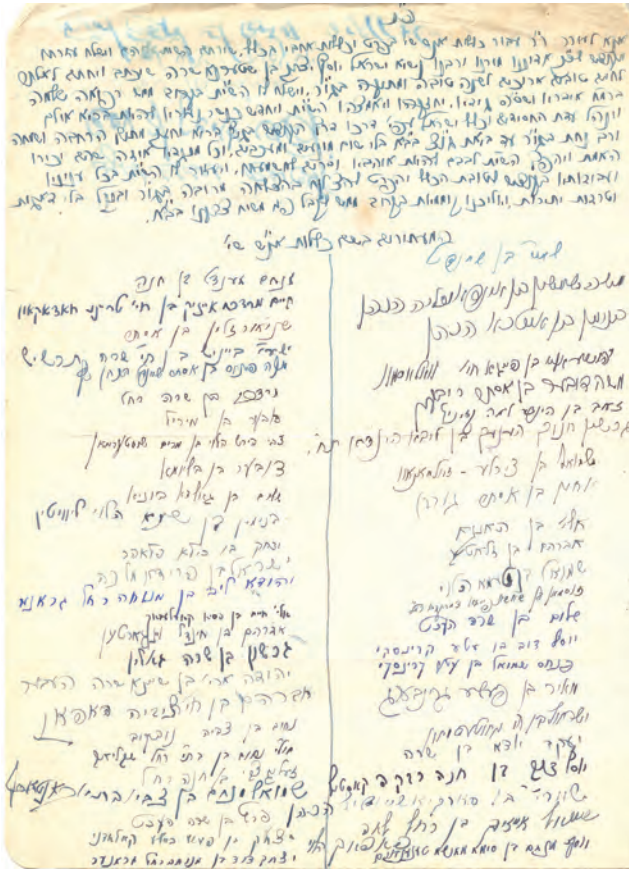
כ"ק אדמו"ר שליט"א

פ"נ

אנא לעורר ר"ר ממקור הרחמים והחסדים עבור אנ"ש והתמימים בפרט, וכלל וישראל בכלל, הנמצאים בעמק הבכא בהמדינות הנמצאות תחת ממשלות רשעים, שירחם השי"ת עליהם ועל ביתם ועל זרעם להקל מעליהם החבלי משיח, וישמרם השי"ת מכל צרה וצוקה ומחלה ופגע רע, ויחזק השי"ת אותם בגופם ונפשם, ויעזרם השי"ת שיוכלו בנקל להנצל ולהמלט על נפשם באיזה מהמדינות המתנהלים כחסד ורחמים, ויכתבו ויחתמו לשנה טובה ומוצלחת בכ"פ

בגו"ה ויזכו עוד באופן טוב לראות את פני כ"ק אדמו"ר שליט"א ולקבל פני משיח צדקנו בב"א אכ"ה.

החתומים על הפ"נ הזה זהים לחתומים בפ"נ הקודם, מלבד, שכאן נוספה חתימתו של: ניסן בן בוניא. ונשמטה חתימתו של: יהודא צבי בן בת שבע פאגעלמאן.

פ"נ

אנא לעורר ר"ר עבדו כללות אנ"ש שיי בפרט, וכללות אהב"י בכלל, שירחם השי"ת עליהם וישלח עזרתו מקודש לכ"ק אדונו מורנו ורבנו נשיא ישראל יוסף יצחק בן שטערנא שרה שיכתב ויחתם לאלתר לחיים טובים ארוכים לשנה טובה ומתוקה בגו"ה, וישלח לו השי"ת בקרוב ממש רפואה שלמה ברמ"ח אבריו ורסה"ה גידיו, יחזקהו ויאמצהו השי"ת ויחדש כנשר נעוריו להיות בריא אולם וינהל עדת החסידים וכלל ישראל עפ"י דרכו דרך הקודש בגוף בריא וחזק מתוך הרחבה ושמחה ורכ נחת בגו"ר עד ביאת גו"צ בב"א כלי שום מונעים ומעכבים, וכל מגדיו איזה שהם יכירו האמת ויהפך השי"ת לבכם להיות אוהביו וסרים למשמעתו, ויעזור לו השי"ת בכל עניניו ועבודותיו בקודש לטובת הכלל והפרט הצליח בהצלחה מרובה בגו"ר ובנקל בלי דאגות וטרדות יתירות, ויוליכנו קוממיות בקרוב ממש לקבל פני משיח צדקנו בב"א.

המעתירים בשם כללות אנ"ש שיי.

שמרי' בן שיינדל	מנחם מענדל בן חנה
משה שמשון בן הינדא מכליה	חיים מרדכי אייזיק בן חי' טריינע חאדאקאוו
בנימין בן איטכא הכהן	שניאור זלמן בן אסתר
יהושע אלי' בן פייגא חי' וואלאסאוו	ישעי' בייניש בן חי' שרה תרשיש
משה דובער בן אסתר ריבקין	משה פינחס בן אסתר שיינדל הכהן כץ
זאב בן הינדע לאה קזינין	מרדכי בן שרה רחל
גרשון חנוך הענעך בן ליבא הינדא	דובער בן מיריל בוימגארטען
שמואל בן צירלע זאלמאנאוו	צבי הירש הלוי בן מרים שוסטערמאן
יוחנן בן אסתר גורדון	דובער בן בליומא
אליהו בן האנקא	שלום בן גאלדע בוניע
אברהם בן זלאטע	בנימין בן שינא הלוי לעוויטין
שמואל בן טעמא הלוי	יצחק בן בילא פלאהר
זוסמאן בן שאשא פייגא דמתקרי' רמ"ל	ישראל בן פריידא מלכה
שלום בן שרה העכט	יהודא ליב בן מנוחה רחל גראנער
יוסף דוב בן עטע קרינסקי	אלי' חיים בן פסיא קארלעבאך
פנחס שמואל בן עטע קרינסקי	אברהם בן מינדל ווינגארטען
מאיר בן פעשא גרינבערג	גרשון בן שרה גאלין
ישראל בן חי' גאטעסמאן	יהודה ארי' בן שיינא שרה העבער
יעקב יהודה בן שרה	אברהם בן חי' ציבי' פאפאק
יוסף דוב בן חנה רבקה קאסטעל	נחום בן צביה נוביקוב
שמרי' בן סארקיא שיינדיל הכהן	אלי' נחום בן בתי' רחל שקליאר
שמואל אייזיק בן רחל לאה פאפאק	זעליג צבי בן חנה רחל
יוסף מנחם בן סימא מאשא טענענבוים	שמואל מנחם בן צבי' בתי' קאנטארף
זלמן צדוק בן פייגא סילווער	פרץ בן שרה העכט
זאב בן חנה שילדקרויט	יצחק בן פעשע ביילע קאלאדני
דוד בן טויבע לאה איידלמאן	יצחק דוד בן מנוחה רחל גראנער
פסח בן צביה הכהן	
שלום דובער פאפאק	
מרדכי דוב בן חנה אלטיין	

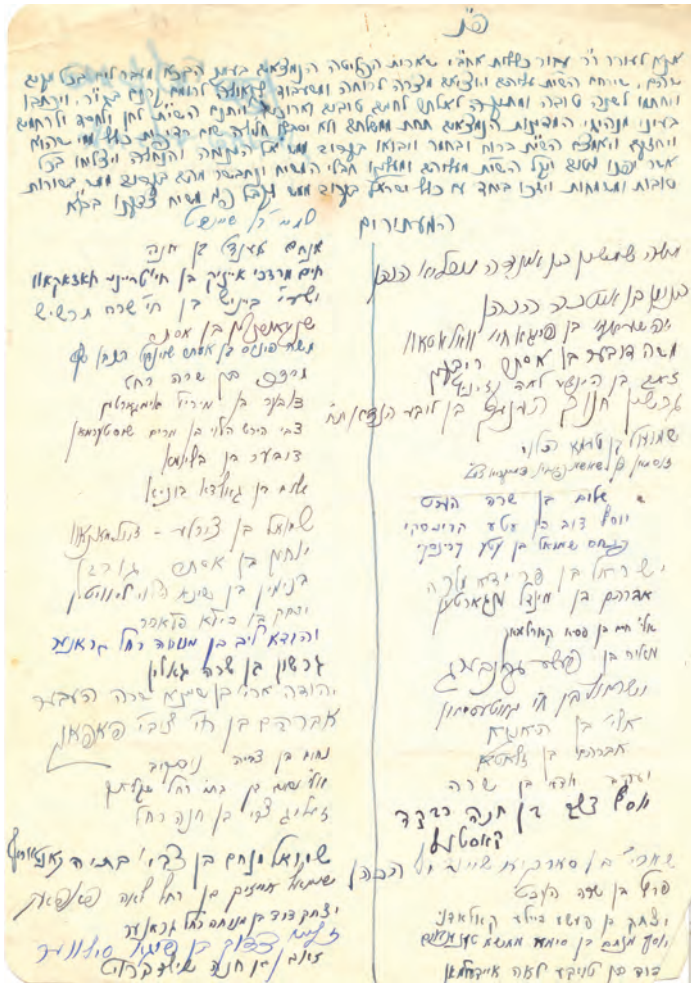
פ"נ

אנא לעורר ר"ר עבור כללות אחב"י שארית הפליטה הנמצאים בעמק הבכא מעבר לים בכל מקום שהם, שירחם השי"ת עליהם ויוציאם מצרה לרוחה ומשעבוד לגאולה לרומם קרנם כגו"ר, ויכתבו ויחתמו לשנה טובה ומתוקה לאלתר לחיים טובים וארוכים ויתנם השי"ת לחן ולחסד ולרחמים בעיני מנהיגי המדינות הנמצאים תחת ממשלתם ולא יסבלו חלילה שום רדיפות כלל ממי שהוא

ויחזקם ויאמצם השי"ת ברוח ובחמר ויבואו בקרוב ממש אל המנוחה והנחלה ויצליחו בכל אשר יפנו לטוב ויקל השי"ת מעליהם ומעלינו חבלי המשיח ונתבשר מהם בקרוב ממש בשורות טובות ומשמחות ויזכו ביחד עם כלל ישראל בקרוב ממש לקבל פני משיח צדקנו בב"א.

המעתירים.

החתומים על הפ"נ הזה זהים לחתומים בפ"נ הקודם.

פ"נ

אנא לעורר ר"ר עבור כללות אנ"ש והתמימים, שירחם השי"ת עליהם ועל כלל ישראל וישלח בקרוב ממש רפואה שלמה לכ"ק נשיא ישראל אדוננו מורנו ורבנו יוסף יצחק בן שטערנא שרה, שיהי בתכלית הבריות והשלימות ברמ"ח איבריו ושס"ה גידיו וימשיך עבודתו בקודש בהחזקת והרצת תורה וי"ש ובהפצת אור ותורת החסידות בגוף בריא וחזק מתוך נחת והרחבה ומנוחה והצלחה מרובה, ויעזור השי"ת שיהי לו בהרחבה ובנקל ובכבוד כדי החזקת מוסדי הקודש שתחת נשיאותו וכל פעולותיו לטובת הכלל והפרט, ויכתבהו ויחתמהו השי"ת לשנה טובה ומתוקה בכ"פ בגו"ר, ויתבשר בבשורות טובות ומשמחות מאנ"ש והתמימים בכל מקום שהם בתוך ישועת כלל ישראל, וינהל עדת ישראל בקרוב ממש לקבל פני משיח צדקנו בב"א.

שמרי' בן שיינדל	מנחם מענדל בן חנה
שמואל בן טעמא הלוי	יהודה בן חי'
גרשון בן עלקא חאנאוויטש	צבי הירש בן קיילע
יחזקאל בן לאה מהלי'	יצחק בן פעשע ביילע קאלאדני
ישראל בן פריידא מלכה	אלקנה פנחס בן דבורה גודמאן
יוסף דוב בן חנה רבקה	שמעי' בן שרה רייזיל קרינסקי
יעקב יהודה בן שרה	יהושע נחום בן צפורה גודמאן
שניאור זלמן בן אסתר	אברהם אבא בן חי' רחל
מנחם מענדל בן חנה זעלדע הכהן	יעקב בן שרה גיטעל סמיט
פעלדמאן	יעקב זלמן חיים בן חי' פייגע סעמיועלס
יצחק בן בילא	ישראל בן עלקא
צבי יוסף בן דבורה נחמה קאטלארסקי	משה דובער בן אסתר ריבקיין
אברהם בן חי' ציבי'	יוחנן בן אסתר גורדון
שמרי' בן סארקיא שיינדיל	יהושע אלי' בן פייגה חיה וואלאסב
מלכה צבי' בת פריידל	צבי משה בן ביילא גיטל
הושיע בן לאה	מרדכי בן רבקה הכהן דובינסקי
ארי' ליב בן ליבע בלומע	עזריאל בן שרה חנה
דובער בן מיריל בוימגארטען	משה בן פריידע קזרנובסקי
שלום דוב בן מינא	שלום חיים אשר כהנאוו
בנימין בן שינא הלוי לעוויטין	משה בן רחל דבורה רובין
משה פינחס בן אסתר שיינדל הכהן כ"ץ	יחזקאל בן חי' בלומה דערען
שמואל אייזיק בן רחל לאה פאפאק	שלום דובער הכהן בן נחמה אייכהארן
חיים בן עלקא חאנאוויטש	יהודה ליב בן חי' זלאטא
שמואל בן צירלע זאלמאנאוו	דובער בן בליומא חאסקינד
אליעזר בן חי' שרה קרמר	משה בן אסתר גורארי'
משה יעקב בן שרה טעלעשעווסקי	נתן בן חי' שיינא מיכלא גורארי'
אברהם בן זלאטע עם כל משפחתו	דוד משה בן שרה הינדע (ליבערמאן)
שניאור זלמן בן ליבא לאה (ש"ס)	יוסף בן אסתר רבקה בארינשטיין
אלי' משה בן מרים בלומא ליס	מנחם מענדיל בן מירל בוימגארטען
אברהם מנחם מענדיל בן רחל בארנעצקי	שלום בן גאלדע בוניא
דובער בן בליומא	צבי הירש בן דאבא
שלום דובער בן רחל לאה פאפאק	קלמן קאטלאוויץ
	ביילא גיטל בת פריידל
	יצחק צבי בן חנה זעלדא הכהן פעלדמאן

- זאב בן חנה שילדקרויט
- יוסף מנחם בן סימא מאשא טענענבוים
- מנחם שמואל דוד הלוי בן ליבא דבורה רייטשיק
- ישראל בן חי'
- דוד נתן בן חי' לעזער
- צבי בן מרים שוסטערמאן
- מרדכי בן שרה רייזע לוריא
- אהרן בן רחל לאה פאפאק
- שמואל צבי בן שרה
- משה חיים בן חנה ליבע
- חיים מרדכי אייזיק בן חי' טריינע חאדאקאוו
- מרדכי בן שרה רחל
- שלמה אהרן בן שפרה
- אברהם יצחק בן דבורה
- שלום דוב בן זישא
- אברהם יעקב בן איטא רייזא
- יהושע חיים יעקב בן מושיא הכהן
- יצחק דובער בן חי' רחל
- מרדכי אברהם ישעי' בן שרה נחמה
- יצחק דוד בן מנוחה רחל
- זאב וואלף בן הינדא לאה קזיניץ
- חיים אברהם אלכסנדר סנדר יצחק בן מרים יוטה גיטל
- מרדכי בן טייבל
- קדיש בן חי' גוטא רומאנוב
- אליהו נחום בן בתי' רחל שקליאר
- אברהם בן מינדל ויינגארטען
- אלי' חיים בן פסיא
- שלמה בן פסיא
- שלמה בן רחל לאה גולדמן
- דוד בן פעשי שטאקאהמער
- מרדכי דוב בן חנה
- אליהו בן הנקא סימפסאן
- אברהם בן פרידא ריזא שארפשטיין

פ"ד
 ארבע עשרה יום והתעשר...
 יום בן טייטש
 ארבע עשרה יום והתעשר...
 יום בן טייטש
 ארבע עשרה יום והתעשר...
 יום בן טייטש

אז בן חנה שילדקרויט
 יום בן טייטש
 ארבע עשרה יום והתעשר...
 יום בן טייטש
 ארבע עשרה יום והתעשר...
 יום בן טייטש

כב. ועד "אגודת תמימים"

בהקדמה ל"ספר התמימים" (בעריכת הר"י גזבורג ע"ה) שנדפס בשנת תש"נ מסופר:

הנסיון לרכז את שמות ה"תמימים" כבר נעשה בעבר ע"י כ"ק אדמו"ר מהור"צ נ"ע ... עוד בשנת תרפ"ד ... (אגרות-קודש ח"א ע' שעה) ... כל הכחורים והאברכים שי' אשר למדו בהחדרים וישיבות של מוסד תר"ת ... משנת תרנ"ז עד תרפ"ד מתבקשים להודיע עפ"י האדרעס דלמטה...

בשעה שערכתי את האגרת הנ"ל לדפוס בספר אגרות-קודש הנ"ל (קה"ת תשמ"ג), שאלתי אצל הרב מוהר"ז ש"ע"ה דווארקיין, אם ידועות לו תוצאות הנסיון ההוא. והשיב לי, שזכור לו **בבירור**, שבאותה שעה הכינו רשימה כזאת והדפיסוה בפורמט מימיוגרף. אמנם חפשתי בכל מקום אפשרי ולא מצאתי טופס מאותה רשימה.

באדר"ח כסלו תש"נ הובא לספריה עלון, שממנו רואים אנו שכבר בשנת עת"ר נערכה ונדפסה רשימת התמימים.

ברם רשימה זו איננה רשימה של כל תלמידי התמימים, כי אם כמפורש בראש הדף: שמות החברים ... ועד "אגודת התמימים".

אודות האגודה הזאת מסופר בקונטרס "הודעה מפורטת מכל עניני ... מוסד תומכי תמימים" שנדפסה באותה שנה (תצלום ב"כרם חב"ד" גליון 3 ע' 174):

מחשבה טובה ורבת ערך מאד חושב עתה המוסד על דבר התמימים, והיא, ליסד אגודה שאליה יכנסו אלה התמימים שכבר באו בברית הנשואים, אשר מספרם עולה ליותר ממאתים איש יחי' שהם במקומות שונים: רבנים, שו"בים, סוחרים עסקנים, לאגדם יחד ולקשרם קשר נפשיי המועיל הרבה לטובתם המוסרית והחמרתית גם שתיהן.

וביתר פרטים אודות אגודה זאת, והתקנון, ראה אגרות-קודש אדמו"ר מהור"צ נ"ע ח"א אגרות כ; ל.

המעניין שברשימה הזאת, שלכאורה נכנסים בה רק אלה שלמדו בישיבת תומכי-תמימים בין השנים תרנ"ז-עת"ה, ונישאו לפני י"ד טבת עת"ה.

אמנם בין התמימים מוצאים אנו גם את הרה"ק רבי לוי יצחק (אביו של הרבי) ושני אחיו, שלע"ע לא ידוע לנו ממקור אחר, אשר הם למדו בישיבת תומכי תמימים.

אולי אפשר הדבר שהוא נרשם לחבר גם מבלי ללמוד בפועל בישיבה. רמז לזה אפשר למצוא בתקנון של האגודה (שרק חלקו הראשון נדפס כנספח לאג"ק ח"א אגרת כז הנ"ל. אח"כ שלח לי ידידי הרה"ח ר' יהושע שי' מונדשיין תצלום העמוד האחרון, ובו יש סעיף האומר):

החברים הם שני מינים: חברים בפועל וסתם חברים. לחברים בפועל אינם מתקבלים רק אלה שהיו תלמידי בית התלמוד של כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש ואשר נשאר שולמים בקיום התורה והמצוה עפ"י שו"ע. לחברים סתם מתקבלים כל אלה שדרכם והלככם בקדש היא הדרך המסורה מפי רבותינו הקדושים ז"ל.

אמנם לא ראינו אינה ראייה, ואפשר שלמדו זמן קצר בתומכי תמימים. נישואי רבי לוי יצחק היו בקיץ תר"ס (ראה אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ג אגרת תרנו), ואפשר שבמשך השנים תרנ"ח-ס למד זמן קצר בליובאוויטש.

כשהובא העלון לספריה, הודעתי על כך לרבי, והערתי לעובדה שאביו ודודיו של הרבי רשומים כחברים באגודה. הרבי השיב לי על כך "ראיתי ות"ח", כמסופר בס' עבודת הקודש ע' קסו.

העלון הזה הגיע לספריה, כאמור לעיל, באדר"ח כסלו תש"נ, כלומר שבועות אחדים אחרי הופעת ספר התמימים בתחלת שנת תש"נ. על פי הרשימה הזאת נוספו כמה שמות, שהושלמו בהוצאה השניה של הספר שנדפס בשנת תנש"א, בהערות "מרשימת ליובאוויטש".

כג. מכתבי הרב מאיר שלמה יאנובסקי וזוגתו

לפנינו מכתב שכתב הרב מאיר שלמה ינובסקי ע"ה, רבה של ניקוליוב, וזוגתו הרבנית רחל ע"ה, אל נכדיהם כ"ק אדמו"ר זי"ע והרבנית הצדקנית ע"ה, ואל נכדם ר' ישראל ארי' לייב ע"ה. בכ"ד תשרי, יום היארצייט של הרבנית רחל ע"ה, רגיל היה הרבי לומר קדיש בכל התפלות. בשנת תש"נ הקדיש הרבי שיחה מיוחדת לרגל היארצייט, ובהמשך לזה כתב אודות הקשר המיוחד שביניהם (תצלום כתי"ק ב"תולדות לוי יצחק" ח"א עמ' 67):

[היארצייט] דאמי זקנתי רחל הי"ד, אשת א"ז הרה"ג וכו' וכו' יאנובסקי (ניקולייב). כמה שבועות בסיום חדשי הקיץ - כמה שנים הייתי בניקוליעב וטיפלה בי וכו'.

[הרבי נולד וחי בניקוליוב, מקום רבנותו של אביו-זקנו הרה"ג וכו' הרמ"ש יאנובסקי, עד גיל שבע, כאשר בשנת תרס"ט התקבל אביו לרב ביקטריוסלב. ואילו כאן מסופר על השנים שאח"כ, שבסוף ימי הקיץ היה נוסע אליהם לשהות אצלם כמה שבועות, ואז הייתה מטפלת בו]. הרמ"ש יאנובסקי כיהן כרבה של ניקוליוב משנת תר"נ (שבה נפטר זקנו הרה"ג וכו' הרב אברהם דוד לאוואוט, רבה של ניקוליוב, ולפני פטירתו הורה לראשי הקהלה כי נכדו הנ"ל ימלא את מקומו) ועד לפטירתו בכ"ג אלול תרצ"ג (ראה לקמן בפרק הבא), שאז מילא את מקומו חתנו הרה"ג הרב שמואל שניאורסאהן, דודו של כ"ק אדמו"ר.

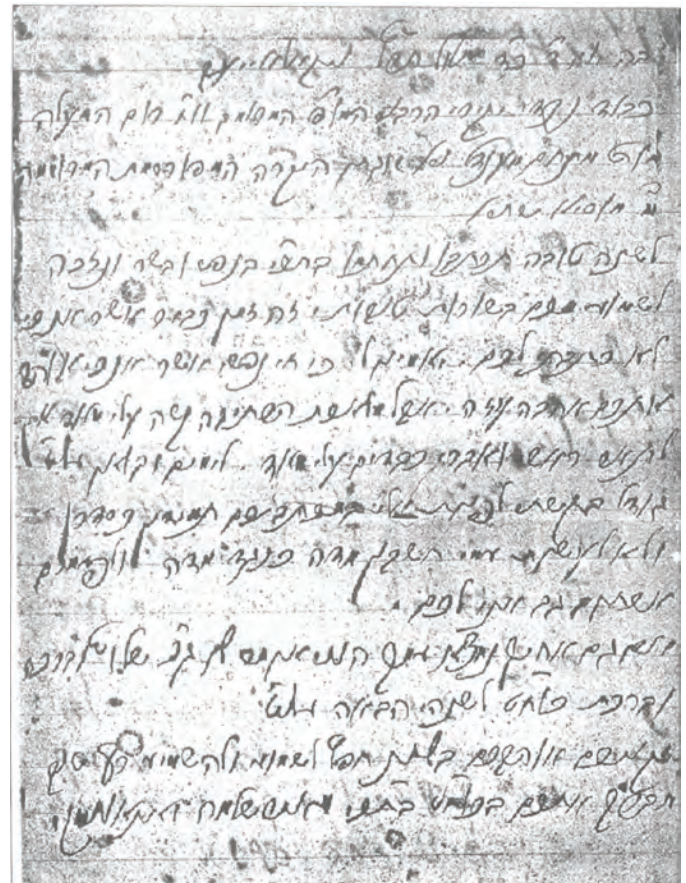
ב"ה יום ד' כ"ד אלול תר"ץ, ניקאלאייב

כבוד נכדי יקירי הרבני המופ' המרום וו"ח רום המעלה מו"ה מנחם מענדל נ"י וזוגתו היקרה המפורסמת המרוממה מ' מוסיא שתי'

לשנה טובה תכתבו ותחתמו בתכ"י²³⁸ כנפש ובשר וזנכה לשמוע מכם בשורות טובות.

זה זמן כביר אשר אנכי לא כתבתי לכם. יאמינו לי כי חי נפשי אשר אנכי אוהב אתכם אהבה עזה, אבל מלאכת הכתיבה קשה עלי מאד, אין לתאר, ראשי ואברי כבדים עלי מאד. לימים יבואו עלי, גודל בקשתי לפנות אלי במכתבים תמידין כסדרן ולא לעשות עמי חשבון מדה כנגד מדה, ולפעמים אכתוב גם אני לכם.

אם גם אחיך נמצא עמך²³⁹ הנני אומר לו ג"כ שלו' וברכה וברכת כוח"ט לשנה הבאה על"ט²⁴⁰.

238 בתוך כלל ישראל.

239 ר' ישראל ארי' לייב, שהיגר באותה תקופה מרוסיה, והתיישב בברלין, שבה גרו הרבי והרבנית זי"ע.

240 עלינו לטובה.

זקנכם אוהבכם בלו"נ חפץ לשמוע ולהשמיע רק טוב מברך אתכם בכוח"ט בתכ"י²⁴¹.

מאיר שלמה יאנובסקי

לנכדי ה' המפורסם מו"ה מנחם מענדל שי' עם נכדתי ה' המשכלת מ' מאשי²⁴² תי'

שוין לאנג מיינע טייער ליבע אייניקליך ניט געשריבען צו אייך קיין בריף. די שולדע און פריצינע קען איך אליין ניט געפינען. יעדיר מאל און אלע טאג האט איין אנדער תירעץ. אלזא עס גייט א נייע יאהר ווילט זיך זייער שטארק מיט אונזערע אלע קינדער און קינדס קינדער א ביסל זיך דורך רעדין און זען זיך, נאר מיינע קינדער עס איז נאר מיט די גידינקען, און צו זען זיך ג' ווייסט ווען ... נאר אף דעם האפנונג האף צו זען זיך.

דערווייל בעט איך פון אייך מיינע אייניקלך ניט פערגעסן און אנטוען דעם גרויסן פערגניגן און שרייבן וועלכע איהר וועט אויך אסאך ערפרייען מיט אייערע עטליכע שריפט ווערטער. איך רעכין אז איהר וועט ניט אפזאגן מיין ביטטע לאזין אפטער הערין. איך פארקירץ מיין שרייבען און [...] אייך מיין קינדער אייניקלך א כתיבה וחתימה טובה,

איער גליק ווינשינדע באבע

רחל יאנובסקע

יעצט גערי[ס] איך מיין טייערין ליבענקען [...] אייניקעל לייב'ן

דוא קלייניקער אייניקל פאר וואס שרייבסט ניט דיין באבען און זיידין קיין געריס, דו ווייסט דאך אז בייא אונז איז אייערע בריף זייער טייער, מיר וואלטין זיך ניט אפזאגן אלע טאג צו באקומען א בריף און פרייען זיך מיט אייער בריף [...]. בעט באלד ענפער און שרייב וואס מאכסטו מיט דיין געזונד.

אלעס בעסטע, א כתיבה וחתימה טובה, אייער באבע

רחל

[תרגום חפשי]

זה זמן רב נכדי היקרים שלא כתבנו לכם מכתבים. האשמה והסיבה איני יכולה למצוא בעצמי, כל פעם וכל יום יש לו תירוץ אחר. נכנסים כעת לשנה חדשה, הרצון מתגבר לשוחח עם הנכדים והנינים, אבל ילדי, זהו רק במחשבה, אבל להתראות, ה' יודע מתי ... אבל התקוה קיימת להתראות.

בינתיים מבקשת אני אתכם נכדיי לא לשכוח ולגרום את העונג הגדול ולכתוב, שבכתיבתם תגרמו לנו עונג רב. משערת אני שלא תדחו את בקשתי להשתמע לפרקים קרובות. מקצרת אני את כתיבתי ומאחלת לכן ילדי ונכדי כתיבה וחתימה טובה

הסבתא המאחלת לכם אושר

רחל יאנובסקע

עתה אאחל לנכדי יקירי [...] לייב

אתה נכדי הקטן מדוע אינך פורש בשלום הסבתא וסבא שלך, יודע אתה שמכתבכם מאד יקרים אצלנו, לא היינו נמנעים מלקבל מכתב כל יום ומלשמוח עם מכתבכם. אני מבקשת שתשיב ותכתוב מה שלומך ומבריאותך

כל טוב, כתיבה וחתימה טובה, הסבתא

רחל

241 בכתיבה וחתימה טובה בתוך כלל ישראל.

242 לכאורה היינו מוסי - בביטוי אוקראיני, והיינו שהמ"ם קמוצה ונקראת כמו שורוק, והשי"ן נקראת כמו סמ"ך מודגשת.

כד. מגנזי ארכיון זלדה מישקובסקי-שניאורסאהן

הרב שלום שלמה שניאורסאהן הי' דודו של כ"ק אדמו"ר זי"ע (אחי אביו רבי לוי יצחק). אשתו היתה הרבנית רחל בת הגאון החסיד רבי דוד צבי הירש חן מטשערניגוב, המפורסם בשמו: הרד"צ.

בת יחידה נולדה להם, ונקרא שמה בישראל שיינא זלדה, היא המשוררת המפורסמת מרת זלדה מישקובסקי-שניאורסאהן.

הרב שלום שלמה הי' רבה של העיר שיראקא, ועם פרוץ המהפכה ברוסיה עבר עם משפחתו לטשערניגוב, עירתה של אשתו מרת רחל, שבה כיהן אביה הרד"צ כרב. הרד"צ וחתנו הרש"ש עלו עם משפחתיהם לארה"ק והתיישבו בירושלים. אמנם בטרם עברה שנה לעלייתם נפטרו שניהם. הרד"צ נפטר בכ"ד כסלו תרפ"ו, וחתנו הרש"ש נפטר בז' שבט תרפ"ו. שניהם נטמנו בהר הזתים.

נשארו בארץ האם הרבנית רחל ובתה הקטנה זלדה. כשגדלה הבת נישאה למר חיים מישקובסקי, אולם לא זכו להפקד בבנים. האם מרת רחל נפטרה בשנת תשכ"ה. ובקשר לנוסח מצבתה כתב הרבי אגרת לבתה מרת זלדה, בט' שבט תשכ"ה, ונדפסה ב"אגרות-קודש" חכ"ג, אגרת ח'תתקלד. הבעל ר' חיים נפטר בשנת תש"ל, ובכ"א מנ"א כתב לה הרבי מכתב תנחומין (אג"ק חכ"ו אגרת ט'תתקנה). באותו מכתב כותב לה הרבי: **בודאי שיענין אותי כל פרט באופן הסתדרותה מכאן ולהבא ... בפרט שרק אחדים נשארו משרידי משפחתנו בדורנו.** בכ"ז ניסן תשד"מ נפטרה זלדה, וכעבור שנים התקבלה לספריה מעטפה, ובה חבילת תצלומי מכתבי רבותינו ומשפחת בית הרב, אל האם ואל הבת, בצירוף מכתב שכותבת מרת עזה צבי מירושלים:

הנני שולחת לך צלומי מכתבים של הרבי לכת-דודו המשוררת זלדה ז"ל, וכן צלומי מכתבים של אביו, אמו, דודו וחותנו (מופנים לזלדה ולאמה).

המכתבים הועברו אלי לפני שנים עשרה שנה ע"י ראובן קסל יבדלח"א, שבידיו הפקידה אותם זלדה ז"ל, וכעת אני מחזירה לו אותם, ולפני כן צלמתי את אלה שיש בהם ענין לרבים.

מתוך האוסף הזה מתפרסמים כאן:

(א) מכתב תנחומין שכתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ ז"ע, לפטירת הרב שלום שלמה ע"ה שניאורסאהן, מיום א' ד אייר תרפ"ו.

(ב) מכתב שכתבו רבי לוי יצחק והרבנית חנה ע"ה אל גיסתם מרת רחל ובתה זלדה, מעננה לברכתם לנישואי כ"ק אדמו"ר זי"ע, אד"ר תרפ"ט.

(ג) קטעים ממכתבי הרב שמואל שניאורסאהן, רבה של ניקוליוב, משנת תרצ"ד, שמהם יש ללמוד פרטים אחדים לתולדות המשפחה.

ב"ה א. ד אייר תרפ"ו

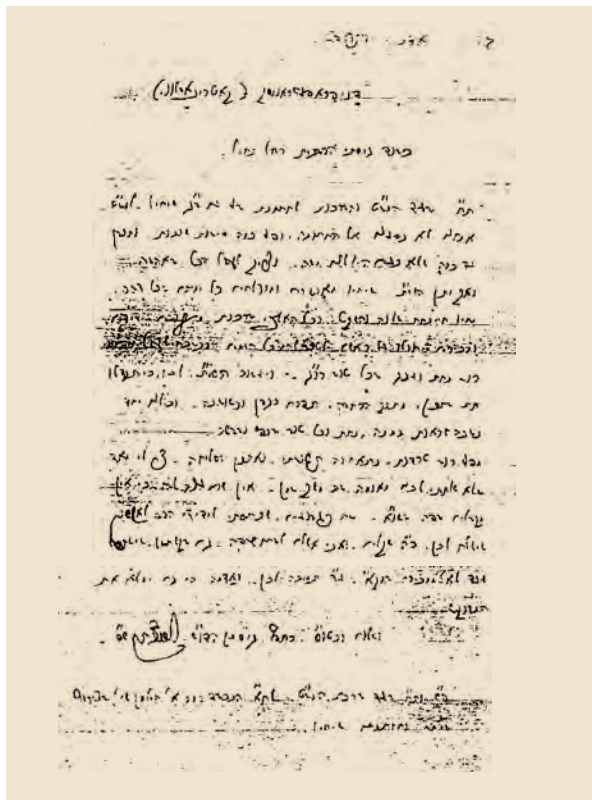
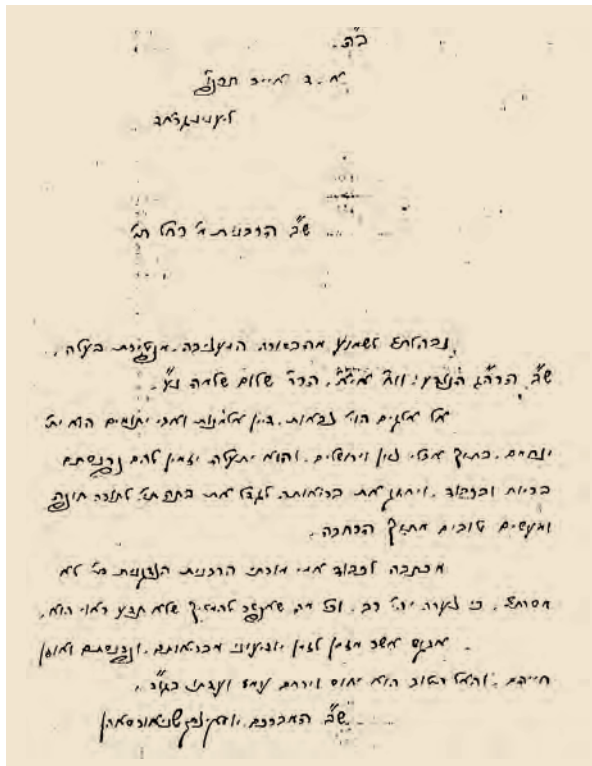
ליענינגראד

שי"ב²⁴³ הרבנית מ' רחל תי'

נבהלתי לשמוע מהבשורה המעציבה, מפטירת בעלה, ש"ב הרה"ג הנודע וו"ח אי"א הר"ר שלום שלמה נ"ע.

אל אלקים הוי' צבאות, דיין אלמנות ואבי יתומים הוא ית' ינחם, בתוך אבלי ציון וירושלים, והוא יתעלה יזמין להם פרנסתם בריוח ובכבוד, ויחזק את בריאותה לגדל את בתה תי' לתורה חופה ומעשים טובים מתוך הרחבה.

243 מציינו כמה פעמים באגרות כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ ז"ע, שמכנה את אשת קרובו בתואר 'ש"ב'. גם כאן מתארה ש"ב, כיון שנישאה לבן-דודו, הרב שלום שלמה שניאורסאהן.

מכתבה לכבוד אמי מורתי הרבנית הצדקנית²⁴⁴ תי' לא מסרתי, כי צערה יהי רב, וכל מה שאפשר להמשיך שלא תדע ראוי הוא.

אבקש אשר מזמן לזמן יודיעוני מבריאותם ופרנסתם ואופן חייהם, והאל הטוב הוא יחוס וירחם עמו ועדתו בגו"ר.

ש"ב המברכם

יוסף יצחק שניאורסאהן

ב"ה אד"ר ה'תרפ"ט,

דניפראפעטראווסק (קאטרינאסלאוו)

כבוד גיסתי הרבנית רחל תחי'

ת"ח בעד המז"ט והברכות לחתונת בני עם ב"ג שיחיו למז"ט. אנחנו לא נסענו אל החתונה, מפני כמה סיבות שונות, ומובן עד כמה שלא נעים הי' לנו מזה, וצריך לקבל הכל באהבה, ואך יתן השי"ת שיהיו מאושרים ומוצלחים כל ימיהם בכל דבר, יחיו חיי נחת שלווה והשקט, וכל האלפי ברכות מקרובים ידידים ומכירים יחולו על ראשם לטוב להם כל הימים, ונזכה לקבל מהם רוב נחת וענג בכל טוב ר"ג.

ויעזור השי"ת לכן כי תגדלו את בתכן מתוך הרחבה, תפרח כגפן וכשושנה, וכולנו יחד נזכה לראות ממנה נחת וכל טוב בנפש ובבשר.

מפני רוב טרדות נתאחרה תשובתי, ואתכן הסליחה. צר לי מאד שלא שלחתי לכם מאומה זה משך זמן. אין שום עצה לזה, כי אין מקבלים בפה בשו"א. זה כשבועיים שכתבתי לידידי הרב לאקשיף²⁴⁵ שישלח לכן כ"ה שקלים, ואני אשלם לכתו שבפה. גם בקשתיו שישתדל שיתמכו אתכן מקופות העזרה שבמחננו, מדי חדש בחדשו. אבטח כי ישים לב לדבריי, ותודיעוני פשר דבר אם מלא את מבוקשי. כתבתי עוד לא' ממכיריי במק"א ע"ד²⁴⁶ תמיכה לכן, ואדמה כי גם ימלא את המבוקש.

ושלום וכטו"ס כחפץ גיסכן הדו"ש²⁴⁷

לוי יצחק ש"ס

פ"ש ות"ח בעד ברכת המז"ט, לח"א הנכבד מר א' הילמן²⁴⁸ שי' בצירוף ביתו וחותנתו שיחיו.

לבת אחי היקרה והנחמדה שינא זעלדא תחי'

תודה רבה לך בעד מכתבך, אשר גרם לי ענג נפשיי בקראי אותך, ולראות את כתב ירך לפחות, ואת השקפתך על הדר הטבע והחיים שבארצנו הקדושה, אשר יעוררו בקרבך רגש אהבה ונעימות קדש.

אבטח כי אם שאשמתי הפעם לנגדך, בזה שלא השבתי מיד אחרי הגיע מכתבך, ככל זה, כל תימנע את הענג מאתי, ותכתוב לפרקים קרובים מחייך, ומעולמך הקטן, אשר במשך הימים גדול יהי', ואם תוסיף לשלוח גם את תמונתך אלינו, מה טוב, ותודה למפרע בעד זה.

הצמח ועלה מעלה מעלה, תצליח ותשכיל בכל דרכיך, ותמצא חן ושכל טוב

244 מרת שטערנא שרה, אשת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

245 הרב מנחם מענדל יהודה ליב לאקשיין, רבה של קריוואריאג. ומשנת תרפ"ד רב בנ"י. וי"ר אגודת חסידי חב"ד בארה"ב.

246 במקום אחד, על דבר.

247 וכל טוב סלה, כחפץ גיסכן הדורש שלומכן.

248 חתן אחותה (מוסיא דוברוסקין) הנכבד מר אשר הילמן.

בעיני אלקים ואדם, ושלוש שלום לך כל הימים.

כחפץ דורך אוהבך וחפץ בטובך

לוי יצחק

גיסתי הרבנית המשכלת [מ' רחל] תחי'

בתה היקרה המלומדת [מרת] זלדא

שלום לכן וכט"ס עד עולם

את ברכתך המזוט בעד חתונת בנו יחי' קבלנו, ת"ח בעדה, יתן ה' שחייהם יהיו חיי עשר ואושר ויצליחו בדרכיהם בכל הפרטים, ואתן תשבעו נחת ממתכן שתהי' טוב לה וגם לכן, ותעשה חיל ותצליח בדרכה אשר תבחר.

אותך ב"ג²⁴⁹ החביבה אבקש, שתכתבי לנו לעתים קרובים מחיך ולמודיך וחיי הארץ בכלל, ואל תתחשב אתנו כ"כ, הן צעירה לימים עוד את, ועטך גם עתך בידך, ותעש לנו בזה ענג גדול. אב[ק]שך ואדמה כי תמלא את בקשת דורך ותשלח תמונתך לנו.

גיסתך ודודתך החפצה בטובכן והצלחתכן

חנה שניאורסאהן

א"ש [...] לכ' אחותכן²⁵⁰ ובניה היקרים יחיו

ב"ה עריוהכ"פ תרצ"ד

רחל היקרה וכבודה והחשובה מנב"ת שתחי'

מכתבך אתמול הגיעני וממהר אנכי להשיבך. והגם כי עריוהכ"פ היום והיום קצר והמלאכה מרובה מ"מ אנני חפץ לעכב את מכתבי ולכתוב עכ"פ בקצרה ...

היתה לי אבדה גדולה, כי חותני הרה"ג²⁵¹ נפטר שבוע קודם ר"ה העבר וחבל על דאבדין ולא משתכחין, והוא הי' איש צדיק באמת, הי' נחמנו בתוך אבלי צו"ר²⁵², ויאמר לצרותינו די וזכותו יגן עלינו נ"ע.

ועתה התברכי בחתימה וגמח"ט בכל מילי דמיטב ותהי' השנה החדשה הבעל"ט לך שנת ששון ושמחה ברכה והצלחה שנת חיים ושלוש טובה בגוף ונפש בגו"ר, ותקבל רוב נחת וענג מכתך היקרה שתחי' ועינינו יזכו לראות בשמחתה בקרוב וירומם השי"ת קרן ישראל והתורה ויקובלו עיתרתינו לרצון לפני אדון כל.

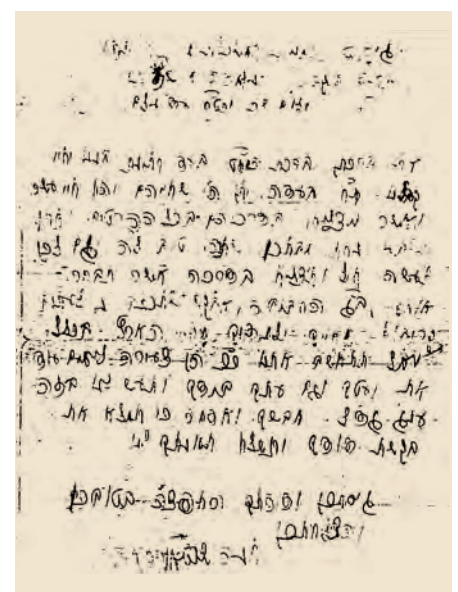
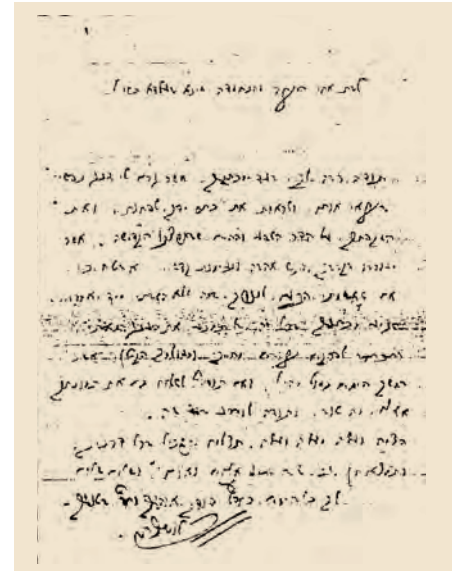
מוקירך ומכבדך

ש. שניאורסאהן

ב"ה אור ליום ועש"ק פ' החדש תרצ"ד ניקוליוב

רחל היקרה הכבודה והחשובה מנב"ת²⁵³ שתחי' שלום לך עד העולם

... בשבוע היתי בקיוב והשתטחתי על קבר אמ²⁵⁴ הצדקת ז"ל נ"ע זי"ע והתפללתי לשלומך ולשלום בתך שתחי' שהשי"ת ינחם בדרך הטוב והישר ותעלי לגדולה ושתצליחי בכל הדרכי'.

249 בת גיסי.

250 אומר שלום ... לכבוד אחותכן - בתו של הרד"צ, מוסיא דוברוסקין.

251 הרה"ג והרה"ח ר' מאיר שלמה ינובסקי, רבה של ניקוליוב.

ראה בס' "ימי חב"ד" עמ' 261, ובס' תולדות לוי יצחק (מהדורה החדשה) ח"א עמ' 76, שהיאצ"ט שלו הוא כ"ג אלול תרצ"ו. ומכאן רואים שהנכון הוא - כ"ג אלול תרצ"ג.

252 ציון וירושלים.

253 מנשים באהל תבורך (שופטים ה, כד).

254 מרת זעלדא רחל, אשת הרב ברוך שניאור זלמן שניאורסאהן.

היאצ"ט הי' ביום הש"ק העבר²⁵⁵, זכותה תגן עלי ועליכם בכל ענינינו...

תחוגו את חהמ"צ הבעל"ט²⁵⁶ בשמחה וששון בדיצה וחדוה ובכשרות ויקוים כימי צאתך וכו' המכבדך ומוקירך

ש. שניאורסאהן

כה. מסמכים חדשים מהצלתו של הרבי והרבנית

לפנינו שלושה מסמכים חדשים, הקשורים להצלתם.

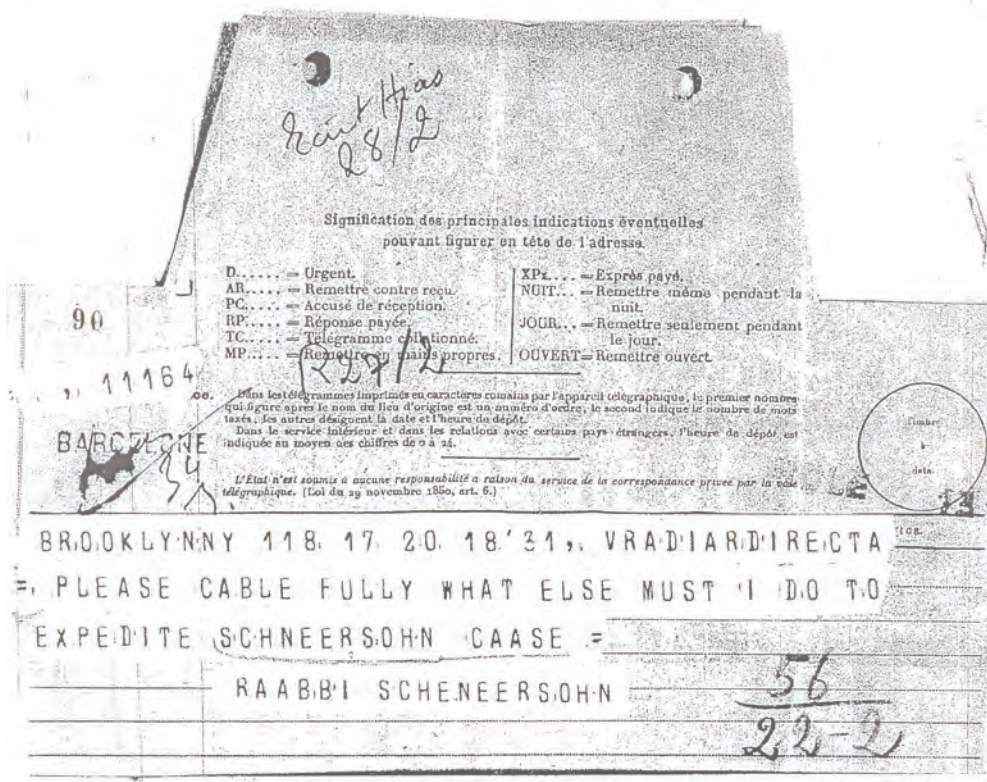
בערב חג השבועות ת"ש, נסעו הרבי והרבנית מפריס לווישי, שם שהו כמה חדשים. כשראו את הקשיים להשיג שם ניירות הגירה לארצות הברית, עברו משם לניס, שם השתדלו להשיג ניירות הגירה לארצות הברית, עד טבת תש"א. כשנודע לרבי שבמרסיי קל יותר להשיג את הניירות, הודיע לכ"ק חותנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לשלוח את הניירות לשגרירות האמריקאית במרסיי. משם אמנם השיגו את ניירות ההגירה לארה"ב, תעודת מעבר לליסבון פורטוגאל, ומשם לני. (הרבי והרבנית נשארו בכל משך זמן זה בניס). בתחלת אייר יצאו לליסבון, שם חיכו להם כרטיסים על האניה הנוסעת לני. ובכ"ח סיון הגיעו צלחה לני.

שלושה מתוך מסמכים אלו מתפרסמים כאן:

(א) מברק של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, משלהי שבט תש"א, אל ברצלונה, בבקשה להודיע מה עוד עליו לעשות להשגת הניירות להצלתם [מברק דומה אל מרסיי, כבר נדפס באגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ה אגרת א' שענד].

(ב) מברק נוסף מתחלת אדר תש"א, אל ברצלונה, בבקשה להודיע מצב התיק.

(ג) הודעת השגרירות האמריקאית במרסיי, בתאריך כ"א אדר תש"א, כי הצליחו לסדר את נסיעת הרבי והרבנית מליסבון לניו יארק.

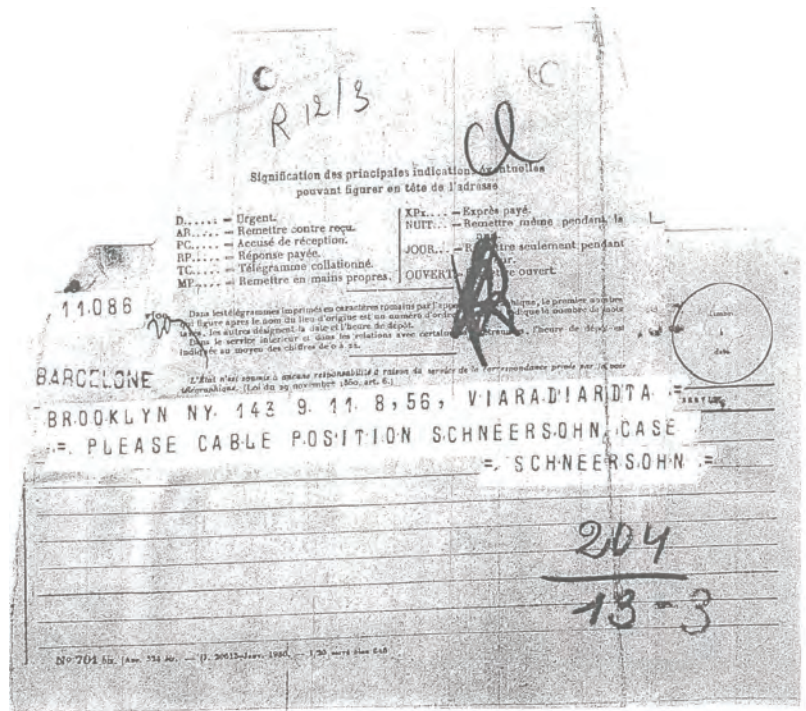
[תרגום מאנגלית]

לברצלונה
ברוקלין ניו.

אבקש להבריק בפרטיות, מה עוד עלי לעשות כדי לזרז את תיק שניאורסאהן

רבי שניאורסאהן

255 שחל בכ"ג אדר תרצ"ד.
256 חג המצות הבא עלינו לטובה.

לברצלונה
ברוקלין נ.י.

אנא הודיעו מצב תיק שניאורסאהן.

שניאורסאהן

מסמך 20

אפריל 17 [כ ניסן תש"א]

**השגרירות האמריקאית
במרסיי**

אודות: שניאורסאהן, מענדל
ואשתו

SR/SW

אדון/גברת יקר/ה

שמחים אנו לאשר, כי משרדינו
בליסבון סידר עבור מר ומרת
שניאורסאהן, את המסע מליסבון לניו
יארק, לא יאוחר מיוני 15 [כ תמוז
תש"א].

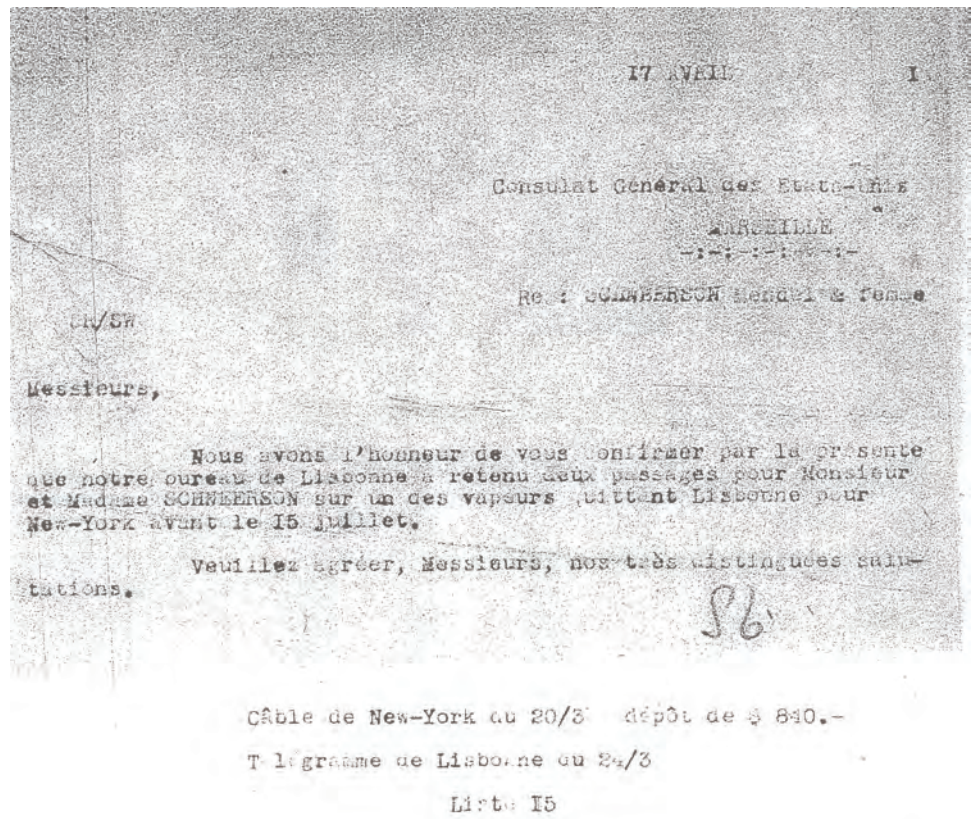
בנאמנות

SL

המברק נשלח מניו יארק בתאריך
03/20 [כא אדר תש"א].

מקדמה: 840 דולרים אמריקאים.

משלוח המברק מליסבון בתאריך
03/24 [כה אדר תש"א].

כו. מכתב אחי הרבי ר' ישראל ארי' לייב לאמו ומכתבי הרבי לאמו - בשם אחיו

לפנינו:

(א) מכתב שכתב ר' ישראל ארי' לייב לאמו הרבנית חנה ע"ה - אחרי שניצלה והגיעה לארצות הברית, עם כ"ק בנה אדמו"ה בקיץ תש"ז.

(ב) סיומי מכתבים שכתב הוא במשך השנים תש"ז-תש"ב, לעומת סיומי מכתבים שהוסיף הרבי על שמו בתור הסוואה, בין השנים תש"ב-תשכ"ד.

אחרי פטירת ר' ישראל ארי' לייב, בי"ג אייר תש"ב, ועד לפטירת אמו הרבנית חנה, בו' תשרי תשכ"ה, לא גילו את דבר פטירתו אל אמו הרבנית, מחשש שצער ידיעה זו יפגע בבריאותה.

הדרך להעלמות דבר זה ממונה היתה, שכל מכתב שהגיע מאת זוגתו מרת גניא אל הרבנית חנה, היה עובר דרך אחיו כ"ק אדמו"ר זי"ע, אשר היה מוסיף בשולי האגרת כמה מילים, וחותרם "לייב", כפי שהיה נוהג אחיו ישראל ארי' לייב לחתום בחייו.

47. VI. 22 [ד' תמוז תש"ז]

אמא אהובה, ת"ל שבאת בשלום ושנגמרה הפרשה של חכיות ונסיעות, הנני מקוה שתנוחי עכשיו מכל התלאות והסבל ותבריאי.

איך היתה הנסיעה? לפי ששומעים כאן, תנאי הנסיעה הם לא נוחים, אמנם היו לך נסיעות יותר קשות. איך את מרגישה עכשיו בבריאות? האם עבר עם הרגל שלך? הנני מחכה שבימים הקרובים יבוא מכתב ממך.

תכתבי, אמא, בבקשה פעם בפרטיות איך שאת מרגישה ומה אמרו לך הרופאים. לע"ע אינני יודע שום דבר על זה. אני מבקש מאד שתשלחי גם תצלום שלך.

אצלנו אין חדשות. דלי' היתה מצוננת, זה לא הי' דבר רציני, ועתה כבר כמעט לגמרי עבר. הנני שולח צילומים שלה - זה מלפני ג' שבועות בערך. את אמא ג"כ תראי על אחד מהצילומים - אני הייתי בעבודה בשעה שצלמום, בקרוב נצטלם כלנו ונשלח.

אני מאושר בערך שהגעת למטרה ושאת כבר לא בין זרים, ושתקבלי נחת ממנדיל ומוסיא. חבל שלא היתה אפשרויות להתראות עכשיו. מקוה שבעתיד הקרוב זה יצא לפועל באיזה אופן שהוא, הנני מצפה ומחכה ליום הזה.

כתבי, יקירתי, בפרטיות, אוהבך בכל לב

לייב

כז. הזמנת אנ"ש לרבי, שיבוא לביקור בארה"ק וצרפת

בקיץ תשי"ג, פנו אל הרבי, אנ"ש בארה"ק וצרפת, בהזמנה בקשה והפצרה, שהרבי יבוא לביקור להתראות עם אנ"ש, שהרי רבים חפצים להתראות, ואינם יכולים לבוא בעצמם לביקור בבית חיינו בניו-יארק.

חתמו על הזמנה זו, רבני חב"ד, גדולי החסידים, אנ"ש והתמימים, מארה"ק ומצרפת. בס"ה הגיעו לידינו כ-300 חתימות, על הזמנה ובקשה זו.

בשולי החתימות שהתקבלו מאנ"ש בצרפת, רשם הרבי בכתב-יד-קדשו: "נתקבל יב"ת [י"ב תמוז] ה'תשי"ג".

ירושלים

ב"ה אייר תשי"ג

למרן כ"ק אדמו"ר שליט"א

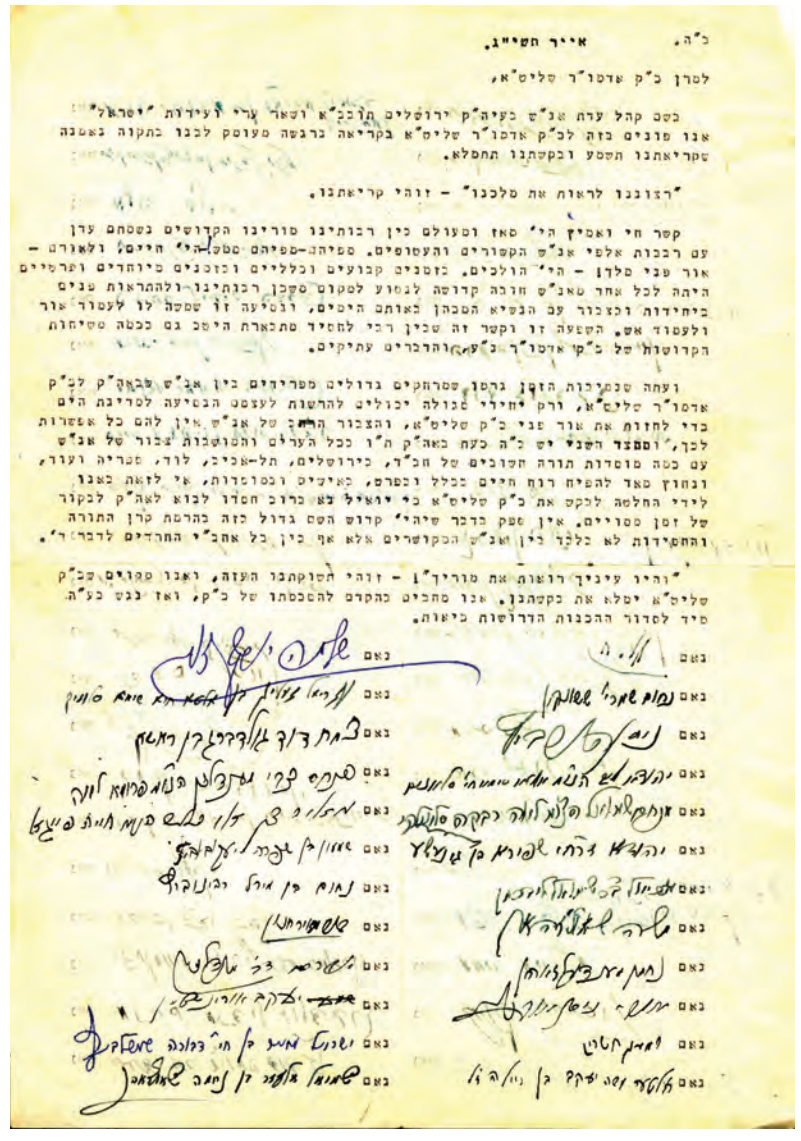
בשם קהל עדת אנ"ש בעיה"ק ירושלים תובב"א ושאר ערי ועירות "ישראל" אנו פונים בזה לכ"ק אדמו"ר שליט"א בקריאה נרגשה מעומק לבנו בתקוה נאמנה שקריאתנו תשמע ובקשתנו תתמלא.

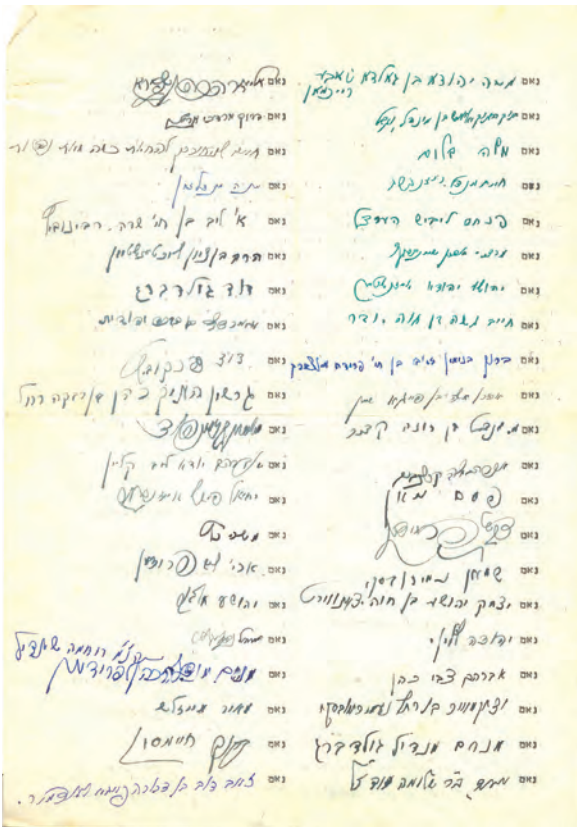
"רצוננו לראות את מלכנו" - זוהי קריאתנו.

קשר חי ואמיץ הי' מאז ומעולם בין רבותינו מורינו הקדושים נשמתם עדן עם רבנות אלפי אנ"ש הקשורים והעטופים. מפיהם - מפיהם ממש! - הי' חיים, ולאורם - אור פני מלך! - היו הולכים. בזמנים קבועים וכלליים ובזמנים מיוחדים ופרטיים היתה לכל אחד מאנ"ש חובה קדושה לנסוע למקום משכן רבותינו ולהתראות פנים ביחידות ובצבור עם הנשיא המכהן באותם הימים, ונסיעה זו שמה לו לעמוד אור ולעמוד אש. השפעה זו וקשר זה שבין רבי לחסיד מתבארת היטב גם בכמה משיחות הקדושות של כ"ק אדמו"ר נ"ע, והדברים עתיקים.

ועתה שנסכיבות הזמן גרמו שמרחקים גדולים מפרידים בין אנ"ש שבאה"ק לכ"ק אדמו"ר שליט"א, ורק יחיד סגולה יכולים להרשות לעצמם הנסיעה למדינת הים כדי לחזות את אור פני כ"ק שליט"א, והצבור הרחב של אנ"ש אין להם כל אפשרות לכך, ומהצד השני יש ב"ה כעת באה"ק ת"ו בכל הערים והמושבות צבור של אנ"ש עם כמה מוסדות תורה חשובים של חב"ד, בירושלים, תל-אביב, לוד, ספריה ועוד, ונחוץ מאד להפיה רוח חיים בכלל ובפרט, באישים ובמוסדות, אי לזאת באנו לידי החלטה לבקש את כ"ק שליט"א כי יואיל נא ברוב חסדו לבוא לאה"ק לבקור של זמן מסויים. אין ספק בדבר שיהי' קדוש השם גדול בזה בהרמת קרן התורה והחסידות לא בלבד בין אנ"ש המקושרים אלא אף בין כל אחב"י החרדים לדבר ד'.

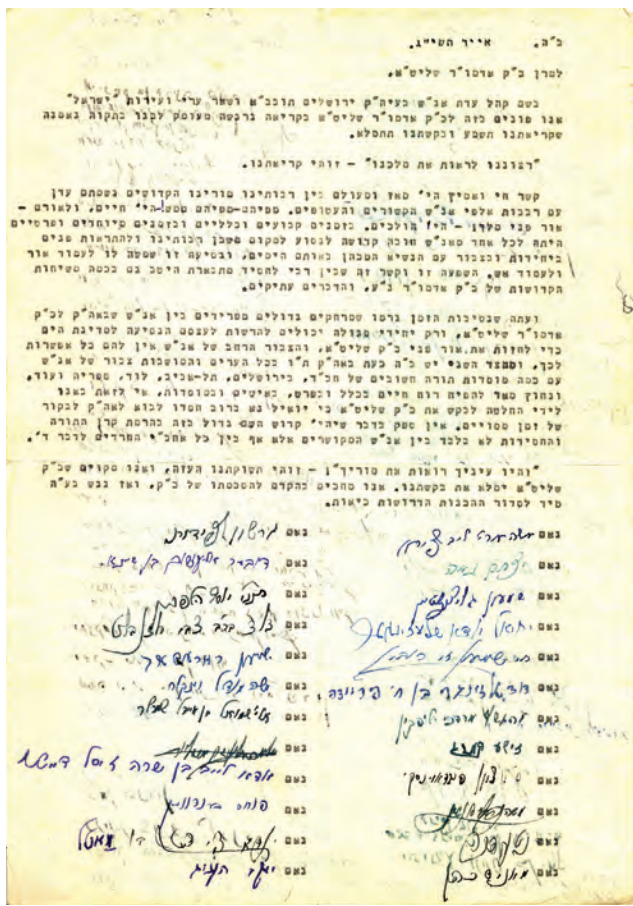
"והיו עיניך רואות את מוריך!" - זוהי תשוקתנו העזה, ואנו מקוים שכ"ק שליט"א ימלא את בקשתנו. אנו מחכים בהקדם להסכמתו של כ"ק, ואז נגש בע"ה מיד לסדור ההכנות הדרושות כראות.

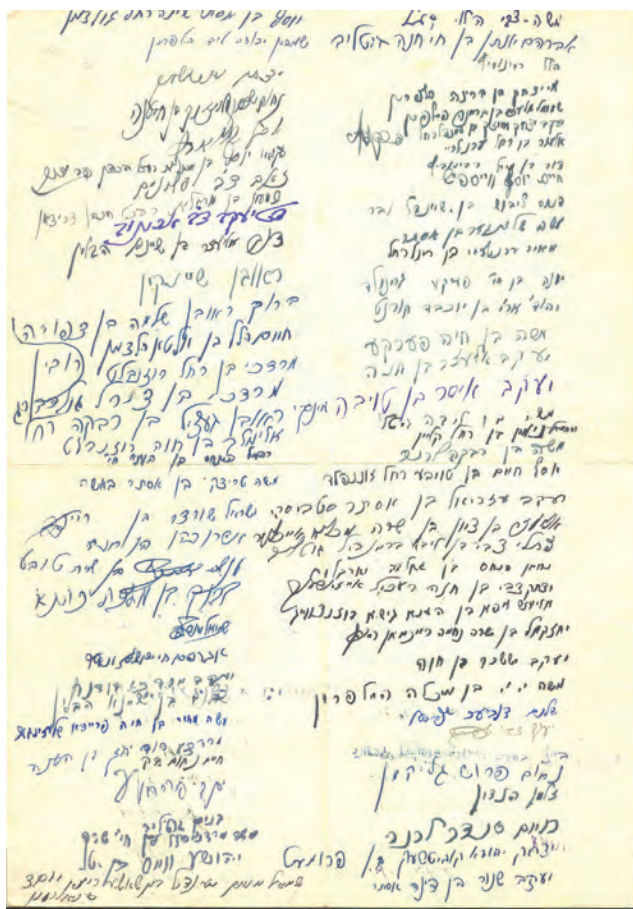

אברהם חן	שלמה יוסף זוין
נחום שמרי' ששונקין	עזריאל זעליג בן אלטא חיא
ניסן הורביץ	שימא סלאנים
יהודא ליב הנו"מ ¹ אלטא סימא חי' סלאנים	צמח דוד גולדברג בן ראשא
מנחם שמואל הנו"מ ¹ לאה רבקה סלוטקי	פנחס צבי מנדלזון הנו"מ ¹ פרומא לאה
יהודא זרחי' שפירא בן גענעשע	מאיר דן איכלר הנו"מ ¹ חייה פייגעל
מיכאל ב"ר שמעון ליברמן	שמעון בן שפרה יעקובוביץ
משה שאולזאהן	נחום בן מירל רבינוביץ
נחמן מענדעלזאהן	דוד מאיר חנון
אורי ניסן אורנשטיין	אברהם דב מנדלזון
שמעון חיתריק	יעקב אורנשטיין
אלטער משה יעקב בן ביילה ז"ל	ישראל מאיר בן חי' דבורה שמולביץ
משה יהודא בן גאלדא טאבע רייכמאן	שמואל אלעזר בן נחמה שאולזאהן
חנוך העניך ... בן מינדל וגשל	אליעזר הכהן שפירא
משה בלום	ברוך מרדכי אר[...]
חיים מנדל רוזנברג	חיים שניאורסון להחיות כמה מאות נפשות
פנחס ליביש הערצל	יונה מנדלזון
מרדכי אהרן שיינברג	א' ליב בן חי' שרה רבינוביץ
חיים משה בן חוה ובר	הרב בן ציון ליכטנשטיין
ברוך בנימין זאב בן חי' פרידה מינצברג	דוד גולדברג
אהרן משה בן פייגא שיין	מאיר דוד בן ברכה יהודית
מ. מנדיל בן רוזה קדנר	דוד פרקוביץ
אברהם משה קירשנבוים	גרשון העניך כהן בן רבקה רחל
פסח מאן	[...] זוננפלד
צבי פרידמן	אברהם יודא ליב קליין
שמעון נימירובסקי	יחיאל פישל אייזנבאך
יצחק יהושע בן חוה צענווירט	משה כץ
יהודה לוין	ארי' ליב פרידמן
אברהם צבי כהן	יהושע אלבוים
יצחק מאיר בן רחל נעמיראבסקי	שמואל...
מנחם מנדיל גולדברג	מנחם מנדל הכהן הנו"מ רוחמה שיינדיל פרידמן
מאיר ב"ר שלומה דוד ז"ל	מאיר מייזליש
	ברוך חיימסון
	זאב דוב בן דבורה פייגא לאדמיר

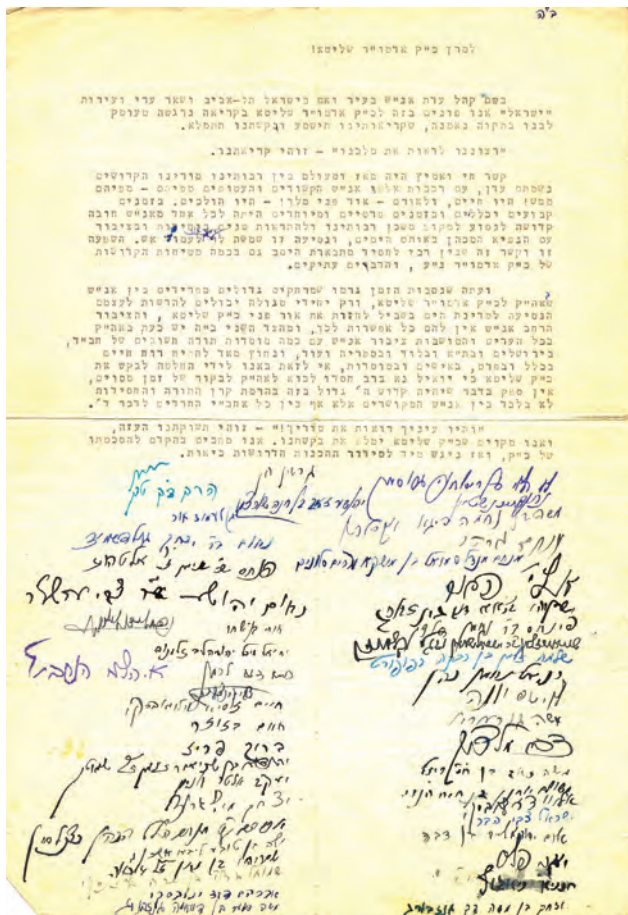
* הנולד מאשה.

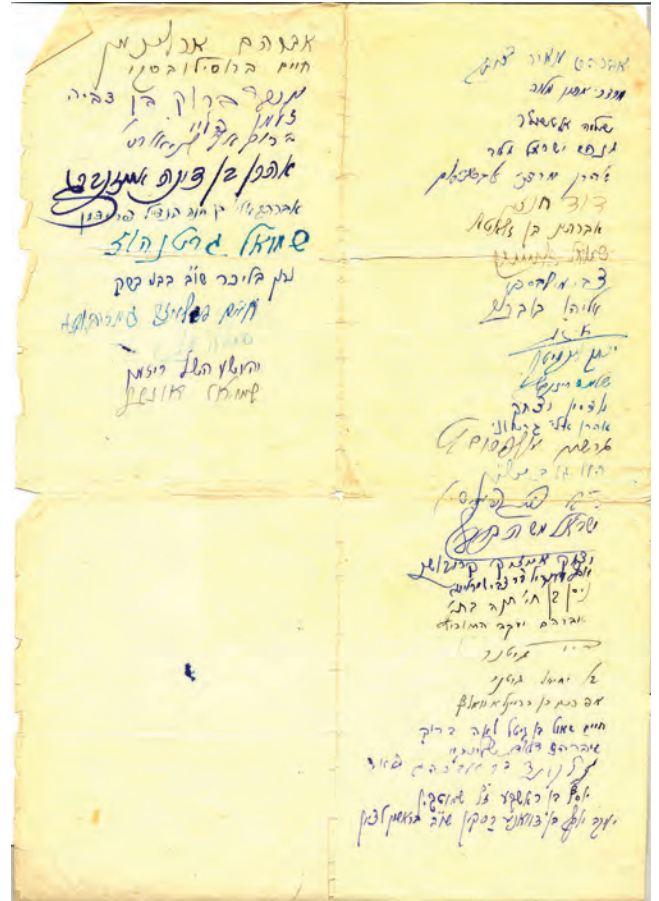
יעקב עזריאל בן אסתר סטיבסקי	משה ארי' ליב שפירא
אליעזר בן ציון בן שרה מקליא אייכלער	יצחק נאה
נפתלי צבי בן ליבע בריינדל גוטליב	שמעון גליצנשטיין
נחמן פנחס בן גאלדה יארבלום	יחיאל יודא שלעזינגער
יצחק צבי בן חנה רעכיל אייזנבאך	ח. שמעון ז. רובין
אליעזר ליפא בן הענא גישא רוזנצוויג	דוד שלזינגר בן חי' פריידה
יחזקאל בן שרה נחמה רייכמאן הכהן	יהושע מרדכי ליפקין
יעקב יששכר בן חוה	זישע קעניג
משה י. י. בן מיכלה היילפרין	בן ציון פונדאמינסקי
שלום דובער שפירא	משה נפתלי אנשין
יעקב צבי שפירא	נטע הכהן
ב"צ בהרב ר' ישראל גרשון ז"ל גרשוני	מאניש כהן
נחום פרוש גליקמן	משה צבי הלוי סגל
זלמן הנדן	אברהם יונתן בן חי' חנה גוטליב
חיים סנדר לרנר	הלל רבינוביץ
יצחק יהודא קוביטשעק בן פרומעט	מ. יצחק בן ברינה הלפרין
יעקב שנור בן דינה אסתר	שמואל אלעזר בן בריינה הלפרין
גרשון לפידות	יעקב יצחק אייזיק בן שייא רחל פרקוביץ
דובער אליעזרוב בן שיינא	אלעזר בן רחל ערנטריי
חנני' יוסף הלפרין	דוב בן מירל רבינוביץ
ברוך בר"ב צבי רוזנבלט	חיים יוסף ווייספיש
שמעון בארענבאך	פנחס ליבוס בן שיינדל ובר
משה מנדל וינקלר	משה שלזינגר בן אסתר
אלי' שמואל בן איידל שמרלר	מאיר ערנטריי בן ריזל רחל
שלמה אליעזר מרגליות	יונה בן חי' פערקע גרינוולד
יודא ליב בן שרה זיסל דייטש	יהוד' ארי' בן יוכבד קורנט
פנחס ברנדווין	משה בן חי' פערקע
יודא צבי דייטש בן מאטל	יעקב אלעזר בן חנה
יעקב העניג	יעקב איסר בן טובה מינסקי
יוסף בן אסתר שינה רחל גולדמן	משה בן ליבה גיטל
שמשון יהודה ליב הלפרין	ירחמיאל בנימין בן רחל קליין
יצחק וויינשטאק	משה בן רבקה לרנר
נחום יצחק אייזיק בן חיענה	יוסף חיים בן טובע רחל זונפלד
יוסף שווארץ	
עקיבה יוסף בן מרגליות רעכל הכהן	
פרידמן	

- זאב דוב סלונים
 שמעון בן מרגליות רעכל הכהן פרידמן
 ד"ר יעקב דוב ארונוב
 דוב אליעזר בן שיינא הבלין
 ראובן שיינקין
 ברוך ראובן שלמה בן צפורה רובין
 חיים הלל בן אלטא הלצמן
 מרדכי בן רחל רוזנבלט
 מרדכי בן צירל גולדברג
 ראובן געציל בן רבקה רחל
 אלימלך בן חוה רוזנבלט
 רפאל פנחס בן העניי חי
 משה טריצקי בן אסתר באשע
 ישראל שוורצר בן רייזל
 אהרן כהן בן חנה
 מנשה אייכלר בן טובע
 ברוך בן מלכה כהנא
 שמואל וינפלד
 אברהם חיים שלעזינגער
 יעקב מרדכי בודנר
 שלום בן שיינא הבלין
 משה מאיר בן חיה פריידא שלעזינגער
 מרדכי דוד חזן בן הענה
 חיים נחום בק
 יעקב ...
 בנימין גוטליב
 משה מרדכי הלל בן חי' שרה
 יהושע ווייס בן יטל
 שמואל מנחם מענדל בן שאשע רייזא
 יוכבד שניאורסאהן
- תל-אביב
 הנוסח דומה לנוסח הקודם ורק זאת,
 שבמקום "בעיה"ק ירושלים", נאמר כאן:
 "בשם קהל עדת אנ"ש בעיר ואם בישראל
 תל-אביב"
 לוי הלוי בן זיסל חנה גרוסמן
 נחום אייכנשטיין
 משה בן נחמה פיגא אקסלרוד
 מנחם גרטנר
 מנחם מענדל שמואל בן מושקא מרים
 סלונים
 אלי' פאר
 ישע'י בלא"א דוב גינזבורג
 פנחס ב"ר נחמן זלדין
 שניאור זלמן ב"ר ישראל שמעון נבג"מ
 קלמנזון
 שלמה זלמן בן רבקה רפפורט
 רפאל נחמן כהן
 לויטס יונה
 משה גורארי'
 צבי מלציק
 משה זאב בן חי'
 רייזל
 משולם יוחנן בן חיה
 חנידה
 אלי' דזילובסקי
 ישראל חבר
 שלום יהודא ליב
 בן דבה
 יעקב פלס
 חנניא ניאזוף
 יצחק בן משה דב
 גנזבורג

גרשון חן	אברהם מאיר דובין
יהושע זאב בן חנה שורצמן	מרדכי אהרן מלוב
הרב דב טקן	שלמה אלטשולר
נחום ב"ר יצחק גאלדשמיד	מנחם ישראל מלוב
פנחס ב"ר בנימין ז"ל אלטהויז	אהרן מרדכי
נחום יהושע ב"ר צבי ערשור	זילברשטרום
אורי בן שחר	דוד חנזין
נפתלי דוליצקי	אברהם בן זלאטא
יהיאל מיכל יהודה ליב זלמנוב	שמואל זלמנוב
חיים דוב לרמן	צבי מילבסקי
א. הלוי הורביץ	אליהו בוברוב
צבי גינזבורג	יצחק ליפשיטץ
חיים זוסיא וילומובסקי	שלמה ...
חיים בזוזה	יודסין יצחק
ברוך פריז	אהרן אלי' גרשוני
יהודא בן שניאור זלמן ז"ל שמוטקין	גרשון אלפרוביץ
יעקב אלטר חנין	הלל גלבשטיין
יצחק מילגרוד
אברהם ב"ר מנחם הלל כצלסון	ישראל משה ברבש
משה בן טובע ליבא אשכנזי	יוסף מענדיל ב"ר צבי שמרלינג
שמרי' בן נתן ז"ל גורארי'	ניסן בן חי' חנה בתי'
שמואל גדלי' בן שרה בליזנסקי	אברהם יעקב הורביץ
אברהם דוד ינובסקי	דוד גרטנר
משה דובער בן דוואשה גנזבורג	דן יחיאל גרטנר
אברהם ארליכמן	אפרים בן בריינלא וואלף
חיים ברוסילובסקי	חיים שאול בן גיטל לאה ברוק
יוסף ברוק בן צביה	אברהם דוד שלינקה
זלמן פליי	זלקינד ב"ר אברהם פאר
ברוך אלי' שניאורס'	יוסף בן ראשקע ז"ל שמוטקין
אהרן בן דינה אייזנברג	יעקב יוסף בן דוואנע רסקין שו"ב כראשון
אברהם אלי' בן חנה הנציל פרידמן	לציון
שמואל גרטנהוז	
נתן בליכר שו"ב בבני ברק	
חיים אליעזר גינזבורג	
שמואל מלוב	
יהושע השל ריזמן	
שמואל אונגר	

יצחק אייזיק קרובוש[.].

יוסף מענדיל ב"ר צבי שמרלינג
ניסן בן חי' חנה בתי'
אברהם יעקב הורביץ
דוד גרטנר
דן יחיאל גרטנר
אפרים בן בריינלא וואלף
חיים שאול בן גיטל לאה ברוק
אברהם דוד שלינקה
זלקינד ב"ר אברהם פאר
יוסף בן ראשקע ז"ל שמוטקין
יעקב יוסף בן דוואנע רסקין שו"ב כראשון
לציון

תל אביב

בכותרת נייר המכתבים:

הרב אלכסנדר יודאסין בה"ר הלל נ"י קם

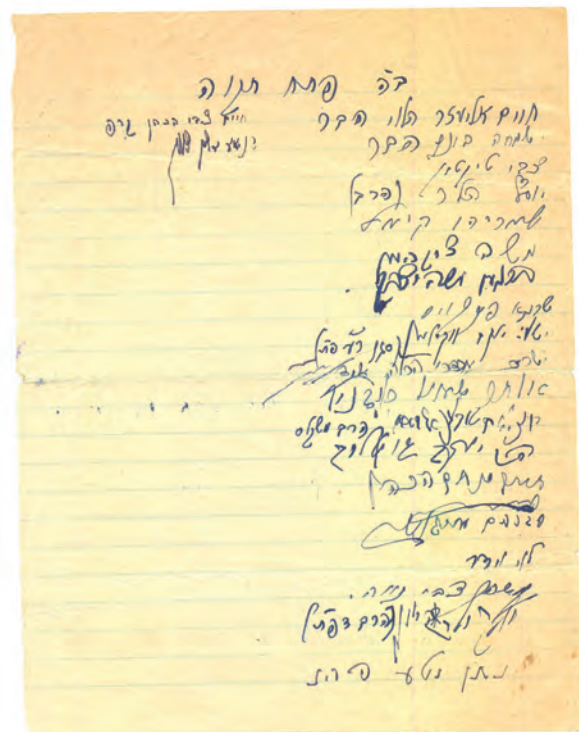
לפנים ראב"ד דקריבויורוג והמחוז רוסיא

תל-אביב, רחוב שרעבי 22, ישראל

בעה"ת יום עש"ק ט אייר תשי"ג

לכ"ק אדמו"ר שליט"א

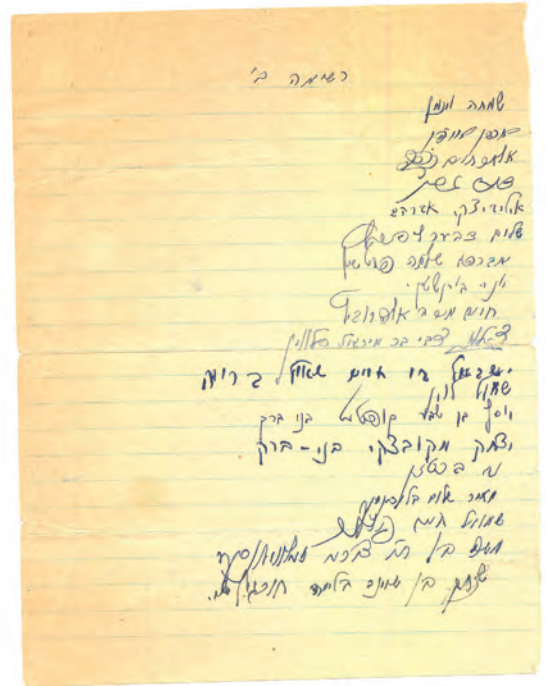
בלב ונפש ומאד אנו (מ)חלים את פני הוד כ"ק אדמו"ר שליט"א לבקר בארצנו הקדושה אף שלא אפשר דרי אך הלא זה רק בבחי' הדור והזמן עבר, הוה ועתיד אבל המקום שהוא ארצה"ק והארץ לעולם עומדת היא תמיד בבחי' מלא כל הארץ כבודו ובזכות ארצנו אנו פונים אל הודו זיוו והדרו לבוא ולבקר להאיר ולהכשיר גם את הזמן ואנו מסיימים במא' רז"ל (סנהדרין יד) רבה דעמיה מדברנא דאומתיה בוצינא דנהורא בריך מתייך לשלם ופירש"י רבה דעמיה "נשיא בעמיו" בריך מתייך לשלם "ברוך בואך" לשלום.

אלכסנדר סענדר בן דאבא	ב"ה פתח תקוה
גבאי בית הכנסת חב"ד	חיים אליעזר הלוי חבר
מרדכי פיין	שמחה בונם חבר
יונה לויטס	צבי טיקטין
יוסף אברהם ברוך	יוסף הלר (הרב)
	שמריהו קימל
	משה צוקרמן
גבאי בית המדרש "פרושים" נוה צדק	ברגמן משה יצחק
שלמה חיימסהן	שרגא פיינבוים
אליעזר וואטשטיין	ישע"י יעקב ווקסלמן (סגן ר"ע פ"ת)
	ישראל מרדכי הכהן איידלמן
הגבאים דבית המדרש קהל חסידים נוה שלום	אלתר ישראל סוצניץ
ישעיהו קלניץ	[... ..]
שמואל יצחק פרנקיל	הק' יעקב גוטליב
	חיים מנחם הכהן
הגבאים דבהמ"ד חברה ש"ס	אברהם ...
יעקב יוסף טובשנקי	לוי וידר
בנימין קוקלר	משה צבי נאה
	[... ..] (הרב דפ"ת)
גבאי בית הכנסת קהל חסידים נוה צדק	נתן נטע פריז
שלום רזניק	חיים צבי הכהן קרפ
יעקב שקולניקוב	שניאור זלמן לוין

(* סגן ראש עיר פתח תקוה.)

צבי ב"ר מיכאל סלון	רשימה ב'
ישראל בן חיים שאול ברוק	שמחה וינמן
שאול לוין	אהרן אופן
יוסף בן שבע קופטעל בני ברק	אלתר חיים כהן
יצחק מקובצקי בני ברק	דוד גרין
נח בכטון	אילוביצקי אברהם
מאיר שלום בלעזינסקי	שלום דובער ליפשיץ
שמואל חיים פולנר	אברהם שלמה פוטשין
משה בן חי' צירע זאלוויאנסקי	יונה בורנשטיין
יצחק בן שיינה בלומה חורגין	חיים משה אלפרוביץ

במכתב אנ"ש דצרפת:

צרפת

ב"ה

כ"ק אדמו"ר שליט"א

הנה אחרי כל התלאות והמצוקות וכו' אשר מצאתנו בארץ מולדתינו, ראה ראינו במוחש שיזכות וכחות רבותינו הקדושים נבג"מ זי"ע הם שהשפיעו עלינו ועמדו לנו בכל עניינינו והנהגתינו. הן בסדר החיים של יום יום, והן בהמסירה ונתינה ורגש פנימי ברוח חיים של איחוד וקשור בין אנ"ש ובפרט בעניני ישיבת תו"ת בהנוגע לקיומה והתפתחותה.

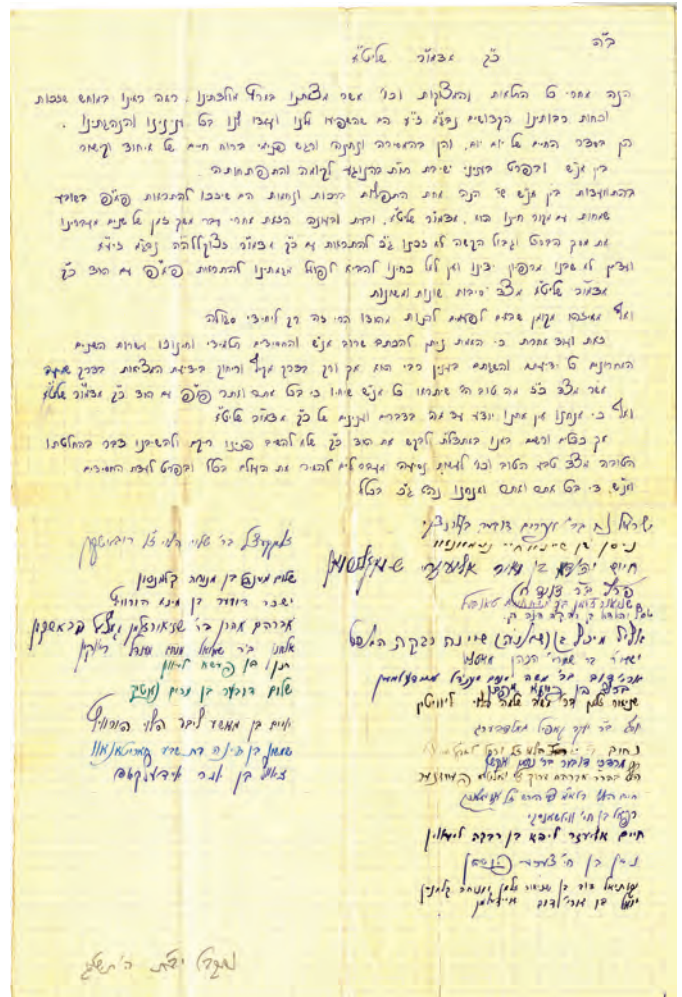
בהתועדות בין אנ"ש שיי' הנה אחת התפלות ברכות ונחמות הם שיזכו להתראות פא"פ בשבוע שמחות עם מקור חיינו הוא אדמו"ר שליט"א, ובעת ובעונה הזאת אחרי עבר משך זמן של שנים מעברינו את מסך הברזל וגבול הקשה לא זכינו ג"כ להתראות עם כ"ק אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זיע"א

ועדיין לא שבנו מרפיון ידינו ואין לאל כחינו להביא לפועל מגמתנו להתראות פא"פ עם הוד כ"ק אדמו"ר שליט"א מצד סיבות שונות ומשונות

ואף מאיזהו מקומן שבאים לפעמים להנות מהווד הרי זה רק ליחידי סגולה

זאת ועוד אחרת כי האמת ניתן להכתב שרוב אנ"ש והחסידים תלמידי (וחנוכו) [וחניכי] עשרות השנים האחרונים כל ידיעתם והשגתם בענין רבי הוא אך ורק בדרך מקיף וריחוק בידיעת המציאות בדרך שמיעה

אשר מצד כ"ז מה טוב הי' שיתראו כל אנ"ש שיחיו די בכל אתר ואתר פא"פ עם הוד כ"ק אדמו"ר שליט"א ואף כי אנחנו אין אתנו יודע עד מה דברים וענינים של כ"ק אדמו"ר שליט"א

אך כדלים וכרשים באנו באתדל"ת לבקש את הוד כ"ק שלא להשיב פנינו ריקם ולהשיבנו דבר בהחלטתו הטובה מצד טבע הטוב וכו' לעשות נסיעה מעבר לים להאיר את העולם בכלל ובפרט לעדת החסידים ואנ"ש די בכל אתר ואתר ואנחנו נהי' ג"כ בכלל

ישראל נח ב"ר אפרים דובער בעלינצקי	חיים הלל בלא"א צבי הירש ז"ל אזימאוו
ניסן בן שינא חי' נעמאנאוו	רפאל בן חי' ווילשאנסקי
חיים יהודה ב"ר מאיר אליעזר	חיים אליעזר ליפא בן רבקה ליעווין
שמוקלערמאן	ניסן בן חי' צערע פינסאן
פרץ ב"ר דויד חן	יקותיאל דוב בן שניאור זלמן ומנוחה
שניאור זלמן ב"ר משה חיים טאובעל	קלמנסון
יוסף יהודא בן רבקה דינה חן	יואל בן ארי' דוב איידעלמן
אלי' מיכל בן (סאניה) שיינה רבקה האפט	זלמן געציל ב"ר שלום הלוי ז"ל רובאשקין
ישעי' ב"ר שמרי' הכהן מאטלין	שלום מענדל בן מנוחה קלמנסון
ארי' דוב ב"ר משה מנחם מענדל	יששכר דובער בן מינא הורוויץ
איידלמאן	אברהם אהרן ב"ר שניאור זלמן געציל
ברוך בן פייגא שיפרין	רובאשקין
שניאור זלמן ב"ר משה שלמה הלוי	אלחנן ב"ר שמואל מנחם מענדל ריווקין
ליוויטין	חנן בן פעשע לעווין
יוסף ב"ר יעקב קאפיל גאלדבערג	שלום דובער בן מרים נאטיק
נחום ב"ר ישראל הלוי ז"ל ורחל	חיים בן מאשע ליבע הלוי הורוויץ
לאבאקאוסקי	שמשון בן דינה בת שבע חאריטאנאוו
מרדכי דובער ב"ר נחמן לאקשין	זאב בן יונה איידעלקאפ
הלל כהר"ר אברהם ברוך ז"ל ואלטא	
פעוונזנער	

נתקבל יב"ת ה'תשי"ג

המענה להזמנות אלו נדפס באגרות קודש ח"ז אגרת ב'רכט:

ב"ה, י"ג אלול, תשי"ג

ברוקלין, נ.י.

אנ"ש אשר בארצנו הקדושה ת"ו וביחוד...

ה' עליהם יחיו!

שלום וברכה!

מאשר הנני בזה קבלת מכתבם הצעה לבוא לבקר במקומות מושבותיהם לראות ולראות וכו'.

ומה אעשה ולצער, הנה כמה העלמות והסתרים מניעות ועיכובים הן בגשמיות והן ברוחניות למילוי ענין זה הראוי והטוב ומי יתן ויסיר השי"ת את ענין ההעלמות והסתרים בכלל והעלמות והסתרים הנ"ל בפרט, ונתראה בשובע שמחות.

מוסגר פה הקונטרס לח"י אלול הבע"ל שזה עתה הו"ל אשר בטח ילמדו אותו ביחיד וברבים בעיון הדרוש והשי"ת יזכה את כל אחד ואחד מאתנו להכניס את החיות בכל עניני עבודת

חדש רחמים זה היינו בתשובה "ומל ה"א את לבבך ואת לבב זרעך", תורה "והאלקים אנה לידו ושמתי לך מקום" עבודה "אני לדודי ודודי לי" וגמילות חסדים "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים".

ועל פי פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, אשר הארת כל המועדים מאירה בכל יום הנה יומשך זה ג"כ על כל השנה כולה שבדרך ממילא תהיה שנה טובה ומתוקה בגשמיות וברוחניות גם יחד.

המברך ומתברך בברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה.

כה. התכתבות בין הרבי הוטנר בענין מבצע תפלין

באייר תשכ"ז הכריז כ"ק אדמו"ר זי"ע על "מבצע תפלין", בקשר עם מלחמת ששת הימים, ובפרט אחרי הנסים והנצחון.

במשך שלהי הקיץ קיבל הרבי שאלות קושיות וטענות שונות נגד המבצע. בהתוועדות שבת בראשית תשכ"ח, הרחיב הרבי בביאור פרטי המבצע והשיב לשאלות וטענות שקיבל. השיחה הוגהה ונדפסה אז בקונטרס בפני עצמו (חזרה ונדפסה בלקוטי שיחות ח"ו ע' 271 ואילך), המתחלת: "בהיות שהגיעו אלי כמה שאלות ו"טענות" בנוגע להתעוררות דמבצע תפלין, ובהיות אשר טענות אלו יכולים לפעול ח"ו חלישות באלו העוסקים בזה, לכן אף שאין דרכי להכנס בוויכוחים, הנני בזה להשיב על השאלות".

עם פרסום השיחה הזאת, הגיע עותק לידי הרב הגאון רבי יצחק הוטנר, ראש ישיבת רבנו חיים ברלין, ובעל ה"פחד יצחק".

אחרי שהרב הוטנר עבר על הקונטרס, פנה במכתב אל הרבי, בו כותב את הנראה לו, שבהכרח להודיע לאנשים שמניחים אתם תפלין, שבתוך הבתים של התפלין נמצאות פרשיות (מכתב א דלקמן).

באותה שעה התקיים כנס שנתי של חברי הנהלת אגודת ישראל, שבהמשכה דיבר אחת הנואמים נגד הרבי ותנועת ליובאוויטש, וקושר זאת עם יצחק אבינו, שאהב את עשו כי ציד בפיו.

הרבי הגיב לדברים האלו בהתוועדות ש"פ תולדות תשכ"ח (שיחות קודש ע' 179 ואילך) ושל אחרי.

כשנודע הדבר לרב הוטנר, כתב שוב אל הרבי בהתנצלות, והודיע כי הוא לא השתתף באותו כנס, והוסיף לבקש שלא יחשוד בו הרבי, שמה שהוא כתב במכתבו הראשון הוא כעין המשך לביקורת הנ"ל נגד הרבי ותנועת ליובאוויטש (מכתב ב' דלקמן). ושוב כתב, שאם יש הקפדה על מכתב א הנ"ל, מבקש להודיע לו מהי ההקפדה (מכתב ג' דלקמן).

הרבי השיב לו באריכות על מכתבו הראשון הנ"ל, שאין בזה ובכיו"ב כל חשש, לומר שאלו שאין יודעים אודות הפרשיות שבתוך הבתים לא יצאו ידי חובת מצות תפלין (מכתב ד דלקמן). את המענה הזה כתב הרבי בכת"ק - על גבי גוף מכתבו של הרב הוטנר, ואח"כ נמסר למזכירות להעתיקו במכונת כתיבה, ושוב חזר והגיהו הרבי בכת"ק.

הרב הוטנר חזר וכתב בזה בשנית, לחזק את דבריו (מכתב ה), והרבי השיב לו בשנית שאין כל חשש בזה (מכתב ו), ואילו הרב הוטנר חזר שוב וביאר דעתו בזה (מכתב ז).

במשך השנים הרבה הרב הוטנר להתכתב עם הרבי בדברי הלכה, חסידות וקבלה. וכן הגיע איזה פעמים ליחידות, בו שוחחו בארוכה בעל פה.

חלק ממכתבי הרבי אליו נדפסו בסדרת אגרות קודש (ח"ו אגרות א'תתסת. א'תתקיט. ב'נד. ב'עז. ח"י"ב אגרות ג'תתלג. ד'קטו. ח"י"ד אגרת ד'תתקכה. ח"י"ח אגרת ו'תתקלב. חכ"ה אגרת ט'שצד. חכ"ו אגרת ט'תתקעו).

א

כ"ה אור ליום כ' פ' וישב תשכ"ח

הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א!

בקשר עם פרסום המאמר על אודות זיכוי הרבים כמצות תפלין²⁵⁷, הנני מוצא לנכון להציע כזה את הדיון דלהלן.

הנה היא לפנינו דעת רבותינו הראשונים, הפוסקים כי אפילו אם נימא מצות אין צריכות כונה²⁵⁸, והנוטל אתרוג מבלי כונה יצא²⁵⁹, מ"מ אם נטל אתרוג וכסבור שהוא תפוח, שלא יצא משום דבכה"ג אין כאן חסרון כונה, אלא שיש כאן תורת מתעסק²⁶⁰ (ולא עוד אלא שהציור להך דינא בדבריו של הרא"ה²⁶¹ הוא באוכל מצה מבלי כונה דיצא, מ"מ אם לא ידע שהלילה הזה הוא ליל ט"ו בניסן, הוה מתעסק), ופשוט שהוא הדין אם מניח תפלין וכסבור שהניח על ראשו חפץ אחר אינו יוצא במצות תפלין כל עיקר. ומכיון שמצות תפלין היא בתים ופרשיות, הרי המניח תפלין כשרים, וכסבור שהבתים הם ריקים ואין בהם פרשיות, הוה מתעסק גמור אצל תפלין, דהרי הפרשיות מונחות על ראשו דרך מתעסק. וזה ברור לדינא.

והנה יודע לי מן הנסיון שריבוי גדול מאלה ה"תינוקות שנשבו", שהניחו תפלין ע"י השתדלותם של המתנדבים, לא היה להם שום מושג שאיזה דבר מונח בפנים הבתים הללו.

ממילא לפי הנראה היה רצוי מאוד להורות למתנדבים, שיודיעו לכל אחד הנענה לבקשתם שבפנים הבתים הללו מונחות פרשיות של תורה. וכמדומני שדי בזה (מובן מאליו שמה שהמשתדל אומר להמניח, שתפלין הללו כשרים הם, אין זה מועיל כלל לענין דקיימין ביה).

בצפיה לזיכוי הרבים,

יצחק הוטנר

ב

כ"ה יום א' ויחי תשכ"ח

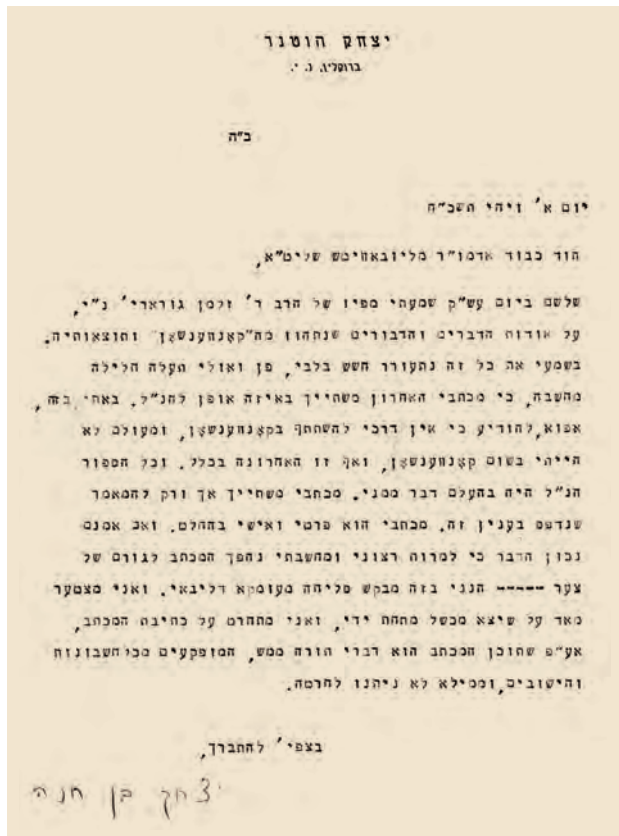
הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א

שלשם ביום עש"ק שמעתי מפיו של הרב ר' זלמן גורארי נ"י, על אודות הדברים והדבורים שנתהוו מה"קאנווענשאן" ותוצאותיה²⁶². בשמעי את כל זה נתעורר חשש בלבי, פן ואולי תעלה חלילה מחשבה, כי מכתבי האחרון משתייך באיזה אופן להנ"ל. באתי בזה, אפוא, להודיע כי אין דרכי להשתתף בקאנווענשאן, ומעולם לא הייתי בשום קאנווענשאן, ואף זו האחרונה בכלל, וכל הספור הנ"ל היה בהעלם דבר ממני.

מכתבי משתייך אך ורק להמאמר שנדפס בענין זה. מכתבי הוא פרטי ואישי בהחלט. ואם אמנם נכון הדבר כי למרות רצוני ומחשבתי נהפך המכתב לגורם של צער, הנני בזה מבקש סליחה מעומקא דליבאי. ואני מצטער מאד על שיצא מכשל מתחת ידי, ואני מתחרט על כתיבת המכתב, אע"פ שתוכן המכתב הוא דברי תורה ממש, המופקעים מכל חשבונות וחשובים, וממילא לא ניתנו לחרטה.

בצפ"י להתברך,

יצחק בן חנה

257 המאמר ... תפלין: משיחת שבת בראשית תשכ"ח, שנדפסה אז בקונטרס בפני עצמו, וחזרה ונדפסה בלקוטי שיחות ח"ו ע' 271 ואילך.

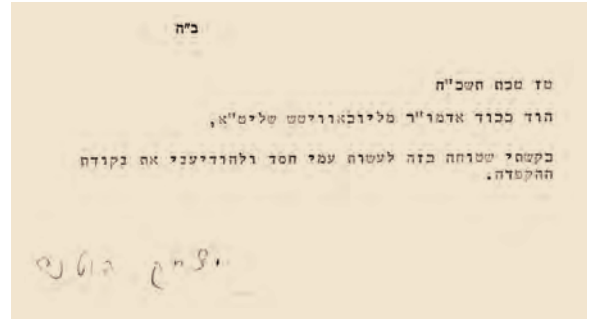
258 אם נימא מצות אין צריכות כוונה: מחלוקת הפוסקים בזה נתבארה בשו"ע"ר סי' ס"ה, וש"נ.

259 והנוטל אתרוג מבלי כונה יצא: ראה סי' תרנא ט"ז ס"ק ה' ומ"א ס"ק יב. שו"ע"ר סי' תעה סכ"ח.

260 תורת מתעסק: ראה שו"ע"ר שם ושם, שמבאר מחלוקת הנ"ל לענין מתעסק.

261 הרא"ה: הובא בר"ן ר"ה פ"ג (ז, ב) ד"ה גרסינן: אבל כסבור חול הוא ואכל מצה או כסבור לאכול בשר ואכל מצה ודאי לא יצא. הובא בשו"ע"ר סי' תעה סכ"א.

262 מה"קאנווענשאן" ותוצאותיה: הדיבורים שם אודות ליובאוויטש. ראה שיחת ש"פ תולדות, והתוועדויות של אחרי, תשכ"ח.

ב"ה ט"ז טבת תשכ"ח

הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א

בקשתי שטוחה בזה לעשות עמי חסד ולהודיעני את נקודת ההקפדה.

יצחק הוטנר

ד

ב"ה, ועש"ק יח טבת, ה'תשכ"ח

ברוקלין, נ.י.

הרה"ג הו"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ כו"

מו"ה יצחק שי

שלום וברכה!

כיון שז"ע שמעתי מהרה"ח כו' הרחמ"א שי' חדקוב שנ"ל שלא נתקבל (בטוב, עכ"פ) ביאורי (שמפני הטרדות כו' נתעכב מכתבי*, ותו לא), הרי השתדלתי לסלק הנ"ל כפי האפשרי ולכתוב את הנ"ל במש"כ כת"ר במכתבו הא'. ותוכנו:

המזכה לאחרים שיניחו תפלין ובהם כאלה שהם בגדר תינוקות שנשכו כו' ואין להם ידיעה מהי מצות תפלין – הרי אם לא יבארם שבהבתים מונחים פרישיות של תורה ה"ז בדוגמת הנוטל אתרוג וכסבור שהוא תפוח, שלא יצא משום דבכה"ג אין כאן חסרון כונה, אלא שיש כאן תורת מתעסק. כיון שכמה מהנ"ל אין להם שום מושג שאיזה דבר מונח בפנים הבתים הללו, ומצות תפלין היא בתים ופרישיות, וזה ברור לדינא.

והנה לפני"ד אאפ"ל כן:

(א) עפ"ז אין לדבר סוף – דמצות תפלין היא לא בתים איזו שהם ופרישיות איזו שהם, כ"א בתים מעור בהמה טהורה וכו' וכו', וד' פרישיות מסוימות וכתובות באופן מסוים. ולשיטת כת"ר וחששותיו ה"ז עוד גרוע יותר – הרואה בתים והרצועות – השוואתם תביאו לדעה שהבתים אינם מעור. והשומע (והוא תינוק שנשבה) "פרישיות" סתם יאמר שזהו עשה"ד, בראשית וכו' ע"ד ברה"ע וכו"ב (פרישיות המפורסמות "העקריית"). וכו"כ יאמר²⁶³ שהחלוק במספר הבתים (דתש"י ותש"ר) הוא מפני החילוק במספר הפרישיות, ואין בתש"י כ"א פ"א. ועוד הכנה. וק"ל.

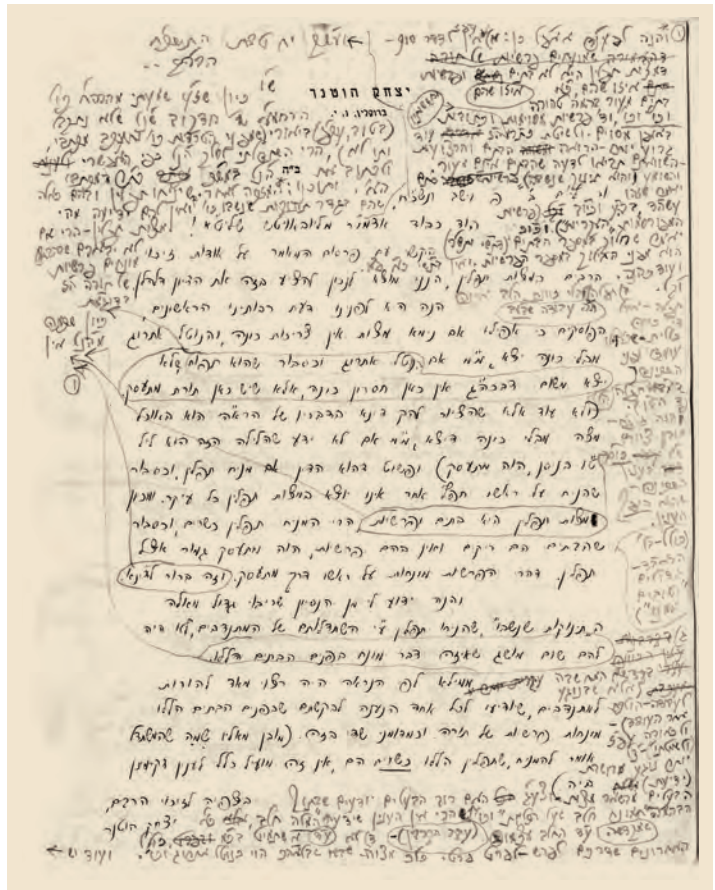
(ב) תפלה ה"ה עבודה שבלב ובלי כוונת הלב אינה תפלה – אבל די' כוונה כללית – שכאילו עומד לפני השכינה (רמב"ם הל' תפלה פ"ד הט"ו). ובזה גופא – מובן ציורם של כו"כ (כולל –

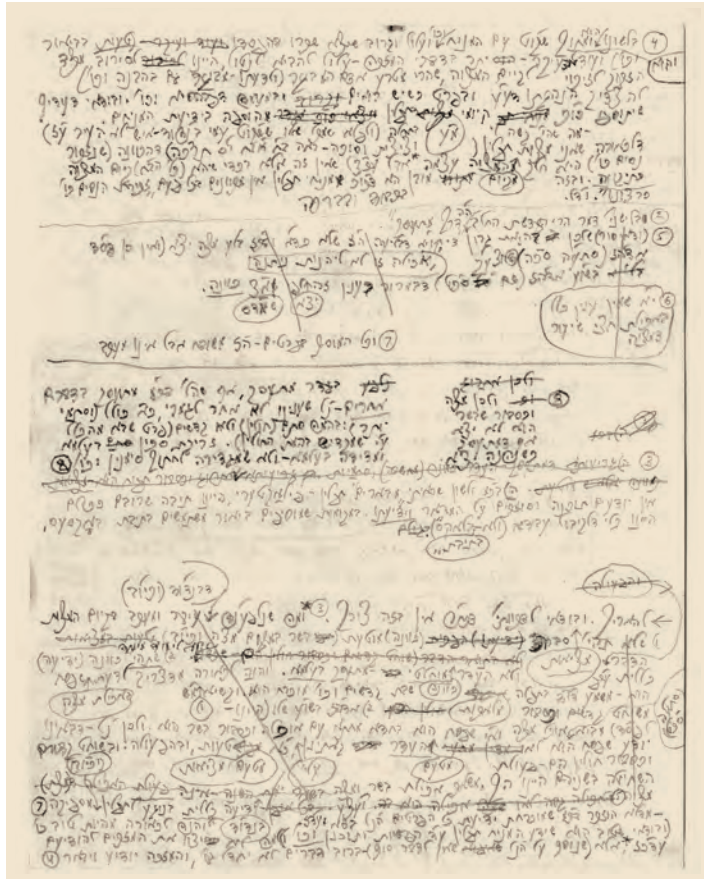
* והרי דינא הוא שמענה למעשה קודם (שו"ע יו"ד סרמ"ו סי"ד²⁶⁴), (ובמילא – טרדא הקשורה בזה). אלא שעתה נתוסף הענין דוהייתם נקיים גו' (שקלים פ"ג מ"ב²⁶⁵).

263 אוצ"ל: וכמו"כ יאמרו: או: וכו"כ יאמרו.

264 סרמ"ו סי"ד: שנים ששאלו אחד שאל כענין ואחד שלא כענין נזקקים לכענין, מעשה ושאינו מעשה נזקקים למעשה.

265 פ"ג מ"ב: אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות... שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל.

בלי הראב"ד²⁶⁶ – "גדולים וטובים ממנו" בענין השכינה – שהוא היפך הענין.

ג) בקדשים המחשבה עיקר (אלא שבנוגע לעבודה – הולכת אחר העובד (זבחים מז, א'²⁶⁷) – ולכאורה עפ"ז (ולשיטתי) – צ"ל יותר נוגע מחשבת (ידיעת) הבעלים מבשאר מצות. וצע"ג האם רוב הבעלים יודעים שב"תוך הבהמה" שמקדשה מונח "חלב גוי" על הכליות" וכו' (עיקר הקרבן) – שהרי אין הענין שידע ע"ד המלה חלב כו', כ"א ע"ד החלב עצמו, ובלישני דמר הרי הקדשת החלב ה"ה "דרך מתעסק".

ד) לא אשתמיט בכ"מ, כולל האחרונים שדרכם לפרש – לפרט פרטי כו"כ מצות, שבכאה"כ הוא כנוטל אתרוג וכו'.

ועוד יש להאריך. ובודאי לדכותי אין בזה צורך.

ה) בכ"מ ולשון שראיתי "מבארים" תפלין – פילאקטערי, היינו תיבה שרובם ככולם אין יודעים תוכנה וסומכים על המבאר וידיעתו. במקומות שמוסיפים ביאור – משתמשים בתיבת באקסעס, היינו כלי דלקיבול עבידה (ולא – בתיבת "בלאקס").

ולכן נ"ל שבנדוד"ד ידיעה כללית בנוגע לתפלין (וכיו"ב) מספיקה, וכל המוסיף בפרטים – ה"ז משוכח אבל אינו מעכב – מדלא הוזכר בכ"מ שמוכרחת ידיעת כל הפרטים הנ"ל כ"ס א"א ועד"ז.

והנה לכאורה מהיות טוב כו' (ובודאי שטוב הוא שידע המניח תפלין ע"ד הפרשיות ותוכנן וכו') ולמה לא יצוו את המזכים להודיעם עדכ"ז.

אלא (שנוסף על הנ"ל שאין לדבר סוף) – ברוב דברים לא יחדל²⁶⁸ גו' (מעין זבחים ב, ב'²⁶⁹), שהמזכה יודיע ויבאר בלשונו הוא ומתוך שקו"ט עם המניח וכו', ועלול וקרוב שיצא שכרו בהפסדו (טעות בביאור וכו'). ועוד והוא העיקר – יתר בדברי המזכה – עלול להביא לנטול, היינו לסירוב מצד הזקוק לזיכוי לקיים המצוה, שהרי מטבע אדם המבוגר (ולדעתו – מבוגר גם בהבנה וכו') להצדיק הנהגתו דע"ע ובפרט כשיש רואים ובמעמד דפרהסיא וכו'. ובודאי דעדיף שיתוספו כו"כ קיומי מ"ע דתפלין מהוספה בידיעת המניחים.

– מה שהי' קשה לי בתחלה (ולפלא שמכל אלו ששקו"ט עמי בנדוד"ד – איש לא הזכיר ע"ז), דלכאורה שאני מצות תפלין²⁷⁰ (וציצית²⁷¹ וסוכה²⁷² – ראה ב"ח או"ח ר"ס תרכ"ה²⁷³) דהכוונה (שנזכר נסים וכו') היא חלק מקיום המצוה עצמה,

אבל עכצ"ל שאין זה אלא בכדי שיהא (כל' הב"ח) קיום המצוה כתיקונה. ובזה מובן הא דכו"כ ממניחי תפלין אין מכוונים בכל פעם "זכירת הנסים כו' כרצונו" (משא"כ להפרמ"ג – סכ"ה א"א סק"ו²⁷⁴ – צ"ל דיוצאין רק בדיעבד).

266 בלשון הראב"ד: הל' תשובה פ"ג ה"ז (על מ"ש הרמב"ם: האומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה ... הוא מין): ולמה קרא לזה מין, וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה, לפי מה שהם ראו במקראות, ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות.

267 זבחים מז, א: מנין למתעסק בקדשים שהוא פסול ... שאין המחשבה הולכת אלא אחר העובד.

268 ברוב ... יחדל: משלי י, יט.

269 ב, ב: לשם ששה דברים הובח נזבח ... א"ר יוסי אף מי שלא היה בלבו לשם אחת מכל אלו כשר שתנאי ב"ד הוא, אתנו ב"ד דלא לימא לשמו, דילמא אתי למימר שלא לשמו.

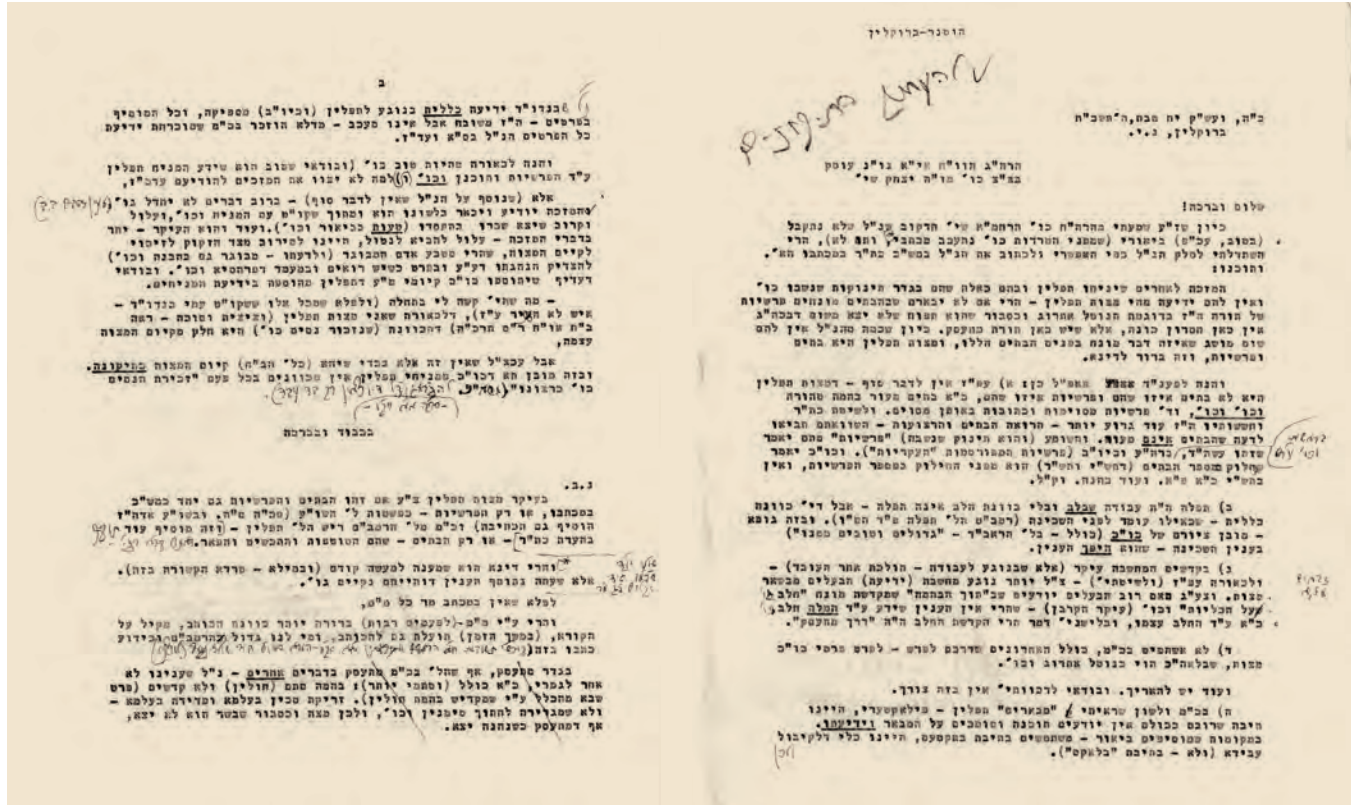
270 מצות תפלין: שו"ע סי' כה ס"ה: יכוין בהנחתם שצונו הקב"ה להניח כו'.

271 וציצית: שו"ע סי' כה ס"ה: יכוין בהתעטפו שצונו הקב"ה כו'.

272 וסוכה: ראה שוע"ר סי' תרכה: צריך כל אדם לכוין בישיבתו בסוכה שיושב בה כדי לקיים כו'.

273 ב"ח או"ח ר"ס תרכ"ה: לא קיים המצוה כתיקונה אם לא ידע כוונת המצוה הסוכה כפי פשטה, ולכן ביאר לפי הפשט דעיקר הכוונה בישיבת הסוכה שיזכור יציאת מצרים, וזה הטעם בעצמו לרבינו ז"ל במ"ש בהל' ציצית בסמ"ח ו' יכוין בהתעטפו שצונו המקום וכו', וכן הל' תפלין בס"י כ"ה כתב ויכוין בהנחתם שצונו המקום להניח כדי כו'.

274 להפרמ"ג – סכ"ה א"א סק"ו: ומיהו אם לא כיון רק לשם מצוה בלבד יצא בדיעבד.

בכבוד ובברכה.

נ.ב.

ביעקר מצות תפלין צ"ע אם זהו הבתים והפרשיות גם יחד כמש"כ במכתבו, או רק הפרשיות – כפשטות ל' השו"ע (סכ"ה ס"ה). ובשו"ע אדה"ז הוסיף גם הכתיבה²⁷⁵ וכ"מ מל' הרמב"ם ריש הל' תפלין²⁷⁶ – [זוה מוסיף עוד תוקף בהערת כת"ר] – או רק הבתים – שהם הטוטפות והתכשית והפאר, דאמר קרא בפ"י.

לפלא שאין במכתב מר כל מ"מ,

והרי ע"י מ"מ – (לפעמים רבות) ברורה יותר כוונת הכותב, מקיל על הקורא, (במשך הזמן) תועלת גם להכותב, ומי לנו גדול כהרמב"ם וכידוע כתבו בזה²⁷⁷ (קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו ח"א סק"מ הובא בסו"ס היד שולזינגר (לוצקי)²⁷⁸.

ה

ב"ה יום ה' וארא תשכ"ח

הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א

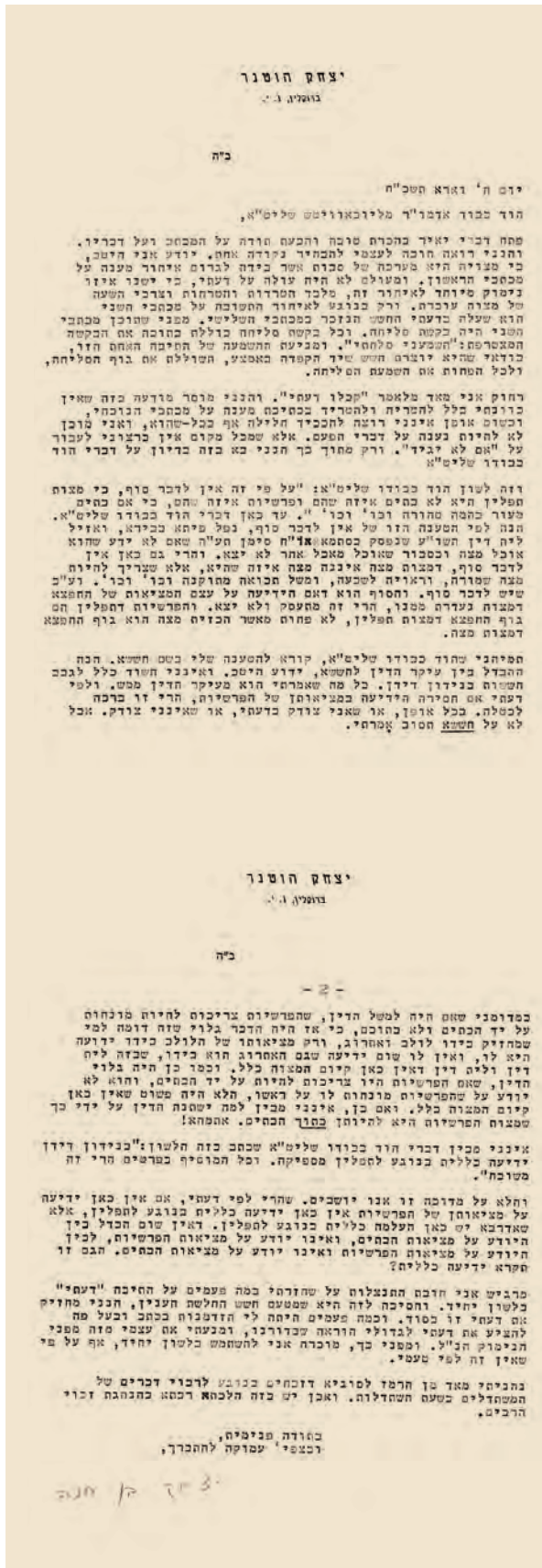
פתח דברי יאיר בהכרת טובה והבעת תודה על המכתב ועל דבריו. והנני רואה חובה לעצמי

275 ובשו"ע אדה"ז הוסיף גם הכתיבה: סי' כה ס"א: יכוין בהנחת התפלין שצוננו הקב"ה לכתוב ד' פרשיות אלו ... ולהניחן.

276 הרמב"ם ריש הל' תפלין: ארבע פרשיות אלו כו' ומחפין אותן בעור ונקראין תפלין.

277 כתבו בזה: ז"ל שם: תמיד אני בצער מזה שיבא השואל וישאל היכן נאמרו דברים אלו, פעמים אני אומר לו מיד במקום פלוני ופעמים לא, וחי"ך לא אזכור מקומן עד שנחפש אחריהן, ועל זה אני מצטער הרבה, שאני אומר הרי אני המחבר ויתעלה ממני מקום דבר זה, מה יעשו שאר בני אדם.

278 שולזינגר (לוצקי): ברמב"ם הוצאת שולזינגר (נ"י, תש"ז), נוסף בסוף החלק האחרון קונטרס שנערך ע"י ה"ר משה לוצקי, פרקים מספר משנה תורה שנכתבו בעצם כ"ק של הרמב"ם, ובהמשך להם ב"א אחרית דבר, בפרק השני שם מביא תשובה הנ"ל של הרמב"ם.

להבהיר נקודה אחת. יודע אני היטב, כי מצויה היא מערכה של סכות אשר בידה לגרום איחור מענה על מכתבי הראשון. ומעולם לא היה עולה על דעתי, כי ישנו איזו נימוק מיוחד לאיחור זה, מלבד הטרדות והטרחות וצרכי השעה של מצוה עוברת. ורק בנוגע לאיחור התשובה על מכתבי השני הוא שעלה בדעתי החשש הנזכר במכתבי השלישי, מפני שתוכן מכתבי השני היה בקשת סליחה, וכל בקשת סליחה כוללת בתוכה את הבקשה המצטרפת: "השמיעני סלחתי", ומניעת ההשמעה של התיבה האחת הזו, בודאי שהיא יוצרת חשש שיד הקפדה באמצע, השוללת את גוף הסליחה, ולכל הפחות את השמעת הסליחה.

רחוק אני מאד מלאמר "קבלו דעתי". והנני מוסר מודעה בזה שאין כוונתי כלל להטריח ולהטריד בכתיבת מענה על מכתבי הנוכחי, ובשום אופן אינני רוצה להכביד חלילה אף בכל-שהוא, ואני מוכן לא להיות נענה על דברי הפעם. אלא שמכל מקום אין ברצוני לעבור על "אם לא יגיד", ורק מתוך כך הנני בא בזה בדיון על דברי הוד כבודו שליט"א.

וזה לשון הוד כבודו שליט"א: "על פי זה אין לדבר סוף, כי מצות תפילין היא לא בתים איזה שהם ופרשיות איזה שהם, כי אם בתים מעור בהמה טהורה וכו' וכו'", עד כאן דברי הוד כבודו שליט"א. הנה לפי הטענה הזו של אין לדבר סוף, נפל פיתא בכירא, ואזיל ליה דין השו"ע שנפסק בסתמא או"ח סי' תע"ה שאם לא ידע שהוא אוכל מצה וכסבור שאוכל מאכל אחר לא יצא, והרי גם כאן אין לדבר סוף, דמצות מצה איננה מצה איזה שהיא, אלא שצריך להיות מצה שמורה, וראויה לשבעה, ומשל תבואה מתוקנה וכו' וכו'". וע"כ שיש לדבר סוף, והסוף הוא דאם הידיעה על עצם המציאות של החפצא דמצוה נעדרת ממנו, הרי זה מתעסק ולא יצא. והפרשיות דתפילין הם גוף החפצא דמצות תפילין, לא פחות מאשר הכזית מצה הוא גוף החפצא דמצות מצה.

תמיהני שהוד כבודו שליט"א, קורא להטענה שלי בשם חששא. הנה ההבדל בין עיקר הדין לחששא, ידוע היטב, ואינני חשוד כלל לגבב חששות בנידון דידן. כל מה שאמרתי הוא מעיקר הדין ממש. ולפי דעתי אם חסירה הידיעה במציאותן של הפרשיות, הרי זו ברכה לבטלה. בכל אופן, או שאני צודק בדעתי, או שאינני צודק, אבל לא על חששא תסוב אמרתי.

כמדומני שאם היה למשל הדין, שהפרשיות צריכות להיות מונחות על יד הבתים ולא בתוכם, כי אז היה הדבר גלוי שזה דומה למי שמחזיק בידו לולב ואתרוג, ורק מציאותו של הלולב בידו ידועה היא לו, ואין לו שום ידיעה שגם האתרוג הוא בידו, שבזה לית דין ולית דאין כאן קיום המצוה כלל, וכמו כן היה גלוי הדין, שאם הפרשיות היו צריכות להיות על יד הבתים, והוא לא יודע על שהפרשיות מונחות לו על ראשו, הלא היה פשוט שאין כאן קיום המצוה כלל. ואם כן, אינני מבין למה ישתנה הדין על ידי כך שמצות הפרשיות היא להיותן בתוך הבתים. אתמהא!

אינני מבין דברי הוד כבודו שליט"א שכתב בזה הלשון: "בנידון דידן ידיעה כללית בנוגע לתפילין מספיקה, וכל המוסף בפרטים הרי זה משובח".

והלא על מדוכה זו אנו יושבים. שהרי לפי דעתי, אם אין כאן ידיעה על מציאותן של הפרשיות אין כאן ידיעה כללית בנוגע לתפילין, אלא שאדברא יש כאן העלמה כללית בנוגע לתפילין, דאין שום הבדל בין היודע על מציאות הבתים, ואינו יודע על מציאות הפרשיות, לבין היודע על מציאות הפרשיות ואינו יודע על מציאות הבתים, הגם זו תקרא ידיעה כללית?

מרגיש אני חובת התנצלות על שחזרתי כמה פעמים על התיבה "דעתי" בלשון יחיד, והסיבה לזה היא שמתעם חשש החלשת הענין, הנני מחזיק את דעתי זו בסוד, וכמה פעמים היתה לי הזדמנות בכתב ובעל פה להציע את דעתי לגדולי הוראה שבדורנו, ומנעתי את עצמי מזה מפני הנימוק הנ"ל. ומפני כך, מוכרח אני להשתמש בלשון יחיד, אף על פי שאין זה לפי טעמי.

נהנתי מאד מן הרמז לסוגיא דזבחים²⁷⁹ בנוגע לרבויו דכריים של המשתדלים בשעת השתדלות, ואכן יש בזה הלכתא רבתא בהנהגת זכוי הרבים.

בתודה פנימית, ובצפי' עמוקה להתברך,

יצחק בן חנה

ו

ב"ה, ח' שבט ה'תשכ"ח

ברוקלין.

הרה"ג הו"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ כו'

מו"ה יצחק שוי

שלום וברכה!

במענה למכ' מיום ה', ותוכנו (ע"ס המכתב)

– ובהקדמה דראייתו (והעיקריות) לא הגיב עליהן (דלא אשתמיט בכ"מ, מתפלה וקרבו וכו'):

(א) המניח תפלין ואינו יודע שבתוכם נמצאים פרשיות – ה"ז בדוגמת הדין דשו"ע סתע"ה באוכל מצה "שאם לא ידע שהוא אוכל מצה וכסבור שאוכל מאכל אחר לא יצא".

ולפענ"ד אאפ"ל כן מטעמי וראייתו שבמכתבי הקודם. ולהקושיא ממצה – ז"ל השו"ע שם: אם סבור .. שאין זו מצה לא יצא. וביתר ביאור בשו"ע רבנו הזקן שם (סכ"ט): אכלה כסבור שזהו בשר לא יצא.

זאת אומרת שיש כאן ידיעה (מוטעת) וזהו המבטל, ולא חסרון בידיעה. ובדוגמת החילוק²⁸⁰ דחסרון כוונה או מציאות כוונה שלא לצאת.

(ב) הקושיא דאין לדבר סוף – קשה גם באוכל מצה.

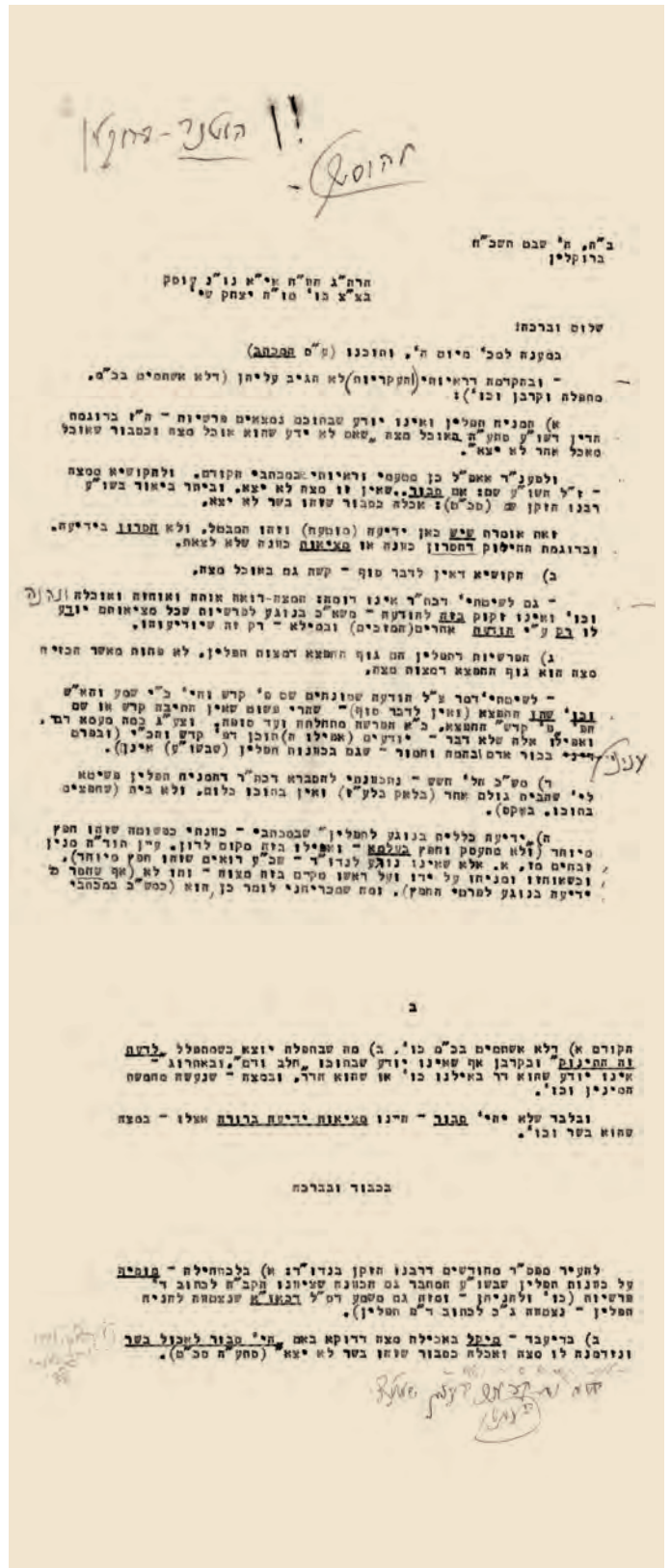
– גם לשיטתי דכת"ר אינו דומה: המצה – רואה אותה ואוחזה ואוכלה ונהנה וכו' ואינו זקוק בזה להודעה – משא"כ בנוגע לפרשיות שכל מציאותם יודע לו רק ע"י הודעת אחרים (המזכים) ובמילא – רק זה שיודיעוהו.

(ג) הפרשיות דתפלין הם גוף החפצא דמצות תפלין, לא פחות מאשר הכזית מצה הוא גוף החפצא דמצות מצה,

– לשיטתי דמר צ"ל הודעה שמונחים שם פ' קדש והי' כ"י שמע והא"ש וכו' שהן החפצא (ואין לדבר סוף) – שהרי פשוט שאין התיבה קדש או שם הפ' פ' קדש" החפצא, כ"א הפרשה מתחלתה ועד סופה. וצע"ג כמה מעמא דבר, ואפילו אלו שלא דבר – יודעים (אפילו ה)תוכן דפ' קדש והכ"י (ובפרט עניני בכור אדם ובהמה וחמור – שגם ככוונות תפלין (שבשו"ע) אינם).

(ד) מש"כ הל' חשש – נתכוונתי להסביר דכת"ר דהמניח תפלין פשיטא לי' שהבית גולם אחד (כלאק בלע"ז) ואין בתוכו כלום, ולא בית (שחפצים בתוכו. באַקס).

(ה) ידיעה כללית בנוגע לתפלין" שבמכתבי – כוונתי כפשוטה שזהו חפץ מיוחד (ולא מתעסק וחפץ בעלמא – ואפילו בזה מקום לדון. עיין תוד"ה מנין זבחים מז, א"א²⁸¹. אלא שאינו נוגע לנדו"ד – שכ"ע רואים שזהו חפץ

279 ב. ב.

280 החילוק דחסרון כוונה: שמובאר בשו"ע"ר סי' תפט סי"ב וסי"ד.

281 תוד"ה מנין זבחים מז, א: פריש בקונטרס כגון מתעסק בסכיניו להגביהו ולזרקו ... ונראה האי מתעסק

מיוחד), וכשאוחזו ומניחו על ידו ועל ראשו מקיים בזה מצוה – ותו לא (אף שחסר כל ידיעה בנוגע לפרטי החפץ). ומה שמכריחני לומר כן, הוא (כמש"כ במכתבי הקודם) א דלא אשתמיט בכ"מ כו', ב) מה שבתפלה יוצא כשמתפלל "לדעת זה התינוק"²⁸² ובקרבן אף שאינו יודע שבתוכו "חלב ודם", ובאתרוג – אינו יודע שהוא דר באילנו כו' או שהוא הדר, ובמצה – שנעשה מחמשת המינין וכו'.

ובלבד שלא יהי' סבור – היינו מציאות ידיעה ברורה אצלו – במצה שהוא בשר וכו'.

בכבוד ובברכה.

להעיר מפס"ד מחודשים דרבנו הזקן²⁸³ בנדו"ד:

א) בלכתחילה – מוסיף על כוונות תפלין שבשו"ע המחבר גם הכוונה שציוונו הקב"ה לכתוב ד' פרשיות (כו' ולהניחן – ומזה גם משמע דס"ל דכאו"א שנצטווה להניח תפלין – נצטווה ג"כ לכתוב ד"פ תפלין).

ב) כדיעבד – מיקל באכילת מצה דדוקא באם "הי סבור לאכול בשר (ל"ה הרא"ה. לעיין ר"ן ס"פ ראוהו ב"ד²⁸⁴) ונזדמנה לו מצה ואכלה כסבור שזהו בשר לא יצא" (סתע"ה סכ"ט).

– לעיין פסחים ס, א ושם –

בטח נת' בעתו המכ' בענין שמע"צ²⁸⁵.

ז

ב"ה י"ג שבט תשכ"ח

הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א

אפריון נמטייה על הואילו להופיע בדברות שניות, והפעם אני קורא על עצמי כל העושה על דעת הראשונה הוא עושה²⁸⁶, והרי מכתבי זה נכתב אדעתא של ה"מסירת מודעה" שנתפרשה במכתבי הקודם. והנני על סדר דבריו של הוד כבודו שליט"א.

א) זה לשון הוד כבודו שליט"א: "וביתר ביאור בשלחן ערוך רבנו הזקן: "אכלה כסבור שהוא בשר לא יצא". זאת אומרת, שיש כאן ידיעה מוטעת, וזהו המבטל, ולא חסרון בידיעה". עד כאן לשון הוד כבודו שליט"א. הנה לדידי פשיטא לי שזה הלשון שנקטו בשלחן ערוך דכסבור שאוכל בשר, הוא אך ורק מצד המילי-דעלמא, שקשה לצייר אדם שאוכל ואינו יודע שאוכל. (בגמרא נמצא ציור כזה לענין מתעסק בשבת עב' דאובל וכסבור שכלע רוק, ואף זה לא נאמר אלא לענין אכילה חלב, שיש חלב מהותך, כפירוש רש"י, אבל נדבר גוש בודאי שצריך אדם שאינו יודע שהוא אוכל הוא קשה מאד.) אבל לדינא, אין שום נדנדוד ספק דאובל מצה, ואין לו שום ידיעה על אודות אכילתו בודאי שלא יצא. והוא עוד ברע מני שידוע שהוא אוכל אלא שסוג המאכל נתחלף לו. וחסרון הידיעה הוא הוא המבטל, ולא הידיעה המוטעת. ומלאת דא פשיטא לי טובא. ולפי שעה עולים הם בזכרוני דברי רבנו ז"ל מגדולי הפוסקים, שהיה פשיטא להו שום אחד מוצא בביתו חפץ בפסח, כמבואר כל זה כהדיא בחשובות רע"א סימן ת"י שבט הוא דבג תחת דע"ה, הפסו זה כמורטל ראשון. אלא כמבטל הענין שחם דבין עיניו נתלך זה על זה. אבל שחסרון הידיעה על מציאת חפץ עושה אותו למתעסק, הוא יסוד מוסרי. וכך הוא גם בחס"כ שבת דא' שאם החס"כ אינו יודע שהחפץ הוא ככבודו אין זה שורג אלא מתעסק. והלא דין המתעסק באיסורים וכמציאות דין אחד הוא. של שאם היה דונדו כזה היה פסור מהטאט משום שאין כאן שורג אלא מתעסק. — אם אירע דבר כזה במצוות לא יצא ידי חובתו. ושוב כנוגע לדין, הרי הוא פשוט שאם היה ציור שחייב ברת על הנחת תפלין, והוא מניח בחיב מבלי ידיעה על הפרשות, בודאי שלא היה חייב טאט, דאין זה שורג אלא מתעסק, וממילא ככה"ג כמציאות אין כאן משה מצוה כל עיקר, ולא יצא כמר שמתעסק בש"ע.

ב) בנוגע לאות ב' גב' במכתבו של הוד כבודו שליט"א, הנה במכתבי הראשון שבו באו דברי כמציאות גדול כמכתבי שצירף לתודיעי שבנתיב הכתובים מובנים פרישות של חרות, ועל סידקה"ג"י ככך, וכל הראיה יפסם בישרים, כי הטיחם זהה של "דוד כבוד" באי-הודיעא בידי כל הטענות הללו של הודיעת חובך הפרשיות ורופר, והנני בזה לפרש שיחה.

קדשים היינו מותכין לחתיכת סימנין ולא לשם זביחה.

282 לדעת זה התינוק: שו"ת ריב"ש סי' קנז, בשם רבי שמשון מקינון. הובא בדרך מצותין קיה, א.

283 דרבנו הזקן: בשו"ע שלו סי' כה סי"א: יכוין בהנחת התפלין שצונו הקב"ה לכתוב ד' פרשיות אלו ... ולהניחן. ונתבאר בשיחת יו"ד שבט תשכ"ח (יומיים אחרי כתיבת המכתב שלפנינו), שיחות קודש תשכ"ח ע' 382, ובלקו"ש חי"ז ע' 188 בשוה"ג.

284 ר"ן: ר"ה (ז, ב) ד"ה גרסינן (בשם הרא"ה): כסבור לאכול בשר ואכל מצה.

285 מ"ב מ"ח תשכ"ח, שנדפס באגרות קודש חכ"ה אגרת ט'שצד.

286 משנה כתובות פט, ב: על מנת כתובה הראשונה מחזירה.

287 בגמרא: שבת עג, א: כסבור רוק הוא ובלעו.

288 כפירוש רש"י: שם ד"ה ואבי: קסבר רוק הוא שהיה חלב נימוח ובלעו.

289 מגדולי הפוסקים: ראה תוס' פסחים כא, א ד"ה ואי: ואין זה מצוי כיון שאין ידוע היכן הוא. וראה שו"ע ר"י סי'

אינו נקרא שהוא עובר עבירה בשוגג, אלא שהוא מתעסק, מפני שחסרה לו כל עיקר הידיעה על אודות מציאות החמץ, כמבואר כל זה בהדיא בתשובת רע"א סימן ח', שגם הוא וגם החות דעת, תפסו זה כמושכל ראשון. אלא שבמהלך הענין שהם דנין עליו נחלקו זה על זה. אבל שחסרון הידיעה על מציאות החמץ עושה אותו למתעסק, הוא יסוד מוסד. וכן הוא גם בתוס' שבת י"א²⁹⁰ שאם החיט אינו יודע שהחמץ הוא בכגדו אין זה שוגג אלא מתעסק. והלא דין המתעסק באיסורים ובמצוות דין אחד הוא, שכל שאם היה זדונו כרת היה פטור מחטאת משום שאין כאן שוגג אלא מתעסק, אם אירע דבר כזה במצוות לא יצא ידי חובתו. ושוב בנוגע לדין, הרי הוא פשוט שאם היה ציור שחייב כרת על הנחת תפלין, והוא מניח בתנים מכלי ידיעה על הפרשיות, בודאי שלא היה חייב חטאת, דאין זה שוגג אלא מתעסק, וממילא ככה"ג במצוה אין כאן מעשה מצוה כל עיקר, ולא יצא כמו שנפסק בש"ע.

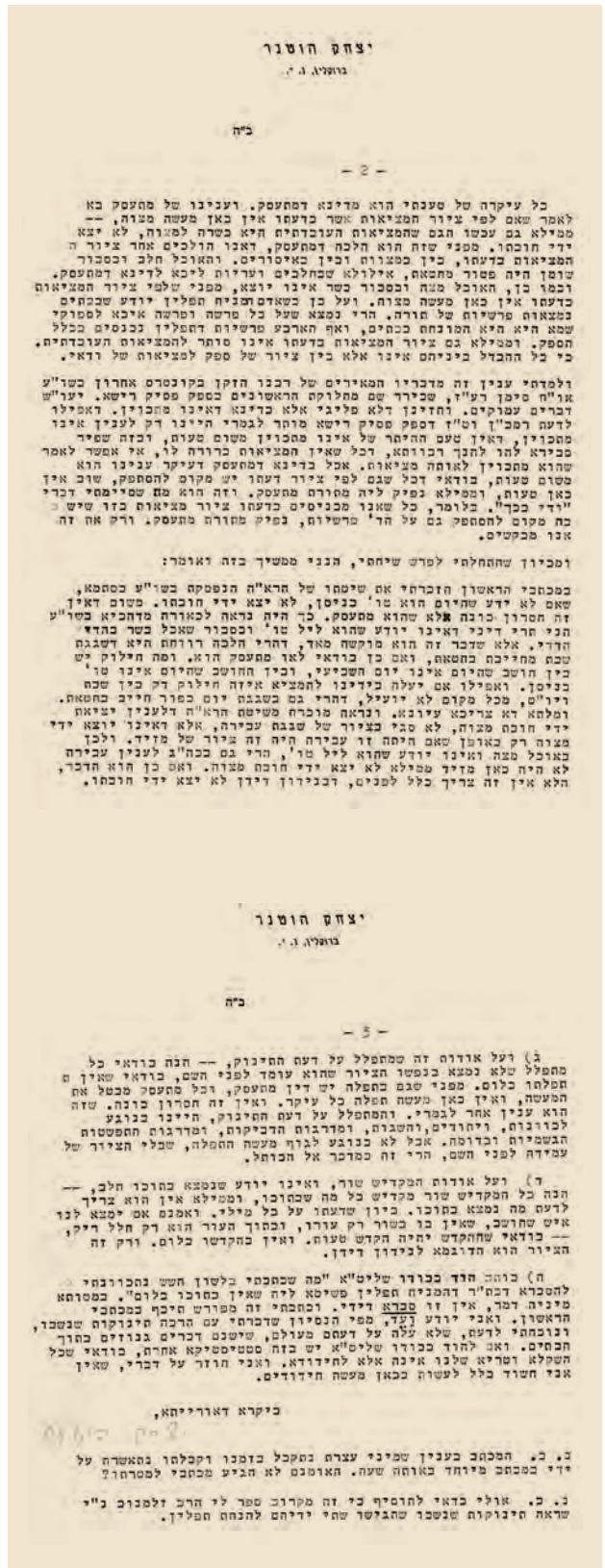
ב) בנוגע לאות ב' וג' במכתבו של הוד כבודו שליט"א, הנה במכתבי הראשון שבו באו דברי בצמצום גדול כתבתי שצריך להודיעו שבפנים הכתים מונחים פרשיות של תורה, ועל זה סיימתי ודי בכך. וכל הרואה ישפט מישירים, כי הסיום הזה של "ודי בכך" בא להוציא מידי כל הטענות הללו של הודעת תוכן הפרשיות וגו'. והנני בזה לפרש שיחת.

כל עיקרה של טענתי הוא מדינא דמתעסק. וענינו של מתעסק בא לאמר שאם לפי ציור המציאות אשר בדעתו אין כאן מעשה מצוה, ממילא גם עכשו הגם שהמציאות העובדתית היא כשרה למצוה, לא יצא ידי חובתו, מפני שזה הוא הלכה דמתעסק, דאנו הולכים אחר ציור המציאות בדעתו, בין במצוות ובין באיסורים, והאוכל חלב וכסבור שומן היה פטור מחטאת, אילולא שבחבלים ועריות ליכא לדינא דמתעסק²⁹¹. וכמו כן, האוכל מצה וכסבור בשר אינו יוצא, מפני שלפי ציור המציאות בדעתו אין כאן מעשה מצוה. ועל כן כשאדם המניח תפלין יודע שבכתים נמצאות פרשיות של תורה, הרי נמצא שעל כל פרשה ופרשה איכא לספוקי שמא היא היא המונחת בבתים, ואף הארבע פרשיות דתפלין נכנסים בכלל הספק, וממילא גם ציור המציאות בדעתו אינו סותר להמציאות העובדתית, כי כל ההבדל ביניהם אינו אלא בין ציור של ספק למציאות של ודאי.

ולמדתי ענין זה מדברים המאירים של רבנו הזקן בקונטרס אחרון בשו"ע או"ח סימן רע"ז, שבירר שם מחלוקת הראשונים בספק פסיק רישא, יעו"ש דברים עמוקים. וחזינו דלא פליגי אלא בדינא דאינו מתכוין, דאפילו לדעת רמב"ן וט"ז דספק פסיק רישא מותר לגמרי היינו רק לענין אינו מתכוין, דאין טעם ההיתר של אינו מתכוין משום טעות, ובזה שפיר סבירא להו להנך רבנותא, דכל שאין המציאות ברורה לו, או אפשר לאמר שהוא מתכוין לאותה מציאות, אבל בדינא דמתעסק דעיקר ענינו הוא משום טעות, בודאי דכל שגם לפי ציור דעתו יש מקום להסתפק, שוב אין כאן טעות, וממילא נפיק ליה מתורת מתעסק. וזה הוא מה שסיימתי דברי "ודי בכך", כלומר, כל שאנו מכניסים בדעתו ציור מציאות כזו שיש בה מקום להסתפק גם על הד' פרשיות, נפיק מתורת מתעסק, ורק את זה אנו מבקשים.

ומכיון שהתחלתי לפרש שיחתי, הנני ממשיך בזה ואומר:

במכתבי הראשון הזכרתי את שיטתו של הרא"ה הנפסק בשו"ע בסתמא, שאם לא ידע שהיום הוא ט"ו בניסן, לא יצא ידי חובתו, משום דאין זה חסרון כונה אלא שהוא מתעסק, כך היה נראה לכאורה מדהביא בשו"ע הני תרי דיני דאינו יודע שהוא ליל ט"ו וכסבור שאכל בשר בהדי הדדי. אלא שדבר זה הוא מוקשה

תלג קו"א ס"ק ג, דלא קיי"ל הכי.

290 ע"א ד"ה שמא: דאפילו יצא ליכא איסור דאורייתא, כדאיתא בפ"ב ד"ב (דף כו:ו) הכיר בה ושכחה, לענין שבת פטור מלאכת מחשבת אסרה תורה. הובא בשו"ע ר"י רנב סי"ו.

291 כריתות יט, וב. כ"ה לענין קיום מצוה, כמבואר בשו"ע ר"י תעה סכ"ח.

מאד, דהרי הלכה רווחת היא דשגגת שבת מחייבת כחטאת²⁹², ואם כן בודאי לאו מתעסק הוא, ומה חילוק יש בין חושב שהיום אינו יום השביעי, ובין החושב שהיום אינו ט"ו בניסן. ואפילו אם יעלה בידינו להמציא איזה חילוק דק בין שבת וי"ט, מכל מקום לא יועיל, דהרי גם בשגגת יום כפור חייב בחטאת, ומלתא דא צריכא עיונא. ונראה מוכרח משיטת הרא"ה דלענין ידיעת ידי חובת מצוה, לא סגי בציור של שגגת עבירה, אלא דאינו יוצא ידי מצוה רק באופן שאם היתה זו עבירה היה זה ציור של מזיד. ולכן באוכל מצוה ואינו יודע שהוא ליל ט"ו, הרי גם ככה"ג לענין עבירה לא היה כאן מזיד ממילא לא יצא ידי חובת מצוה. ואם כן הוא הדבר, הלא אין זה צריך כלל לפנינו, דבנידון דידן לא יצא ידי חובתו.

ג) ועל אודות זה שמתפלל על דעת התינוק, - הנה בודאי כל מתפלל שלא נמצא בנפשו הציור שהוא עומד לפני השם, בודאי שאין תפלתו כלום. מפני שגם בתפלה יש דין מתעסק, וכל מתעסק מבטל את המעשה, ואין כאן מעשה תפלה כל עיקר. ואין זה חסרון כונה, שזה הוא ענין אחר לגמרי. והמתפלל על דעת התינוק, היינו בנוגע לכוונות, ויחודים, והשגות, ומדרגות הדביקות, ומדרגות התפשטות הגשמיות וכדומה, אבל לא בנוגע לגוף מעשה התפלה, שבלי הציור של עמידה לפני השם, הרי זה כמדבר אל הכותל.

ד) ועל אודות המקדיש שור, ואינו יודע שנמצא בתוכו חלב, הנה כל המקדיש שור מקדיש כל מה שבתוכו, וממילא אין הוא צריך לדעת מה נמצא בתוכו. כיון שדעתו על כל מילי. ואמנם אם ימצא לנו איש שחושב, שאין בו בשור רק עור, ובתוך העור הוא רק חלב ריק, - בודאי שזההקדש יהיה הקדש טעות, ואין בהקדשו כלום, ורק זה הציור הוא הדוגמא לנידון דידן.

ה) כותב הוד כבודו שליט"א "מה שכתבתי בלשון חשש נתכוונתי להסביר דכת"ר דהמניח תפילין פשיטא ליה שאין בתוכו כלום. במטותא מיניה דמר, אין זו סברא דידי, וכתבתי זה מפורש תיכף במכתבי הראשון, ואני יודע וְעַד, מפי הנסיון שדברתי עם הרבה תינוקות שנשבו, ונוכחתי לדעת, שלא עלה על דעתם מעולם, שישנם דברים גנוזים בתוך הבתים. ואם להוד כבודו שליט"א יש בזה סטטיסטיקא אחרת, בודאי שכל השקלא וטריא שלנו אינה אלא לחידודא. ואני חוזר על דברי, שאין אני חשוד כלל לעשות ככאן מעשה חידודים.

ביקרא דאורייתא,

יצחק הוטנר

נ.ב. המכתב בענין שמיני עצרת²⁹³ נתקבל בזמנו וקבלתו נתאשרה על ידי במכתב מיוחד באותה שעה. האומנם לא הגיע מכתבי למטרתו?

נ.ב. אולי כדאי להוסיף כי זה מקרוב ספר לי הרב זלמנוב נ"י שראה תינוקות שנשבו שהגישו שתי ידיהם להנחת תפילין.

כט. ברכות ליום ההולדת השבעים של הרבי

לפנינו דוגמאות של ברכות שניתנו לרבי לקראת י"א ניסן תשל"ב, מתוך "ספר הברכות לשנת השבעים".

בכרך זה נרשמו ברכות לרבי, על ידי גדולי הרבנים בארה"ק, שרים, חברי כנסת ואישי צבור. מתוכם נבחרו מספר ברכות שנכתבו על ידי אישים המפורסמים יותר:

מר שניאור זלמן שז"ה.

הרב עובדי' יוסף.

שר החוץ אבא אבן.

הרב שלמה גורן.

המשורר אברהם שלונסקי.

רמטכ"ל דוד אלעזר.

שר הדתות זרח ורהפטיג.

השר שמעון פרס.

292 משנה שבת סז, ב. גמרא שם ע, ב.

293 מ"ב מ"ח תשכ"ח, שנדפס באגרות קודש חכ"ה אגרת ט'שצד.

אלוף פקוד המרכז רחבעם זאבי, הי"ד.
 המשורר אורי צבי גרינברג.
 חבר כנסת ר' אברהם ורדיגר.
 חבר כנסת זבולון המר.
 סגן שר אבנר חי שאקי.
 חבר כנסת אריה אליאב.
 אלוף פיקוד הדרום אריאל שרון.
 חבר כנסת הרב מנחם פרוש.
 הרב משה צבי נריה.
 ראש העיר ירושלים טדי קולק.
 מר אפרים קציר.

כתוספת למכתבי ותשורת –

מיטב הברכה, האהבה והיקר לאדמו"רי, ידיד לבבי, בהגיעו לשיבה טובה בשטו"מ – בתוך קהל המאחלים – ו' ניסן תשל"ב.

שניאור זלמן שזר

בעזה"י ו' ניסן תשל"ב. תזכו לשנים רבות נעימות וטובות.

אל כבוד ידיד עליון וידיד נפשנו הרב הגאון הצדיק בן של קדושים, אראלים ותרשישים. פאר הדור והדרו, עמוד הימני, פטיש החזק מזכה הרבים עמו עוז ותושיה ונהורא עמיה שרי כקש"ת כמהר"ר מנחם מנדל שניאורסון שליט"א, האדמו"ר מליובאוויטש, יאריך ה' ימיו ושנותיו עד ביאת גואל צדק אמן.

שמח לבי ויגל כבודי בשמעי כי הדרת גאונו הגיע לשיבה לאורך ימים טובים. ותאזרני שמחה. והנני מתכבד לברכו מקרב לב שעוד יזכה לאריכות ימים ושנים בטוב ובנעימים, ולהמשיך בפעליו הכבירים והנשגבים. ויקיים בו: עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו, וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים.

אשרי חלקו ומה נעים גורלו שזכה להיות ממצדיקי הרבים בדור יתום זה, אבל אין דור יתום שכבוד גאונו שרוי בתוכו, ועליו יומלץ: והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

הש"ת יתן לו כח וחיל בריאות איתנה ונהורא מעליא חיים טובים ארוכים ומתוקנים, ועיני קדשו תחזינה בביאת גואל צדק הן משיח לישראל, יגל יעקב ישמח ישראל אמן ואמן.

בברכת חג כשר ושמח וכל טוב

וביקרא דאורייתא, הדורש שלום גאונו ותורתו כל הימים

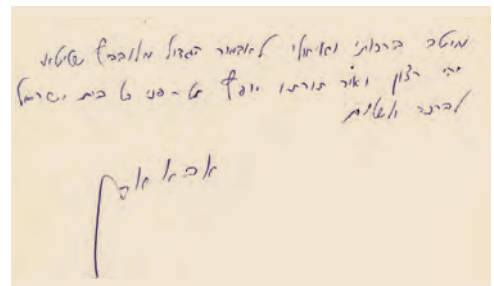
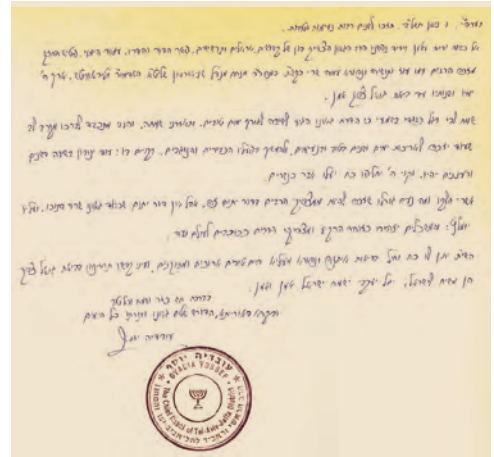
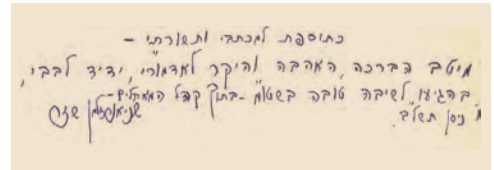
עובדיה יוסף

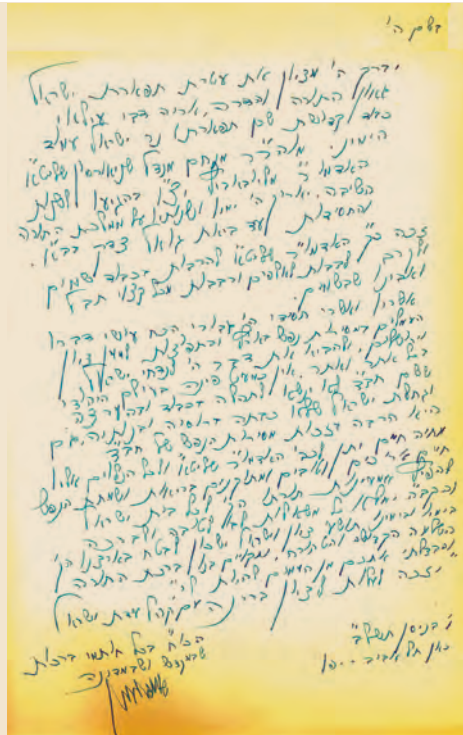
מיטב ברכותי ואיחולי לאדמו"ר הגדול מלובביץ שליט"א
 יהי רצון ואור תורתו יופץ על-פני כל בית ישראל לברכה ולשלום.

אבא אבן

בשם ה'

יברך ה' מציון את עטרת תפארת ישראל גאון התורה והדרה, אריה דבי עילאי כבוד קדושת שם תפארתו נר ישראל עמוד הימיני מוהר"ר מנחם מנדל שניאורסון שליט"א האדמו"ר מליובאוויטש

יצ"ו בהגיעו לשנות השיבה, יאריך ה' ימיו ושנותיו על ממלכת התורה והחסידות עד ביאת גואל צדק בב"א.

זכה כ"ק האדמו"ר שליט"א להרבות בכבוד שמים ולקרב לבבות לאלפים ורבבות מכל קצויה תבל לאבינו שבשמים.

אשריו ואשרי חסידי ה' גבורי הכח עושי דברו העמלים במסירות נפש בארץ ובתפוצות למען ציון וירושלים, ולהביא את דבר ה' לנדחי ישראל, בכל אתר ואתר. אין כמעט פינה בעולם היהודי ששם חב"ד לא ינשא לתהלה בכבוד ובהערצה. וגלות ישראל שלא כבתה ברוסיה ובנותיה, גם היא הרבה בזכות מסירות הנפש של חב"ד.

מחיה חיים יתן לכב"ק האדמו"ר שליט"א ולכל הנלוים אליו חיים ארוכים וטובים ומתוקנים בריאות ושמחת הנפש להפיץ ממעינות תורתו הק' לכל בית ישראל והקב"ה ימלא כל משאלות לבו לטובה ולברכה, בימיו ובימינו ותושע ציון וישראל ישכון לבטח בארצנו הק' השלמה הקדושה והטהורה, ותקויים בנו ברכת התורה "והבדלתי אתכם מן העמים להיות לי".

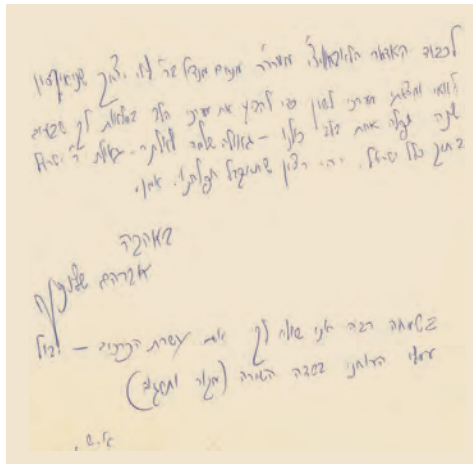
יזכה לעלות לציון ברינה עם קהל עדת ישראל.

ו' בניסן תשל"ב

כאן תל אביב - יפו

הכו"ח בכל חותמי ברכות שבמקדש ושבמדינה

שלמה גורן

לכבוד האדמו"ר הלאבאוויצ'י מוהר"ר מנחם מנדיל ב"ר לוי יצחק שניאורסון

לוואי ומצאתי מערכי לשון כדי להביע את מערכי הלב במלאות לך שבעים שנה. תפלה אחת בלב כולנו - גאולה שלמה לאלתר - גאולת ר' ישראל בתוך כלל ישראל. יהי רצון שתקבל תפלתנו, אמן.

כאהבה

אברהם שלונסקי

בשמחה רבה אני שולח לך את עשרת הכרכים - יבול עמלי הרוחני בשדה השירה (מקור ותרגום)

א. ש.

לכבוד

הרבי מלובביץ' שליט"א

מיטב הברכות למלאות לך שבעים שנה.

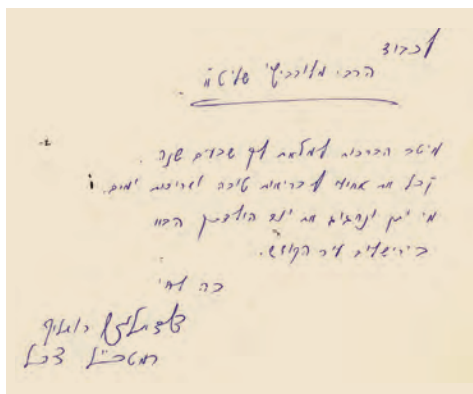
קבל את אחולי לבריאות טובה ואריכות ימים.

מי יתן ונחוגג את יום הולדתך הבא בירושלים עיר הקודש.

כה לחי

דוד אלעזר ר/ אלוף

רמטכ"ל צה"ל

לכבוד

הרבי מלובביץ שליט"א

נא לקבל ברכותי הלבביות ליוכלו השבעים, וקווי ד' יחליפו כח,

ויתן ד' ויוסיף לכת"ר הרבה שנים של מעשים גדולים למען עם ישראל ותורת ישראל.

זרח ורהפטיג

ב"ה, ירושלים עיה"ק

ר"ח ניסן תשל"ב

לכבוד הרבי מלובביטש שליט"א

במלאות לך שבעים – מתפללים בני עמך שתוסיף להקרין מחמתך ודעותיך, כך שתורת ישראל תעמיק שרש ואהבת ישראל תרחיב היקף וחיבת ארץ ישראל תשמש להן סדן.

כה לחי

שמעון פרס

כבוד הרבי מלובביץ שליט"א

ביום הולדתך השבעים – קבל נא את ברכתי, הדל מרבבה, אבל המאחל לך בכל לב בריאות ואריכות ימים.

ויהי רצון שאת יום הולדתך הבא נחוג בעיה"ק ירושלים תובכ"א.

רחבעם זאבי

אלוף פיקוד המרכז

ניסן תשל"ב

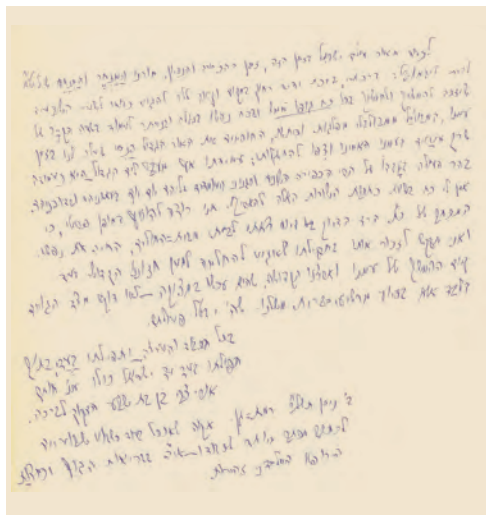
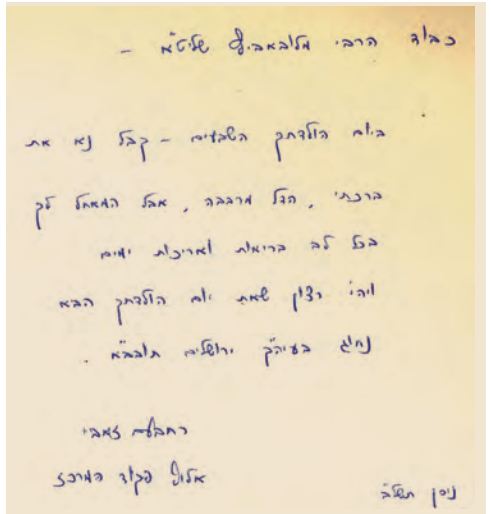
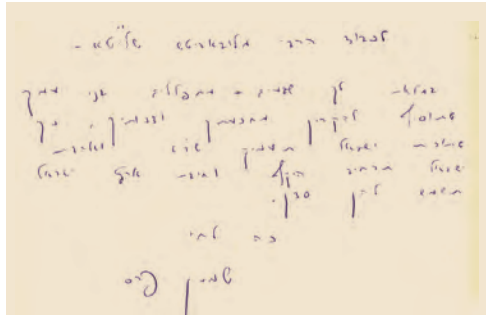
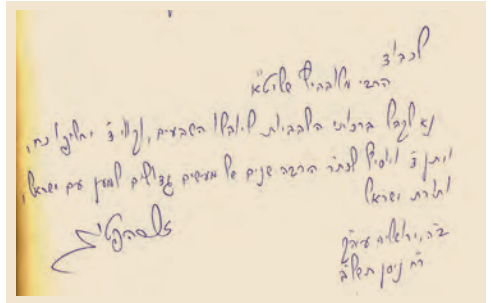
לכבוד מאור עולם ישראל בזמן הזה, זמן ההכחשה והנסיון, מורנו המנחה והמנחם שליט"א לבית לובאביץ: ברכתי, ברכת ידיד רחוק במקום וקרוב ללב להגיע כבודו לשנת השבעים שיזכה להמשיך ולהמשיך בכל כח גופו ממש ובכח נפשו בנגלה ובנסתר לעמוד בשדה הקרב של עמנו, המבולבל ממבולכלי מפלגות וכיתות, החוסמים את האור הגדול הנסי שעלה לנו בזמן שרק מעטים בעמנו האמינו וצפו להתגלותו; עמידתו אף מעבר לים הגדול היא כעמודה בהר העולה בגבהו על הרי הכפירה השונים וסגנוני העומדים עליהם יום יום בעתוניהם ובדוכניהם. אין לי כח בשעת כתיבת השורות האלה להאריך, אני רוצה להוסיף באופן פרטי, כי המכתב של כ"ת הרם בדיוק ביום צאתי לביתי מבית-החולים, החיה את נפשי. ואני מבקש לזכור אותי בתפילתו שאגיע להחלמה למען חזוננו הקדוש, בעד קיום ההמשך של עמנו וארצנו הקדושה, שהיא עכשיו במצוקה – לאו דוקא מצד הגויים בלבד אלא בסיוע מרשיעי-ברית משלנו, שה' יכטל פעולתם.

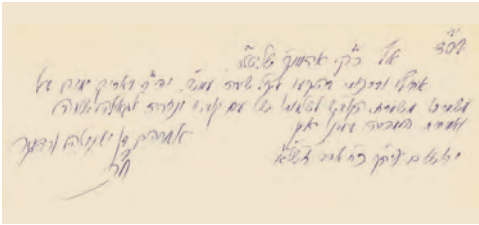
בכל הכבוד והערצה - ותפילתו בעדי, בתוך תפילתו בעד עם ישראל כולו אני חותם

אורי צבי בן בת שבע הזקוק לברכה

ב' ניסן תשל"ב רמת-גן

אקווה שאוכל בעוד כשבוע שבועיים לכתוב מכתב מיוחד לכבודו אי"ה בבריאות הגוף וכמצות הרופא המלמדני זהירות.

בס"ד

אל כ"ק אדמו"ר שליט"א

איחולי וברכותי בהגיעו לגיל שיבה עמ"ש. יה"ר ויאריך ימים על משמרתו משמרת הקודש לשלמותו של עם קודש ונזכה לגאולה שלמה ואמתית במהרה בימינו אמן.

אברהם בן יענטה ורדיגר

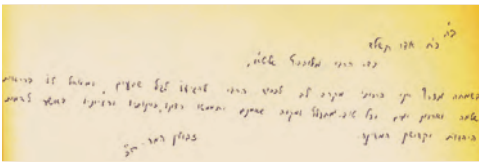
ח"כ

ירושלים עיה"ק כ"ח אדר תשל"ב

ב"ה

כ"ח אדר תשל"ב

כב' הרבי מלובביץ שליט"א

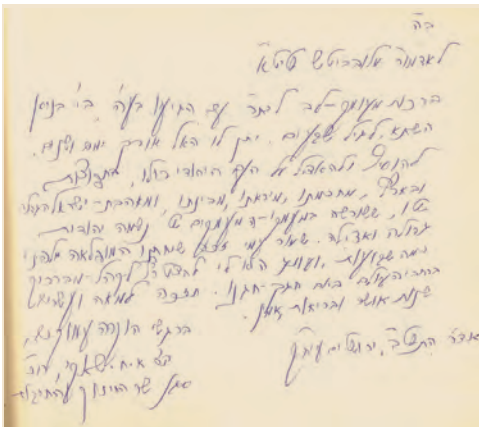

בשמחה מצרף אני ברכותי מקרב לב לכבוד הרבי להגיעו לגיל שבעים, ומאחל לו בריאות שלמה ואריכות ימים וכל טוב, ומתפלל ומקוה שאמנם יתמשו רצונו, כוונותיו ורעיוניו באשר לדמות היהדות וקדושת המדינה.

זבולון המר, ח"כ

ב"ה

לאדמו"ר מלובביטש שליט"א

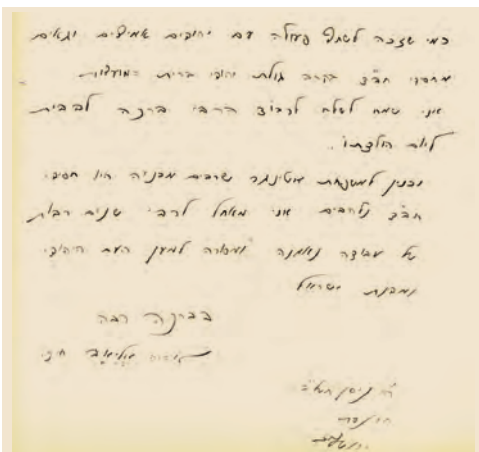
ברכות מעומק-לב לכת"ר עם הגיעו בע"ה, בי' בניסן השתא, לגיל שבעים. יתן לו הא-ל אורך ימים ושנים, להוסיף ולהאציל על העם היהודי כולו, בתפוצות ובארץ, מחכמתו, מיראתו, מבינתו, ומאהבת-ישראל הגדולה שלו, ששורשה במעמקי-המעמקים של נשמה יהודית גדולה ואצילה. שמור עמי זכר שיחתנו המופלאה מלפני כמה שבועות, ועונג הוא לי להצטרף לקהל – מברכיך ברחבי העולם ביום חגך-הגנו. תזכה למאה ועשרים שנות אושר ובריאות אמן.

כרגשי הוקרה עמוקים

ד"ר א.ח. שאקי, ח"כ

סגן שר החינוך והתרבות

אד"ר התשל"ב, ירושלים עיה"ק

כמי שזכה לשתף פעולה עם יהודים אמיצים וגאים מחסידי חב"ד בקרב גולת יהודי ברית המועצות,

אני שמח לשלח לכבוד הרבי ברכה לבבית ליום הולדתו.

וכנין למשפחת אטינגר שרבים מבניה היו חסידי חב"ד נלהבים אני מאחל לרבי שנים רבות של עבודה נאמנה ומסורה למען העם היהודי ומדינת ישראל.

בברכה רבה

אריה אליאב, ח"כ

ר"ח ניסן תשל"ב

הכנסת, ירושלים

לכבוד הרבי היקר,
בברכה חמה ליום הולדתך השבעים עד מאה ועשרים, ובציפיה לחיזוק מאבקך -
להאדרת ביטחוננו של עם ישראל בכוחו,
להתנחלות יהודית נרחבת בשטחים,
להחזקת הגבולות הקיימים,
לשחרור יהודי רוסיה.
בהוקרה ובהערכה רבה

א. שרון אלוף

אלוף פיקוד הדרום

ב' בניסן תשל"ב

ב"ה, ו' ניסן תשל"ב

רומע"כ הדר"ג כבוד קדושתו

אדמו"ר שליט"א מלובביץ

בשהותי בימים האחרונים בלונדון בשיבת ההנהלה העולמית של אגודת ישראל החלטנו כולנו
בחגיגות רבה להביע ברכת תנועת אגודת ישראל ליום הגדול יום ההולדת של רומעכת"ר
שליט"א.

עם שובי היום לאה"ק אני שמח על ההזדמנות שניתנה לי ע"י האי גברא יקרא שליח נאמן
לשולחו ה"ה הרה"ח ר' שלמה מיינדצ'יק שי' שנתון לי הזדמנות מיוחדת להעביר אישית ברכתי
האישית.

בחרדת קודש אני מצטרף לרבבות אלפי ישראל בברכותי מעומק הלב שייזכהו השי"ת באריכות
ימים ושנים בכל טוב, כי רבים צריכים לו.

אנו זקוקים לו במערכותינו על קדש עמנו ובמערכה הגדולה שלפנינו על קדושת עמנו.

נזכה לאורו הגדול, בימיו ובימינו יבא משיח צדקנו.

ובסיום חייב אני לומר כי עמוק עמוק חקוקים במוחי ובלבבי השעות הגדולות שזכיתי להיות
במחיצתו הדר"ג כבוד קדושתו שליט"א.

אני מחכה ומצפה להארת פניו.

מנחם הנו"מ [הנולד מהאשה] שפרה פרוש

"ואברכה מברכיך"

הבוחר בעמו ישראל וברועיו הנאמנים,

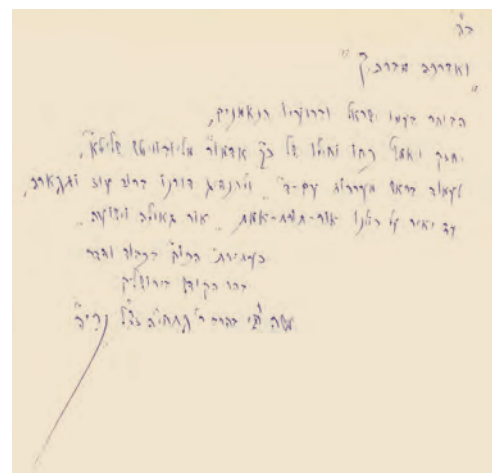
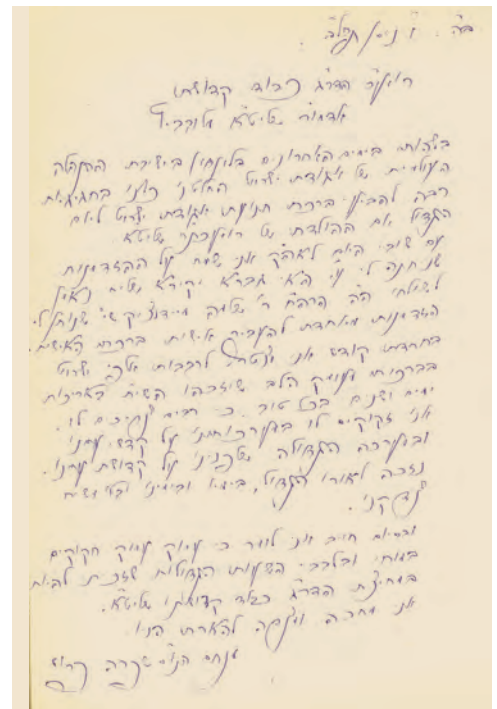
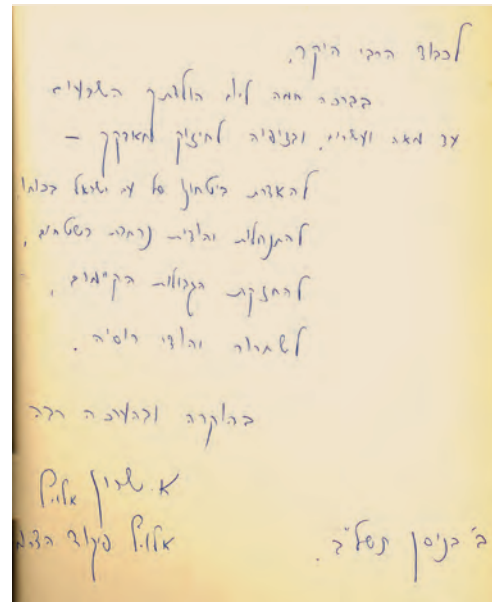
יחזק ויאמץ כחו וחילו של כ"ק אדמו"ר מליובוויטש שליט"א

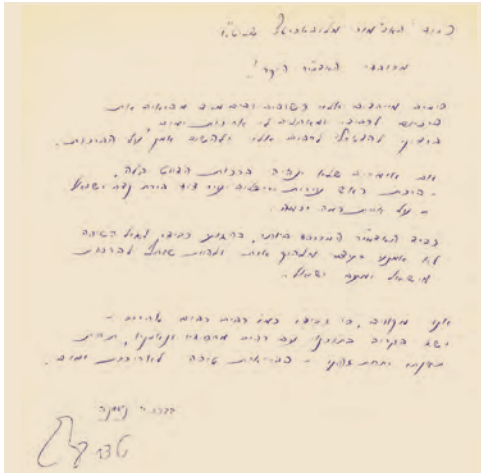
לעמוד בראש מערכות עם ד', ולהנהיג דורנו ברוב עוז ותפארה, עד יאיר על כולנו אור-תורת-
אמת, אור גאולה וישועה.

כעתירת הכו"ח בכבוד והדר

בהר הקודש בירושלים

משה צבי בהרב ר' פתחיה צ"ל נריה

כבוד האדמו"ר מלובאביטש שליט"א

מכובדי האדמו"ר היקר!

בימים מיוחדים אלה כשרבים רבים מאד מביאים את ברכתם לכבודו ומאחלים לו אריכות ימים, ברצוני להצטרף לרבים אלו ולהשיב אמן על הברכות.

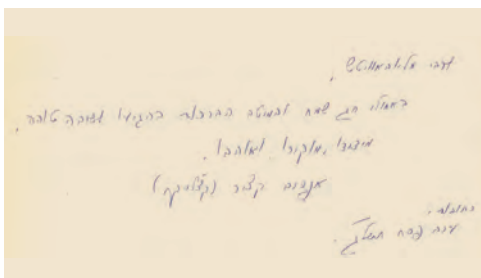
אם אומרים שלא תהיה ברכות הדיוט קלה – ברכת ראש עירית ירושלים עיר דוד בירת נצח ישראל – על אחת כמה וכמה.

כבוד האדמו"ר המכובד ביותר, בהגיע כבודו לגיל השיבה לא אמנע מעצמי מלברך אותו ולהיות שותף לברכות מישראל ומעם ישראל.

אנו מקווים, כי כבודו כמו רבים רבים אחרים – ישב בקרוב בתוכנו עם רבים מחסידי ונאמניו, תחת תאנתו ותחת גפנו – בבריאות טובה לאריכות ימים.

בברכה נאמנה

טדי קולק

לרבי מליובאוויטש

באיחולי חג שמח ובמיטב הברכות בהגיעו לשיבה טובה,

מידידו מוקירו ואוהבו

אפרים קציר (קצ'לסקי)

רחובת

ערב פסח תשל"ג

עניני רבנות ורבנים

ל. רבי יהודה אבן עטר, ראש רבני פאס

לפנינו 12 מאגרותיו של רבי יהודה אבן עטר (פאס תט"ו - תצ"ג), ראש רבני פאס, ומכונה בפי יהודי מרוקו בשם ארבי אלקביר [רבינו הגדול].

אודותיו נכתבו סקירות קצרות במספר מקומות, והמושגות שבהם - נכתבה על ידי מוה"ר משה עמאה, ב"מבוא" לספר "שו"ת רבי יהודה בן עטר" שיצא לאור בעריכתו (מכון ירושלים תשמ"ט) ע' 29-44.

יתוספו כאן איזה פרטים, שאותם יש ללמוד מתוך המתפרסם כאן, ומתוך כתבים נוספים שבארכיון הספרייה:

באשר לסדר היחס שלו מביא הרב עמאר מהקדמת בנו כמוה"ר עובד ן' עטר לספרו "שיר מכתם" (וכעין זה בשושלת היוחסין שנהגה המשפחה לכתוב בכתובות המועתקת ב"אגרת יחס פאס"):

בן המשכיל ונבון חסיד וכשר ועניו כה"ר **יעקב** ז"ל בן לאותו צדיק החכם השלם בחכמת האלהות חסיד ועניו כה"ר **אברהם** ז"ל בן איש חיל רב פעלים החכם השלם החסיד וקדוש ועניו כמה"ר **יעקב** זצוק"ל.

ובאשר לבני משפחתו כותב שם, שהיה לו אח אחד בשם אברהם, ולו בן בשם ר' יעקב שו"ב. ואשר היה לו בן אחד בשם רבי עובד, ולו שלשה בנים: ר' אברהם, ר' יהודה ור' רפאל דוד. ויש להוסיף על כך:

(א) היתה לו גם בת בשם שיאחה. היא נישאה ב"ז מ"ח תע"ב לבן-דודה שם טוב בן ר' אברהם הנ"ל, כרשום בפנקס רישומי הנישואים של היעב"ץ¹:

יום ו' י"ז לחשוון חופת בחור משכיל ונבון **שם טוב** בן המש' ונבון הכשר וירא את ה' מרבים כה"ר **אברהם** ז"ל בן המש' ונבון הכשר העניו איש חיל רב פעלים ירא אלקים וסר מרע טוב בעיני אלקים ואדם כה"ר **יעקב** ז"ל בן החכם המקובל ממארי מדות כה"ר **אברהם** זלה"ה בן לאותו צדיק החכם השלם החסיד בכתר תורה וכתר ש"ט מעוטר כמה"ר **יעקב** זלה"ה המכונה **בן עטר** ובתולה שיאחה בת החכם השלם דיין ומצויין רבה דעמה מדברנא דאומתיה מרן כמה"ר **יהודה** נר"ו בן המשכיל ונבון הכשר העניו [...] כה"ר **יעקב** הנז"ל בכה"ר **אברהם** הנז"ל בכמה"ר **יעקב** הנז"ל.

(ב) באותו פנקס רשומים גם נישואיו של נכדו ר' יהודה הנ"ל:

יום ד' כ"ד לחשוון [תקט"ז] הבחור **יהודה** ב"ר הח' פרי צדיק עץ חיים כה"ר עובד ז"ל בר הח' השלם והכולל הדיין המצויין הרב המובהק המופלא שבסנהדרין סבא דמשפטים מו"ר הרב הגדול כמוה"ר **יהודה** זלה"ה ... ן' **עטר**.

(ג) לבנו ר' **עובד** הנ"ל היו גם שתי בנות, האחת בשם **רבקה**, שנישואיה נרשמו באותו פנקס:

יום ו' יז לכסלו [תע"ג] חופת בחור **שמואל** בר **נחמוש** בן **מיארה** ובתולה **רבקה** בת המש' ונבון פרי צדיק עץ חיים כה"ר **עובד** נר"ו בן החכם השלם דיין ומצויין הכולל רבא דעמיה מדברנא דאומתיה מוריננו הרב כמה"ר **יהודה** נר"ו ... בן **עטר**.

(ד) והשניה בשם **דונא**, שנישואיה נרשמו בפנקס הנ"ל:

ב"ב [בו ביום, כ' אלול תצ"א] בחור **אברהם** בן הנבון פרי צדיק עץ חיים כה"ר **חיים שם טוב** ס"ט בן הנבון הכשר וירא את ה' מרבים גזע ישישים וכלו מחמדים כה"ר **אברהם** ז"ל בן איש חיל רב פעלים הנבון כשר וענו ירא אלקים וסר מרע טוב בעיני אלקים ואדם כה"ר **יעקב** ז"ל בן החכם המקובל ממארי מדות כה"ר **אברהם** זלה"ה בן לאותו צדיק הח' השלם וחסיד בכתר תורה וכתר ש"ט מעוטר כה"ר **יעקב** זלה"ה **בן עטר**, ובתו' **דונה** בת הנבון פרי צדיק עץ חיים כה"ר **עובד** נר"ו בן הח' הש' והכולל הדיין המצויין הרב המובהק מופלא שבסנהדרין כמוה"ר **יהודה** נר"ו בן איש חיל רב פעלים הנבון כשר וענו ירא אלקים וסר מרע טוב בעיני אלקים ואדם כה"ר **יעקב** ז"ל הנז"ל בכה"ר **אברהם** הנז"ל בכה"ר **יעקב** ז"ל הנז"ל ה' בן **עטר**.

1 ראה לקמן פרק הבא.

הבעל הוא בנו של ר' שם טוב דלקמן.

ה) בנו מוה"ר **עובד** הנ"ל נשא אשה (בנישואים שניים) בח"י מנ"א תצ"ד, כרשום בפנקס הנישואים הנ"ל:

אור ליום ג' בש' ח"י באב התצ"ד חופת נבון חכם כה"ר **עובד** בן הח' הש' דיין ומצויין הרב המובהק סבא דמשפטים החסיד נר ישראל כמוהר"ר יהודה בן עטר.

ו) ר' אברהם, אחיו של הריב"ע, היה לו בן נוסף בשם שם טוב, שנישואיו רשומים בפנקס הנ"ל:

יום ו' יז לחשוון [תע"ב] חופת בחור משכיל ונבון ר' **שמטוב** בן המש' ונבון הכשר וירא את ה' מרבים כה"ר **אברהם** ז"ל בן המש' ונבון הכשר העניו איש חיל רב פעלים ירא אלקים וסר מרע טוב בעיני אלקים ואדם כה"ר **יעקב** ז"ל בן החכם המקובל ממארי מדות כהה"ר **אברהם** זלה"ה בן לאותו צדיק החכם השלם החסיד בכתר תורה וכתר שם טוב מעוטר כמה"ר **יעקב** זלה"ה המכונה בן עטר.

בנו ר' אברהם נשא את נכדת מוהריב"ע כנוצר לעיל.

ז) מוהריב"ע היה לו אח נוסף בשם **יוסף**, ולו שלשה בנים שמואל, יעקב ויצחק. נישואיו של ר' שמואל רשומים בפנקס הנ"ל:

יום ו' כ"ו בו [חשוון תע"ג] חופת בחור **שמואל** בר המש' ונבון גזע ישישים טוב לשמים ולבריות כה"ר **יוסף** ס"ט בן איש חיל רב פעלים המש' ונבון הכשר הענו ירא אלקים וסר מרע טוב בעיני אלקים ואדם כה"ר **יעקב** ז"ל ... בן עטר.

ח) גם נישואיהם של שני בני ר' יצחק הנ"ל, ר' יום טוב ור' יוסף, רשומים בפנקס הנ"ל (י"ג אדר תצ"א וח' תשרי תצ"ה). וכן נישואי בתו של ר' יעקב הנ"ל, מרת מרים, רשומים בפנקס הנ"ל (כ' טבת תע"ח).

רוב אגרותיו של רבי יהודה אבן עטר המתפרסמות בזה, נכתבו אל רבי יעקב אבן צור (היעב"ץ), בתקופת היותו רב בעיר מקנאס, בין השנים תע"ט-תפ"ט. אודותיו ראה לקמן פרק הבא.

א

ב"ה²

החכמים השלמים כהה"ר יעקב בן צור וכהה"ר משה בירדוגו³ נר"ו והלב⁴

ב"ה

החכם השלם כהה"ר יעקב בן צור נר"ו

אחד"ש כ"ת⁵ נדרשתי לבקשת מסעוד בן עמרם לפ' ש' תאלי, בא לפני ויגד לי, ששמואל בן יוסף לגראבלי משתדל לקדש את בת מסרפי⁶, שהיתה אשת המומר בן מסעוד הנז', שבימים האלה גירשה בעלה המומר ע"י סופר ושני עדים, ע"י שהבטיחוהו לתת לו מנה יפה, אותם שהיו משתדלים לגרשה מבעלה המומר, ושאח"כ חזרו בהם ולא נתנו לו מאומה, ולעת כזאת בא אליו כתב מהם ששמואל הנז' הוא היה משתדל על זה כדי שישאנה.

ואם אמת היה הדבר הזה סכנה גדולה יש בדבר, הלא זה היה עון החולף בזמן החולף בימי החכמים הש' כהה"ר מימון והכה"ר יעקב בן צור⁷, ע"י מעשה כזה מאותו המומר בא הדיר אם

2 שם וכתובת הנמען, מבחון.

3 רב במקנאס, מח"ס דברי משה, כנף רננים, ראש משב"ה.

4 נטרם רחמנא ופרקם והמוליכו לידם ברוך יהיה.

5 אחרי דרישת שלום כבוד תורתם.

6 בת דודי.

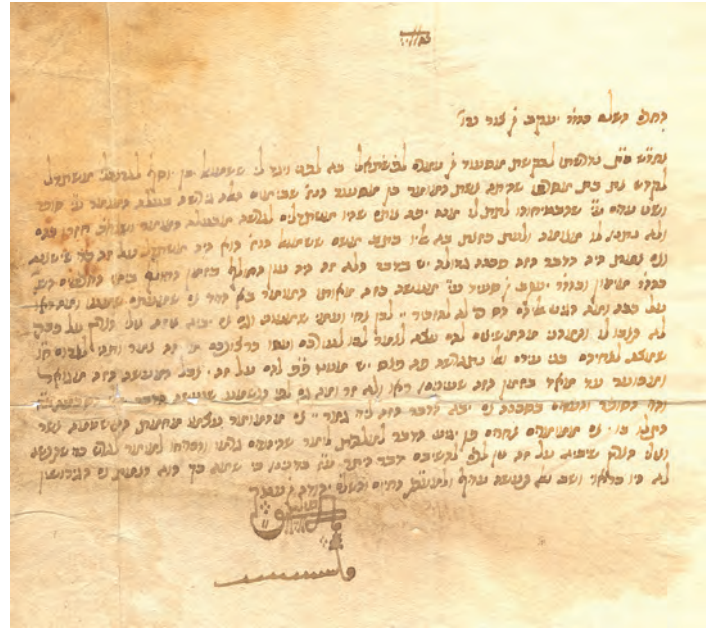
7 מתאפילאלת. אודותיו - מלכי רבנן סח, ג.

שמעתם שמעו, ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם, הס כי לא להזכיר.

לכן אחי ועמי שמעוני, וגם אם יביא מזה אילי הארץ על ככה לא תאבו לו, ותמהני מהמשיאים להם עצה לאמר לכו לעירכם ועשו כרצונכם, מי זה אמר ותהי לגרום ח"ו שמצה לאחיהם בני עירם. ואלו נתגרשה פה פאס יש מעט פ"פ להם על זה, אבל המעשה הזה מגואל ומכוער עד מאד בזמן הזה שעיינינו ראו ולא זה. ומה גם לפי הנשמע שנעשה הדבר [בלא] הסכמת ב"ד, והרי הסופר והעדים בסכנה אם יבא הדבר הזה לידי גמר, אם מהמומר עצמו מחמת המשטמה אשר התלו בו, אם ממומרים אחרים, פן יגיע הדבר למלכות לומר שהיהודים גרמו והכריחו למומר לגרש כדי שתנשא, ואילי הארץ שיביא על זה אין לכם להשיבם דבר היתר ע"ז בדינינו, כי שמא כך הוא האמת אם הגירושין לא היו כראוי ושב ואל תעשה עדיף.

ולמעכ"ת החיים והשלום

יהודה ן' עטר סיל"ט¹

ב

ליד¹⁴ יקר ונכבד המשכיל ונבון החכם השאלים² רבי יעקוב אבן צור הלכ"י סתר"א פגי"ן קרוב"ן יע"ה¹³

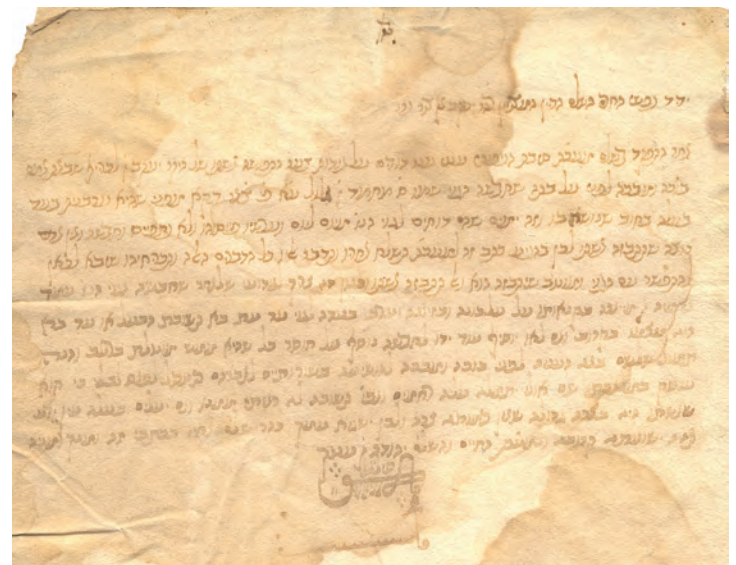
ב"ה

ידיד נפשי החכם השלם הדיין המצויין כה"ר יעקב אבן צור נר"ו

אחר התפקד בשלם מעכ"ת, סיבת הניפותי עטי עט דודים, על אודות צער התפוושה, אשתו של היקר יעקב ן' לכריף, שבאת אמה בוכה ומככה לפני על בתה שחבשה הגוי שמו ס' מחמד ן' גלול ע"א פי' צ'אר תקא, מפני שהיא ערבנית בעד בעלה בחוב שנושה בו, וזה ימים שהם דוחים לגוי הנז' מיום ליום, ועכשיו פייסוהו ולא נתפייס וחבשה, ואין אדם רוצה שתתבזה אשתו. לכן בהגיע כתב זה למעכ"ת תשלח אחריו ותדבר אליו כל הדברים האלה, ותכריחיהו שיביא לכאן להתפשר עם הגוי, ומוטב שיתבזה הוא ואל תתבזה אשתו.

וכגון דא צריך לאודועי שלאחר שחבשה הגוי הנז', עמד נחמיה ן' מייארה בקנאותו על עלבונה ובזיונה, וערב בעדה לגוי עד עת בא תשובת הבעל, או עד בא הוא עצמו בקרוב, ואם לאו יוסיף עוד ידו לחבשה, נוסף על חוסר כל, שהיא ממש מוטלת ברעב.

והנה תמול שלשום באה העניה לפני בוכה ומככה להושיעה בשורותיים לאברהם בוטבול לפאס לבאלי, כי הוא עוסק במלאכתו שם, אולי יתמלא עליה רחמים, ואפי' תשובה לא ראיתי ממנו. ואם יעלים בעלה עין ידע שאשתו היא בצרה גדולה שאין כמותה צרה,

8 פתחון פה.

9 ולמעלת כבוד תורתם.

10 סיפיה יהא לעלם טב.

11 שם וכתובת הנמוען, מבחויך.

12 כמו: השלם.

13 המוליכו לידו ברוך יהי', סוף תוך ראש פרוץ גדר ישכנו נחש [שלא יקרא את המכתב מראשו עד סופו], קול רנה וישועה באהלי צדיקים יגן עליהם השם.

ולכן ישגיח עמך כה"ר שלם [...] בכתבי זה, ומנך ומניה תהא ישועתה קרובה, ולמעכ"ת החיים והשלם.

יהודה ן' עטר סיל"ט

ג

ב"ה¹⁴

דייני ומנהיגי קהל קדוש קהל מתא מכנאסא יכב"ץ ה' עליהם יחיו אכ"ר [...] יבמ"ס¹⁵ וע"י הרוצ"ץ

ב"ה

דייני ומנהיגי קהל קדוש קהל מתא מכנאסא יע"א ה' עליהם יחיו אכ"ר

אחר שים שלם טובה וברכה ידרשהו אלוד' ממעל, הנה עטי עט דודים נפך ספיר ויהלום, אל מולי יקרת קהלת פני מעכ"ת.

סבת שורות אלה, איך היקר שלמה אג"יני המציא לפני שטר משכו', כתוב וחתום כראוי לזכותו נגד היקר יוספ אבוזאגלו יצ"ו, ושם נאמר בשטר המשכו' הנז', והתנה יוסף הנז' על שלמה הנז' שאם נתקים מכר החצר הנק' בפני ההמון צ'אר מולאעיניו ביד יוסף הנז', אשר קנה מחצר המלכות, חייב עצמו יוסף הנז' לפרוע לשלמה הנז' בשכר טרחו סך חמשים אוקיות, ובעד הסך הנז' משכן בידו הבית הימנית לנכנס לחצר הנז'.

ויהי היום שלא פרע יוספ הנז' דמי החצר הנז' אשר קנה מחצר המלכות, עמדה שפחת המלכה בעלת החצר הנז' והשכירה החצר הנז' בהורמנת המלכה לקצת אנשים, ומכללם השכירה ג"כ הבית הנז' לשלמה הנז' בסך א"ם ו"ת¹⁶ בכ"ח¹⁷, ועמד שלמה הנז' ועקל השכירות שביד היקר יעקב ן' סלימן ה"ן חמו, באמרו שיש בידו כח ויכולת מספיק מלבד השטר משכו' הנז' במה לגבות ממנו הסך א"ם¹⁸ הנז'.

לכן במטותא מינייכו תעמדו לימין העני שלמה הנז', יען שלא השיגה ידו במה לשכור להלוך לשם למחניכם הקדוש לדון עמו שם. אשר על כן כבודכם תשלחו אחרי יוסף הנז' ותגידו לו כל הדברים האלה,

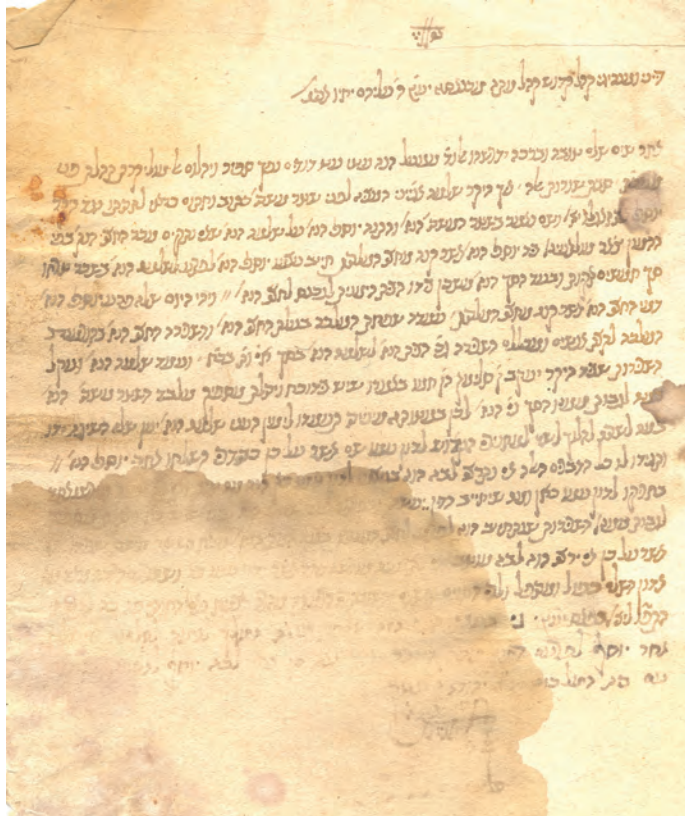
אם נתרצה לבא הנה בעצמו לדון עמו כאן הנה מה טוב, ואם [לאו ימנה מורשה] אחד בחריקיו לדון עמו כאן, ומה שיחייב הדין יעשה. ובפירוש אמר שלמה הנז' לפני, שיש כח ויכולת מספיק לגבות ממנו השכירות שנתחייב הוא לפרוע לחצר המלכה בעד הבית הנז' מכח השטר משכו' שבידו. אשר על כן אם ירצה הוא לבא מוטב, ואם לא יעשה מורשה אחד אשר ידון עמו כאן.

ושכרם הרבה מאד מאת אדון השלם כפול ומכופל, ולכם החיים והשלם ותשובתכם הרמתה מהרה יצמה.

נאם החותם פה כ"ה לתמוז התפ"ו ליצי' בפאס יע"א.

גם בעצם היום הזה שלחו מבית המלך לאמר לשלמה שישלח אחר יוסף לפרעם דמי מכר החצר, אשר על כן צריך לבא יוסף לד[...]. עם בית המלכות [...].

יהודה ן' עטר סיל"ט

14 שם וכתובת הנמען, מבחוז.
15 ישאו ברכה מאת ה'.
16 אוקיה אחת.
17 בכל חדש.
18 חמשים אוקיות הנוכרים.

ד

ב"ה¹⁹

שלמי אמוני ישראל החכמים השלמים דייני ומנהיגי ק"ק אשר במכנאס, מגן אבות יהיה בעזרם כי"ר והלבי"א²⁰.

ב"ה

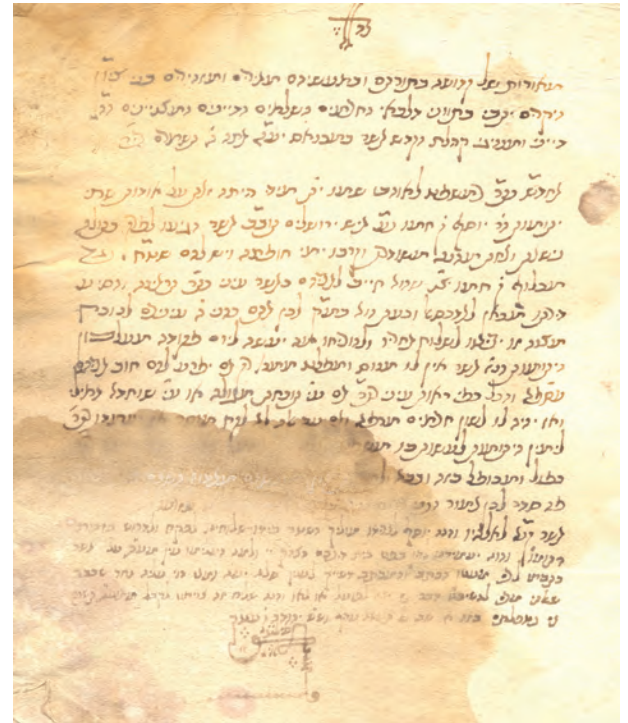
מאורות של קדושה בתורתם ובמעשיהם מאירים ומזהירים בני ציון היקרים יתבי בתווי דלכאי החכמים השלמים הדיינים המצויינים ה"ה דייני ומנהיגי קהלת הקדש אשר במכנאס יע"א אתה ה' תשמרם כי"ר

אחד"ש כת"ר²¹ כמשפט לאוהבי שמו ית', מידי היתה זאת, על אודות שתי יתומות ה"ר יוסף ׳ חמו נ"ע איש ירושלים תוב"ב, אשר הגיעו לפרק בתולה נישאת, ואחת מהנה משודכת, וקרבו ימי חופתה, ויש להם שט"ח נגד מכלוף ׳ חמו יצ"ו שהוא חייב לאביהם, כאשר עיני כת"ר תראינה, והסיע דירתו מכאן לאדכסאל, וכעת הוא במ"ק²².

לכן אתם כהני ה' עיניכם לנוכח מצוה זו ביטו לשלוח אחריו ולהוכיחו מה יעשה ליום פקודה מעלבון היתומות הנז', אשר אין לו מנוס ומפלט ממנו רק אם יפרע להם חוב אביהן עספ"א²³, והכל כפי ראות עיני כת"ר, אם ע"י תוכחת מגולה, או ע"י שוחדא דמילי ואז יהיה לו לשון חכמים מרפא, ואם עד אלה לא לקח מוסר אז יעמדו כת"ר לימין היתומות לעשות בו משפט כתוב [...] כת"ר כפול ומכופל בזה ובכא.

ול[...] פה סדר לכן אמור הנני [נותן לו את בריתי שלום, והיתה לן ולזרעו] אחריו גו' תחת] אשר קנ"א לאלהיו.

והנה יוסף לארידו מוליך השטר בידו, שלוחינו לפקח ולדרוש בזכות היתומו', והוא יעמידהו לדין בפני בית דינכם הצדק.

ולמה העלימו עין מעכ"ת על אשר כתבתי לכם מענין הכתב והמכתב דשייך לענין סלא יע"א, ומאי הוי עליה אחר שכבר שאלתי מכם להשיבנו דבר אם יצא לפועל או לאו. והנה שליח זה צויתיו לקבל ממע"ת תשובה אם נטפלתם בזה או שב ואל תעשה עדיף וש"ש²⁴

יהודה ׳ן עטר סיל"ט

ה

ב"ה אור ליום ג' ס' ושמעתי כי וכו'²⁵ שנת התפ"ה

החכם השלם כהה"ר יעקב ׳ן צור נר"ו

אחד"ש כ"ת קבלתי כל מה שהגיע לידי ממעשה אצבעותיך ואעש כאשר צותי. והנה אתמול פגעתי את אהרן ׳ן הרוש ונומיתי לו מה שצריך, ויען וידבר טובות כי נפלו פניו ארצה, אלא אין לאל ידו להציל עצמו מהגוי הזה, וזאת יעשה לך הנה סך פ"ם²⁶ שכתב אחיך נר"ו יתנכו מהחוב, ותשלם לו קקנ"ם²⁷ עליהם, שהוא חצי החוב, והחצי הנשאר עד מן השמים ירחמו. ומאז שהכריזו השתותים לא נשמע כלום מזה, וזרזני להודיעך את זה.

19 שם וכתובת הנמען, מבחון.

20 כן יהי רצון, והמוליכו לידם ברוך יהיה אמן.

21 אחרי דרישת שלום כבוד תורתם.

22 במחנם קדוש.

23 עד סוף פרוטה אחרונה.

24 ושלוש שנים.

25 פרשת משפטים.

26 80 אוקיות.

27 250 אוקיות.

ומה אוכל לספר ממה שבלבי נוסף על תוקף היובש אוי לנו אהה ואבוי לנו, אלא שבמקום ההתעוררות לפשפש במעשה הדור כמה קלקלות ראיתי בענין המס, כי היום בעו"ה²⁸ הוסכמו לגבות תק"ס²⁹ מכל ע' בתים שבאלמלאח ובעז"ה³⁰ נוסף על כמה קלקלות שעברו לשעבר, ואיני יכול לצפצף מחמת הגוים הבעלי חובות כי הם אילי הארץ, כי זה ג' ימים שהבעלי תורה נתונים במשמר בכית השור, עם קצת מהקהל תפוסים בחובו י' יר"ה שהכניסום בו ע"ק³¹ הם לבד, גמרון של דברים הרי הם היום חשובים ראשי הקהל לכל דבר, כי הנה מגבת השבת [...] והעריכום בתקנ"ס³², שהוא יותר משתות ובעז"ה³³ בכל המס שעבר, ומוכים ומעונים וסחופים, ואין דובר דבר כי עין השר עליהם וניכרים כל אחד בשם, ואם אמרתי להליץ עליהם מגיעים הדבר להם עד גדר, שיש מי מהם אמר לגוים הב"ח³⁴ מה לך ולקהל הנה יש בשר שמן שתוכל לגבות מהם [...] ובפני עדים ולא נעשה עמו דבר, והנני חושש למ' תמורתו בלי ספק, כי מרה נפש העם, או פן ירוג איזה בן ברית מהעומדים על העם או מן הגוים ותהיה מרה באחרונה.

כל זה אני כותב בדמע ורפיון ידים ולב נמש בלא דעת ירחם המרחם ושלם יהודה ן' עטר סיל"ט

ו
ב"ה

החכם השלם כה"ר יעקב ן' צור נר"ו

אחד"ש כל הימים, באתי בשורותיים לבקשת ידידנו כה"ר יצחק הצרפתי, על ענין התביעה אשר לו נגד משה מאנסאנו בר יצחק העומד היום במחניך קדוש.

והנה עמך ה"ר יוסף לוי כה"ר יהודה בא בהרשאה עמו, זה חסדך אשר תעשה עמו להתטפל עד צאת כנגה צדקו. והנה כל זכיותיו הולכות ליד המורשה הנז', ומה שיתחייב מן הדין יותן ביד המורשה לתת אחרית [...] לזה, שהרי כמה ימים עיכב דינו ה"ר נחמן חרוש, ואחריו ג"כ מה שנכנס ביד משה הנז'. ושכר כ"ת לרום יגיע בתשלומי ד' וה'.

ואגב אודיעך איך קבלתי ע"ש³⁵ שעבר [ה]סמוך כ"ז ז"ס³⁴, הובאו לידי מעם ה"ר אליהו ארואץ, אלא שאני צריך להרצות כתבו מול כה"ר [יהודה קרובך ובפני דוד ן' שקרון. אך שאלתי על דוד והוגד לי שהוא חולה זה ג' ימים [...] בס"ד יבא הדבר לידי גמר ולמע"ת³⁵ החיים והשלם.

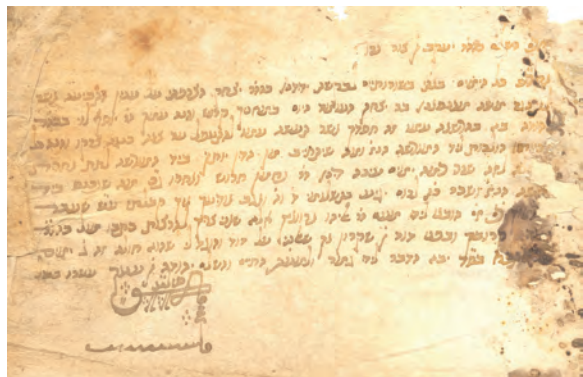
יהודה ן' עטר סיל"ט

עשרה באלול

ז
ב"ה

ידידנו החכם השלם מושיע ורב כה"ר יעקב ן' צור נר"ו

אחד"ש מעכ"ת³⁶, מידי היתה זאת לכ"ת לדבר עם היקר שלמה ן' עמער, על דברת התכריכין

- 28 בעונותינו הרבים.
- 29 500 אוקיות.
- 30 ערב קבלן.
- 31 550 אוקיות.
- 32 הבעלי חוב.
- 33 ערב שבת.
- 34 כ"ז אוקיות.
- 35 ולמעלת תורתו.
- 36 אחרי דרישת שלום מעלת כבוד תורתו.

אשר יש לו ממושכנים ביד ה"ר סעדיה ן' דנאן נ"ע זה כמה בסך נ"ם³⁷. ולעת כזאת האלמנה בוקה ומבולקה אין כל מאומה בידה אפי' פת לחם אין ידה משגת, ועמדה והרהנה אותם ביד יהודה ביבאס, והרי זה ימים דוחק ולוחץ אותה לפדותם מידו ואם לאו יתנם לסרסור. וכבר ידוע אבדן עמינו, ובפרט אנשי המקום הזה, שוה מנה ברביע ואין קונה. אשר על כן יגלה כ"ת אזניו לפדותם, ואם לא [...] רשות לתתם לימכר ביד סרסור לאחריות הבעלים, ואחר כמה עמל נתרצה לתת פנאי עד עת בא דברו אם לטוב אם למוטב. ותשובת כ"ת חיש קל מהרה תצמח לדעת מה יעשה יש', ולמעכ"ת החיים והשלם.

יהודה ן' עטר סיל"ט

ח

ב"ה³⁸

החכמים השלמים הדיינים המצויינים דייני ק"ק קהל מכנאס יע"א, הלב"י חמ"ה פגי"ן³⁹

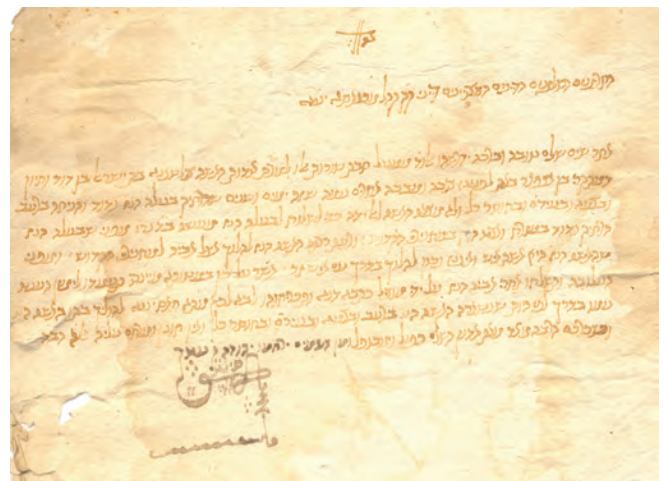
ב"ה

החכמים השלמים הדיינים המצויינים דייני ק"ק קהל מכנאס יע"א

אחר שים שלם טובה וברכה ידרשהו אלוד' ממעל, סבת שורות אלו למכ"ת אודות האשה צולטאנא בת ישראל בן דוד וחיון דמתקרי בן אצפאר, באת לפנינו בוכה ומבכה אחרים עמה, שזה ימים ושנים שהרחיק בעלה הנז' נדוד והניחה ברעב ובצמא ובערם ובחוסר כל, ולא מצאה האשה לאל ידה כדי לשלוח לבעלה הנז' מעשה ב"ד נר", מפני שבעלה הנז' הרחיק נדוד במזרח, ואביה הוא במחניכס הקדוש.

וכעת רצתה האשה הנז' להלוך אצל אביה למחניכס הקדוש, ומפני שהאשה הנז' היא אשת איש ואיננו נכון להלוך בדרך עם איש זה, אשר על כן במטותא מינייכו תעמדו לימין העניה העלובה, ותשלחו אחרי אביה הנז' על ידי מוביל כתבא דנא, ותכריחוהו לכאן לכאן מתא פאס יע"א להוליך בתו האשה הנז' עמו בדרך, לפי היות שנשארה האשה הנז' ברעב ובצמא ובעירים ובחוסר כל ואין חונן ומרחם עליה אלא הב"ד, ובשכרם הרבה מאד מאת אדון השלם כפול ומכופל ומן השמים ירחמו.

יהודה ן' עטר סיל"ט

ט

ב"ה

החכמים השלמים ודיינים כהה"ר משה ן' אדהן נר"ו וכהה"ר יעקב טולידאנו⁴⁰ נר"ו ישמרם השומר אמת לעולם אכי"ר

אחר שים שלם טובה וברכה ידרשהו אלוד' ממעל, הנה עטנ"ו ע"ט דודים נפך ספיר ויהלום, אותיות אלה יביעו ידברו, איך כה"ר שמואל יצ"ו בה"ר יעקב מאימראן נ"ע יש לו עליה אחת ממושכנת בידו בחצר הנק' כפי ההמון צאר בונפאד, והעליה הנז' רוע התרועעה מוט התמוטטה פור התפוררה ונטתה ליפול ארצה, ושלחנו לשם שמאי ב"ד יצ"ו, וראו העליה הנז' ואמר שהעליה הנז' צריכה סתירה מחמת שיש בה סכנה לכל החצר.

37 נ' אוקיות.

38 שם וכתובת הנמנען, מבחוץ.

39 המוליכו לידו ברוך יהי' פורץ גדר ישכנו נחש.

40 מרבני מקנאס. ראה מלכי רבנן סט, ב.

ושלחנו אגרת אחת לכה"ר שמואל הנז' והודענו לו כל אלה הדברים, והשיב תשובות אשר לא יועילו ולא יצילו, ותשובותיו אלינו הם שגיבו קצת חובות שנושה הוא בקצת בני אדם, והמה אין בידם ממה לפרוע כעת בבת אחת, ואפשר באורך הזמן יבואו לידי גביה על יד יד, והעליה היא מסוכנת במאד מאד ואין להמתין עד אשר יבואו לידי גביה החובות מחמת הסכנה הנז'.

אשר על כן בהגיע כתבינו זה עליכם תעמדו בכל עז ותעצומות עם היקר יהודה אצראפ מוביל כתבא דנא, עד אשר יתן ביד יהודה הנז' הדמים במה לסתור ובמה לבנות, יען שצריך הוא לסתור ולבנות הסתירה מחמת הסכנה, והבנין מחמת שהפרצה קורא לגנב, ובני החצר הנז' יש להם סכנה מחמת הגנבים אם לא יבנה העליה.

ואם אמר יאמר שיש לו כאן איזה מעות ביד ה"ר יוסף בן מלכא, ישלח כתבו לידו ויעמוד על הסתירה והבנין ויפרע הוא ההוצאות על ידו. ולכן על כל פנים יעשה אחת משתים אלה מיד ולאחרת, ואין לו כטות מהדברים האלה ימין ושמאל מחמת הסכנה הנז'.

גם יפרע ליהודה הנז' שכרו אשר הלך לשם בשבילו, לפי שראינו שלא הועילו הכתבים אשר שלחנו אליו, ומפני כך הוכרחנו לשלוח אליו יהודה הנז' אחד מהדרים בחצר הנז' מחמת הסכנה הנז'.

ולית דין צריך בשש, ושכרכם הרבה מאד מאת אדון השלם ולכם החיים והשלם

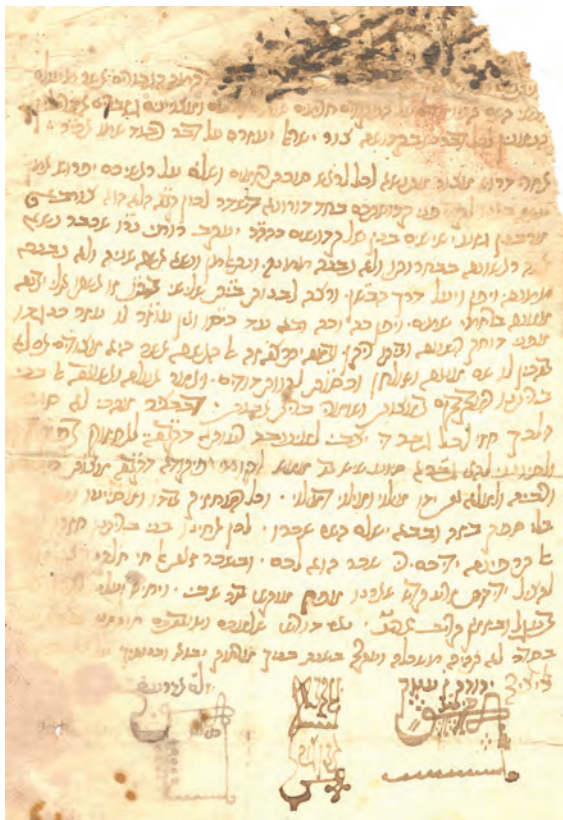
נאם דיניי פאס יע"א החותמים פה

וכבר תבענו לה"ר יוסף בן מלכא הנז' לעמוד על הסתירה ועל ה[בניה] ולפרוע ההוצאה מחמת שידענו שהוא פקידו, והשיב ה"ר יוסף הנז' שפרע לה"ר שמואל הנז' את אשר לו בידו [...]. באופן שה"ר יוסף הנז' אמר שהוא נושה בה"ר שמואל הנז' [...].

ושכרכם [...] יסגא.

יהודה בן עטר סיל"ט

יעקב אבן צור

[ה]איתנים מוסדי [ארץ...] המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם העומדים על הפקודים חכמים שלמים דיינים ומצויינים גזברים אמרכלין הנמנים לכל דבר שבקדושה צור ישראל יעזרם על דבר כבוד עמו אכ"ר

אחרי דרוש מצור מתנשא לכל לראש סוכת רחמים ושלם על ראשיכם יפרוש אמן, עתה באנו לקדם פני קדושתכם בחד דורונא דשדר לכוון קב"ה, הלא הוא צורבא מרבנן גזע ישישים בנן של קדושים כהה"ר יעקב רותי נר"ו, שכבר נשא אשה ראשונה בבחרות ולא נבנה ממנה ונתאלמן, ונשא אשה שניה ולא נבנה ממנה, ויפן ויעל דרך הבש"ן ורצה לבנות ב"ת שלישי בית"ו זו אשתו, אולי יבנה ממנה ברחמי שמים, ויפן כה וכה ובא עד כיס"ו ואין עוז"ר לו עזר כנגדו מפני דוחק השעה וביתו ריקן, וכמה יתרצה זה אל האשה אשר היא מצודים, אם לא בהכין לו שם מטה ושולחן וכסו"ת לרוות דודים, ויאמר אעלה ואשובה אל בני בריתנו המדקדקים במצות ושומרי ברית אבות, דבבציר מהכי לא סגי.

הילכך חזי לכל גבר די יצבי למיעבד רעותא דקב"ה, לאחזוקי בפ"י [...] ולסיועי להאי גברא סיוע שיש בו ממש, לקיומי פיקודא דקב"ה מצות פריה ורביה, ולמלאות ידו מילוי ומילוי דמילוי, וכל דמחזיק בידו ומסיועי [ועוזרו] בלי ספק בזה ובבא ישלם השם שכרו. לכן אחינו בני בריתנו חזקו [ואמצו] אל תרפינה ידיכם כי שכר הוא לכם, ובשכר זאת אל חי חלקנו צורנו [יצוה] להציל ידידות זרע קדש שארנו מפח מוקשי בור שבי, ויחיש יעלנו לארץ [ישראל] בעגלי בזמן קריב אכ"ה.

נאם דורשי שלמכם וטובתכם חותמי [...] בסדר לא תהיה משכלה ועקרה בשנת בניך מרחוק יבואו ובנותיך על צד [תאמנה] ליצירה⁴¹

יהודה ן' עטר סיל"ט

יעקב אבן צור

שלם אדרעי⁴² סיל"ט

יא

ב"ה

החכמים השלמים דייני ומנהיגי ק"ק קהל מכנאסא יש"ק⁴³

אחר עתרת שלם ואמת, באתי להודיע לטיבותיכו כי יום בשורה הוא, שהגיע החכם השלם שליחא דרחמנא כמה"ר חיים יעקב⁴⁴ חי למחנינו זה, בריך רחמנא די יהביה לן, וכמה הרפתקי עדו עליה אין די לכתוב, אך בעו"ה⁴⁵ קרוב לאלף אוקיות יצאו לפדיון נפשו ושאר הוצאות, אחת הנה ואחת הנה, עולה הכל קרוב לא'. והנה הוא יגיד בפיו את כל התלאה המוצאת אותו.

והנה פניו מועדות ללכת למחניכם או קודם השבת ה"ר⁴⁶ או לאחריו, כי רגליו בצקו ממש, וצריך הוא להתראות פנים עם פני קדושתכם, ולפני הנגיד נר"ו, לדעת מה יעשה ישראל, ולקדם פניכם בא בשוורתיים אלה למעכ"ת⁴⁷.

כ"ד נחפז החותם בש"ש טו"ב⁴⁸

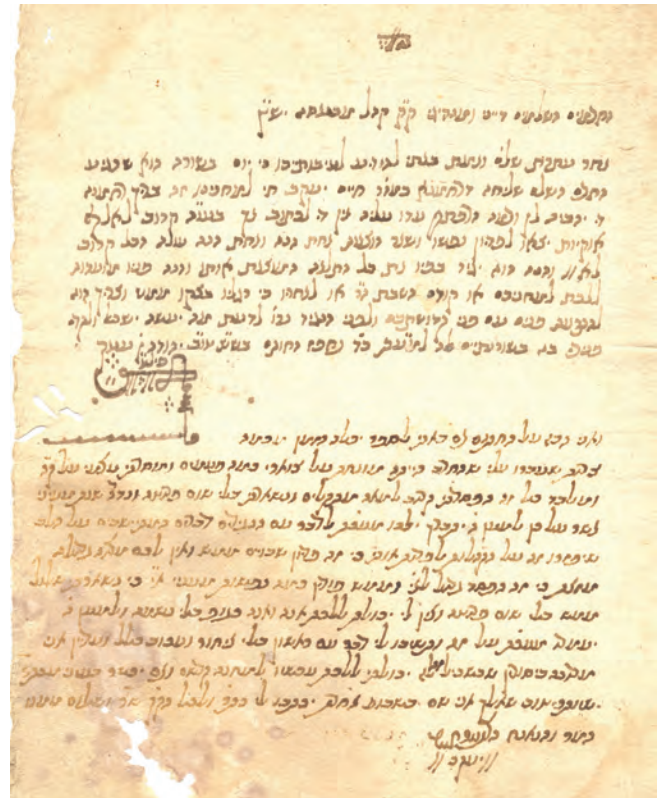
יהודה ן' עטר סיל"ט

ואני הבא על החתום, אם באתי לספר יכלה הזמן מכמה צרות שעברו עלי, שהחרב הייתה מונחת על צוארי כמה פעמים ומסרתי עצמי על ק"ה⁴⁹, ומלבד כל זה הפסדתי קרוב למאה מתקלים, ונשארתי בלי שום פרוטה, ונדדה שנת מעיני.

אשר על כן למען ה' יתברך ילכו מעכ"ת לדבר עם הנגידים, דברים המתיישבים על הלב, שיפזרו זה על הקהלות לפדות אותי, כי זה פדיון שבויים ממש, ואין לכם מצוה גדולה מזאת, כי זה הפסד גדול לא", וממש פודין כמה נפשות מעניי א", כי נשארתי שלול ממש בלי שום פרוטה, ואין לי יכולת ללכת אנה ואנה כגוף בלי נשמה. ולמען ה' יעמדו מעכ"ת על זה ותשיבו לי דבר עם ראשון בלי איחור ועכוב כלל.

ועדיין אני מרובה ביסורין, שבשביל זה לא יכולתי ללכת עכשיו למחנה קדשם. ואם יכשר בעיני מכת"ר שיותר טוב שאלך אני שם בשבוע אחרת יכתבו לי כת"ה, ולכל הק"ק ש"ר⁵⁰ ושלוש ממני המר והנאנח.

הצעיר חיים יעקב

41 אולי הכוונה לשנת תצ"א (תאמנה לפ"ג).

42 מרבני פאס. אודותיו מלכי רבנן קיב, ג.

43 ישמרו צורם.

44 מחבר שו"ת סומא דחיי (אמ"ד תצ"ט), שיצא בשליחות צפת למדינות צפון אפריקה בשנת תע"ח, ושהה בשליחות זו עד שנת תפ"ח (ראה לקמן פרק קיז. שלוחי א"י ע' 429).

45 בעוונותינו הרבים.

46 הבאה ראשונה.

47 למעלת כבוד תורתם.

48 בשים שלום טובה וברכה.

49 קידוש השם.

50 הקהלה קדישא שלום רב.

יב

ב"ה

נושאי כלי ה' עתירי [...] עתירי סלעין עתירי תקוע מגיני ארץ העומדים בפרץ כולם תחכמונים ורבי פעלים גברי כח עושי דברו החכמים השלמים שלמי אמוני ישראל ואחריהם כל ישר לב העוסקים עם הצבור לשם שמים עדה שלימה כמחולת המחניים ה' עליהם יחיו דשנים ורעננים יהיו

אחר אשר הרבתה נפשי להתפלל אל ה', יקומם ירומם שלומכם וטובתכם וחדות מעוזכם לעילא מן כל ברכתא בכל מידי דמיטב, האותיות אשר [...] יבעיון בעיי צקון לחש להליץ יושר [...] בעד זה הת"ח מוביל כתב נשתונא דנא, הוא ניהו הנבון כה"ר מאיר קדוש יצ"ו, אשר בעו"ה צוקי העתים וחתחתים ותלאות תמורות הזמן סבוהו גם סכבוהו סביב בעתוהו בלהות הקיפוהו כעכנא ותוי חורמן וחיו לשאול הגיעו, כי מימיו לא מש מתוך אהלה של תורה שוקד על לימודו, והיה חוסה בצל כנפי אביו שהיה מתפרנס ומסתפק במלאכתו ומקמץ מעיסתו ונותן לו, עד אשר כשל מהאב כח הסבל וירא כי לא יכול לו וירפ ממנו בעל כרחו, ונשאר הבן עומד בדלי דלות ודקדוקי עניות בחוסר כל ובניו ובני ביתו ערומים ויחפים רעבים תאבים לכל דבר, כאשר אנו רואים כראיה חושיית, והוצרך לצאת ממחיצתו לדפוק על שערי רחמי בת נדיב זרע אברהם אבינו שומרי דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, אולי ישגיחו עליו מחלוני חסדם וטובם וגם שול שולו לו מצבתי רחמיהם.

הן עכשיו באתי לחלות פני קדושתכם בכל מקום אשר תדרוך כפ רגלו יקדמוהו בקדימת מצוה, ויעשו עמו ברכה שלימה בעין יפה, כי הוא ראוי והגון לכל דבר שבקדושה, ותורתו טהורה ונקיה זכה וברה, כאשר כל רואיו יכירו וידעו בלומדו תורה בבתי מדרש שלהם, גם אחז בפלך השתיקה כראוי, ולא איש דברים הוא ומסוה הבושה על פניו, ואשרי המחזיק בידו ומסעודו ומעודדו ישא ברכה מאת ה' וצדקתו עומדת לעד, עיני תמיד אל ה' יגדיל ויאדיר אדר יקרבים ויתמיד ויצמיד ויעמיד הדרת שלומכם וחפץ ה' יצלח בידכם

נאם החותם פה פאס יע"א בסדר שם שם לו חק ומשפט שנת ותס"ך עלימו לפ"ק⁵¹

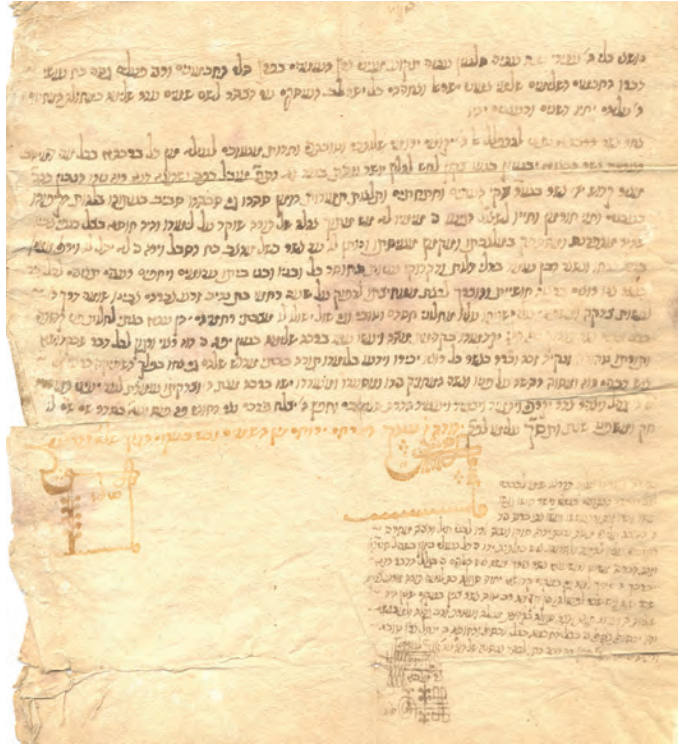
יהודה ן עטר סיל"ט

המרחם ירוחם מן השמים וב"ש⁵² במקום הגון

שלם אדריעי

כהנים משרתי עליון, תקראו שימו לבבכם לכל הדברים הכתובים באמת וישר, חושו גושו ועושו זכרו זאת והתגוששו ועשו אתו ברכה כיד ה' הטובה עליכם מנות נדבת ידכם, חזקו ואמצו והיו לבכם תזל והציצו מחרכי רחמיכם עליו לתמכו ולסעודו איש כמתנת ידו, כי כל העולם ניוון בשביל חנינא, וזאת הברכה משען ומשענה אשר בירך משה איש האלקים, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך, ומה גם במקום קדושו יחידי סגולה כת לומדי תורה זורעי צדקה שכר [...] ויש שכר לפעולתו אין קץ, מה רב טובו אשר צפון במקום שאין היד שולטת בו ועושה פירות [...] סגולה בקדימת מעלה ועטרת זהב גדולה ולמעשה ידיו יסכוף [...] כי בצל החכמה בצל הכסף והחוסה בו ינחל ארץ טובה ורחבה [...] ארץ חפץ [...] לכבוד אכסניא של תורה ע"ה.

[...] יוסף מלכא ס"ט

לא. רבי יעקב אבן צור (היעב"ץ)

בארכיון הספריה יש מספר חשוב של ספרים ומסמכים שהיו שייכים אל רבי יעקב אבן צור, רבה של פאס ומקנס בשנים תס"ד-תקי"ג, ומחבר שו"ת משפט וצדקה ביעקב. מתוך מסמכים אלו יש ללמוד פרטים רבים על תולדותיו, שלא היו ידועים עד עתה.

בספר "מלכי רבנן" (ירושלים תרצ"א, סד, ב) מתחיל ה"ר יוסף בן נאים את תיאור תולדותיו:

מו"ה יעקב אבן צור זצ"ל רמו"ץ [רב מורה צדק] בעיר פאס, ומ"כ בכי" [בנן] מו"ה רפאל עובד זצ"ל וז"ל: נתבקש בישיבה של מעלה הרב המובהק מר קשישא סבא דמשפטים מר אבא כמוה"ר יעב"ץ וצוללה"ה כליל ש"ק שבת משוש לבנו בשני ימים לחדש שבת כשנת והנה סולם מוצב ארצה וראשו"ו מגיע השמימה (לפ"ק היא ש' תקי"ג) [במקור "לפמ"ה" - לפי מנין המקום], וראיתי בכתב יד הרב מר אבא זלה"ה שהוא נולד ביום ש"ק ז"ך לאייר מ"ב ימים לעומר ונימול בה' לסיון מ"ט לעומר שהוא שבת כלה בש' ה' אלפים וארבע מאות ושלשים ושלוש ליצי' וסי' השנה מן הנביאים ליצי' ברו"ך הגב"ר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו וסימנה לפרט האלף מן התורה כ"י תב"א בכרם רען ואכלת ענבים כנפשך שבעך, ומן הנביאים שוש אשיש בה' תג"ל נפשי באלהי: ובאותו יום שנימול הרב מר אבא זלה"ה נתבקש בישיבה של מעלה שלוחא דרחמנא שליח ארץ יש' תוב"ב הלא הוא הח' הש' החסיד כמוהו"ר אלישע אשכנזי זלה"ה במכנאסא יע"א ונתקיים במר אבא זלה"ה מקרא שכתוב וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של מוה"ר אלישע זלה"ה זרחה שמשו של מר אבא זלה"ה, באופן שהיו ימיו שמונים שנה פחות חמשה חדשים. וקבורתו היתה ביום א' בש' שלשה ימים לטבת שנה הנ"ל.

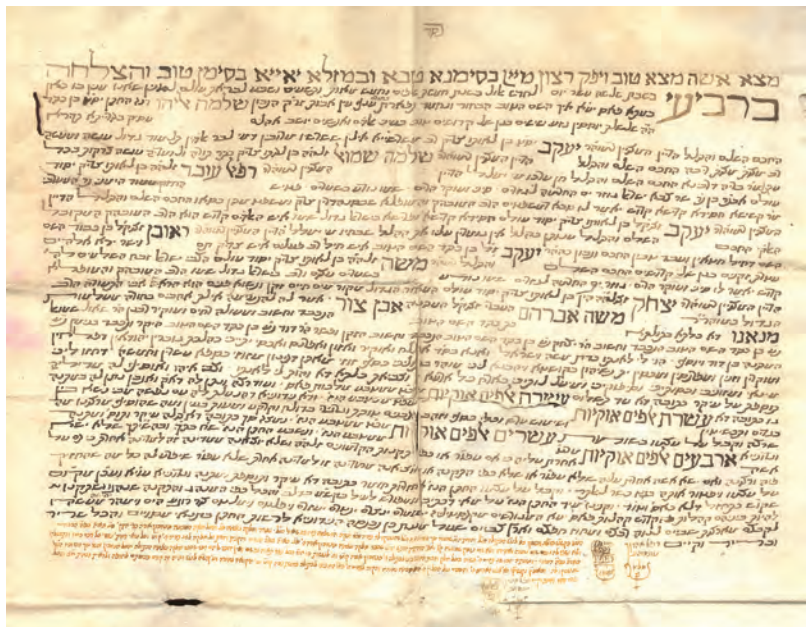
את הדברים האלו העתיק בן נאים מוכרז כתי" רשימות נישואים בפאס, משנת תס"ו עד שנת תרי"ז. עד תקי"ג הרישום הוא ע"י היעב"ץ עצמו, כאשר לאחר כל רישום הוא חותם "יעב"ץ". אחרי שנת תקי"ג נמשך הרישום ע"י צאצאיו ממלאי מקומו. בתום הרישום של היעב"ץ כתב בנו הנ"ל את האמור לעיל.

כרך זה הוא כעת בספריית אגודת חסידי חב"ד, מספרו 1605 ועל פיו הגהתי את הנוסח המועתק לעיל.

סדר יחוסו:

את סדר היחס של אנשי השם במרוקו, רגילים היו לרשום בכתובה של צאצאיהם, וכן נעתק סדר יחס זה בפנקס רישומי הנישואים הנוכח. את יחוסו של היעב"ץ נעתק כאן מכתובת נינו ממלא מקומו מוה"ר שלמה אליהו אבן צור, בכמוה"ר יעקב בכמוה"ר שלמה שמואל בכמוה"ר רפאל עובד בן היעב"ץ, משנת תקצ"ז (וכעין זה, בהוספת תארי כבוד וקדושה, בכתובת נינו מוה"ר שלמה אבן צור, בכמוה"ר רפאל בכמוה"ר שלמה שמואל בכמוה"ר רפאל עובד בן היעב"ץ, משנת תר"ו):

צדיק יסוד עולם אבנר בן שר צבא ישראל גוזר ים החכמה לגזרים סיני ועוקר הרים שמו נודע בשערים פטיש החזק עמוד הימיני נר המערבי מר קשישא חסידא קדישא קדוש יאמר לו סבא דמשפטים הרב המובהק והמופלא שבסנהדרין צדק ומשפט מכון כסאו החכם השלם והכולל הדיין המצויין כמוהו"ר יעקב צדוק"ל, בן לאותו צדיק יסוד עולם חסידא קדישא ופרישא בישראל גדול שמו איש

האלקים קדוש הוא הרב המובהק המקובל האלקי החכם השלם והכולל ענותן כהלל אין גומרין עליו את ההלל שבחיו מי ימלא הדיין המצויין כמוהו"ר ראובן זצוק"ל בן כבוד השם ה[טוב] דחיל חטאין ועבד טבין החכם ונבון כהה"ר יעקב ז"ל בן כבוד השם הטוב איש חיל רב פעלים איש צדיק תם וישר ירא אלקים עטרת זקנים בנן של קדושים החכם השלם והכולל כמה"ר משה זלה"ה בן לאותו צדיק יסוד עולם הצבי ישראל זבח השלמים לה' קדוש יאמר לו סיני ועוקר הרים גוזר ים החכמה לגזרים שמו נודע בשערים עצום ורב כישראל גדול שמו הרב המובהק והמופלא הדיין המצויין כמוהו"ר יצחק זצלה"ה הי"ן [ה' יקום נקמתו] בן לאותו צדיק יסוד עולם המאור הגדול מקור מים חיים זקן ונשוא פנים הוא הראש אבי התעודה הרב הגדול כמוהו"ר משה אברהם העברי זצוק"ל המכונה אבן צור.

כל אלו גדולי פאס מגורשי ספרד וצאצאיהם, מתוארים בס' "מלכי רבנן" הנ"ל דפים סז, ב. עה, א. צא, ב. קד, ב.

ב"מלכי רבנן" קד, ב כותב על מוה"ר ראובן, אביו של היעב"ץ, שנפטר לפני שנת תע"ג. בארכיון הספרייה נמצאים שטרות בחתימת היעב"ץ מהשנים תנ"ט-ת"ס, וגם בהם מזכיר את אביו בברכת "זצוללה"ה, וגם בכתב הרבנות של היעב"ץ משנת תנ"ז, שנעתקה לקמון, נזכר בברכת המתים, א"כ נפטר כבר לפני תנ"ו. הוא מזכיר שם ספר דרושים שחיבר מוה"ר ראובן הנ"ל ועדיין בכ"י. כת"י זה נמצא כעת באוסף כתבי היד שבספרייה ומסומן 1529.

תולדותיו:

כאמור לעיל, ברשימת בנו מוה"ר רפאל עובד, נולד בשנת תל"ג בעיר מקנאס, שם למד תורה אצל אביו מוה"ר ראובן אבן צור. אמנם לא ארכו הימים ואביו עקר דירתו ממקנאס לפאס. לא נודע לנו תאריך מדויק, אך קצת משמעות יש ברשימתו על גליון אחד מספריו (משניות ריווא דטרינטו ש"י, שנמצא כעת בספריית אגודת חסידי חב"ד): "קנאס מר אבא זצוק"ל מב[ניו] של כה"ר מסעוד הנז"ל לעיל ב[סך] חמשים אוקיות קדומים בש[נת] התמ"ג ליציירה פה פא[ס] נאם יעב"ץ". אולי מותר לנו לשער שבאותה שעה, כאשר היעב"ץ היה בן עשר שנים, כבר עבר מוה"ר ראובן עם בני ביתו לגור בפאס.

בהגיע היעב"ץ לגיל עשרים, בשנת תנ"ג, נתמנה בפאס לסופר ב"ד, בבית דינם של מוה"ר וידאל הצרפתי ומוה"ר מנחם סרירו. שבס' "מלכי רבנן" מועתק פס"ד אחד שכתב בו היעב"ץ:

כל ימי גדלתי בין החכמים הרבנים המובהקים כמוהו"ר וידאל הצרפתי וכמו"ה מנחם סרירו זלה"ה ובפרט מש' התנ"ג ואילך שנתמנתי סופר ב"ד ובכל יום הייתי הולך אצלם פעמים שלש והייתי אומר להם כל ספיקותי וגם לרבות הייתי משגיח ומבין האריך היו דנים בכל ענין ומעשה רב ... אחרי מות קדושים הנז' בש' וגם אתה תדיין את ביתי [תס"ד] נתמנתי דיין עם מורי הגדול כמוהריב"ע ז"ל [רבי יהודה בן עטר] והרב כמוהו"ר שמואל הצרפתי ז"ל.

ליתר דיוק ניתן לאמה שמוה"ר מנחם סרירו נפטר בשנת תס"א (מלכי רבנן פג, ב), ונשארו בב"ד רק מוה"ר וידאל הצרפתי ומוה"ר יהודה אבן עטר, שנתמנה לדיין בב"ד זה בשנת תנ"ח (שם מז, א). אח"כ הצטרף אליהם מוה"ר שמואל הצרפתי. ולאחר פטירת מוה"ר וידאל הצרפתי בשנת תס"ד (ראה שם לא, ב) מונה מוה"ר יעב"ץ למלאות את מקומו. בארכיון נמצא שטר אחד משנת תנ"ט שבו חותם היעב"ץ כ"סופר", אמנם בשטרות נוספים מהשנים ת"ס-תס"א אין הוספה זו.

כל האמור לעיל קשור לכיהונו בבית הדין של פאס. אולם כבר לפני כן התקבל לרב בביהכ"נ שבעיר⁵⁵. בתחלה, משנת תמ"ח ואילך - כ"שליח לכל דבר שבקדושה .. בקרותו הפרשה לפני עדת ישראל בספר תורה .. נאה דורש מידי שבת בשבתו בדברי תורה [בדברי] אגדה בדברי מוסר וענוה", ואח"כ, משנת תנ"ז ואילך "לא ירים איש את ידו ואת רגלו בלעדו .. גם בניו וצאצאיו ישבו לכסא לו עדי עד".

53 ראה לקמן פרק מז, בקשר לקניית בית הכנסת על ידו.

את כל הנ"ל למדים אנו מתוך כתב הרבנות שלו משנת תנ"ז, שבארכיון בן צור שבספריה:

בשם י"י נעשה ונצלח

כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים

מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל, תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר, י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר, וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת, תורת י"י תמימה משיבת נפש עדות י"י נאמנה מחכימת פתי, אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו, עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך, והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים.

ביען שהחכם ונבון כה"ר יעקב בן צור נר"ו בר החכם השלם החסיד העניו כמוהה"ר ראובן זצוק"ל זה לו תשע שנים רצופים אשר הוא שליח לכל דבר שבקדושה בנינו לבין אלקינו בב"ה הי"ג שבו אנחנו החתומים מתפללים וראה ראינו בעד חלון דעתנו שה"ר יעקב הנז' כל אשר הוא עושה בענין השליחות ה' מצליח בידו תחלת כל דבר בקרותו הפרשה לפני עדת ישראל בספר תורה שת"ת [שלשלת תביר תלישה-גדולה] והיה האיש ההוא מדקדק בקריאתה היטב בפסוק טעמים כהלכתם ובנקודות כנתינתם קריאה יפה והגונה, זהב וזכוכית לא יערבנה, ועוד לו תוספת טובה נאה דורש מידי שבת בשבתו, בדברי תורה [בדברין] אגדה בדברי מוסר וענוה, למשון ביין התורה את בשרינו להחיות את נפשנו, והחוט המשולש מעין הקודם איש

אשר קרבה עתו ומת דורש ברבים להועיל לנשמתו כפי מעשיו אשר היו נודעו [...] לו בשבוע חדש ושנה, אשר על כן שמח לבנו ויגל כבודינו, בהיותו עומד עלינו תמיד להשקיף בכל המצטרך אלינו, ובר מן דין מחוייבים אנחנו להחזיק בידו משום שענינו הראות שהאיש [...] השעה דחוקה לו, לחסרון צמרזו ופשתו ומשקהו ומאכלו, ובהיותנו מחזיקים בידו בודאי יצדק עלינו אמרים טהורים אמרי חז"ל על פסוק עץ חיים היא למחזיקים בה ללומדיה לא נאמר [...], לכן [...] כן הסכמנו וקיימנו אנחנו אלה פה החתומים שה"ר יעקב הנז' הוא המוציא והוא המביא אותנו מהיום הזה והלאה בין בעניני השליחות בין בעניני הדרש כנז' וכל אדם לא יקרב לאהלינו לנהוג עלינו שום שררה מכל הנז' כלל ולא ירים איש את ידו ואת רגלו בלעדו כי אם איש אשר תאוה נפשו למנותו מתחת ידו לשום דבר מכל הנז' הרשות בידו וחפץ ה' בידיהו יצלח, וכל איש אשר הרים תרומת כסף ונחשת משה פרוטה ומעלה הכל הוא לה"ר יעקב הנז' לצורך פרנסת עצמו ואנשי ביתו יצ"ו ואין לנו רשות להשתמש במעות ב"ה הנז' לעשות בו שום דבר שבעולם כי אם ברצונו הטוב וכל אשר יחפץ יעשה ואינש לא ימחא בידיה וימר ליה מה עבדת. גם בניו וצאצאיו ישבו לכסא לו עדי עד בכל הנז' לעיל. והסכמתנו זאת תהיה קיימת ומקוימת] עלינו ועל בנינו ובני בנינו עד בא משיח צדקנו ואין רשות לשום אחד מזרעינו הווה ועתיד ולא לשום אחד מהנוספים עלינו משאר קהלות הקדש לבטל שום דבר מדברינו אלה ולא יפול מכל דברינו הטוב ארצה, כי נכספה וגם כלתה נפשינו לאיש הנז' והסכמנו בכל הנז' מצד הטעמים הנז'. גם ראה ראינו והסכמנו וקבלנו על עצמנו ועל כל יוצאי חלצינו ש[אם] היום או לאחר זמן ירצה ה"ר יעקב הנז' לקבוע עצמו בבית הכנסת אחר, אל המקום אשר יפנה הראש הנז' אחריו נלך ברצונו הטוב ונפש הצפה. כללא דמילתא נעשה כרצונו [...] מצד כל הטעמים הנז'. ועוד כי שלשה ספרי תורה [...] ותכשיטיהם חדשים גם ישנים שהביא החכם אביו הנז' ממוקינים יע"א וגם כל תפיסת ב"ה הנז' הכל כאשר לכל הוא של ה"ר יעקב [...]. היינו מתפללים [...] מגע יד כלל בס"ת הנז' ותכשיטיהם הנז' וגם בכל תפיסת ב"ה הנז', ובכן אנו ליה וליה עיינו, ונקריבה לפניו [...] שלום בגבוליו ושלוש וחיים בארמנותינו [...] ואויב יכרית [...] להחיות לה לפליטה גדולה ולשום לה בארץ שארית, החותמים בשנת בניך כשתילי זתי"ם

לפ"ק הששי בסדר הנני נותן לו את בריתי שלום [...]

בפאס כיהן ברבנות עד שנת תע"ח, שאז עבר לגור במקנאס. על נסיבות הדברים מסופר ב"מלכי רבנן" בערכו. ואת זמן התיישבותו במקנאס קובע בהשערה לערך בשנת תע"ט. אולם בארכיון בן צור שבספריה יש מכתב שכתב אליו שד"ר ירושלים למרוקו מזה"ר יום טוב קריספו, ב"ג מנ"א תע"ח⁵⁴:

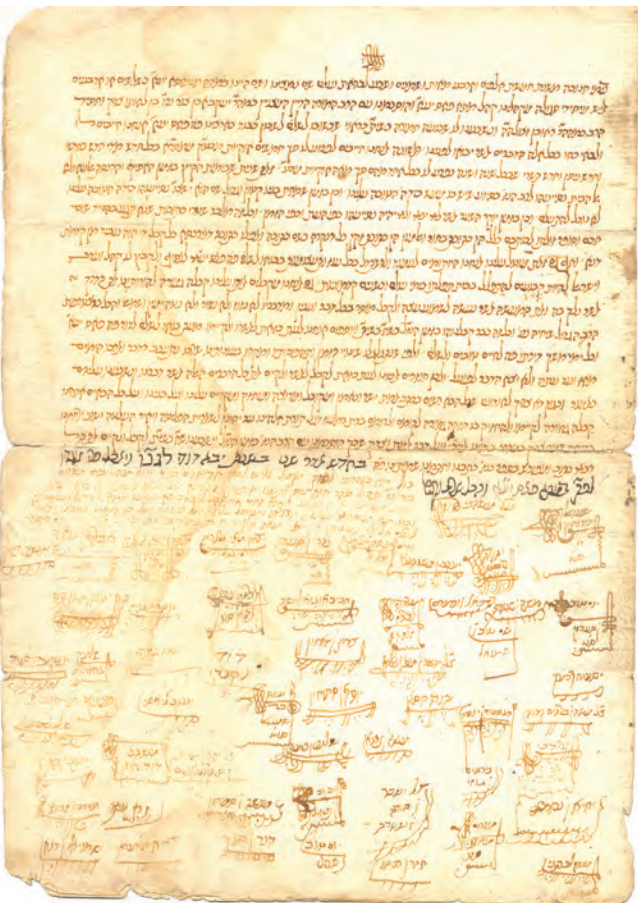
מה מאד גדלה שמחתי בשומעי שמע"ת נתיישב בעיר מכנאש יע"א, יורה יורה ידין ידין חלותי היא לפני שוכן סנה יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים ויצליחהו בצאתו ובבואו וירחיב גבולו בתלמידים וה' יהיה עמו כתאות לבו לטוב.

מסגנון הדברים נראה שזמן קצר לפני י"ג מנ"א תע"ח התיישב היעב"ץ במקנאס. ויש לצמצם יותר את זמן העיקרה מפאס, שהרי בסדר בזאת יבא אהרן אל הקדש בשנת ובע"ת קבצי [פרשת אחרי תע"ח] מוצאים אנו אותו חותם כאחד מ"דייני העיר פאס יע"א" (מזרח ומערב ח"ג ע' 183) - גם שם בקשר לשד"רות מהר"ט קריספו הנ"ל. נודע לנו אם כן שבין החדשים אייר-מנ"א תע"ח התקבל "לראש ולקצין בעיר מכנאש יע"א". כבר נזכר לעיל פנקס רישומי הנישואים שהחזיק היעב"ץ, בו היה רושם את כל הנישואים שהיו באים לפניו. אחרי פטירתו עבר פנקס זה לידי צאצאיו ממלאי מקומו, שהמשיכו לרשום באותה צורה - לפחות עד שנת תרי"ז. כשעבר לגור למקנאס לקח אתו לשם את הפנקס. בראשי הדפים של השנים ת"פ-תפ"ח רשום בכל דף "מכנאסא" ובתחלת שנת תפ"ט רשום "בפאס יע"א".

הדיון בדבר חזרתו לפאס התחיל כבר בתחלת שנת תפ"ז, ונמשך כשנתיים וחצי, עד לאביב תפ"ט, שאז חזר ממקנאס לפאס. כל זאת בכתב התחייבות שחתמו עליו אנשי פאס בחדש אדר שני תפ"ט, ונמצא בארכיון בן צור שבספריה:

בימי חנוכה משנת חמשת אלפים וארבע מאות ושמנים ושבע לכריאת עולם שם נמצינו ושם היינו במתא מכנאסא יע"א כשלשים או ארבעים איש יחידי סגולה מקהלנו קהל מתא פאס יע"א והוסכמנו עם הרב המורה הדיין המצויין כמה"ר יעקב אבן צור נר"ו בן לאותו צדיק וחסיד הרב כמהה"ר ראובן צולה"ה ונשבענו לו שבועה חמורה בשי"ת [כשם ית'] כראוי שבשובו לשלם לשכון כבוד בארצינו פה פאס יע"א אנחנו חייבים לו ולבאי כחו בכל אלה הדברים אשר יבואו לפנינו [החולקים ומפרטים את כל ההסכם הכספי ומוסיפים] ואף גם זאת מוטל עלינו אנחנו החתומים לעמוד ולהשתדל בכל עוז ותעצומות בבואו לשלם פה פאס יע"א לאסוף ולקבץ לו קהל ועדה וישראל להיות קבועים להתפלל בבית תפלתו כימי עולם וכשנים קדמוניות. גם אנחנו מקבלים אותו עלינו קבלה גמורה להורותינו את הדבר אשר נלך בה ואת המעשה אשר נעשה לשמוע עצה ולקבל מוסר בכל דבר וענין ומדבריו לא נזוז לא נסור ולא נטה ימין ושמאל והכל בהצטרפות הרב הגדול שיחיה נר"ו. וכל זה כבר קבלנוהו בזמן הנז"ל בשי"ת ויוספים אנחנו לעת כזאת לאשרו ולקיימו מעת בואו לשלם לדור פה פאס יע"א וכל ימי משך דירתו פה לחיים טובים ולשלם. ולפי שנתגלגלו שינויי הזמן ותהפוכותיו ומקרייו בעונותינו שרבו נתעכב הדבר וארכו הימים מאז ועד עתה ולא יצא הדבר לפועל, ולכן חוזרים אנחנו לעת כזאת לקבל לאשר ולקיים את כל הדברים האלה אשר דברנו ונשבענו עליהם כאמור .. כתבנו וחתמנו שמותינו פה בחדש אדר שני בשנת יבא דודי לגנ"ו ויאכל פרי מגדיו לפ"ק במתא פאס יע"א והכל שריר וקיים.

54 ראה לקמן פרק קיז.

גם לפני ואחרי תקופת היותו במקנאס, היה נוסע אליה לעתים⁵⁵. על שתיים מנסיעותיו אלה דוע לנו מתוך רשימותיו:

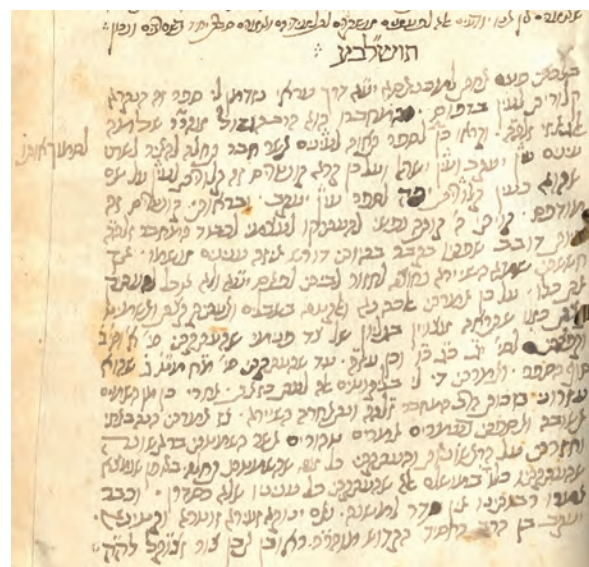

(א) בפנקס רישומי הנישואים הנזכר רשום אצל שנת תע"ו (ראה מלכי רבנן לב, ב).

בשלושה לכסלו הלכתי למכנאסא יע"א לפקידת חדשו של הח' הש' דיין ומצויין מהר"ר חביב טולידאנו זלה"ה תלמידו של הרב החסיד הקדוש מר אבא זצוק"ל, ושלחו יד הסופרים בכתובות ועשו מה שלבם חפץ לשלול שלל ולכוזב בז.

לימודו של מוה"ר חביב טולידאנו אצל מוה"ר ראובן אבן צור היה לפני שעבר לגור לפאס. אח"כ נתמנה מוה"ר חביב לרבה של מקנאס.

(ב) בסוף הספר "תאוה לעינים" (זולצברך תמ"ז) שהיה לו, ונמצא כעת בספריית אגודת חסידי חב"ד, העתיק מכת"י את הקונטרס "קילורית לעין", ובסופו רשם:

בלכתי לפעם אחת למכנאסא יע"א דרך ארעי נזדמן לי ספר זה הנקרא קילורית לעין בדפוס.. ובראותי קונטרס זה מודפס קוית ה' קוטה נפשי להעתיקו לעצמי לכבוד המחבר זלה"ה.. אך חשתי שמא השיירא נחוצה לחזור לביתי לפאס יע"א ולא אוכל להעתיק את כלו.. אחרי כן מן השמים עזרוני בזכות הרב המחבר זלה"ה ונתאחרה השיירא..

נאם ינוקא זעירא זוטרא וקטינא יעקב בן הרב החסיד הקדוש מוה"ר ראובן אבן צור זצוק"ל לה"ה.

בניו ובנותיו:

(א) ב"מלכי רבנן" (סה, א) כותב בן נאים בקשר להיעב"ץ אשר "הרב הנו" בחייו קבר ט"ז בנים ולא הניח אחריו כ"א מו"ה רפאל עובד אבן צור זלה"ה בן היבמה, ובנו מו"ה ראובן זצ"ל נקבר בעיר אלקצר". ובערכו של מוה"ר ראובן הנ"ל (קד, ג):

נתבש"מ בש' תק"ב פ"ק בחיי אביו ונאסף אל עמיו בעיר סאלי, והווי ימי חייו קרוב לכ"ה שנה כמ"ש בס' נער בוכה להרה"ג אליהו הצרפתי זצ"ל ז"ל דרוש שדרשתי על שמועה כי באה שנתבש"מ החה"ש כהה"ר ראובן בן מוה"ר הרב המובהק וכולל דיין ומצויין וחסיד מר קשישא כהה"ר יעקב אבן צור שמת בחה"מ בעיר סאלי אב חכמה ורך בשנים שנותיו היו קרוב לחמשה ועשרים שנים עמיתית בתו' ובמצות אוי לאזנים שכך שמעו ה' ישקה לאביו כוס תנחומין ויהיה מזבח כפרה בעד כל ישראל אמן. נתבקש בג' באב... דרשתי עליו כ"א לאב יום ג' בשבת מש' תק"ב לפ"ק.

משנתו זו האחרונה - תק"ב, יש בארכיון הספריה מכתב ממונו, שכתב בשולי מכתב אביו היעב"ץ. מיום "ג' בשבת ס' חיי שרה ה'תק"ב בפאס". המכתב כתוב בערבית באותיות עבריות, והוא בקשר לאחותו האלמנה אזי בואינה דלקמן.

55 ראה לקמן פרק מוח, שגם בתקופת מקנאס, רכש קרקעות בפאס.

ב) בערכו של הבן השני רפאל עובד אבן צור, מעתיק ב"מלכי רבנן" מרשימת בנו מוה"ר שלמה שמואל בפנקס נישואין הנ"ל, שרשם לאחר פטירתו בשנת תקכ"ט (הוגה כאן ע"פ המקור):

נתבקש בישיבה של מעלה החכם השלם הדיין המצויין מר קשישא כתר תורה ולומדיה עושה צדקות בכל עת הרב מר אבא כמוהר"ר רפאל עובד אבן צור הכ"מ זצוקלה"ה ביום ששי בשבת אחר חצות היום ב"ט לחדש אייר ש' התקכ"ט ליצי' וסימן מן התו' והחזק"ת ב"ו, ומן הכתובים בנ"ה בנית"י בית זבול לך, ומן הנביאים והתענ"ג על ה' ויתן לך משאלות לכה. ומ"כ בכ"י הרב הגדול הרמ"ז מוהר"ר יעב"ץ זלה"ה שהרב מר אבא זלה"ה נולד ביום ב' בשבת ג' לשבט ש' התס"ו ע"כ. וסי' מן התורה ולהית"ך עם קדש ומן הכתובים ועושה חס"ד למשיח"ו, ומן הנביאים להושי"ע כ"ל ענוי ארץ, וסי' יתנ"ו צדקות ה'.

ג) בערך חתנו מנחם סירירו כותב ב"מלכי רבנן", שנולד בשנת תנ"ג ונבש"מ בחשון תע"ט. ובפנקס הנישואין רשם היעב"ץ את נישואיו עם בתו:

ו' בשבת ח' לאדר שמונה בו חופת הבחור הנכון הותיק כהה"ר מנחם נר"ו בן החכם השלם כהה"ר יהושע נר"ו בן החכם השלם דיין ומצויין סבא דמשפטים כמה"ר מנחם זלה"ה בן המשכיל ונבון כה"ר דוד ז"ל בן המשכיל ונבון ה"ר הי"ן⁵⁶ בן הנבון ונעלה ה"ר דוד נ"ע בן החכם השלם כה"ר שאול ז"ל המכונה סירירו ובתולה אזי בואינה אילת אהבים ויעלת חן בתי אני הקטן בנן של קדושים איש אלקים קדוש הוא כמוהר"ר ראובן זצוקלה"ה בן המשכיל הנבון הכשר דחיל חטאין ועביד טבין כה"ר יעקב ז"ל בן איש חיל רב פעלים הנבון הכשר הענוי איש צדיק תם וישר ירא אלקים עטרת זקנים בנן של קדושים כהה"ר משה ז"ל בן לאותו צדיק החכם השלם דיין ומצויין סיני ועוקר הרים וצדיק יסוד עולם הצבי ישראל זבח השלמים לה' קדש יאמר לו כמוהר"ר יצחק זצוקלה"ה הי"ן בן לאותו צדיק החכם השלם המאור הגדול מקור מים חיים זקן ונשוא פנים הוא הראש אבי התעודה כמה"ר משה זללה"ה המכונה אבן צור.

ספרייתו:

ב"שלוחי א"י" ע' 360 מספר על מוה"ר יום טוב קריספו, שד"ר ירושלים למרוקו בשנים תע"ח-תפ"ב, שבדרכו חזרה לירושלים קנה את הספר "שיירי כנסת הגדולה", שלח אותו במתנה להיעב"ץ, וכתב עליו "קניתי אותו לשם הרב המובהק הדו"מ [הדיין ומצויין] בנן של קדושים כמוהר"ר יעקב בן צור נר"ו בסך א"ם ד"ת [אוקיה אחת וד' שמיניות] פה נא אמון היום כ"ה תמוז התפ"ב".

אין זה הספר הראשון שקנה עבורו. בארכיון בן צור שבספריה יש מכתב שכתב אליו בז' מ"ח תפ"ב מדרכו ממרוקו לתוניס⁵⁷:

אני היום על פרק הנסיעה לתונס ונא אמון, חד כרעה אארעה וחד אמברא⁵⁸, ומרב חשקי לעמד לשרת בקדש מיום שנכנסתי לארגא"ל, ואני מחפש אחר ספרים מחודשים ולא מצאתי, ומקורב האלדים אינה לידי ס' שו"ת מהרב בעל בית חדש, וג"כ ספר גינת ורדים מהרב ר' אברהם הלוי, קניתי אותם בשני ריאלים וחצי שהוא סך [...] יגיעו למכ"ת על יד שליחא דרחמנא החכם השלם והכולל כמה"ר חיים יעקב נר"ו⁵⁹, שליח הגליל והרשב"י זלה"ה. ובע"ה מה שיזמין ה' [...] לידי אשלחנו עם נאמן א' ההולך.

ובי"ב מ"ח כתב לו שוב באותו ענין:

כתבתי למע"ת בארוכה עם שליחא דרחמנא החכם השלם והכולל כמה"ר חיים יעקב נר"ו, ויגיע למ"ר הב' ספרים על יד הנז', הלה המה ספר גינת ורדים וספר שו"ת להרב בעל בית חדש זלה"ה.

למדנו מכאן שלא היה זה מקרה בודד של מתנה, אלא שהיעב"ץ ביקשו לקנות עבורו ספרים במקומות שונים בדרכו חזרה לעיה"ק ירושלים.

56 ה' יקום נקמתו.

57 ראה לקמן פרק ק"ז.

58 רגל אחד על הארץ ורגל אחד על מעבורת הנהר.

59 ראה אודותיו לקמן שם.

בספריית אגודת חסידי חב"ד נמצאים כיום כמה עשרות ספרים שהיו בבעלותו. בחלקם רשם איך שהגיעו לידו, ובכמה מהם – הגהותיו בכת"י על הגליון.

לב. מוה"ר נתן מ"ץ דפולוצק

המוסמך הראשון לפנינו הוא שאלה של הגאון החסיד מוה"ר נתן הלוי הורביץ מפולוצק אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, שבסיומה כותב (לקמן מסמך א): "אלה ד[ברי] ידידו מוכן למשמעתו החפץ בהצלחתו", וחותרם בשם אמו (כפי שרגילים לחתום על כתיבת פדיון-נפש לאדמו"ר): "נתן הלוי בן חיענא".

שאלה זו נכתבה בערב ר"ח אדר תקפ"ח (פחות משלושה חדשים מאז הסתלקות כ"ק אדמו"ר האמצעי, בט' כסלו), כאשר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק עדיין לא הסכים לקבל עליו את עול נשיאות חב"ד⁶⁰, ועל אותה תקופה מסופר בבית רבי (ח"ג פ"ב):

אחר פטירת חותנו אדמו"ר האמצעי נ"ע נתנו אנ"ש עיניהם בו שימלא מקום אבותיו רבותינו נ"ע, והוא לא רצה לקבל המשרה על שכמו ... ואחר רוב הפצרות קבל רבינו על עצמו עול הרבנות להנהיג קהל עדת ישורון ולהורותם הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו ... אך פדיונות לא קבל רבינו איזה זמן, ואח"כ התחיל לקבל גם פדיונות.

אמנם כאן אנו רואים, אשר כשאחד מגדולי רבני חב"ד באותה תקופה כתב שו"ת ארוכה אל אדמו"ר הצמח צדק, הוסיף בסופה הודעה ועידוד ואיחול: "מוכן למשמעתו החפץ בהצלחתו". הסיום הזה "מוכן למשמעתו" רגיל הוא יותר בכתיבת החסידים אל הרבי. וכאן מוסיף לכתוב "החפץ בהצלחתו", שמתוכנה מובנת הכוונה – על קבלת הנשיאות להנהיג קהל עדת ישורון. ומסיים בחתימתו בשם האם "נתן הלוי בן חיענא", שהיא חתימה הרגילה אצל החסידים בכתיבת פ"נ לאדמו"ר.

כעבור שנה וחצי, בח' תשרי תקצד"ק, כתב לו שוב שו"ת, וגם בה חתם בשם האם "נתן בן חיענא הלוי". אלא שאדמו"ר הצמח צדק לא נחה דעתו הקדושה בכתיבה זו, ומחק בכת"י את המילה "חיענא", כלומר שאינו מקבל את השו"ת הזו, בתור פ"נ מחסיד לרבי.

כעבור כמה שבועות כתב שו"ת נוספת אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, אשר גם אותה כתב כמו חסיד לרבו: בהפניה שבתחלתה מכנהו בין השאר "מאור עינינו", ובחתימתו: "אלה ד' עבדו נאמן באהבתו מצפה לת[שובתו] ה[רמתה] נתן בן חיענא הלוי פאלצק".

גם הפעם לא נחה דעתו של הצ"צ מכתבה זו, ומחק בכת"י את הכינוי "מאור עינינו" שבפניה, ואת "עבדו" שבחתימה [ותיקן במקום זה "אהובו"], ואת הזכרת שם האם "חיענא" שבחתימה.

מכאן למדנו, שעד שלחי תשרי תק"צ, עדיין "פדיונות לא קבל רבינו איזה זמן, ואח"כ התחיל לקבל גם פדיונות", כמובא לעיל מבית רבי.

הגאון החסיד מוה"ר נתן הלוי הורביץ, נולד לאביו מוה"ר שמעון הלוי⁶¹, ולאמו מרת חיענא⁶². הוא הי' מחסידי כ"ק אדמו"ר הזקן⁶³. והי' מ"ץ בעיר פולוצק⁶⁴, לערך בין השנים תק"פ – ת"ק⁶⁵.

60 ראה בארוכה, רשימת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ב"התמים" חוב' ג עמודים כב-ז.

61 לקמן מסמך ח.

62 לקמן מסמכים א; ז.

63 ראה אודותיו בית רבי עה, א.

64 אחד מחברי בית דינו של מוה"ר נתן בפולוצק היה הגאון החסיד מוה"ר שאול במוהר"א זעליג הכהן עפשטיין, שחותם בתשובותיו "ד"ץ [דיין צדק] דפולוצק".

בכת"י 231 (דף רצו ואילך) וכת"י 232 (דף רח ואילך) יש כמה שו"ת שלו אל אדמו"ר הצמח צדק. והוא נזכר גם בשו"ת צמח צדק אה"ז רס"י ע, וסי' קיד, בשאלה. ושם ספק למוי סי' כג, בהערות.

65 בין רבני חב"ד המפורסמים שביהנו אחריו בפולוצק:

(א) הגאון החסיד מוה"ר אלי' יוסף רבלין, בעל אהלי יוסף, לערך בין השנים ת"ר – תר"ז.

(ב) הגאון החסיד מוה"ר בעל התורת חסד, לערך בין השנים תרט"ו – תרכ"ח.

(ג) הגאון החסיד מוה"ר אלעזר ברכה בעל המשנת רבי אלעזר, בין השנים תרכ"ח – תרנ"ג.

תשובותיו המעטות שהגיעו לידינו⁶⁶, הן מהשנים תקפ"ב⁶⁷ - תקצ"ט⁶⁸, חלקן הן שו"ת שכתב אל הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש (לקמן מסמך ט), ואל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (לקמן מסמכים ב-ז). והן דנות באריכות גדולה, בכל חלקי השלחן ערוך, וגם בדקדוק התפלה.

בתשובותיהם הם כותבים אליו בהערצה גדולה. כאשר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק משיב לו על שו"ת שלו, כותב לו (לקמן מסמך ג) "מה אדע אשר לא תדע".

והרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש כותב לו (לקמן מסמך יב) "הרב המופלג בתורה ויראת ה' היא אוצרו ... המכסה אני מאוהבי אשר נשאלתי ... איני רוצה לתקוע עצמי לדבר הלכה למעשה להתיר לבדי בלי הסכמת חברים מקשיבים, לזאת בקשתי את שאהבה נפשי לעיין רבא במילתא ... ובקשתי ממעכ"ת לעיין בדבר".

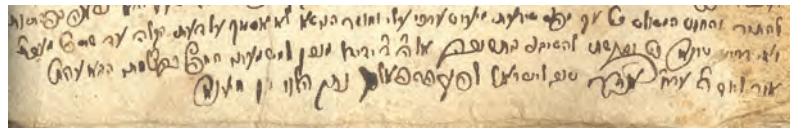
כשעברה שנה, שלא היתה לו התכתבות בהלכה עם הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש, כותב לו (לקמן מסמך ט) "הנה ימים רבים עברו שלא הי' הדיבור של חיבה מצוי בינינו, מעת שהגיעני תשובתו הרמתה".

בדרך כלל חותם בשמו "נתן הלוי הורוויץ, פה ק"ק פאלצק", ולפעמים בשם אביו "נתן בא"א כמו"ה שמוען סג"ל זללה"ה הורוויץ". אמנם כשהי' כותב שו"ת אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, מעת שנעשה לאדמו"ר בחורף תקפ"ח ואילך, הוא חותם בשם אמו "נתן בן חיענא".

גם בשנים הקודמות הוא כותב בביטול ובקירבה גדולה: "מוכן לשרתו ד"ש באהבה עזה" (לקמן מסמך ה), "דורש שלומו באהבה עזה" (לקמן מסמך ו). אמנם בשנים הבאות כותב לו בחתימת השו"ת "עבדו הנאמן המצפה לתשובה" (מסמך ז).

לפינו תצלומי התחלה וסוף של כמה מהשו"ת שהוא כתב, ושנכתבו אליו, ופיענוחם.

(א) סיום שו"ת הנ"ל שכתב אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, באור ליום ה' ער"ח אדר תקפ"ח:

אך מפני שידעתי מיעוט ערכי עלי, וחומר הנושא, לא אסמוך על דעתי הקלה, עד שיסכי' מעכ"ת, ואי דרי טונא⁶⁹ כו', ובקשתי להשיבני בתשובה.

אלה ד[ברין] ידידו מוכן למשמעתו החפץ בהצלחתו הבא עה"ח אור ליום ה' ער"ח אדר טוב לישראל לפ"ק פה פאלצק

נתן הלוי בן חיענא

ועד"ז בשו"ת נוספת, מח' תשרי תקצד"ק:

ב"ה

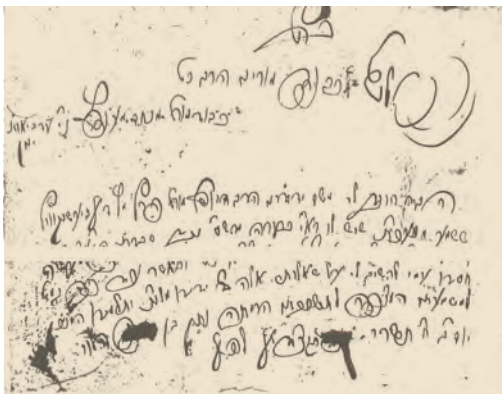
שלום לכבוד מורינו הרב כו' כבוד מו"ה מנחם מענדל נ"י עד ביאות ינון

הגד הוגד לי משם ידידינו הרב המופל' מו"ה פרץ מ"ץ דק' ביעשקוויץ ששמע ממעכ"ת...

אלה ד[ברין] ידידו מל[ב] ונ[פש] ותלמידו המוכן למשמעתו המצפה לתשובתו הרמתה

נתן בן חיענא הלוי

יום ג'⁷⁰ ח' תשרי שנת תקצד"ק לפ"ק

66 בספריית ירושלים יש חיבור בכתב ידו, על תרי"ג מצות.

67 התשובה הראשונה שלו שהגיעה לידינו היא מוקיץ תקפ"ב (המענה אליו בשארית יהודה, הוספות סי' מח, בתאריך מחרת יוהכ"פ תקפ"ג).

68 התשובה האחרונה שלו שהגיעה לידינו היא מוקיץ תקצ"ט (לקמן מסמך ז).

69 ע"פ ב"ק צב, סע"ב: דאמרי אינשי אי דלית דורא (אם תדלה ותגביה המשווי עמי, רש"י) דלינא, ואי לא לא דלינא [אלא שכאן השתמש בלשון "טונא" במקום "דורא" שבגמרא, שניהם פירושים משוין].

70 הכוונה היא - אור ליום ג, כי ח' תשרי חל באותה שנה ביום ב.

ועד"ז בשו"ת נוספת - כעבור כמה שבועות:

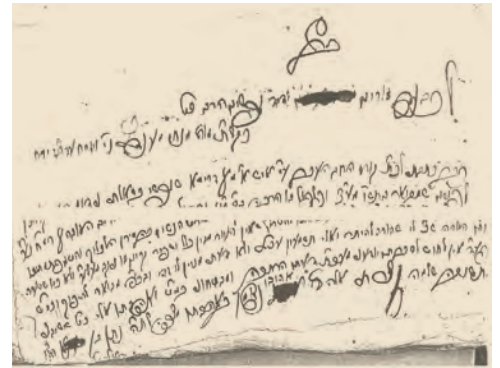
ב"ה

לכבוד מורינו (מאור עינינו) ידיד נפשינו הרב שי' כקש"ת מו"ה מנחם מענדל נ"י ויזרח עד בלי ירח

כבר כתבתי לכת"קודם החג העבר...

אלה ד[ברין] (עבדו) [אהובו] נאמן באהבתו מצפה לת[שובתו] ה[רמתה]

נתן בן (חיענא) הלוי פאלצק

ב) תחלת וסיום שו"ת שכתב אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, לפני תקופת נשיאותו, שהתחילה כתיבתה בח"י מרחשוון תקפ"ד, והסתיימה בכ"א מרחשוון (נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. חכ"ו ע' כא ואילך):

בעז"ה יום ה' ח"י מרחשוון

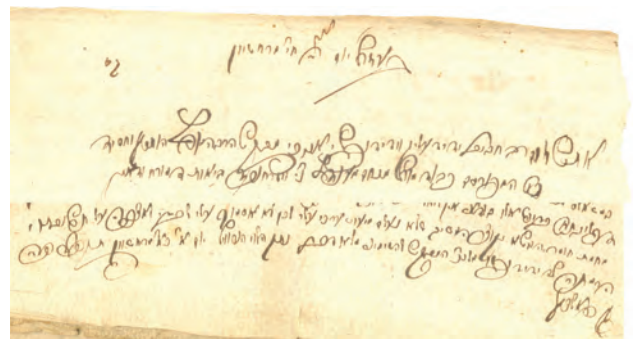
את שלום רב חביבי ידיד עליון וידיד נפשי אנכי מבקש, הרב המופל' הויתק וחסיד כו' המפורסם כבוד מו"ה מנחם מענדל נ"י ויזרח עד ביאות דמורח ודאין⁷¹...

אך מחמת חומר הנושא וקוצר המשיג, שלא נעלם מיעוט ערכי עלי, לכן לא אסמוך עלי לבד, ואצפה על תשובתו הרמתה.

ד[ברין] ידיד נפשו מלו"נ המבקש להשיביני מלא דבר

נתן הלוי הורוויץ

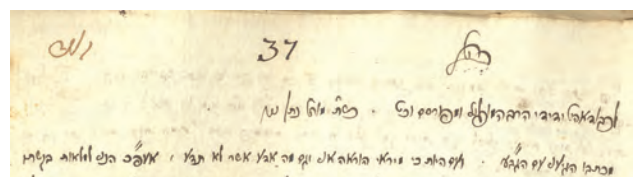
יום א' כ"א מרחשוון תקפ"ד פה ק"ק פאלצק

ג) תחלת תשובת אדמו"ר הצמח צדק אליו לשו"ת הנ"ל (נדפסה בשו"ת שלו חאהע"ז סי' סט):

ב"ה לכבוד אהו' ידידי הרב המופלג ומפורסם וכו' כש"ת מו"ה נתן נ"י

מכתבו הגיעני עם הגב[נית] ע[דות], ועם היות כי מיראי הוראה אני, וגם מה אדע אשר לא תדע. אעפ"כ הנני למלאות בקשתו.

ד) מעטפה (של מסמך ה דלקמן) ששלח אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ע"י הדואר, מפולוצק לליובאוויטש, עם חותמת שעוה וחותרמת הדואר של פולוצק [כך היה נראה מכתב הדואר באותה תקופה, לוקחים נייר רגיל, כופלים אותו בקצוות לעשותו כעין מעטפה, מבפנים כותבים עליו, או מכניסים דפים נוספים שעליהם כותבים, מבחוץ כותבים את הכתובת, חותמים אותה בחותרמת שעוה ובחותרמת הדואר. ראה גם מסמך יא דלקמן]:

ליד הרב המפורסם כבוד מו"ה מענדל חתן אדמו"ר שי"נ, בחדר"ג⁷².

מק"ק פאלצק לק"ק לובאוויץ

[וברוסית]:

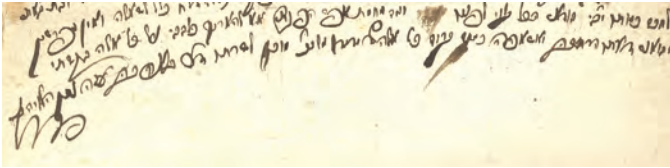
פולוצק

לרב הצעיר היהודי מענדל סאכנאוויטש⁷³ בבכאנוביץ⁷⁴

71 משיח צדקנו, שעליו נאמר דמורח ודאין (סנהדרין צג, ב).
 72 בחרם דרבינו גרשום (שאף אחד אחר לא יקרא את השו"ת הזאת, חוץ מהנמען).
 73 על שם אביו מוה"ר שלום שכנא.
 74 לשם היה מגיע הדואר השייך לליובאוויטש הסמוכה.

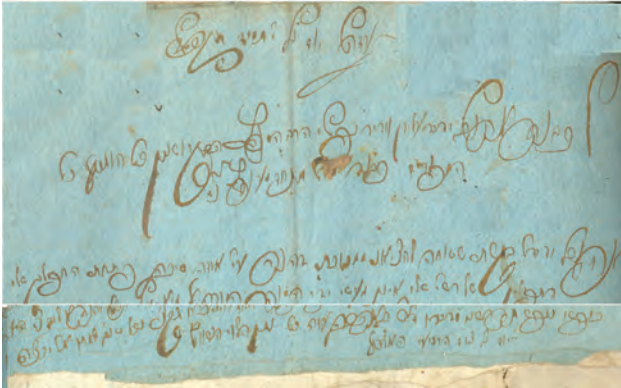
(ה) סיום שו"ת שכתב אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, (לפני תקופת נשיאותו), נכרך בתכריך כתי" שבספריה מספר 232 (פא, א):

... ואין מפרשין לחכם כמותו י[רבן] בי[שראל], בודאי הכל גלוי לפניו, וגם מחמת אפס הפנאי א[ין] א[פשר] להאריך כלבבי, על כל אלה בקשתי יבואני דעתו הרחבה ואשאפה כמים קרים.

כל אלה ד[ברין] ידידו מל[ב] ונ[פש] מוכן לשרתו ד"ש באהבה עזה נתן הלוי הורוויץ

(ו) שו"ת שכתב אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (לפני תקופת נשיאותו) ב"י תמוז תקפ"ד (נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.ג. ח"ו ע' כא ואילך).

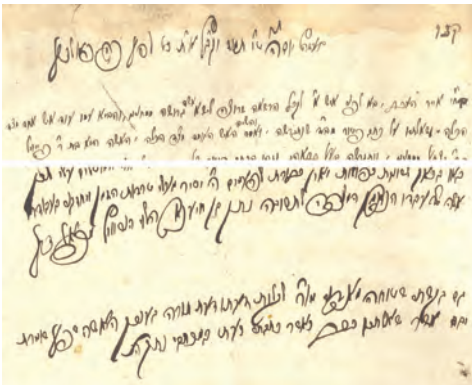
בעז"ה יום ג' י' תמוז תקפ"ד

לכבוד אהובי ידיד עליון וידיד נפשי הרב המופל' הבקי ושנון כו' הותיק כו' המפורסם כבוד מו"ה מנחם מענדל נ"י אהובי ידידי בקשתי שטוחה להוציאני ממבוכתי...

ומאפס הפנאי מאד ההכרח לקצר, וכל טוב מאתו אל יבצר, כנפשו ונפש תדרשנו ידידו ד[ורש] ש[לומן] באהבה עזה כו'

נתן הלוי הורוויץ

יום ג' צום הרביעי פאלצק

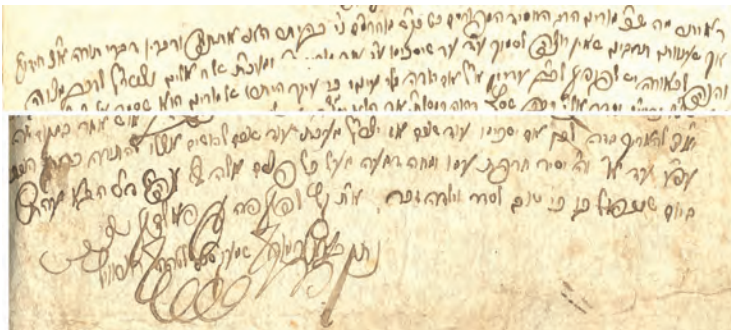

(ז) שו"ת שכתב אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, בט"ו תמוז תקצ"ט, ובחתימה כותב "עבדו הנאמן", וחותם בשם אמו, כנהוג בכתיבת פ"נ לאדמו"ר (נדפס בקובץ יגדיל תורה נ.ג. חמ"ב ע' רעט):

בעז"ה יום ה' ט"ו תמוז וקב"ץ א"ת כל לפ"ק פה פאלצק

... ה' סיר מעלי טרדות הזמן ויחזקני בעבודתו, אלה ד[ברין] עבדו הנאמן המצפה לתשובה נתן בן חיענא הלוי הורוויץ מפאלצק

(ח) שו"ת שכתב, אחרי שאדמו"ר הצמח צדק ביקש לצרף עוד רבנים להיתר אשה, בשנת תקצ"א (נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.ג. חכ"ט ע' רג ואילך).

ראיתי מה שכ[תב] מורינו הרב החסיד המפורסם כו' כק"ש מוהרמ"מ נ"י בהיתר האי איתתא ודבריו דברי תורה א[ין] צ[ריכין] חיזוק, אך שענותו תרבני, שאין רוצה לסמוך ע[ל] ד[עתו] עד שיסכימו ע"ז עוד מורים כו', ומעכ"ת שלח אלינו נצטרף לדבר מצוה...

אלה ד[ברין] אהו[בן] ד[ורש] ש[לומן] הבא ע[ל] הח[תום] ביום שנכפל בו כי טוב לסדר וילדה זכר א"ת ק"ץ לפ"ק פה ק"ק פאלצק יצ"ו

נתן בא"א כמו"ה שמעון סג"ל זללה"ה הורוויץ

ט) שו"ת שכתב אל הרה"ק מהרי"ל, בח"י מרחשוון תקפ"ד (תשובת הרה"ק מהרי"ל לשו"ת זו נדפסה בשארית יהודה, הוספות סי' יח):

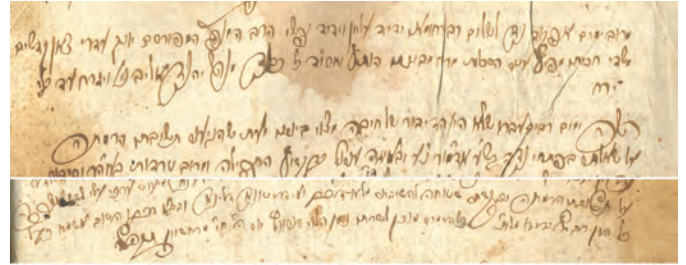
מרוכב ימים אפקוד נא לשלום רב רחומאי ידי עליון וידיד נפשי הרב המופלג המפורסם יונק עדרי צאן קדשים משדי חכמתו מפייץ ענני הסכלות מרוח מבינתו הותיק וחסיד כו' כבוד מו"ה יהודא ליב נ"י ויזרח עד בלי ירח

הנה ימים רבים עברו שלא הי' הדיבור של חיבה מצוי בינינו, מעת שהגיעני תשובתו הרמתה על שאלתי בפתחי נדה בש"ע אדמו"ר נ"ע⁷⁵, ובאיזה עניני בדקדוק התפילה⁷⁶...

דברי ידידו מל[ב] ונ[פש] כל הימים מוכן לשרתו

נתן הלוי הורוויץ

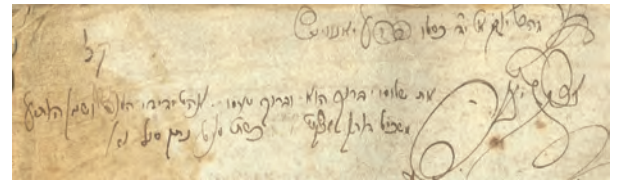
יום ה' ח"י מרחשוון תקפ"ד

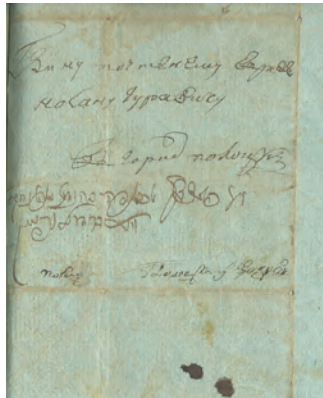
י) תשובת הרה"ק מהרי"ל אליו, מי"ד כסלו תקע"ח (נדפסה בשארית יהודה, הוספות סי' מז):

בעזהש"י יום א' י"ד כסלו⁷⁷ פה ק' יאנוויטש

אלקיי יענה את שלומי ברוך הוא וברוך טעמו, אה' ידידי המפו' ושונן הותיק משכיל דורש אלקיי כש"ת מו"ה נתן סגל נ"י

יא) המעטפה למסמך יב דלקמן (ראה גם מסמך ד דלעיל), ששלח אליו הרה"ק מהרי"ל:

לק' פאלצק

לכבוד הרב הגדול מו"ה נתן נ"י

וח"ל בחדר"ג ופגי"ן⁷⁸

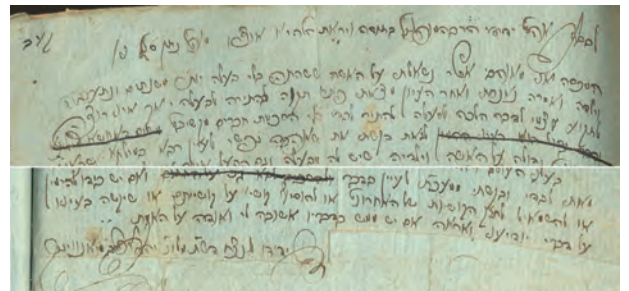
[וברוסית]:

לרב היהודי החשוב נתן גורביץ, בעיר פאלצק

יב) תשובת הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש, בהיתר אשה, שהפנה אל מוה"ר נתן הורוויץ, שגם הוא יעיין במילתא ויחווה דעתו. העתק מתשובה זו נשלח גם אל עוד רבנים, שיעיינו גם הם במילתא, (נדפסה בשו"ת צמח צדק חאה"ע"ז רס"י לו, ושארית יהודה, הוספות סי' כב):

לכבוד אה' ידידי הרב המופלג בתורה ויראת ה' היא אצורו מו"ה נתן סג"ל נ"י

המכסה אני מאוהבי אשר נשאלתי על האשה ששהתה בלי בעלה יותר משנתיים ונתעברה וילדה ואמרה נאנסתי ואחר העיון מצאתי פתח תקוה להתירה לבעלה, אך איני רוצה לתקוע עצמי לדבר הלכה למעשה להתיר לבדי בלי הסכמת חברים מקשיבים, לזאת בקשתי את שאהבה נפשי לעיין רבא במילתא...

75 נדפסה בשארית יהודה חיו"ד סי' ד.

76 נדפסה בשארית יהודה הוספות סי' מה.

77 תקע"ח.

78 וחרם לזרים, בחרם דרבינו גרשום, ופורץ גדר ישכנו נחש (שאף אחד אחר לא יקרא את השו"ת הזאת, חוץ מהנמען).

ובקשתי ממעכ"ת לעיין בדבר ואם יש בידו להימין או להשמאל לחזק הקושיות של האחרונים או להוסיף קושיא על קושייתם או שיקשה בעיניו על דברי יודיעני ואראה אם יש ממש בדבריו אשובה לי ואודה על האמת.

ד' ידידו לנצח ד[ורש] ש[לומן] ת[מיד] מל[ב] ונ[פש]

יהודה ליב מיאנוויטש

לג. רבני העיירה ליובאוויטש

העיירה ליובאוויטש נוסדה לפני כ-500 שנים, ותמיד התקיימה בה קהלה חשובה של יהודים. אמנם המיוחד שבעיירה הזאת הוא, שבמשך 102 שנים (תקע"ד-תרע"ו) היתה העיירה הזאת מרכזה של תנועת חב"ד העולמית, ובה ישבו ארבעה מאדמו"רי חב"ד, במשך שנות נשיאותם: כ"ק אדמו"ר האמצעי (תקע"ד-תקפ"ח); כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (תקפ"ח-תרכ"ו); כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (תרכ"ו-תרמ"ג); וכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (תרמ"ג-תרע"ו). בנוסף לאדמו"ר שמקום מושבו היה בעיירה ליובאוויטש, ישב בה תמיד גם רב הקהלה, שנקרא מ"ץ - מורה צדק, אשר עיקר התעסקותו היה - להשיב לשאלות אנשי העיירה בהלכה.

נסקור בזה את קורות רבני העיירה ליובאוויטש הידועים לנו, ששימשו בליובאוויטש, במשך תקופה של כמאה וחמשים שנים, תק"ל - תר"פ, על פי המסמכים שהגיעו לידינו: (א) הרה"ק ישכר בער סג"ל מליובאוויטש, תלמיד הרב המגיד ממעזריטש, רעו ועמיתו של רבינו הזקן, נזכר במקורות רבים. אך לא ברור אם אמנם שימש כרב העיה, או רק כמנהיג רוחני המפיץ את דרך החסידות.

(ב) הגאון מוה"ר ישראל קיסין, בן דודה של הרבנית מרת סטערנא אשת כ"ק אדמו"ר הזקן, היה המ"ץ בוויטבסק, ובמשך תקופה היה המ"ץ בעיירה ליובאוויטש. בתקופת רבנותו בוויטבסק, כתב אליו כ"ק אדמו"ר תשובה, הנדפסת בשו"ת שלו סי' ל, ומתחלת: לאונ"ב [בן] ד[וד] ז[וגתין] הרב הגדול המפורסם מוהר"ר ישראל נ"י ... מו"צ דק' וויטעפסק יצ"ו.

גם תקופת רבנותו בליובאוויטש נזכרת בשו"ת רבינו הזקן (בשאלה שבסי' לו): הרב הגדול מוה"ר ישראל ז"ל מלובאוויטש.

בבית רבי (סו, ב) כותב אודותיו: שהי' שני בשני עם הרבנית אשת רבינו נ"ע. בשלמי אמוני ישראל (א, ע' 85) כותב אודותיו: הגאון מו"ה ישראל קיסין אבד"ק וויטעפסק (שהי' תלמידו של הגר"א ז"ל, והי' אחי הרב הגביר מו"ה ליפמאן קיסין פרנס דק' וויטעפסק, ואחותם מ' יוכבד היתה אשת הגאון מו"ה יעקב קריציווער אבד"ק וויטעפסק), בן הרב הג' מו"ה בער בוויטעפסק, בן הרב הגאון מו"ה נחום אבד"ק קאפוסט. בכרם חב"ד גליון ד' ע' 124, משער ה"ר יהושע שי' מונדשיין, שהוא "הרב דק' לובאוויטש" שנשלח ע"י הגר"א לתהות על קנקנו של המגיד ממעזריטש, כמסופר ב"זמיר עריצים" (חסידים ומתנגדים ח"ב ע"ק 236).

ג) הגאון החסיד הרב בנימין, הי' מ"ץ בליובאוויטש בתקופת רבינו הזקן. תשובתו אליו נדפסה בשו"ת אדמו"ר הזקן סי' ז.

ד) הגאון החסיד רבי ישכר בער במוה"ר צבי הירש הלוי הורביץ, הי' מ"ץ בליובאוויטש במשך 10 שנים, משנת תקצ"ג עד תר"ב.

מוצאו הוא מעיר האראדזעטש⁷⁹. אחר שנשא אשה⁸⁰ ביאנאוויטש⁸¹, התיישב שם והיה שם

79 בקובץ יגדיל תורה חוב' כד ע' תשיב, כותב לו מוה"ר שמואל מ"ץ דקאזימראוו, בשנת תקצ"ז: כבוד הרב המפורסם יקר רוח איש תבונות כל רז לא אניס לי' מו' דובער האראדזעטשער מ"ץ דק' ליבאוויץ.

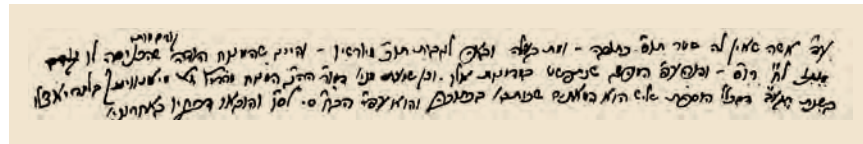
ויש להבדילו ממוה"ר ישכר בער בלא"ה מו"ה שמר' מהראדישץ, שנדפסו ממנו כמה תשובות שכתב אל מהרי"ב דיין, בקובץ יגדיל תורה חוב' מז ע' רכ-רכד.

80 שמה חי' שרה, כנזכר בקובץ יגדיל תורה חוב' מז ע' קמד.

81 ראה שארית יהודה, הערות וצינונים קז, ג שחותנו של מהרי"ב גר ביאנאוויטש. וראה קובץ יגדיל תורה חוב' ו ע' יט-כ, שמוה"ר אליעזר מ"ץ דיאנאוויטש, מכנה את מוהרי"ב "חתן גיסי", היינו שחותנו ודודו של מהרי"ב שניהם

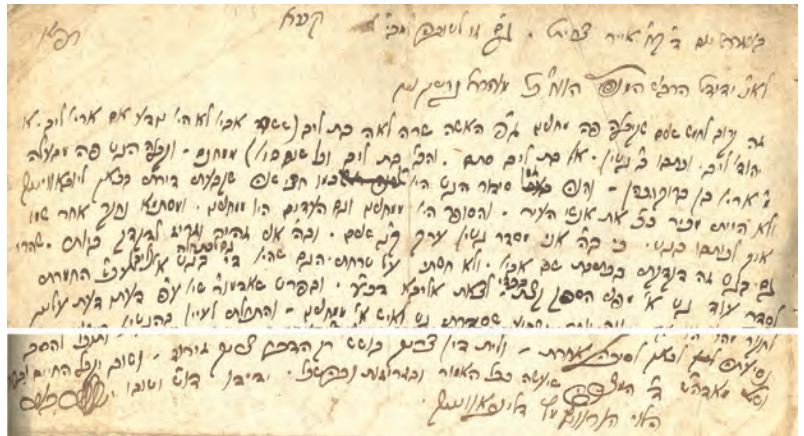
מלמד, ובאותה תקופה למד תורה אצל הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש.
 אח"כ נסע להיות מלמד בראהטשוב⁸², וגם משם הרבה להתכתב בהלכה עם הרה"ק מהרי"ל,
 עם אדמו"ר הצמח צדק, ועם שאר גדולי הרבנים.
 בשנת תקפ"ו עסק בהוראה בעיר ראהטשוב. בשנת תקפ"ז התקבל למ"ץ בעיירה ביחאו
 חדש. בשנת תקצ"ג התקבל למ"ץ בליובאוויטש. ובשנת תר"ג התקבל למ"ץ בקאנאטאפ.

אודות לימודו אצל הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש, מספר באחת מתשובותיו שבכת"י 1027 (קפא,
 ב): וכן שמעתי מיני דמו"ר הה"ג המנוח מהרי"ל ז"ל מיאנאוויטש בלמדי אצלו בשנת תקע"ב.

אף שעיקר משרתו באותה תקופה היתה מלמד, מ"מ עסק גם בהלכה, ובסידור גטין. שכן
 כותב בשנת תקצ"ח (קובץ יגדיל תורה חוב' מח ע' רסח):
 אני מסדר גטין ערך כ"ג שנים⁸³.

אח"כ שאל מהרי"ב אצל הרה"ק מהרי"ל, אם כדאי
 להשאר במלמדות בעירו יאנאוויטש, או שישע למלמדות
 בעיר אחרת, ואודות המענה של מהרי"ל, מספר מהרי"ב
 באחת מתשובותיו (קובץ יגדיל תורה חוב' ב ע' טו):
 שמעתי ממורי ורבי הרב הגדול ר"י ליב ז"ל מיאנאוויטש,
 שאמר לי ג"כ דרך עצה, ששאלתי ממנו נדון המלמדות
 בעירי או חוץ לעיר, ששמע מאחיו ה"ה רבינו הגאון
 ז"ל נ"ע, שמלמד יעשה לו מלמדות בעיר אחרת, מפני
 שאין לך מלמדי תינוקות אלא משבט שמעון, כדי שיהיו
 נפוצים, וע"י נאמר אחלקם ביעקב, וכפרש"י בפ' ויחי
 ע"פ אחלקם ביעקב. וכן אמר מורינו ורבינו החסיד כו' ר'
 נחום מטשארנאביל ז"ל נ"ע.

מסתבר שאז התקבל למלמד בראהטשוב, שכן כותב אודותיו אדמו"ר הצמח צדק בכת"י"ק
 (כת"י 1017 קכו, א) בימי חורפו בהיותו מלמד בראהטוב.

המ"ץ בראהטשוב ה"ה הגאון החסיד מוה"ר שמואל סג"ל. בשנת תקפ"ד נסע לא"י⁸⁴, ובעת
 שהיה עסוק בהכנות לנסיעה, היתה שאלה בעיר בקשר לאחד השו"בים. אז ישבו לדין מהרי"ב,
 עם בן הרב⁸⁵, ועוד אחד, לדון בנושא. חברי הב"ד ביקשו אצל מהרי"ב שישאל בשםם בהלכה
 זו את רבו הרה"ק מהרי"ל. במכתב שאלתו הוא כותב למהרי"ל (כת"י 1027 קמא, ב): וידידנו ר'
 שמואל סגל מ"ץ דקהלתינו, זה שבוע שני' שנסע למאהליו לקבל פאשפארט לנסוע לאה"ק,
 ובדעתו שבקבלתו ישים לדרך פעמיו תיכף ומיד, ומכין את עצמו לכך קרוב למשך שנה. ובא [...] שו"ב לפני בן המ"ץ ולפני ר' דוב גדול מפה.

כאמור לעיל, לא נשא עליו מהרי"ב את משרת הרבנות בראהטשוב, אך מ"מ עסק שם
 בסידור גטין ושאר עניני הוראה, כנראה משו"ת שלו. ובתשובה אחת, שכתב לערך בשנת
 תרט"ז, בהיותו מ"ץ בקאנאטאפ (כת"י 1027 רג, א): ואמרת אספרה, כמו זה שלשים שנה

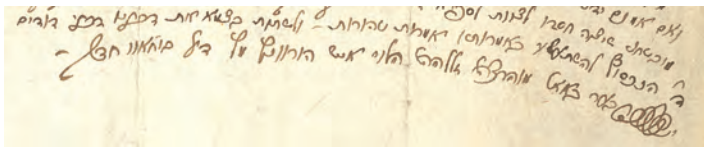
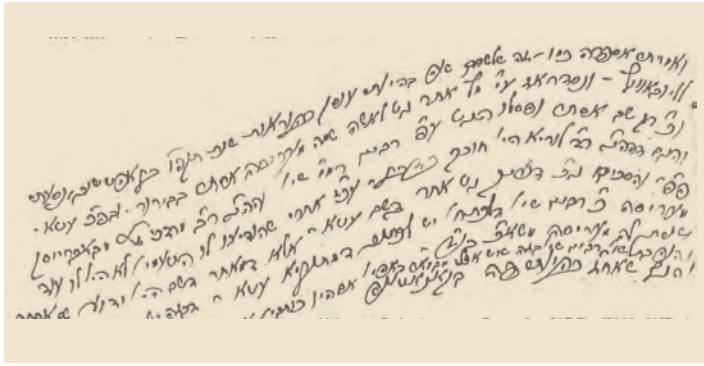
גרו ביאנאוויטש.

82 בתשובה אחת (קובץ יגדיל תורה חוב' מו ע' קנא) כותב אודות שמות גטין "ידוע לי מייאנאוויץ, ליובאוויץ,
 זלאבין, ראהטשאו, בוחאו, האמ"י וכמה קהלות". אמנם לא ידוע לנו ממקור אחר שהוא גר לפועל בעיירות
 זלאבין והאמיל.

83 היינו משנת תקע"ה ואילך.

84 ראה תולדות חב"ד בארה"ק ע' מט. היכל הבעש"ט גליון כ ע' רז. ושם כיהן כרבה של קהלת חב"ד בחברון,
 כמסופר בתולדות חב"ד בארה"ק ע' עט.

85 הרב אברהם לוי, שמילא את מקום אביו ברבנות ראהטשאו, משנת תקפ"ה עד לפטירתו בשנת תרכ"ו
 (ראה הכרמל יא אלול תרכ"ו. היכל הבעש"ט גליון כ ע' רו-ז).

בהיותי עוסק בהוראות שנת תקפ"ו בראהטשוב, נסעתי לליובאוויץ, ונסדר אז ע"י מ"ץ אחר גט לאשה שמה מעריסה אסתר.

כשחזר מהר"ב לראהטשוב, כתב כמה שו"ת בענין גט זה, כנדפס בקובץ יגדיל תורה נ"ג. לע' ערה ואילך. בשאלתו שפנה בזה לפני אדמו"ר הצמח צדק, בחודש מרחשון תקפ"ז, הוא מספר: בהיותנו קודם ר"ה העבר בליובאוויץ⁸⁶, נסדר פה מחנינו ג"פ לאשה אשר שמה העריסה אסתר.

באותה שנה, תקפ"ז, התקבל לרבנות בביחוב חדש, ובכ"ז סיון של אותה שנה⁸⁷ כתב משם שו"ת בנושא כתיבת התפלין שאיזה אותיות נכתבו על הדוכסוסטוס, ופנה בשאלה זו אל אדמו"ר הצמח צדק (תשובתו נדפסה בחאו"ח סי' יד וסי' עב), ואל הגאון מוה"ר יעקב אבד"ק אמטשיסלאוו (תשובתו נדפסה בקובץ יגדיל תורה ח"ו ע' טז), וחותם: יששכר בער בא"א מוהרצ"ה זללה"ה הלוי איש הורביץ מ"ץ דק' ביחאוו חדש.

וכאן רואים דבר תמוה, שכבר הובא לעיל מכת"ק אדמו"ר הצמח צדק, ששאלה זו כתב אליו מהר"ב "בהיותו מלמד ברהאצוב".

ומסתבר א"כ שהיא נכתבה בתקופת הגירתו מראהטשוב לביחוב חדש, בחודש סיון תקפ"ז, וא"כ לא מופרך לכנותו בתואר שני המקומות הנ"ל.

מתקופת רבנותו בביחוב חדש, בשנת תקפ"ט, הגיעה לידינו התכתבות עניפה שלו בהלכה, עם אדמו"ר הצמח צדק, ועם גדולי רבני דורו, כנדפס בקובץ יגדיל תורה ח"ג ע' כד ואילך. בשנת תקצ"א רצו בני העיר למלאות במקומו מ"ץ אחר. ועל זה השיב להם אדמו"ר הצמח צדק (יו"ד סי' שמג): הנה המנהג פשוט בכל מקום שממנין מו"צ שהוא ע"ד להיות שם לעולם ... ואי לזאת גדלה התמיה בעיני על שרוצים לסלק זה התלמיד חכם ובקי בהוראה ודיני ממונות כידוע לי ברור, בחנם על לא פשע, משום שזדמן להם קרוב ... וראוי להם להחזיק להמ"ץ הרב מוהר"ב ש' בכבוד ולחזק שכירותו שיה' לו תמידין כסדרן כנהוג בכל תפוצות ישראל ... וכש"כ וק"ו שאיסור גמור להוריד את זה המ"ץ המוחזק בידוע ובקי באסור והיתר ודיני ממונות ... ולא יעשה כן.

כעבור שנתיים התקבל למ"ץ בעיירה ליובאוויטש, בשנת תקצ"ג. כן הוא מספר בתשובתו שכתב בכ"ח אייר תקצ"ח (קובץ יגדיל תורה חוב' מח ע' רסח): "זה קרוב לחמש שנים שקיבלה פה מחנינו ג"פ האשה ... זמן סידור הגט הי' כמו חצי שנה שקבעתי דירתו בכאן ליובאוויטש". בליובאוויטש כיהן ברבנות במשך עשר שנים⁸⁸. במשך תקופה זו הרבה לדון בהלכה עם

86 נסיעה זו לליובאוויטש, נזכרת גם בתשובה נוספת שכתב (הערות לשו"ת צמח צדק או"ח סי' פג, הוספות כא, ג): בהיותי בליובאוויץ על חתונת בתו ט"ז אלול תקפ"ו. והמונה לחתונת בתו של אדמו"ר הצמח צדק, הרבנית דבורה לאה עם בן-דודה הרב לוי יצחק זלמנסון.

באותה חתונה סיים כ"ק זקנם אדמו"ר האמצעי את מאמר ד"ה שמח תשמח (נדפס בס' מאמרי אדמו"ר האמצעי, דרוש חתונה ח"ב ע' שפז), שבכותרת שלו בכת"ק: "ב"ה ט"ז מנחם אב ה'תקפ"ו (חתונת בתי שרה תי' ונכדתי תי')". והיינו שתחלת המאמר הי' בעת חתונת בתו שרה (עם הרה"ח ר' אהרן אלכסנדראו משקלאוו) בט"ו מנ"א, וסיומו באמצע אלול - בעת חתונת נכדתו הנ"ל. ובהערות שם (ע' תשל"א) מביא מכת"י 116, שהמאמר נאמר ב"ג אלול תקפ"ו.

87 ראה שו"ת צמח צדק חאו"ח רס"י עב.

88 כיון שאנו דנים כאן אודות המ"ץ בליובאוויטש, נעיר איזה מילים אודות הש"ץ דליובאוויטש, באותה תקופה, מתוך כתביו של מהר"ב בידון.

כנראה לא מדובר בש"ץ המתפלל לפני העמוד, כי אם בש"ץ שהוא גם מסדר קידושין, ועכ"פ הוא היה מכין את הכתובה ועושה הקנין עם החתן.

כך כותב מהר"ב (כת"י 1027 קפא, ב): "שחקרנו מר"ב ש"ץ דפ"ק [דפה קהלינין], ואמר שהמנהג פה לכתוב בתוספת כתובה, שההוספה שליש הוא מלבד מנה או מאתיים ... (אצל ר"ב ש"ץ, וכמו כן אצל אביו)". ועוד כותב (בשנת תקצ"ח) בכת"י הנ"ל (קפב, א), וכן הוא בנדפס בקובץ יגדיל תורה (חוב' מח ע' רסט), אודות בן

אדמו"ר הצמח צדק, וגם רבנים משאר העיירות היו מרבים לשאול אותו בהלכה, ולפעמים מבקשים שישאל אצל אדמו"ר הצמח צדק, ויכתוב להם מה שהשיב לו אדמו"ר הצמח צדק. רבות משו"ת אלו נדפסו בסדרת קובץ יגדיל תורה.

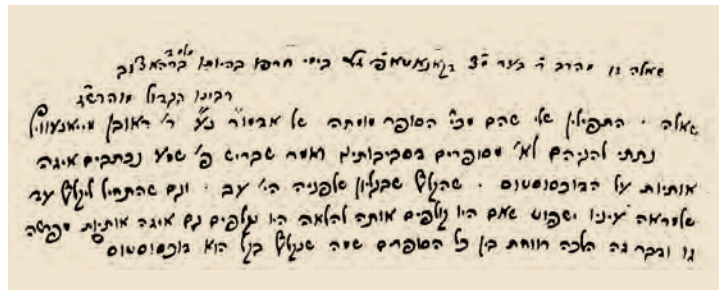
באחת משאלות כאלו משיב להם מהרי"ב (קובץ יגדיל תורה חוב' מו ע' קנ): "הנני להודיע שאדמו"ר שי' נסע מזה ... ואם יבא כ"ק לביתו ודאי לא אמנע הטוב מלשאול כו' ואקבל תשובתו בכתב או בע"פ ... ע"כ ראוי ונכון לשאול דבר זה משארי רבנים המפורסמים כמו מהרב הג' ר' יצחק אייזיק מווייעטעפסק ... ר"י אייזיק מהאמי' ... ר' דוד לוריא ... ר' גרשון משקלאב".

פעם האחרונה שאנו פוגשים אותו בליובאוויטש הוא בשנת תר"ב. בקובץ יגדיל תורה חוב' הע' לט, נדפס מה שהעתיק משאלת רב אצלו, קודם הפסח תר"ב: "וכבר שלח אשתקד השאלה הנ"ל להרב שי' [שאותו רב שאל שאלה זו אצל אדמו"ר הצמח צדק, בשנת תר"א], ימחול מעי"כ [מהרי"ב] לחקור מה ענה בזה הרב שי'. או עכ"פ ימחול לעיין בעצמו ולהשיבני הלכה למעשה".

אח"כ התקבל למי"ץ בקאנאטאפ, וכנראה נשאר שם עד לפטירתו⁸⁹, ועל תקופה זו הוא מכונה (גם אחרי פטירתו) בשם הרב מקאנאטאפ.

בתשובה אחת שהשיב לו כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (או"ח סי' יד), הוסיף בכת"ק על הגליון, אחרי פטירתו של מהרי"ב (כת"י 1017 קכו, א): שאלה זו מהרב ר' בער מ"צ דקאנאטאפ ז"ל בימי חורפו בהיותו מלמד ברהאצוב.

וכן הוא מכונה בס' הגהות אליעזר לו, ג: כאשר העיד על זה הרב המוסמך מוהר"ד מלובאוויץ שהי' אח"כ בקאנאטאפ.

כיון שמהרי"ב היה רגיל לדון בהלכה עם הרה"ק מהרי"ל ועם אדמו"ר הצמח צדק, נשארו אצלו כתי"ק רבים, הן של מהרי"ל והן של אדמו"ר הצמח צדק, הן שנכתבו אליו והן מה שנכתב לאחרים, הן המהדו"ק שנשארה אצלו והן השו"ת שהתקבלו אצלם מרבנים השואלים. את כל אלו כרך מהרי"ב בכרכים רבים, יחד עם העתקות שלו מכתבי הצמח צדק ועוד, ויחד עם חדושי ורשימות שלו בהלכה.

מתוך הרשימות האלו נדפסו תשובות רבות, הן בסדרת שו"ת אדמו"ר הצמח צדק, ובהוספות לשארית יהודה, והן בסדרת קובץ יגדיל תורה.

5 כרכי כת"י (או תצלומים) נמצאים כעת בספריה מליקוטיו המכורכים⁹⁰, ממוספרים: 231; 232; 935; 1027; 2149.

(ה) אחריו כיהן ברבנות ליובאוויטש, הגאון החסיד הרב אברהם ב"ר אביגדור הכהן, עד שלחי תקופת אדמו"ר הצמח צדק.

פעם אחת, בשנת תרי"ז, חתם יחד עם כ"ק אדמו"ר הצמח צדק על תשובתו (ראה שו"ת צמח צדק חאה"ע סי' שס). ופעם אחת, לא רצה כ"ק אדמו"ר הצמח צדק לבוא בעצמו על החתום, והחתים במקומו את הרב הנ"ל (ראה שם חיו"ד סי' שמו, בהערות).

בעת השריפה הגדולה בליובאוויטש, הקפיד עליו כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, על אשר לא השתדל די הצורך בהצלת כתיבי האדמו"ר שהיו מונחים בביתו, כמובא ב"ספריית ליובאוויטש" עי' לג-ד⁹¹.

89 דודו של הש"ץ שבליובאוויטש: "שניתן לו שם ממילתו ארי" לייב, אחרי אבי זקנו של הש"ץ דליובאוויץ, כי הוא הי' דוד אביו (וחקרתי מהש"ץ ואמר שכן הי' שם אביו זקנו)".

הרי לנו מכל זה, ששם הש"ץ בליובאוויטש באותה שעה הי' ר"ב (אולי ר' ברוך), וגם אביו הי' ש"ץ בליובאוויטש, ושם אביו זקנו הי' ארי' לייב.

89 באחת מתשובותיו כותב בשנת תרט"ז (כת"י 1027 רג, ב): בהיותי פה בקאנאטאפ.

90 תיאור כללי - ראה קובץ יגדיל תורה לד ע' קמב ואילך. וראה שם הערה 2, שבכריכת אחד מהם רשומים 8 ביכלאך שלו.

לפעמים מציין באחד מהם למושנהו, ולפי זה יש לזהות חלק ששי, שהמפתח שלו הוא בכת"י 1024 דפים קמט-קנא, והוא הנקרא אצלו חלק ח.

91 בטעות נרשם שם שהכוונה להרב אברהם זעליגסאן דלקמן.

בשנת תרט"ז הי' בין המסכימים על הדפסת שלחן ערוך אדמו"ר הזקן בזיטאמיה (ו) אחריו כיהן ברבנות ליובאוויטש, במשך תקופה קצרה, הגאון החסיד הרב שמואל ב"ר שלמה הלוי לוי. הגיעה לידינו קבלה שנתן לשו"ב, בחתימת: ולראי' באתי עה"ח יום ה' ט"ו תמוז תרכ"ז לפ"ג פה ליובאוויטש, נאום שמואל ב"ר שלמה צבי הלוי מ"ץ דק"ק הנ"ל. באבני זכרון ח"י"ב (הועתק באהלי ליובאוויטש ח"ג ע' 75 ואילך) רשום, שבי"ח חשון תרע"ד נפטר: הרב ר' שמואל בה"ר שלמה שו"ב הלוי לעווין, נקרא הרב מליובאוויטש.

על פי בקשת הר"י שי' מונדשיין, בדק הרשמי"מ שניאורסאן בפנקסי החברה קדישא של כולל חב"ד, ושם רשום: ביום ג' חיי שרה ח"י מרחשון, הישיש הר"ר שמואל בה"ר שלמה צבי הלוי לעווין, שנקרא הרב מליובאוויטש. נפטר בביתו ובחצירו ונקבר בב"ע הישן בקבר שקנה בחשון תרע"א.

עוד יש אצלו ספר תורת חיים שעליה חותמת: מנחם יצחק בהרה"ג ר"ש לוי מלפנים ראב"ד ליבאוויץ.

אמנם מסתבר ששימש ברבנות ליובאוויטש זמן קצר בלבד, כי באותה תקופה התמנה למ"ץ בליובאוויטש הרב אברהם זעליגסאן דלקמן.

(ז) אחריו כיהן ברבנות ליובאוויטש, הגאון החסיד הרב אברהם ב"ר יוסף זעליגסאן, במשך כל תקופת נשיאות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

בשטר מכירת חמץ משנת תרל"ד, מוכר לו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע את החמץ (תצלום בס' תקוני מקוואות לפי תקנת רבתינו, ע' קפה).

(ח) אחריו כיהן ברבנות ליובאוויטש, הגאון החסיד הרב דוד ב"ר בנציון יעקובסאן, חתנו של מוהר"א זעליגסאן הנ"ל, במשך כל תקופת נשיאות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.⁹²

פטירת חותנו הנ"ל היתה בסוף ימיו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. מחמת גילו הצעיר מדאי של הרב דוד יעקובסאן, מכדי להיות רב בליובאוויטש, רצה כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע למצוא עבורו רבנות בעיר אחרת (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע ח"ג אגרות תקנו; תקעה), וכותב אודותיו: כי הוא בעל הוראה ורחוק מן המחלוקת לגמרי ויודע איך לכלכל דבר להשוות הדיעות.

למעשה הוא נשאר ברבנות בליובאוויטש, ובשנת תרס"ז, בשעה שנבנתה מקוה חדשה בליובאוויטש, התכתב עמו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע בארוכה בהלכות מקוואות (ראה אגרות קודש שם ח"א סי' קסז-קעא).

תלמידי הישיבה שלמדו הוראה, היו נבחרים אצלו ומקבלים ממנו סמיכה (ראה כרם חב"ד ח"ג ע' 258).

(ט) הגאון החסיד הרב אלחנן יעקובוביץ, התקבל לרב שני בליובאוויטש בשלהי שנת תרע"ה. אמנם באותה תקופה התקרבה המלחמה לליובאוויטש, ובחודש מרחשון עדר"ת עזב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, עם בני ביתו את ליובאוויטש. כך שגם רבנותו של מוהר"א יעקובוביץ לא התקיימה רק תקופה קצרה, וגם הוא עזב אז את ליובאוויטש.

ברשימת תולדותיו, שנרשמו ע"י בנו הרב אהרן יעקובוביץ ע"ה, מספר שבאותה תקופה קצרה, נתמנה ע"י כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, להיות נושא ונותן עם התלמידים בישיבה בליובאוויטש.

מוה"ר אלחנן יעקובוביץ נולד בין השנים תרל"ה-מ, בעיר גריווע שעל יד דווינסק. למד בסלבדוקא, קעלם וראדין. אחרי חתונתו שימש כר"מ בכמה ישיבות, בשצוצין ווארשא וטלז. כשהתחילה מלחמת העולם הראשונה נדד לרוסיה, והיה תקופה קצרה בליובאוויטש, ועוד שימש כר"מ בכמה ישיבות. בתרע"ח חזר למדינתו. שם שימש כר"מ, ובתרפ"ט הדפיס את חיבורו אבן שמעון. בתרצ"ג עלה לארה"ק, והתיישב בירושלים, ושם הדפיס ח"ב מספרו אבן שמעון. נשאר לגור שם עד יומו האחרון, כ"ד אלול תש"א.

לפנינו כתב הרבנות⁹³ שכתבו לו תושבי העיירה ליובאוויטש⁹⁴, בכ"ג מנחם אב תרע"ה:

92 ראה לקמן שהי' בליובאוויטש באלול תרע"ה. ובימן ההעתקה מליובאוויטש (לעיל פרק י) נזכר בין המלוים ביום ההעתקה, ט"ז מ"ח תרע"ו.

93 שנשאר בעזבונו, וקבלתי תצלום על ידי בן נינו אליהו צבי יעקובוביץ.

94 חלק גדול מהחומים ידועים לנו ממקורות אחרים, כמצויין לקמן בשולי הגליון.

בעז"ה למז"ט ובשעה מוצלחת!

כאשר לרגלי החירום בא לעירינו לובאוויטש פלך מאהליו הרב המאוהג המפורסם המו"צ ומפקח הראשי בבית אולפנא הגדול דטעלשי פלך קאוונא כש"ת מוהר"ר אלחנן ב"ר אברהם שמעון יאקובאוויץ, [...] ונתכבד לדרוש במילי דשמיא בבהכנ"ס דעירינו, ודבריו הפיקו רצון מהשומעים מנועם אמריו, ומאשר שגם הרב הגאון דעיריני סמך ידיו עליו שהוא בקי בהוראה וגדול בתורה, לזאת הסכמנו אנחנו הח"מ הבאים בכח כל אנשי שני בהכנ"ס, דהיינו בית הכנסת דרחוב שיליווע ובית הכנסת דרחוב לאחלוקע⁹⁵, בהסכמת מורנו הרב הזקן הרב הגאון ר' [דוד] יאקובסאהן, לקבל להרה"ג ר' חנן יאקובאוויץ הנ"ל לרב ומורה ודאין לנהל כל עניני דת יהודי דאלו שני בתי הכנסת הנ"ל, וכן בכללות עניני העיר. ובשאר בתי כנסיות דפה לובאוויטש אמנם רשאי להגיד דבר בלי רשות מרנו הרב הזקן הנ"ל, וגם באלו שני בתי כנסת אמנם רשאי להורות כאות נפשו רק בהוראות התמידית והמצויות יום יום בכל שעה, וכן בהוראה מיקרית או הוראה כבדה אינו מחוייב הרב רח"י הנ"ל להציע דוקא לפני מרנו הרב הזקן הגאון מהרד"י הנ"ל, ואך רשאי לפסוק בעצמו. גם אינו רשאי לנגוע בלי שום הוראת היתר בשום שכירות והכנסה ששייכים להרב הזקן הנ"ל. שכירות להרב רח"י הנ"ל לע"ע (שמקבל תמיכה מפ"ג מקאמיסיא לתמיכת הרבנים⁹⁶) נקצוב שלשים רז"כ לחדש. והרה"ג רח"י הנ"ל לבד שמחוייב להורות בשני בהכ"נ כמבואר לעיל, מחוייב גם לדרוש מדי שבת בשבתו, פעם בבהכ"נ דרחוב שיליווע ופעם בבהכ"נ דרחוב לאחלוקי. וע"ז באעה"ח שלישי בשבת ראה כ"ג לחדש מנ"א שנת עתר"ה פה לובאוויטש

דן ב"ר לוי יצחק בוקין⁹⁷

משה יצחק שמארגאנסקי⁹⁸

אלטער פא...

זלמן דובער זוסמן⁹⁹

מענדל פאלאצקין

אפרים גער...

עקיבא אלטשולער

יהודא הענין¹⁰⁰

יהושע ליען

משה ב...

שילם ראזין

מענדל פאהארט

שלום ליעווינטאו

דובער קיובמן (?)

משה ליפשיץ

זלמן בר"א וערקין (?)

דוד שלמה טערמאן (?)

95 מפת העיירה, עם ציון בתי הכנסת, ראה רשימות דברים (חטריק) סוף ח"ב. והמדובר כאן הוא אודות מס' 25;

28 שבאותה מפה. וראה שם ע' קלז.

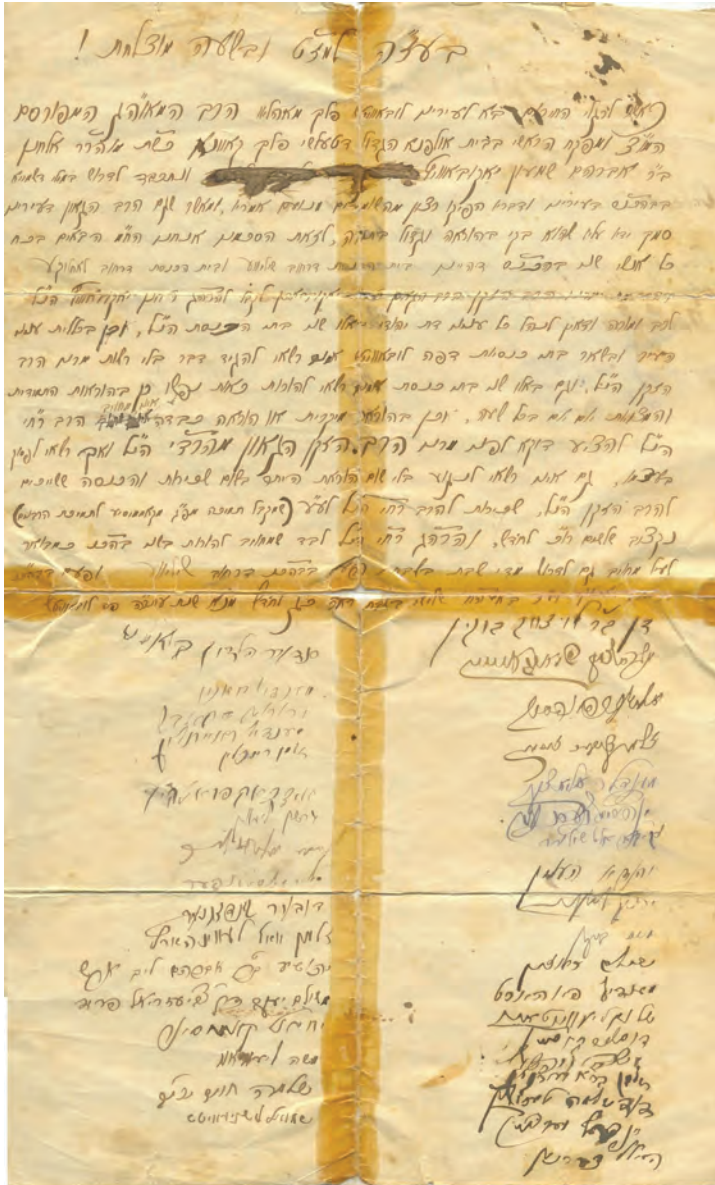
96 אודות הועד היהודי לעזרת נפגעי המלחמה, שנוסד אז בפטרבורג, ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה בהערות לאגרת א'נב.

97 נזכר גם ברישומי "פנקס מלביש ערומים" דליובאוויטש, משנת תער"ב.

98 מחזיק אכסניה (בית הארחה) בליובאוויטש. ראה ליובאוויטש וחייליה ע' 94.

99 הקופאי. ראה ליובאוויטש וחייליה ע' 94.

100 חתימתו מופיעה גם ב"פנקס מלביש ערומים" דליובאוויטש, ברישומים של השנים תרע"א-ב: נאום יהודא ב"ר ישראל נחום ז"ל הענין.

- ... פרץ ...
- הילל צערנין
- סנדער הלדי...
- מענדיל חאנין
- ירוחם ...
- מענדיל ראייחלין
- זלמן רייכלין
- איצחק פלאטקין
- גרשון ליעוין
- לייבע אלטשולער¹⁰¹
- מאיר ...
- דובער קאדאנער¹⁰²
- זלמן יואל לעווניהארץ¹⁰³
- יהושע ב"ר אברהם ליב ארש¹⁰⁴
- משולם יעקב ב"ר צבי עזריאל פריד
- יחיאל קאמיסאר¹⁰⁵
- משה ליעוויאווי¹⁰⁶
- שלמה חיים¹⁰⁷ שו"ב
- שמואל לישינעוויטש
- יצחק ב"ר משה הארעליק¹⁰⁸
- אברהם בא"א מ' פייוויש ...
- יצחק שליט
- צבי אבלי ליערמאן¹⁰⁹

101 נזכר גם בפנקס הנ"ל, ברישומי שנת תרע"א: ר' ליב ב"ר עקיבא אלטשולער.
 102 מחזיק אכסניה (בית הארחה) בליובאוויטש. ראה ליובאוויטש וחיליה ע' 94.
 103 מברסק, שבעת המלחמה נדד לרוסיה והתיישב בליובאוויטש. כשעבר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מליובאוויטש לרוסטוב, נסע עם ר' זלמן יואל לרוסטוב. בניו ר' אברהם שמואל ור' מנחם יוסף נשארו ללמוד בליובאוויטש.
 104 מזווינסק. משנת עת"ר ואילך - ר"מ בתומכי תמימים בליובאוויטש. בעת חירום, בשנת תרע"ט, נשלח עם קבוצת תלמידים לפתוח מחלקה מהישיבה בחאראל. ראה אודותה - תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' רנג.
 105 ב"ר תלאונא, מחסידי קוידנוב בשצעדרין. בניסן תרס"ז התקבל לר"מ בתומכי תמימים בליובאוויטש (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ד ע' ריח), ומאז התקשר לליובאוויטש. ראה אודותיו וזכרון לבני ישראל ע' יא.
 106 מבעשענקאוויטש, הסופר סת"ם של העיירה ליובאוויטש. ראה אודותיו לקוטי ספורים ע' רסו. ליובאוויטש וחיליה ע' 93.
 107 קוטאין, השו"ב בעיירה ליובאוויטש, ומלמד לתלמידי הישיבה את אומנות השו"ב. גם כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע למד אצלו את אומנות השו"ב. והי' גם המוהל בעיירה. ראה אודותיו וזכרון לבני ישראל ע' ט-יא. ליובאוויטש וחיליה ע' 14.
 108 מלמד בחדרים של הישיבה. ראה רשימות דברים (חטריק) ח"א ע' שיו.
 109 בתים מאכער (עושה בתים לתפלין). ראה אודותיו ליובאוויטש וחיליה ע' 93.

Собственноручные подписи (по еврейски) вышеупомянутых 40 лиц хозяева м. Любавичи заслуживающие доверия и верность изложенного в сием еврейском договоре удостоверяю своей подписью Любавичский Духовный Раввин Довид Якубсон

Собственноручная подпись Любавичского Духовного Раввина Довида Якубсона удостоверяю подписью с приложением печати

.Сентябрь 2 дня 1916г

[תרגום מרוסית]

חתימת ידיהם (בשפת היהודים) של 40 האנשים הנזכרים, בעלי-בתים בעיירה ליובאוויטש נכונה, וכן מה שנתבאר בחוזה היהודי הזה, והריני מאשר זאת בחתימתי, רב הרוחני של ליובאוויטש

דוד יאקובסאן

את חתימת ידו של רב הרוחני של ליובאוויטש דוד יאקובסאן, הריני מאשר בחתימתי, בצירוף חותמת,

בשני לספטמבר יום שני, שנת 1916¹¹⁰

א. פאגאסין (?) (חותמת): זקן העיירה ליובאוויטש

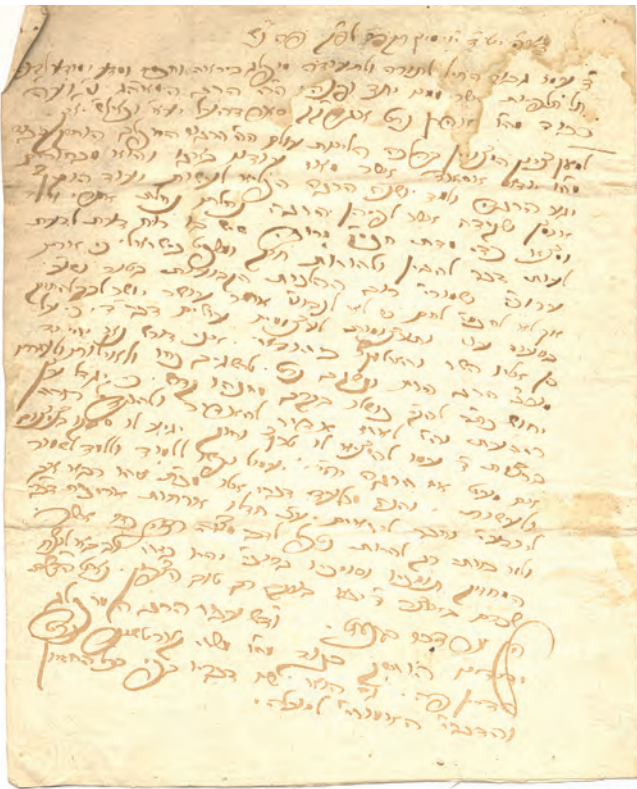
לד. מכתב המלצה מהגאון מוהר"מ בנעט, עבור הגאון מהר"י אסאד

במכתב שלפנינו, ממליץ הגאון מוה"ר מרדכי בנעט, רבה של ניקלשבורג ומחב"ס באור מרדכי ועוד (תקי"ג - תקפ"ט), אל הגאון מוה"ר אהרן אבדק"ק סארדהעל, לתמוך בהגאון מוה"ר יהודה אסאד (תקנ"ז - תרכ"ו), מחב"ס יהודה יעלה ועוד. לא נתפרשו כאן הפרטים, אלא שבאותה שנה של כתיבת המכתב שלפנינו - תקפ"ו, התקבל מוהר"י אסאד לדיין בסארדהעל בהמלצת רבו רבי אהרן סודיץ-ביכלר והחתם סופר [ראה בשתי אגרותיו של החתם סופר שנדפסו ב"חוט המשולש" (ת"א תשכ"ג) עמ' פד-פו], ונראה שהוא בהמשך למכתב שלפנינו¹¹¹.

110 הפלא בזה, שתאריך האישור ברוסית הוא יותר משנה מאוחר יותר מתאריך כתיבת כתב הרבנות. ואולי יש כאן איזה טעות בתאריך.

111 התודה נתונה בזה לידידי הרב ברוך שי' אבערלענדער, והרב שלמה שי' ווייס, על עזרתם בפיענוח תוכן המכתב שלפנינו.

בע"ה יום ד' י"ו סיון תקפ"ו לפ"ק פה נ"ש¹¹²

ד' עמו גבור החיל לתורה ולתעודה מופלג ביראה וחכמה ומדע, מודע לבינה תל תלפיות אשר ממנו יתד ופנה, ה"ה הרב המאה"ג נ"י וע"ה¹¹³ כבוד מה"ו אהרן נר"ו אבדק"ק סארדהעל¹¹⁴ יע"א וכאל"ש יא"ק¹¹⁵

למען ציון המצויין בהלכה הליכות עולם ה"ה הרבני המופלג הותיק כבוד מה"ו יודא אסאד, אשר מאז עודנו באבו והוא מבחורים, יגע הרבה ולמד ושנה הרבה הפליא לעשות ועוד הוסיף אומץ שקידה, אשר לפיהן הרבה נחלתו נחלת אמרי א-ל, ומצא כדי מדת חכימ' מרובה שיש בו רוח דעת לדעת לעות דבר להבין ולהורות חוק ומשפט בישראל, כי אתו ערוכי' ושמורי' רוב ההלכות הקבועות בטור וש"ע, אך לא לחכמי' לחם כי לא לנבוני' אחר עושר, יושר לבב להחזיק במעוז עוז ותעצומות לעצומים עושים דבר ד', כי על כן אליו השר והאלוף ביהודא, אני דורש נא יהי' יד מע"כ הרב ונשגב נר"ו, להשיב כחו ולאילותו ולעזרתו יחוש כת"ר להגי' כושלו בקרב מחנהו קדוש, כי יגדל עין הדעת יהי' לארז אדיר להאדיר ולהגדיל תורה ברצות ד' עמו, להמציא לו טרף וחוק יגיע לו ספקו בצמצום אם מעט אם הרבה יהי', יעמול נפשו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. והנה מבלעדי דברי אלו, מכ"ת ניהו רבא, אב ליודעי' וחבר ליראים, ע"כ חדלו ארחות אריכות דברי', ולא באתי רק להיות נטפל לדבר מצוה רבה כזו אשר המחזיק תומכיו וסומכיו ברוכי' יהיו בזה וכבא לנצח שכרם באוצר ד' יבא בעקב רב טוב הצפון. נאו' הדש"ת

הק' מרדכי בנעט

וד"ש¹¹⁶ עבור הרב המופלג ידידינו הותיק כבוד מה"ו משה קארטשינר¹¹⁷ נר"ו הדיין פה, גם הוא שם דבריו בפי ככל החזיון והדברי' האמורי' למעלה.

לה. רבני חב"ד בעיירה ראמען

ראמען היא עיירה חסידית בפלך פולטבה, לא הרחק מעיירה האדיטש, שבה מנוחתו כבוד של כ"ק אדמו"ר הזקן. לפחות תשעה רבנים שימשו בה במשך השנים תק"פ - תר"צ: (א) רבה של העיירה, בשלהי תקופת כ"ק אדמו"ר האמצעי, היה הרב מנחם נחום¹¹⁸, כדלקמן. (ב) בשנת תקפ"ט התקבל עוד רב בראמען, הרב יצחק יעקב ב"ר משה¹¹⁹, כדלקמן. (ג) בחורף תקצ"ה התקבל הרב מנחם נחום לכהן ברבנות טשיצערסק, ואת מקומו בראמען מיילא לשעה, מוחתנו הרב אליהו ב"ר משולם פייביש. על הסיבות לכך מספר הרב אליהו במכתבו אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (שניתן כאן תצלומו - תחלה וסיום של שו"ת ארוכה):

112 ניקלשבורג.
113 נר ישראל ועמוד הימיני.
114 רבי אהרן סודי-ביכלר אב"ד סערדהעלי. נולד בשנת תקמ"ה בסודיץ לאביו רבי חנוך. אחי רבי יהושע פאלק סודי-ביכלר אב"ד סעטשין. משנת תקע"ה דיין בנייטרא. משנת תקע"ז אב"ד סערדהעלי עד לפטירתו ביום ד' אב תקפ"ח ושם מנו"כ. ע"ע באישים בתשובות חתם סופר" ס' מט, ובספר הזכרון לקהלת דונאסרדהלי עמ' 84-83.
115 יגן עליו אלקים, וכל אשר לו שלום, יברכהו אלוקי קדם.
116 ודורש שלומו.
117 רבי משה בן רבי זעליג ק"ש [קורטשינר] דיין בניקלשבורג, בה כיהן כבר בשנת תקע"ז. נפטר בשנת תק"צ. [אישים בתשובות חתם סופר ס' תפ].
118 על הרבנים בראמען, בתקופה שלפני מוהר"ר מנחם נחום, לא ידוע לנו. אמנם בס' בעולם ששקע (ע' 11) מספר על סב סבו, הרב חיים יהודה ליב, ובנו הרב שניאור זלמן, שהיו רבנים בראמען (רומני) פלך פולטאבה.
119 בהתכתבות שלפנינו לא נזכר שם אביו - ר' משה, רק בהערות לשו"ת צמח צדק חאו"ח ס"י צח, מובאת שאלת הרב יצחק יעקב ב"ר משה מאת אדמו"ר ה"צמח צדק".

לא נעלם מאדמו"ר שיחי' שמחותני מו' מנחם נחום הי' מ"ץ דראמען מכמה שנים, אמנם זה שש שנים מצד סלע המחלוקת שנפל בראמען כנהוג בעו"ה בצוק העתים השי"ר¹²⁰, נטפל לו עוד אחד¹²¹.

והנה בחורף העבר הגיע למהר"ן הנ"ל מכתב מק' טשיצערסק בבקשה שיהי' אצלם מ"ץ ... אח"כ נתעוררו בכאן ראמען צד המחזיקים בידו וכפלו משכורתו מק"נ רובל על ש' רובל, וכתבו כתב וחתמו. אמנם בערך ד' שבועות הגיע מטשיצערסק אגרת שנית עם מעות למהר"ן הנ"ל, איך שעשו כתב בחתימת כל אנשי הקהילה והחליטו הדבר שיהי' מ"ץ אצלם הכבטחתו במכתבו וממתינים בואו, והוכרח להפציר בבקשות ותחנונים את צד המחזיקים בידו שימחלו לו ויתנו לו רשות לשנות מקומו, וטעם כמוס אתו שהכריחו לזה, וכמעט בנפשו הוא, ולא ניתן ליכתב ... אך לא נתרצו ליתן לו רשות לזוז מראמען אם לא באופן שאקבל עלי להורות להם איסור והיתה, עד שימצאו להם מ"ץ קבוע ... לא יכולתי להתאפק לגודל צער מחותני מהר"ן הנ"ל, והוכרחת לקבל עלי עול כבד ממני.

אח"כ מומשיך ומבאר את השאלה באופן מכירת החמץ בעיירה, שנמכרה ע"י הרב יצחק יעקב הנ"ל. וגם הרב יצחק יעקב פנה בשאלה זו את כ"ק אדמו"ר הצמח צדק. את המענה (שניתן כאן תצלומו - תחלה וסיום) מפנה כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אל הרב המ"ץ דק' ראמען ה"ה המופלג הוטיק מו"ה יצחק יעקב. ובהמשך התשובה כותב גם: "והנה גם מידידינו המופלג הוטיק מו"ה אלי' נאמן נ"י הגיעני שאלה זו".

ובשולי החתימה מוסיף: "המכתב הזה שלחתי על אדרעס מעל", והתשו"ת¹²² אשלח אי"ה על אדרעס הר"ר אלי' הנ"ל, ושיתננה ג"כ לרומע"ל".

שאלה נוספת נתעוררה אצל שני הרבנים הללו במכירת החמץ, ופנו שניהם אל הרב של העיירה הסמוכה לאחוויץ¹²³, הרב יקותיאל זוסמן ב"ר ארי' ליב¹²⁴. והשיב להם באריכות¹²⁵ (ניתן כאן תצלום התשובה - תחלה וסיום), ומתחלת: להרבני המופלג י"א וו"ח וכו' כ"ש מו"ה אלי' נ"י, ולהרב המופלג י"א וו"ח וכו' כ"ש מו"ה יצחק יעקב נ"י.

ד) בחורף תקצ"ו נתקבל הרב מנחם צבי הירש ב"ר משה מקרוצע¹²⁶, לרבה של העיירה. במשך תקופה מסויימת חיפש הרב מנחם צבי הירש מקום מתאים לרבנות, ובמשך תקופה זו אף נדחק מאד בפרנסת בני ביתו, בנוסף לחלישות בריאותו. בחודש תשרי תקצ"ו שהה בליובאוויטש¹²⁷, ושאל בכל הנ"ל את עצתו וברכתו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק".

כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" הלוה לו סכום מעות, הן לכיסוי חובותיו¹²⁸ והן להוצאותיו בתקופה הקרובה, יחד עם זאת נתן עבורו מכתב המלצה אל הגאון החסיד הרב פרץ חן, רבה של ביישענקוביץ, שיעזור לו למצוא מקום רבנות המתאים, ואף בירכו שיזדמן ה' לפניו מקום הגון לרבנות, ושישלח לו ה' רפואה שלימה.

מליובאוויטש נסע מיד לביעשינקאוויץ, שם התקיים באותה שעה יריד. הרב מנחם צבי הירש שהה שם בכל משך היריד, שבמשך זמן זה בחן אותו הרב מו"ה פרץ בהלכות רבות, ונתן לו סמיכה הוגנת, ומאד התאמץ למצוא לו מקום המתאים לרבנות, ולא עלתה בידו. משם נסע לוויטעבסק, והיה אצל הגאון החסיד הרב יצחק אייזיק בהר"ד רבה של וויטעבסק.

120 בעוונותינו הרבים בצוק העתים השם ירחם.

121 היינו שבשנת תקפ"ט מינו רב נוסף בעיירה, הוא הרב יצחק יעקב הנ"ל.

122 התשובה הארוכה, שנדפסה בשו"ת צמח צדק חאו"ח סי' מה.

123 גם היא בפלך פולטבה, לא הרחק מהעיירה האדיטש.

124 יש כמה תשובות אליו בשו"ת צמח צדק (ראה מפתחות שם ע' קסו).

125 נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' ה' ע' מא ואילך.

126 שם הי' דר בתחלה, ולצורך פרנסתו עסק במכירת טליתים (כדלקמן בסוף מכתבו). וראה גם בתשובתו

שבקובץ יגדיל תורה שם (ע' מט הערה 70).

127 לא נתפרש כאן ששהותו בליובאוויטש היה בחודש תשרי, אמנם בחדשים מנ"א-אלול לא היה כ"ק אדמו"ר

ה"צמח צדק" בליובאוויטש, כמפורט בקובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' מה ע' צג-ה.

128 שבאו לו מתקופת מכירת הטליתים בקרוצע.

שהה אצלו במשך ארבע שבועות, שבמשך זמן זה בחן אותו הרב מוה"ר אייזיק בהלכות רבות, וגם הוא נתן לו סמיכה הוגנת, ולבסוף יעץ לו לנסוע לאוקראינה, ולבקש אצל הגאון החסיד הרב יצחק אייזיק עפשטיין מהאמליא, לבקשו שיעזור לו בזה.

לפני שנסע הרב מנחם צבי הירש להאמליא, נעצר אצל הגאון הרב מאיר ברלין, רבה של מוהילוב (הסמוכה יותר לוויטבסק), שהכירו מכבר. גם הוא בחן אותו, ונתן לו סמיכה, ואף הוסיף מכתב המלצה עבורו אל הגאון החסיד הרב אייזיק מהאמליא.

משם נסע הרב מנחם צבי הירש להאמליא, שם שהה ארבע שבועות, שבהם בחנו הרב יצחק אייזיק מהאמליא. בסוף סיפר לו אודות פרשת העיר ראמען, שמחפשים שם עתה רב קבוע, והוסיף לו סמיכה הוגנת, ואף כתב עבורו המלצה לקבלת ראמען שיקבלוהו לרב.

משם נסע הרב מנחם צבי הירש לראמען, וסוף סוף יצא הדבר לאורה, ובהסכם כולם בא אל הנחלה ואל המנוחה, והתקבל למי"ץ בעיירה ראמען.

בינתיים התקרב חג הפסח תקצ"ו, ועדיין לא נתבררה השאלה שדנו בה בשנה שעברה, מה הוא האופן המתאים למכירת החמץ של בתי המרזח.

שוב פנה בנושא זה אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ודן באריכות גדולה בשו"ת זו, לבאר לפני האדמו"ר את הנראה לו בהלכה זו¹²⁹.

בתחלת השו"ת מודה לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק עבור עזרתו וברכתו ועבור מכתב ההמלצה שמסר לידי, אשר בסופו של דבר הביאה לכך, שיתקבל לרבנות בעיר ראמען.

ובסוף השו"ת מבקש להחזיר לידי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" את המעות שהלוה לו בעת דחקו. ושוב מבקש את ברכתו לרפואה שלימה, ושלא יכשל בדבר הלכה במקום רבנותו החדש (ניתן כאן תצלום השו"ת - תחלה וסיום).

בשולי המכתב מוסיף וכותב פ"נ על כל בני ביתו בפרטיותו.

בשנים המאוחרות יותר כיהנו ברבנות ראמען:

(ה) הרב שניאור צבי סג"ל. כיהן ברבנות ראמען בשלהי תקופת כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (תשובת אדמו"ר ה"צמח צדק" אליו משנת תרי"ב, נדפסה בשו"ת חאה"ע סי' שצב. וראה גם קובץ אהלי שם ח"ח ע' כט).

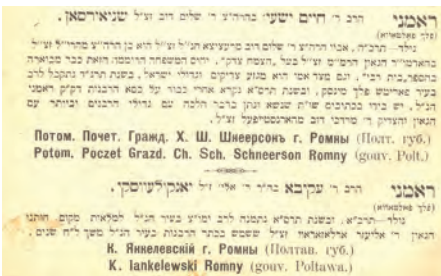
(ו) הרב אליעזר ארלאזאראוו, מח"ס הגהות אליעזר, כיהן ברבנות ראמען משנת תרכ"ג עד לפטירתו בשנת תרס"א (ראה אהלי שם ע' 195).

(ז) הרב חיים ישעיהו שניאורסאהן (באדמו"ר מוהרש"ב מרעציצע, באדמו"ר מהר"ל מקאפוסט, באדמו"ר ה"צמח צדק"). כיהן ברבנות ראמען¹³⁰ משנת תרס"א (ראה אהלי שם שם) עד לפטירתו בט"ו כסלו תרפ"ח¹³¹.

(ח) הרב עקיבא יאנקלעווסקי, חתנו של הרב אליעזר ארלאזאראוו הנ"ל, מונה למי"ץ נוסף בעיירה (יחד עם הרב חיים ישעיהו שניאורסאהן הנ"ל) אחרי פטירת חותנו בשנת תרס"א (ראה אהלי שם שם)¹³².

(ט) הרב שניאור זלמן ישראל יעקב (יאני) גורארי, בהרב שמואל מחאראל¹³³, מונה למי"ץ בראמען בקיץ תרפ"ח, כדלקמן.

מסופר עליו באהלי שם (ע' 77): בנו הצעיר [של הרב שמואל גורארי מחאראל] מר שניאור זלמן ישראל יעקב נ"י לומד תורה בצותא עם אביו הרב ר' שמואל, וכולם [כל בניו של ר' שמואל הנ"ל] הגיעו להוראה זרע ברך ד'.

129 התשובה באריכות נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' ה ע' מט ואילך.

130 ראה גם לקמן פרק קיד.

131 בס' תולדות משפחת הרב מלאדי (ומשם לס' הצאצאים) רשום שהוא נפטר בט"ו כסלו תרפ"א. אמנם שאלתי אצל הרב ליפא ש"י שפירא, שהוא למד בראמען בשנת תרפ"ו, ואמר שהיו אז שני רבנים בעיה, הרב חיים שניאורסאהן והרב עקיבא. וראה לקמן, שהוא נפטר בשנת תרפ"ח.

132 באהלי שם שם צויון, שאחרי פטירתו מילא את מקומו - חתנו מוה"ר עקיבא. ונראה שהוא שימש כמו"ץ בעיירה זו - בנוסף לרבה של העיירה, מוה"ר חיים ישעיהו שניאורסאהן דלקמן.

שאלתי אצל הרב ליפא ש"י שפירא, ואמר כנ"ל, שבשנת תרפ"ו עדיין שימש ברבנות בראמען.

133 רשימת הר"י ש"י מונדשיין, מפי החסידים ר' אבא ע"ה לוי מראמען, ר' יוסף גולדבערג ור' שניאור זלמן בוטמאן.

זה הי' בשנת תער"ב. אח"כ עבר לקרעמענטשוג, וגר בה עד שנת תרפ"ה, שאז הגיע לראמען, לפתוח שם ישיבת תומכי תמימים ולעמוד בראשה (תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' רעז).

בדיווח שכתב אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בשנת תרפ"ח¹³⁴:

הנה ג' שנים שנתייסד פה העסק [ישיבה], ובשנה הראשונה התחיל מנגדי [נציג היבסקציה] לעקור את העסק, אך לא עלתה בידו, כי לא הייתי בפעם הזה בהחנות [בהישיבה]. כעבור שנה עשו עלי עוד פרוטוקול, אך נתארך הדין על שנה, והי' המשפט בחג הפסח דאשתקד, וחייבוני או חמשה חדשים עבודה מוכרחת או חמשים ר"כ, אך המאניפעסט פטרני. ובשנה זו בחדש טבת עשו עלי עוד הפעם פרוטוקול, ועשו בחג הפסח משפט מפורסם (פאקאזאטעלני סוד [משפט ראוה]), ואחר כל ההשתדלות דנוני לחמשה חדשים עבודה מוכרחת.

אחרי סגירת הישיבה ועבודת הכפיה, הציעו לו את הרבנות בעיירה. הוא שאל על כך אצל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שהשיבו בכ"ח תמוז תרפ"ח:

במענה על מכתבו אודות שאלתו בדבר הרבנות דמחננו הטהור, בהנוגע לו לעצמו לקרב או לרחק. בכללות ענין רבנות צריך הוא לקרב בקירוב של השתדלות בהנוגע אל הפועל. ובפרטיות ענין זה אם יודע הוא שאינו ענין של מחלוקת יקרבהו.

עוד מספר על כך החסיד ר' מרדכי ע"ה שוסטרמאן (למען ידעו ע' 19):

הנה הרבנות של העיר ראמען ... כיהן בה פאר הרב ר' חיים שניאורסאהן (נכדו של הרי"ל מקאפוסט, בנו של הצ"צ נ"ע) ונפטר איזה זמן מקודם¹³⁵, וחיפשו אחרי רב למלאות מקומו ... בראמען התקיימה איזה שנים מחלקת ישיבת תו"ת. המגיד שיעור (ראש הישיבה) הי' הר"ר יעקב גורארי (היו קוראין לו 'יאנע' גורארי), ולהיות שבאותו זמן (תרפ"ט)¹³⁶ נתבטלה הישיבה בראמען (אני בעצמי נסעתי ללמוד שמה, והייתי צריך לנסוע בחזרה), נשאר ר' יעקב בלי משרה. ולהיותו תושב ראמען, היו כאלה שאמרו שעליו – כלומר על ר' יעקב – לקבל משרת הרבנות שהתפנה.

בשנות גזירה אלו, לא ברור כמה זמן כיהן ברבנות עיר זו. כעבור תקופה עבר לגור למוסקבא¹³⁷, ואחרי המלחמה נתקבל למ"ץ בלעמבערג¹³⁸.

מכתב הרב אליהו (תחלה וסוף)

בעזה"ש יום ב' כ"ח ניסן תקצ"ה, ראמען

לכבוד אדמו"ר שיחי

פתח דברי הנני העני כי יעטוף לפני אדמו"ר אשפוך שיח חינוני להעיר אור סליחתו על הצעת דבר שפתים וכו' ולא אורחי וכו' לאשתעי במלין דהדיוטא¹³⁹. אמנם ההכרח מעביר וכו' והוא רחום וכו'.

לא נעלם מאדמו"ר שיחי שמחותני מו' מנחם נחום הי' מ"ץ דראמען מכמה שנים, אמנם זה

134 תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' קסה וע' רעז.

135 היינו בט"ו כסלו תרפ"ח, איזה חדשים לפני נסיעת הר"מ שוסטרמאן לראמען – בתחלת קיץ תרפ"ח, כדלקמן.

136 לא נתפרט הזמן המדויק. אמנם שם ע' 23: "לזמן הקיץ (תפר"ח) ... נסעתי לראמען ... שמה נודע לנו שזה עתה נתבטלה הישיבה". היינו שהישיבה נסגרה בניסן תרפ"ח, ואז מינו את ר' יעקב גורארי למ"ץ בראמען.

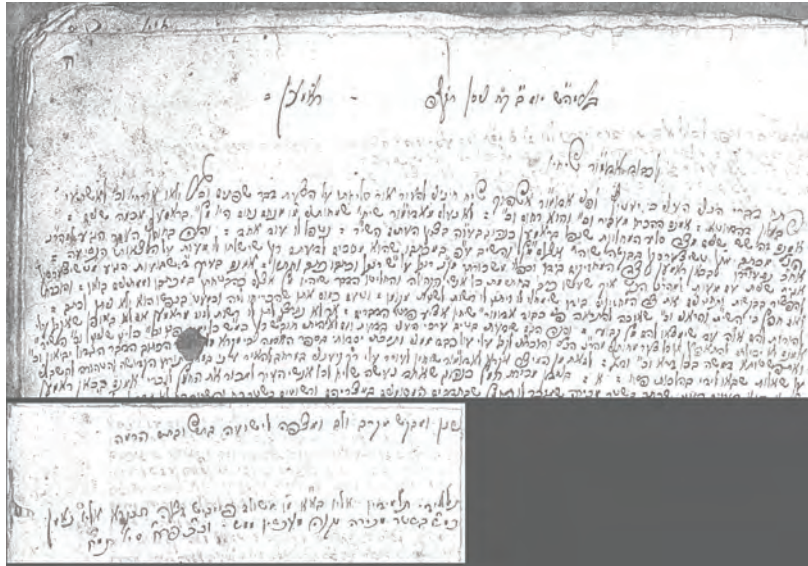
137 בספר למען ידעו (ע' 43): ביום ט' תמוז ה'ת"ש התקיימה החתונה שלנו ... אנ"ש שבמארינא-ראשצ'ע [מוסקבה] השתתפו בחתונה, ביניהם הרב ר' יעקב (יאנע) גורארי מראמען.

138 בספר זכרונות פון גולאג (ע' כד): איך האב חתונה ... די חתונה איז פארגעקומען כ"ב כסלו תש"ז, אין לעמבערג (לעוואו) דער מסדר-קידושין איז געווען יעקב גורארי.

אמנם תאריך זה לא מובן, שהרי החתונה התקיימה משך זמן אחרי יציאת ה"עשאלון" האחרון (קבוצת אנ"ש האחרונה שגנבה את הגבול ועזבה את רוסיה) בט' טבת תש"ז, כמסופר שם בארוכה.

שאלתי שוב אצל ר' מאטל דער שוחט (ליפשיץ), מחבר הספר, ואמר שא"כ מסתבר שהיה זה בכ"ב כסלו 1947 (בסוף השנה האזרחית, כלומר – בכ"ב כסלו תש"ח).

139 זח"ג קמט, ב.

שש שנים מצד סלע המחלוקת שנפל בראמען כנהוג בעו"ה בצוק העתים השי"ר¹⁴⁰, נטפל לו עוד אחד.

והנה בחורף העבר הגיע למחר"נ הנ"ל מכתב מק' משיצערסק בבקשה שיהי' אצלם מ"ץ. והשיב ע"פ¹⁴¹ במכתבו שהוא מסכים לדעתם, רק שישלחו לו מעות על הוצאות הנסיעה. אח"כ נתעוררו בכאן ראמען צד המחזיקים בידו וכפלו משכורתו מק"נ רובל על ש' רובל, וכתבו כתב וחתמו. אמנם בערך ד' שבועות הגיע משיצערסק אגרת שנית עם מעות למחר"נ הנ"ל איך שעשו כתב בחתימת כל אנשי הקהילה והחליטו הדבר שיהי' מ"ץ אצלם כהבטחתו במכתבו וממתנינם בואו. והוכרח להפציר בבקשות ותחנונים את צד המחזיקים בידו שיימחלו לו ויתנו לו רשות לשנות מקומו. וטעם כמוס אתו שהכריחו לזה, וכמעט בנפשו הוא, ולא ניתן ליכתב. ואם חפץ בי השי"ת והראני וכו' שאזכה להתראה פני כבוד אדמו"ר שיחי' אציע פרטי הדברים.

אך לא נתרצו ליתן לו רשות לזוז מראמען אם לא באופן שאקבל עלי להורות להם או"ה¹⁴² עד שימצאו להם מ"ץ קבוע. והנה הגם שידעתי בטיב ערכי העני בדעת וגם לא הייתי חובש¹⁴³ רק כמ"ש¹⁴⁴ כל ימי [נ] פנו וכו' כלינו שנינו וכו' השי"ר¹⁴⁵. אמנם לא יכולתי להתאפק לגודל צער מחותני מהר"נ הנ"ל והוכרתי לקבל עלי עול כבד ממני, ותמכתי יסודתי בספר החכמה כי מקרא מלא [דיבר] הכתוב¹⁴⁶ הדבר הגדול יביאון וכו', ואתפשטותא דמשה בכל דרא¹⁴⁷ וכו' וד"ל.

לזאת מן המיצר אקרא לאדמו"ר שיחי' לעורר עלי ר"ר ויענני במרחב להאיר עיני במ[אור] תורתו הקדושה והטהורה להשיבני על שאלות שבאו לידי בהלכות פסח...

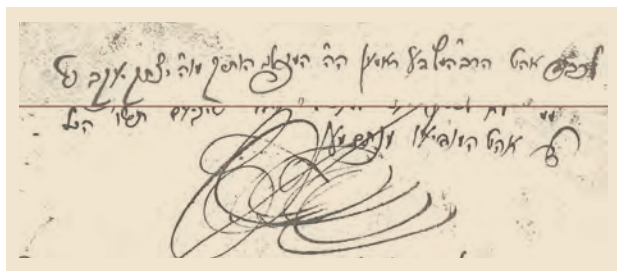
[ובסיום השאלה:]

לזאת תחנתי ובקשתי לעורר ע[ל]ינו ר"ר להורות לנו הדרך וכו' ואת המעשה וכו', כי מי יגדור גדר ומי יעמוד בפרץ¹⁴⁸, ועל מי יש לנו להשען כ"א על רחמי אדמו"ר שיחי' כשיופיע עלינו מאור תורתו ורוח קדשו...

[מת]חנן ומבקש מקרב ולב ומצפה לישועה בתשובתם הרמה

תלמיד תלמידיו אלי' בא"מ מושלם פייביש זצל"ה הנקרא אלי' נאמן

מכתב כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (תחלה וסוף)

לכבוד אה' הרב המ"ץ דק' ראמען ה"ה המופלג הותיק מו"ה יצחק יעקב נ"י

[ובסיום התשובה:]

ד' אה' המודיעו

מנחם מענדל

- 140 בעוונותינו הרבים בצוק העתים השם ירחם.
- 141 על פאצט (ע"י מכתב).
- 142 איסור והיתר.
- 143 חבוש בבית המדרש (ראה שבת קכ, א).
- 144 תהלים צ, ט.
- 145 השם ירחם.
- 146 יתרו יח, כו.
- 147 תיקוני זהר תיקון סט (קיב, רע"א. קיד, רע"א).
- 148 ע"פ יחזקאל כב, ל.

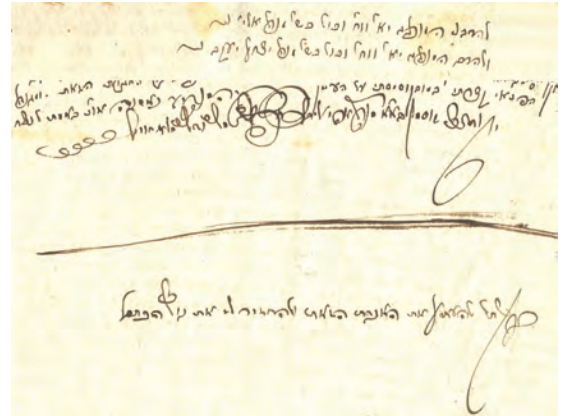
מכתב הרב יקותיאל זלמן מ"ץ דלאחויץ (תחלה וסוף)

להרבני המופלג י"א וו"ח וכו' כ"ש מו"ה אלי' נ"י
 ולהרב המופלג י"א וכו' כ"ש מו"ה יצחק יעקב נ"י

[ובסיום התשובה:]

המודיע נאמנה או"נ באמת לנצח

יקותיאל זוסמן בא"א מו"ה ארי' ליב [...]]
 מ"ץ וד"ץ מלאחויץ

מכתב הרב מנחם צבי הירש (תחלה וסוף)

ב"ה יום ג' ז"ה אדר תקצוא"ו פה ק' ראמען

כ"ק אדמו"ר נ"י ותפארתו הרב הגאון שליט"א

באתי לשחר פני כ"ק שי', ואתן תודה לאל הנעלה, ות"ח לכ"ק שי' על אשר נתקיימה ברכתו, שברך אותי כ"ק שי' שיזדמן ה' לפני מקום הגון, ושישלח ה' לי רפואה בנו"ג¹⁴⁹.

והנה בנסעי ממחנו ק' עם מכתב כ"ק שי' מליצה לידידנו הרב וכו' מו"ה פרץ מ"ץ בייעשנקוביץ¹⁵⁰, והייתי בק' הנ"ל כל משך היריד, ונשא ונתן אתי בהלכות רבות שונות, הן בדיני או"ה [...], ונתן לי סמיכה הוגנת, ומאד התאמץ הרב הנ"ל להמציא לפני איזהו מקומן של שבחים, ולא עלתה בידו. ומשם נסעתי לק' וויטעבסק אחר פאספארט¹⁵¹, והייתי אצל הרב המפורסם מו"ה יצחק אייזיק מ"ץ וד"ץ דק' הנ"ל¹⁵², וגם הוא נשא ונתן אתי בהלכות רבות שונות ערך ד' שבועות, וגם הוא נתן לי סמיכה הוגנת, ויעצני לנסוע למדינת מאלי רוסיא¹⁵³, ולהתראות עם הרב הגדול מו"ה יצחק אייזיק עפשטיין מ"ץ דק' האמי¹⁵⁴. וגם בנסעי דרך ק' מאהילאב נתארחתי אצל הרב מוהר"ר מאיר¹⁵⁵ מ"ץ דק' הנ"ל, כי מכיר אותי לשעבר, כי טיילתי עמו בהרבה ענינים שונים, וגם כתב ונתן לי סמיכה ומליצה להרב הגדול דק' האמי'. ומשם נסעתי לק' האמי', והייתי שם ערך ד' שבועות, וטייל עמי הרב הנ"ל בהלכות רבות שונות ארוכות וקצרות, ואמר לי איעצך טוב, הנה שמעתי שק' ראמען נצרכו למ"ץ, אתן לך כתב סמיכה ומליצה לק' הנ"ל, וכן הי', וכתב ונתן בידי סמיכה הוגנת ומליצה מכוונת לק' ראמען, כאשר הראיתי לידידנו הוותיק וכו' מוהר"ר חיים מליובאוויטש¹⁵⁶ בק' האראדניע בנסעו מן הדרך¹⁵⁷ עם הרב המפורסם מוהר"ר אברהם באדמו"ר הזקן נ"ע¹⁵⁸, ולידידנו הוותיק וכו' מוהר"ר יצחק סגל רודניער מליובאוויטש. ובבואי לכאן¹⁵⁹ לא הי' השר הגביר מוה"ר זאב שלמה אטקופצ'יק¹⁶⁰ דפ"ק ראמען. וזה מקרוב בעזה"י יצא הדבר לאורה, ובהסכם כולם בעזה"י באתי אל הנחלה ואל המנוחה. ות"ח חן גדול לכ"ק שי' עבור זה...

149 בנפש וגוף.

150 הוא הרה"ג הרה"ח ר' פרץ ז"ל חן, רב ביישענקוביץ ובנעוול ואח"כ בטשערניגאוו (ראה אודותיו בית רבי ח"ב יז, א).

151 שם סידרו פאספארט לכל דרי הגובערניא של וויטעבסק.

152 בעהמ"ס פני יצחק (ווילנא, תרס"ו, בהסכמת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש). ראה אודותיו מפתחות לצמח צדק ע' קנט.

153 רוסיא הקטנה (אוקריינא).

154 בעל חנה אריאל ועוד. ראה אודותיו מפתחות לצמח צדק ע' קסג.

155 ברלין (אביו של הגאון המפורסם הרב חיים ברלין). ראה מפתחות לצמח צדק ע' קסה.

156 ראה אודותיו בית רבי ח"ב יז, א.

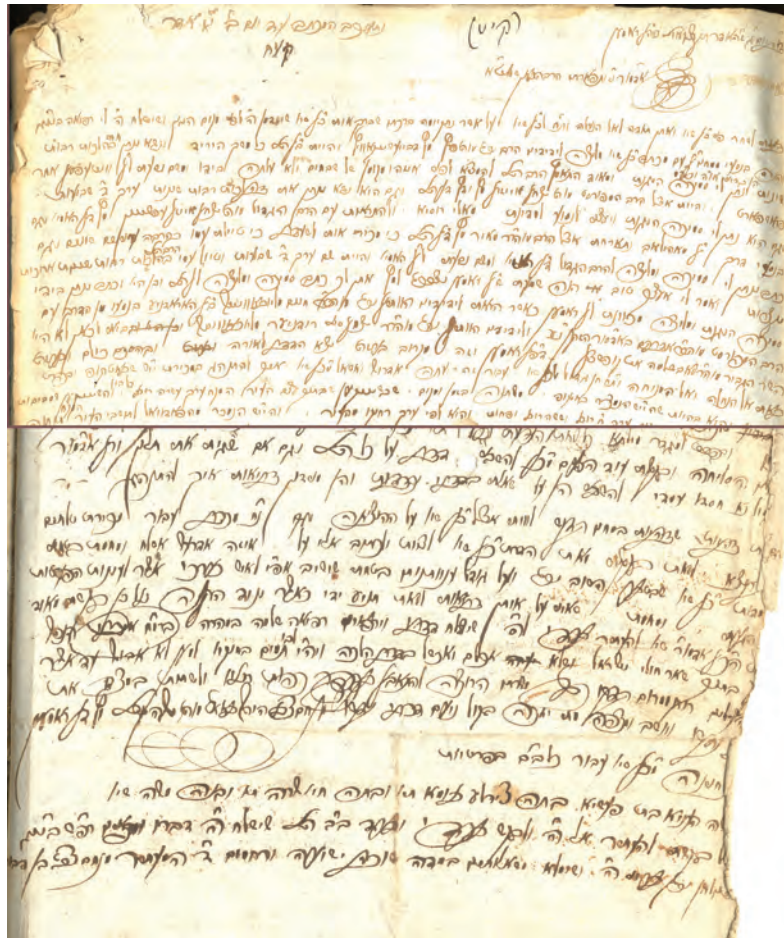
157 האראדניא (והאמיל) הן על הדרך מהאדיטש (וראמען) לליובאוויטש. ואפשר שהיו שניהם בדרכם חזרה, מציון כ"ק אדמו"ר הזקן בהאדיטש לליובאוויטש.

158 ראה אודותיו ספר התולדות אדה"ז ע' שנו.

159 לראמען.

160 מחזיק חכירת הי"ש בעיירה ראמען.

[ובסיום השאלה:]

כל זאת הודעתי לכ"ק אשר נלענ"ד, אף שהארכות הוא אך למות, אך אתו הסליחה, ובקשתי עוד הפעם מכ"ק להשיבני דבר על כל הנ"ל. וגם אם שגיתי אתי תלוי¹⁶¹, ורק אדמו"ר יגמול נא חסדו עמדי להשיבני, הן על שאלתי בדברי נכבדות, והן מנידון בריאותי איך להתנהג.

וגם זאת, בהיות שבהיותי במחנו קדוש, לויתי אצל כ"ק שיי על ההוצאה, וגם נ"ח מכבר עבור מכירת טליתים בקרוצע¹⁶², לזאת בקשתי מאת הדרת כ"ק שיי לצוות ולכתוב אלי על איזה אדרעס אשלח. ומחמת בטחוני במדות כ"ק שיי שבטבע הטוב וכו', ועל גודל ענוותנותו בטחתי, שישבי אפיי לאיש כערכי אשר לעונת הפעוטות לא הגעתי.

ומחמת שאיני על איתן בריאותי, לזאת תניע ידי כאשר יניד הקנה. ועל כן בקשתי מאד מאת הכ"ק¹⁶³ אדמו"ר שיי להעתיך בעדי לה' שישלח דברו וירפאני רפואה שלמה במהרה ברמ"ח אברי הנפש [והגוף] בתוך שאר חולי ישראל. ושלא אכלם ואכשל בדבר הלכה, ויהי לבי תמים בחוקיו למען לא אבוש, עד אשר [יערה] עלינו רוח ממרום קדשו.

כ"ד¹⁶⁴ משרתו הרוצה להתאבק בעפר כפות רגליו, ולשתות בצמא את דברי קדשו, ויושב ומצפה מתי יזכה בקול נועם דברי קדשו,

מנחם צבי הירש בא"מ מו"ה משה זצ"ל
מ"ץ דק' ראמען

פ"נ חנינה מכ"ק שיי עבור כל ב"ב בפרטיות. האשה העניא בת פעשיא, בתה צירלע בלומא תי, ובתה חי' שרה תי, ובנה משה שיי. גודל בקשתי להעתיך אל ה' ולבקש בעדי ובעד ב"ב הנ"ל. שישלח ה' דברו וירפאנו רפו"ש בנו"ג [ויתנני] לחן וכו' בעיני ה', ושימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים.

ד' המעתיך מנחם צבי בן דבורה

לו. מינוי הרב שניאור עטין לרב

לפינו שתי אגרות מבני אדמו"ר הצמח צדק, הדנות במינוי לרבנות את החסיד הרב שניאור עטין, בהרב ישעיהו מו"ץ דק' וויטבסק, והשתדלות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", שיקבלוהו למו"ץ בדיסנא.

אביו הרב ישעיהו עטין, היה בתחלה מו"ץ בוויטבסק, ואח"כ מו"ץ בוויטבסק. והוא חותם בין המסכימים על הדפסת הלוקטי תורה והסידור עם דא"ח בשנים תר"ח - תרכ"ג¹⁶⁵.

על האגרת הראשונה חתומים שלושה מבני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", שכיהנו אח"כ כאדמו"רים, מהר"ל מקאפוסט, מוהחש"ז מלאדי ומהרי"ג מניעזין. ובה פונים הם לאנ"ש, לקבל את הרב שניאור עטין לרבנות באיזו עיירה שלא נתפרשה, שמחפשים בה מו"ץ.

161 ע"פ איוב יט, ד.

162 ששם ה' הרב מנחם צבי הירש דר בתחלה, כמובא לעיל.

163 הוד כבוד קדושת.

164 כן דברי.

165 ראה אודותיו מפתחות לצמח צדק ע' קסט.

האגרת השניה חתומה על ידי האדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט בלבד, ונוכרת בה גם השתדלות "כאאמו"ר שיי", הוא כ"ק אדמו"ר הצמח צדק. "שכמה פעמים הגיד דברי בעל פה ע"י אנ"ש דדיסנא, שמסכים שיהי מעל"מ"ץ אצלם".
אמנם במסמכים שהגיעו לידינו עד עתה, לא מציינו את הרב שניאור שלפנינו בתור מו"ץ בדיסנא.

בבית רבי ח"ג פ"י מסופר אודות הרה"ג החסיד המפורסם ר' מרדכי זלה"ה, שהי' רב בקאמין (פלך וויטעבסק) ואח"כ בדיסנא (פלך ווילנא), והיה מקושר לרבנו ה"צמח צדק" ושהי' מחבבו. אחריו (בשנת תרמ"ד) התקבל לרב בדיסנא הרב מרדכי מרגליות, כמסופר ב"אהלי ליובאוויטש" (גליון ג ע' 13).
ואפשר שלפני ר' מרדכי הנ"ל היה המו"ץ בדיסנא, הרב שניאור עטין שלפנינו.

באנו לבקש עבור ידידינו הרב המופלג המפו"מ מו"ה שניאור שיי בהרב המפו"מ מו"ה ישעיה מו"צ דק' וויטעפסק, שהוא למדן מפורסם וגם יודע חסידות, ומדוחק פרנסתו משתדל להשיג איזה מקום על התמנות מ"ץ. לכן בקשתינו עבורו לקרבו כפי האפשר כי הוא מדקי הטבע וגם חלוש בבריאות.

ד' ידיים דו"ש המבקשם יהודה ליב
אה' המבקשם חיים ש' זלמן
ידיים דו"ש ישראל נח

ב"ה יום ג' כ"ו אלול

לכבוד ידידי הרב המופלג הוותיק וכי' מו"ה שניאור שיי

מכתבו קיבלתי ודיברתי עם כאאמו"ר שיי, והשיבני שכמה פעמים הגיד דברי בע"פ ע"י אנ"ש דדיסנא, שמסכים שיהי מעל"מ"ץ אצלם, וגם בהיות הנגיד ר' חיים ממחנם בחורף העבר ביריד דמחנינו בקשתי אותו עבור רומע"ל.

זו"ז יקבל החייה"ש מאדה"ש ויטיב לו הש"י הכוח"ח בתוך כ"י, אה' דו"ש¹⁶⁶

יהודה ליב

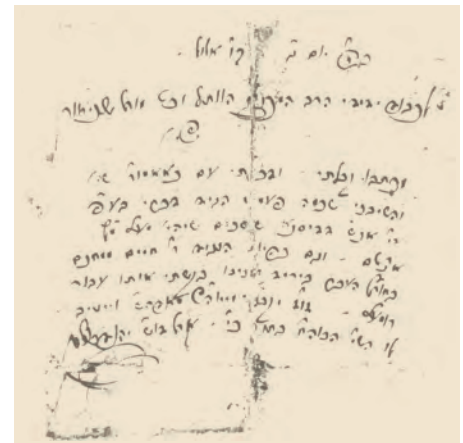
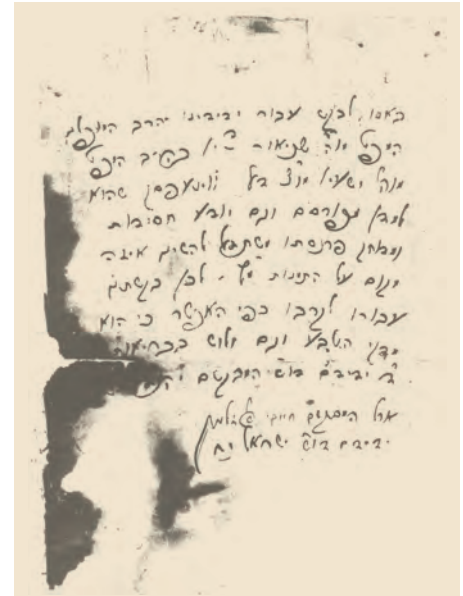
לז. רבני חב"ד בעיירה באברויסק

לפנינו מכתב שכתב אדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, בן כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", אל הגאון החסיד הרב אהרן ליפשיץ, מו"ץ דק' בעליניץ, בה מציע לו שיקבל את רבנות באברויסק.

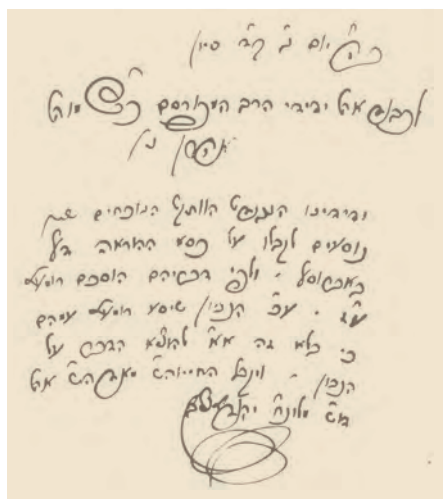
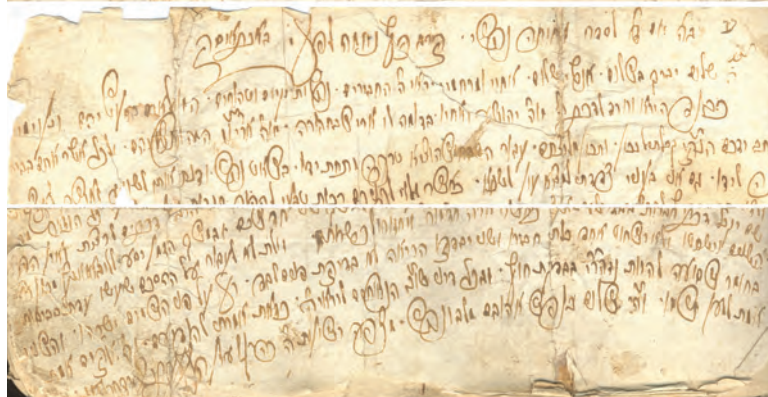
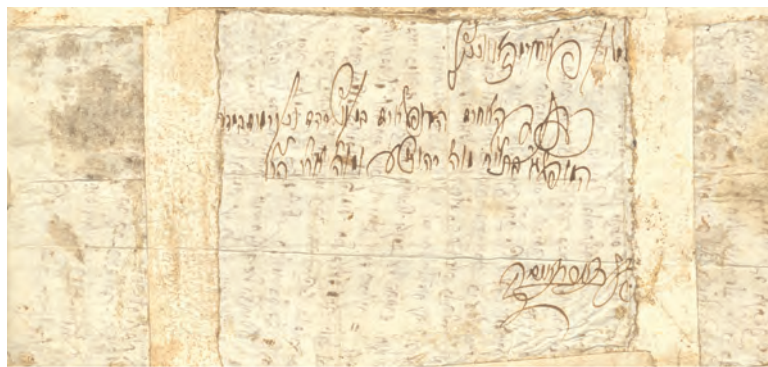
עד שנת תרי"א היה המו"ץ בבאברויסק הגאון החסיד הרב ברוך מרדכי איטיגנא. למען השלימות, ניתן בזה תצלום תחלה וסוף של תשובה בגוף כתב-ידו, וכן הכיתוב שמבחוץ (מגעטפה), שכתב בתקופת באברויסק, ונדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. לא ע' שלה.
[תצלום נוסף של תשובתו - ראה קובץ יגדיל תורה נ.י. ל ע' רפד].

בשנת תרי"א עלה לארה"ק והתיישב בירושלים (ראה לקמן פרק קכב).
אחרי עלייתו לארה"ק נתמנה הגאון החסיד רבי הלל מפאריטש למלא את מקומו ברבנות באברויסק, כמסופר בבית רבי (ח"ב פ"ח): ואחר שנסע הרה"ח ר' ברוך מרדכי זלה"ה מבאברויסק לאה"ק תובב"א קבלו אנשי באברויסק את הרר"ה לרב יחיד גם על קהל עדת המנגדים, וכולם היו יראים וחרדים מדבריו שהיו כגחלי אש כו'.
רבי הלל כיהן בבאברויסק עד לפטירתו, בי"א מנ"א תרכ"ד.

בתאריך האגרת שלפנינו לא נתפרשה השנה, ומסתבר שנכתבה בשנת תרי"א, בין נסיעת מוה"ר ברוך מרדכי לארה"ק לבין מינוי החסיד רבי הלל מפאריטש לרב בבאברויסק.
[לכאורה היה מקום לומר שנכתבה בין השנים תרכ"ה-ו (היינו בין הסתלקות החסיד רבי

166 זולת זה יקבל החיים והשלום מאדון השלום, ויטיב לו השם יתברך הכתיבה והחתמה בתוך כלל ישראל, אהובו דורש שלומו.

הלל מפאריטש בי"א מנ"א תרכ"ד, לבין הסתלקות אדמו"ר מוהר"ל מקאפוסט בג' מ"ח תרכ"ז).

אמנם, בין השנים תרי"א - תרכ"ז (שאז היתה הסתלקות אדמו"ר מוהר"ל מקאפוסט), מתאים תאריך זה (יום ג' כ"ד סיון) רק לשנים תרי"א, תרי"ד, תרי"ז, תרכ"ד.

אי אפשר לקבוע את תאריך האגרת שלפנינו בשנת תרכ"ד, שהרי באותה שנה עדיין כיהן ברבנות באברויסק הרב הלל מפאריטש הנ"ל (עד י"א מנ"א), ואילו האגרת שלפנינו היא מכ"ד סיון. וא"כ בודאי נכתבה לפני התמנות הרב הלל מפאריטש, בשנת תרי"א].

טובי הקהל של קהלת באברויסק, נסעו אל מוה"ר אהרן מבעליניץ, לקבלו על כסא ההוראה דקהלת באברויסק. בנסיעתם זאת קיבלו אגרת המלצה של מהר"ל, בו מבקש את מוה"ר אהרן הנ"ל, שיסע עם "הנגידים הוותיקים הנוכחים", אל באברויסק, כדי "להוציא הדבר אל נכון". אמנם למעשה, מאיזו סיבה שתהי', לא בא מינוי זה לידי פועל. ואז נבחר מוה"ר הלל מפאריטש למו"ץ קהלת באברויסק.

הגאון החסיד מוה"ר אהרן הנ"ל, מתואר בס' התולדות אדמו"ר מוהר"ש (של כ"ק אדמו"ר) ע' 64: בר דעת בתקיפות אבירות לב, והי' יכול לדבר עם שרים, ולמדן גדול¹⁶⁷.

הוא היה בן גילו של החסיד מוה"ר הלל מפאריטש, כמסופר לקמן פרק נג, שכשהוזקק אדמו"ר מהר"ל מקאפוסט לד"ת, רצו כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" ובנו הנ"ל, שיהי' הדיין מצדם, אחד משני אלו.

[תרי"א]

ב"ה יום ג' כ"ד סיון

לכבוד אה' ידידי הרב המפורסם כ"ש מו"ה אהרן נ"י

ידידינו הנגידי' הוותיקי' הנוכחים שי' נוסעים לקבלו על כסא ההוראה דק' באברוסק, ולפי דבריהם הוסכם רומע"ל ע"ז. ע"כ הנכון שיסע רומע"ל עמהם, כי בלא זה א"א להוציא הדבר על הנכון.

ויקבל החוה"ש מאדה"ש אה' דו"ש מלונ"ה¹⁶⁸

יהודה ליב

לה. רבנות הרב משולם זלמן ניימארק בהארקי

לפנינו מכתב בני כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, המלצה לראשי קהלת הארקי, לתמוך במורם ורבים הגאון החסיד הרב משולם זלמן ניימארק, אשר הוא מ"ץ מפורסם הן בהוראה והן בידיעת דא"ח.

תאריך המכתב הוא "יום ג' ט"ו טבת" - בלי פירוט השנה. לקמן יתברר כי הרב ניימארק כיהן ברבנות הארקי לערך בין השנים תר"י-כב, ובין השנים האלו מתאימה קביעות זו רק לשנת תר"כ.

167 ראה גם התוועודיות תשמ"ח ח"ב ע' 215. אגרות קודש אדמו"ר ח"ג אגרת תשיז, וח"ז אגרת ו'רצו. לקמן פרק נג ופרק קיא ופרק קכז ופרק קלא ופרק קלב.
168 החיים והשלום מאדון השלום אהובו דורש שלומו מלב ונפש חפצה.

(א) בשנים הראשונות של תקופת כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", היה רבה של הארקי החסיד מוה"ר יהושע.

הוא נפטר לערך בקיץ תר"ב, כנזכר בשו"ת צמח צדק (אהע"ז ח"א סי' פג), המתחלת: בפסק הקצר של הרב המנוח מ' יהושע מ"צ דק"ק הארקע הנכתב ביום ו' עש"ק בחדש ניסן תר"ב. והוא נזכר גם באהע"ז ח"ב (סי' קפט): נידון הג"פ של אחיו של הרב מו"ה יהושע מק' הארק. (ב) את מקומו מילא הרב יהושע אליהו ב"ר יוסף, שכהן ברבנות הארק, לפחות עד שנת תר"י.

בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' קט), נדפסה תשובה משנת תר"ח, ונכתב עליה (ראה הערות שם כב, א. ובמפתחות ע' קסז): לק' הארק, להרב המפורסם חו"ב וכו' מו"ה יהושע אלי' נ"י מ"ץ וד"ץ דק' הנ"ל.

ובאהלי שם (גליון 4 ע' יג ואילך), נדפסו תקנות לקהלת הארק, מג' טבת תריו"ד, ועליה מתנוססת חתימתו: נאום יהושע אלי' בלאא"מ מו"ה יוסף ז"ל מו"ד [מ"ץ וד"ץ] דפ"ק הנ"ל. אודותיו כתב כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אל קהלת הארק, לפחות שתי אגרות (אג"ק שלו אגרות כח-ט), מליצה ובקשה "לדרוש טובתו בלו"נ שיהי' לו בית דירה טובה", ו"שיתנהגו עמו בטוב לב שיסולק לו שכירותו הניתן לו מכם כמאז כן גם עתה".

(ג) אחריו כיהן ברבנות הארק, הגאון החסיד הרב משולם זלמן ניימארק, אשר נכדו הרב אברהם יעקב ניימארק, כותב אודותיו בהקדמת ספרו אשל אברהם (תל אביב תרצ"ז): שהיה רב בעירות הורק, סטרדוב, וויטבסק, ניוול.

[הוא קרא לאחד מבניו בשם יהושע אליהו; אולי - על שם הרב יהושע אליהו מהארק, אשר הרב משולם זלמן ניימארק מילא את מקומו; ואולי היו קרובי משפחה]. אודותיו דנים באגרת שלפנינו, וכותבים: "כי מ"ץ מפורסם הן בהוראה והן בדיעת דא"ח, יקר הוא בעתים הללו ... שבעלי הוראה נכוני' יקר הוא מאד ואינם מצויים כ"כ".

(ד) לערך בשנת תרכ"ב עבר מהארקי לסטאראדוב, ואת מקומו בהארקי מילא הגאון החסיד הרב חיים שמעון דוב זיוואוו, מח"ס שבעים תמרים.

השנה שבה עבר מוהרמ"ז ניימארק מהארקי לסטאראדוב, לא נתפרשה. אמנם בהסכמות לספר שבעים תמרים, כותבים כמה רבנים בשנת תרמ"ז "הוא רב ומורה זה עשרים וחמש שנים", "הרב דק' הארק כחמשה ועשרים שנה אשר הוא מורה הוראה". [גם יש שם מכתב אליו משנת תרכ"ט, בתואר "הרב המ"ץ דק"ק הארק"].

(ה) בסטאראדוב כיהן מוהרמ"ז ניימארק ברבנות לערך עד שנת תרמ"ו. בשנת תרמ"א נאסר בסטאראדוב, יחד עם 80 יהודים, אשר ישבו במאסר משך שתי שנים, תרמ"א-ג (ראה אג"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אגרות טו-ז, וש"נ).

(ו) לערך בשנת תרמ"ז עבר משם לכהן ברבנות וויטבסק. בס' וויטבסק (ע' 187) מסופה, כי אחרי פטירת הרב זלמן אוסטרובנר בוויטבסק בשנת תרמ"ז-ז, מינו על מקומו את הרב זלמן ניימארק, אולם כעבור שנתיים יצא את וויטבסק, ונתמנה להיות רב בקהילה אחרת שברוסיה הלבנה.

(ז) בשנת תרמ"ח עבר מוויטבסק לכהן ברבנות נעויל. בקובץ יגדיל תורה (חמ"ד ע' לז), נדפסה תשובה שכתב אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ובה כותב ממקום מגורו נעויל: "בקיץ העבר ... ה' השריפה הנוכחי דפה, אשר מאז היו הספרים מטלטלים מזוית לזוית", הרי שבתחלת קיץ תרמ"ח כבר נתקבל לרבנות נעויל. כרבה של נעויל כיהן עד לפטירתו בכ"ח מנ"א תרנ"ג (הקדמת אשל אברהם ע' 6), אשר אז מילא את מקומו בנו הרב יחזקאל פייויל (אהלי שם ע' 128).

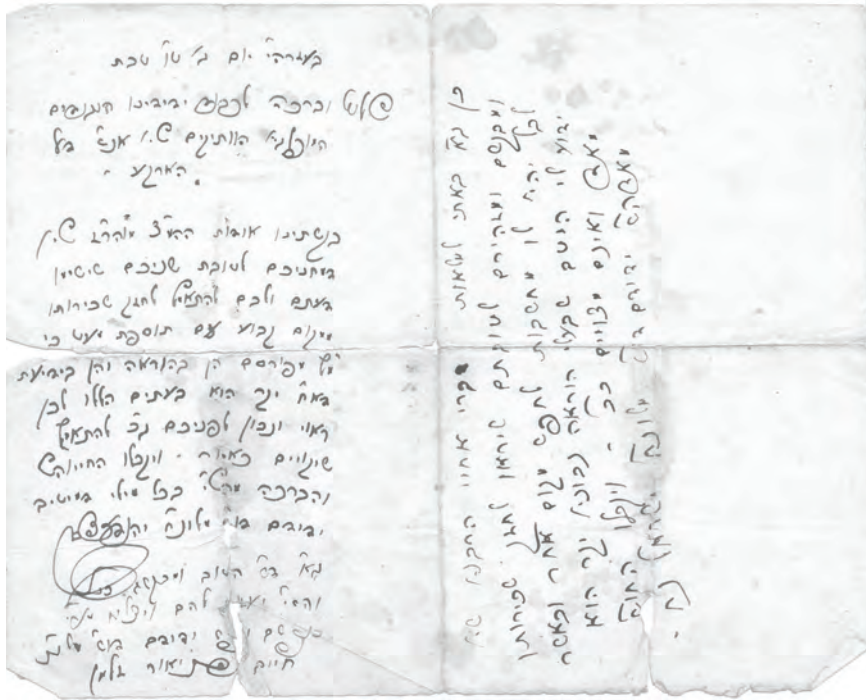
[תר"כ]

בעזה"י יום ג' ט"ו טבת

שלום וברכה

לכבוד ידידינו הנגידיים המופלגי' הוותיקים שי' אנ"ש דק' הארקע

בקשתינו אודות ההמ"צ מוהר"ז שי' דמחניכם, לטובת שניכם, ששימו דעתם ולכם להתאמן

לחזק שכירותו ממקום קבוע, עם תוספת מעט, כי מ"ץ מפורסם הן בהוראה והן בידיעת דא"ח יקר הוא בעתים הללו, לכן ראוי ונכון לפניכם ג"כ להתאמן שיקויים כאמור.

ויקבלו החייוה"ש והברכה מהש"י בכל מילי דמטיב

ידידם דו"ש מלונ"ח

יהודה ליב

ג"א ד"ש¹⁶⁹ הטוב ומבקשם כנ"ל, והש"י יעזור להם ויצליח מע"י¹⁷⁰.

כנפשם ונפש ידידם דו"ש מלונ"ח¹⁷¹

חיים שניאור זלמן

כן ג"א¹⁷² באתי למלאות דברי אחיי הרבני ש"י, ומבקשם ומזהירים לטובתם שיראו לחזק שכירותו לבל יהי' לו מחשבות לחפש מקום אחר, וכאשר ידוע לי היטב שבעלי הוראה נכונ"י יקר הוא מאד ואינם מצויים כ"כ.

ויקבלו החו"ש מאדה"ש ידידם דו"ש מלונ"ח¹⁷³

ישראל נח

לט. מכתבי הגאון מוה"ר יצחק אלחנן ספקטור

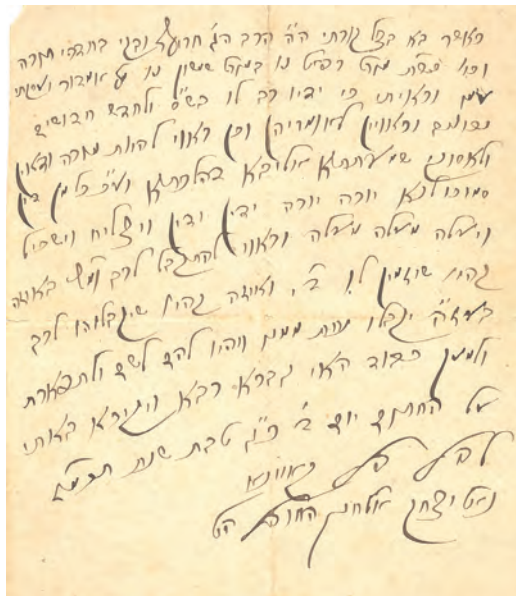
לפנינו שלושה מכתבי הגאון מוה"ר יצחק אלחנן ספקטור, אבד"ק קאוונא ומחב"ס באר

יצחק, שכתב בשנת תרכ"ז:

(א) כתב סמיכה לרבנות, למוה"ר רפאל ב"ר שמשון מאמדור.

(ב) בענין קמיעות וברכות.

(ג) בענין אוסף כספים לטובת הנשרפים.

א

כאשר בא בצל קורת"ה הרב הג' חריף ובקי בחדרי תורה וכו' כש"ת מו"ה רפאל נ"י כמו"ה שמשון נ"י מק' אמדור, ועסקתי עמו וראיתי כי ידיו רב לו בש"ס ולחדש חדושים נכונים וראויין לאומריהן, וכן ראוי להיות מורה ודאין ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וע"כ כל מן דין סמוכו לנא יורה יורה ידיו ויצליח וישכיל ויעלה מעלה מעלה, וראוי להתקבל לרב ומ"ץ באיזה קה"י שיזמין לו ד', ואיזה קה"י שיקבלוהו לרב בעז"ה יקבלו נחת ממנו ויהי' להם לשם ולתפארת, ולמען כבוד האי גברא רבא ויקירא באתי על החתום יום ד' כ"ג טבת שנת תרמ"ז לפ"ק פ"ק קאוונא

נא יצחק אלחנן החופ"ק הנ"ל

169 גם אני דורש שלומם.

170 מעשה ידם.

171 דורש שלומם מלב ונפש.

172 גם אני.

173 החיים ושלוש מאדון השלום ידידם דורש שלומם מלב ונפש חפצה.

ב

ב"ה כ' סיון תרמ"ז קאוונא

כבוד הרה"ג שי' שלום

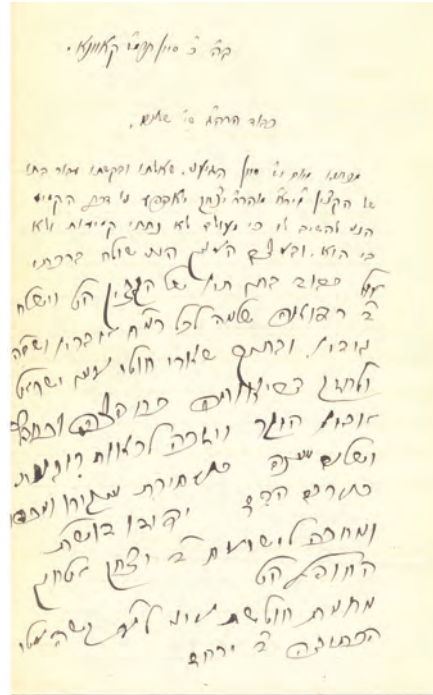
מכתבו מיום י"ז סיון הגיעני.

שאלתו ובקשתו עבור בתו של הקצין מ' יר"א מוהר"ר יצחק יאפפע נ"י דבר הקמיע, הנני להשיב לו כי מעולם לא נתתי קמיעות ולא כי הוא. ובעצם הענין הנני שולח ברכתי אל כבוד בתו תי' של הקצין הנ"ל וישלח ד' רפואה שלמה לכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, ובתוך שארי חולי עם ישראל ולחזק בריאותה כחפצה וכחפץ אבי' היקר ויזכה לראות רוב נחת ושלוש ממנה.

כעתירת מוקירו ומכבדו כערכם הרם, ידידו דוש"ת ומחכה לישועת ד'

יצחק אלחנן החופ"ק הנ"ל

מחמת חולשת עיני ל"ע קשה עלי הכתיבה, ד' ירחם עלי.

ג

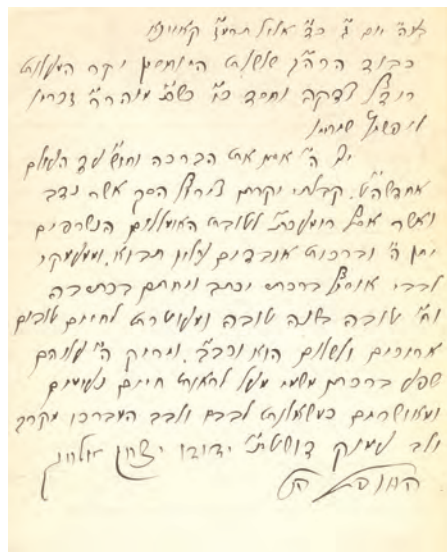
בע"ה יום ג' כ"ד אלול תרמ"ז קאוונא

כבוד הרה"ג שלשלת היוחסין יקר המעלות רודף צדקה וחסד כו' כקש"ת מוהר"ר זכרי' ליפשיץ שיחי' יצו ה' אתו את הברכה וחו"ש עד העולם

אחדשה"ט. קבלתי יקרתו צירוף הסך אשר נדב ואשר אסף רומענ"ת לטובת האומללים הנשרפים. יתן ה' וברכות אובדים עליו תבוא.

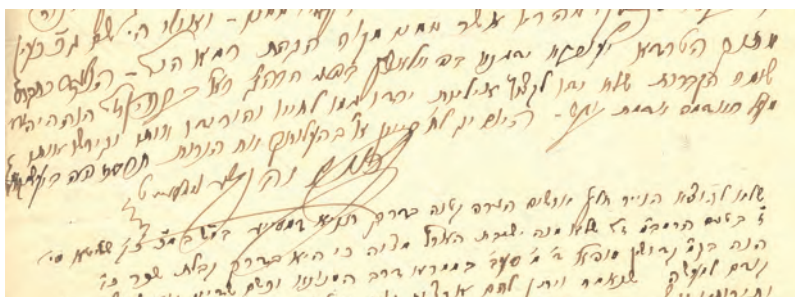
וממעמקי לבבי אוסיף ברכתי יכתב ויחתם בכתיבה וח' טובה בשנה טובה ומעוטרת לחיים טובים ארוכים ולשלום הוא וככ"ב. ויריק ה' עליהם שפע ברכות משמי' מעל לראות חיים נעימים ומאושרים כמשאלות לבבם ולבב המברכו מקרב ולב עמוק דושט"ת

ידידו יצחק אלחנן החופ"ק הנ"ל

מ. מכתבים ופ"נים מהרב יהושע נימויטין

לפנינו שני מכתבים, א' מהם בחתימת "יהושע", וכן שני פ"נים באותו כתב. הפרטים האמורים בו מורים שהוא מכתב הגאון החסיד הרב יהושע נימויטין (קובליץ תר"ח - לנינגרד תש"ב), ששימש ברבנות בעיירות אושאץ, דנילוביטש, ביעשנאקאוויטש, וועליז, ויטבסק, ובסוף ימיו בלנינגרד, שם נפטר בימי הרעב בשנת תש"ב. בארכיון הספרייה נמצאת תשובה שכתב בשנת תרס"ז, כשלישים שנה לפני תקופת כתיבת המכתב והפ"נים שלפנינו.

בשנים תרצ"ז-ח, שנכתבו בו המכתבים והפ"נים האלו הי' זקן בא בימים, וידו רעדה בעת הכתיבה.

למען השלימות ניתן בזה תצלום המכתבים והפ"נים, וגם סיום התשובה הנ"ל והחתימה.

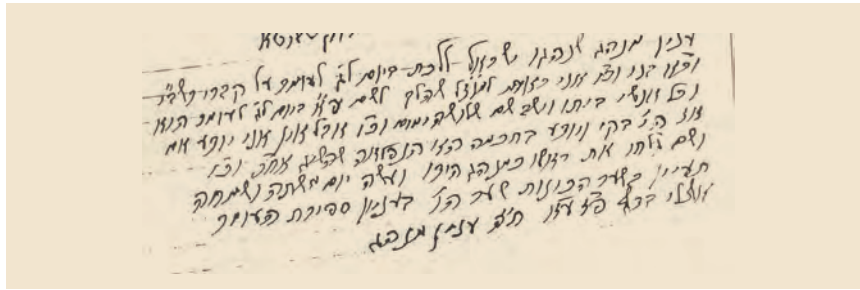
המכתב הראשון הוא ממוצאי ש"ק פרשת החודש, אור לב' ניסן, שנת תרצ"ז - או תרצ"ז, אל החסיד ר' אליהו פאר, שנסע בשלהי תרצ"ו לארה"ק. החסיד ר' אליהו פאר התקשה למצוא בארה"ק מקור לפרנסתו, ושימש כשמש בביהכ"נ קהל חסידים, ואח"כ בביהכ"נ חב"ד בתל אביב. הוא הצטער על כך, והרב יהושע נימויטין מעודדו, שינצל משרה זו לעודד את המתפללים לתורה ומעשים טובים. גם מבקשו להשיג עבורו פספורט לארה"ק, ואז ישתדל גם הוא לנסוע לארה"ק, על ידי שיסע לאודיסה, ויפליג משם לארה"ק.

לפני נסיעת ר' אליהו פאר לארה"ק, הוא גר בעיר וויטבסק. ובאותה שעה כיהן הרב נימויטין כרבה של עיר זו. אח"כ, כשהתרבו הגזירות על הדת והמאסרים, עבר הרב נימויטין לגור בלנינגרד. בלנינגרד גרו אז שני חתניו של ר' אליהו פאר - החסידים ר' מיכאל ליפסקר ור' ברוך שיפריץ¹⁷, ובהמשך המכתב שלפנינו, מוסר לו הרב נימויטין ד"ש משני חתניו הנ"ל, אשר פוגש אותם מזמן לזמן בבית הכנסת, ובעת הליכתם לטבילה במקוה. בעת הרעב בלנינגרד, בשנת תש"ב, נפטר הרב יהושע נימויטין, וזוגתו הרבנית רחל, ושני הנ"ל התעסקו והשתתפו בקבורה.

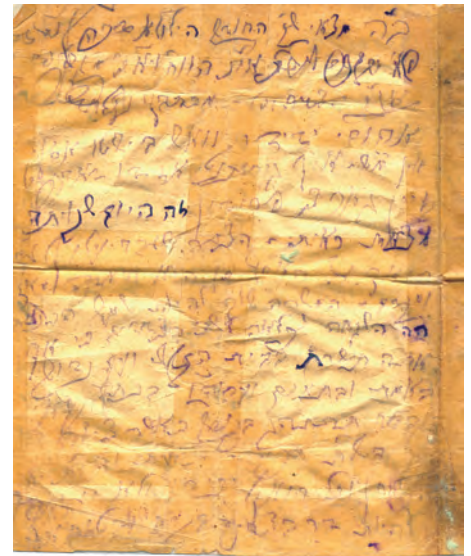
באותה שנה, שלהי תרצ"ז, התחילו המאסרים של חסידי חב"ד בלנינגרד. אחד מראשוני הנאסרים היה בנו החסיד ר' שמואל נימויטין, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' רטן. האב הזקן התיישב לכתוב עבורו פדיון נפש, מבלי להזכיר בפ"נ שהמדובר בנו, רק באופן סתמי "שמואל בן רחל, שירחם הי"ת עליו ויסיר מעליו כל הדינים והקטרוגים מלמעלה ומלמטה, ושימשיך עליו חוט של חסד ורחמים, ויתנהו לרחמים וחמלה בעיני שופטי נפשו, ושיפטרו אותו שלום לביתו לב"ב ולעבודתו, ושישלח לו רפו"ש להחלימו ולחזקו מהעינייים שקבל". יחד עמו נאסר גם חתנו ר' משה אייזיק בן פעסיה הכהן סאפאשניק. וגם עבורו כתב פדיון נפש, באותו תוכן. גם כאן לא הזכיר בפ"נ שמדובר בחתנו.

בארכיון החסיד המושפיע ר' חיים שאול ברוק, נמצא חלק ממכתב בענין ההליכה בל"ג בעומר על קברי רשב"י ורבי אלעזר בנו.

174 תולדותיהם של שלושה חסידים אלו, ר' אליהו פאר, ושני חתניו, נדפסו בספר "גזע חסידים".

ע"פ הכתב נראה שגם זהו חלק ממכתבו של הרב יהושע אליו, מאותה התקופה שלפנינו. הרחש"ב עלה לארה"ק בשנת תרצ"ו, וגם מכתב זה הוא כנראה מהשנים תרצ"ז-ח.

ב"ה מוצאי ש"ק החודש הילולא רבה [...]¹⁷⁵

שלום וברכה ל[...]. או"נ הו"ח אי"א י"א כו' [מוהר"א] נ"י פאר¹⁷⁶ [...]

מכתבך קבלתי, אהובי ידידי, וואש בישטו אזוי אין מ"ש, איך גירעכנט אז דו דארפשט זיין גאר צו פרידן¹⁷⁷, זה היום שקויתת מצאת ראית. הצער שעבר עליך עד בואך אל הארץ, כן היא המדה מאז ומקדם. המשרה שלך להיות שמש¹⁷⁸ ה[...]. ה"ה השגחה נפלאה משני הצדדים, כי אך אתה תשרת בבית הקדוש ועם קדוש באמת ובתמים [...]. ובטח תתנהג בקודש כאשר ציוה כ"ק בש"ת בפה¹⁷⁹, וכעת [...]. וכל רואך יכירו ולא [...]. להיות [...]. בקרוב, ובטוח אני כי בחורף הבע"ל יהי' די [...]. בבית, וגם יהי' לך על הוצאה.

חתינך היקרים¹⁸⁰ [...]. תמיד בביהכ"נ ובביה"ט¹⁸¹, הם חיים וב"ב חו"ש¹⁸².

175 פרט השנה אינו ברור בכת"י, אמנם קביעות זו, שפר' החודש חל בר"ח ניסן, ולמחרתו ב' ניסן הוא יום הילולא של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, חל בתקופה זו, בשנים תרצ"ז-ח.
 176 שעלה מרוסיה לארה"ק בשלהי שנת תרצ"ו (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ח"ג אגרת תתמח).
 177 מדוע אתה כל כך במרה שחורה, חשבתי שאתה דוקא צריך להיות שבע רצון.
 178 אודות פעילותו בביהכ"נ בתל אביב, ראה בס' גזע החסידים.
 179 אולי הזכיר נושא זה, כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, באחת השיחות קודש בשמחת תורה, בתקופת רוסיה (לפני תרפ"ח). ראה שיחת י"ט כסלו תרפ"ד בס' השיחות תרפ"ד ע' 55 וע' 58. שיחת י"ט כסלו תרפ"ו בס' השיחות תרפ"ו ע' 103. שיחת פורים בס' השיחות תרפ"ז ע' 159.
 180 הרה"ח ר' מיכאל ליפסקה, והרה"ח ר' ברוך שיפירן.
 181 בבית הכנסת ובבית הטבילה.
 182 ובני ביתם חיים ושלמים.

ע"ד עניני ובקשתי, אמנם כן כל דברך כנים, אך לא אבקש כ"א השתדלות מידידים, כי כמה וכמה שנתנו וכבר באו לשם¹⁸³ ע"י השתדלות ממכירים, ובודאי יש לי מכירים בשם, וכאשר תשתדל בזה, בהמשך הזמן יגעתי ולא מצאתי אל תאמין. ואם אקבל מכתב שמשתדלים בזה, אז אגיש בקשתי בפה, לבקש רשיון לנסוע.

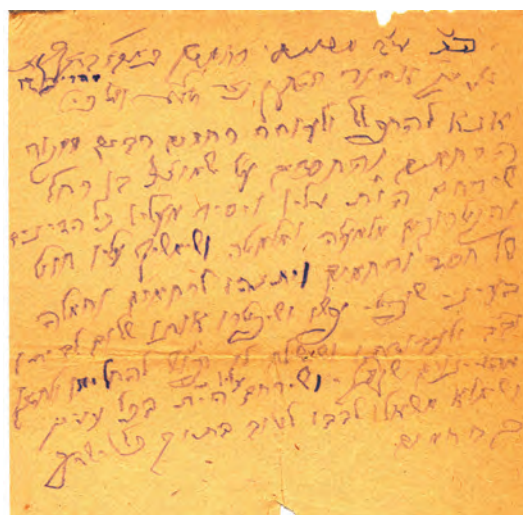
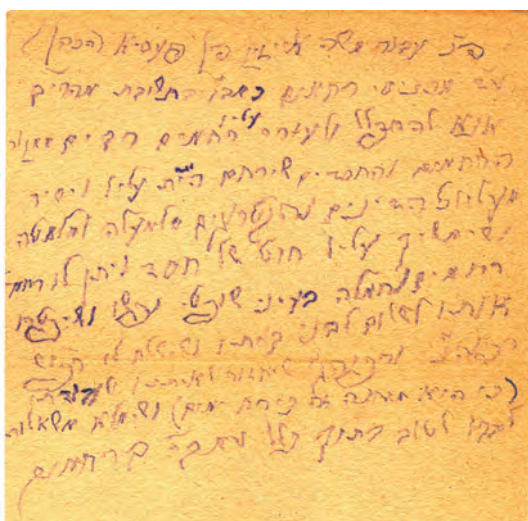
תפכ"ש¹⁸⁴ ה' יעקב בהרה"ח ר' תנחום כהנ[...]. יחי'.

גם ע"ד בקשתו, ממכתבך מוכן כי באדעש אין מקבלים על הספינה בלי רשיון מהדאקטער¹⁸⁵, ואם נקבל בפה מדאקטער, אם זה די, מי זאל ניט דארפן וואלגערין זיך אין אדעש¹⁸⁶.

אך תדע איך לפ[...]. ניט זיך, אך צריך לעשות כלי, מה שבדרך הטבע לעשות ולהשתדל והשי"ת יעשה מה שבעיניו הטוב.

ידידך [...] מאז ומקדם [...]

יהושע

פ"נ ע"ד מכניסי רחמים כמבו' [...] כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע זי"ע ועל כ"י¹⁸⁷, אנה להתפלל ולעורר רחמים רבים ממקור הרחמים והחסדים על שמואל בן רחל¹⁸⁸, שירחם הי"ת עליו ויסיר מעליו כל הדינים והקטרוגים מלמעלה ומלמטה, ושימשיך עליו חוט של חסד ורחמים, ויתנהו לרחמים וחמלה בעיני שופטי נפשו, ושיפטרו אותו שלום לביתו לב"ב ולעבודתו, ושישלח לו רפו"ש להחלימו ולחזקו מהעיניוים שקבל, ושירחם עליו השי"ת בכל עניניו ושימלא משאלו לטוב בתוך כלל ישראל ברחמים.

פ"נ עבור משה אייזיק בן פעסיא (הכהן), ע"ד מכניסי רחמים כמבו' בתשובת מהרי"ב¹⁸⁹, אנה להתפלל ולעורר עליו רחמים רבים ממקור הרחמים והחסדים, שירחם הי"ת עליו ויסיר מעליו כל הדינים והקטרוגים מלמעלה ומלמטה, ושימשיך עליו חוט של חסד, ויתן לו רחמים וחמלה בעיני שופטי נפשו, ושיפטרו אותו לשלום לבני ביתו, ושישלח לו רפו"ש רפוה"נ ורפוה"ג¹⁹⁰, שיחזור לאיתנו ולעבודתו (כי הוא מעונה זה כירח ימים), ושימלא משאלות לבבו לטוב בתוך כלל אחב"י ברחמים.

183 לעלות מרוסיה לארה"ק.

184 תפרוש בשלום.

185 בלי אישור לא מרשים לעלות לספינה הנוסעת לארה"ק.

186 שלא נצטרך להתגלגל [זמן רב] באודיסה [לחכות לאישור].

187 נשמתו עדן, זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל.

188 הם בנו ואשתו של הרב יהושע נימויטין, כותב הפ"נ.

189 סי' ערה. ראה תורת מנחם ח"א (ה'שי"ת) ע' 39.

190 רפואה שלמה, רפואת הנפש ורפואת הגוף.

עניני שו"ב

מא. מאדמו"ר הצמח צדק, ע"י בנו אדמו"ר מהרי"נ מניעזין

בספר בית רבי (ח"ג פ"ח) כותב אודות כ"ק אדמו"ר מוה"ר ישראל נח מניעזין נ"ע: "שם רבינו עליו המשרה ... להשיב לשואלו דבר השו"ת שהיו באים לרבינו, כי רבינו ה' לו טרדות יתירות ולא ה' מופנה מכל צד, ע"כ ה' מוסר הדבר לו שהוא יעשה התשובה ויכניסם אח"כ לפני רבינו לבקרהם כו' ... ונמצא ממנו בכת"י שו"ת בנגלה, ובקרוב יצאו לאור עולם אי"ה".

מתשובות אלו נדפסו רק אחדים מהם בקובצי יגדיל תורה נ.י. גליון כג ע' תרלז, ושם ע' תרנז (כותב הגה"ח מוהרא"ד לאוואוט "ובחיי אדמו"ר גאון ישראל מהרמ"מ ז"ל מליובאוויטש כתבתי מזה לכ"ע, והשיב לי בנו הגאון הרה"ק ר' ישראל נח ז"ל), ובגליון מז ע' רח (ראה שם בשוה"ג, שהשאלה נשאלה לפני כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, אלא שבאותה שעה ה' טרוד מדאי, והתשובה נכתבה ע"י כ"ק בנו מהרי"נ נ"ע), ובגליון ס ע' רסד וע' רסז.

אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, כשה' אדמו"ר בניעזין, ה' כותב את תשובותיו ע"י הרב אלי' דוד מ"ץ דק' נייעזין. כמה מתשובות אלו נדפסו בקובץ יגדיל תורה גליון נט ע' ריח ואילך. גליון ס ע' רעג ואילך.

התשובה שלפנינו נכתבה אל הגאון החסיד הרב ארי' ליב זיוואו, שהיה באותה תקופה מ"ץ דק' סמילעוויטש.

בבית רבי (ח"ג פ"י): "הרה"ג ר' ליב סמילעוויטער זלה"ה ה' גדול בנגלה ובחסידות, וה' ממקושרי רבינו וגם ה' משולחו איזה שנים ... ה' רב בהאמי' אחר הרה"ק ר' יצחק אייזיק זלה"ה, ואח"כ ה' רב בדווינסק, ושם מ"כ".

בקובץ יגדיל תורה (ח"ז ע' רעא, מרשימת הר"י ש' מונדשיין): נולד בשנת תק"ע או תקע"א. בן ח"י שנה נסמך להוראה מאדמו"ר הצ"צ, ושימש ברבנות בבאברויסק (שם ה' מבית דינו של רב"מ מבא"ב שנחשב לו כא' מרבותיו), סמילעוויטש, האמיל (הוא ה' המ"ץ בתקופתו של רי"א האמליער), ומשנת תרכ"ה בערך שימש ברבנות דווינסק-דינאבורג (אחרי מהרי"ל בטלן), עד פטירתו ביום ב' ער"ח סיון תרמ"ז. בנו (בעהמח"ס "שבעים תמרים" על צוואת ריה"ח) כותב עליו ש"ה' מיח"ס של אדמו"ר הצ"צ" ומביא בשמו דברים שקיבל מאדמו"ר הנ"ל (וכן ה' שד"ר של הצ"צ). כמו"כ קיבל רבות ממהרי"נ בן הצ"צ, מר' הלל מפאריטש ובפרט מר"א מהאמיל, אשר גם סמך עצמו בשתי ידיו על פסקיו של הרא"ל. נודע כרב מסכים ומסמך בגלילותיו, וכמשיב דבר לשואליו בדבר הלכה (בפרט בדיני כתיבת גטין). בספרו הנ"ל הדפיס בנו את מכתבו של הרא"ד לאוואוט בעהמחב"ס שער הכולל,

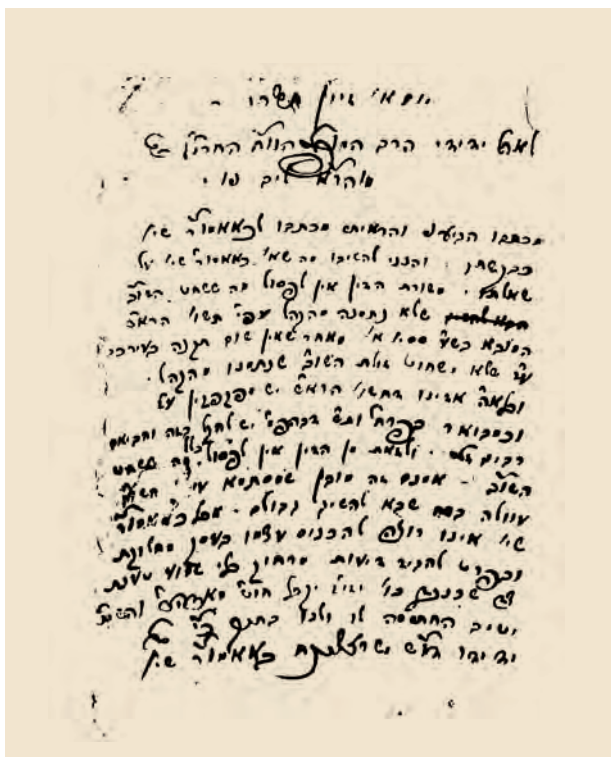
המבקש ממנו את הגהותיו של אביו על ספרו קב נקי). רוב תשובותיו לא הגיעו לידינו, ואך צרור קטן מתשובותיו שכתב בהאמיל נותר לפליטה, והמה בכתובים. חלקם נדפסו בקובץ יגדיל תורה ירושלים חוברות טז; יח; כד.

יום א' זיין תשרי

לאה' ידידי הרב המופל" הו"ח החר"ף כו' מוהר"א ליב נ"י¹

מכתבו הגיעתי והראתי מכתבו לכאאמו"ר ש'י כבקשתו. והננו להשיבו מה שא' כאאמו"ר ש'י על שאלתו, משורת הדין אין לפסול מה ששחט השו"ב שלא נתמנה מהקהל, עפ"י תשובת

1 על המעטפה: להרב המ"ץ דק' סמילעוויטש.

הרא"ש² המובא בש"ע ס"י א³, מאחר שאין שום תקנה בעירכם ע"ז שלא ישחוט זולת השו"ב שנתמנו מהקהל. ובלא"ה אדינו דתשוב' הרא"ש יש מפקפקין ע"ז, וכמבואר בפר"ח⁴ ות"ש⁵ דבהפ"מ יש להקל בזה, והביאם רבינו ז"ל⁶. ולזאת מן הדין אין לפסול כלל זה ששחט השו"ב. אמנם זה מובן שמסתמא עון[שה] השו"ב עוולה במה שבא להשיג גבולם⁷. אבל כאדמו"ר שי אינו רוצה להכניס עצמו בעסק מחלוקת, ובפרט להגיד דיעות מרחוק בלי שמוע טענת צד שכנגד כו'.

וזו"ז יקבל חו"ש מאדה"ש⁸ והשי"ת יטיב החתימה לו ולנו בתוך כ"י.

ד' ידידו דו"ש

ישראל נח באדמו"ר שי

מב. תשובה מהחסידי רבי הלל מפאריטש

לפנינו תשובה שכתב רבי הלל מפאריטש, בעל פלח הרמון ועוד, אל הדיינים בעיירות הסמוכות לעיירה החסידית פאהא, אודות השו"ב שבעיירה פאהא, שאחרי הסכסוכים שהיו שם והמשפטים שהתנהלו בערכאות שם, סייע לאחד מאלו שהעידו במסירה בערכאות. הרב הגאון המקובל והחסידי ר' הלל בהרה"ח ר' מאיר הלוי מאליסאוו, הידוע בשם 'ר' הלל פאריטשער', נולד בשנת תקנ"ה. ואחר שנסע הרה"ג והרה"ח וכו' ר' ברוך מרדכי זלה"ה מבאברויסק לאה"ק תובב"א, קבלו אנשי באברויסק את הרר"ה לרב ואב"ד במחנם. באחת מנסיעותיו נפטר - בעיר חרסון, בשנת תרכ"ד ביום י"א מנחם אב, ושם מ"כ, ועל קברו בנו אוהל ורבים היו נוסעים להשתטח על קברו (ראה ראשי פרקים מתולדותיו, בעריכת כ"ק אדמו"ר זי"ע, שבראש ספרו פלח הרמון, קה"ת תשי"ד. וראה זכרון לבני ישראל ע' קצ).

הגאון החסידי מוה"ר ברוך מרדכי מבאברויסק נסע לארה"ק לערך בשנת תרי"א (ראה לעיל פרק לז), וכיון שבתשובה שלפנינו חותם "מי"ץ דק' באברויסק", א"כ נכתבה בין השנים תרי"ב-תרכ"ד.

וממה שכותב בתחלת התשובה "ולפלא בעיני על שלא הגישו ענינם לפני בני אדמו"ר שליט"א", נראה שנכתבה אחרי שנת תר"כ, אשר "היה חולה יותר מששה שנים רצופים כו' ולא היה רוצה שיסעו אליו על יחידות" (בית רבי ח"ג פ"ו), ולכן שולח אותם "לפני בני אדמו"ר". תשובות נוספות ממנו נדפסו בהוספות לפלח הרמון בראשית, ובקובץ יגדיל תורה נ"י. חוברות ד; ט. הסכמותיו נדפסו בשו"ע רבנו הזקן, זיטאמיר תרט"ז, ובלקוטי תורה, זיטאמיר תר"ח (בחתימות "מי"ץ דק"ק פאריטש").

התשובה היא, כאמור, אל הדיינים בעיירות הסמוכות לעיירה החסידית פאהא, וכפי שכותב בסוף התשובה "בבוא השד"ר לסביבותיכם על מעלתם מוטל להתקבץ כאחד לעיר פאהא יע"א ולתווך השלום".

לא נתברר לע"ע מי הם שלושת הרבנים הנזכרים כאן, אך זאת נודע לנו:

(א) באותה תקופה⁹ היה המ"ץ בקהלת סטאראדוב הסמוכה לפאהא, הרב יעקב ב"ר נפתלי הירץ (ראה שו"ת דברי נחמי"א אהע"ז, סוס"י לט). ומסתבר שהוא הנמען הראשון שבתשובה זו.

(ב) באותה תקופה היה המ"ץ בקהלת פאטשעפ (הסמוכה לפאהא), הרב יוסף משה טריינין (זקנה של מרת ברכה, אשת המזכיר החסידי ר' אלחנן דובער מרוזוב). ומסתבר שהוא הנמען השלישי שבתשובה זו.

2 כלל ז' סי' א.

3 יו"ד סי' א סי"א: אם הטילו הקהל חרם שלא ישחוט אלא טבח ידוע ושחט אחר י"א ששחיתו אסורה.

4 שם ס"ק לח.

5 שמלה חדשה סי' ב' סכ"ב, ותבואות שור שם ס"ק לט.

6 יו"ד סי' א ס"ק נג, וש"נ.

7 שדינו נתבאר בשו"ת אדה"ז סי' ט.

8 וזולת זה יקבל חיים ושלוש מאדון השלום.

9 ראה לעיל פרק לח, שמשנת תרכ"ב ואילך כיהן בסטראדוב הרב משולם זלמן ניימארק.

בכמה מקומות הוסיף הכותב הגהות (כדרכו) בין חצאי רבוע [ובכמה מקומות הכתב קרוע ולא ברוה, והשלמנו בין אריחיים, כאלה].

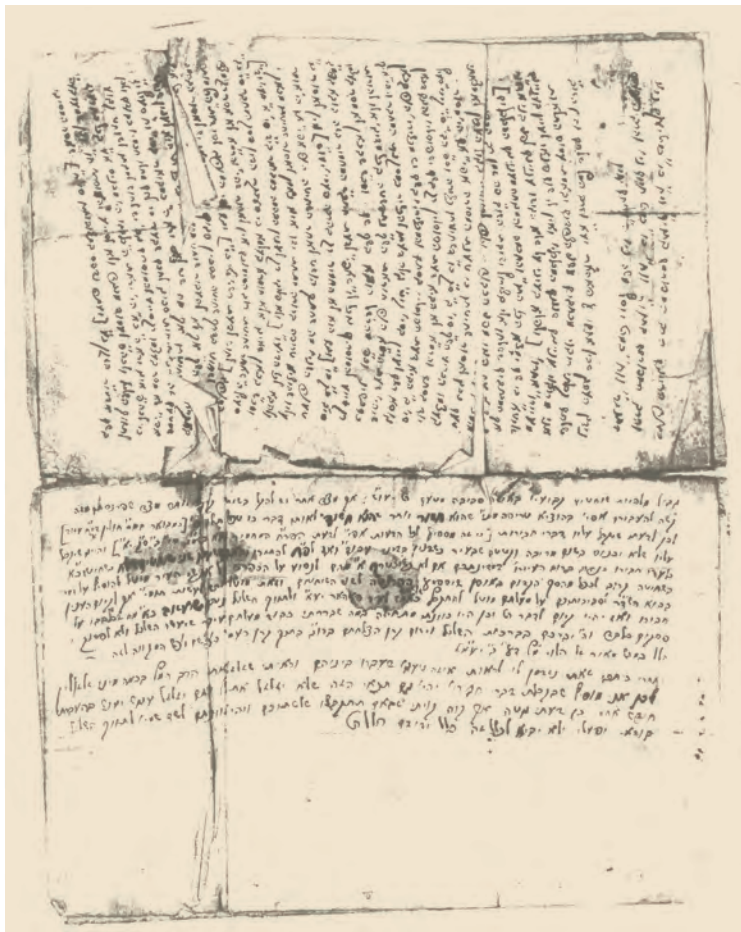
כבוד הדיינים הרב המפורסם בתו"ר וו"ח כו' כמו"ה יעקב נ"י
 והרב המפורסם בתו"ר וו"ח כו' כמו"ה חיים נ"י
 והרב המפורסם בתו"ר וו"ח כו' כמו"ה יוסף משה נ"י
 ה' עליהם יחיו

נידון העסק שבין אנשי ק' פאהאר יע"א והרב המ"ץ שלהם, ובין השו"ב שלהם, קיבלתי ריבוי מכתבים משני הצדדים. ובאמת עמוס התלאות אני מריבוי עניינים שונים המבלבלי ואין לי שום פנאי לעיין בעניינים מעיירי אחרו' [ולפלא בעיני על שלא הגישו ענינים לפני בני אדמו"ר שליט"א, כי שם ימצא הכל, התו' והחכמה והמנוחה מעניינים המבלבלים]. אך המכתבים ששלחו אלי, בצירוף ישיבת השו"ב פה זמן רב, הכריחני להמציא את פניו מפני הכבוד.

והנה לכאורה בגוף הענין לא מצאתי טעם נכון לאסור שחיטתו, כי טענת המסירה, אפילו אם הי' מסור בעצמו, הכריע הש"ך סי' ב' ס"ק כו דשחיטתו כשרה. וכ"פ הב"י סי' קיט סעיף יוד בסתמ¹⁰. והרמ"א לא הביא דעת הפוסלין רק בשם יש פוסלין. והגם דכאן סי' ב הביא דעת הפוסלי' בסתם והמכשירים בשם יש מכשירי', הנה בכאן גופא רשם לעיין בסי' קיט, גילה דעתו להכשיר כמסקנת המחבר. והיה איך שיהי' דעת הרמ"א, הנה הוראת הש"ך נתפשטה בכל מדינות אלו להורות כדבריו. וכן פסק מהרש"ל¹¹, הובא בש"ך שם. ומכ"ש שבכאן לא מסר בעצמו רק סייע להמוסרים, נוכל לו' שאפי' לדעת התב"ש¹² המחמיר בזה, הובא בפמ"ג סי' ב ס"ק כו [וגם הוא לא החמיר רק בהרבה פעמי' יעו"ש] אין לאסור כו'.

טענה השני' מה שחתך הושט לאחר השחיטה. הנה אפי' אם הי' אומר עליו שהוציא טרפה ברורה מתחת ידו, אינו נאמן לאסור שחיטתו מכאן ולהבא לכל הדיעות [ולא פליגי רק לענין הבהמה, כמבואר ב"ד סי' א סעי' יד¹³]. ומכ"ש בכאן שאינה אלא חומרא בעלמא, כי מעיקר הדין פסק המחבר סי' כג סעיף ה שאחר שחיטת רוב הסימנים אין לאסור שהי', והרמ"א לא אסר רק מצד המנהג [לחוש לדעת רש"י ז"ל כו']. וגם לפי המנהג, לפי דעת הר"ק¹⁴ מותר לשחוט בדרך שחיטה בסכין פגום, [ואף שלדעת האוסרים] יש לאסור הבהמה [כמ"ש] הש"ך, אך לא להעביר שוחט מחמת שחתך הושט בסכין פגום לאחר שחיטתו.

אך מה שיש לעי' (כאן חסרה שורה שלמה בכת"ו), כי כל הנ"ל הוא לענין שוחט באקראי [משא"כ שוחט קבוע] צ"ל ירא ה', כמבואר בסי' יח סעיף יז שמתעם זה א"צ להראות סכיני לחכם שבעיר, כי להם מחלו חכמי' כבודם, ולכן אפי' לא מסר בעצמו רק סייע להמוסרים ג"כ יש לחוש למנותו לשוחט קבוע, כי לכה"פ אינו ירא ה', כ"א הי' יראת ה' בלבבו הי' מכניס עצמו בכל כח ועוז לתווך השלו', ולכה"פ לעמוד מנגד ולא לסייע להמוסרים ח"ו. וכן שמעו בע"פ בשם אדמו"ר הזקן נ"ע [ועתה נדפס בתשובותיו סי' ח¹⁵], שאסר המסיגי גבול מלהיות שוחטים קבועים באיזה סביבה מטעם הנ"ל יעו"ש.

10 ראה שוע"ר סי' לט קו"א ס"ק א (שהרי מסור כשר לשחוט לפי דעת השולחן ערוך ביורה דעה סי' קיט).
 11 ים של שלמה חולין סי' ו. וראה שוע"ר הל' נזקי ממונ קו"א סוף ס"ק ב (שביאר דעת הרש"ל בזה ומקורו).
 12 בשמלה חדשה סי' ב סכ"ו (ונ"ל דספק דאורייתא לחומרא, רק דאם באקראי עביד פעם אחת ואינו מוחזק לכך יש להכשיר בדיעבד).
 13 בשו"ע שם: "שוחט שהעיד עליו עד אחד ששחט שלא כהוגן והוא מכחישו עד אחד בהכחשה לאו כלום, והעד עצמו מותר לאכול מכאן ולהבא". ולענין אותה שחיטה עצמה, הובאו הדעות בקו"א שם ס"ק טו.
 14 בש"ך שם ס"ק ג: כתב הר"ן בשחיטות, דמותר לשחוט בסכין פגום אח"כ, ולא נהירא כו'.
 15 כ"ה בדפנ"ר (זיטאמיר תר"ח), ובדפוסים שלנו הוא סי' ט.

אך מצד אחר יש להקל בשוחט קבוע יותר, מצד שפרנסתו מזה קשה להעבירו, אפי' בהוציא טרפה מת"י, שהוא חמור יותר, שהוא חשוד לאותו דבר, כי טפלי תלוי ביה [כמבואר במס' חולין די"ח עמוד א].

לכן לדעתי שיקבל עליו דברי חבירות [כי זה מספיק לכל הדעות, אפילו לדעת הפר"ח¹⁶ המחמיר {הו} בא בפמ"ג סי' ב' ס"ק י"א], והיינו שיקבל עליו שלא יכנוס בשום מריבה וקטטה שבעיר כשדנין בידי עכו"ם, ואז לפ"ד להתירו. וכאם {שישנם} שני שוחטים, שלא ישחוטו כ"א בלעדי חבירו, כנהוג ברוב העיירות דמדינתכם, אם לא כשיצטרך א' מהם לנסוע על הכפרים. {ועל} אנשי העיר מוטל להוסיף על שער השחיטה קרוב לכפל מסך הקדום, באופן שיספיק הפרנסה לשני השוחטים.

וזאת מוטל {על} יחיהם לעשות תומ"י. אך לקיום הענין, בבוא השד"ר לסביבותיכם, על מעלתם מוטל להתקבץ כאחד לעיר פאהאר יע"א ולתווך השלום {ביניהם, שיעזוב כ"א מה שבלבבו על חבירו, ואז יהי' קיום לדבר הנ"ל. וכן הי' כוונתי מתחילה במה שבירתי כבוד מעלתם {ה} עיקר שיעשו השלום, ולא לפסוק פסקים בלבד.

וה' יברכם בברכות השלום וירום קרן הצלחתם ברו"ג בתוך קרן כעמ' ב"י}, כנפשם ונפש המקווה לזה

הלל במו"ה מאיר ז"ל הלוי מ"ץ דק' ב' יע"א¹⁷

אחרי כותבי זאת נזדמן לי לראות איזה טענו' שעברו ביניהם, וראיתי שזלזל את הרב המ"ץ בכמה מיני זלזולין. לכן אני מוסיף, שבקבלת דברי חברו' יהי' גם תנאי הזה שלא יזלזל את [המ"ץ]. ואם יזלזל ענוש יענש בהעברתו חודש אחד. כן דעתי נוטה. אך קוה קייתי שבאם תתקבצו שלשתיכם ויהי' כוונתם לשם שמים לתווך השלום בודאי יפעלו ולא יבוא לכלל זה כלל

ידידם הלל הנ"ל

מג. תעודות החסיד ר' יחיאל מיכל זוסניץ מבירז, שו"ב

בארכיון המחלקה היהודית של הספריה הצבורית בנ. ישנו "אוסף זוסניץ", המכיל כמה תיבות מארכיונו של ר' יוסף יהודה ליב זוסניץ¹⁸, וכולל גם מספר מסמכים ותעודות של אביו החסיד ר' יחיאל מיכל שו"ב בר' יהושע זוסניץ מבירז, מחסידי כ"ק אדמו"ר האמצעי. בשנת תשמ"ז עברתי על הארכיון הזה, וצלמתי ממנו תעודות ומסמכים של החסיד ר' יחיאל מיכל הנ"ל. מתוכם פרסמתי:

(א) שתי אגרות כתי"ק אדמו"ר האמצעי אליו (באגרות קודש אדמו"ר האמצעי ח"ב אגרות ז-ח).

(ב) שטר מכירת ד' אמות קרקע בחברון, שנמכרו לו בשנת תקפ"ב, כאשר כ"ק אדמו"ר האמצעי יסד את הישוב החב"די בחברון (בס' תולדות חב"ד בארץ הקודש ע' לו). לפנינו ארבע תעודות נוספות של החסיד ר' יחיאל מיכל זוסניץ, שצלמתי אז מאותו ארכיון:

(ג) הכתובה שלו, משנת תקנ"ט, כאשר נשא את אשתו מרת בת שבע בת ר' מנחם נחום, בעיר בירז.

16 שמבואר ברמ"א סי' ב' ס"ב: "מי ששחט והוציא טריפה פעם אחת מתחת ידו, אם לא הוחזק בכך מותר לאכול אח"כ משחיתותו". ובקו"א שם ס"ק ה': "הש"ך [ס"ק יא] ופרי חדש [ס"ק יא] השיגו על זה והוכיחו דאפילו בפעם אחת אסור לאכול משחיתתו עד שיעשה תשובה". מ"מ מבואר בפרמ"ג בשם הפר"ח, דסגי בקבלת חברות.

17 דקהלת באברויסק יגן עליה אלקים.

18 נולד בבירז בי"ז אלול תקצ"ה, לאביו החסיד ר' יחיאל מיכל שו"ב ולאמו טאנא צביה ממשפחת זיו (מזכרת חג היובל נ. תרס"ח).

[להלן יועתק שטר הכתובה של האב, משנת תקנ"ט, עם זוגתו מרת בת שבע בת ר' מנחם נחום. וא"כ היתה אמו מרת טאנא צביה - מזיווג שני].

הי' נוסע אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק. אח"כ נשא את בתו של ר' חייקל לוריא מבירז, והתיישב בבויסק, שם ערך והו"ל כמה ספרים בתורה ומדע. בסוף ימיו היגר לארה"ב והמשיך בעבודתו הספרותית (לתולדות היהודים בקובנה וסלבדוקה ע' 80). אחרי פטירתו (לערך בשנת תר"פ) נמסר הארכיון שלו, ע"י בנו ד"ר יצחק זוסניץ, לספריה הצבורית בנ.

ד) כתב ההודעה לשו"ב שקיבל בשנת תקע"ד, מאת השו"ב של דיסנא, מוה"ר נתן נטע שפירא.

ה) כתב הקבלה לשו"ב שקיבל בשנת תקע"ד, מאת רבה של דיסנא, מוה"ר ברוך ב"ר משה.

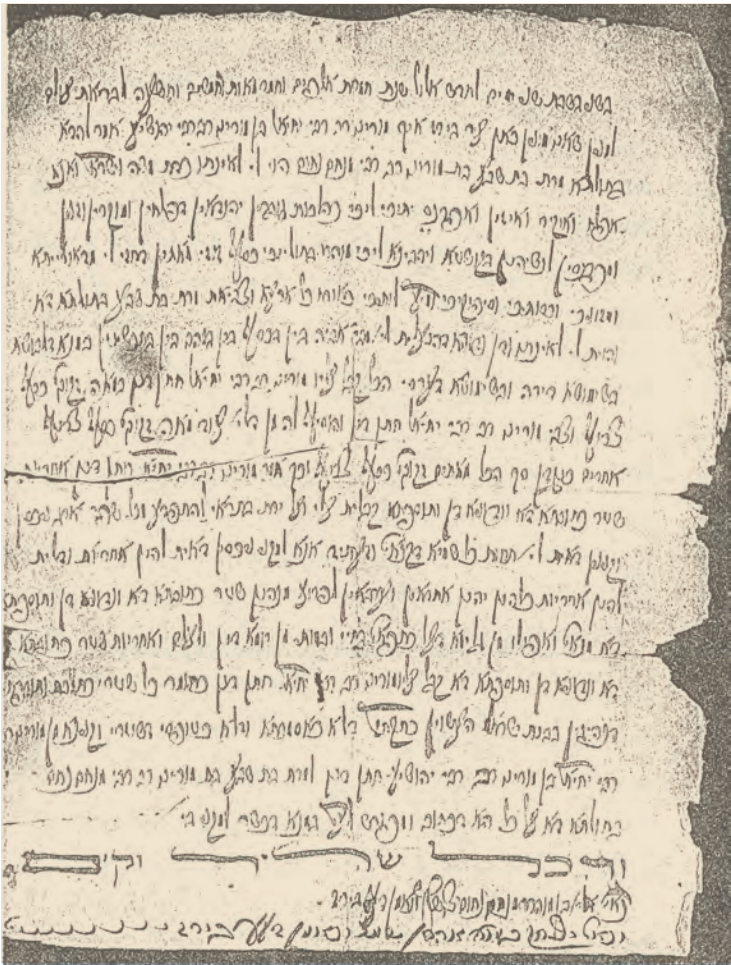
ו) הסכם משנת תק"פ, בין אלופי קהל בירז לבין "אלופי אנשי הסרים למשמעתו של הרב דק"ק לובאוויטץ, שיכולים ליקח לצרכם שו"ב לשחוט עבורם כפי הנהגתם". ותכנו: בעיר בירז הליטאית היתה קבוצה של חסידי כ"ק אדמו"ר האמצעי. בהתאם לתקנת כ"ק אדמו"ר הזקן - לשחוט דוקא בסכינים מלוטשים, וכיון שהמתנגדים גזרו חרמות נגד השחיטה בסכינים מלוטשים, השתדלו החסידים בכל מקום שהי' להם שו"ב משלהם, והמתנגדים התנגדו לזה.

דוגמה אחת של סכסוך כזה מבוארת בשו"ת אדמו"ר הזקן (סי' י), אשר הרב המתנגד אסר את שחיטתו של השוחט החסידי, עד שהוא ינסה ויתן לו קבלה, אם יבטיח השוחט שלא ישחוט בסכין מלוטש. וע"ז השיב אדמו"ר הזקן שם, שמדינא אין צריך השו"ב שהקבלה שלו תינתן דוקא ע"י רב הקהלה, כי אם סגי בחכם ומומחה בהלכות שחיטה. בעיר בירז באו החסידים והמתנגדים להסכם ביניהם, שבנוסף לשני השוחטים המתנגדים שבעיר, יתקבל גם שוחט חסידי¹⁹, בתנאי שגם השוחט הזה יקבל מרות הרב והקהלה, ועוד פרטי תנאים כספיים ביניהם.

מסתבר שהשו"ב החסידי שהתקבל מטעם חב"ד הוא ר' יחיאל מיכל זוסניץ שו"ב דידן, תושב בירז, שהרי: א) בין ניירותיו נמצא חוזה זה. ב) גם שטר מכירת ד' אמות קרקע בחברון הנ"ל, שנמכרו אל החסיד ר' יחיאל מיכל הנ"ל בשנת תקפ"ב (שנתיים אחרי חתימת החוזה שלפנינו), נחתם בעיירה בירז. ג) גם באגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי אליו הנ"ל, הוא מכונה "שו"ב".

שטר כתובה

בשני בשבת שני ימים לחדש אלול שנת חמשת אלפים וחמש מאות וחמשים ותשעה לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן עיר בירז איך מורינו רב רבי יחיאל²⁰ בן מורינו רב רבי יהושע²¹ אמר להדא בתולתא מרת בת שבע בת מורינו רב רבי מנחם נחום הוי לי לאינתו כדת משה וישראל ואנא אפלא ואוקיר ואיזון ואפרנס יתיכי ליכי כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומוקירין וזנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא ויהבינא ליכי מוהרי בתוליכי כסף זוזי מאתיך דחזי לי מדאורייתא ומזוניכי וכסותיכי וסיפוקיכי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא וצביאת מרת בת שבע בתולתא דא והוית לי לאינתו ודן דונויא הדנעלית לי מבי אבוא בין בכסף בין בזהב ובין בתכשיטין במנא דלבושא בשימושא דירה ובשימושא דערסי הכל קבל עליו מורינו רב רבי יחיאל חתן דנן במאה זקוקי' כסף צרוף וצבי מורינו רב רבי יחיאל חתן דנן והוסיף לה מן דילי' עוד מאה זקוקי' כסף צרוף אחרים כנגדן סך הכל מאתים זקוקי' כסף צרוף וכך אמר מורינו רב רבי יחיאל חתן דנן אחריות שטר כתובתא דא ונדוניא דן ותוספתא קבלית עלי ועל ירתי בתראי להתפרע מכל שפר ארג ניכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקני ניכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא ונדוניא דן ותוספתא דא

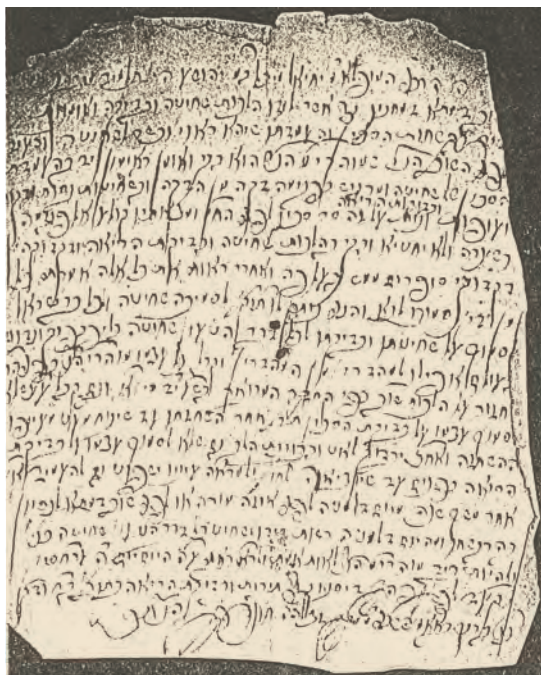
19 ראה תולדות אברהם חיים על לב.
 20 ולהלן בתעודות הבאות - יחיאל מיכל. ובמכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי אליו (אגרות קודש ח"ב אגרת ז) - מיכל. למרות זאת נראה ששלתם אדם אחד, ושם האב (ב"ר יהושע) והעיר (בירז) שוה בכלם, וכולם נמצאו באותו תיק שבארכיון בנו ר' יוסף יהודה ליב זוסניץ.
 21 כך נכתב תמיד - יהושע. וכך גם לקמן בהודעה שקיבל בשנת תקע"ד.

מנאי ואפילו מגלימא דעל כתפאי בחיי ובמותי מן יומא דין ולעלם ואחריות שטר כתובתא דא ונדוניא דין ותוספתא דא קבל עליו מורינא רב רבי יחיאל חתן דנן כחומר כל שטר כתובת ותוספות דנהיגין בבנת ישראל העשוין תקחז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא מן מורינא רב רבי יחיאל בן מורינא רב רבי יהושיע חתן דנן למרת בת שבע בת מורינא רב רבי מנחם נחום בתולתא דא על כל הא דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר למקני בי' והכל שריר וקים

נא' אלי' בן מוהה"ר מנחם נחום יצ"ו ש"ץ ונאמן דק"ק בירו

ונא' יצחק במו"ה אהרן שמש ונאמן דק"ק בירו

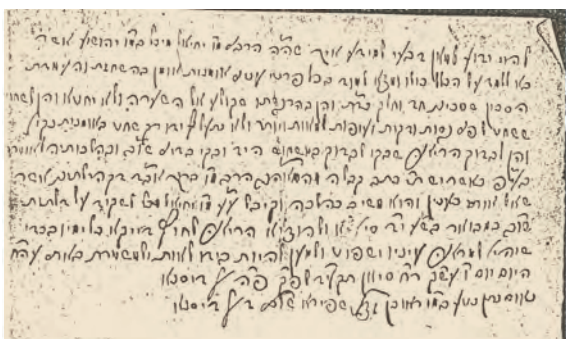
כתב הודעה לשו"ב

הנה הרבני המופלא מ' יחיאל מיכל ב"מ יהושע הי' תלמיד מובהק [אצל] שו"ב דמתא דמחנינו יצ"ו אשר למדו הלכות שחיטה ובדיקה ואומנות ידים בהשחזת הסכין והעמדתו שיאה ראוי וכשר לשחיטה, והעיד לפני השו"ב הנ"ל שמוהרי"מ הנ"ל הוא בקי ואומן באימון יד בהעמדת הסכין של שחיטה, ומרגיש בפגימה דקה מן הדקה, ובשחיטות גסות ודקות ועופות [ובדיקות הריאה²²], ונוסף על זה שם סכיני לפני הח"מ ומצאתיו קולע אל פגימה כשערה ולא יחטיא, ובקי בהלכות שחיטה ובדיקת הריאה ודקדוקה דקדוקי סופרים ממש בעל פה. ואחרי ראותי את כל אלה אמרתי כל מן דין סמוכו לנא, והנני נותן לו תוקף לסמיכה שחיטה²³, וכל בר ישראל יסמוך על שחיטתו ובדיקתו לכל דבר הטעון שחיטה בלי פקפוק ונדנוד בעולם אפילו למהדרין מן המהדרין. וקבל על עצמו מהר"י הנ"ל בפני הח"מ [מ] לחזור על הלכות שו"ב כפי הסדר המבואר בש"ע י"ד סי' א²⁴, וגם קבל ע"ע שלא יסמוך עצמו על בדיקת הסכין תיכף אחר השחזתו עד שינוח מעט מעייפות ההשחזה ואח"כ יבדוק לאט ובכוונת הלב, גם שלא לסמוך עצמו על בדיקת הריאה בפנים עד שיוציאנה לחוץ ולמראה עיניו ישפוט, גם להעמיד א"ע אחר משך שנה מיום דלמטה לפני איזה מורה או לפני שו"ב דמתא לנסיון בהרגשתו. ומהיום דלמטה רשות בידו לשחוט כל דבר הטעון שחיטה כנ"ל, ולהיות ביד מוהרי"מ הנ"ל לאות אמת ולראי' באתי ע"ה²⁵ היום יום ה' ער"ח סיון תקע"ד לפ"ק פה ק"ק דיסנא יצ"ו. תיבות ובדיקת הריאה כתובי' ב"ח וד"ק²⁶

לפני איזה מורה או לפני שו"ב דמתא לנסיון בהרגשתו. ומהיום דלמטה רשות בידו לשחוט כל דבר הטעון שחיטה כנ"ל, ולהיות ביד מוהרי"מ הנ"ל לאות אמת ולראי' באתי ע"ה²⁵ היום יום ה' ער"ח סיון תקע"ד לפ"ק פה ק"ק דיסנא יצ"ו. תיבות ובדיקת הריאה כתובי' ב"ח וד"ק²⁶

נא' ברוך באאמוהר"ר [משה²⁷...] זצללה"ה חונה פ"ק הנ"ל יצ"ו

כתב קבלה לשו"ב

להוי ידוע למאן דבעי למידע איך ש"ה הרבני מו' יחיאל מיכל במ"ו יהושיע אשר בא ללמד על הכלל כולו ומצא למוד בכל פרטי עניני אומנות, אומן בהשחזת

22 נוסף בין השיטין.
23 ע"פ ברכות מב, א (תיכף לסמיכה שחיטה).
24 רמ"א ס"א. וראה אגרות קודש אדמו"ר האמצעי ח"א ע' שיב.
25 על החתום.

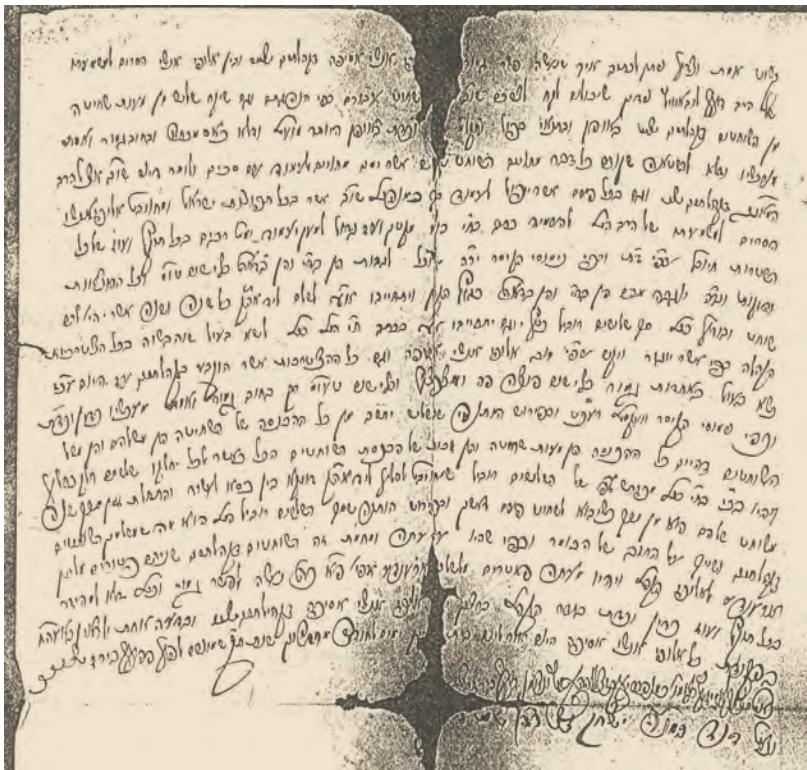
26 ביני חיטי ודין קיומיהון [והוא אישור, שתיבות אלו נוספו בין השיטין, ע"י הרב כתב הקבלה הזאת, לפני חתימתו. ראה כתובת סט, רע"א].
27 לא הצלחתי לקרוא מילה זו בכת"י, אמנם הוא נזכר גם בספר תולדות אנשי שם (אפרתי) כא, ב: "הרב הגדול ר' ברוך ז"ל אבד"ק דיסנא, בן הרה"ג מו"ה משה אבד"ק האזינפוט ז"ל". ואפשר הוא גם הנזכר בשו"ת צמח צדק חאה"ע ז"ל סי' סח (בסוף גביית העדות, מתחלת שנת תקפ"ד): "הרב המנוח דק' דיסנא" [שנפטר במשך שנת תקפ"ג].

העמדת הסכין שסכיניו חד וחלק כד"ת, והן בהרגשתו שקולע אל השערה ולא יחטא, והן לשחוט ששחט לפני גסות ודקות ועופות למאות ויותר ולא נתעלף ידו רק שחט באומנות נקי, והן לבדוק הריאה שבקי לבדוק במשמוש היד, ובקי בדיני שו"ב ובהלכותיה לאומרם בע"פ, כאשר יש ת"י כתב קבלה מהמאה"ג הרב ברוך אב"ד דקהילתינו אשר שאל אותו כענין והוא משיב כהלכה. וקיבל ע"ע מו' יחיאל מיכל לשקוד על דלתות שו"ב כמבואר בש"ע י"ד סי' א, ולהוציא הריאה לחוץ דייקא כל ימיו בכדי שיהי' למראה עיניו ישפוט. ולמען להיות בידו לאות ולמשמרת באתי עה"ח היום יום ו' עש"ק ר"ח סיון תקע"ד לפ"ק פ"ה ק' דיסנא

נאום נתן נטע במ"ו ראובן זצ"ל שפירא שו"ב דק' דיסנא

הסכם בין קהלת המתנגדים לבין החסידים שבעיירה בירז

קושט אמת וצדק ניתן לכתוב איך שנעשה פשר גמור [על] פי אנשי אסיפה דקהלתינו יצ"ו ובין אלופי אנשי הסרים למשמעתו של הרב דק"ק לובאוויץ, נידון שיכולים ליקח לצרכם שו"ב [אשר] ישחוט עבורם כפי הנהגתם²⁸, וגם שיקח שלישי מן מעות שחיטה מן השוחטים דקהלתינו יצ"ו, באופן ובתנאי כפול ותקל"מ²⁹ וכדת באופן היותר מועיל ודלא כאסמכתא ובחוב גמור ואמיתי מעכשיו ודלא להשטאה, שקודם כל דבר מחוייב השוחט [...] אשר ימנו מחוייב לעמוד עם סכיניו ולומר דיני שו"ב אצל הרב המאו"ג דקהלתינו יצ"ו, וגם בכל פעם אשר יפול לעמוד כך³⁰ כמנהג שו"ב אשר בכל תפוצות ישראל, ומחוייבי' אלופי אנשי הסרים למשמעתו של הרב הנ"ל להעמיד כתב בח"י כולם מקטן ועד גדול למען יעמוד ימי' רבים בכל תוקף ועוז של כל השטרות חיוב עפ"י ד"ת וכפי נימוסי הקיסר יר"ה שיוכל לגבות הן בד"י והן בדא"ה בלי שום טו"מ³¹, וכל ההוצאות והזיקות וגר"ה³² יוגבה מהם הן בד"י והן בדא"ה כגוף הקניין ויתחייבו א"ע³³ לשלם ליד אה"ק³⁴ כל שנה ושנה אשר יהי' להם שוחט ובודק כנ"ל סך שלושים רוביל כסף, וגם יתחייבו א"ע בכתב ח"י הנ"ל כנ"ל לישא בעול שוה בשוה בכל הצטרכיות הקהלה, כפי אשר יוגמר ויקום עפ"י רוב אלופי אנשי אסיפה, וגם כל ההצטרכות אשר הוקבע בקהלתינו עד היום, עכ"ז³⁵ נישא בעול באחדות גמור בלי שום פוצה פה ומצפצף וכלי שום טעו"מ רק בחוב גמור ואמת מעכשיו כדין וכדת וכפי נימוסי הקיסר וועקסל רעכט, ובפירוש הותנה שהשליש³⁶ יחשב מן כל ההכנסה של השחיטה הן משלהם והן משל השוחטים, דהיינו כל ההכנסה הן מעות שחיטה והן זכות של הכנסת השוחטים הכל כאשר לכל יחלקו שלשתם חלק כחלק, ויהי' בכ"י³⁷ בח"י³⁷ כנ"ל מפורש, ז"פ³⁸ של השלשים רוביל שמחוייבי' לסלק ליד אה"ק דווקא בין כסא לעשור, והתחלת זמן משך שנה משוחט שלהם היא מן משך כשיבוא לשחוט פעם ראשון, ובפירוש הותנה שסך השלשים רוביל הנ"ל הוא מה שמשלמין השוחטים

- 28 היינו בסכינים מלוטשים.
- 29 ותנאי קודם למעשה.
- 30 כלומה, כל שאלה שתפול בעת השחיטה יעמוד לפני הרב.
- 31 הן בדיני ישראל והן בדיני אומות העולם בלי שום טענה ומענה.
- 32 וגרם היזק.
- 33 את עצמם.
- 34 אלופי הקהל.
- 35 על כל זאת.
- 36 ה"שליש" הנוכר בתחלת החוזה, שיקח השו"ב של חב"ד מקופת ההכנסה של השחיטה.
- 37 בכתובת ידם בחתימת ידם.
- 38 זמן פרעון.

דקהלתינו ושייך על החוב של הכומר³⁹ וכפי שהי' עד עתה, ומחמת זה השוחטים דקהלתינו שניהם פטורים מליתן ארענדע לאלופי הקהל ויהיו מעתה פטורים מלשלם ארענדע אפי' פ"א⁴⁰. כהנ"ל נעשה לפשר גמור וכנ"ל דלא למיהדר בכל תוקף ועוז כדין וכדת בנדר הקהל ברצון [כל] אלופי אנשי אסיפה דקהילתנו יצ"ו ובדעה אחת, ולראי' באעה"ח⁴¹ בפקודת כל אלופי אנשי אסיפה היום אור ליום בית זיי"ן ימים לחודש מרחשון שנת ת"ק שמונים לפ"ק פה ק"ק בירז יצ"ו

נא' יצחק אייזיק בלאמ"ו כמוהר"ר יעקב זצללה"ה מ"ץ ונאמן דק"ק בירז יצ"ו
ונא' דוד במו"ה יצחק זצללה"ה שמש [דק"ק בירז]

מז. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ

את המכתב שלפנינו כתב האדמו"ר בעל חדושי הרי"מ מגור, עבור שו"ב, אשר בדק אותנו ומצאו מומחה בהעמדת הסכין.

המכתב הוא אל אחד מחסידיו מוה"ר מאיר שכנא רייך, אשר בנו מוה"ר משולם רייך, נשא את הרבנית רבקה, בת הרה"ק רבי ברוך שלום, בן אדמו"ר ה"צמח צדק".
מכתבים נוספים ממנו – לקמן פרק נו ופרק קמז.

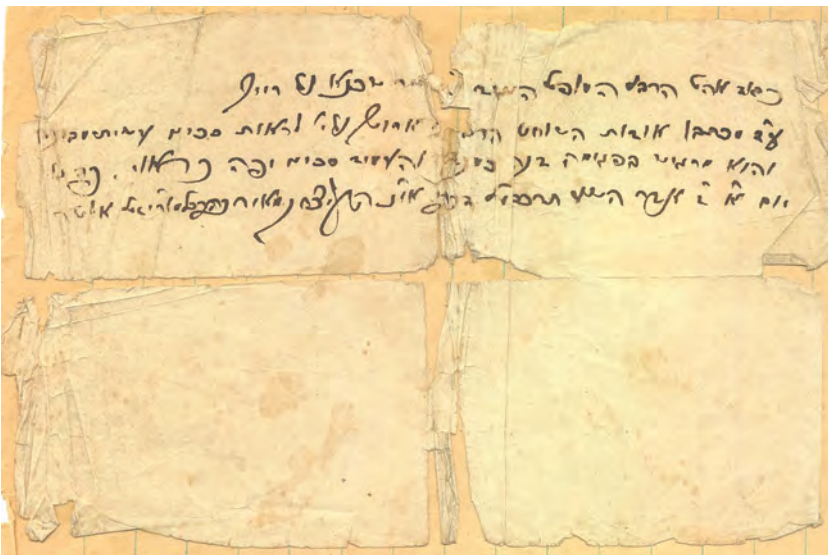
כבוד אה' הרבני המופל' הנגיד מאיר שכנא נ"י רייך

ע"ד מכתבו אודות השוחט הרבני [...] לראות סכיני. עשיתי מבוקשו, והוא מרגיש בפגימה דקה כמקדם, והעמיד סכיני יפה כראוי.

פה גור, יום א' ז' אדר השני תרכ"ב ל'.

[דברי] אר"נ

הק' יצחק מאיר בהרב מור"י ז"ל אלטר

מה. חוזה של הרי"מ בעזפאלאו עם מנקר ומוכר בשר בפאלטאווא

לפנינו הסכם בין הגאון החסיד הרב יעקב מרדכי בעזפאלאו, רבה של פאלטאווא, והועד הנבחר מהקהלה, לבין ר' ישעי' אדערמאן, שהתמנה להשגיח על ניקור ומכירת בשר כשר בפאלטאווא.

"התקנות אשר יצאו מאתנו לסיג ולמגדר מלתא" אינן מופיעות בדף זה; הם נתפרשו; כנראה; בדפים המצורפים לחוזה זה, שלא הגיעו לידינו.

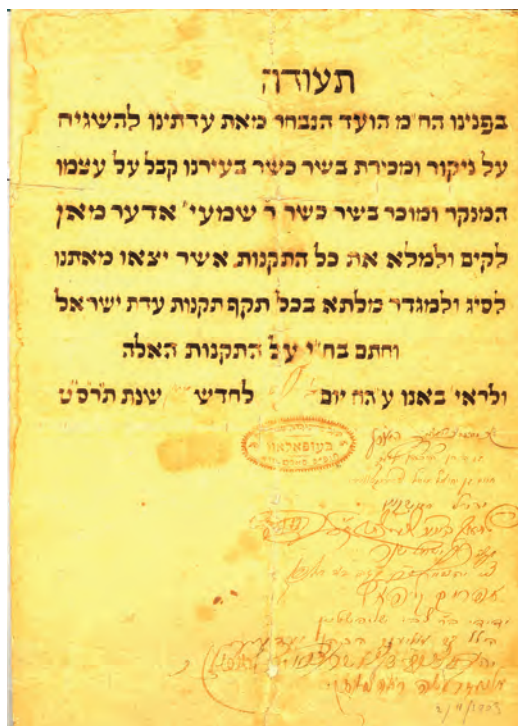
תאריך החוזה הוא כ"ט מ"ח תרס"ט; אמנם בשולי החתימות נרשם התאריך 2/11/1903 [חורף תרס"ג, או תחלת חורף תרס"ד]. ולא נתבררה משמעות שני התאריכים השונים האלה. בכל אופן, מה שידוע לנו ממקורות אחרים הוא, אשר הרי"מ בעזפאלאו השתתף במשך חודש מ"ח באספת רבני חב"ד מיוחדת בליובאוויטש, ע"פ הזמנה אישית של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

באסיפה זו השתתף הרי"מ בעזפאלאו – לפחות עד יז מ"ח (ראה אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ב ע' תכ).

39 אפשר הכוונה, שבעבור הרשיון לשחוט שחיטה כשרה, הוצרכו לשלם כופר לכומה.

40 פרוטה אחת.

41 באנו על החתום.

תעודה

בפנינו הח"מ הועד הנבחר מאת עדתינו להשגיח על ניקור ומכירת בשר כשר בעירנו קבל על עצמו המנקר ומוכר בשר כשר ר' שמעי' אדערמאן לקים ולמלא את כל התקנות אשר יצאו מאתנו לסיג ולמגדר מלתא בכל תקף תקנות עדת ישראל

וחתם בח"י על התקנות האלה

ולראי' באנו עה"ח יום ב' כט לחדש מרחשון שנת תרס"ט

יעקב מרדכי בהרש"ז החופ"ק

(וחותמת: יעקב מרדכי בהר"ש [זלמן] ז"ל בעזפאלאו חופ"ק פאלטאווא

אהרן הכהן גלעזר

חיים בן יחיאל זיסל צערנגאווער

ידידי ראשקאוו

שמעון במו"ר לוי יצחק ז"ל [...]

משה ב"ר ישראל שור

צבי יהודא ב"ר משה דוד חלפן

אפרים קליפאץ

ידידי ב"ר צבי שלאפשטיין

הלל ב"ר אליעזר הכהן יעדערמאן

יהודא ליב ב"ר שלום [שכנא? ...]

אליעזר משה ראהצאוון [...]

2/11/1903

דיני תורה, שטרות ופשרות

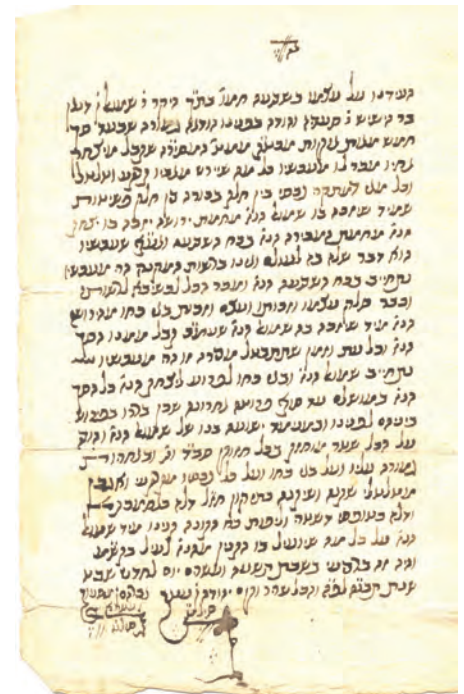
מו. שטרות ומעשי בית דין מהשנים תנ"ז-תס"ח, בפאס, מרוקו

לעיל פרק ל ופרק לא, ולקמן פרק קטז ופרק קיז, פורסמו מספר מכתבים מגדולי הרבנים והשד"רים בעיר פאס שבמרוקו, בסוף המאה החמישית (ת"ע-תפ"ז). בפרקים שלפנינו נפרסם מספר שטרות ומעשי בית-דין מאותה עיה, שנכתבו בין השנים תנ"ז - תפ"ח. כל שטר נכתב מתחלה ועד סוף בהמשך אחד, בלי חלוקת קטעים ובלי פיסוק. אמנם כדי להקל על הקורא, הוספנו פיסוק בתוך השטרות.

בדרך כלל היו כותבים את הפסקי-דין ואת השטרות, על גבי גליון של שני דפים (ארבע עמודים). השטר נכתב על העמוד הראשון, וההמשך נשאר חלק. לפעמים נוספו אח"כ, במשך השנים הבאות, הסכמים נוספים הקשורים לאותו דיון, ואותם הוסיפו בעמודים החלקים, וחתמו עליו שוב הרבנים; אלו שחתמו בתחלה או רבנים אחרים.

מתוך השטרות האלו יש ללמוד הרבה על סדר החיים, ועל דיני התורה, שהתקיימו בפאס שבמרוקו בין השנים תנ"ז - תפ"ח:

- בפרק הראשון שלפנינו באים 5 שטרות ומעשי בית דין מביין השנים תנ"ז - תס"ח:
- (א) שטר סילוק ומכירה לירושה, מכ"ט שבט תנ"ז, שמכר ר' שמואל ן' דנאן, לאחיו ר' יצחק, את מה שירש מאביהם ר' סעדיה, בעד סכום 500 אוקיות שקיבל ממנו. אביו ר' סעדיה עדיין היה בחיים בעת הסילוק, והוי דבר שלא בא לעולם, שאין הקנין מועיל בו. ולכן חיזק את הקנין בשבועה חמורה, שיפרע את כל הנ"ל.
- (ב) שטר מחילה ושותפות, מ"ג אלול תנ"ז, מעזבון ר' בנימין נאבארו. והיינו שהם משותפים בקרקע הידוע שירשו ממנו, ומחלו כל שאר הטענות ותביעות.
- (ג) פסק ב"ד ופשרה, מחדש כסלו תנ"ט. התחלתו חסרה, ולא נתבררו כל פרטיו. אחרי כתיבת השטר וחתומת אחד הדיינים, ראו שטעו בכתיבת הסכום, ותוקן בין השורות, וקויים לפני חתימת שאר הדיינים.
- (ד) כתב פשרת ב"ד, מכ"ט אייר תס"ו, בין ר' יצחק ן' צור לבין גזברי הקהל, אודות שלושה חנויות שהיו של אביו המנוח ר' רפאל משה, שהלך לפני שנים רבות מעיר זו לטיטואן, ונשתקעה בעלותו, ומשתמשים בהם הקהל.
- (ה) כתב פשרה ומחילה, מ"ג סיון תס"ח, בין האלמנה ובניה ובתה, לבין הנפקד שירד מנכסיו, אשר הנפקד ילווה מנכרים ברבית, ויתן לצורך הוצאת נישואי הבת (אף שעל פי הדין אינו חייב בזה), ותמורת זה מחלו האלמנה והבנים את כל הטענות ותביעות נגד הנפקד. ואח"כ עשו קנין גם מהבתולה עצמה, שגם היא מחלה את כל השטרות והטענות ותביעות.

א
ב"ה

העידנו על עצמו בשבועה חמו' בת"ך' היקר ר' שמואל ן' דנאן בר הישיש ר' סעדיה, והודה בפנינו הודאה גמורה שבעד סך חמש מאות אוקיות מכ"ט ממט' המסיר"ה² שקבל מיצחק אחיו, מכר לו מעכשיו כל מה שירש מאביו קרקע וטלטלי וכל מאי דמתקרי נכסי, בין חלק בכורה בין חלק פשיטות, שמיד שיזכה בו שמואל הנז' מחמת ירושה יזכה בו יצחק הנז' מחמת המכירה הנז' בכח השבועה. ואע"פ שעכשיו הוא דבר שלא בא לעולם ואינו ברשות המקנה³, הרי מעכשיו נתחייב בכח השבועה⁴ הנז' ומכר הכל לכשיבא לרשותו, וכבר סלק עצמו וזכותו ועצם זכות באי כחו מהירושה הנז' מיד שיזכה בה שמואל הנז', שעמ"כ⁵ קבל ממנו הסך הנז', וכל עת וזמן שתבטל מכירה זו הרי מעכשיו נתחייב שמואל הנז' ובאי כחו לפרוע ליצחק הנז' כל הסך הנז' במושלם עד סוף פרוטה אחרונה, שכן בררו בפירוש ביניהם לפנינו ובמעמד

1 חמורה בתקיעת כף.
 2 מוכסף טוב קדומים מוטבעות המולאי סמאעיל ירום הודו.
 3 ב"מ ל"ג, ב. טור ושו"ע חו"מ ס' רט ס"ד.
 4 כמבואר ברמ"א שם: ואם נשבע לקיים המוקח אע"פ שלא בא לעולם צריך לקיים שבועתו.
 5 שעל מנת כן.

ישועה בנו של שמואל הנז', והודה על הכל שטר מוחזק בכל חזוקי סב"ד וכו' ובאחריות גמורה עליו ועל באי כחו ועל כל נכסיו, מקרקעי ואגבן מטלטלי שקנה ושיקנה כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי. וליפות כח הקונה קנינו מיד שמואל הנז' על כל מה שיועיל בו הקנין מהנז' לעיל בקש"מ⁷, והיה זה ברביעי בשבת תשעה ועשרים יום לחדש שבט שנת תבנ"ה לפ"ק והכל שריר וקיים

יהודה ן' עטר⁸ סיל"ט⁹

אברהם ן' מסעוד ן' עטייא¹⁰ סיל"ט

ב

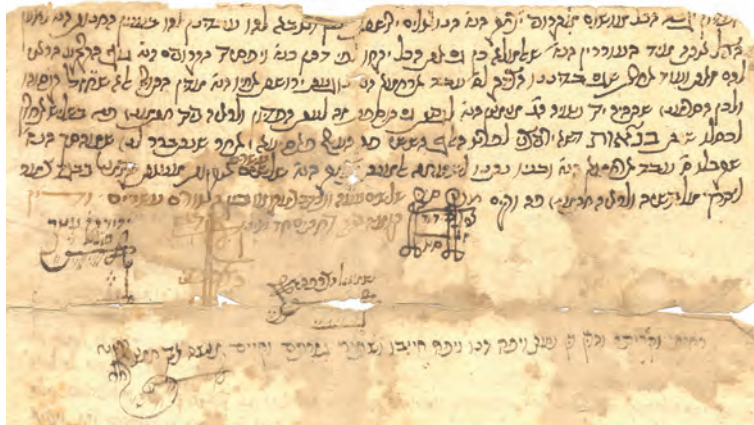
ב"ה

העידונו ע"ע בקש"מ בדל"ב¹¹ היקר יוסף פיסו בה"ר משה, והיקר יצחק נאבארו, והיקר אברהם ן' לחסין מדבר בעד חנה אלמנת ר' בנימין נאבארו נ"ע, מכח שטר הרשאה שבידו, ובכח הקנין הודו מחילה גמורה לאברהם צרפתי בה"ר מאיר, בכל מין תביעה וטענה שהיה לכל אחד מהם נגדו מיום שנבראו בעולם ועד היום הזה והיום הזה בכלל, ואפי' היה מגיע לשום אחד מהם נגדו עד כדי אלף אוקיות הכל ידעו ומחלו מחילה ברצון נפשם והשלמת דעתם בלי שום אונס וכפיה כלל מחילת שמים ובריות מחילה דלא למיהדר מינה לעלמין, ולא נשאר ביניהם כי אם הקרקע הידוע משותף ביניהם מכח מורישם ה"ר בנימין הנז', והיה זה בששי בשבת שלשה עשר יום לאלול שנת תבנ"ה לפ"ק בפאס יע"א

יהודה ן' עטר¹² סיל"ט¹³

אברהם ן' מסעוד בר עטייא¹⁴ סיל"ט

ג

... ועדיין יגבה הכל מושלם מקרובי יצחק הנז' הנוטלים ירושתו, יען דטבא להו עבדינן להו, בענין החנות הנז', למען הציל אותה מיד העוררין הנז', שאלמלא כן גם את הכל יקחו לפי דתן כנז', ויפסידו הקרובים הנז' גוף הקרקע הראוי להם. זאת ועוד אחרת, שגם בדיננו הצדק לס' עבד ארחמאן הנז' נוגעת ירושת אחיו הנז' מדין התורה, אלא שחז"ל קנסוהו, ולכן הסכמנו שתהיה ידו נטויה ה"ר מימון הנז' לגבות גם תוספת זה לעת הפדיון. ולראיה בידו חתמנו פה בשליש אחרון לכסלו שנת בנאו"ת דשא ירביצנו לפרט האלף הששי פה העירה פאס יע"א, אחר שנתברר לנו שמהסך הנז' שקבלו ס' עבד ארחמאן הנז' ובניו נתנו לשמחה אלמנת יצחק הנז' (שלשים) [עשרים] אוקיות מעות [...] בכגד צמר לצורך מלבושיה ולראיה חתמנו פה וקיים

מנחם סירירו בכה"ר דוד¹⁶ ס"ט

6 סופרי בית דין.

7 בקנין שלם מועיל.

8 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

9 סיפיה יהא לעלם טב.

10 ראה אודותיו מלכי רבנן טז, א.

11 על עצמו בקנין שלם מועיל במנא דכשר למיקני ביה.

12 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

13 סיפיה יהא לעלם טב.

14 ראה אודותיו מלכי רבנן טז, א.

15 ההתחלה חסרה.

16 מו"ץ בפאס (... - כ"ג אדר תס"א). אודותיו מלכי רבנן פג, ב.

שלשים ע"ה¹⁷ ונכתב במקומו בין הטורים עשרים ודין קיומיה בטר דחתים חד מינ¹⁸

ווידאל הצרפתי¹⁹

יהודה ן עטר²⁰ סיל"ט

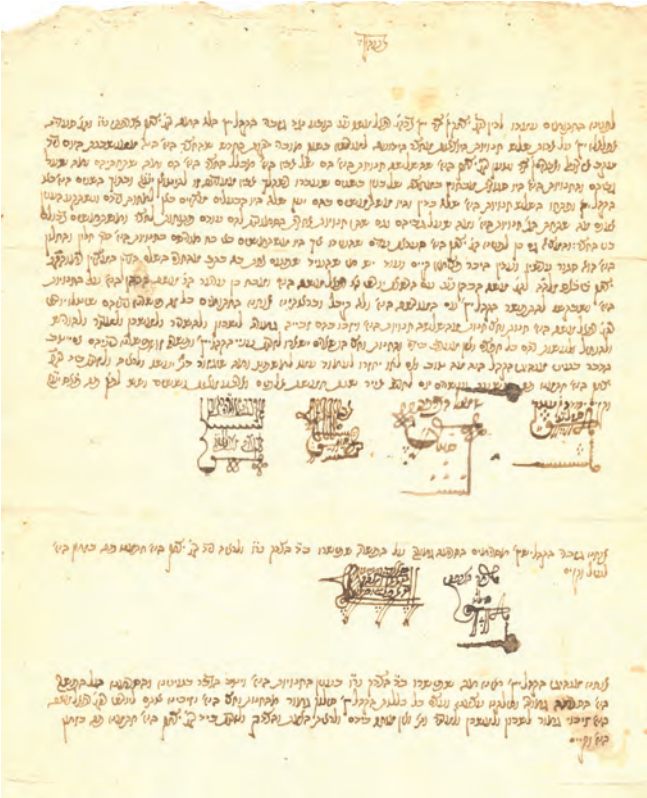
שמואל הצרפתי²¹

ראיתי וקרייתי והדין דין אמת ויפה דנו ויפה חיבו ושפיר גזרתם וקיים

משה אבן חמו²²

ד

לפנינו החתומים עמדו לדיון כה"ר יצחק ן צור י"ק²³ ככה"ר רפאל משה נ"ע, תובע נגד גזברי הקהל י"ק, הלא המה כה"ר יצחק הצרפתי נר"ו וה"ר סעדיה אפאלו י"ק, על אדות שלש חנויות היוצאות מחצר הידועה למורישיו בשוק מוכרי ירקות החדש, שהחצר הנז' היא ממושכנת היום ביד יעקב א[...]. ואל ואברהם ן צור, וטען כה"ר יצחק הנז' שהשלשה חנויות הנז' הם של אביו הנז' מכלל החצר הנז', הם ומה שתחתיהם ומה שעל גביהם, והחנויות הנז' היו סגורות מבחוץ במחיצה של בנין בשנים שעברו כשהלך אביו ממדינה זו לתיטואן יע"א, ובתוך השנים הנז' באו הקהל י"ק ופתחו השלש חנויות הנז' שלא כדיון, והיו משתמשים בהם, יען שלא היו הבעלים מצויים כאן למחות בידם, ונשתקע הענין, אמנם מה שתחת הג' חנויות הנז' ומה שעל גביהם וגם שתי חנויות אחרות הסמוכות להם עודם פתוחות לחצר ומשתמשים בכלם בני החצר. והמציא גם כן לפנינו ה"ר יצחק הנז' העדאת עדים שהעידו איך היו משתמשים באי כח מורישם בחנויות הנז' דרך חלון, והחלון הנז' הוא סגור עכשיו, ועדין היכר פצימין קיים. ועוד יש מי שהעיד, שפעם אחת בא כתב מהחכם השלם הדיין המצויין כמוהה"ר יצחק ביבאס²⁴ זלה"ה לה"ר משה הכהן נ"ע, עם הרשאת יורשי ה"ר רפאל משה הנז', ומכח כן ערער ה"ר משה הכהן הנז' על החנויות הנז', ושבקשו להתפשר הקהל י"ק עם המורשה הנז' ולא קיבל. ובראותינו אנחנו החתומים כל זה פישרונו ביניהם שיטלו יורשי כה"ר רפאל משה הנז' חנות וחצי חנות מהשלשה חנויות הנז', ויזכו בהם זכייה גמורה לשכון ולהשכיר ולמשכן ולמכור ולהוריש ולהנחיל ולעשות בהם כל חפצם ואין מעכב בידם, והחנות וחצי הנשארים ישארו לזכות עניי הקהל י"ק. ופשרה זו שפישרונו ביניהם, אם ייטב הדבר בעיני מנהיגי הקהל הנה מה טוב, ואם לאו יחזרו לעמוד עמו למשפט ומה שיגזור ד"ת יעשו. ולראיה ולזכות ביד כה"ר יצחק הנז' חתמנו פה תשעה ועשרים יום לחדש אייר שנת חמשת אלפים וארבע מאות וששים ושש לפ"ק פה פאס יע"א וקיים

יהודה ן עטר²⁵ סיל"ט

שמואל הצרפתי²⁶ ס"ט

אברהם אבן [...] ס"ט

יעקב בכמוהה"ר ראובן אבן צור²⁷ זצללה"ה

- 17 עבר עליו הקולמוס.
- 18 ביאור דיני קיום המחוק, ראה חו"מ ס' מד. ובאופן זה (שמקיימים אחרי החתימה, וחוזרים וחותמים) מבואר ברמ"א שם ס"יא. ובשוע"ר הל' עדות סל"א.
- 19 מו"ץ בפאס (כ"א אלול שצ"א - י"ד כסלו תס"ד).
- 20 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
- 21 מו"ץ בפאס (ת"כ - ב' מנ"א תע"ג). ראה אודותיו מלכי רבנן קכב, ג.
- 22 מו"ץ בצפרו (... - כ"א אלול תס"ז). אודותיו מלכי רבנן צ, ד.
- 23 ישמרם צורם.
- 24 מרבני טיטואן. ראה אודותיו מלכי רבנן עו, ג.
- 25 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
- 26 מו"ץ בפאס (ת"כ - ב' מנ"א תע"ג). ראה אודותיו מלכי רבנן קכב, ג.
- 27 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.

אנחנו גזברי הקהל יש"ץ מסכימים הסכמה גמורה על הפשרה שפישרו ב"ד הצדק נר"ו ולראיה ביד כה"ר יצחק הנז' חתמנו פה בזמן הנז' לעיל וקיים

יצחק הצרפתי²⁸ סיל"ט

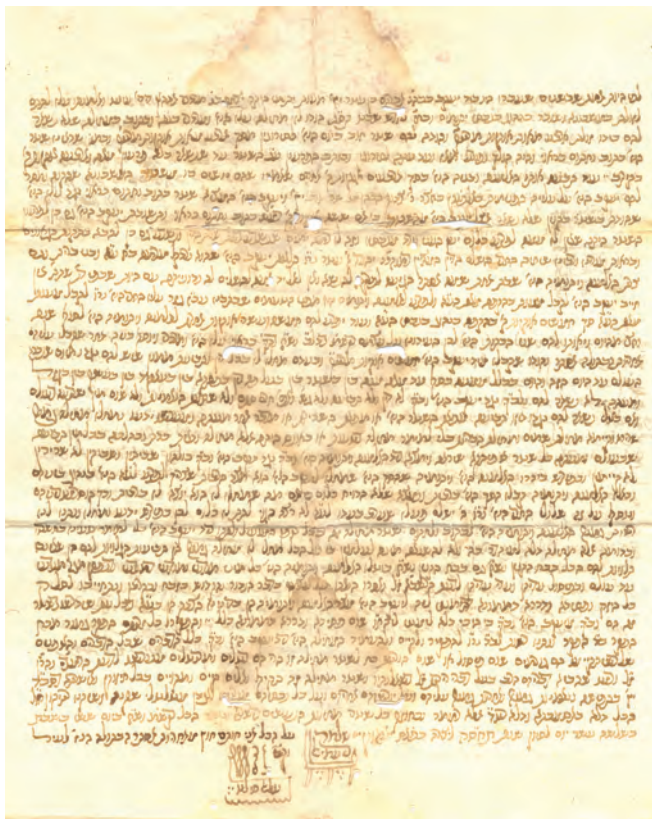
סעדיה ן מימון [...] זה"ה אפאלאל²⁹ ס"ט

אנחנו מנהיגי הקהל יש"ץ ראינו מה שפישרו ב"ד הצדק נר"ו בענין החנויות הנז', ויטב הדבר בעינינו והסכמנו על הפשרה הנז' הסכמה גמורה, וסילקנו עצמנו ועצם כל כללות הקהל יש"ץ סילוק גמור מהחנות וחצי הנז', וזיכינו אותם לירשי כה"ר רפאל משה הנז' זיכוי גמור לשכון ולמשכן ולמכור וכו' ואין מוחה בידם, ולראית האמת והצדק ולזכות ביד כה"ר יצחק הנז' חתמנו פה בזמן הנז' וקיים

ה

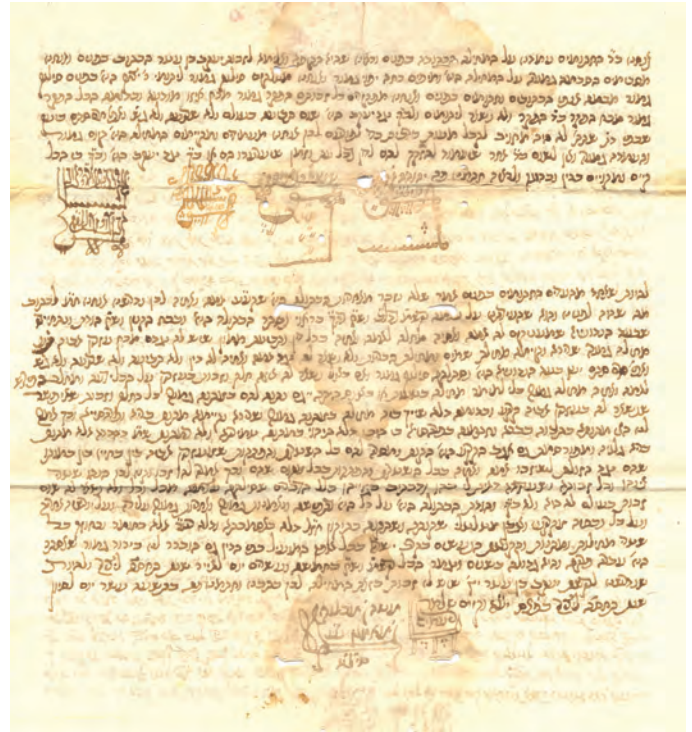
לפי היות אמת, שבשנים שעברו היו ביד יעקב ככה"ר אברהם בן עטר יש"ץ³⁰ מעות יתומי היקר יצחק ב"ר מרדכי אדהאן דידי' [...] ואלמנתו עלז, לתתם לזולת במשכונא ושובר כנהוג בנכסי

יתומים, ובח"י לחדש שבט תס"ג הודו לו מחילה עלז הנז' ומרדכי בנה, וכתוב במחילה שלא נשאר להם בידו זולת ארבע מאות אוקיות מכט"ק³¹, והודה להם שטר חוב ביום הנז' לסירוגין מסך ארבע מאות אוקיות מכט"ק, וכמו שראינו שטר הנז' כתוב וחתום כראוי, והיה הולך ופורע מאז ועד עתה לסירוגין, וכותב בפרעון ע"ג השטר עד שנשאר בלא פרעון מאה וארבעה אוקיות ק' בקירוב. עוד תבעה אותו האלמנה ובניה הנז' בסך ארבעים אוקיות ק' אחרים שאמרו שהם נושים בו משטר המשכונא, שהקנה ומסר להם יעקב הנז' על עלייה הפנימית באלפוקי, בחצר ר' צדוק הכהן ב"ר שם טוב יש"ץ. ויעקב הנז' המציא שטר כתוב וחתום כראוי נגד עלז הנז' שהודת בשטר בקנין שלא נשאר אצל יעקב הנז' מהשטר כי אם ששה א[וקיות] ק', כמ"ש כתוב וחתום כראוי, ותשובת יעקב הנז' גם כן לפרעון השטר היתה שאין לו ממה לפרוע כלום, יען העני יורד מנכסיו וזה לו כמה ימים שנשבע בס"ת שורת הדין, ונשבע גם כן להבא בתקנת הגאונים. ובראות מורינו ורבינו שיחיה החכם השלם הדיין המצויין כמוהו"ר יהודה ן עטר נר"ו תללות יעקב הנז' שהוא נרדף מכמה ב"ח ע"א³² ובני ברית, וגם צרת האלמנה ויתומיה הנז', שבת אחת שמה אסתר הגיעה לפרקה להנשא ואין לאל יד אמה להשלים לה נדונייתה, עם היות שכפי ד"ת שתת' אין חייב יעקב הנז' לקבל מעות בהקפה מאת הע"א ולפרוע לאלמנה ויתומים הנז' מפני הטעמים שכתבנו, עכ"ז גזר עליו החכם הנז' נר"ו לקבל מעות מאת הע"א סך חמשים אוקיות ק' בהקפה כנהוג בנכסי הע"א, ועוד יפרע להם חמשה ועשרי אוקיות אחרות לאלמנה ויתומיה הנז' לסוף שנה וחצי מהיום, ויאותו להם שני הכתות הנז'. לכן העידונו על עצמם בקש"מ בדל"ב וש"ח בת"ך³³ כראוי, עלז הנז' ומרדכי ויוסף בניה, אחר שקבלו עליהם אחריות הבתולה אסתר, והודו שקבלו מיד יעקב הנז' חמשים אוקיות מכט"ק³⁴, ובעדם מחלו לו בכל דין ותביעת ממון שיש להם נגדו מיום שנברא העולם עד היום הזה והיום בכלל ממעה כסף עד מאה מנה בין בשטר בין בעל פה בין בפתקא בין ב[...]. בין בעשק בין בגזל, ומעתה לא נשאר להם ולב"ך³⁵ נגד יעקב

- 28 ראה אודותיו מלכי רבנן עב, ב.
- 29 ראה אודותיו מלכי רבנן ק, ב.
- 30 ישמרהו צור.
- 31 מכסף טוב קדומים.
- 32 בעלי חוב עובדי אליים.
- 33 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למיקני ביה ושבועה חמורה בתקיעת כף.
- 34 מכסף טוב קדומים.
- 35 ולבאי חס.

הנז' וב"ך לא דין ולא תביעה ולא ג"ש³⁶ ואנס חרם סתם ולא [...] הנאמנות ולא שום מין שבועה בעולם. ואם באולי נשאר להם נגדו איזו תביעה מפאת השטר הנז' או מפאת השכירות או מדבר אחר, מעתה ומעכשיו ידעו ומחלו מחילה גמורה שרירא וקיימא מחילת שמים ומחילת חבריות, בלי למימר מחילה בטעות או באונס היתה אלא מחילה ודאית כדת וכהלכה בכל מין תביעה שבועולם, ומעתה כל שטר או פיתקא שיראה וימצא ביד האלמנה ויתומיה הנז' וב"ך נגד יעקב הנז' וב"ך כולהון שביתיך ושבייקין לא שרירין ולא קיימין. ובפירוש ביררה האלמנה הנז' ויתומיה, שהסך הנז' שמחלה ליעקב הנז' הוא מצד הרבית שצריך לפרוע לע"א הנז' כנהוג ביניהם, וכאלו האלמנה ויתומיה קבלו הסך הנז' ברבית, ונמצא שלא הרויח כלום, כי אם מה שמחלו לו הוא יוצא לו ברבית וכך הוסכמו ביניהם. ונוסף על זה שלולי החכם הנז' נר"ו ה' ישלם פעלו שערב בעדו לע"א, לא רצה הגוי לתת לו כלום, לכן בפירוש ידעו ומחלו ונתנו לנו רשות גמורה האלמנה ויתומיה הנז' לכתוב ולחתום שטר מחילה זה בכל אופן המועיל ולתתו ביד יעקב הנז', בלי למימר טעינו בחשבון וכדומה, אלא מחילה דלא למיהדר בה ולא להשיאה מינה לעלמין, כי על הכל מחלו לו מחילה גמורה הן תביעות הגלויות להם הן שאינם גלויות להם, הכל בכח הקנין וש"ח. גם בכח הקנין וש"ח ביטלו האלמנה ויתומיה הנז' כל מיני מודעי ומודעי דמודעי ודנפקו מגו מודעי עד עולם, ובפסול עדיהן ועדי עדיהן לדעת הרשב"א ז"ל³⁷, ואסרו הנאתן על עצמם בדבר הנדור והקדוש כזבח וכקרנן, ונתחייבו לסלק כל היזק ופסידא ודררא דממונא דתימטי ליה ליעקב הנז' מצד האלמנה ויתומיה הן בדנינו הצדק הן בע"א, בכל עת שידרשו בשטר זה הם וב"ך מיעקב הנז' וב"ך, כי היכי דלא לימטי ליה ח"ו שום פסידא ודררא דממונא כלל. והפקירו כל זכותם הפקר גמור מכח הפקר ב"ד הפקר, ונתנו רשות לב"ד נר"ו להפקיר ולקיים ולהעמיד המחילה הנז' ביד יעקב הנז' וב"ך. כלל הדברים שכל הדברים והאופנים של כשיתקיימו הם גורמים שום פיסול או שום הורעת כח לשטר מחילה זו הרי הם בטלים ומבוטלים מעכשיו לדעת הרמב"ם³⁸ והר"ן ז"ל³⁹, וכמה שהביא דבריהם הרב בעל דברי ריבון ז"ל בשאלותיו⁴⁰. ושטר מחילה זה תקיף ואלים קיים ומקויים בכל חיזוקין ואישורתא דסב"ד י"ק⁴¹ בתפישא ונאמנות גמורה ואחריות גמורה עליהם ועל יורשיהם אחריהם ועל כל נכסיהם, מקרקעי ואגבן מטלטלין שקנו ושקנו כתיקון חז"ל, הכל דלא כאסמכתא ודלא כט"ד⁴² אלא כחומר וכחוזק כל שטרי מחילה הנעשים בישראל, ונגמר הכל בקש"מ וש"ח⁴³ ביום ששי בשבת בשלושה עשר יום לסיון שנת תחס"ה ליצירה בפאס יע"א וקיים

שלמה עמיאל⁴⁴

על הכל אני חותם חוץ מאחריות אסתר הבתולה הנז' לעיל⁴⁵ וקיים

אברהם עלאל סיל"ט

אנחנו ב"ד החתומים עמדנו על המחילה הכתובה בפנים וראינו שהיא תקיפה ואלימא לזכות יעקב בן עטר הכתוב בפנים, ואנחנו מסכימים הסכמה גמורה על המחילה הנז' ומיפיים כחה

36 גלגול שבועה.
 37 גטין לד, א ד"ה ולענין מסירת. וש"ת ח"א סי' תקעג (שמועיל מה שפוסל העדות, שלא תועיל שום מודעה).
 וכ"ה בשו"ע אהע"ז סי' קלד ס"ג.
 38 הל' גירושין פ"ו ה"ב (שמועיל מה שאומה, שכל הדברים שמסר שגורמין כשיתקיימו אותן הדברים לבטלו הרי הן בטלים). וכ"ה בשו"ע שם.
 39 גטין (ז, א) סד"ה הראשון, ובשו"ת סי' מג (שהעיקר הוא כרמב"ם).
 40 סי' ער.
 41 דסופרי בית דין ישמרו צורם.
 42 כטופסי דשטרי.
 43 בקנין שלם מועיל ושבועה חמורה.
 44 סופר שטרות בפאס. ראה אודותיו מלכי רבנן קיה, ב.
 45 היינו, שלא נזכר בהשטר, שגם אסתר הבתולה עשתה קנין מחילה על כל הנ"ל. וזה השלימו לקמן, בכ"ה אייה, וחתמוהו לקמן ב"ט סיון.

יפוי גמור, ואנחנו מסלקים סילוק גמור ליתומי ר' יצחק הנז' בפנים סילוק גמור מכמה אנפי הכתובים וחתומים בפנים, ואנחנו מפקירים כל זכותם הפקר גמור מכח איזו מודעה וכדומה הכל הפקר גמור מכח הפקר ב"ד הפקר, ולא נשאר ליתומים ולב"ך לנגד יעקב הנז' שום תביעה בעולם ולא שבועה ולא ג"ש ואפי' חרם סתם, ביען שכפי ד"ת שתת' לא היה מחויב לקבל מעות ברבית כדי לפורעם, לכן אנחנו מעמידים ומקיימים המחילה הנז' קיום גמור והעמדה גמורה, ואין לשום ב"ד אחר שיעמוד להזקק להם לדין בכל עת וזמן שיערערו הם או ב"ך נגד יעקב הנז' וב"ך, כי הכל קיים ומקויים כדין וכהוגן ולראיה חתמנו פה

יהודה ן' עטר⁴⁶ סיל"ט

שמואל הצרפתי

אברהם ס"ט

יעקב בכמוה"ר ראובן אבן צור⁴⁷ זצוללה"ה

להיות שאחד מהעדים החתומים בפנים אמר שלא נזכר מאחריות הבתולה הנז' שקע"ע⁴⁸ אמה ואחיה, לכן נדרשנו אנחנו ח"מ⁴⁹ לכתוב מה שהיה לפנינו, והוא שהעידתנו על עצמה בקש"מ בדל"ב וש"ח בת"ך⁵⁰ כראוי אסתר הבתולה הנז', ובכח הקנין וש"ח הודת ונתחייבה שבעד הנדונייא שמעניקים לה אמה ואחיה מחלה לאמה ואחיה בכל דין ותביעת ממון שיש לה נגדם מכל בעזבון אביה נ"ע, מחילה גמורה שרירא וקיימא מחילת שמים ומחילת הבריות, ולא נשאר לה נגד אמה ואחיה לא דין ולא תביעה ולא שבועה ולא ג"ש ואפי' חרם סתם, יען בעד הנדונייא הנז' נסתלקה סילוק גמור. ואם באולי נשאר לה איזה חלק וזכות בעזבון, על הכל ידעה ומחלה בפירוש לאמה ואחיה מחילה גמורה, בלי למימר מחילה בטעות או באונס היתה. גם נתנה להם במתנה גמורה כל החלק וזכות שאיפשר שנשאר לה בעזבון אביה קרקע וכדומה דלא שייך ביה מחילה במתנה גמורה שרירא וקיימא מתנת בריא ופרהסייא. וכך אמרה לנו האי מתנתא כתבוה בברא וחתמוה בפרהסייא כי היכו דלא תיהוי כמתנה טמירתא ולא כמתנת ש"מ⁵¹ דהדרא אלא מתנת בריא גלויה ומפורסמת. גם אגב הקרקע הנז' הקנת ומסרה להם כל השטרות והפתקות שמעזבון אביה בין בחיינו בין במותו שהם נגד הזולת לשיזכו אמה ואחיה בכל השטרות והפתקות בכל מקום שהם. וכך אמרה להו, זכו וקנו לכו הנהו שטרי אינהו וכל זכותא ושעבודא דאית לי בהו ודכתיב בגוייהו. כלל הדברים שסילקה עצמה מכל וכל ולא נשאר לה שום זכות בעולם לא היא ולא ב"ך. והודת הבתולה הנז' על כל הנז' בתפישא ונאמנות גמורה ואחריות גמורה עליה ועל יורשיה אחריה ועל כל נכסיה מקרקעי, ואגב מטלטלי שקנתה ושקנתה, כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כט"ד אלא כחומר וכחוזק כל שטרי מחילות ומתנות והקנאות הנעשים בקרב ישראל בכל אופן המועיל כפי הדין. גם הוברר לנו בירור גמור שאסתר הנז' עברה פרקה והיא גדולה בשנים⁵². ונגמר הכל בקש"מ וש"ח בחמשה ועשרים יום לאייר שנת תחס"ה ליצירה. ולהיות שנדרשנו לבקשת יעקב בן עטר י"ץ שיש לו זכות בזאת המחילה, לכן כתבנו וחתמנו פה בתשעה עשר יום לסיון שנת תחס"ה ליצירה בפאס יע"א וקיים

שלמה עמיאל

משה ן' מכלוף ן' מאמאן⁵³ נ"ע סיל"ט

מז. שטרות ומעשי בית דין מהשנים ת"ע-תפ"ב, בפאס, מורוקו

בהמשך למה שפורסם בפרק הקודם, כמה שטרות ומעשי בית-דין מהשנים תנ"ז-תס"ח, בפאס מורוקו, נפרסם בפרק שלפנינו עוד ארבע שטרות ומעשי בית דין, מהשנים ת"ע-תפ"ב:

46 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

47 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.

48 שקבלו על עצמם.

49 חתומים מטה.

50 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למוקני ביה ושבועה חמורה בתקיעת כף.

51 שכיב מרע.

52 כך שקנינה ומחילה מועילות.

53 ראה אודותיו מלכי רבנן צד, א.

א) שטר ביטול מודעות לסילוק משטר משכנתא, מלפני שנת ת"ע. והיינו שר' יצחק נתן סכום מעות אל ר' שלמה, וקיבל עבורו בנין במשכון. אמנם חשש ר' יצחק, שאשתו של ר' שלמה תפקיע ממנו את הבנין עבור שעבוד כתובתה, ואחרי דין ודברים היא סילקה עצמה משעבוד זה בקנין המועיל. אלא שר' יצחק חשש שהיא מסרה תחלה מודעה על סילוקה מהשעבוד, ולכן עשו ביטול מודעות. אח"כ הוצרך ר' יצחק להשקיע בתיקון הבנין, ובחודש טבת ת"ע הביא עדות לכך, ונוספו הוצאות אלו למשכנתא זו, היינו שלא יפקיעו ממנו המשכנתא עד שיחזירו לו גם השקעה זו. אח"כ הוצרכו יתומי ר' יצחק הנ"ל להשקיע שוב בתיקון הבנין, ובתשרי תע"ו הביאו עדות לכך, ונוספו גם הוצאות אלו למשכנתא זו.

ב) שטר מכירת בית הכנסת, מ"ט מר חשון ת"ע. בית הכנסת הי' של ר' יוסף, ממושכנת בחלקה לר' עמנואל. ועתה השלים לו ר' עמנואל סכום נוסף, ור' יוסף מכר לו שני שלישי ביהכ"נ. אח"כ ערער מוה"ר יעקב בן צור⁵⁴, שגם הוא שותף בביהכ"נ בחלק שתות שבו, וא"כ הוא מצרן וזכותו לקנות את ביהכ"נ. ועל כן פישרו ביניהם, שכל אחד משני אלו יקנה שלישי בית הכנסת.

ג) שטר סילוק מירושה, מכ"ז טבת תע"ז. והיינו שאחרי פטירת ר' שם טוב כהן, נשתדכה בתו מרת רבקה, ואמה מרת ריינא נתנה לו בנדונייתא מהעזבון, הרבה יותר מהמגיע לה. ולכן סילקה עצמה מכל טענות ותביעות שיש לה על העזבון. וכן סילק עצמו מטענות ותביעות אלו המשודך שלה ר' שמואל אלבאז, בעהמ"ח ויאמר שמואל (קזבלנקה תרפ"ט).

ד) שטר הסכמת מינוי ש"ן, מחורף תפ"ב. ההסכמה עצמה שמעבר לדרך, חתומים עליה כמה עשרות מחשובי ביהכ"נ, אך נמחק ממנה הדיו ברוב השנים ולא ניתנה לקריאה. ומאישור וחתימת רבני העדה, שמעבר לדרך, רואים שמדובר במינוי מוה"ר יהושע סירירו, לש"ץ בבית הכנסת הנקרא על שם מוה"ר סעדיה בן רבוח, מרבני פאס (... - שס"ז). הש"ץ שלפניו היה מוה"ר יעקב בן דנאן, אשר צוה לפני מותו למנות במקומו את מוה"ר יוסף בן שקרון. מ"מ אישרו רבני פאס את מינוי מוה"ר יהושע סירירו. כנראה היו חילוקי דעות גדולים בנושא הזה, עד שהוצרכו גם רבני מוקנאס לאשר בחתימתם את הסכמת הקהלה הנ"ל.

א

בין⁵⁵

[יען שאחר שמשכן היקר יצחק בן דוד וחיון י"ץ⁵⁶ המש[כנ]א הנז' בפנים, נודע לו שאשתו של שלמה רוזליו הנז' בפנים כתובתה כדת, והיא קדומה לשטר [המ] שכונא, ובכך תבעו בדין שיעשה לו אופן המועיל לשתיה המשכונא מנוקא ומשופה מערעור האשה הנז', ואם לאו יתן לו מעותיו, דאדעתא דהכי לא משכון, ומחר תוציא האשה שטר כתובתא ותוציאנה מידו ונמצא הלה יוצא נקי מנכסיו. ובכך אמר שלמה הנז' לאשתו שתטול קנין באופן המועיל, ולא נתרצית לעשות כן עד עבור ימים אחדים, וחשש יצחק הנז' פן ביני ביני מסרה שום מודעה על השטר שהחזיקה ע"ע ככתוב ביריעה הסמוכה, ולכן תבע שורת הדין שאם אין אופן להיותו בטוח מערעורי האשה הנז' יתן לו מעותיו כנז"ל. ובראותנו תביעתו נכונה, פסקנו שכל מודעה ומודעי דמודעי וכו' שתוציא האשה הנז' ובאי כחה נגד השטר משכונא הנז' הבל המה ואין במ מועיל, ולא יחרוך רמיה צידה ולא תעשינה ידיה תושיה. ואע"פ שראינו בשטר הכתוב ביריעה הנז' שבטלה מודעות באופן המועיל ונתנה רשות לב"ד להפקיע כחה, יוספים אנחנו לבאר שאף אם מסרה מודעה על כל הביטולין הנז' ועל נתינת רשות הנז' לא תועיל המודעה ההיא ולא ידון ממנה [...]. כלל מטעם הנז' ל. ולראיה ביד יצחק הנז' חתמנו פה דיניי ק"ק פאס יע"א

יהודה בן עטר⁵⁷ סיל"ט

אברהם אבן [...]⁵⁸ ס"ט

יעקב במה"ר ראובן אבן צור⁵⁸ זצוללה"ה

54 ראה לעיל פרק לא.

55 בעזר ה' נתחיל ונגמור.

56 ישמרהו צורו.

57 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

58 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.

נשאר ביד סאלים מהחוב המוטל עליו כנז' בדף הסמוך עולה בלי פרעון ארבעים אוקיות קדו⁵⁹ פרע [...].אלם הנז' הארבעים אוקיות הנז'.

להיות שיצחק בר דוד ויוסף הוציא סך שנים וחמשים אוקיות בבנין מחצית כותל לגאריב שבעליה הממושכנת בידו כנז' ביריעה הסמוכה למו, דהיינו כל אורך מחצית הכותל מקרן זוית שמהבית של צד ימין ונכנס עד קרן זוית של הכותל של צד שמאל, והיינו מחצית העליה הסמוך לתקרה, כל הנז' הוציאו כסיד וחול ולבנים ופינוי העפר ותדעום ושכר האומנים והפועלים וסעודתן, לכן בא לפנינו חיים יעקב בעל העליה הנז' ואמר, כתבו וחתמו ותנו ביד יצחק הנז' סך [שאנו מוסיפים] נ"ם ב"ס⁶⁰ [...]. תוספת על סך המשכונא שיש לו בעליה הנז', ולכשאפדה מיד אפרע הכל בבת אחת. וכתבנו וחתמנו ונתננו לו בעשור אמצעי לטבת שנת ארבע מאות ושבעים לפרט היצירה פה פאס יע"א, שאנו מוסיפים ב"ש⁶¹ וקיים

[...]

עוד בכלל ההוצאה הנז' ג"ס⁶² אחרים וקיים שנית

אברהם ן' כהה"ר ן' יוסף ודוד זלה"ה

במותב תלתא כחדא הוינא, כד אסהיד קדמנא יעקב ן' מרדכי ה"ן אזולאי הבנאי וברר בעדותו, שעל ידו ועל יד ה"ר מכלוף אדהאן, הוציאו יתומי ה"ר יצחק ה"ן דוד וחיון הנז' בפנים, בבנין ותיקון הכרחי בכותל הסמוך לבית הכבוד שבאלפוקי שבחצר הנז' בפנים, ובבנין ותיקון הכרחי כגג האלפוקי הנז', ובטיחת קרקעית האלזוריית שבחצר הנז', בכל הוציא היתו' הנז' ע"י יעקב הנז' כסיד וחול ולבנים ושכר האומן סך חמשה אוקיות ורביע באוקיית קדו', שיתוסף להם הסך הנז' על סך המשכונא ותוס' הנז' בפנים, ולעת הפדיון יגבו הכל בבת אחת עיקר ותוספת ע"כ סתם עדותו, וחתמנו פה תרי מגו תלת⁶³, ביום ב' בשבת שלשה ימים לחדש תשרי שנת תכו"ן לפרט קטן וקיים

משה אסולין סיל"ט

מסעוד אצראף

עוד במותב תלתא כחדא הוינא, כד אסהיד קדמנא יעקב פוניץ הנגר וברר בעדותו, שעל ידו ועל יד ה"ר מכלוף אדהאן, הוציאו יתומי ה"ר יצחק הנז' בפנים, בתיקון הכרחי לאלסהווא שבעלייה הנז' והאלתלויח שבבית הכבוד ופתח האלזוריית שבמדרגות הגג, בכל הוציאו בלוחות וקורות ומסמרים ושכר האומן הנז' סך שנים עשר אוקיות קדו', שיתוסף להם הסך הז' על סך המשכונא ותוס' הנז', ולעת הפדיון יגבו הכל בבת אחת עיקר ותוספת ע"כ סתם עדותו העד הנז', וחתמנו פה תרי מגו תלת בעשור ראשון לחדש תשרי שנת הנז' ל וקיים

משה אסולין סיל"ט

יעקב חיים

שטר זה ושביריעה הקודמת נמסר מיד האחין אברהם ומשה בני ה"ר יצחק ן' דוד וחיון הנז' ב"ס⁶⁴ למו"ר כמוהר"ר יעב"ק⁶⁵ נר"ו כמשו"ח בידו וקיים

שאול ס"ט

59 קדומים, שהן שתות יותר מאוקיות של פאס.

60 נ"ב אוקיות.

61 ביני שיטין.

62 ג' אוקיות.

63 חתמו שנים, מתוך שלושת חברי ב"ד (כדלעיל: במותב תלתא כו').

64 סופר ב"ד בפאס. ראה אודותיו מלכי רבנן צב, ד.

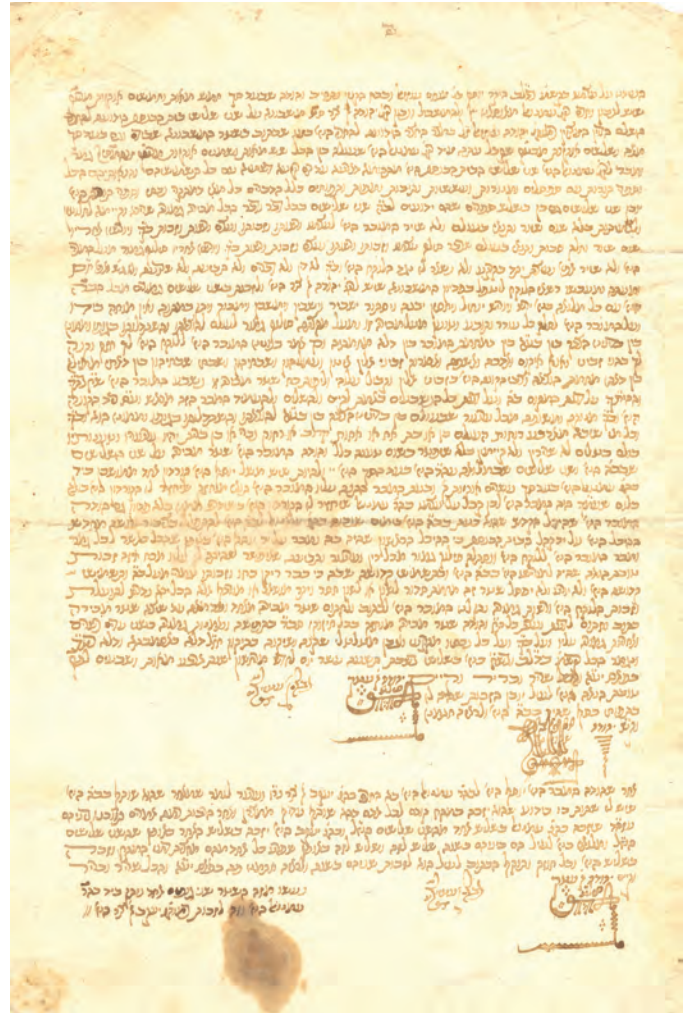
65 הנוגעים בדבר.

66 כמוהר"ר יעקב ן' צור.

ב

ב"ה

העידנו על עצמו בקש"מ בדל"ב⁶⁷ היקר יוסף ב"ר מנחם עוזיאל, ובכח הקנין נתחייב והודה, שבעד סך חמש מאות וחמישים אוקיות מכת"ק⁶⁸ שיש לנכון וחכם כה"ר עמנואל מאנסאנו⁶⁹ י"ץ, ולהמשכיל ונכון כה"ר יהודה ן' צור ס"ט, משכונא על שני שלישי בית הכנסת הידועה להחכם השלם הדיין המצויין כמוה"ר יהודה עוזיאל ז"ל, במצר החצר הידועה להחכם הנז', כמו שכתוב בשטר המשכונא שבידם, וגם בעד סך מאה ושלישים אוקיות מכת"ק שקבל עתה מיד כה"ר עמנואל הנז', שעולה בין הכל שש מאות ושמינים אוקיות מכת"ק מהמסיר"ה⁷⁰, גמר ומכר לכה"ר עמנואל הנז' שני שלישי הבית הכנסת הנז' מתהומא דארעא עד רום רקיעא דשמיא עם כל תשמישיהם והנאותיהם, היכל וספרי תורות עם ספסלים ומנורות ועשיות ותיבות ומפות ותפוחים, כלל הדברים כל מאי דמתקרי נכסי וספרי תורות הנז' טבן שני שלישים גם כן כשלוש ספרים שהם ידועים לב"ה שני שלישים בכל דבר ודבר הכל מכירה גמורה שרירא וקיימא לחלוטין ולצמיתות בלא שום שיור ותנאי בעולם, ולא שייר המוכר הנז' לעצמו ורשותו וזכותו ועצם ורשותו וזכותו ב"כ⁷¹ ויורשו אחריו שום שיור וחלק וזכות ותנאי בעולם שכבר סילק עצמו ורשותו ועצם וזכות ורשות ב"כ ויורשו אחריו סילוק גמור מעל המכר הנז' ולא שייר אפי' נעיצת יתד בקרקע ולא נשאר לו נגד הלוקח הנז' וב"כ לא דין ולא דברים ולא תביעה ולא שבועה ולא ג"ש⁷² ואפי' ח"ס⁷³. ומעתה ומעכשיו רשאי הלוקח ליטפל בפדיון המשכונא שיש לכה"ר יהודה ן' צור הנז', ולזכות בשני שלישים גמורים מכל הב"ה הנז' עם כל מלוואה כנז', ירש ויוריש יחייל ויחסיך יבנה ויסתור ישכיר וישכין וימשכן וימכור ויתן במתנה ואין מוחה בידו. ועל המוכר הנז' לסלק כל עורר ותובע וטוען מעל מכירה זו ומעל מקצתם סילוק גמור לעולם להוצאתו והשתדלותו בגופו וממונו, בין בדינינו הצדק בין בע"א⁷⁴ בין דמחמת המוכר בין דלא מחמתיה. וכך אמר בפנינו המוכר הנז' ללוקח הנז', לך חזק וקנה לך בהני זבינו ואנא איקום ואדכה ואשכים ואמריק זביני אלין אינון ועמליהון ושבחייהון ושבחי שבחייהון בין דאתי ממילא בין דאתו מחמת הוצאה, וצבי הקונה הנז' בזביני אלין וקבילי עלוהי. וליפות כח שטר מכירה זו נשבע המוכר הנז' ש"ח בת"כ וההית"ב⁷⁵ על דעת המקום ב"ה ועל דעת כל הנשבעים באמת לקיים ולהשלים ולהעמיד המכר הזה מראש וע"ס⁷⁶ ביד הקונה הנז' וב"כ, מנוקה ומשופה מכל ערעור שבעולם, בין בדינינו הצדק בין בע"א, להוצאתו והשתדלותו בגופו וממונו הוא וב"כ, וכל מי שיבא מארבע רוחות העולם בן או בת אח או אחות קרוב או רחוק נכרי או בן ברית יהיו ערעוריו וטענותיו כולם בטלים לא שרירין ולא קיימין, בלא שיפטר בשום טענה כלא. והודה המוכר הנז' שטר מכירה על שני השלישים שבב"ה הנז' ושני שלישים שבמלוואה עה"ד הנז' בעד הסך הנז'. ולהיות שיש משל יוסף הנז' קורדון אחד ממושכן ביד כה"ר עמנואל הנז' בעד סך עשרים אוקיות ק"77, ובעת המכר התנה עליו המוכר הנז' תנאי מוחזק שיחזיר לו הקורדון הנז' בולא כלום, שעמ"ך⁷⁸ היה המכר הנז', לכן קבל על עצמו כה"ר

- 67 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למויקני ביה.
- 68 מכסף טוב קדומים.
- 69 אודותיו ראה מלכי רבנן קג, ב.
- 70 מכסף טוב קדומים ממטבעות המולאי סמאעיל ירום הודו.
- 71 באי כחו.
- 72 לגולל שבועה.
- 73 חרם סתם.
- 74 בעובדי אלילים.
- 75 שבועה חמורה בתקיעת כף והזכרת השם יתברך.
- 76 ועד סוף.
- 77 קדומים, שהן שתות יותר מאוקיות של פאס.
- 78 שעל מנת כן.

עמנואל שיחזיר לו הקורדון הנז' כשידרש ממנו בלא פדיון. גם הודה המוכר הנז', שהיכל הקדש שהוא כעת בב"ה הנז', בימים שנכנס כה"ר עמנואל לב"ה הנזכר להתפלל בציבור נעשה מחדש ההיכל הנז' על יד קהל הבית הכנסת, כי ההיכל הראשון שהיה בה נמכר על יד יוסף הנז' באופן שהכל כאשר לכל גמר ומכר המוכר הנז' ללוקח הנז', ונסתלק סילוק גמור מכל דין וערעור ותביעה שאיפשר שהיתה לו עליו מכה איזה זכות טובת הנאה שהיה למורישו הנז' בב"ה הנז' ובתשמישי קדושה שבה, כי כבר ריקן כחו וזכותו לגמרי מעל ב"ה ותשמישי קדושה הנז', ולא יורע ולא יפסל שטר זה מחמת סדור לשון או לשון חסר ויתר מושאל או מורדף אלא הכל יהא נדרש לתועלת וזכות הלוקח הנז'. ורשות גמורה נתן לנו המוכר הנז' לכתוב ולחתום שטר מכירה מאחד ועד מאה עד שיצא שטר מכירה כתוב וחתום לדעת ועצת כל ת"ח, והודה שטר מכירה מוחזק בכל חיזוקי סב"ד⁷⁹ בתפישה ונאמנות גמורה בשני עדים כשרים ואחריות גמורה עליו ועל ב"ה⁸⁰ ועל כל נכסיו, מקרקעי ואגבן מטלטלי שקנה ושיקנה, בתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ולדלא כט"ד⁸¹, ונגמר הכל בקש"מ בדל"ב ובש"ח⁸² כנז', בשלישי בשבת תשעה עשר יום לחדש מרחשון שנת ארבע מאות ושבעים לפ"ק בפאס יע"א והכל שריר ובריר וקיים

יהודה ן' עטר⁸³ סיל"ט

אברהם ן' עטיא⁸⁴

טובת הנאה⁸⁵ הנז' לעיל יובן הזכות להיה לו בתפוחי כסף שהיה בב"ה הנז' ולראיה חתמנו וק"ש

יהודה יוסף אבן שקרון

אחר שהודה המכר הנז' יוסף הנז' לכה"ר עמנואל הנז', בא החכם כה"ר יעקב ן' צור⁸⁶ נר"ו וערער לומר שמאחר שהוא שותף בב"ה הנז' שיש לו שתות בו כידוע, הוא יזכה במקח קודם לכל אדם, דהא שותף עדיף ממצרן⁸⁷, ואחר הרבות כמה אמרים תווכנו ביניהם עזה"ד⁸⁸ שיזכה כה"ר עמנואל בשליש אחד מהשני שלישים הנז' ל, וכה"ר יעקב הנז' יזכה בשליש האחד באופן שהשני שלישים הנז' ל ומלואם כנז' לעיל הם ביניהם בשוה שלישי לזה ושליש לזה, באופן שפרע כל אחד מהם מחצית דמי המקח וזכה בשליש הנז', וכל חוזק ותוקף הכתוב לעיל הוא לזכות שניהם בשוה. ולראיה חתמנו פה בפאס יע"א והכל שריר ובריר וקיים

יהודה ן' עטר⁸⁹ סיל"ט

אברהם ן' עטיא⁹⁰

נעשו מזה השטר שני גופים, אחד ניתן ביד כה"ר עמנואל הנז', וזה לזכות כמוה"ר יעקב ן' צור הנז'.

ג

ב"ה

לאחר שעמדנו אח"מ⁹¹ על כל פנקס העזבון של כה"ר שם טוב כהן נ"ע, שביררה לפנינו אלמנתו

79 סופרי בית דין.

80 באי כחו

81 כטופסי דשטרא.

82 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למיקני ביה ובשבועה חמורה.

83 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

84 ראה אודותיו מלכי רבנן טז, א.

85 בא לפרש מה שנוצר לעיל בסוף השטר, שהמוכר נסתלק מטובת הנאה שהי' למורישו בבית הכנסת.

86 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.

87 כמובואר בחו"מ ס' קעה ס"ה, וברמ"א שם סמ"ז.

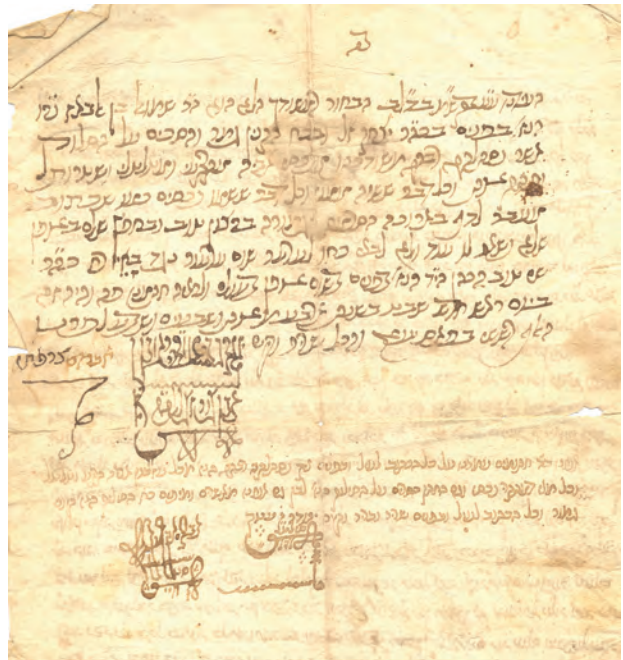
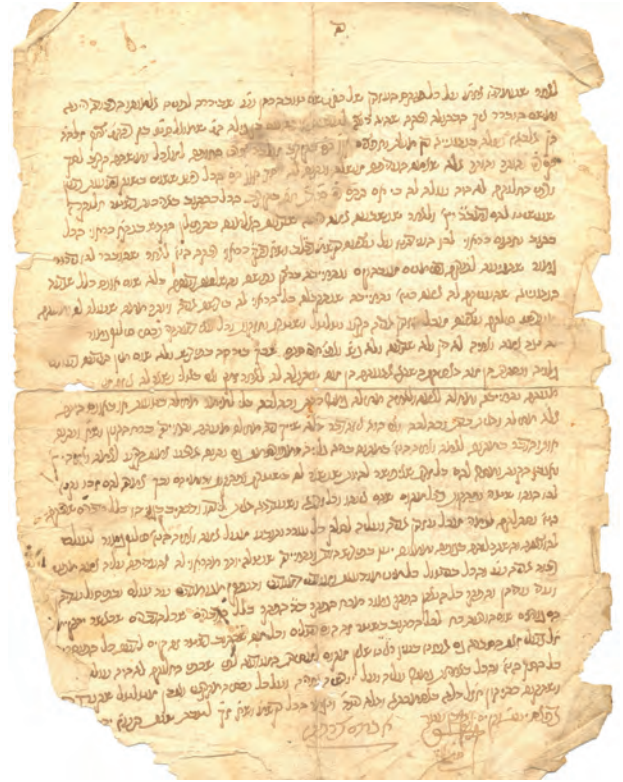
88 על זה הדרך.

89 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

90 ראה אודותיו מלכי רבנן טז, א.

91 אנו התומים מטה.

הכבודה ריינא, ומשם הוברר איך הבתולה רבקה שהיא רוצה לעשות חופה עם בן גילה ה"ר שמואל ס"ט בן כהה"ר יצחק זה"ה ה"ן אלבאז, נטלה בנדונייא בין מעות וחפצים או"ו ת"ם⁹² בקירוב, מלבד צרכי החופה למאכל ומשתה קרוב לסך ק"ם כ"ם⁹³ והותר והותר, אלא שאמה העדיפה משלה ונתנה לה הסך או"ו ת"ם, הכל כמו ששויים בשוק במעות בעין, וכפי החלוקה לא היה עולה לה כי אם תת"ם ר"ם ת"י ד"ת ת"פ בקירוב, הכל ככתוב באריכות בשטר חלוקה שעשינו להם כמה"ר י"ן, ולאחר שנשבעה אמה ריינא שבועת האלמנה בתפילין הקדש בנק"ח⁹⁴ כראוי הכל כתוב וחתום כראוי. לכן העידתנו על עצמה בקש"מ בדל"ב וש"ח בת"ף⁹⁵ כראוי רבקה הנז', לאחר שהוברר לנו בירור גמור שהגיעה לפרקה בסימנים מובהקים⁹⁶, ונתחייבה ברצון נפשה והשלמת דעתה בלא שום אונס כלל, שבעד הנדונייא שהעניקה לה אמה כנז' נתחייבה שנתקבלה כל הראוי לה בירושת אביה ויותר ממה שעולה לה, ומעתה ומעכשיו סילקה עצמה מכל עזבון אביה קרקע וטלטל ושטרות וחזקות וכל מאי דמתקרי נכסי סילוק גמור לה נגד אמה ואחיה, לא דין ולא שבועה ולא ג"ש⁹⁷ ואפי' חרם סתם, שכך ביררה בפירוש, ולא שום מין תביעה בעולם גלויה ונסתרת, הן מה דאסיקו השתא אדעתה הן מה שיתגלה לה לאחר זמן. ואם באולי נשאר לה איזה מין [תביעה], מעתה נתחייבה ומחלה לאמה ולאחיה מחילה גמורה כדת וכהלכה, בלי למימר מחילה בטעות או באונס היתה אלא מחילה נראית כדת וכהלכה. ואם הוא איזה דבר דלא שייך ביה מחילה מעתה נתחייבה בכח הקנין וש"ח ונתנה אותו הדבר כמתנה לאמה ואחיה הנז' במתנת בריא גלויה ומפורסמת. גם נתנה ארבע אמות בקרקע לאמה ואחיה י"ן, ואגבן הקנת ומסרה להם כל זכות שאיפשר להיות שנשאר לה בשטרות ופתקות ודומיהם, וכך אמרה להם זכו וקנו לכו הנהו שטרי ופתקות בכל מקום שהם אינהו וכל זכותא ושעבודא דאית לי בהו ודכתיב בגוייהו. כלל הדברים שרבקה הנז' נסתלקה לגמרי מכל עזבון אביה ועליה לסלק כל עורר ותובע מעל אמה ואחיה הנז' סילוק גמור לעולם להוצאתה והשתדלותה בגופה וממונה, יען בפירוש הודת ונתחייבה שנטלה יותר מהראוי לה, והעדיפה עליה אמה מפני כבוד אביה נ"ע. והכל בביטול כל מיני מודעות ומודעי דמודעי ודנפקי מגו מודעי עד עולם ובפיסול עדיהו ועדי עדיהו והפקר כל הנאתן הפקר גמור מכח הפקר ב"ד הפקר, כלל הדברים שכל הדברים שכאשר יתקיימו הם גורמים שום הורעת כח לכל הכתוב בשטר זה הנם בטלים, וכל מה שכתוב בשטר זה קיים לדעת כל הפוסקים⁹⁸ ז"ל בעלי זאת הסברא. גם אנחנו בעין ראינו שאין מקום למסירת המודעה, לפי שכפי החלוקה לא היה עולה לה כל הסך הנז'. והכל באחריות גמורה עליה ועל יורשיה אחריה ועל כל נכסיה, מקרקעי ואגבן מטלטלי שקנתה ושתקנה כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כט"ד ונגמר הכל בקש"מ וש"ח⁹⁹, ז"ך לטבת שנת תע"ז [ך לפ"ק] בפאס יע"א וקיים

יעקב בן עטר¹⁰⁰

אברהם צרפתי

העידנו ע"ע בקש"מ בדל"ב¹⁰¹ הבחור המשודך הלא הוא ה"ר שמואל בן אלבאז נר"ו הנז' בפנים, כהה"ר יצחק ז"ל, ובכח הקנין גמור והסכים על הסילוק אשר נסתלקה רבקה משודכתו מנכסי אביה מקרקעי ומטלטלי ושטרות ופתקאות וכל

92 100 מתקאלים 4000 אוקיות (שהם 1400 אוקיות).

93 120 אוקיות.

94 בנקיטת חפץ.

95 בקנין שלם מוועיל במנא דכשר למיקני ביה ושבועה חמורה בתקיעת כף.

96 כך שקנינה מוועיל.

97 גלגול שבועה.

98 כמבואר בשו"ע אהע"ז סי' קלד ס"ג, שזה מוועיל לבטל מודעות.

99 כטופסי דשטרא, הכל בקנין שלם מוועיל ושבועה חמורה.

100 אודותיו ראה מלכי רבנן סו, א.

101 על עצמו בקנין שלם מוועיל במנא דכשר למקני ביה.

דבר ששוה ממון וכל דבר ששמו נכסים כמו שכתוב מעבר לדף בארוכה, הסכמה גמורה ברצון טוב ובחפץ שלם באופן שלא נשאר לו עוד ולא לבאי כחו לערער שום ערעור נגד באי כח כה"ר **שם טוב הכהן** הי"ד הנזכר בפנים, בשום אופן בעולם, ולראיה חתמנו פה והיה זה ביום ראש חודש שבט בשנת ארבע מאות ושבעים ושבע לפרט האלף הששי בפאס יע"א והכל שריר וקיים

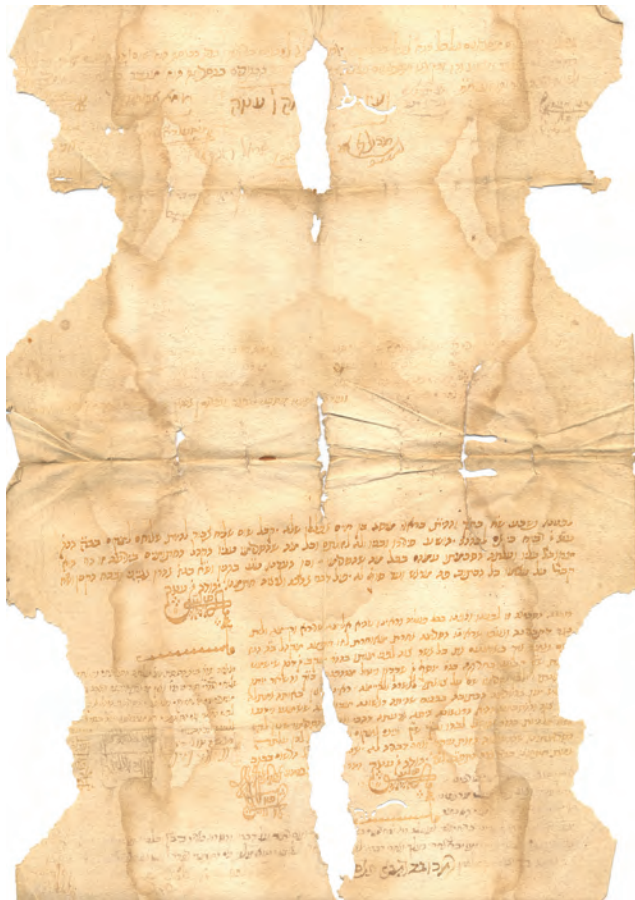
יעקב בכמוה"ר ראובן אבן צור¹⁰² זצלה"ה

אברהם צרפתי

אנחנו ב"ד חתומים עמדנו על כל הכתוב לעיל בפנים איך נסתלקה רבקה הנז' מכל עזבון אביה קרקע וטלטל וכל מאי דמתקרי נכסי, וגם החתן הסכים על הסילוק הנז', לכן גם אנחנו מאשרים ומיפים כח הסילוק הנז' קיום גמור וכל הכתוב לעיל ובפנים שריר ובריר וקיים

יהודה ן' עטר¹⁰³ סיל"ט

אברהם אבן [...] ס"ט

ד

גם אנו החתומים מסכימים על כל הנז' לעיל בכל [...] לא להכניס ברשותינו בבית הכנסת הנז' שום אדם בעולם זולת [...] החכם השלם כהה"ר **יהושע** נר"ו, וכן אנו מסכימים על כל [...] הכתובים בהסכמה הנז' מעבר לדף, ולא יחול שום דבר [...], ולראיה ביד כהה"ר יהושע ח"פ¹⁰⁴...

לפנינו נשבע ש"ח בת"ך וההי"ת¹⁰⁵ כראוי, **מוסא בן חיים אפאלאו**, שלא יקבל שום שליח צבור להיות שלוחם למקום בב"ה הנק' ע"ש ן' רבוח¹⁰⁶, כי אם לכהה"ר **יהושע סירירו**¹⁰⁷ ובניו ולא לזולתם, וכל מה שהסכימו עליו הקהל החתומים ביריעה זו הרי הוא מקובל עליו ועלתה הסכמתו עמהם בכל מה שהסכימו. וכן העידנו ע"ע בקנין וש"ח כנז' **אהרן אגיני**, ובכח הקנין וש"ח קבל על עצמו כל הכתוב פה מראש ועד סוף לא יפול דבר ארצה ולראיה חתמנו

יהודה ן' עטר¹⁰⁸ סיל"ט

הובאה הסכמה זו לפנינו ו[...] בכל פעליה, וראינו שהיא אלימא שרירא וקיימא ולית נגר דתבריןא. ואעפ"י שראינו הסכמה אחרת מאוחרת לזו חתומה מקהל ב"ה הנז', [וש] נאמר איך בשמעם את כל אשר צוה לפני מותו כהה"ר **יעקב ן' דנאן**¹⁰⁹ שישמש [...]. [ת] ש"ץ קבוע בחריקיה כה"ר **יוסף ן' שקרון**¹¹⁰, ויטול מההכנ[סה] ב"ך והשאר יותן [לאל]מנתו, ולכן הסכימו שם על צוואתו לאשרה ולקיימה. ראינו [ש]אין באותה אמתלא [מ]מש, יען בהסכמה הכתובה בפנים שהיתה ראשונה מבו[א]ר מה ששמעו וידעו [אשר] צוה, וההסכמה היא הראשונה היתה אדעתא

102 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.

103 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

104 חתומים פה [חתומים י"ד איש. אח"כ באות כמה שורות שנמחקו ולא ניתנו לקריאה].

105 שבועה חמורה בתקיעת כף והזכרת השם יתברך.

106 אודות בית הכנסת של מוה"ר סעדיה ן' רבוח, ראה מלכי רבנן צט, ד.

107 אודותיו ראה מלכי רבנן נה, ב. ואודות משרתו בתור ש"ץ בביהכ"נ של ן' רבוח - שם סו, א (אצל מוה"ר יעקב ן' עטר).

108 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

109 ראה אודותיו מלכי רבנן ע, ג.

110 ראה אודותיו מלכי רבנן סא, ד.

דהכי [...] הסכימו שאין להם [...] מלהיות כהה"ר יהושע לבדו וב"ר⁴¹ ש"ץ בינם למקום [...]. לכן עלתה הסכמתנו שההסכמה הזאת עיקר ואחרי דבריה לא ישנן. את כ"ל הרשום בכתב אמת חתמנו בר"ח אדר התפ"ב ליצי'

יהודה ן' עטר סיל"ט

המר [הכותב] בדמע אברהם אבן [...] ס"ט

מאחר שק"ק בית הכנסת [...] עלתה הסכמתם ודעתם [...] שלוחם כהה"ר סירירו נר"ו ואין זר אתו, הוכשר הדבר [...] מסכימים ומחזיקים ומאשרים הסכמת הקהל [...] לפני המלך. נאם החותמים פה מכנאסא יע"א בסדר [...] ללבוש את הבגדים

משה טולידאנו

יעקב בכמוה"ר ראובן אבן צור⁴² זצלה"ה

משה [...] בהה"ר אב[רהם] בירדון[גו]⁴³

אנחנו [...] ע"י רבינו [...] מראשינו [...] הסכמה [...] ברוח קדשו למעלה היה את חכמים [...] על דבריו, והנה הוא כארי רבץ וכלביא מי יקימנו [...] ומי יבא אחרי המלך ואחרי דבריו [...] ועלימו תטוף מלתי, נאם החותמים בסדר [...] כך יברך ישראל לפ"ק, המכובד במתא פאס [...]

מח. שטרות ומעשי בית דין מהשנים תפ"ג-תפ"ח, בפאס, מרוקו

בהמשך למה שפורסם בשני הפרקים הקודמים, מספר שטרות ומעשי בית-דין מהשנים תנ"ז-תפ"ב, בפאס מרוקו, נפרסם כאן עוד ארבע שטרות ומעשי בית דין, מהשנים תפ"ג - תפ"ח:

(א) כתב פשרה, מר"ח חשון תפ"ג. האחים ן' סעדון מכרו לר' שלמה ן' דנאן נוצות יענים, וזקפו עליו המעות במלוה, ושילם רק חלק, ומת. ועתה טוען בנו ר' שמואל שרשום בפנקס אביו ששילם יותר. וגם טוען שבעלי חובות נכרים נטלו כל הקרקעות של אביו. ויצא הפסק שישלם לתובעים מתוך האלמסריה שבחצרו שלא לקחוהו הנכרים.

(ב) שטר מכירת משכונא, מכ"ז תשרי תע"ו, מר' סעדי לר' ישועה, ועם ביטול מודעות. אח"כ בכ"ה כסלו תע"ח, נוספה על השטר הזה הודעת מכירתו אל ר' יעקב. אח"כ בר"ח אד"ש תפ"ג נוספה על השטר הזה הודעת מכירתו, מאלמנת ר' יעקב הנ"ל אל ר' אברהם טולידאנו. המכירה אושרה ע"י הב"ד בשטר זה ב' אד"ש תפ"ג. אח"כ בח"י סיון נוספה על השטר הודעת מכירתו אל מוה"ר יעקב ן' צור (יעב"ץ). באמת היה רבי יעקב ן' צור, בתקופה זו (תע"ח - תפ"ח), רבה של מקנאס⁴⁴, אלא שמסיבה איזו שהיא, הוא רכש בשנת תפ"ג את המשכנתא הזאת בעיר פאס.

(ג) כתב פשרה, מ"ד אייר תפ"ג, יחד עם מחילת שאר החובות ותביעות, עם ביטול מודעות.

(ד) כתב אישור לפשרה, מכ"ה-כ"ז כסלו תפ"ח, יחד עם ביטול המודעות מב' הצדדים. בענין ר' חיים שנשא את אלמנת ר' יצחק, וטען על אודות עזבון ר' יצחק שנשאר בידי אחיו ר' משה, ור' משה טוען שלא נשאר אצלו כלום, וגם היו לו תביעות נגד אחיו ר' יצחק, ופישרו ביניהם שישלם שש עשרה אוקיות, והשאר ימחלו זה על זה, וגם ישאר בית דירה עבור היתום עיוש.

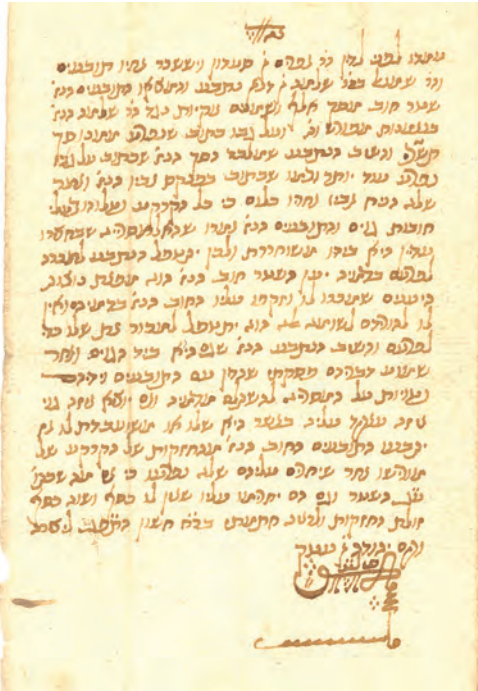
111 ובאי כחו.

112 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.

113 ראב"ד מקנאס (... - ה' חשון תצ"א). נקרא הרב המשבי"ה מחבר ספרים ראש משבי"ר; כנף רננים ועוד.

אודותיו ראה מלכי רבנן צד, ג.

114 ראה לעיל פרק לא.

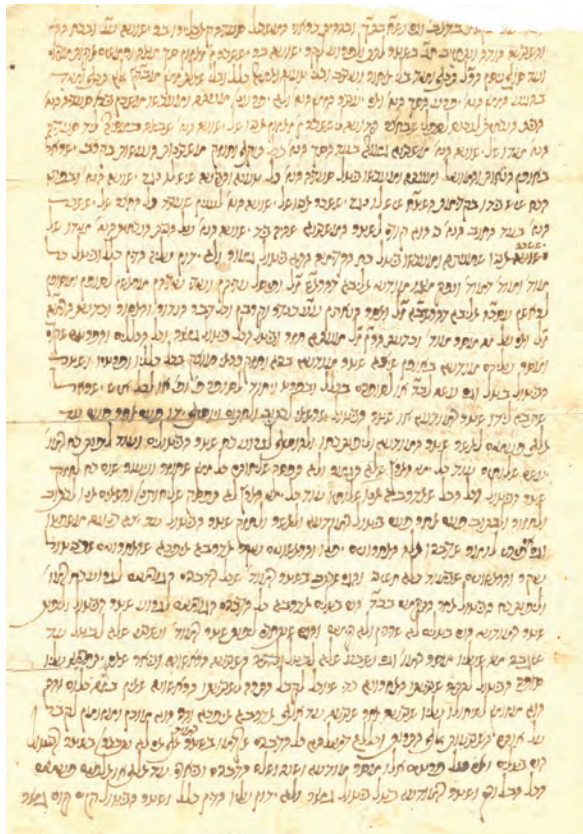

א
ב"ה

עמדו לפני לדין ה"ר אפרים ן סעדון ויששכר אחיו תובעים, וה"ר שמואל בה"ר שלמה ן דנאן נתבע, והמצואו התובעים הנז' שטר חוב מסך אלף ושמנים אוקיות נגד ה"ר שלמה הנז' כנאמנות מפורש וכו', ועל גבו כתוב שנפרע ממנו סך תשכ"ם¹¹⁵. והשיב הנתבע שמלבד הסך הנז' שכתוב על גבו נפרע עוד יותר, וכמו שכתוב בפנקס אביו הנז', ואמר שלא הניח אביו אחריו כלום, כי כל הקרקע נטלוהו בעלי חובות גוים. והתובעים הנז' אמרו שהאלמסרייא שבחצירו עדיין היא בידו משוחררת, ולכן יתטפל הנתבע למכרה לפרעם בדמיה, יען השטר חוב הנז' הוא מפאת נוצות היענים שמכרו לו וזקפו עליו החוב הנז' בדמיהם, ואין לו להורידם לשומה אלא הוא יתטפל למכור את שלו כדי לפרעם. והשיב הנתבע הנז' שגם היא ביד הגוים. ואחר שמוע דבריהם פסקתי שהדין עם התובעים, וידיהם נטויות על המסריא להשתלם מדמיה, ואם יוציא איזה גוי איזה עאקיד עליה באשר היא שלו או משועבדת לו, אם יתבעו התובעים החוב הנז' מהחזקות של הקרקע של מורישו, אחר שיחרים עליהם שלא נפרעו כי אם מה שכתו' ע"ג השטר, וגם הם יחרימו עליו שאין לו כסף ושוה כסף זולת החזקות. ולראיה חתמתי בר"ח חשון התפ"ג ליצירה וקיים

יהודה ן עטר¹¹⁶ סיל"ט

ב

[העידנו ע"ע ב]קש"מ בדל"ב וגם וש"ח בת"ך ובההי"ת¹¹⁷ כראוי, המשכיל סעדיה קאבליירו בר ישועה נ"ע, וככח הקנין והשבועה הודה ונתחייב ח"ג¹¹⁸ בשטר לתת ולפרוע ליקר ישועה בר יששכר ן זאזון, סך מאה וחמשים אוקיות מהיום ועד סוף ניסן הר"ל, תיכף ומיד בלי איחור ועיכוב ובלי טענה ואמירה כלל ובלי שאלת זמן מביד"ן אלא תיכף ומיד בהגיע הזמן הנז' יפרע הסך הנז', ואם יעבור הזמן הנז' ולא יפרענו מעתה ומעכשיו משכן בידו סעדיה הנז' הבית הנראית לנכנס לספלי שבחצר הידועה ליששכר ן זאזון אביו של ישועה הנז', שבאה במסירה ליד סעדיה הנז' מידו של ישועה הנז', משכונא גמורה בעד הסך הנז', ככל תוקף וחוזק משכונות הנעשות בקרב ישראל באופן הנאות והמועיל. ומעתה ומעכשיו ביטל סעדיה הנז' כל טענה ותביעה שיש לו נגד ישועה הנז', ובפרט הכח שיש בידו בקדימת השט"ח¹¹⁹ שיש לו נגד יששכר אביו של ישועה הנז' לענין שעבוד כל החצר של יששכר הנז' בעד החוב הנז', כי הוא קודם לשטר המשכונא שהיה ביד ישועה הנז' על הבית הנדחית הנז' מידו של (ישועה) [יששכר] אביו, שמעתה ומעכשיו ביטל כח הקדימה ההיא ביטול גמור ולא ידון עליה הדין כלל. וביטל כל מוד' ומוד' דמוד' ונפקי מגו מודעי אליבא דהרא"ש¹²⁰ ז"ל ופיסל עדיהן ועדי עדיהן מראשן לסופן ומסופן לראשן עסק"ה¹²¹ אליבא דהרשב"א¹²² ז"ל, ואסר הנאותן ע"ע כנדר וקרובן וכל דבר הנדור והאסור וכדעת הרמ"ה ז"ל, ואם על זה מסר מוד' וכדעת הר"ן¹²³ ז"ל מעתה חזר וביטל הכל ביטול גמור, וכל הכללים והפרטים שקדם עליהם מודעה באופן שיצא שטר מודעה בריא וחזק כראי מוצק בכל כלליו ופרטיו ושטר הביטול בטל וגם

115 תש"כ אוקיות.

116 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

117 על עצמו בקנין שלם מועיל במנא דכשר למקני ביה וגם ושבועה חמורה בתקיעת כף ובהזכרת השם יתברך.

118 חיוב גמור.

119 השטר חוב.

120 גטין פ"ד ס"י ו. וכ"ה בשו"ע אהע"ז ס"י קלד ס"ג.

121 עד סוף כל הדורות.

122 גטין לד, א ד"ה ולענין מסירת. ושו"ת ח"א ס"י תקעג (שמועיל מה שפוסל העדות, שלא תועיל שום מודעה).

ובסדר תקון הגט שבר"ן סוף מסכת גטין.

123 גטין (זי, א) סד"ה הראשון, ובשו"ת ס"י מג (שהעיקר הוא כרמב"ם).

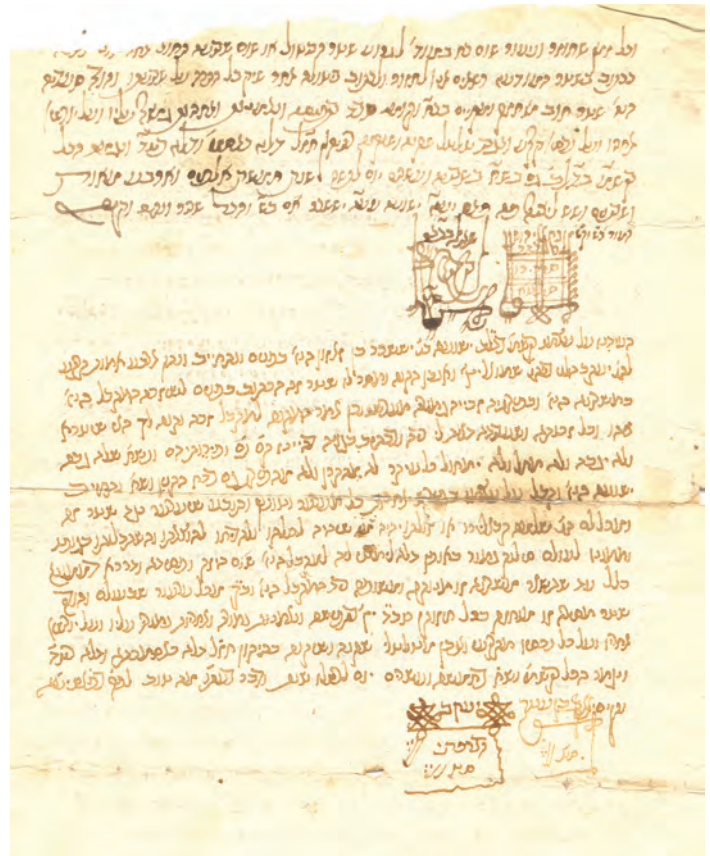
עשה לב"ד או לסופרים בכלל ובפרט ויחוד לסופר פ' ופ' או לכל איש ישראל שתבא לידו שטר המודעה או שטר הביטול שרשאי לכתוב ולחתום ויוסיף ידו פעם אחר פעם עד אלף פעמים לאשר שטר המודעה וליפות כחו ולהוסיף לגרוע כח שטר הביטולים ועוד ליפות כח המו' יעשה שלוחים עוד כל ימי הארץ שלא תגמר ולא תפסק שליחותם כל זמן שחוזר וניעור שום כח לחזק שטר הביטול הכל הבל, שאדברא אנו שלוחיו עוד כל ימי הארץ לא תפסק שליחותנו ורשאים אנו לכתוב ולחזור ולכתוב פעם אחר פעם ביטול המודעה, ולאשר ולחזק שטר הביטול עד יצא כנוגה משפטו. וגם [אם] פירש לומר שדבריו אלה האחרונים יפלו והראשונים עיקר, אדברא איפכא שהאחרונים שבביטול עיקר והראשונים שבמוד' כלא חשיב. והגם שכתב בשטר המוד' שכל הדברים הגורמים לגרוע כח המו' וליפות כח הביטול אחר התקיימם בב"ד הנם בטלים, אדברא כל הדברים הגורמים לגרוע שטר הביטול וליפות שטר המודעה הנם בטלים לא שרירין ולא קיימים. והגם שנתחכם ליפות שטר המוד' ונשבע שלא לבטל עד שיגבה מה שעליו מסר המו', וגם נשבע שלא לבטל ולהתיר השבועה הראשונה, וכיאר שאם יתחכמו עליו סופרי הביטול להתיר שבועתו האחרונה כדי שיוכל לקבל התרה לשבועתו הראשונה שאין בזה כלום, והרי הוא מזומן לשיחולו עליו שבועה אחר שבועה עד אלף, אדברא איפכא והרי הוא מוכן ומזומן לקבל על אותם השבועות אלף התרות. וכללא דמילתא כל הדברים שקדמו בשטר [המוד'], אף אם לא נתבארו בשטר הביטול הנם בטלים, ואם על פרטים אלו מסר מודעה ושנה ושלש הדברים וכיארם עד אלף או אלפים פעמים הכל הבל וריק ושטר המודעה בטל ביטול

גמור ולא ידון עליו הדין כלל ושטר הביטול קיים קיום גמור, וכל זמן שחוזר וניעור שום כח במוד' לגרוע שטר הביטול או שום שבועה תחול אחר [...] ככתוב בשטר המודעה רשאים אנו לחזור ולכתוב ביטולה אחר שיקבל התרה על שבועתו. והודה סעדיה הנז' שטר חוב מוחזק ומקויים בכ"ח וקיומו סב"ד¹²⁴ בתפיסה ונאמנות ואחריות גמורה עליו ועל יורשיו אחריו ועל נכסיו, קרקע ואגבה טלטל, שקנה ושיקנה כתיקון חז"ל דלא כאסמ' ודלא כט"ד¹²⁵ ונגמר הכל בקש"מ בדל"ב גם בש"ח, בשבעה ועשרים יום לתשרי שנת חמשת אלפים וארבע מאות ושבעים ושש ליצירה פה פאס יע"א ישועה עע"ה¹²⁶ יששכר אם ב"ש¹²⁷ והכל שריר ו[...] וקיים. המוד' ב"ש וק"ש.

אברהם בכה"ר יהושע סירירי¹²⁸ סילט"א

שואל בכה"ר [...] ס"ט

העידנו על עצמו בקש"מ בדל"ב ישועה ב"ר יששכר בן זאזון הנז' בפנים, ונתחייב ונתן ארבע אמות קרקע לה"ר יעקב הלוי בכה"ר שמואל י"ק¹²⁹, ואגבן הקנה ומסר לו שטר זה הכתוב בפנים, לשיזכה המקבל הנז' במשכונא הנז' ובפירותיה זכיה גמורה מעכשיו. וכן אמר המקנה למקבל זכה וקנה לך האי שטרא איהו וכל זכותא ושעבודא דאית לי ביה ובכתוב בגויה דהיינו ק"ם נ"ס¹³⁰ ופירותיהם, ונש"ח¹³¹ שלא גבה ולא יגבה ולא מחל ולא ימחול כל עיקר לא מהקרן ולא מהפירות. גם בכח הקנין וש"ח¹³² נתחייב ישועה הנז' וקבל על עצמו בפירוש אחריות כל מערער וטוען ותובע שיערער נגד שטר זה, ומכללם ה"ר שלמה קבאלירי או זולתו יהיה מי שיהיה לסלקו ולהדיחו להוצאתו והשתדלותו בגופו וממונו לעולם סילוק גמור באופן דלא לימטי ליה למקבל הנז' שום היזק ופסידא ודררא דממונא כלל, עד שתשאר משכונא זו מנוקה ומשופה

- 124 בכח חרם וקיומי סופרי בית דין.
- 125 כטופסי דשטרא.
- 126 עבר עליו הקולמוס.
- 127 ביני שיטין
- 128 אודות האב מוה"ר יהושע סירירי ראה מלכי רבנן נה, ב.
- 129 ישמרהו צורו.
- 130 ק"נ אוקיות.
- 131 ונשבע שבועה חמורה.
- 132 ושבועה חמורה.

ביד המקבל הנז' וב"ך¹³³ מכל ערעור שבעולם, והודה שטר מסירה זו מוחזק בכל חיזוקי סב"ד י"ק¹³⁴ בתפישה ונאמנות גמורה ואחריות גמורה עליו ועל יורשיו אחריו ועל כל נכסיו, מקרקעי ואגבן מטלטלי, שקנה ושיקנה כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כט"ד¹³⁵, ונגמר הכל בקש"מ וש"ח¹³⁶ בחמשה ועשרים יום לכסלו שנת דובר בעת"ו מה טוב לפ"ק בפאס יע"א וקיים

יעקב בן עטר¹³⁷ ס"ט

יעקב הצרפתי ס"ט

[העידתנו ע"ע בקש"מ במדל"ב¹³⁸] אלמנת יעקב הלוי ב"ר שמואל י"ן, ובכח הקנין הודית הודאה גמורה ונתנה ד' אמות קרקע [אל] ה"ר אברהם ן' ה"ר ברוך טולידאנו י"ן, ואגבן הקנית ומסרה לו הני שטרא הכתוב ביריעה החוברת, לשיזכה בו המקבל זכיה גמו' מעכשיו. וכך אמרה הנותנת למקבל הנז' זכה לך בהאי שטרא ובפירותיו ובכל זכותא ושעבודא דאית לי ביה ודכתוב בגויה כי כבר הקנתי עצמי וזכותי וזכות ב"ך¹³⁹ מעל שטר הכתוב בדף הסמוך, וזכיתי הכל כאשר לכל למקבל הנז' ככל שטר ההקנאות והמסירות הנעשות בקרב ישראל כדת וכהלכה בכל אופן הנאות והמועיל, ונש"ח¹⁴⁰ שלא גבתה ולא תגבה ולא מחלה ולא תמחול ולא מסרה ולא תמסור שטר הנז' כלל, והודית ששטר מסירה זו מוחזק ומקויים עליה בכל חיזוקי וקיומי

סב"ד י"ק¹⁴¹ בתפיסה [ו...] ונאמ' גמורה ואחריות גמורה וכו', דלא כאס' ודלא כט"ד אלא כתחז"ל, ונגמר כל זה בקש"מ וש"ח לענין שלא גבתה וכו' ולא מסרה וכו', ביום שני בשבת ראש חדש אדר שני שנת תגלנ"ה ליצירה פה פאס יע"א והכל בריר וקיים

שמואל אבן סעדון¹⁴² סיל"ט

מרדכי צבע¹⁴³ סיל"א

אנחנו ב"ד חתומים גמרנו והקנינו לה"ר אברהם טולידאנו שטר משכונא הנז' ביריעה החוברת, לשיזכה בו במה שנוגע ליורשי יעקב לוי בו שהוא המחצית אגב ארבע אמות קרקע, ואמרנו לו קני לך האי שטר' לגבי מחצית של היורשים וכל זכותא ושיעבודא דאית להו ביה ודכתיב בגווייה וסילקנו וריקננו כח יורשים הנז' מעל המשכונא הנז' בכח ב"ד יפה, ולראיה חתמנו בשבעה באדר שנת התפ"ג

ליצירה פה פאס יע"א וקיים

יהודה ן' עטר¹⁴⁴ סיל"ט

אברהם אבן [..] ס"ט

שלם אדרעי סיל"ט

133 ובאי כחו.

134 סופרי בית דין ישמרם צורם.

135 כטופסי דשטרי.

136 בקנין שלם מועיל ושבועה חמורה.

137 אודותיו ראה מלכי רבנן סו, א.

138 על עצמה בקנין שלם מועיל במנא דכשר למקני ביה.

139 באי כח.

140 ונשבעה שבועה חמורה.

141 סופרי בית דין ישמרם צורם.

142 ראה אודותיו מלכי רבנן קב, ג.

143 ראה אודותיו מלכי רבנן פו, ב.

144 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

העידנו ע"ע בקש"מ בדל"ב ר' אברהם טולידאנו הנז"ל, ונתן ארבע אמות קרקע ליעקב אבן צור נר"ו בכמוה"ר ראובן זצללה"ה, ועל גבן גמר והקנה לו שטר המשכונא הכתוב לעיל לשיזכה הוא ובאי כחו בכל המשכונא ובכל הפירות בין מה שקנה מהאלמנה הנז' בין מה שקנה מב"ד יש"ן בעד היתומים, בכך אמר ליה קני לך האי שטרא איהו וכל זכותא ושעבודא דאית ביה ודכתיב בגויה ונשבע שלא גבה ולא יגבה ולא מחל ולא ימחול כל עיקר, והודה שטר הקנאה וכתובה ומסירה מוחזק בכל חזוקי סכדי"א וכנאמנות גמורה בשני עדים כשרים וכאחריות גמו' עליו ועל יורשיו אחריו ועל כל נכסיו, מקרקעי ואג"מ¹⁴⁵ שקנה ושיקנה כתחז"ל דלא כאס' ודלא כט"ד¹⁴⁶ ונגמר הכל בקש"מ בדל"ב (באחד) [בשמונה] עשר יום לחדש סיון בשנת חמשת אלפים וארבע מאות ושנים ושלש לבריאת עולם פה פאס יע"א והכל שריר וקיים. מלת באחד עע"ה¹⁴⁷ ומילת בשמונה ב"ש¹⁴⁸ וק"ש.

יהודה הלוי ס"ט

דוד שקרון סיל"ט

ג

ב"ה

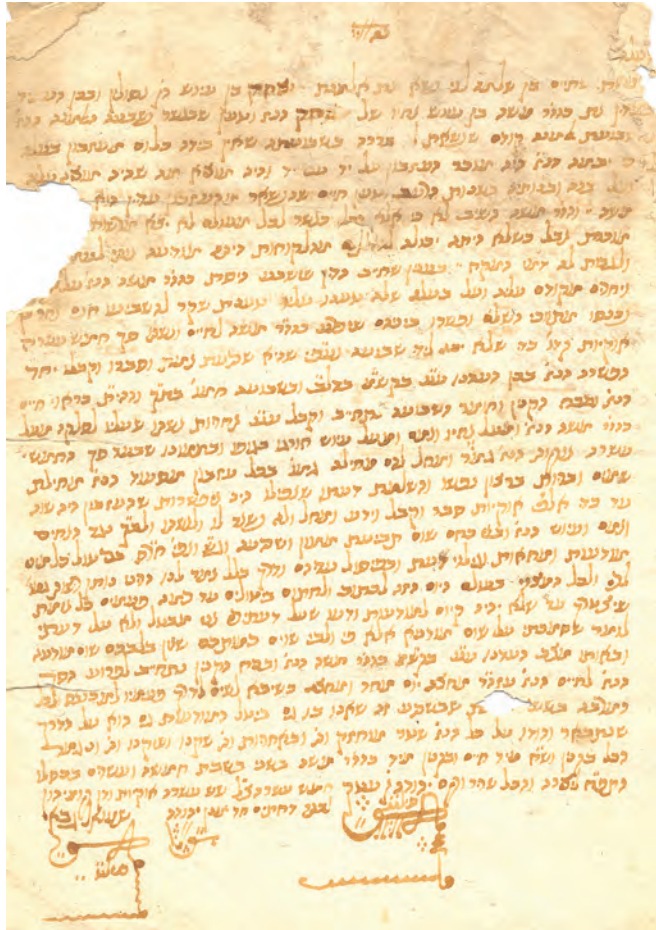
ביען שהבחור משה בן יצחק ה"ן דוד וחיון, נושה בכה"ר משה בן עיוש ה"ן אסולין, מאה ושבעים אוקיות הן חסר הן יתר, ואחר כמה אמרים וערעורים שעברו ביניהם זה טוען וזה טוען ראינו דרך ישר וטוב לבטל ולהשקית ריב ומדון שביניהם ותווכנו ביניהם בסך ק"ם י"ו ב"ם ק', ונכנס בעובי הקורה שלמה בן מסעוד ה"ן בוטבול, והודה ע"ע שטר מהסך הנז' הכתוב וחתום ביד משה הנז', ומדאגה פן מסר שום אחד מהם שום מודעה על שכנגדו להן, העדונו ע"ע בקש"מ בדל"ב¹⁴⁹ וגם בשבועה חמו' בת"ך וההי"ת¹⁵⁰ כראוי ע"ד הנשבעים באמת, כה"ר משה וה"ר שמואל בן יצחק ומשה אחיו, ובכח הקנין והש"ח הנז' הודו הודאה גמו' שבעד הסך הנז' שהודה ע"ע שלמה הנז' גמרו ברצון נפשם והשלמת דעתם בלב טוב ונפש חפצה ומחלו שמואל ואחיו הנז' לה"ר משה הנז', והה"ר משה הנז' מחל להם, כל מין תביעת ממון וכל מין תביעת שבועה וג"ש¹⁵¹ שאיפשר שיהיו לכל אחד על כנגדו בין בשטר בין בעל פה בין בעדים ופתקא מפרוטה עד מאה מנה, בדלא מצי שום חד מנייהו למיטען לא ידעתי כמה מחלתי או שוגג או אנוס הייתי, זולת השטר שנושים בהה"ר משה הנז' מסך נ"ם ד"ם¹⁵² שעדיין בתקפו וגבורתו, והרחיבו לו זמן לפרעונו עד ערב חג הסוכות ה"ר וזולתו, לא נשאר לשום אחד על שכנגדו שום תביעה בעולם. ובפירושו ביטלו כל אחד לשכנגדו כל מודעי ומו' דמו' ודנפקי מגו מו' בפיסול עדיהם, וכדי שלא להאריך בלשון הביטולים נתנו לנו ולכל המצוי בעולם היום הזה רשות גמו' ויכולת מספיק שכל אימת שתצא שום מודעה ומחאה וגילוי דעת מתחת שום אחד מהם ובאי כחו על שכנגדו לישב מחדש ולכתוב ביטולים מפעם אחת עד מאה פעמים באופן שלא יהיה לה שום קיום והעמדה. ואף גם זאת מסר וגילה דעתו גם על פרט זה, הרי פירושו שעל דעתינו פעלו ועשו מחילה זו וביטולים אלו, לא על דעתם, והרי בטלו דעתם מפני דעתינו ודבריהם האחרונים אלה הם עיקר, והודו על כל הנז' שטר מוחזק וכו', ונגמר הכל בקש"מ וש"ח ברביעי שבכת ארבעה עשר באייר התפ"ג ליצי' והכל שריר וקיים

יהודה ה' עטר¹⁵³ סיל"ט

יצחק מאימרן¹⁵⁴ עד

- 145 ואגבן מטלטלין.
- 146 דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי.
- 147 עבר עליה הקולמוס.
- 148 ביני שיטין.
- 149 בקנין שלם מועיל כמנא דכשר למקני ביה.
- 150 בתקיעת כף והזכרת השם יתברך.
- 151 וגלגול שבועה.
- 152 54 אוקיות הנשארות מתביעה הנז'?
- 153 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
- 154 ראה אודותיו (?) מלכי רבנן עה, ב.

[להיון] שחיים בן שלמה לוי נשא את אלמנת יצחק בן עיוש ה"ן אסולין, ובכן העמיד בדיון את כהה"ר משה בן עיוש אחיו של יצחק הנז', וטען שכאשר נשבעה האלמנה הנז' שבועת אלמנה קודם שנשאת לו ביררה בשבועתה שאין בידה כלום מעזבון בעלה, כי במה הנז' היה מוכר העזבון על יד על יד והיה מוציא מה שהיה מוציא עליה ועל בנה ובנותיה בשנות הרעב, וטען חיים שהנשאר מהעזבון עדיין הוא [ביד] משה. והה"ר משה השיב לא כי אלא הכל כאשר לכל מעולם לא יצא מרשות [האלמנה שהיא] מוכרת, אבל כשלא היתה יכולה [לגאול] מהלקוחות היתה מודיעה אותי לע[מוד עליהם] ולגבות לה דמי המקח, בענין שחייב הדיון שישבע היסתר כהה"ר משה הנז' על [כל הנז']¹⁵⁵, ויחרים מקודם עליה ועל בעלה שלא טענו עליו טענת שקר להשביעו חנם. אחר כן נכנסו מתווכי השלם ופישרו ביניהם שיפרע כהה"ר משה לחיים ואשתו סך חמש עשרה אוקיות קדו' כדי שלא יבא לידי שבועה, אעפ"י שהיא שבועת אמת, וסברו וקבלו יחד הפשרה הנז'. בכך העידנו ע"ע בקש"מ בדל"ב ובשבועה חמו' בת"ך והה"ר¹⁵⁶ כראוי חיים הנז', ובכל הקנין וחומר השבועה נתחייב וקבל ע"ע אחריות אשתו, שעליו לסלקה מעל כהה"ר משה הנז' ומעל אחיו ואמם ומעל עיוש חורגו בגופו ובממונו, שבעד סך החמש עשרה אוקיות הנז' גמר ומחל להם מחילה גמו' בכל עזבון מסעוד הנז' מחילת שמים ובריות ברצון נפשו והשלמת דעתו, שאפילו היה אפשרות שהעזבון היה שוה עד כדי אלף אוקיות סבר וקבל וידע ומחל ולא נשאר לו ולאשתו ולב"ך¹⁵⁷ נגד האחים ואמם ועיוש הנז' ובאי כחם שום תביעת ממון ושבועה וג"ש¹⁵⁸ ואפי" חרם בביטול כל מיני מודעות ומחאות וגילוי דעת ובפיסול עדיהם. ודרך כלל אמר לנו הריני נותן רשות גמו' לכם ולכל המצוי בעולם היום הזה לכתוב ולחתום ביטולים עד כמה פעמים כל אימת שיצטרך עד שלא יהיה קיום למודעות, ודעו שעל דעתכם אני מבטל ולא על דעתי

לומר שסמכתי על שום מודעה, אלא פי ולבי שוים כמותכם שאין בלככם שום מודעה. ובאותו מצב העידנו ע"ע בקש"מ כהה"ר משה הנז', ובכח הקנין נתחייב לפרוע הסך הנז' לחיים הנז' עזה"ד¹⁵⁸, מחצה יום מחר ומחצה כשיבא לשים לדרך פעמיו למכנאס, ולכל המרבה בששי [בשב] שבשבוע זה שאנו בו. גם ביטל המודעות גם הוא על הדרך שנתבאר. והודו על כל הנז' שטר מוחזק וכו' ובאחריות וכו' שקנו ושיקנו וכו' ונגמר הכל בקנין וש"ח¹⁵⁹ מיד חיים, ובקנין מיד כהה"ר משה, בשני בשבת חמשה ועשרים בכסלו התפ"ח ליצירה והכל שריר וקיים

יהודה ן' עטר¹⁶⁰ סיל"ט

חמש עשרה צ"ל שש עשרה אוקיות ודיון קיומיהון לבתר דחתים חד מינון

יהודה

שמואל גבאי סיל"ט

ב"ח

כדי להיות שטר מסירה והקנאה בפני עצמו בידי המקבל לכן נכתב ונחתם פה, והוא שהעידנו ע"ע בכח הקנין הנז' בפנים חיים הנז', שנתן ארבע אמות קרקע [לכה"ר] משה הנז' בפנים, ואגביינו הקנה ומסר לו בעדו ובעד אשתו שקבל ע"ע [...]. שטר משכונא אשר הוא לזכות עיוש

155 בקנין שלם מועיל כמנא דכשר למקנא ביה ובשבועה חמורה בתקיעת כף והזכרת השם יתברך.

156 ולבאי כחה.

157 וגלגול שבועה.

158 על זה הדרך.

159 ושבועה חמורה.

160 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

יתום **יצחק הנז'**, במדור אחד [...] הנק' ע"ש אסכאגא, נגד **דוד הנז' לכרייף**, לשיזכה המקבל בשטר שהוא בכל מקום שהוא ובפירות המשכו' לגבי כל חלק וזכות שהיה לאשת חיים הנז' במשכו' הנז'. וכך אמר לו קני לך הווא שטר משכנתא וכל זכותא ושיעבודא דאית לי ולאנתתי ביה ודכתי' בגויה, ועל מנת כך נתפטר כהה"ר משה הנז' בסך שש עשרה אוקיות הנז' בפנים והיה זה בזמן הנז' בפנים וקיים

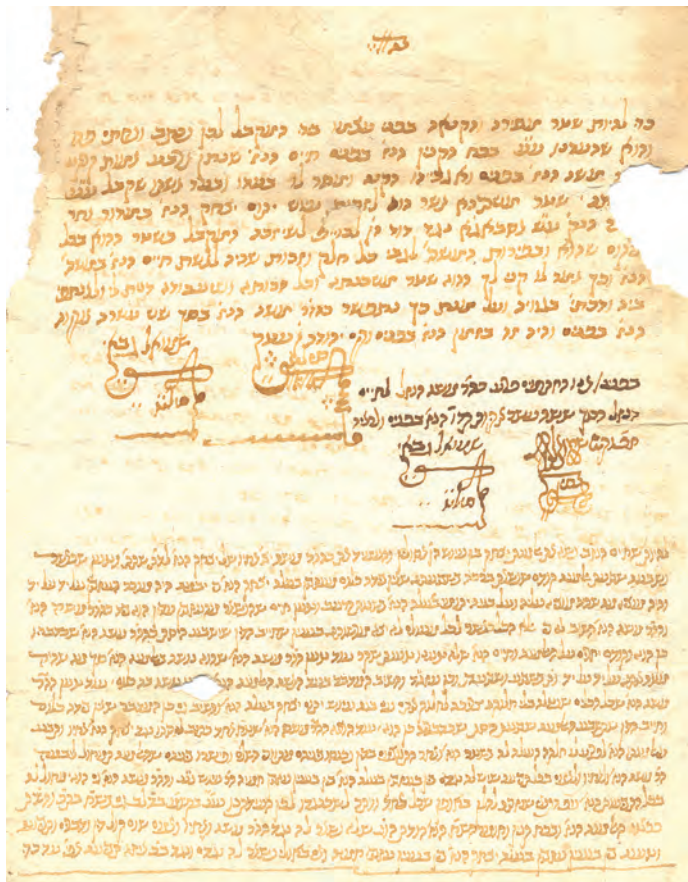
יהודה'ן עטר סיל"ט

שמואל גבאי סיל"ט

בפנינו אנו החתומים פרע כה"ר משה הנז' ל לחיים הנז'ל הסך ששה עשר אוקיות קדו' הנז' בפנים ולראיה ח"פ¹⁶¹ וקיים

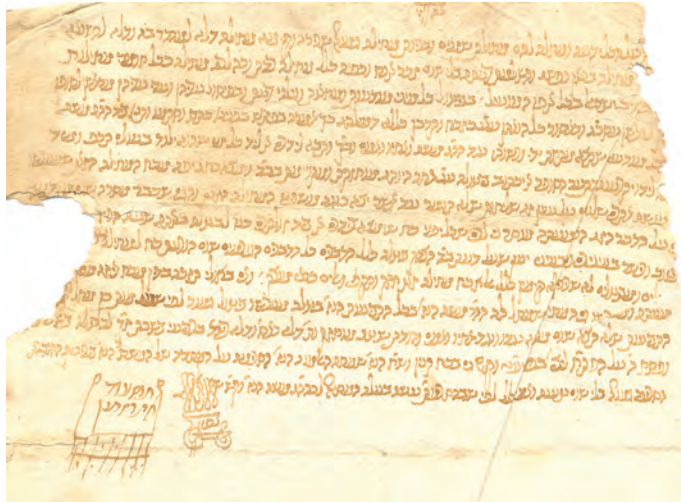
שמואל [...]

שמואל גבאי סיל"ט

להיות שחיים הנז' ב נשא את אלמנת **יצחק בן עיוש הנז' אסולין**, והעמיד את כהה"ר **משה יצ'** אחיו של **יצחק הנז'** לד"ת שתת', וטען שכאשר נשבעה שבועת אלמנה קודם שנשאת ביררה בשבועתה שאין בידה כלום מעזבון בעלה **יצחק הנז'** כי יבמה היה מוכר העזבון על יד יד, והיה מוציא מה שהיה מוציא עליה ועל בניה יתומי בעלה הנז' בשנות הרעב, וטען חיים שהנשאר מהעזבון עדיין הוא ביד כהה"ר **משה הנז'**, והה"ר **משה** השיב לא כי אלא הכל כאשר לכל מעולם לא יצא מרשותה, בענין שחייב הדין שישבע היסת כהה"ר משה הנז' שכדבריו כן הוא, וקודם יחרים על האלמנה וחיים הנז' שלא טענו עליו טענת שקר, ועוד טען הה"ר **משה הנז'** שהוא נושא באלמנה הנז' סך מה שהיה מלוה אותה על יד על יד ו"ת¹⁶² בשבוע ושבועה וכן עזה"ד¹⁶³, והשיב המדבר בעד

האשה האלמנה הנז' [שאינו] נושה בה כלום. עוד טען הה"ר **משה הנז'** שכל הכלים שנטלה בלי חלוקה צריכה לחלוק אותם עם בנה **עיוש** יתום יצחק בעלה הנז', והשיב גם כן המדבר שאין בידה כלום, וחייב הדין שתשבע האלמנה שבועת היסת שכדבריה כן הוא. עוד הוציא הה"ר **משה הנז'** שט"ח אחד כתוב לזכותו נגד **יצחק הנז'** אחיו, ותבע מאלמנתו הנז' לפרוע לו חלקה העולה לה בשטר הנז'. ואחר התעצמם בדין נכנסו ביניהם מתווכי השלם ופישרו ביניהם שהאלמנה תמחול ליבמה ה"ר **משה הנז'** ולאחיו ולאמם בכל תביעה שיש לה נגדם, בין בעזבון בעלה הנז' בין בענין עזבון חמיה ה"ר **עיוש נ"ע**, והה"ר משה הנז' גם הוא ימחול לה בכל התביעות הנז' ע"פ התנאי שנזכיר להלן, באופן שכל אחד ויותר לשכנגדו. לכן העידתנו ע"ע בקש"מ בדל"ב גם בש"ח ב"כ והש"ת¹⁶⁴ כראוי האלמנה הנז', ובכח קנין וחומר הש"ח הנז' הודת הו"ג¹⁶⁵ שלא נשאר לה נגד הה"ר משה ואחיו ואמם שום קול דין ודברים ותביעה וטענה, בין בענין עזבון בעלה **יצחק הנז'** בין בענין עזבון חמיה, ואם באולי נשאר לה נגדם ונגד ב"כ¹⁶⁶ איזה תביעה אפ"י עד כדי [אלף אוקיות], על הכל ידעה ומחלה להם מחילת שמים ובריות מחילה גמורה שרירא וקיימא מחילה דלא למיהדר בה ודלא ל[...]. מחילה ברצון נפשה והשלמת דעתה בלי שום זכר אונס וכפיה כלל, מחילה כדת וכהלכה מחילה ככל חומרי מחילות [...]. בישראל בכל אופן המועיל, בביטול כל מיני מודעות ומחאות וגילוי דעת בפיסול עדיהן ועדי עדיהן מראשן לסופן [ומסופן] לראשן

- 161 חתמנו פה.
- 162 6 שמיניות של אוקיה.
- 163 על זה הדרך.
- 164 על עצמה בקנין שלם מועיל דכשר למוקנא ביה גם בשבועה חמורה בתקיעת כף והזכרת השם יתברך.
- 165 הודאה גמורה.
- 166 באי כחה.

עסכ"ה¹⁶⁷, ובאיסור כל הנאתן ע"ע כזבח וקרבן. כללא דמילתא כך אמרה בפירוש בפנינו כתבו וחתמו ותנו ביד הה"ר משה [הנז']¹⁶⁸. כל מודעה שתצא מתחת ידי ורשותי נגד הה"ר משה ואחיו ואמם וב"ק¹⁶⁸ ותבא לידכם או ליד כל מי שהוא ילוד בעולם, תיכף ומיד [שתב]א לידו יקרענה בתער הסופר או יכתוב ביטולה ע"ג, אחר היותה מוחזקת ומקוימת בב"ד וימצא כחו יפה מכח המחילה הזאת, שמעכשו [אני] עושה אתכם שלוחים על ענין זה, שליחות שלא תגמר עד אשר יצא כנגה משפט המחילה הזאת, והגם שכבר מסרה שום מודעה [...] על הדבר הזה, הרי מעתה מוסרני לכם שכל יפוי כח שימצא בידכם או ביד זולתכם כנז' לבטלה באותה שעה [...] כטוב וכישר בעיניכם ולא בעיני, יען שעל דעת ב"ד הצדק ביטלה. כלל הדברים כל הדברים הגורמים שום הורעת כח למחילה [הנז'] בטלים ומבוטלים לא שרירין ולא קיימין כלל, אלא כח מחילה זאת חזק ותקיף ואלים כראי מוצק. ואם באולי תזכה בדין מכח איזה [סיבה], מעתה ומעכשיו גם המחילה שמחל לה הה"ר משה הנז' בכל התביעות הנז' בטלה מעכשיו ביטול גמור, לפי שעל מנת כן מחל [את כל] התביעות, שלא תצא שום מודעה נגדו ונגד אחיו ואמם, והודת שטר מוחזק ות' דלא כאס' ודלא כט"ד¹⁶⁹, ברביעי בשבת ז"ך לכסלו בשנת ופסח ה' על הפת"ח ליצי' בפאס יע"א וקיים. גם בכח קנין וש"ח הנז' [...] האלמנה הנז' הסכימה על המסירה של המשכו' הנז' ביריעה החוברת, הסכמה גמורה בלי שום טענה ואמירה כלל, לפי שבהסכמת' עשה בעלה המסירה לכהה"ר משה הנז' וק"ש.

שמואל [...]

מסעוד אתרזמן

מט. שטר בוררות ופס"ד של אדהא"מ, ואחיו, ודודו המהרי"ל

לפנינו שטר בוררות, ופס"ד הדיינים¹⁷⁰, כ"ק אדמו"ר האמצעי, אחיו הרה"ק ר' חיים אברהם, ודודם הרה"ק מהרי"ל אחיו של אדמו"ר הזקן, בחלוקת ירושת מוה"ר שלמה רובנאוויץ¹⁷¹, בין שני בניו אברהם וצבי הירש.

החתמות נדפסו כבר בקובץ יגדיל תורה נ.י. חוברת מ"ו ע' קפח, מתוך תצלום שבארכיון הספרייה. וכאן נדפס השטר בשלימותו.

[התצלום הנזכר הוכן כנראה ע"י כ"ק אדמו"ה, כדי לפרסמו בקובץ "התמים". אלא שלא אסתייע מילתא בהדפסת הגליון האחרון של קובץ "התמים", בעת פרוץ מלחמת העולם השנייה, ונשארו התצלומים בארכיונו הפרטי. כעבור שנים רבות מסרו לספרייה, וממנו נדפס בקובץ יגדיל תורה שם¹⁷²].

העובדה שביררו את שלושה אלו בתור דיינים, מורה אולי, שבעלי הדין היו תושבי ליובאוויטש. וא"כ תואם זה את העובדה, שבליובאוויטש התקיים יריד בכל שנה (הנזכר בהמשך הפס"ד): בעיר ווילנא היה נדפס לוח-שנה, ובסופו - רשימת הירידים האמורים להתקיים במשך השנה. בעיירה ליובאוויטש רשומים כל שנה שני ירידים, האחד בחודש טבת (ינואר) והשני בחודש תמוז (יוני).

הדיון הוא באחד בשם ר' שלמה, שמת והשאיר חצר גדולה, ובה שני בתים המיועדים לחנויות ולהשכרה, ועוד מחסנים המצורפים להם.

שני הבנים פנו לשלושה בוררים הנ"ל, שידונו ויפשרו באופני חלוקת הבתים והעסקים בין שני האחים.

שטר הבוררות והפס"ד נכתבו על נייר רשמי, שעליו - תרגום שטר הבוררות לרוסית, יחד עם בול המעיד על תשלום הניתן לאישור תוקף השטר. גם בפנים שטר הבוררות נתפרש, שפס"ד זה יהי' בתוקף הנהוג עפ"י חק ונימוס הקיר"ה.

167 עד סוף כל הדורות.

168 ובאי כחם.

169 דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי.

170 להקל על המעיין, הוספנו פיסוק בשטר הבוררות ובפס"ד.

171 כנראה - על שם אביו ראובן.

172 ראה גם לקמן פרק פה ופרק קכת.

כל זה תואם את מה שכותב כ"ק אדמו"ר הזקן בהלכות מכירת חמץ: והרשות נתונה להעתיק מכתב זה בלשון רוסיא, באיזה מקום משפט הקיר"ה, על נייר הארבאווי, ולשלם נתינת הקיר"ה, להיות תוקף מכתב זה כתוקף קאנטראק"ט הנעשה כנימוס ודת הקיר"ה.

כבר כ"ק אדמו"ר הזקן כותב, בתשובות שלו לחקירות ודרישות מאסרו הראשון (אגרות קודש שלו ח"ב סי' ו סי"ג): "הרבה אנשים שיש להם עניינים וסכסוכים בדבר שבמזמון ואינם רוצים לילך במשפטים רק סומכים על יושר לבבי עפ"י פשר דבר לפשר ביניהם בכי טוב ברצון ולא בשום תוקף ועוז". ובוזה המשיך להתעסק גם כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי¹⁷³.

ובמקביל לעסקי בוררות בין היהודים, אשר כ"ק אדמו"ר האמצעי קיבל על עצמו, היה קורה שנוקק לדון גם בעסקי בוררות שבין יהודים לנוצרים, בהסכם שני הצדדים (מסמך אחד כזה נדפס בס' מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי ע' קסד).

בעת מאסרו של כ"ק אדמו"ר האמצעי, נחקר גם בקשר לעיסוקו במשפטי בוררות. והשיב שלפעמים הוא מוזמן לדון במשפטי בוררות (ראה שם ע' מז).

אחרי החקירה ודרישה הזאת כתב המושל חאוואנסקי אל בית המשפט (שם ע' עט): מתברר אשר שניאור¹⁷⁴ מודה בעצמו שהוא מקבל על עצמו עסקי בוררות בתביעת חובות שבין בעלי דין נוצרים ליהודים, בעוד שתפקידו של הרב מוגבל רק להשגיח על מנהגי הדת ולדון בכל השאלות השייכים לדת.

אמנם בית המשפט זיכה אותו, וכתב (שם ע' קכט-לא): באשר לעיסוקו בעניני בוררות, בתביעת חובות שבין בעלי דין שאינם רוצים ללכת לפני בית משפט, אין להחשיב זאת כמשתמש בסמכות של תוקף משפטי. יוצא אם כן, אשר מעשים אלו של היהודי שניאור באמת אינם נראים כנוגדים לחוק, ויש לזכותו מכל אשמה כו'. כשהוא נכנס לעסקי בוררות פרטית או משפט שלום, אין זה אלא כאשר המתדיינים בוחרים אותו בתור פשרן, בגלל שאינם רוצים להתדיין בסדר המשפטי הרגיל.

המושל חזר וערער על הזיכוי (שם ע' קלו) וטען: כל הביאור שלו בענין הזה, שכאילו לא היה שופט בדיון הזה כי אם משכין שלום בין הצדדים ואשר זה אינו נוגד את החוק, הרי זה רמאות ופרשנות לא הוגנת של החוק, במקום שהיה מתאים יותר לקיים בדייקנות את החוק כלשונו. אמנם הסינט בפטרבורג אישר את החלטת בית המשפט לזכות את כ"ק אדמו"ר האמצעי מכל אשמה (שם ע' קמ ואילך).

גם אדמו"רי חב"ד שאחריו עסקו לפעמים בבוררות ותיווך והשכנת השלום. ראה לדוגמה ב"תולדות אברהם חיים" ע' טו-יח, אודות פשרה בענין עסק, שערך כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ומסר הדברים ע"י החסיד ר' שמואל דובער מבאריסוב (הרשד"ם) אל שני בעלי הדין.

הרה"ק מהרי"ל מכונה במסמך הרוסי בשם "ברוכאוויטש", על שם אביו מוה"ר ברוך. לא מדובר כאן בשם משפחה, כי אם כנהוג ברוסיה לכנות כל אדם על שם אביו. וכן מכונה כ"ק אדמו"ר הזקן (במסמכי המאסר והגאולה שלו) זלמן ברוכאוויטש.

אמנם בחתימתו חותם "יהודא ליב באאמו"ה ברוך זללה"ה שניאורי", על שם אחיו כ"ק אדמו"ר הזקן, רבי שניאור זלמן נ"ע. כאן מדובר כבר בשם משפחה, שמהרי"ל בחר לעצמו שם משפחה על שם אחיו "שניאור".

באמת מצינו שגם כ"ק אדמו"ר הזקן בעצמו מכונה במסמכים בשם "זלמן שניאור", כאשר שמו הראשון הוא "זלמן" ושם משפחתו הוא "שניאור". וכן מכונה כ"ק אדמו"ר האמצעי בשם המשפחה "שניאור". כך הוא בכל ההזכרות שבמסמכי הספר "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" (ראה שם ע' ד, ובנסמן בהערות שם).

כך מצינו גם את הרה"ק מהרי"ל שחותם עצמו "יהודה ליב ב"ר ברוך שניאור" (הסכמתו להלכות רב אלפס, קאפוסט תקע"ח).

אמנם כאן ברור שהחתימה היא "שניאורי". וכך גם בכת"י 935, מועתקת תשובתו (שנדפסה

173 ראה גם בפרקים הבאים לקמן, אודות דיני תורה ופשרות שעסק בהם רבנו.

174 כך כינה את אדמו"ר האמצעי, לפי שם משפחתו.

בשארית יהודה יו"ד סי' יז), ובסופה חותם (ראה הערות וצינונים שם): יהודא ליב בא"א מוהר"ר ברוך ז"לה שניאורי.

[תשובה וחתומה זו הועתקה ע"י הרבי - על גליון הספר "שארית יהודה" שבספריה].

כ"ק אדמו"ר האמצעי מכונה במסמך הרוסי "בערקע", שזה היה שמו הרשמי, וכך נקרא גם במסמכים שהועתקו בספר "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" (ראה שם ע' ה, בהערות בשוה"ג). כך היה גם שמו הרשמי של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שלום בערקע), כדלעיל פרק ז ופרק ח, וכן שמו של אדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש, כדלקמן פרק קל.

הובררו מאתנו ח"מ¹⁷⁵, ה"ה הרב אדמו"ר מוהר"ר דובער¹⁷⁶ שי', ואחיו הרב מו"ה חיים אברהם נ"י, בני אדמו"ר המנוח מהר"ש זלמן נ"ע, ודודם הרב מ"ו יהודא ליב במ"ו ברוך¹⁷⁷ ז"ל, לברר וללבן כל עניני טו"ת¹⁷⁸ וסכסוכי שבינינו ח"מ הן לדין הן לפשה, ועלינו לאשר ולקיים ככל אשר יצא מפיהם בל יכול ארצה אפי' קוש"י¹⁷⁹ כתוקף בד"ח¹⁸⁰ וכתוקף ט"ס(?)¹⁸¹ הנהוג עפ"י חק ונימוס הקיר"ה¹⁸², ובקנס מצד העובר לצד המקיים סך מאתים רובל סיג' לסקרב(?) הקיר"ה¹⁸³. כל הנ"ל נעשה בקגא"ס בכאהי"מ עפה¹⁸⁴ לפי דת חז"ל ובכאהי"מ עפ"י חק ונימוס הקיר"ה, בלי שום אפילאצי¹⁸⁵ לשום מקום משפט בעולם, ורשות לכל א' מאתנו לעשות קיום וחיזוק באיזה מקום משפט שירצה, ואף בלי ידיעת חברו.

ולראי' בעה"ח יום ד' כח כסלו תקע"ז לפ"ק

נאום אברהם בהמנוח מו' שלמה ז"ל רובאנאוויץ
ונאום צבי הירש בהמנוח מו' שלמה ז"ל

ע"פ הבקשה מהחתומי' דלעיל, נזדקקנו אנחנו ח"מ¹⁸⁶, ושמענו את כל הסכסוכים והטו"ת¹⁸⁷ שביניהם, עד שאמרו שלא נשאר ביניהם שום סכסוך שלא הניחו לפנינו ח"מ. ואחר שירדנו לעומק הענין כי טוב הוא לעשות פשר דבר ביניהם ע"פ אופנים אלו.

הבית עם כל הבנינים¹⁸⁸, ועם כל הפלייאץ¹⁸⁹, ועם הבית הקטן העומד מצד השני של שער החצר, ועם כל הבניינין]ם שבחצר, וכל הפלייאץ שבכל אורך החצר, עם מוצאיהם ומוכאיהם מתהום ארעא עד רום רקיעא, הכל כאשר לכל החלטנו למו"ה אברהם רובאנאוויץ דלעיל, בהחלטת ב"ד כתוקף מעשה בד"ח, בלי שום עורר וטוען בעולם, ורשאי מהר"א הנ"ל לעשות בהם כאות נפשו כאדם העושה בשלו ממש בלי שום מוחה ומערער ומעכב בעולם, במקח סך שלשת אלפים ומאתים רובל סיג'¹⁹⁰, דהיינו שישלם לאחיו מהר"ץ רובאנאוויץ הנ"ל סך אלף ושש מאות רובל ויסולק לזמנים, דהיינו שמנה מאות רובל יסולק מהיום עד סוף היריד דחורף דהשתא, דהיינו ארבעה מאות יסולק ביום א' ג' טבת הבע"ל, וארבעה מאות רובל יסולק עד סוף היריד, וסך שלש מאות בחצי אלול דהאי שתא, וסך שלש מאות וחמשים רובל בסוף יריד דחורף תקע"ח הבע"ל, וסך מאה וחמשים רובל בחצי אלול דשנת תקע"ח הנ"ל. וכשיסולק כל

175 חתומים מטה.

176 בנוסח הרוסי: בערקע.

177 בנוסח הרוסי: ברוכאוויטש.

178 טענות ותביעות.

179 קוצו של יו"ד.

180 בית דין חשוב.

181 קריאת תיבה זו אינה ברורה, והכוונה לקאנטראקט (חוזה).

182 על פי חוקי המדינה (הקיסר ירום הודו).

183 לקופת הממשלה (הקיסר ירום הודו).

184 בקנין גמור אגב סודר בכל אופן היותר מועיל על פי הדין.

185 ערעור.

186 חתומים מטה.

187 והטענות ותביעות.

188 הכוונה כנראה, לחדרים שניבנו לצד הבית הגדול.

189 השטח.

190 רובל סיגנציות. דהיינו שבסכום זה שמו את שווי כל החצר והבנינים שבו, ואותם יקבל מוהר"א הנ"ל אחרי שישלם לאחיו את מחצית מחירו.

הסך הנ"ל לזמנים הנ"ל הרי הבית הנ"ל עם כל הבניינים הנ"ל ועם כל הפלייאץ הנ"ל מוחלט למהר"א הנ"ל בק"ג מעכשיו. אכן באם שלא יסלק אפי' ראטי¹⁹¹ אחרונה, יומכר הבית לאחיו מוהר"ץ הנ"ל או לאחרים, והמעות של מהר"א הנ"ל יחזירו לו, בניכוי שכירות¹⁹² כפי ראות עינינו.

ובפירוש הותנה שניתן רשות לאחיו מהר"ץ לדור בבית קטן העומד לצד השני של השער משך שתי שנים, מסוף כלות היריד דהשתא עד סוף כלות היריד דשנת תקע"ט לפ"ק, בלי שום תשלומי שכירות לאחיו אפי' ש"פ¹⁹³. גם מחוייב אחיו מהר"א ליתן לו שתי קלייטין¹⁹⁴ אל העבר של הבית הקטן הנ"ל. ופרנסות יחזיק מהר"ץ מחי' של הורט¹⁹⁵, דהיינו למכור במדה גסה מא' טאפ¹⁹⁶ ולמעלה. ובלבד שלא ימכור בהקפה להערלים שנ"ח¹⁹⁷ למהר"א, אלא שיתנו מזומנים דוקא. ושכירות הבית הקטן הנ"ל ביריד לאורחים ושכר אכילתם¹⁹⁸. מלבד מכירת הש"ש והיי' ששייך למהר"א. גם רשות למכור מלח וטיטון, אבל לא קולעטשין והערינג וטאראן, כ"א למכור הערינג הורט, או לבע"ב בביתם, ולא בביתו בשום אופן בעולם.

חובות מן הרייסטרעץ מן העיר ומן הכפר עולה ס"ה אלף ושש מאות רובל, יקבל מהר"א ע"ע וישלם לאחיו סך חמשה מאות ושלושים רובל¹⁹⁹ לזמנים, דהיינו מאה וחמשים בחצי אלול תקע"ח לפ"ק, ושלוש מאות ושמונים רובל בסוף יריד תקע"ט לפ"ק.

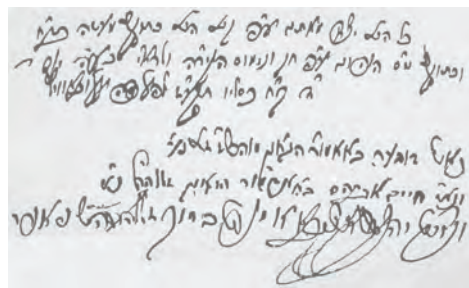
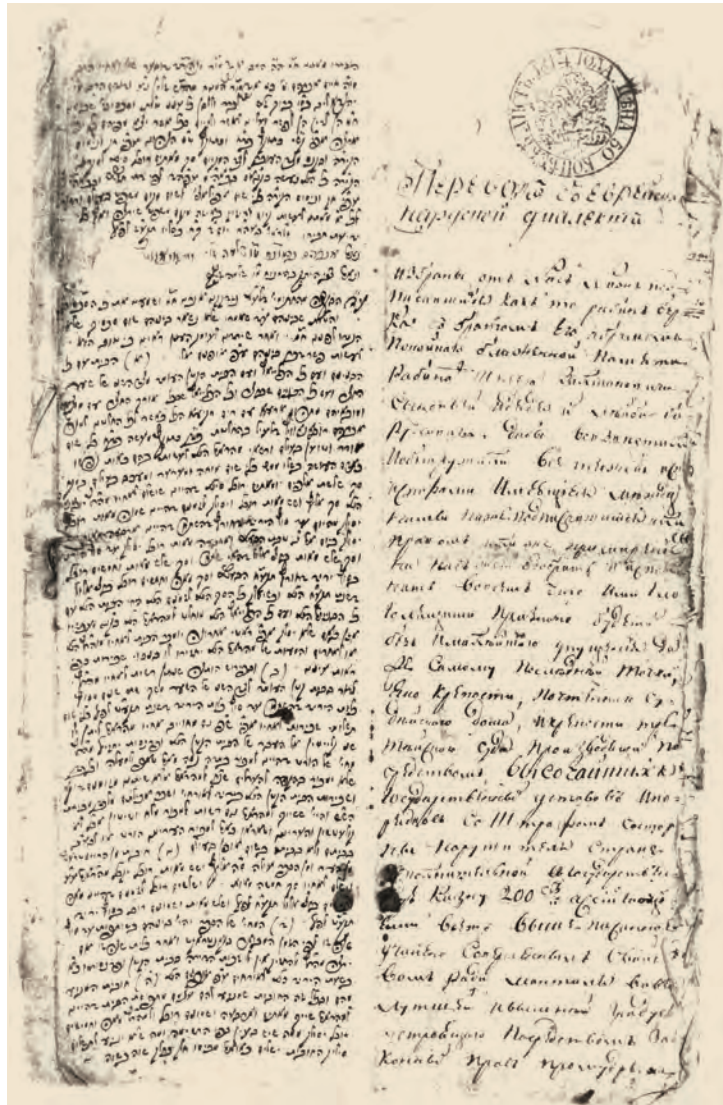
המחי' של הכפר יהי' ביניהם בשותפות עד סוף שנה זו, לפי הזמן המבואר בקאנטראקט, ואחר כלות שנה זו אם ירצה מהר"ץ להחזיק אין לו זכות הדירה בבית הקטן ופרנסותיו²⁰⁰, כ"א בשעת היריד כנ"ל לאורחים, ע"פ אופנים הנ"ל.

חובות המגיע מהם, ובכלל זה החובות שמגיע להם עצמם מתפיסת הבית²⁰¹, דהיינו למהר"א שייך מאתים וארבעה ושמונים רובל ולמהר"ץ מאה וחמישים רובל, יסולק ממה שיש בעין כפי הרשימה, ומה שלא יגיע לתשלום סילוק החובות ישלים כאו"א מכיסו חלק כחלק שוה בשוה.

כל הנ"ל יצא מאתנו ע"פ ק"ג²⁰² הנ"ל כתוקף מעשה בד"ח וכתוקף ט"ס(?) הנהוג ע"פ חק ונימוס הקיר"ה.

ולראי' בע"ה²⁰³ יום ד' כ"ח כסליו תקע"ז לפ"ק פה ק"ק לובאוויץ

נאו' דובער באאמו"ר הגאון מוהרש"ז ז"ל נ"ע
ונאו' חיים אברהם באאדמו"ר הגאון זללה"ה נ"ע
ונאו' יהודא ליב באאמו"ה ברוך זללה"ה שניאורי

- 191 תשלום.
- 192 כדי שלא יהיו המעות שנתן עד אז - הלואה, והשתמשותו בהחצר והבנינים - רבית.
- 193 אפילו שוה פרוטה.
- 194 כנראה הכוונה - מחסנים.
- 195 חנות סיטונאית.
- 196 סיה. מדת הלח ברוסיה.
- 197 שנסארו חייבים.
- 198 שגם זה שייך למוהר"ץ.
- 199 היינו שגביית החובות היא על מהר"א, ולכן ישלם עבורו למהר"ץ פחות מחציו.
- 200 שאם מהר"ץ ירצה להחזיק את עסק החנות של הכפר, אזי יפסיד את זכותו הנ"ל בעסק הבית הקטן.
- 201 כנראה הכוונה לחובות המשכנתא שיש על הבית.
- 202 קנין גמור.
- 203 באנו על החתום.

נ. שטר בוררות ע"י כ"ק אדמו"ר האמצעי

שטר הבוררות שלפנינו, בתיווך ובערבות ובחתימת כ"ק אדמו"ר האמצעי, דן במחלוקת שפרצה בשנת תקע"ו, בין מדפיס הש"ס בסלאוויטא לבין מדפיס הש"ס בקאפוסט. והיא כדוגמת המחלוקת המפורסמת שפרצה בשנת תקצ"ה, בין מדפיסי הש"ס בסלאוויטא לבין מדפיסי הש"ס בוילנא, ש"עשתה את כל הגולה כמדורת אש". וגם המחלוקת שלפנינו היא כדוגמת מחלוקת זו ממש, אך בקנה מדה מצומצם יותר.

מה שלא מפורסם כל כך הוא, חלקם של כ"ק אדמו"ר הזקן ושל כ"ק אדמו"ר האמצעי בכל אלו.

לפנינו סקירה תמציתית של השתלשלות הדברים, במשך השנים תק"ס-תקע"ו, שתועיל להבנת שטר הבוררות שלפנינו.

בשנת תק"ס, בתקופה שבין שני מאסרי כ"ק אדמו"ר הזקן, שלח את אחיו מוה"ר מרדכי, ואת חתנו מוה"ר שלום שכנא (אביו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"), אל הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב, לקבל ממנו הסכמתו להדפסת הש"ס והטורים בסלאוויטא.

ההסכמה נכתבה ב"ג תמוז תק"ס, על שם אחיו, ועל שם חתנו, של רבינו הזקן, ואילו שמו של רבינו הזקן לא נזכר בהסכמה זו, וגם לא בשאר ההסכמות שבש"ס וטורים הללו. וכנראה היתה השתתפותו בסוד באותו זמן.

הש"ס נדפס בסלאוויטא, במשך השנים תקס"א - תקס"ו²⁰⁴, והטורים במשך השנים תקס"א-ב.

בשנת תקס"ח, התחילה הדפסת הש"ס בשנית בסלאוויטא, ונמשכה הדפסתו עד שנת תקע"ג. גם בהדפסה זו לא נזכר שמו של רבינו הזקן, כי אם של המדפיס הרב משה שפירא, בנו של הרה"ק רבי פנחס מקוריץ ורבה של סלאוויטא.

העובדה הזאת, שהש"ס והטורים האלו נדפסו בשליחותו של רבינו הזקן, לא נתפרסמה עד שנת תקע"ה-ו, שזה היה כבר אחרי הסתלקות רבינו הזקן - בשנת תקע"ג.

כאשר מוה"ר מ שפירא מסלאוויטא הדפיס את הטורים - בשנים תקע"ה-ז, ואת הש"ס - בשנים תקע"ו-תקפ"ב, העתיק בתחלתם את שטרות מסירת כח וזכות ההדפסה, שכתב רבינו הזקן אל המדפיס הרב משה שפירא, בשנים תקס"ז-ח.

בקשר להדפסת הטורים כתב (נדפס באגרות קודש שלו סי' נג): "הנה מודעת זאת שהנקובים הנ"ל היו שלוחים ממוני ח[תום] מ[טה], ובכח והרשאה שיש לי מהנקובים הנ"ל, לאחר שחזרה שליחות למקומה, הריני מוסר ונותן כל כח וזכות מהסכמות הנ"ל לכבוד הרב המאה"ג המופלג בתורה ויראת ה' היא אוצרו בנן של קדושים כק"ש מוה"ר משה שפירא".

כלומר, אעפ"י שההסכמות ניתנו לאחי ולחתני, וא"כ מיהו אני שאתן שטר יפוי כח למדפיס להדפיס מחדש? אלא שכל מה שעשו היה בשליחותי, וא"כ אף שההסכמות הם על שמם, מ"מ הזכות ובעלות על רשיון ההדפסה הוא שלי. וכיון שהם סיימו את שליחותם, חזרה כל הבעלות אלי. ובכח זה הריני מוסר ונותן כל כח וזכות מההסכמות הנ"ל אל מוה"ר משה שפירא.

ובקשר להדפסת הש"ס כתב (אגרות קודש שלו סי' נה): "ע"י שלוחי מהימני דידי, ה"ה האחד ומיוחד אחי הרבני המופ' הנגיד מו' מרדכי נ"י וחד דעמיה הרבני המופ' המנוח מהרש"ש ז"ל, כידוע לכל, וכאשר יש בידי כתוב וחתום שהיו שלוחים ... ומעתה הנה כל יפוי כח וזכות מהסכמות הגאונים הנ"ל נתונים נתוני המה לכבוד הרב הנ"ל²⁰⁵".

204 על ש"ס זה הנדפס בסלאוויטא, במשך השנים תקס"א-תקס"ו, מסופר בפרטיות ב"מאמר על הדפסת התלמוד" של הרב"ן רבינוביץ, אך משום מה לא הבחין בפרטים העיקריים שבהסכמת הרה"ק רלו"צ מבא"ה, שאת הש"ס והטורים האלו לא הדפיסו מדפיסי סלאוויטא, ר' דוב בער ב"ר ישראל ור' דוב בער בר' פסח, מפי עצמם, אלא כלשון ההסכמה הנ"ל:

העיר ה' רוח טהרה להני שני אנשים אפרתיים ה"ה הרבני המופלג הוטיק מוה' מרדכי ב"מ ברוך מאורשא ודעימיה ה"ה הרבני ומופלג הוטיק מוה' שלום שכנא במוה' נח משטאלין להביא על מכבש הדפוס בסלאוויטא המעולה והמשובח שבכל הדפוסים שמדינתנו ש"ס ... טורים.

205 הש"ס נדפס כאמור בסלאוויטא בשנים תקס"ח - תקע"ג. אמנם הטורים לא נדפסו אז. בשנת תקע"א התחיל המדפיס מוה"ר ישראל יפה, להדפיס את הטורים בקאפוסט, והפסיק את הדפסתו אחרי הדפסת הכרך הראשון. אפשר שאח"כ התחיל שוב בהדפסתו ושוב הפסיק מיד. אח"כ האשים את מדפיסי סלאוויטא, שהם גרמו את הפסד הכספים שה"ל מוה' (ראה מה שדנתי בזה ב"כפר חב"ד" גליון 141 ע' 65).

ועדיין לא ידוע אם היתה מתנה זו, מאת רבנו הזקן אל המדפיס הרב משה שפירא, חלוטה וגמורה, או שמא השאיר לעצמו איזו זכות גם בהדפסת הש"ס בשנית. דבר זה לא נודע במשך זמן רב, עד אשר בשנת תרצ"ז נדפס, בקובץ התמים חוב' ה', צילום גוכתי"ק רבנו הזקן של מסירת כח וזכות הדפסת הש"ס הנ"ל, וכן נדפס שם מכתב מפורט מאת רבנו הזקן למדפיס הרב משה שפירא (נדפס גם באגרות קודש סי' נד), מתחלת קיץ תקס"ז. באגרת זו עומד רבנו הזקן על כך שיקדימו בהדפסת הטורים לפני הדפסת הש"ס: שהמדפיס הנ"ל רצה בהקדמת הדפסת הש"ס, ורק לאחר סיום הדפסת הש"ס נגש להדפסת הטורים בשנת תקע"ה. בהמשך האגרת הוא גם מזהירו על טיב ההגהה של הש"ס והטורים. אך הנוגע לענייניו הם פרטי השותפות בהדפסה, שהמדפיס צריך להתפשר בהם עם שלוחו של רבנו הזקן, וכך כותב לו בזה:

אך אחת שאלתי מאת כבוד מעכת"ה אותה אבקש, על אודות שכר אויף לאק המגיע לו חלק ששית מסך כל השסין עפ"י קשר הנ"ל. במטותא מיני' להתפשר על מזומנים עם אה' אחי הרבני המופ' הנגיד מ' מרדכי נ"י ועם מח' הרבני המופל' מו"ה שלום הנ"ל, כאשר שמת' דברי בפיהם, בכדי שיהי' למעכת"ה הרוחה לשכר פועלים, ועוד כמה טעמים אשר יפרשו שיחתי בפני מעכת"ה, נא ונא. וגם יתר פרטי הדברים שמת' בפיהם, ונתתי להם רשות והרמנא לעשות קשר של קימא עם מעכת"ה מחדש, שיבוארו כל פרטי האופנים בפירושו, כי השכחה מצויה, ועולם כמנהגו נוהג.

מהו פירושו של המונח "אויפלאק"? ר' חיים ליברמן מעתיק קטע זה בספרו אהל רח"ל (ח"ב ע' 448) וכותב על כך "אין ברור לי פירושו של המונח". מ"מ ברור שהוא קשור לשכר המגיע לרבנו הזקן עבור מסירת כח וזכות ההדפסה, ושע"פ הקשר שביניהם היה זה "חלק ששית מסך כל השסין". או שזהו השכר שניתן מאת רבנו הזקן אל המדפיס ר"מ שפירא. ובכל אופן הנה מחמת שותפות זו דן אתו רבנו הזקן גם על כל שאר פרטי ההדפסה וההגהה.

מזה באים אנו לעיקר המחלוקת שבין המדפיסים, ר"מ שפירא מסלאוויטא ור"י יפה מקאפוסט, בענין הדפסת הש"ס.

בשנת תקע"ו התחיל מוהר"י יפה להדפיס את הש"ס בקאפוסט. בתחלה הדפיס קונטרס עלים לדוגמה, שעל פיהם קיבל הסכמות רבות להדפסה, וכן מינויים (פערנומועראנטין) רבים לקניית הש"ס.

המדפיס מוהר"מ שפירא מסלאוויטא הרים מיד צעקה ורעש גדול כנגד הדפסת הש"ס בקאפוסט, בטענה שעדיין לא כלה זמן ההסכמות לש"ס שקיבל בשנת תקס"א ותקס"ח, שהרי בהם נגזר שלא יודפס שום ש"ס עד כלות משך חמשה ועשרים שנה, דהיינו עד שנת תקפ"ה (מיום כתיבת הסכמת שאר ההסכמות). וכן טען, שעדיין נשארו אצלו עותקים רבים מש"ס תקס"ח. ועוד טען שבכח יפוי כח הנ"ל, עדיין יש ברשותו להדפיס את הש"ס בהוצאה שלישית, בתוך עשרים וחמש שנים הנ"ל.

לעומתו טען המדפיס מהר"י יפה מקאפוסט, כי הוא יודע בברור שהמדפיס מסלאוויטא כבר מכר את כל הש"סין שלו, וא"כ נתבטל איסור הדפסת הש"ס, שהטילו הרבנים בשנים תקס"א-ב.

מחמת הקשר הישיר של כ"ק אדמו"ר הזקן עם הדפסת הש"ס בסלאוויטא, אשר ההסכמות הנ"ל הן עבורו (על שם שני שלוחיו) כנזכר לעיל, ואשר בעת הדפסה השנייה מסר רבנו הזקן את זכות ההדפסה למדפיס ר"מ שפירא (כנזכר בשטר הבוררות שלפנינו), ותמורת זאת הוסכם על נתינת "חלק ששית מסך כל השסין".

ומחמת העובדה שמוה"ר ישראל יפה מקאפוסט היה מגדולי חסידיו כ"ק אדמו"ר הזקן וכ"ק אדמו"ר האמצעי,

באו שני הצדדים לליובאוויטש, כדי שכ"ק אדמו"ר האמצעי ישתדל לפשר בינם. ושם נכתב ונחתם שטר הבוררות בפני כ"ק אדמו"ר האמצעי, שהוא היה גם האחראי והערב על קיום פסק דין הרבנים, כמבואר בשולי שטר הבוררות.

בשעה שהשטר הזה נכתב ונחתם, בחודש תמוז תקע"ו, עדיין לא הופיעה אף מסכת של הש"ס, לא בהוצאת קאפוסט ולא בהוצאת סלאוויטא.

מסיבה לא ידועה לנו, לא הועיל שטר הבוררות שלפנינו, ושניהם התחילו להדפיס את הש"ס הזה, מוה"ר משה שפירא הדפיסו בהוצאה שלישית של סלאוויטא, ומוה"ר ישראל יפה הדפיסו בהוצאת קאפוסט.

התאריך הראשון של ההסכמות להוצאת קאפוסט הוא - שלהי מנ"א תקע"ו (כחודש אחרי חתימת שטר הבוררות שלפנינו). והכרך הראשון של הוצאת סלאוויטא נדפס בשנת תקע"ז.

יחד עם הש"ס, הדפיס מוהר"י יפה בקאפוסט, גם את הלכות רב אלפס (קאפוסט תקע"ח), שעליו מתנוססת הסכמת הרה"ק מהרי"ל, בעל ה"שארית יהודה" - אחיו של כ"ק אדמו"ר הזקן.

ואף שבדאי לא חלק מהרי"ל על עצם תוקף ההסכמות שקיבל כ"ק אחיו אדמו"ר הזקן, ומסרם ביפיו כח לידי מוהר"מ שפירא מדפיס דסלאוויטא, לאסור להדפיס הש"ס במשך עשרים וחמש שנים.

מכל מקום ביאר מהרי"ל טעם אחר, להתיר את הדפסת הש"ס ע"י מוהר"י יפה מדפיס דקאפוסט, כיון שהגזירות וחרמות של רבני וואלין - אוקריינא שלא להדפיס הש"ס במשך עשרים וחמש שנים, איננו בתוקף לאסור על מדפיסי קאפוסט אשר ברוסיה הלבנה, ואינם חוסים תחת כח שיפוט של רבני וואלין - אוקריינא.

וכן כותב: "דבר ברור וידוע לפני כל יודעי דת שמצד הדין אין שום איסור בהדפסת הספרים להדפיס מה שכבר קדמוהו איזה מדפיס ... אלא דבזמן שאחר הרמ"א החילו לעשות ולתקן תקנות גדולות בחרמות ... מאחר שאינה תקנה קדומה וקבועה לדורות אלא שבעלי ההסכמה האלו גזרו בשעה ההיא ... לא חששו לגזרת חכמי מדינה אחרת ... אשר ע"כ על כל דברי האמת האלה נדרשתי לשאלת המדפיס ידידינו המופלג הוותיק ונגיד מוהר"ר ישראל יפה מקאפוסט ומצאתי לו היתר להדפיס ס' הרי"ף ומפרשיו ונושא כליו כתבנית אשר נדפס כבר בסלאוויטא וכרצונו יעשה ויוסיף איזה דבר חידוש להגדיל תורה, ולא יחול עליו שום עונש ח"ו וגזרת נח"ש מהרבנים חכמי הזמן שבאו בהסכמת הדפוס דסלאוויטא לא מיני' ולא מקצתי', ואדרבא אין כאן שום כו' כי כבר יצא בהיתר מפי גאוני וחכמי הזמן הקודמים ונתפשט ביד המדפיסים שלא לחוש ממדינה למדינה וטעמם ונימוקם עמם כמש"ל".

מוה"ר ישראל יפה הדפיס רק כמה מסכתות, ובין השנים תקפ"ב-ג עלה לארה"ק. היה ממיסדי הישוב החב"די בחברון²⁰⁶, ושם נפטר - לפני שבט תקפ"ט.

מעבר לדרך נרשם: "פסק דין שהי' בין הרב דפה ובין מדפיס דק"ק קאפוסט". מכך נראה שהעותק שלפנינו, הוא העותק שנמסר לידי מוהר"מ שפירא המדפיס בסלאוויטא.

הן אמת וצדק, בנידון הערער מהר"ר נפתלי מסלאוויטא, הבא מצד חותנו הרב המפורסם החסיד מוהר"ר משה שפירא, על הרב הנגיד מוהר"ר ישראל מדפיס דק"ק קאפוסט, בענין הדפסת הש"ס שהתחיל מוהר"מ הנ"ל בתוך משך גבול הסכמות הגאונים הניתנים להרב מהר"ם, ובראשם אומץ נתינות זכות יפוי כח והסכמתו של כבוד אדמו"ר הרב הגאון החסיד המפורסם מוהר"ר שניאור זלמן זצוק"ל.

כעת נגמר בין הצדדים, שיציעו טענותיהם בפני ב"ד של שלשה, ישבו על כסאות למשפט בק"ק סלאוויטא או בסמוך לה במדינות וואלין, ומוהר"י הנ"ל מחויב לשלוח לשם דיין א' מצדו, והרבני מהר"ם יברור לו דיין א' מצדו, ושני הנבררי' יבחרו לעצמם שליש המרוצה לשניהם. אמנם פן לא ישוו דעת הנבררי' בבחירת השליש, ע"כ נבחר כעת שלישי מהצדדים, ה"ה הרב הה"ג המפורסם אבד"ק דובנא²⁰⁷. וכל אשר יצא מפי הדיינים על הצדדים לאשר ולקיים בכל תוקף בלי שום גרעון. ובעוד שלא יוגמר הסיכסוך הנ"ל שביניהם, הן עפ"י פשר המרוצה להצדדים

206 על תקופתו זו, ראה המסופר ב"תולדות חב"ד בארה"ק" ע' נא וע' עד.

207 מוהר"ר חיים מרדכי מרגליות, מו"ס שערי תשובה על השלחן ערוך. הספר הנ"ל נדפס בשנת תק"פ, עם הסכמת רבינו, שמרבה בשבח המחבר והספר. וחזרה ונדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. ח"א ע' יא.

בעצמם והן עפ"י גמר דתה"ק²⁰⁸ עפ"י דיינים הנ"ל, אזי חלילה לשום א' מהצדדים להוציא שום כרך משסין הנדפסים מחדש מהדפוס שלו לשום קונה או משולח ואף למיגר בעולם²⁰⁹. אולם באם שיהי' עיכוב הגמר מצד א', הן מחמת מניעות שליחות הדיין מצד מוהר"י הנ"ל, והן מצד סירוב ברירות הדיין מצד הרב מוהר"ם, אזי איסור הוצאות הכרכים חל על המעכב לבדו לעולם, עד שיסיר העיכוב, וצד שכנגדו מותר לגמרי.

כ"ז נעשה בק"ג אג"ס בבד"ח²¹⁰ דלא כאסמכתא בת"ך ובפ"מ ובח"ח²¹¹ [...] ובביטול מודעי ומודעי דמודעי עד סוף כל מודעי דמודעי ובפיסול עידי מודעי כדרך שמבטלין בג"נ²¹² ובשבעה מפורשת עפ"י אוהיו"מ²¹³ ותיקון חז"ל. ולראיה באו הצדדי' בעצמם עה"ח לקיים כל הנ"ל יום ב כו תמוז תקעו לפק"ק פק"ק ליובאוויטש יצ"ו

נאום ישראל בלא"א מוהר"ר יצחק יפה זללה"ה

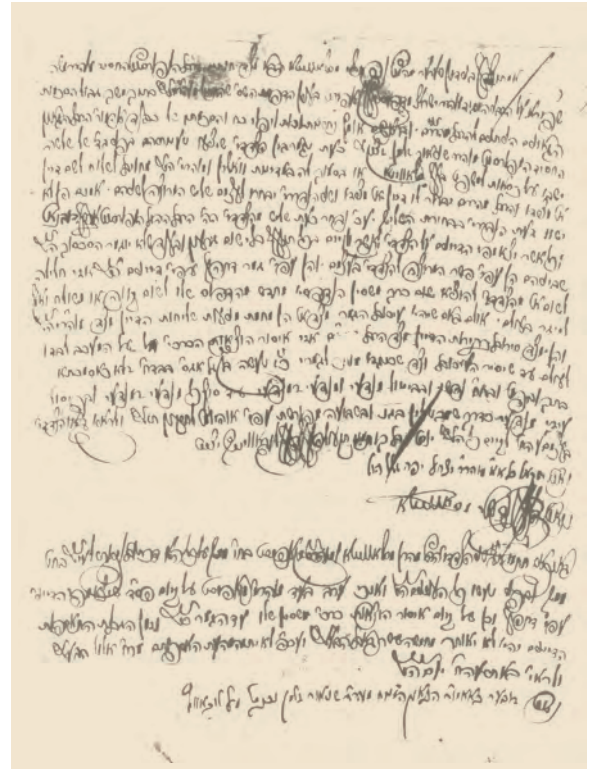
נאום [...] נפתלי מסלאוויטא

באנפואי חתמו א"ע שני הצדדים ה"ה מהר"ן מסלאוויטא ומוהר"י מקאפוסט בח"י ממש, על כל הא דכתוב ומפורש לעיל בח"י ממש, ובפני נעשו כל הענינים הנ"ל, ואנכי ערב בעד מוהר"י מקאפוסט על קיום פס"ד שיצא מפי הדיינים עפ"י דתה"ק, וכן על קיום איסור הוצאות כרכי' משסין לו עד הגמר כנ"ל.

וזמן הגבלת התאספות הדיינים יהי' לא יאוחר מחמשה עשר באב הבע"ל, ועכ"פ לא יתמהמה עת האספם מר"ח אלול הבע"ל.

ולראי' באתי עה"ח יום הנ"ל

נאום דובער באאמו"ר הגאון המנוח מוהר"ר שניאור זלמן נבג"ם מק' לובאוויץ

נא. אגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי, תיווך בעניני ירושת יתומים

לפנינו אגרת שכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי אל המ"ץ של העיירה, מוה"ר אברהם במוה"ר מרדכי, אשר ר' נחמן מעיירה זו נפטה, והשאיר יתומים. היתומים פנו אל רבנו שיתווך בינם בענין הירושה (יחד עם עוד חברי בית דין).

אחרי הדין תורה "יצא מאתנו בסדר וגמר נכון", וגם מינה הב"ד אפטרופסים על העזבון הזה, את המ"ץ הנ"ל, יחד עם עוד שנים מאנשי העיר, מו' שאול ב"ר אליעזר, ומו' יעקב ב"ר נפתלי.

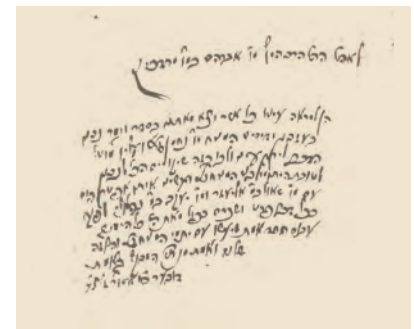
אח"כ פנה רבנו אל הרב המ"ץ, באגרת שלפנינו (א) ש"עליו מוטל הדבר ליתן עינו ולבו שיקויים הכל לנכון לטובת היתומים". (ב) שישכים המ"ץ להיות אפטרופוס על העזבון, יחד עם שנים הנ"ל מאנשי העיר.

הלשון שכותב "יצא מאתנו בסדר וגמר נכון", מורה שהיה זה דין תורה ע"י ג' דיינים, בראשות רבנו.

כך מצאנו גם לעיל פרק מט, שטר בוררות ופסק דין, אשר שלושת הדיינים שבו היו כ"ק אדמו"ר האמצעי, אחיו מוה"ר חיים אברהם, ודודו מהרי"ל מיאנאוויטש.

לאהו"ה הרב המ"ץ מו' אברהם במו' מרדכי נ"י

הן למראה עיניו כל אשר יצא מאתנו בסדר וגמר נכון, בעזבון ידידנו המנוח מו' נחמן ז"ל, ועליו מוטל הדבר ליתן עינו ולבו בזה שיקויים הכל לנכון לטובת היתומים בני המנוח ז"ל.

208 דת תורתנו הקדושה.
 209 אולי הכוונה לקבלת מנויים (פערנומערנאטין) חדשים על קניית הש"ס שיודפס.
 210 בקנין גמור אגב סודר בבית דין חשוב.
 211 בתקיעת כף ובפנים מועילות ובחרם חמור.
 212 בגטי נשים. ראה שו"ע אהע"ז סי' קלד ס"ג. ונתבאר לעיל פרקים מו-מח.
 213 אופן היותר מועיל.

ועשינו אותו אפרורופוס, עם מו' שאול ב"מ אליעזר, ומו' יעקב ב"מ נפתלי, לפקח בכל דבר פרט. ושכרם כפול מאת ה' כל הימים עבור חסד אמת שיעשו עם יתמי המנוח ז"ל.

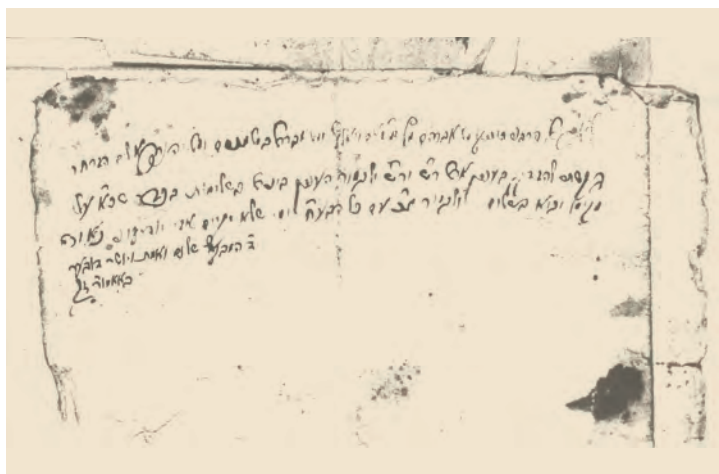
והי' זה שלום ואמת מנאי המבקש באמת

דובער באאמו"ר ז"ל נ"ע

נב. אגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי, להבטיח שהצדדים יקבלו את הדין

לפנינו אגרת שכתב רבינו אל כמה מאנ"ש. ומתוכן האגרת נראית הכוונה, אשר הנמענים האלה נתבקשו לדון בענין שבין ר"ש ובין ר"ש, ולא רצו לקבל זאת עליהם. על כך מבקשם רבינו להזדקק לד"ת זה ולגמור ביניהם בשלימות. וגם לגמור ולתווך עם בעלי החובות שלהם.

ועוד מוסיף וכותב, שאם הרבנים מתייראים שהצדדים יסרבו לקיים את הפס"ד, אזי יודיעו הדבר לרבנו, שישתדל להבטיח אשר שני בעלי הדין יקבלו עליהם את הדין.

לאהובי הרבני הותיק מו' אברהם מ"ץ
ומו' זאב וואלף
ומו' אברהם במו' מנחם
ומו' יהודא ליב הזרחי²¹⁴

בקשתי להזדקק בענין אה' ר"ש ור"ש, ולגמור הענין ביניהם בשלמות, בכדי שכ"א על מקומו יבוא בשלום. ולגמור ג"כ עם כל הבע"ח. ומי שלא יקיים אזי יודיעוני נא וכו'.

ד' המבקש שלום ואמת ויושר

דובער באאמו"ר ז"ל

נג. הבוררים ר' הלל מפאריטש ור' אהרן מבעליניץ

לפנינו ארבע אגרות, שכתב הרה"ק מהרי"ל [שהיה אח"כ אדמו"ר מקאפוסט], בחיי אביו כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, בענין דין תורה שהוצרך לו מאד²¹⁵.

הרה"ק מהרי"ל רצה לבחור ב"דיין" מצדו (בורר), בדין תורה זה, את הגאון החסיד מוה"ר אהרן ליפשיץ מו"ץ דק' בעליניץ²¹⁶, או הגאון החסיד המפורסם מוה"ר הלל מפאריטש (בעל פלח הרמון ועוד).

בעיקרון העדיף הרה"ק מהרי"ל, וכן רצה כ"ק אביו אדמו"ר ה"צמח צדק", שה"בורר" שלו יהי' החסיד רבי הלל מפאריטש; אלא שהיו בזה כמה מניעות, כדלקמן, ולכן בחר במוה"ר אהרן מבעליניץ, בהסכמת כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק".

הדין התחיל בקיץ תרט"ו, אשר באור לחמשה עשר באב כותב הרה"ק מהרי"ל, אל החסיד מוה"ר אהרן מבעליניץ, להודיעו אשר "דעתי בלי שינוי לבחור את רומע"ל לדין מצידו", ואשר לכן שולח לו את פרטי הטענות והגביית עדות שיעיין בזה.

שוב הוחלט אח"כ שה"בורר" מצדו של הרה"ק מהרי"ל יהי' הגאון החסיד המפורסם מוה"ר הלל מפאריטש (בעל פלח הרמון ועוד).

הרה"ק מהרי"ל, וגם אביו כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, כתבו אל רבי הלל הנ"ל, לבקשו שיסכים להיות הדיין מצדו, אמנם רבי הלל השיב על כך, "שזה ל"א שנה שנדר על דעת המקום, שלא יהי' דיין ולא בורה, כי אם שלישי".

214 ראה "תולדות משפחת זרחי", ב"אהלי ליובאוויטש" גליון ג ע' 32 ואילך.

215 פרטי הסכסוך שנזכרים במכתבים אלו, נשמטו מכאן.

216 אודותיו לעיל פרק לו.

ואף שלכאורה הוא יכול לישאל על נדרו זה, שאילו היה יודע שיהי' ד"ת שיהי' נוגע לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק לא היה נודר כן, מכל מקום הרי ההלכה היא ש"אין פותחין בנולד", ובפרט ש"גם כעת רוצה בנדרו" (בדיני-תורה אחרים שאינם נוגעים לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק), ואם כן אי אפשר לישאל על נדר זה; אלא אם כן יעיין כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ויכתוב בשו"ת למצוא דרך נכונה איך שיוכל "להתיר נדרו".

כ"ק אדמו"ר הצמח צדק עיין בהלכה זו וכתב שו"ת למצוא דרך להתיר נדרו (נדפסה בשו"ת צמח צדק חיו"ד סי' קפא). גם הגאונים החסידים המפורסמים מוה"ר יצחק אייזיק מהאמליא (בעל חנה אריאל ועוד), ומו"ה שניאור זלמן מווייליז²¹⁷, כתבו תשובות בנד"ז, לבאר הטעם שיכול רבי הלל להתיר נדרו זה (דבריהם הובאו בשו"ת צמח צדק שם).

בהמשך ביקש מוה"ר אהרן הנ"ל, לקבל את התשובות הנזכרות, שנכתבו בענין היתר נדרו של רבי הלל הנ"ל, ועל כך משיבו הרה"ק מהרי"ל "מקווה אני לקבל תשובת מהרי"א מהאמי' ואשלח לו. גם תשלום תשובת מהר"ז מווייליז".

שוב המשיך החסיד רבי הלל מפאריטש וכתב במכתבו, אודות גודל דוחק פרנסתו, "שאין ידוע איכות דחקו ופרנסתו כעת, ומוכרח לנסוע לדרכו תיכף אחר חנוכה הבע"ל. אך בשביל יוצאי חלציהם של רבותינו מחוייב להפקיר פרנסתו כו', ויקבל עליו בשמחה רבה, הגם שישתהה הרבה נסיעתו".

מכל מקום אינו מוכן אלא לנסוע לצורך זה, ו"לנסות בכל מיני יגיעות אולי יבא לעמק השוה בלא דינא ודיינא". משא"כ אם יבוא הדבר לידי דין תורה, "לא אעשה בשום אופן מה שנגד ה' אפי' כקוצו של יו"ד".

ולכן הוחלט להחליף את רבי הלל הנ"ל ברבי אהרן הנ"ל, שהוא יהי' הדיין מצדו של הרה"ק מהרי"ל, וגם כ"ק אדמו"ר הצמח צדק הסכים על זה.

הרה"ק מהרי"ל כותב לו כל זאת באור לד' מ"ח תרט"ז, ומסיים: "גודל בקשתי ממעלתו, כאמור, שיקבל מעלתו על עצמו להיות דיין מצדי בלי שום דחיי' ואמתלא בעולם, כי אין לי זולתו שראוי לעסק הלז, לכן לא סגי בלאו הכי".

נראה שהנושא עדיין נמשך זמן רב, ורק בתחלת הקיץ תרט"ז סוכמו הפרטים, ואז הודיע רבי אהרן הנ"ל את הסכמתו להיות הבורר של הרה"ק מהרי"ל, אשר כותב לו ביום ב' פר' נשא "החיי את נפשינו במה שממלא בקשתי לנסוע לדיין מצדי אי"ה, כי אין לי זולתו כלל".

נזכר לעיל, אשר החסיד רבי הלל מפאריטש "נדר על דעת המקום, שלא יהי' דיין ולא בורר, כי אם שלישי", ולא ביאר הטעם לנדר זה.

בשו"ת הצמח צדק דלקמן, מבאר טעמו בזה: "ועשה כן מפני סייג לדבר מצוה, שראה כי בזבל"א הבורר עושה לפעמים שלא כדת". וגם כאן לא נתברר די הצורך, מהו זה הדבר ש"הבורר עושה לפעמים שלא כדת".

אבל ראה רמ"א חו"מ סי' יג ס"א "שמנתוך שזה בורר לו א' וזה בורר לו א' הבעלי דינים צייתין להם, וגם הדיינים כל אחד מהפך בזכות אותו שברר אותו בכל מה שאפשר מצד הדין". ובסמ"ע שם (ס"ק ו) "כלומר אף שהדיינים המבוררים אין להם לעשות כמו שסברו הבעלי דינים, דהיינו שיעמדו במקומם לטעון עבורם".

ובפתחי תשובה שם (ס"ק ג) "ועיין בתשובת אא"ז פנים מאירות ח"ב סי' קנט שכתב, דאסור על פי הדין להקדים טענותיו תחלה לפני הבורר כו', כי זבל"א וזבל"א כל תורת דיינים עליהם, והאריך שם בתוכחת מגולה על קלקול הדור בענין זה".

דברי הפנים מאירות הובאו גם בכסף הקדשים סי' יז ס"ה, ומסיים: "ובזבל"א נוהגים לשמוע כל אחד מהצד שלו, אולי יש לומר דכשהתנו להכריע הפשר ע"י רוב הנבררים אין חשש כל כך, כי שלישי המכריע הוא שומע מב' צדדים כאחד, ועל ידי זה, קולא נשתרבב בכל פשרות. ואולי על ידי שברצונם קבלו על עצמם כנהוג להשמיע כל אחד לצד שלו".

אמנם הגאון החסיד רבי הלל מפאריטש לא רצה לסמוך על קולות אלו, ולכן נדר רבי הלל

217 הגאון החסיד הרב שלמה זלמן פאריטש, שהיה מו"ץ בוועליז, אח"כ בלעפליע ואח"כ בקריסלאווא. הוא הי' גיסו של האדמו"ר מהרי"ל מוקאפוסט, ששניהם היו חתני החסיד ר' שלמה פריידעס. אודותיו ראה בית רבי ח"ג פ"ח. קובץ יגדיל תורה נ"י. מח ע' עדה. מפתח לשו"ת צמח צדק (ע' קסט).

מפאריטש על עצמו שלא יהי "בורר", כדי להמנע מנסיון זה שעושים "לפעמים שלא כדת".

שלוש מאגרות אלו נכתבו אל מוה"ר אהרן הנ"ל, ובמעטפת האגרות נרשם: "לכבוד הרב המופלג המפורסם מו"ה אהרן נ"י, מ"ץ דק' בעליניץ", וכיו"ב.

הרביעית נכתבה אל אחיו מוה"ר זאב וואלף (ממוהילוב), אשר על ידו נשלחה אחת מאגרות אלו אל הרב מוה"ר אהרן הנ"ל לק' בעליניץ.

באותה תקופה לא היה הדואר מגיע לעיירות הקטנות, כי אם לעיירות הגדולות יותר הסמוכות להן. הדואר לליובאוויטש היה מגיע לבאבינאוויטש, וגם הדואר לבעליניץ היה מגיע לעיר הסמוכה לה.

הרה"ק מהרי"ל לא ידע לאיזה עיר צריך לשלוח את הדואר עבור בעליניץ, ולכן שלח את המכתב באמצעות אחיו מוה"ר זאב הנ"ל (במוהילוב), בבקשה שישלח את המכתב והמצו"ב לידי אחיו, וכשיקבל את המענה ישלחם אליו לליובאוויטש - ע"י הדואר בבאבינאוויטש. גם מבקש להודיעו לאיזו עיר צריך לשלוח המכתבים ישיר - עבור מוה"ר אהרן לבעליניץ.

א

[תרטן]

ב"ה אור ליום כ' חמשה עשר מנ"א

כ' ידידי מחו' הרב המופלג המפו' כ"ש מו"ה אהרן שי' וכאשלושי"ר²¹⁸

אחד²¹⁹ כבר נודע למעל' מעסק ... ואשר הוסכם ושלחתי את ר' דוד ממחנינו ... אולי יעשה ויפעול ר"ד הנ"ל איזה גמר על ד"ת. דעתי בלי שינוי לבחור את רומע"ל לדיין מצידו, ומקום הד"ת ג"כ לא רחוק יהי' ממחנה מעל', לא יותר מן ל' פרסאו' ואפשר קרוב יותר, ע"כ חלילה וחלילה למעל' למנוע מזה. וגם לפה"נ אני ג"כ אצטרך לנסוע למקום הד"ת.

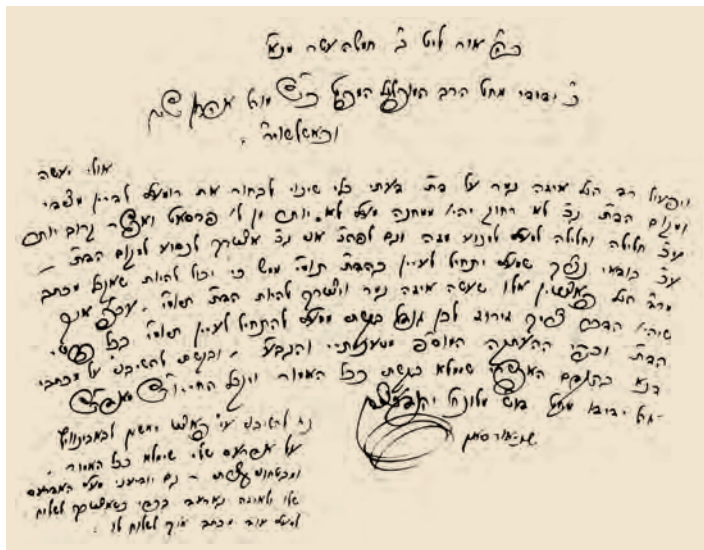
ע"כ בודאי נצרך שמעל' יתחיל לעיין בהד"ת תומ"י ממש, כי יכול להיות שאקבל מכתב מר"ד הנ"ל פאצטין אליו²²⁰ שעשה איזה גמ', ויצטרך להיות הד"ת תומ"י. עכ"פ איך שיהי', הדבר צריך זירוז. לכן גודל בקשתי ממעל' להתחיל לעיין תומ"י בכל פרטי הד"ת, וכפי ההעתקה המוס"פ מטענותי והגב"ע²²¹. ובקשתי להשיבני על מכתבי דנא בהקדם האפשרי שימלא בקשתי ככל האמור.

ויקבל החייוה"ש מאדה"ש אה' ידידו מחו' דו"ש מלונ"ה²²²

יהודה ליב שניאורסאן

נא להשיבני ע"י פאצט ראשון לבאבינוויץ²²³ על אדרעס שלי, שימלא ככל האמור, ומבטחוני קצרתני.

גם יודיעני מעל' האדרעס שלו ולאיזה גארעד²²⁴, בכדי כשאצטרך לשלוח למעל' עוד מכתב איך לשלוח לו.

218 וכל אשר לו שלום וישע רב.

219 אחרי דרישת שלומו.

220 באחד מימי הדואר הקרובים.

221 המוסגרת פה, מטענותי והגביית עדות.

222 החיים והשלום מאדון השלום, אהובו ידידו מחותנו דורש שלומו מלב ונפש חפצה.

223 עיירה הסמוכה לליובאוויטש, שלשם היה מגיע הדואר של ליובאוויטש.

224 איזוהי העיירה הסמוכה לבעליניץ, שלשם נשלח הדואר השייך לבעליניץ, שבה דר מוה"ר אהרן.

ואילו את האגרת שלפנינו שלח אליו ע"י אחיו מוה"ר זאב וואלף ממוהילוב, כדלקמן - האגרת אליו.

ב

ב"ה אור ליו' ג' ד' מ"ח תרט"ז לפ"ק

כ' ידידי עוז מחו' הרב המפורסם כ"ש מו"ה אהרן נ"י וכאשלושי"ר²²⁵

הנה אודות עסק ... ידוע לרומע"ל מהגמר שעשה משולחי ר"ד ממחנינו, שיהי' הרב ר' הלל נ"י מפאריטשץ דיין מצדינו, ושלחתי להרב הנ"ל שני מכתבים, וגם כאמור"ר שוי' כ' אליו וביקשו. והיתה תשו' בשני מכתביו, איך שזה ל"א שנה שנדר ע"ד המקום שלא יהי' דיין ולא בורך, כ"א שלישי כו'. ועפ"י ד"ת א"א להתיר, כי להתחרט כעת מנדרו אילו הי' ידוע לו שנוגע לכ"ק שוי' דוקא, אין פותחין בנו"ד²²⁶ כו'. וגם כעת רוצה בנדרו. רק אולי ימצא כ"ק שוי' דווקא בשו"ת להתיר נדרו, וזו"ז לא אעשה בשו"א מה שנגד ה' אפי' כקש"י²²⁷. רק אם יוגזר עליו שיסע לו... לנסות בכל מיני יגיעות אולי יבא לעמק השוה בלא דינא ודיינא. הגם שאין ידוע איכות דחקו ופרנסתו כעת, ומוכרח לנסוע לדרכו תיכף אחר חנוכה הכע"ל, אך בשביל יו"ח של רבותינו מחוייב להפקיר פרנסתו כו', ויקבל עליו בשמחה רבה, הגם שישתתה הרבה נסיעתו. עכ"ד של הרב הנ"ל.

והנה הוסכם אצלינו וכתבנו למשולחניו ר"ד, שעדיין הוא שם, וגם כאמור"ר שוי' כ' ל... שההכרח ולא סגי בלא"ה שירשה להחליף מצדינו הרב ר"ה הנ"ל על רומע"ל. גלל כן, כשאקבל תשובתו הסכמתו, גודל בקשתי מרומע"ל שיקבל ע"ע העסק לנסוע למקום הד"ת לדיין מצדינו ... גודל בקשתי ממעל' כאמור שיקבל מעל' ע"ע להיות דיין מצדידי בלי שום דחי' ואמתלא בעולם, כי אין לי זולתו שראוי לעסק הלז, לכן לא סגי בלא"ה. ולגודל בטחוני באהבתו האמיתית קצרת, והטרחת ג"כ לא יהי' מרובה כ"כ...

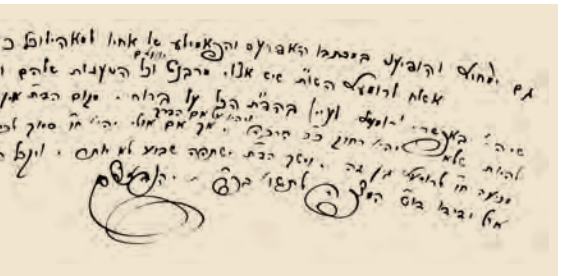
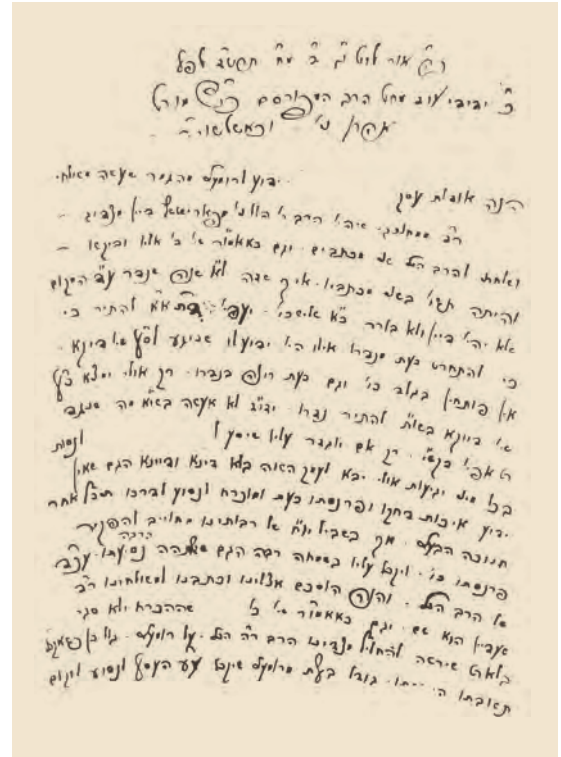
ע"כ יעיין מעל' בהד"ת תומי', וכשאקבל מכתב שנית מר"ד הנ"ל אם נגמר ומהו הפרטים ולא יזיזה זמן, אודיע למעל' ע"י ציר או מכתב עוה"פ, כפי שאראה מה שיכתוב אלי ר"ד הנ"ל ... ע"כ גודל בקשתי שישבינו רומע"ל בפאצט ראשון, בכדי תומ"י כשאקבל הרשאתו והסכמתו ... לא יהי' עוד שינויים ומניעות לרומע"ל ח"ו, ואז אשלח לרומע"ל על הוצאו' נסיעתו, ומסתמא שכירותו יסולק לרומע"ל ג"כ לפי כבודו, ובניתי חזק וכתבתי להחליף את הר"ה הנ"ל על רומע"ל, ולא ישונה עוד מחמת שכבר הבטיחני רומע"ל על נסיעה ועסק הד"ת הלז...

גם ימחול להודיעני במכתבו האדרעס והפאמיליע של אחיו²²⁸ למהאילוב, כי נשכח ממני, ואז אשלח לרומע"ל השו"ת שיש אצלי מרבנים גדולים, וכל המענות שלהם ושלי על ברוך, בכדי שיהי' באפשרי לרומע"ל לעיין בהד"ת הכל על ברוך.

מקום הד"ת אין ידוע עדיין, ויכול להיות שלא יהי' רחוק כ"כ הרבה, ויהי' על אם הדרך. אך אם יהי' ח"ו סמוך לברדיצוב, ג"כ לא יהי' מניעה ח"ו לרומע"ל גין זה. ומשך הד"ת ישתתה שבוע לא יותר.

ויקבל החיוה"ש מאדה"ש אה' ידידו דו"ש המצפה לתשו' בפ"ר²²⁹

יהודה ליב

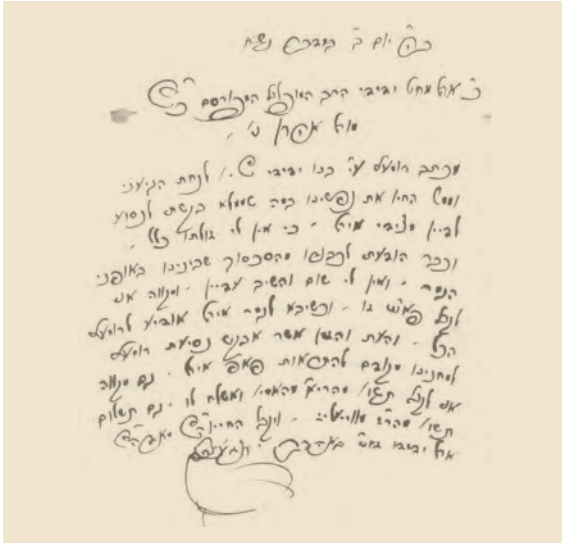
ג

ב"ה יום ב' נשא

כ' אה' מחו' ידידי הרב המופלג המפורסם כ"ש מו"ה אהרן נ"י

מכתב רומע"ל ע"י בנו ידידי שוי' לנחת הגיענו, וממש החי' את נפשינו במה שממלא בקשתי לנסוע לדיין מצדי אי"ה, כי אין לי זולתו כלל.

225 וכל אשר לו שלום וישע רב.
226 חכמים במשנה נדרים סד, א. טוש"ע יו"ד סי' רכח סי"ג.
227 וזולת זה לא אעשה בשום אופן מה שנגד ה' אפילו כקוצו של יו"ד.
228 מוה"ר זאב וואלף - כדלקמן האגרת אליו.
229 החיים והשלום מאדון השלום אהובו ידידו דורש שלומו המצפה לתשובתו [...].

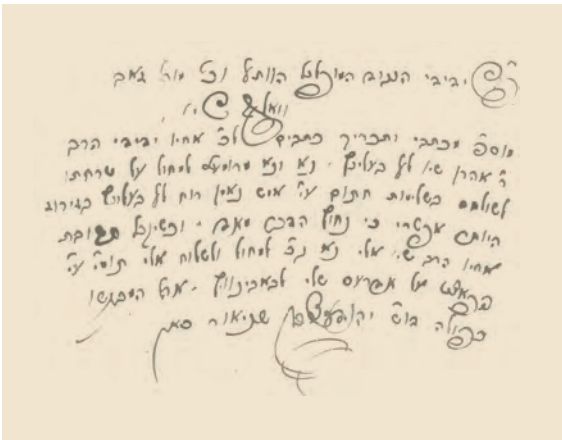

וכבר הודעתי לכבודו מהסכסוך שבינינו באופני הגמר, ואין לי שום והשיב²³⁰ עדיין, ומקווה אני לקבל פאצט²³¹ זו. וכשיבא לגמר אי"ה אודיע לרומע"ל הכל, והעת והזמן אשר אבקש נסיעת רומע"ל למחנינו מקודם להתראות פא"פ אי"ה.

גם מקווה אני לקבל תשו' מהרי"א מהאמ"י ואשלח לו. גם תשלום תשו' מהר"ז מווייעליז.

ויקבל החייוה"ש מאדה"ש אה"י ידידו דו"ש²³² באהבה

יהודה ליב

ד

פ"ש ידידי הנגיד המופלג הוותיק וכו' מו"ה זאב וואלף ש"י

מוס"פ מכתבי ותכריך כתבים לכ' אחיו ידידי הרב ר' אהרן ש"י לק' בעליניץ. נא ונא מרומע"ל למחול על טרחתו לשולחם בשלימות חתום ע"י איש נאמן רוח לק' בעליניץ, בזירוז היותר אפשרי, כי נחוץ הדבר מאד. וכשיקבל תשובת אחיו הרב ש"י אלי, נא ג"כ למחול ולשלוח אלי תומ"י ע"י הפאצט על אדרעס שלי לבאבינוויץ. אה' המבקשו כפולה דו"ש

יהודה ליב שניאורסאן

נד. שטרות – וועקסלאך מהעיירה ליובאוויטש

לפנינו 3 שטרות, הנהוגות באותה תקופה, ונכתבו בליובאוויטש בין השנים תרט"ו-תרח"י:
(א) וועקסל, כלומר המחאה פתוחה, שכל מי שיביאנה יקבל את כספו ליום מסויים. בדרך כלל היו משתמשים בזה סוחרים, שהיו זקוקים למעות ביום השוק, שילמו עבור סחורתם בשטר פתוח זה, אשר גם המוכר השתמש בוועקסל זה כמו מזומן, והאחרון שקיבל שטר זה, גבה אותו מכותב הוועקסל, ביום המיועד הרשום בו.
את הוועקסל הזה כתב ר' ישכר בער מלמד בליובאוויטש, בי"ב מ"ח תרט"ו.
(ב) שטר חוב, עבור ספר לקוטי תורה שקנה ר' נח משה ב"ר בנימין בליובאוויטש, עבור ביהכ"נ בדאקשיץ.

את השטר הזה כתב בט"ז שבט תרי"ח.

(ג) שטר חוב, כנראה עבור הלואה שקיבלו החסידים ר' יצחק חיים דובער ווילנסקי, ור' ארי' ליב ב"ר נחום נח, מאת אדמו"ר הצמח צדק, על מנת לסלקו עד ה' טבת תרי"ח. ואפשר שהיא התחייבות עבור מעמד לאדמו"ה.

החסיד ר' יצחק חיים דובער הלוי ווילענסקי, הי' אחד מגדולי החסידים בתקופת אדמו"ר הצמח צדק, אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ואדמו"ר מוהרש"ב נ"ע. אודותיו ראה פרדס חב"ד 5 ע' 61 ואילך.

230 תשובת הצד השני.

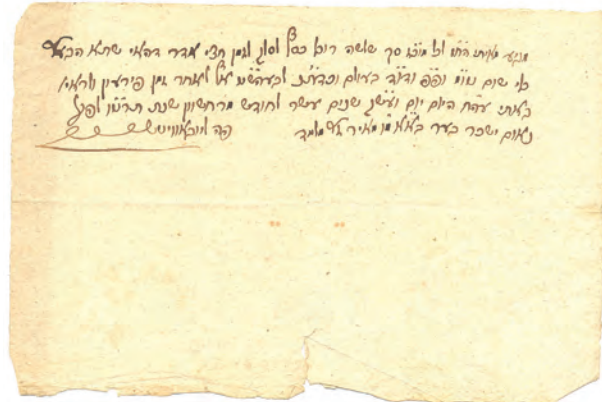
231 אקוה לקמן המענה שלהם בדואר הבא.

232 החיים והשלום מאדון השלום אהובו ידידו דורש שלומו.

שם מספר בנו ר' מיכאל ווילענסקי, כי הוא נולד בין השנים תקצ"ו-ה, והתחתן בן י"ח או י"ט. וכעבור איזה חדשים נסע לשהות בליובאוויטש. במשך תקופת שהייתם בליובאוויטש נכתב שטר חוב זה.

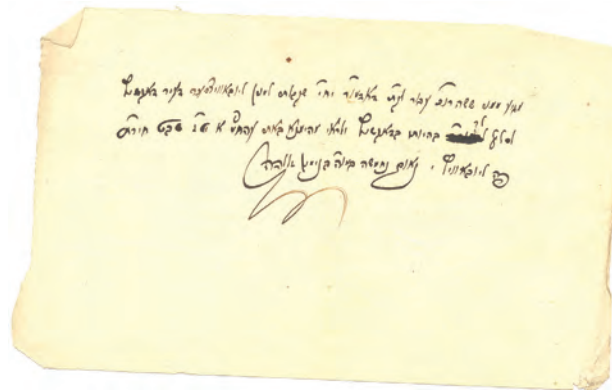
מגיע מאיתי הח"מ לכל מוכ"ז²³³ סך שלשה רובל כסף לסלק לזמן חצי אדר דהאי שתא הבע"ל בלי שום טו"מ ופ"פ ודו"ד בעולם וכדת"נ לבעהש"ט²³⁴ אף לאחר זמן פירעון²³⁵ ולראי' באתי עה"ח היום יום ועש"ק שנים עשר לחודש מרחשוון שנת תרט"ו לפ"ק

נאום ישכר בער בא"מ מ"ו מאיר ז"ל מלמד
פה ליובאוויטש

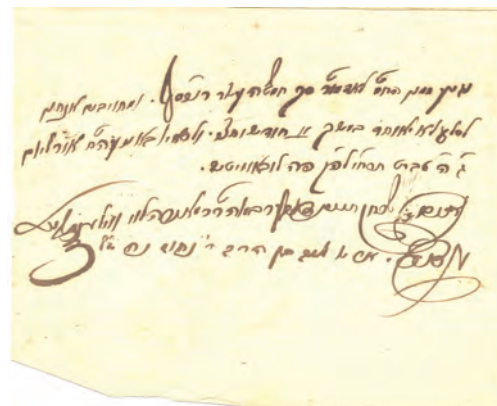
מגיע ממני ששה רז"כ עבור לק"ת²³⁶ דאדמו"ר יחי' שקבלתי למנין ליובאוויצסער דעיר דאקשיין לסלק ל[...]. בהיותו בדאקשיין ולראי' מהימנא באתי עהח"מ²³⁷ א ט"ז שבט חיר"ת פה ליובאוויטש

נאום נח משה במו"ה בנימין זללה"ה

מגיע ממנו הח"מ לאדמו"ר סך חמשה עשר רז"כסך, ומחויבים אנחנו לסלק לא יאוחר במשך א' חודש וחצי, ולראי' באנו עה"ח אור ליום ג' ה' טבת תרח"י לפ"ק פה ליובאוויטש

נאום יצחק חיים דובער במוהר"ר מאיר הלוי ווילענסקי ז"ל
ונאום ארי' ליב בן הרב ר' נחום נח ז"ל

233 החתום מטה לכל מוביל כתב זה.

234 טענות ומוענות ופתחון פה ודין ודברים בעולם וכל דין תוקף נאמנות לבעל השטה.

235 כלומר, שלא תקובל טענת "פרעת" אף לאחר זמן הפירעון.

236 לקוטי תורה, שנדפס בשנת תר"ח.

237 על החתום מטה.

ספרים, הדפסה והפצה

נה. הוצאה השלישית של סדור עם דא"ח

בה' אלול תש"ב, התקיימה חתונת החסיד הרב משה ע"ה אשכנזי, עם הרבנית דבורה ע"ה, בתם של החסיד הרב חיים אליעזר ע"ה קרסיק, והרבנית לאה לבית גורארי'. ביום החתונה קיבל החתן מתנה לכבוד החתונה: הוצאה השלישית של הסדור עם דא"ח¹, שנדפסה בקניגסברג, בשנת תרי"ב². על שער הסדור ישנה חותמת הבעלים "נחום יהושע ערשלער³ שו"ב דק"ק קעניגסבערג פר[וסיה]⁴". והוא גם זה שנתן את המתנה לחתן, בתוספת כיתוב על השער:

ב"ה ה' אלול תש"ב תל-אביב, לאלתר לגאולה⁴

תקבל את התשורה הקטנה – בכמות ורב באיכות לזכרון לשם כלולתכם, מידיד של משפחת כב' הרב קרסיק, ומכיר ותיק של משפחת גור-אריה. יתן ה' שהזווג יעלה יפה, ותזכו גם כן לחוג את שנת היובל לכלול[ל]תכם, כמו שאנו ב"ה חוגגים אותו.

נחום יהושע ב"ר צבי שו"ב דקאניגסבערג פר[וסיה], ורעיתו

בכ"ג טבת תשס"ח נפטר הרב משה ע"ה אשכנזי, והספר עבר לידי חתנו הרב נחמן יוסף שי' טווערסקי, והוא מסר אותו לידי הספרייה. בספרייה ישנם כבר 6 עותקים של הוצאה זו של הסדור, אמנם עותק זה הוא מפתיע במיוחד, וכדלהלן:

בעותקים הרגילים של הסדור הזה, לא נתפרש מקום הדפוס, רק כך כתוב בשער: "ועמלנו להגיהו בהגהה מדויקת עפ"י אותו שנדפס בברדיטשוב" (המילה "בברדיטשוב" מודגשת באותיות גדולות). אמנם הביבליוגרפים הבחינו מיד, שהסדור נדפס בקניגסברג. כך רושם פרידברג (בית עקד ספרים, ת. 1724: "קניגסברג תרי"ז"), והברמן (עלי ספר, שערי חב"ד מס' 144: "קניגסברג תרי"ח"). וכך משערים כל רושמי הספרים שאחריהם.

אמנם אחרי כל זאת לא יצא הדבר מידי ספק, ולכן נרשם ברשימת הדפוסים שבסוף הסדור עם דא"ח (הוצאת קה"ת): "י"א שנדפס בקניגסבורג".

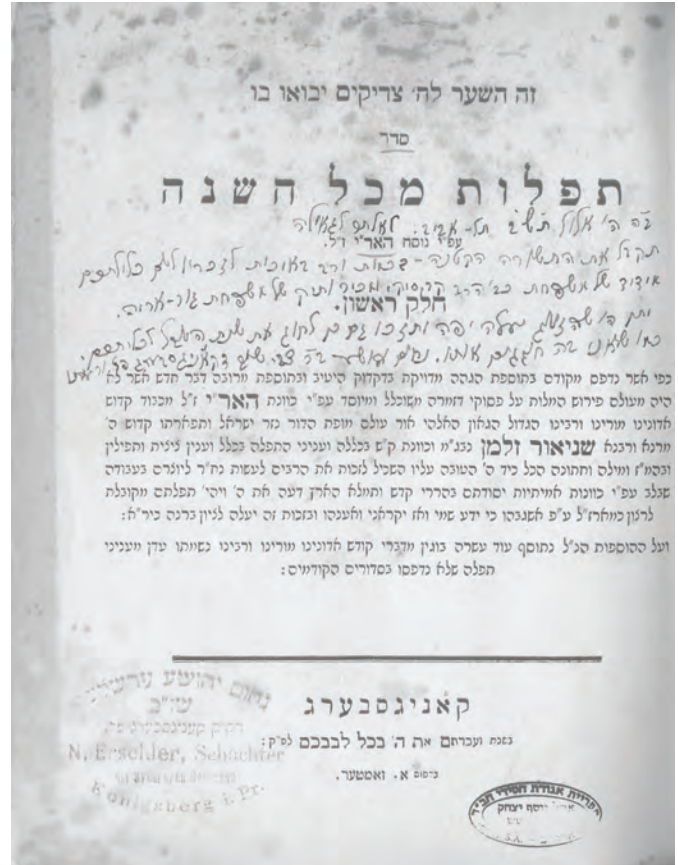
מכך למדים אנו שבכל עותקי הסדור הזה, שהיו לפני רושמי רשימות הספרים, לא נזכר מקום הדפוס על השער (וכן הוא בששת העותקים שבספרייה), ולכן הוצרכו להשערה זו.

אמנם בעותק שקיבל הרב משה אשכנזי ביום נישואיו, נוסף שער שני, שכל המילים שבו זהות לזה של השער הראשון (מלבד הפסוקים שמסביב לשער), אלא שבמקום השורה אודות ההדפסה בברדיטשוב, נתפרש כאן:

"קאניגסבערג, בשנת ועבדתם את ה' בכל לבבכם לפ"ק, בדפוס א. זאמטער".

ודבר זה אומר למדני, מדוע הוסיפו את השער השני הזה, הוזה לשער הראשון, ומדוע – רק בו נתפרש מקום הדפוס ושם המדפיס?

לשם הבנת הסיבה לכל זה, חייבים אנו לבאר תמיהה נוספת: מדוע נדפס סידור זה של רבנו

1 הוא סדור כ"ק אדמו"ר הזקן, עם דרושיו – ביאורי הסדור, הנחת כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי. את ההוצאה הראשונה הדפיס כ"ק אדמו"ר האמצעי, בקאפוסט בשנת תקע"ו, וההוצאה השנייה נדפסה בבארדיטשוב בשנת תקע"ח.
2 להלן נדון בשנת הדפסת הסדור הזה.
3 הוא חתום על מברק אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (אג"ק ח"ז ע' שטז), בנושא ילדי טהרן, בתור נציג "מרכז חב"ד" (איזור תל אביב).
4 שנה קודם, בקיץ תש"א, יצא כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בקריאה של "לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה".

הזקן, עם באורי חסידות, דוקא בפרוסיה - שאין בה רבים מחסידי חב"ד, ולא ברוסיה עצמה - ששם נמצאים רוב חסידי חב"ד.

הרקע לתופעה זו מבוארת ב"תורת חב"ד - ביבליוגרפיה - תניא"ע 72, מתוך דברי ר' חיים ליברמן:

"בתקופה זו - אחר גזירת הדפוסים בתקצ"ז - הוקמו דפוסים עבריים במדינת פרוסיה, בערים הסמוכות לגבול מדינת ליטא הרוסית, כגון: קניגסברג, יאהאניסבורג, מעמעל ודנציג. דפוסים אלו נועדו מלכתחילה לא ליהודי אשכנז אלא ליהודי רוסיה. והנהוג היה שלספרים שנתכוונו להעבירם לרוסיה כחוק, כלומה, להעבירם דרך תחנת המכס ודרך הצנזורה וכו', הדפיסו שערים רגילים עם שם המדפיס ומקום הדפוס ותאריך נכון, אבל היו ספרים שמטעמים שונים

נועדו להבריחם את הגבול, לספרים אלו הדפיסו שערים בהעלמת מקום הדפוס ושם המדפיס והתאריך, ובהרבה פעמים הדפיסו תאריך מזויף מוקדם בשנים הרבה, כדי שאם יתפסו על ידי המפקחים על הדפוס מטעם הרשות, יטענו שאלו הם ספרים ישנים שנדפסו שנים הרבה מלפנים במקום שאינו ידוע".

לכן גם בסדור הזה השמיטו את מקום הדפוס, וגם שינו את שנת הדפוס, שיראה כאילו הוא ספר ישן שנדפס בברדיטשוב, לפני גזירת הדפוסים: **בשנת ועבדתם את ה' בכל לבבכם לפ"ק** [תקצ"א].

כל זה הוא ברוב העותקים של הספר, אשר מטרתם היתה לצורך הבאתם ומכירתם ברוסיה. אמנם מספר מוגבל של העותקים היה עשוי עבור החסידים שבפרוסיה עצמה, או במדינות הסמוכות לה - מחוץ לגבולי רוסיה. ושם נתפרש על השער גם מקום הדפוס וגם שם המדפיס.

העותק שלפנינו הוא אחד מאלו שנדפס עבור יהודי קניגסברג. ואמנם שם נמצא ושם היה - אצל השו"ב של העיר קניגסברג, ר' נחום יהושע ערשלער. ולכן נשאר בו גם השער המקורי הנכון (אלא שנוסף בו גם השער המווסוה, שנדפס בעותקים הרגילים).

ניגש כעת לבירור שנת הדפוס:

זה ברור ששנת תקצ"א שניתנה בו אינה נכונה, שהרי הגזירה התחילה בשנת תקצ"ז, ורק אז התחילו להדפיס בקניגסברג, את ספרי החסידות עבור רוסיה.

ולכן שיער פרידברג (שם) שהוא משנת תרי"ז (על סמך מה?). ואילו הברמן (שם) הוסיף שנה, ורשם שהיא משנת תרי"ח (על סמך מה?). השערות אלו הועתקו אצל רוב רושמי הספרים שאח"כ. ועד האחרון, שגם וינוגרד (אוצר הספר העברי, קניגסברג 165) רושם: קניגסברג תרי"ז.

אמנם שם מספר 102 רושם וינוגרד פעם נוספת את הסדור הזה עצמו: "קניגסברג],

תרי"ב".

הוא בודאי הנכון, שהרי הפרט **"בשנת ועבדתם את ה' בכל לבבכם לפ"ק"** הוא תקצ"א (כדי לרמות את הצנזורה), ואם נמנה את שם ה' במילואו, שהוא בגימטרי' 26, יהי הפרט תרי"ב.

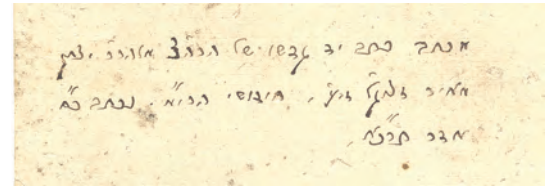
ואף שרושמי הקטלוגים שיערו שהתאריך זויף לגמרי, יחד עם מקום הדפוס; הרי לפנינו, שגם בשער השני, שבו נתפרשו מקום הדפוס והמדפיס אל נכון, גם בו מופיע תאריך שנה זו, שאינו מזויף כלל, אלא הוא התאריך הנכון: תרי"ב.

גם עובדה נוספת, נותנת מקום לשער ששנת הדפוס היא תרי"ב (ולא תרי"ז), שהרי מדפיס זה, אדאלף זאמטעה, הדפיס כמה ספרים בקניגסברג בין השנים תרי"א-תרט"ז (מעלות התורה, כבוד מלכים, ארחות חיים, קינות, שלחן ערוך, והגדה של פסח). ולע"ע לא מצינו שום ספר שהדפיס אחרי שנת תרט"ז.

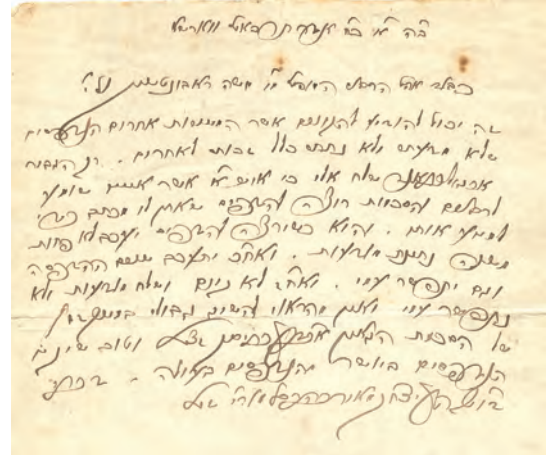
נו. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ

לפנינו מכתב שכתב אדמו"ר בעל חדושי הרי"מ⁵, שאודותיו כותב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

מכתב כתב יד קדשו של הרה"צ מוהר"ר יצחק מאיר זצוק"ל ז"ע, חידושי הרי"מ. נכתב כ"ח אדר תרכ"א.

וז"ל האגרת:

ב"ה א' כ"ח אדר תרכ"א וארשא

כבוד אה' הרבני המופל' מו' משה ראבינטישין נ"י

זה יכול להודיע להקונים אשר המשניות אחרים הנדפסים שלא מדעתי ולא נתתי כלל זכותי לאחרים. רק הגביר ארגולבראנד שלח אלי כי איש א' אשר איננו שומע לרבנים והסכמות רוצה להדפיס, שאתן לו מכתב כדי למנוע אותו, והוא כשירצה להדפיס יעכב לא פחות משנה נתינת מודעות, ואח"כ יתעכב שנים ההדפסה וגם יתפשר עמי. ואח"ז לא קיים ושלח מודעות ולא נתפשר עמי. ואין מהראוי להשיג גבולי במשך זמן של הסכמת הגאון אבד"ק בריסק זצ"ל, וטוב שיקח הנדפסים ביושר מהנדפסים בעולה.

דברי דו"ש הק' יצחק מאיר בהרב מור"י ז"ל

ותוכן הדברים הוא:

בשנים תרי"ג-ז הדפיס בעל חדושי הרי"מ, עם עוד שני מו"לים, את המשניות עם הפירושים שבהוצאת ווילנא, בהוספת פירוש המשניות להרמב"ם ועם תוספת רבי עקיבא איגה. את שני החלקים הראשונים הדפיסו בדפוס של באמברג, ואת שאר החלקים בדפוס של שריפטגיסער.

להדפסה זו קיבלו הסכמת: (א) ר' חיים דודזאהן מווארשא. (ב) ר' ישעי' מושקאט מפראגא. (ג) ר' יעקב מאיר פאדווא מבריסק דליטא. השתים הראשונות נדפסו בסדר זרעים, והשלישית בסדר מועד.

שלוש ההסכמות ניתנו בשנת תרי"ג, ובשלשתן אוסרים הם על מדפיסים אחרים להדפיס את המשניות משך שש שנים.

מ"מ יש חילוק יסודי בין הסכמות רבני ווארשא ופראג, שהם כותבים "משך ששה שנים רצופים מיום דלמטה", לבין הסכמת הרי"מ מבריסק, שכותב "משך ששה שנים מיום כלות הדפוס".

כי ההסכמות נכתבו בשנת תרי"ג והדפסת המשניות נמשכו עד שנת תרי"ז, אם כן חל האיסור של רבני ווארשא ופראג עד שנת תרי"ט (שש שנים משנת תרי"ג) והאיסור של הרי"מ מבריסק עד שנת תרכ"ג (שש שנים משנת תרי"ז).

5 מכתבים נוספים ממונו - לעיל פרק מד ולקמן פרק קמו.

אחר הדפסת שני החלקים הראשונים, ערער ר' בנימין וואלף, בנו של רבי עקיבא איגה, על הדפסת תוספת רבי עקיבא במשניות אלו. אמנם רבני ווארשא ופראג הנ"ל כתבו שאין לו טענה צודקת. פסקם זה נדפס בסדר נשים, ובסדר נזיקין נדפסה נתינת הרשות של הרב"ו הנ"ל להדפסת התוספת הנ"ל בהוצאה זו.

בשנת תרכ"א התחיל להדפיס מחדש את המשניות הללו, המדפיס ר' אברהם אבלי מארקסאהן, אשר הקים מחדש את דפוס באמבערג הנ"ל. הוא הדפיס אותו שלא מדעת בעל חידושי הרי"מ ובלי קבלת רשותו.

המדפיס ר' שמואל ארגולבראנד פנה אל בעל חידושי הרי"מ, בהצעה שיתן לו נתינת כח בכתב, שעי"ז יוכל לעכב את ההדפסה ע"י מארקסאהן, והבטיח שלפועל לא ישתמש בנתינת כח זו להדפיס את המשניות בעצמו, עד אשר יתפשר עם בעל החידושי הרי"מ.

לפועל התחיל גם הוא להדפיס את המשניות באותה שנה. וע"ז כותב באגרת שלפנינו, שלא כדאי לקנות לא את המשניות של מארקסאהן ולא את אלו של ארגולבראנד, כי שניהם נדפסו לפני תום "משך זמן של הסכמת הגאון אב"ד בריסק", רק מאלו הנדפסים ביושר.

ומענין לענין: בנו של האדמו"ר בעל חדושי הרי"מ מגוה"ר אברהם מרדכי, התעסק בהכנת והדפסת מהדורה מושלמת של שולחן ערוך אדמו"ר הזקן, בווארשא תקצ"ח ואילך, שהיא ההדפסה הראשונה של שולחן ערוך אדה"ז בפולין, ובזה החדיר את לימוד שולחן ערוך הרב בחוגי החסידות בפולין.

מוה"ר אברהם מרדכי היה אז עדיין אברך צעיר לימים, ומסתבר שיעקר ההכנה לדפוס היתה ע"י אביו בעל חדושי הרי"מ, שהתעסק באותה תקופה בהכנת והדפסת ספרים.

בשער הספר: נדפס כעת בהרבה מעלות טובות שלא היו בראשונים, במצות והוצאות השותפים ה"ה האברך המופלג הגביר כבוד מוה"ר אברהם מרדכי בהרב החריף המפורס' כש"ת מוה"ר יצחק מאיר נ"י מפ"ק...

ובהסכמת הרב מוה"ר שלמה זלמן מווארשא: היות שהציעו לפני שהרבני המופלג האברך מוה"ר אברהם מרדכי בהרב המפורסם מוה"ר יצחק מאיר נ"י מפ"ק, בשותפות עם הרבני המופלג מוה"ר יהודה צבי במוה"ר דוב נ"י מפ"ק, החלו להדפיס מחדש ספרי ש"ע מהגאון החסיד מוה"ר שניאור זלמן זצ"ל, וביקשו ממני להיות בתומכי ידם בהסכמה שלי...

נז. הדפסת הלקוטי תורה ע"י הרשב"ץ

את המכתב שלפנינו כתב האדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, אל המשפיע החסיד ר' שמואל בצלאל [הרשב"ץ] שעפ"ל, בקשר להדפסת הלקוטי תורה על ידו, בהוצאה השניה בשנת תרכ"ו.

מכתב זה הוא אחד מהמכתבים האחרונים שנכתבו ע"י מהרי"ל, בכ"א מנ"א תרכ"ו, כחודשיים וחצי לפני הסתלקותו בג' מ"ח תרכ"ז.

בשער הוצאה הראשונה של הלקוטי תורה, שנדפסה בזיטאמיר בשנת תר"ח, נאמר "הובא לבית הדפוס במצות ובהוצאות האחים המופלגים הוותיקים כבוד מהו' יהודה ליב נ"י, ומהו' חיים שניאור זלמן נ"י, בני הרב מוה' מנחם מענדיל נ"י". וגם בהסכמות נזכרו האחים הנ"ל.

בשער הוצאה השניה, שנדפסה בזיטאמיר בשנת תרכ"ו, נאמר "הובא לכה"ד ע"י ר' שמואל בצלאל נ"י ב"ר שלום שבתי שעפ"ל". בהוצאה זו חזרו ונדפסו ההסכמות של שנת תר"ח, אבל נשמטו שמות בני אדמו"ר ה"צמח צדק".

אמנם בהוצאה השלישית, שנדפסה בוילנא בשנת תרל"ח, נאמר "אלה המה חתימות כבוד הרבנים גדולי גאוני זמנינו שליט"א, אשר גזרו אומר שלא להדפיס את הספר הקדוש הזה בלי רשות נכדי המחבר האחים הרבנים שליט"א בני כ"ק אדמו"ר הגאון מרנא ורבנא מנחם מענדל נבג"מ, המביאים לביה"ד, אשר למוענם גדרו הגדר".

ותוכן הענין הוא, שבזיה באו להודיע, שגם ההדפסה השניה, וההסכמות שניתנו עליה, היתה למען בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"; אלא שכיון שהדפסה זו היתה בחדשי קיץ תרכ"ו, חדשים אחדים אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" ב"ג ניסן תרכ"ו, לכן לא רצו להזכיר את שמות בניו הקדושים שמסרוהו לדפוס, ונזכר רק העוסק בהכנה לדפוס, הוא הרשב"ץ.

וזהו גם תוכן האגרת שלפנינו, שבה כותב מהרי"ל אל הרשב"ץ, ואשר בצירוף אליה שולח "סך מאה רוכ"ס על חלקי הדפסת הס' לק"ת", וכן מצרף לה "צעטיל ארוך" – בקשר לפרטי ההדפסה (שלא הגיע לידינו).

[תרכ"ו]

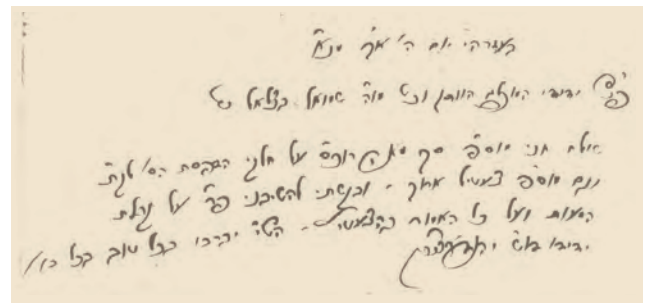
בעזרה"י יום ה' א"ך מנ"א

פ"ש ידידי המופלג הוותיק וכו' מו"ה שמואל בצלאל שי

שולח אני מוס"פ סך מאה רוכ"ס על חלקי הדפסת הס' לק"ת, וגם מוס"פ צעטיל ארוך, ובקשתי להשיבני פר"ע על קבלת המעות ועל כל האמור בהצעטיל.

הש"י יברכו בכל טוב בכל כו'

ידידו דו"ש

יהודה ליב

נח. חשבון הדפסת הלקוטי תורה – תרס"ד

את ההוצאה החמישית של הלקוטי תורה⁸, הכין ומסר לדפוס כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, בשנת תרס"ב, ונדפס בשנת תרס"ד.

7 פרטיות.

8 אודות ההוצאות הראשונות של הלקוטי תורה – ראה לעיל פרק הקודם.

העתק החוזה בתאריך י"ט אדר תרס"ב, שנחתם ע"י כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ונציג בית הדפוס - נדפס באגרות קודש שלו ח"ג א' שלג-ה, ותצלמו - בהוספות להוצאות החדשות של הלקו"ת (קמז, א).
בהוצאה זו נוספה "מודעה רבה":

וזאת הננו להודיע אשר ת"ל הוספנו עתה להגיה את כל הדרושים אשר בספר הקדוש הזה בהגהה מדוייקת מאד ונתקנו הרבה תיקונים נחוצים אשר בעזרת השם יתברך יאירו עיני העוסקים בו להאיר נפשם באמיתית הכוונה. גם נתוספו הרבה הגהות אשר היו מוכנות לדפוס ובשגגת המעתיקים נשמטו בדפוס הראשון ואחריו בכל הדפוסים. את ההגהות האלה הוספנו עתה. ההגהה רוב גדול הוא מגוף כתי"ק. ואשר אינו נמצא אצלנו גוף כתי"ק הגהנו מהרבה העתקות אשר נמצא אצלנו ואשר השגנו העתקות נאמנות שיכולים לסמוך עליהן. ואחר כל זה יגענו הרבה לברר וללבן ביגיעה עצומה ובזהירות יתירה בשיקול הדעת לכוון בעזרתו יתברך אל אמיתית הדבר. ובאשר אי אפשר לדפוס בלי טעות כלל, ואחר רבוי ההשתדלות הן מצדנו והן מצד המדפיסים נמצאים עוד איזה טעותים לזאת עשינו לוח התיקון בסוף חלק הב'.

אודות החלטתו זו, להגיה ולמסור לדפוס את הלקו"ת, כתב באגרת ו' אייר תרס"ב (שם ע' שדמ):

כעת מי שרוצה בלקו"ת משיג ביגיעה עבור ה' או ו' ר"כ, ויש משלמים יותר, והוא בנין שלם גם אצל הבינונים, וכ"ש כו', ועתה יעלה בערך לא יותר מב' ר"כ, ואפשר פחות, ויהי אי"ה מוגה בטוב.

ההגהה נעשתה ע"י ר' שמואל סופר (רבינוביץ) וע"י רבנו, כפי שכותב אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, באגרת כ"ו שבט תרס"ד (אג"ק ח"ד אגרת תתנג):

בדבר הלקו"ת יכולים לשלוח להם מה שהגהתי מהס' דברים, ויתחיל להדפיס, והמותר מס' דברים תשלח אלי לפה^ו ואראה להגי[ה] אי"ה ואשלח לליוב[וויטש] או ישר לוילנא. אמנם בהחלק שה"ש א[יני] י[ודע] אם כדאי לתקנו עתה, שיומשך זמן הרבה עד שיגי[ה] ר' ש[מואל, סופר]. ועד שאראה אני ומ"מ טוב שיגי[ה] ר"ש עתה, וישתדל למהר במלאכתו, וכל כמה שיגי[ה] תשלח אלי ע"י בענדראל, ואני אשלחם אי"ה ישר לוילנא.

ובט"ז אדר תרס"ד (שם אגרת תתסג):

ולפלא לי שלא קבלתי עד עתה הדפים האחרונים מס' דברים, שעוד לא ראיתי התיקונים, וגם לא הדעתי אם שלחתי את הדפים המתוקנים לוילנא.

ובר"ח ניסן (שם אגרת תתסה):

את הדפים מהלקו"ת, שלפי מכתבך אתה שולח אותם לפה, לא קבלתי. וגם קונט' ההגהות לא הסגרת בהמכתב. אמנם בימים אלו, קודם נסיעתי, לא הי' באפשרי לעסוק בזה, גם אם הייתי מקבלם.

לפני ההדפסה פנה רבנו במכתב (ע"י כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע), אל אחדים מנכדי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (שם אגרת תתנג):

נצטוייתי מכ[בוד] א[דוני] א[בין] שי' לכתוב לכת"ר שי', כאשר ברצונו להדפיס ס' הלקו"ת, ובדעתו למוכרו אי"ה בל"נ על קרן כמה שיעלה, למען שיהי' מצוי אצל אנ"ש, ולזאת ייטיב נא כתר' להודיעני בהקדם אם יקח ספרים, וכמה יקח, למען נדע כמה להדפיס.

לפי ההסכם, נשארו הפלטות שייכים אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ושומרים בידי המדפיס במשך שנים רבות.
 בכ"א מנ"א תרע"ח (בתקופת ימי מלחמת העולם הראשונה, כשרבנו גר בראסטוב), כתב (אג"ק ח"ה אגרת א'צו) אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

השטאראטיפים מהלק"ת והתניא¹⁰ הם שלמים, ובד"כ כל בית הדפוס הוא בשלימות.
 ומפלטות אלו הדפיסו את הלקו"ת בפעם הששית, בשנת תרפ"ח".
 לפנינו החשבונית של בית דפוס ראם, להדפסת הלקוטי תורה בהוצאת ווילנא תרס"ד:

7 Juni 1904 wilna

ח' מנ"א תרס"ד

חשבון הדפסת ספר לקוטי תורה לאדמו"ר זצ"ל על ויקרא, במדבר, דברים ושה"ש

413.10	אף ¹² נייר על 1900 עקז' לקוטי תורה ויקרא במדבר" 40 ^{1/4} ב ³⁷ (נייר לזאקלאדקע ¹⁴ של הנ"ל) 5.40 ¹⁵ - 76 ^{1/2}
20.65	" 5% איינפאלל ¹⁶
164.00	" שכר הדפסה בעד 2000 עקז' (בהכלל 100 עקז' רעגאל) ¹⁷ 40 ^{3/4} ב' (בהכלל זאקלאדקע), 2 ¹⁸ - 82
855.75	" שאטץ ופלאטין בעד 40 ^{3/4} ב' (בהכלל זאקלאדקע) 21 ¹⁹
26.00	" שכר עטיפה ²⁰ בעד 2068 עקז' ²¹
315.90	" נייר על 1500 עקז' לקוטי תורה דברים ושה"ש פער 39 ב' (בהכלל זאקלאדקע) 5.40 - 58 ^{1/2}
15.80	" 5% איינפאל
126.00	" שכר הדפסה 1600 עקז' (בהכלל 100 עקז' רעגאל) פער 39 ב' (בהכלל זאקלאדקע), 2 - 63
819.00	" שאטץ ופלאטין בעד 39 ב' (בהכלל זאקלאדקע) 21 ²²
20.80	" שכר עטיפה בעד 1600 עקז' 13 כל חלק

10 שהדפיס כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בשנת תר"ס.

11 אודות פרטי ההדפסה הזאת, ראה זכרון לבני ישראל ע' קל-קלג.

12 עבור.

13 עבור נייר בשביל 1900 עותקים של לקו"ת חלק ויקרא במדבר, שהם 40 ורבע גליונות.

14 משכון, עירבון?

15 1900 עותקים של 40 ורבע בויגן, יוצא בס"ה 76 וחצי אלף בויגן. כל בויגן, לכל 1000 עותקים, עולה (עבור הנייר) 5.40 רובל, יוצא הס"ה: 413.10 רובל.

16 פחת (הנייר שמתקלקל) 5% מתוך 413 הוא 20.65.

17 בסך 2000 עותקים, נכללים 1900 על נייר רגיל (שבשורה הקודמת), וגם 100 עותקים על נייר רעגאל.

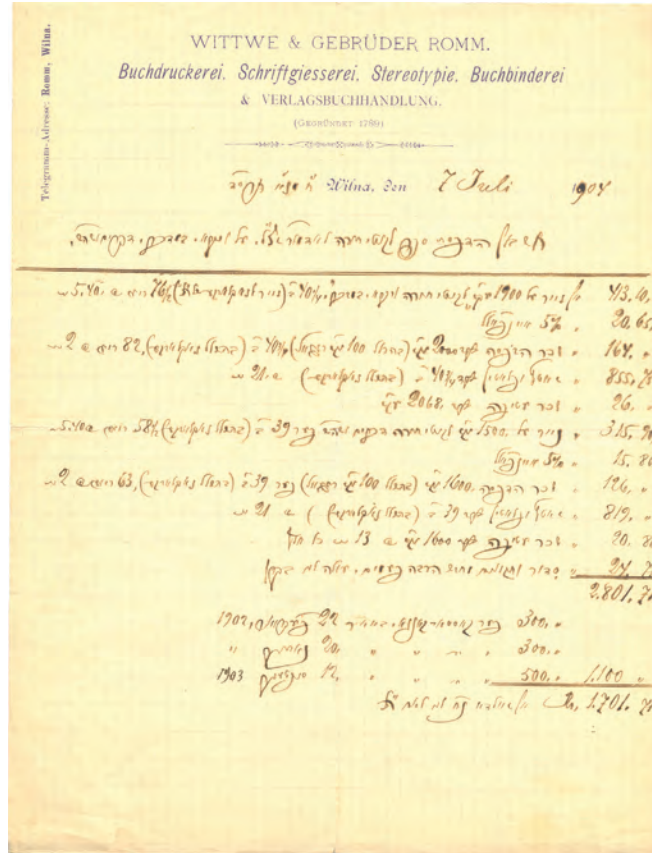
18 2000 עותקים של 40 ושלושת רבעי בויגן, יוצא בס"ה קרוב ל-82 אלף בויגן. כל בויגן, לכל 1000 עותקים, עולה (עבור ההדפסה) 2 רובל, יוצא הס"ה: 164.00 רובל.

19 כל בויגן 21 רובל, א"כ מגיע עבור 40 ושלושת רבעי בויגן: 855.75 רובל.

20 הספרים יצאו מבית הדפוס בעטיפה, בלי כריכה.

21 עד כאן - מחירי הדפסת ח"א - ויקרא במדבר. מכאן ואילך מחירי הדפסת ח"ב - דברים ושה"ש.

22 21 רובל עבור כל בויגן, ועבור 39 בויגן הוא 819 רובל.

24.71 " סדור ותקונים מחדש הרבה פעמים, עולה לנו בקרן

2,801.71

1902 ²³	22	פער קאסטא קאנטא, בא איר	300	"
1902	20	" " "	300	"
1903	12	" " "	500	" 1,400.00

אף זאלדא²⁴ נ"ח לנו ליום הנ"ל²⁵ 1,701.71

נט. הדפסת ומכירת ספרי ה"צמח צדק"

לפנינו אגרת שכתב אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מאוורוטש²⁶, בקשר להדפסת ומכירת הכרך הראשון של שו"ת צמח צדק, אבן העזר ח"א, ווילנא תרל"א. בשער הספר נדפס "הובא לביה"ד ע"י בניו שי ובני בניו שי", והיינו שההוצאות וריוח מכירת הספרים שייכים לבני ונכדי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק. המתעסקים בהוצאה לאור היו מוה"ר רפאל מרדכי שניאורסאהן²⁷ (בן הרה"ח רבי ברוך שמואל בן הרה"ח רבי חיים אברהם באדמו"ר הזקן), ומוה"ר משולם שילם רייך²⁸ (חתן הרה"ק רבי ברוך שלום, באדמו"ר ה"צמח צדק").

23 בחוזה הנ"ל (משנת תרס"ב): אופני התשלומין, בעת התחלת ההדפסה על המו"ל הח"מ לתת שלש מאות רז"כ (300); באמצע ההדפסה (היינו, בעת התחלת ספר דברים, עוד שלש מאות רובל (300)).

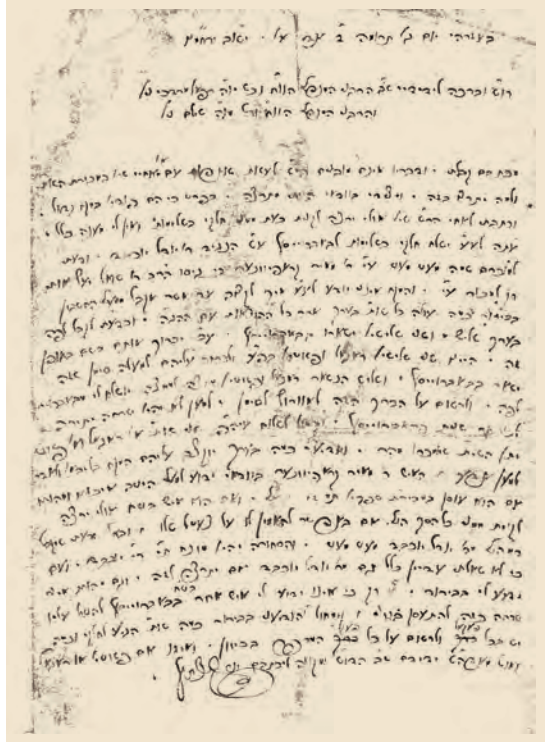
24 יתרת החוב.

25 מאחר שכבר התקבלו 1,100 רובל, מתוך 2,801.71 רובל, נשאר חייב: 1,701.71 רובל.

26 אגרת נוספת מאתו - לעיל פרק ו.

27 הוא התעסק גם בהדפסת הסדור עם דא"ח זיטאמיר תרכ"ג-ה, דרך חיים זיטאמיר תרכ"ג, תורת חיים ווארשא תרכ"ו, ופירוש המלות ווארשא תרכ"ז.

28 על התעסקותו בהו"ל שו"ת צמח צדק, ראה גם אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א אגרת ס.

עתה אחרי שנדפסו הספרים ונתחלקו בין הבנים והנכדים, נשאל מוהרי"צ נ"ע מאוורוטש, האיך יקבל את הכרכים המגיעים לו ומה יעשה בהם?²⁹
על כך משיב באגרת שלפנינו, כי שני שלישי רוצה שישארו בבאברויסק, וימכרו שם בשליחותו, ושליש מבקש שישלחו אליו לאוורוטש, על מנת שישתדל למכרם שם.

תצלום תחלת וסיום האגרת - "מגדל עז" ע' תרח. וניתן כאן בשלימותו.

בעזה"י יום ג' תרומה ד' אדר א' ישו"ב ירחמנ"י³⁰

רו"ש³¹ וברכה לידידיי ש"ב הרבני המופל' הו"ח וכו' מו"ה רפאל מרדכי נ"י והרבני המופל' הו"ח וכו' מו"ה שילם נ"י

מכתבם קבלתי, ודבריו אינם מוכנים במ"ש לעשות שותפות עם א' מאחיי שי' במכירת השו"ת, ולמה יתרצו בזה, ומצידי בוודאי הייתי מתרצה, בפרט כי הם פודי' במקח גדול, וכתבתי לאחי הר"ש³² שי' אולי ירצה לקנות כעת ממני חלקי בשלימות ואין לי מענה כלל.

עתה לע"ע ישלח חלקי בשלימות לבאברויסק ע"ש הנגיד ר' יודל יוכבד, ודעתי למוכרם שמה מעט מעט ע"י ר' מאיר קראפיוונועה, כי גיסו הרב ר' שואל יעץ אותי רק למכור ע"י. והמקח אינני יודע לע"ע איך לקצוב, עד אשר אקבל ממעל' החשבון בבירור כמה עולה כל שו"ת בערך אחר כל ההוצאות עם ההג"ה.

ובדעתי לקבל לפה בערך שלישי, ושני שלישי ישארו בבאברויסק, ע"כ יכרוך אותם בשם באופן זה, היינו שני שלישי רעגאל ופשוטי' בפ"ע, ולכתוב עליהם למעלה סימן שזה ישאר בבאברויסק, ושליש הנשאר ראגאל ופשוטי' מחצה למחצה יושלח לי מבאברויסק לפה, ולרשום על הכרך הזה לאוורוץ לסימן, למען לא יהי' טרחה יתירה [...]. בבאברויסק. וימחול

29 ראה גם לעיל פרק ו, מה ששואל האדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מאוורוטש, אצל אחיו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, "מענין ההדפסה, מתי יושלח להדפיס, ואם עוסקים הרבנים עוד בתיקון וסדר ההדפסה".

30 תרל"ב.

31 רוב שלום.

32 כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

לשלוח עה"פ³³ שני שו"ת א' ראגאל וא' פשוט. יתן השי"ת שיומכרו מהה. ויודיע כמה בערך יוקצב עליהם המקח בליבא' ולאדי³⁴, למען אדע.

האיש ר' מאיר קראפיוונער בוודאי ידוע למעלי' היטב איכותו ומהותו, אם הוא עוסק במכירת ספרי' תמיד א"ל³⁵, ואם הוא איש בטח, אולי ירצה לקנות ממני כל הסך הנ"ל, אם באפשר להאמין לו על צעטיל שלו, ובא"ל בדעתי שיקבל ר"מ הנ"ל מר' יודל יוכבד מעט מעט, והסחורה יהי' מונח ת"י ר"י יוכבד. ועם כי לא שאלתי עדיין כלל גם מר' יודל יוכבד אם יתרצה לזה, וגם מהותו איני ידוע לי בכירוה, רק כי אינו ידוע לי איש אחר בטח בבאברויסק להטיל עליו טרחה כזה להתעסק בגיני.

וימחול להודיעני בכירור כמה שו"ת הגיע לחלקי וכמה יש בכל פעקעל, ולרשום על כל פעקל המספר בכיוון, ואיזו אם פשוטי' או ראגאל.

ואו"ש מאדה"ש ידידם ש"ב הדו"ש³⁶ ומקווה למכתבם

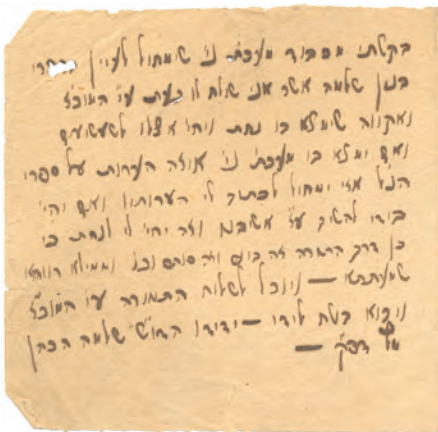
יוסף יצחק

ס. "בנין שלמה" מאת מוה"ר שלמה הכהן, מו"ץ דווילנא

את הספר "בנין שלמה", הכולל שו"ת חידושים ובאורים על שו"ע או"ח, הדפיס הגאון מוה"ר שלמה הכהן בוויילנא בשנת תרמ"ט.

לפנינו מכתב ששלח אל אחד מגאוני הזמן ההוא, יחד עם ספרו שיצא זה עתה לאור, ומבקשו לעיין בספר ולכתוב לו הערות או השגות עליו.

עוד נמצאים בארכיון הספרייה שתי תשובות שלו, שנתפרסמו בקובץ יגדיל תורה סא ע' שמא וע' שמו. ולמען השלימות ניתנים בזה תצלומי הסיום והחתימה.

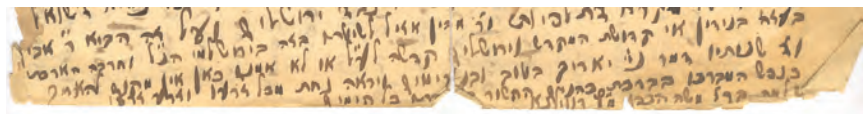
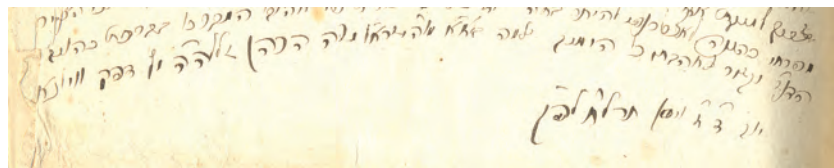

בקשתי מכבוד מעכ"ת נ"י³⁷, שימחול לעיין בספרי בנין שלמה, אשר אני שולח לו כעת ע"י המוכ"ז³⁸, ואקווה שימצא בו נחת, ויהי' אצלו לשעשועים. ואם ימצא בו מעכ"ת נ"י איזה הערות על ספרי הנ"ל, אזי ימחול לכתוב לי הערותיו, ואם יהי' בידי להשיב ע"ז אשיבנו, וזה יהי' לי לנחת, כי כן דרך התורה, זה בונה זה סותר וכו', וממילא רווחא שמעתתא.

ויוכל לשלוח התמורה ע"י המוכ"ז ויבוא בטח לידי.

ידידו הדו"ש

שלמה הכהן מו"ץ דפ"ק³⁹

33 על הפאצט. שבנוסף לכל המשלוח, ישלח ביתיים שני כרכים בדואר.

34 באיזה מחיר נמכרים הכרכים שבחלקו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע מלויבאוויטש, ושבחלקו של כ"ק אדמו"ר מוהרחש"ז נ"ע מלאדי.

35 אם לאו.

36 ואומר שלום מאדון השלום ידידם שאר בשרם הדורש שלומם.

37 מעלת כבוד תורתו נרו יאיר.

38 המוביל כתב זה.

39 מורה צדק דפה קהלתינו.

סא. רצון כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לבנות ספריה יהודית

הנגיד ר' אברהם מערצבאכעה היה לו אוסף חשוב ונדיר של ספרים וכתבי-יד במינכען. האוסף הזה נבנה במשך השנים תרכ"ו - תרמ"ה, וכלל 156 כתבי-יד, ו-4332 ספרים עתיקים ונדירים, ביניהם - 43 אינקונבולים, שנדפסו לפני שנת ר"ס.

קניית הספרים וכתבי-היד עבור האוסף הזה, נעשתה על ידי החוקר החכם מוה"ר רפאל נטע רבינוביץ, מו"ס דקדוקי סופרים על התלמוד. הוא אף ערך את הקטלוג לאוסף הזה, והדפיסו בשם אהל אברהם (מינכען תרמ"ח). בהקדמתו לקטלוג הזה הוא מספר על תולדות האוסף:

כאשר נפטר ידידי ומטיבי הרב הגביר המופלא מו"ה אברהם מערצבאכער ז"ל בכ"א סיון תרמ"ה, ביקשני בנו יחידו ידידי היקר והישר החכם מו"ה יצחק אייזיק המכונה [ד"ר מערצבאכער] כי אעשה רשימה לספרים אשר הניח לו ברכה אביו הרב ולהוציאה לאור עולם ... הזמן אשר התחיל אוהב[ן] ז"ל לאסוף ספרים היה בשנת תרכ"ו, כאשר החלתי לעבוד במלאכת ספרי דקדוקי סופרים, וחסרו לי ספרים לעשות הערותי, אז אמר לי כי אקנה בעד כספו כל הספרים אשר אני מוצא בהם חפץ, ובמשך השנים עלה לי לאסוף לו הביבליאטעהק המהולל הזה.

בחורף תרס"א נסע כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע למעיינות הרפואה בווארעריסהאפען. בהיותו בחו"ל פגש בד"ר יצחק אייזיק מארצבאכעה, בנו של האספן הנ"ל, שרצה למכור את האוסף שבעיזבון אביו.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע התעניין בקניית האוצר החשוב הזה. לכן הוא כתב מיד אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע לליובאוויטש, בה' דחנוכה תרס"א (אגרות קודש שלו ח"ג אגרת תרע"ז):

בני שי. נצרך לי פה הקאטאלאג של ראבינאוויץ ז"ל, ולזאת תחפש אותו בין הספרים ותשתדל למצוא אותי, ותשלח לי ... אותו ובאשר הוא נצרך לי מאד בהקדם לזאת תראה אודות זה למצוא אותו תיכף בקבלת מכתבי דנא, ותשלח אותו תיכף אלי כנ"ל. גם נצרך לי רשימת הספרים שלי.

מטרת הקניה הזאת היתה, כדי לפתוח ספריה יהודית בבעלות חרדית. הכסף הנצרך לרכישה זו, עשרות אלפי רוב"כ, לא היה בידי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב, ולכן פנה אל אחד מגדולי תומכיו, ש"ב ה"ר ישעי' ברלין מריגא, שיממן את הקניה הגדולה הזאת. במשך השנים תרס"א-ב כתב לו כמה מכתבים בנושא, וכך הוא כותב לו באור לכ"ה אדר תרס"ב (שם אגרת תשפב):

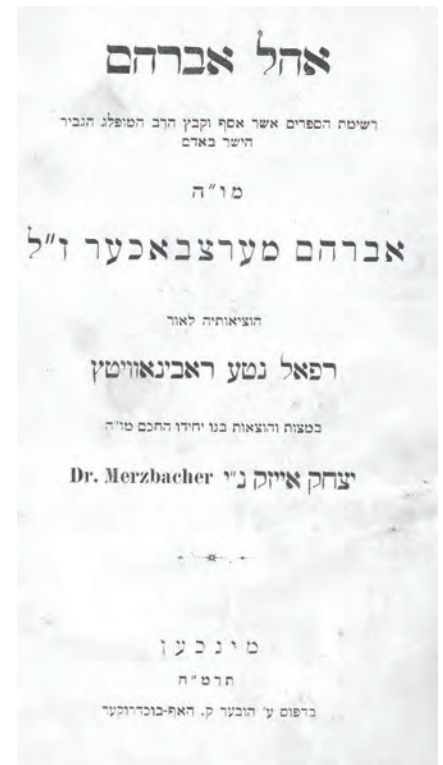
הנני בזה כמציע אליו וכמדבר על לבו, יען רצוני שיהיו הספרים במדינתנו וביד כשה, והנני מוצא לראוי ונכון שיקנה כבודו חפץ יקר כזה.

סגנון זה מורה לכאורה, על רצונו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שספריה זו תהיה בידי כשרות במדינת רוסיה, או אולי בליובאוויטש. אמנם מהמכתב שלפנינו נראה שלא זו היתה עיקר מטרתו, כי אם העיקר שתהיה ספריה יהודית חשובה בידי יראים ושלמים, אף אם היא בריגא, כאמור במכתב שלפנינו (י' מנ"א תרס"ב):

כמה מהם שיש אצלם ביבליאטעקן גדולים מאד (אלא שכוונתם בזה שלא לשם שמים ר"ל), ולמה לא ירצה איש ירא אלקים לפזר על זה איזה אלפים, ולעשות באופן כזה שיכנסו יהודים יראי אלקים ללמוד. ובפרט כאשר חננו השי"ת בבית גדולה בריגא, יתן ע"ז ג' או ד' חדרים, ב' או ג' על הספרים וא' על לימוד, ויהי' הנאה לו והנאה לעולם.

הדיונים על קניה הזאת נמשכו במשך השנים תרס"א-ב, כנזכר באגרות רבות בסדרת אגרות-קודש. לעיל הובא מאגרת ה' דחנוכה תרס"א, שאז כנראה התחיל הדיון בנושא. בד' שבט תרס"א כותב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אל החסיד הנגיד ה"ר ישעי' ברלין (שם אגרת תרצא):

בדבר הספרים ... שכותב שצריכים לידע שווים ... ודאי נמצא אצל כ' קאטאלאגין מספרים ישינים ובאפשר לרשום מהם המקחים ... ארשום לו מה שנמצא אצלי בקאטאלאג מסקלאד של הר"ג [מחסן הספרים של ה"ר רפאל נטע רבינוביץ] ז"ל, אשר המקחים שלו המה מיוסדים מאד כידוע לכל קוני ספרים שקונים על פי קאטאלאג שלו ... אמנם הי' נצרך לדבר עם מארצבאכער בדבר המקח, והנני חושב אשר בודאי יפחות מהסכום שאמרו, ומכל

מקום לפי השערתי צריכים לחשוב בערך על 35-40 אלף. ואם הייתי יודע מכבודו אשר מחזיק לקנותם, הייתי נכנס עמו בדברים על דבר המקח ולראות להוזיל מקחם מה שבאפשר, אבל כאשר כבודו עומד בספיקות והן ולא ורפיא בידו .. איך אוכל לדבר אתו .. ובלתי ספק אצלי שאם [הברון] דוד גינזבורג הי' יודע מהמכירה הזאת, הי' קונה הכת"י והספרים מהדפוסים הראשונים הנ"ל בכל אשר יושת עליו, וכן יתר הספרים שאינם נמצאים בהבין[ב]לאטעק שלו הי' קונה בלי שום איחור, ולא הי' אצלו מניעות מן המקח'.

בכ"ו שבט כותב לו שוב (שם אגרת תרצז):

תמול קבלתי מכתב מה' הירשענגער מזינכען⁴⁰, בשם הד"ר מערצבאכער, ומבקש שאשלח לו הקאטאלג שלו הזרה. מובן שרוצה שאתן לו תשובה, ולפלא בעיניו שאיני מדבר אתו מאומה. ולזאת מוכרח אני לבקש את כבודו להודיעני אם הסיח דעתו לגמרי מזה והוחלט אצלו שלא לקנות, או שיש ברצונו לקנות ולדבר אודות המקח. ובטובו להודיעני תיכף ומיד על מכתבי דנא, למען אדע מה להשיב להנ"ל.

בסופו של דבר חזר בו ד"ר מארצבאכער מהמכירה, והדין בנושא הזה נדחה לאביב של השנה הבאה, שאז כתב רבינו שוב אל ה"ר ישעי' ברלין, באור לכ"ה אדר תרס"ב (אגרת תשפב):

עתה נצרך לי לידע החלט האחרון בדבר הביבליאטעק דמינכען, כי עד עתה לא רצה הג' מערצבאכער למכור, ועתה זה כשלושה שבועות קבלתי מכתב מזינכען שרוצה למכור, וכותבים לי שאכתוב אני מקח, והושבתי שבערך בעוד ב' שבועות אשיב לו אי"ה אודות זה.

נראה שרבינו הי' מסופק אם אמנם הי' מוכן ה"ר ישעי' ברלין לממן את כל הקניה הזאת, ולכן פנה בזה אף אל החסיד הנגיד ה"ר יעקב הורביץ מריגא, כמסופר בהמשך אותו מכתב:

בהיות ידידינו ה"ר הורעוץ בהאמבורג הצעתו לי הקני' הנ"ל, ונתקבל אצלו בטוב (איני יודע איך חושב עתה), ולא הזכרתי אליו עוד אודות ענין זה, יען קבלתי תשובה אז מזינכען שאינו רוצה למכור. אמנם האמת אגיד לו שהי' ניהא לי יותר שישאר ביד כבודו, ואפשר יעשו שותפות בזה. ואבקשו להודיעני בהקדם החלט בזה.

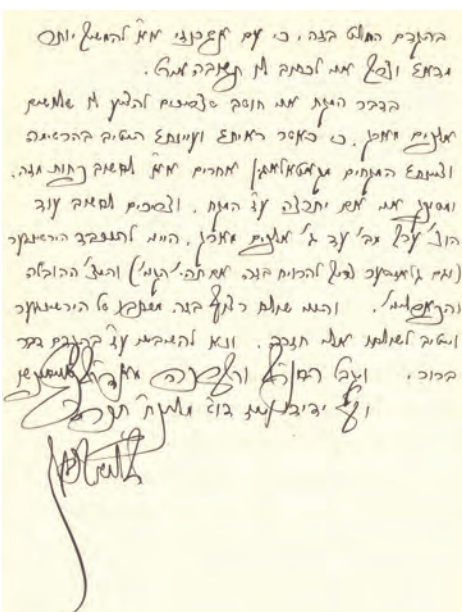
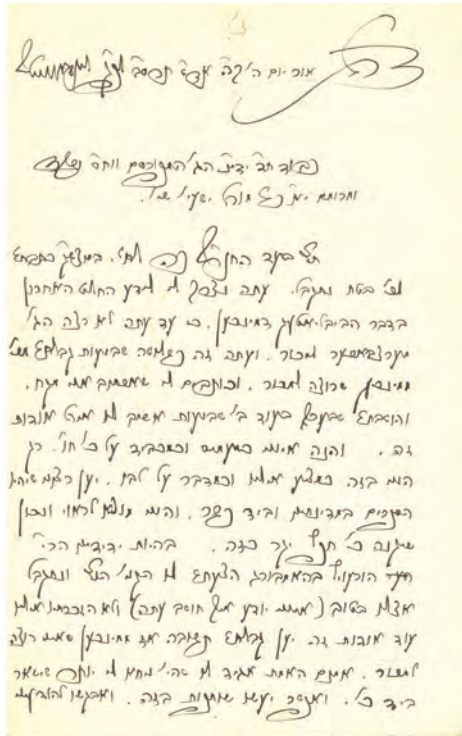
על כל אלו, הגיע לידינו מכתב נוסף שלפנינו, משלהי קיץ תרס"ב, ובו אנו קוראים על השלבים האחרונים בדיוני קניית האוסף הזה, ופתיחת ספריה יהודית בידי יראים ושלמים [באגרות השנים הבאות לא נזכר קניה זו, שכנראה לא באה לפועל].

ב"ה יום ד' י"ד מנ"א תרס"ב לפ"ק

כבוד ידידי עוז המפורסם ווח"ס נכבד י"א כו"ה זאב וואלף שי'

אחדשה"ט, הנני שולח לו כעת את הקאטאלג הנדפס⁴¹ (בבאנדעראל⁴²). וההשלמה אליו מוסג"פ.

בההשלמה הנומערן אינם מכוונים⁴³ מפני שמשלימים אותם

40 ר' יעקב הירשינגער, שהוא הי' המתווך בין ד"ר יצחק אייזיק מארצבאכער לבין רבינו בקניה הזאת. ראה גם לקמן באגרת שלפנינו. אגרות קודש ח"ג אגרת תשפב. ח"ב אגרת תי.

41 אהל אברהם, רשימת הספרים וכתבי היד של אוסף מו"ה אברהם מערצבאכער (מינכען תרמ"ח).

42 אופן עטיפת המשלוח.

43 אינם על סדר המספרים, כי כמה מהספרים שברשימה הנדפסת נמחקו, ובמקומם נרשמו מספרים אלו

הנומערין שנמחקו בהקאטאלאג, ויש בה ג"כ נומערין כפולים.

בהרשימה בכללה יש כאלה שא"צ לקבלם⁴⁴ (כמו האסיף השחר ו[...]). ואיזה מהם מחקתי, ועל איזה מהם ציינתי צריכים לעיין אם לקבלם, כי אינו ידוע לי מהותם, ובד"כ המה חשודים, ולא על כולם ציינתי, כי אין לי פנאי לעיין בכל הרשימה, וכבודו ייטיב לעיין היטיב ולרשום על הרשימה אותן שא"צ לקבל, ואותן החשודים לעיין בהם.

הנני מסגיר בזה מכתב לריע"ק הירשינגער⁴⁵.

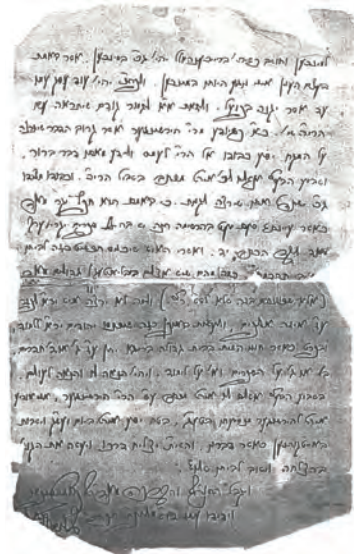
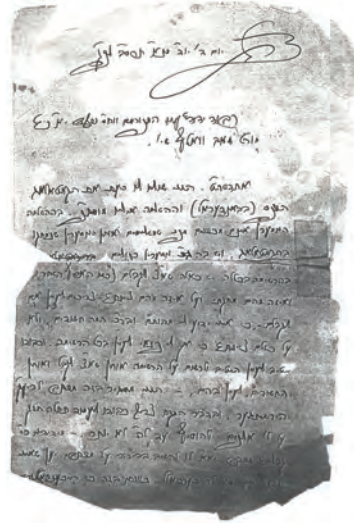
ובדבר המקח צריך כבודו לעמוד תחלה חזק על ל' אלפים, ולהוסיף עד ל"ה לא יותר⁴⁶.

מידידנו ר"י⁴⁷ קבלתי מכתב שא"א לו להשיב בביור על מכתבי, יען שאינו יודע אם יסע לרייכנהאלל. כוונתו בזה כי רייכנהאלל קר[ובה] למינכען, וחושב כשהי' ברייכנהאלל יהי' ג"כ במינכען. אשר באמת בעצם הענין אינו נוגע היותו במינכען⁴⁸. ולפה"נ יהי' עוד עסק עמו עד אשר יקנה בפועל⁴⁹, ולזאת א"א לגמור קודם שיתראה עם הרי"ה שיי⁵⁰, כ"א כשיודע מר"י הירשינגער אשר קרוב הדבר שיתרצה על המקח, יסע כבודו אל הר"י לעמס⁵¹ ולידע מאתו דבר ברור. ושבווע הבע"ל אשלח לכ' א"ה מכתב בשביל הרי"ה, וכבודו מצדו ג"כ ישתדל אתו שירצה לקנות.

כי באמת הוא⁵² חפץ יקר מאד, כאשר עיינתי כעת מעט בהרשימה, הנה יש בה ספרים יקרי ערך מאד, לבד הכתבי יד, ואשרי האיש שיכניס תכשיט כזה לביתו. מאויבי תחכמי, כמה מהם⁵³ שיש אצלם ביבליאטעקן גדולים מאד (אלא שכונתם בזה שלא לשי"ש ר"ל), ולמה לא ירצה איש יר"א לפזר ע"ז איזה אלפים, ולעשות באופן כזה שיכנסו יהודים יר"א ללמוד. ובפרט כאשר חננו השי"ת⁵⁴ בבית גדולה בריגא, יתן ע"ז ג' או ד' חדרים, ב' או ג' על הספרים וא' על לימוד⁵⁵, ויהי' הנאה לו והנאה לעולם.

בשבוע הבע"ל אשלח לו א"ה מכתב ע"ש הר"י הירשינגער. אני אודיע א"ה להירשינגער מנסיעתו בטע"ג. בטח יסע א"ה ביום ועש"ק וישבות באייטקוהנען כאשר דברנו. והשי"ת יצליח דרכו ויעשה את הקני' בהצלחה וישוב לביתו שלו'.

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש⁵⁶ כאוות נפשו וידידו עוז דו"ש מלונ"ה תכה"י⁵⁷.

שלום דובער

- ברשימת ההשלמה, על ספרים אחרים.
- 44 איני מעוניין לקנותם.
- 45 שכאמור לעיל, הוא ה' המתווך בין רבנו לבין ד"ר מארצבאכער בקניה הזאת.
- 46 ראה לעיל מה שהובא ממכתב ד' שבט תרס"א: צריכים לחשוב בערך על 35-40 אלף. ובאגרת כ"ה אד"ש תרס"ב (אגרות קודש ח"ג אגרת תשפב): בדבר המקח אני חושב שצריכים להציע לו שלושים אלפים מארק, כי כאשר ראיתי ועיינתי היטב בהרשימה וציינתי המקחים מקאטאלאגין אחרים אי אפשר לחשוב פחות מזה, ומסופק אני אם יתרצה על זה המקח.
- 47 החסיד הנגיד ר' ישע"י ברלין, שהיה אמור לממן את קניית האוסף הזה.
- 48 כי אפשר לסיים את הסכם המכירה בלי שהוא ידון בעצמו עם המוכר.
- 49 עדיין מסופק רבינו אם הוא יתן את כל הוצאת קניית האוסף.
- 50 אם ה"ר ישע"י ברלין לא יהי' מוכן לתת את כל הוצאות הקניה, כבר הובא לעיל שרבינו ישתדל לפעול אצל הנגיד החסיד ר' יעקב הורביץ מריגא, שהוא יתן את הוצאות הקניה; או שניהם בשותפות.
- 51 אל ה"ר ישע"י ברלין, ששוהה בעמס.
- 52 האוסף הזה.
- 53 אספנים שהם מהמנגדים לדת.
- 54 לה"ר יעקב הורביץ.
- 55 אולם קריאה אחד, וב' או ג' חדרים לאיכסון הספרים.
- 56 החיים והשלום והברכה מאדון השלום.
- 57 דורש שלומו מלב ונפש חפצה תמיד כל הימים.

סב. מכתבי החפץ חיים

לפנינו שלושה מכתבים שכתב מו"ה ר' ישראל מאיר הכהן קאגאן מראדין, בעל החפץ חיים ומשנה ברורה ועוד:

(א) משנת תרס"ח, אודות מכירת ספריו ומחיריהם, אחר שסיים את עריכת והדפסת המשנה ברורה.

(ב) משנת תרע"ט, אל הרב החסיד משה מאדיעווסקי מחאראל, אודות רצונו לישב בחאראל, בעת הרעב, בתקופת בריחתו עם הישיבה לרוסיה.

- כשעמדה גרמניה לכבוש את ראדין בקיץ תרע"ה, ברח משם בעל ה"חפץ חיים" עם חלק גדול מהישיבה לפנים רוסיה, שם ישב שש שנים עד קיץ תרפ"א, שאז חזר לראדין. בשנים הראשונות ישב בסמילאוויץ ושומיאץ ובאחרונות בסנובסק. משומיאץ לסנובסק עבר לערך בשנת תרע"ט, מ"מ לא נתברר עדיין הזמן המדויק, וא"כ לא ברור עדיין אם האגרת שלפנינו נכתבה משומיאץ או מסנובסק.

(ג) אל בנו מו"ה ארי' זאב, אודות החלטתו לברוח ממקום סכנה רוחנית, ולחזור עם הישיבה לראדין, והשתדלות החזקתה בשעה קשה זו, ואודות מחשבתו ליסע לארה"ק.

החלטתו לברוח מרוסיה היתה אחרי שהתחילו בה הגזירות על הדת, והחליט בשל כך לחזור לעירו ראדין. לא ניתן כאן תאריך כתיבתה, אך באדר תרפ"א עזב את סנובסק בדרכו חזרה לראדין, וא"כ יש לשער שנכתבה במשך חורף תרפ"א.

באגרת ה' דסליחות תרפ"א כתב ה"חפץ חיים": הנה גם אנכי שבעתי נדודים בארץ רוסיה, באלו שש שנים שהייתי עם הישיבה בשלשה מקומות: בסמילאוויץ, בשומיאץ ובסנאווסק, וב"ה מצאתי חן בעיניהם וכלם החזיקו הישיבה באופן נעלה. אכן לבסוף, הטילו הגדולים עבודה רבה על כל העיה, הן בחול והן בשבת, ואיש לא יפקד מהם, ואפילו הבחורים מאנשי בית המדרש היו ג"כ בכלל הזה ולא יכולתי להצילם, והוסכם אצלנו לצאת ממקום שנתחלל כבוד השי"ת בפרהסיא לעיני הכל ולבא למקום שנוכל לקיים התורה (וגם לפי שיטתם הבזויה אין להזכיר כלל שם ה' ולהיפך ממה שכתוב בתורה למוען ספר שמי בכל הארץ והם כל עבודתם והשתדלותם לשכח שם ה') וב"ה שמילא רצוננו להוציאנו מארץ רוסיה.

עוד בהיותו ברוסיה רצה לנסוע משם לארה"ק, דרך אודיסה, בשנת תר"פ. אך מסיבות לא ברורות שינה את דעתו והחליט לחזור תחלה לראדין. בס' "החפץ חיים - חייו ופעלו" (ח"ב ע' תרט) כותב שהסיבה היתה כדי להציל את הישיבה, אך מהאגרת שלפנינו לא נראה כך.

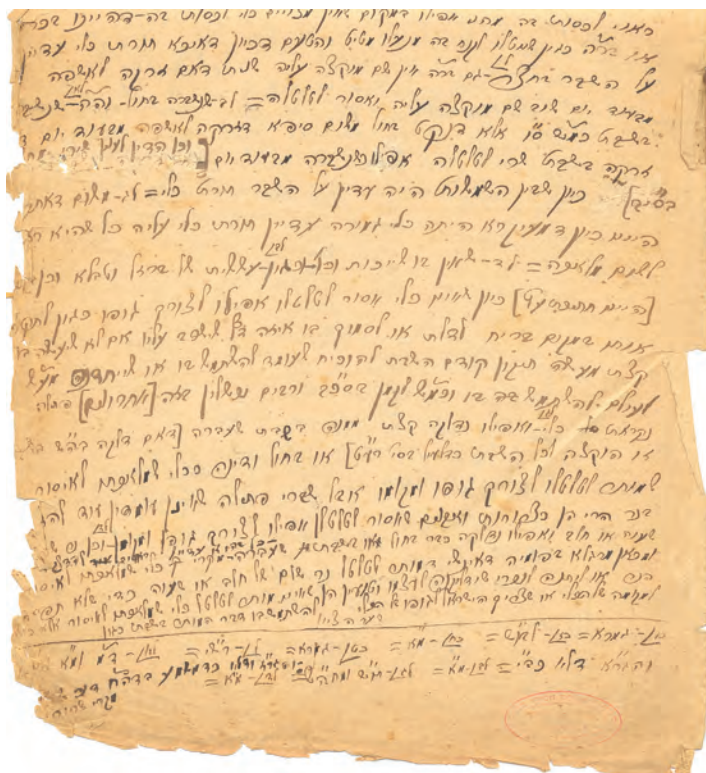
בנוסף למכתבים אלו, נמצא באוסף כתבי היד שבספרייה, חלק מספרו משנה ברורה בכת"י (52 דפים, בגודל 35 x 22 ס"מ). לפנינו תצלום קטע אחד מסי' שח ס"ז.

ב"ה יום א' פ' ויצא תרס"ח לפ"ק

הנה עזרני ד' לחבר חיבור על שו"ע או"ח ושמו משנה ברורה ובו יבואר כל דין ודין שבשו"ע בטעמו ונימוקו ולא יהי' כספר החתום, וגם יבואר בו מסקנת אחרונים להלכה לכל פרט.

והנה עד כה הי' רק עד הלכות חוה"מ, ועתה עזרני ד' לסיים עד סוף השו"ע, וב"ה נתקבל החבור לרצון בישראל, ושולח אני כעת את המוכ"מ⁵⁸ הדרשן המופלג מו"ה יצחק ב"ר ישראל יוסף מצ'יעווע שהוא יחלקם בעיירות הסמוכות לוורשא, ובקשתי מאחב"י לסייעו במקום בואו, והמסייעו יתברך מאלקי השמים, כחפצו וכחפץ המברכס בכל טוב

ישראל מאיר הכהן מעיר ראדין
בעה"מ ספר חפץ חיים ומשנה ברורה

ואגב נתתי בידו יתר חיבורי, וארשום פה המקחים שלא להוסיף ושלא לגרוע מהם:

משנה ברורה ח"א מקחו 1 רו"כ עם 20 ק"פ, וכן ח"ב וכן ח"ג וכן חלק ה' וכן חלק ששי, רק חלק ד' מקחו 90 ק"פ עם הכריכה. אכן מי שיקנה כולם ביחד מקחו ששה רו"כ עם 60 ק"פ.

חפץ חיים שמירת הלשון ואהבת חסד המכורך ביחד מקחו 1 רו"כ.

שם עולם ב' חלקים מכורך מקחו 40 ק"פ.

נדחי ישראל המועתק בע"ט מכורך מקחו 1 רו"כ.

חומת הדת מכורך מקחו 25 ק"פ.

טהרת ישראל מכו' מקחו 25 ק"פ.

גדר עולם מכו' מקחו 18 ק"פ.

אסיפת זקנים מכורך מקחו עשרה זהובים.

ליקוטי הלכות על זבחים ומנחות 1.30 רו"כ.

מחנה ישראל מכורך מקחו 35 ק"פ.

בעז"ה יום א' פרשה אמור תרע"ט לפ"ק

אל כבוד הרב הגאון המפורסם י"א באמת כו' אב"ד דעיר חאראל יצ"ו הג' ר' משה מאדעייעווסקיא

אחדש"ת. הנה מפני היוקר הנורא אשר שורר פה מוכרח אני לשנות את מקומי על איזה חדשים עד אשר ירחם ד' ויתן שלום בעולם, ובשמעי את מקום כת"ר שאין היוקר כ"כ גדול שלחתי אחד מתלמידי היקר מאוד לתור עבורי ולהכין דירה ושאר דברים ההכרחיים, ואבקש מכת"ר שיהיה לו לעינים ע"י עושי רצונו בדבר הזה, כי אין לי שם שום מכיר, ע"כ מוכרח אני להטריח לכת"ר בדבר גמ"ח הזה - ועבור זה יתנהג הש"י עם כת"ר ג"כ במדת החסד בכל ענייני כחפצו וכחפץ מוקירו ומכבדו כערכו הנשגב

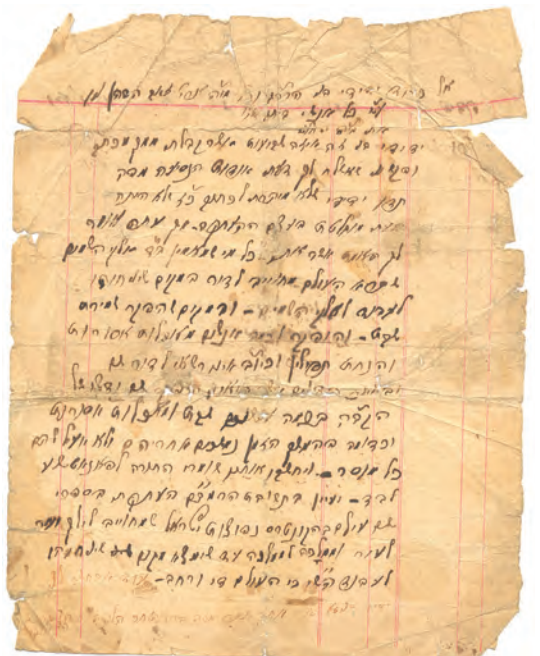
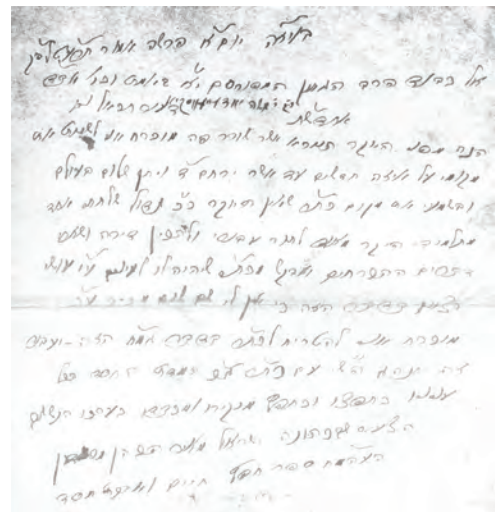
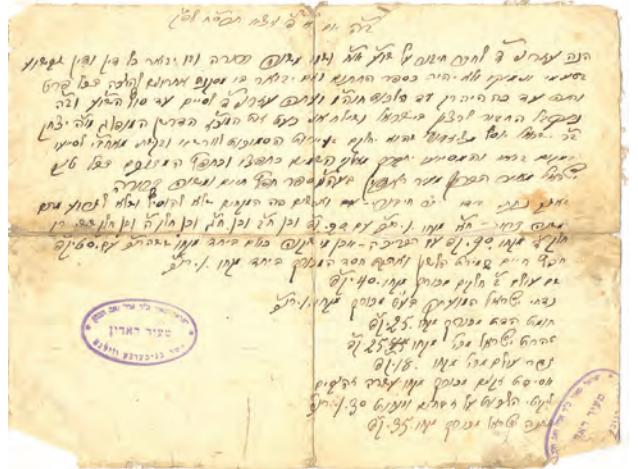
הצעיר שבכהונה ישראל מאיר הכהן מראדין בעהמ"ח ספר חפץ חיים ואהבת חסד

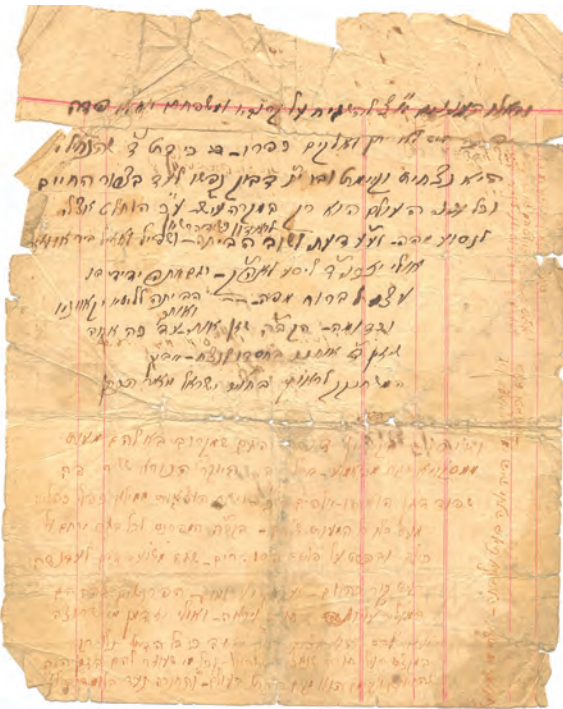
אל כבוד ידידי בני הרה"ג וכו' מו"ה ארי' זאב הכהן נ"י ע"ש כל אנשי ביתו שיי אתי ב"ה החו"ש

ידידי בני זה איזה שבועות אשר קבלתי ממך מכתב ובקשתני שאשלח לך דעתי אודות הנסיעה מפה.

תדע ידידי שלא מיהרתי לכתוב כ"ז שלא היתה דעתי מוחלטת בעצם ההעתקה. אך עתה אומר לך האמת אשר אתי. כל מי שמאמין בד' אלקי השמים שברא העולם מחוייב לדור במקום שיניחוהו לעבוד לאלקי השמים, ובמקום שהפקר שמירת שבת, והופקר לכמה אנשים מאכלות אסורות והנחת תפילין וכיו"ב, אינו רשאי לדור שם.

וביותר הכנים אשר רואים הפקר שם קדשו של הקב"ה בכמה ענינים שבת ומאכלות אסורות וכדומה, בהמשך הזמן נמשכים אחריהם ולא יועיל להם כל מוסר, ויחשבו אותנו שומרי התורה לפאנאטישע לבד. ועיין בתשובת הרמב"ם העתקתי בספרי שם עולם בהקונטרס נפוצות ישראל שמחוייב לילך מעיר לעיר וממלכה לממלכה עד שימצא מקום שיניחוהו לעבוד הש"י כי העולם די ורחב.

עוד אכתוב לך ידידי בני על טעם אחר יותר מזה בדף אחר הלוטה פה [מהטעם הגמור עמדי].

ובאלו הענינים א"צ להשיג על קרובי ומשפחתו אם לא פדה יפדה איש לא יתן לאלקים כפרו, כי דת ד' שהנחיל לנו היא נצחית וקיימת ובו ית' דבוק נפשו לעד בצרור החיים וכל עניני העולם הוא רק במקרה ע"ש.

ע"כ הוחלט אצלי לנסוע מפה. לע"ע דעתי לשוב לראדין כשיהי' רשיון ושפיל ואזיל בר אווזא. אולי יזכני ד' ליסע לאח"ק.

וגם אתה ידידי בני עצתי לברוח מפה - הביתה לליטא וקאוונא וכדומה.

הקב"ה שזן אותי ואותך עד כה אקוה שיזין ד' אותנו בחסדו לנצח.

אביך המשתוקק לראותך בחו"ש

ישראל מאיר הכהן

ואודות הקיבוץ דפה, הגם שמקורב בא להם מעות ממאסקווא וגם מהאמלע, אבל מפני היוקר הנורא ששורר פה, שפוד דגן הוא 16 אלפים ר"כ, ויתר הוצאות ממילא כפלי כפלים כמעט כלו כל המעות שלהם.

הקב"ה המפרנס לכל בשר ירחם על כולם ובפרט על פליטת הסופרים, שגם משועבדים לעבודה, בעת קור כהיום, רעבים וערומים, הפרושים דפה הם במעלה עליונה בתורה ויראה. ואולי יזדמן מי שרוצה לעזור להם הוא מצוה רבה מאד כי כל הדת תלוי רק במקצת בעלי תורה שנמצא בישראל, וכל מי שעוזר להם בזמן הזה להחיותם ולקיימם הוא מקים הדת בעולם, והתורה תעיד בלומדי' לע"ל, וכן במחזיקים, מי ה' אתה בעת עלובתה, אשרי מי שמתאמץ כעת לכבודה.

סג. בקשת החזרת הספרים שנלקחו במוסקבה

כבר בחורף תרפ"א פנה כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בבקשה להחזיר לו את הספריה, וקיבל על כך אישור רשמי ע"י משרד "נארקאמפראס" שתחת שיפוטו עמדה הספריה, כמסופר ב"ספריית ליובאוויטש" ע' פב.

אולם באותה שנה, לא היתה לרבינו האפשרות לקחת את הספרים מהמחסנים במוסקבא, ולהביאם לביתו שברוסטוב הרחוקה. ולכן נדחה הדבר עד לקיץ תרפ"ב, שאז פנה בבקשה נוספת, להרשות לו לקחת את הספרים לביתו ברוסטוב (נדפסה באג"ק שלו ח"ג אגרת ד'תרסח). אמנם באותה שנה לא החזירו לו את הספרים.

שוב פנה רבנו בבקשה-הצהרה שלפנינו בקיץ תרפ"ד; שכיון שבינתיים עבר לגור בלנינגרד (בתחלת קיץ זה), לכן מבקש שירשו לו לקחת את הספרים לביתו בלנינגרד. במענה שלפנינו מודיעים, שכיון שבינתיים (בתחלת קיץ זה) נמסרו הספרים לרשות הספריה הצבורית במוסקבא, לכן אין ברשותם להחזיר את הספרים לרבי.

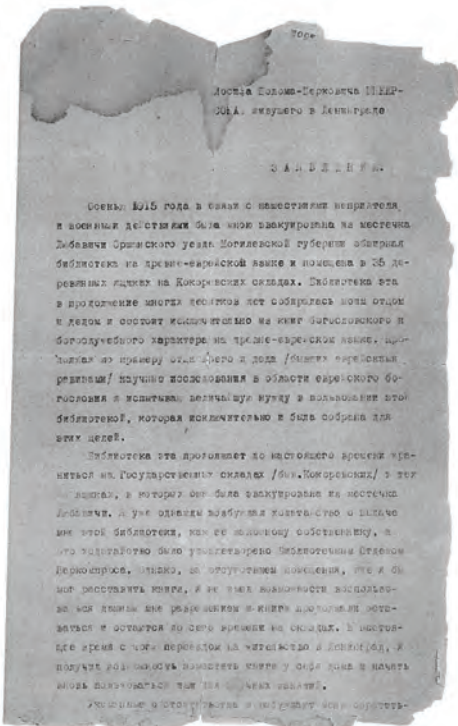
לכן פנה רבנו שוב בחורף תרפ"ה, בבקשה דומה אל מועצת המחלקה המדעית של המדינה (נדפסה שם אגרת ד'תרסח).

על התוצאות, ועל המשך הפעילות של רבותינו, בתקופה ההיא ובתקופתינו (משנת תשמ"א ואילך), מסופר ב"ספריית ליובאוויטש" ע' פד ואילך, וביתר פירוט, בספר יומן השליחות המיוחדת.

[תרגום מרוסית]

הצהרה מאת יוסף [ב"ר] שלום בערקאוויץ שניאורסאהן הגר בלנינגרדא

בסתיו של 1915 בגלל התקרבות האויב והמלחמה עברתי מעיירה ליובאוויטש שבמחוז אורשא פלך מוהילוב, ואת הספרייה שלי הגדולה מספרי לשון הקודש הנחננו ב35 ארגזי עץ במחסני קוקורוב [במוסקבה].

הספריה הזאת נאספה במשך עשרות רבות של שנים ע"י אבי וסבי, ומכילה רק ספרי דת ותפלות בלשון הקדש.

בהיותי ממשיך בדרך אבי וסבי, שהיו רבנים יהודיים, לעסוק במחקר בשטח היהדות, מרגיש אני צורך רב להשתמש בספריה, שנאספה במיוחד למטרות אלו.

הספריה הזאת ממשיכה להיות עד היום במחסנים הממשלתיים⁵⁹, לשעבר מחסני קוקורוב. באותם מחסנים שבהם הונחו כשהובאו מליובאוויטש.

כבר התחלתי פעם אחת להשתדל בדבר החזרת הספריה, כבעלה החוקי, והבקשה התקבלה בחיוב על ידי מחלקת הספריות של ה"נארקאמפראס", אלא שבאותה שעה לא היה לי מקום להניח בו הספרים, ועל כן לא היה באפשרותי לנצל את הרשיון הניתן לי, והספרים נשארו במחסנים הנ"ל. כעת שעברתי לגור בלנינגרד, יש לי שוב את האפשרות להניח אותם בביתי.

המצב הזה גרם להגשת הבקשה הזאת [להחזיר לי את] הספריה, שהיא עבורי ועבור משפחתי הכבודה אוצר, הנחוץ לי עבור עיסוקיי המדעיים.

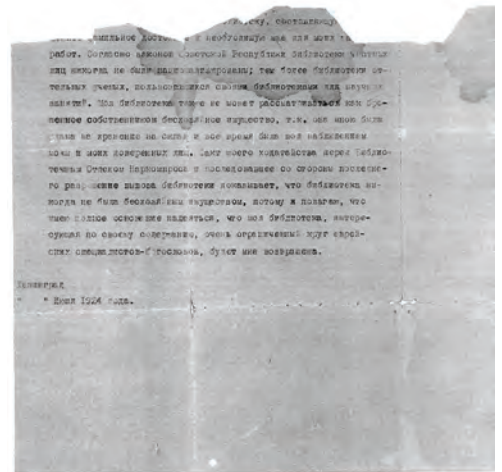
בהתאם לחוקים הסובייטיים, ספריות של אנשים פרטיים לא הולאמו, ובפרט של אנשי מדע המשתמשים בספריותיהם לעיסוקם המדעי.

הספריה שלי גם אינה יכולה להחשב כרכוש בלי בעלים, שהרי היא נמסרה לשמירה במחסן, וכל הזמן היתה שם תחת השגחתי, או על ידי אנשים נאמנים שלי.

מלבד זאת, עצם עובדת השתדלותי במחלקת הספריות "נארקאמפראס", ואח"כ קבלת האישור מהם להחזיר לי את הספריה, מוכיחות שהספריה אף פעם לא הופקרה מבעליה.

ולכן משער אני שיש לי יסוד חזק לקוות, שספרייתי, שלפי תוכנה יכולה היא לעניין רק חוג מצומצם של מומחי דת יהודים, תוחזר לי.

לנינגרד יוני 1924

23 בשני 1924

[הודעה שספריית הרב שניאורסאהן נמסרה לספריה של מוזיאון רומיאנצוב]

לשניאורסאהן [יוסף ב"ר], שלום בערקאוויץ

לנינגרד פרוסקט ריגא בית 48

מועצה מדעית

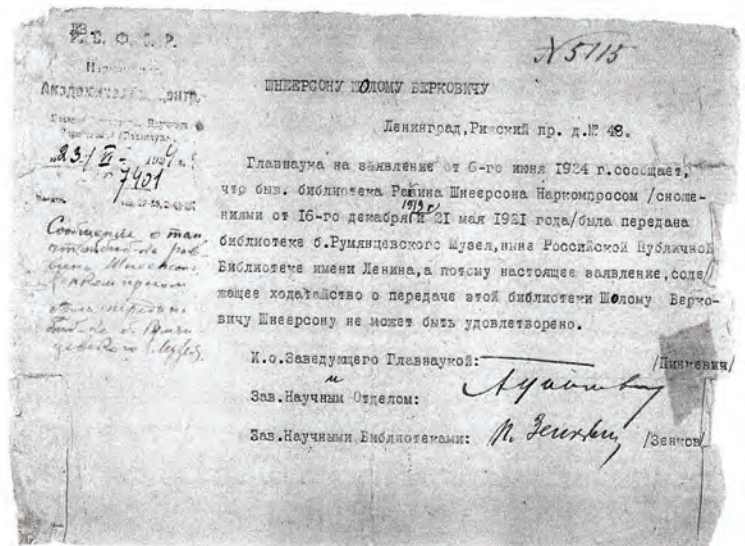
בקשר להצהרה מ6 ביולי 1921, מודיעים, שהספריה שהיתה אצל הרב שניאורסאהן, נמסרה ע"י נארקאמפראס למוזיאון רומיאנצוב, שנקראת כעת ספרייה צבורית רוסית על שם לנין, לפי הדיונים 16 לדצמבר 1919, וב21 במאי 1921. ולכן הצהרה זו שכוללת בקשה להחזיר את הספריה ל[יוסף] שלום בערקאוויץ שניאורסאהן, איננו יכולים למלאותה.

מ"מ יו"ר מועצה מדעית, ויו"ר המחלקה המדעית

פינקעוויץ

יו"ר ספריות מדעיות

זינקוב

59 למעשה הועברה זמן קצר לפני זה אל הספריה רומיאנצוב, כמסופר במוענה דלקמן; אלא שידעה זו עדיין לא הגיעה לרבינו בעת כתיבת הבקשה שלפנינו.

סד. הדפסת ספרי הגאון מרוגוטשוב

מיד אחרי פטירתו של הגאון מרוגוטשוב, בי"א אדר תרצ"ו, התמסרה אלמנתו הרבנית רבקה, בעצם ימי השבעה, לארגן ועדה להדפסת כתבי הגאון. מיד אחרי השבעה כתב חבר הועדה, בשם הרבנית, אל חתנה הרב אבא דוד גאלדפיין⁶⁰, בבקשה שיבוא לכמה חדשים אל דווינסק, להתעסק בעריכת והכנת הכתבים לאור. את המכתב הראשון הוא כתב מיד עם תום ימי השבעה, בי"ט אדר (מכתב א - דלקמן), ואת המכתב השני - כעבור שבועיים, בז' ניסן (מכתב ב - דלקמן). אמנם באותה שעה שכב הרב דוד אבא על ערש דוי, במחלת לב קשה, ובי"ט אייר תרצ"ו נפטר גם הוא. כך שהתוכנית הנזכרת לא באה לידי פועל. באותה תקופה באה מארה"ק לדווינסק, בתו של הגאון, הרבנית רחל ציטראן, הי"ד (אשת הרב ישראל אבא ציטראן, רב בפתח תקוה), שהתחילה לטפל בהדפסת הכתבים של אביה, ובשנת ת"ש יצא לאור הכרך הראשון, שו"ת "צפנת פענח", כמסופר בכמה מקומות, ונלקט בס' הרוגוצ'ובי (בורוכוב, ארה"ק תשס"ה) ע' 364 ואילך.

הרבנית רחל ציטראן צילמה חלק גדול מהכתבים על מיקרופילים, ושלחה אותם למשמרת אצל בני משפחה בארה"ב.

בשנת תשט"ז קיבל הרב מנחם כשר את הכתבים הללו והתחיל לעבוד עליהם, לערכם ולהכינם לדפוס בסדרת צפנת פענח על הש"ס (תשי"ט ואילך) ועל התורה (תש"כ ואילך) ועוד.

הכרך הראשון שהוציא לאור היה צפנת פענח על מסכת מכות, בשנת תשי"ט. מיד כשיצא כרך זה לאור, שלח הרב כשר עותק לרבי, אשר כתב לו בכ"ג סיון, מכתב עם הערות לתוכן הדברים (נדפס באגרות קודש חי"ח אגרת ו'תתקג). הרב כשר השיב לרבי לתוכן ההערות, ובט"ו תמוז כתב לו הרבי שוב בתוכן הדברים (שם אגרת ו'תתקלו). כעבור שנתיים מצא הרב כשר כי מישוהו כבר דן בתוכן אחת מההערות, וכתב לו על כך במכתב כד סיון תשכ"א (לקמן מכתב ה).

הרבי היה מייקר את הגאון מרוגוטשובי בצורה בלתי רגילה. הוא היה מתכתב אתו בהלכה ופלפול⁶¹, היה רגיל להזכירו בשיחותיו ולפלפל בדבריו, וכל אימת שהי' מזכירו הי' זה ביחס של אהדה והערצה מיוחדת⁶².

בשנת תשט"ו שלח ר' מרדכי סאוויצקי את ספריו לרבי. בספרים אלו ראה הרבי אין שהגר"מ מתפלפל לעתים תקופות בדברי הגאון מרוגוטשובי, והרבי כתב לו על כך (לקמן מכתב ג): נימא מיוחדת נראית לי בספרו, והוא מה שמביא לעתים תכופות מהגאון הרגצובי, אשר באמת פלא גדול אפילו על הנ"ל מה שאין שמים לב לשלל הענינים, והעיקר הסברות וההגדרות הנמצאים בספריו על הרמב"ם שו"ת וכו', אשר לא נגעו בזה ואף מן המקצת. הרבי השתדל לעודד את עריכת והדפסת כתבים אלו, בכל הזדמנות.

פעם אחת היתה אצלו משלחת הדזשאינט ביחידות, לדון בפרטי תמיכתם את פעילות חב"ד בארה"ב, אירופה וצפון אפריקה. אמנם הרבי ניצל הזדמנות זו לעודד אותם לתמוך במפעל הדפסת ספרי הגאון מרוגוטשובי.

מנחל המפעל הרב כשר לא ידע על כך בכלל, וכשהם סיפרו לו אודות החלטתם לתמוך במפעל על פי בקשת הרבי, הוא כתב על כך לרבי בהתפעלות (לקמן מכתב ה): לפני זמן מה הי' לי הזדמנות לדבר עם אנשי הדזשאינט בנוגע לצפנת פענח, ואמרו לי שפעם, בעת שבקרו את כקג"ת⁶³ שליט"א, באמצע השיחה הזכיר לטובה את עזרתה למפעל הצפנת פענח, ושיבח מאוד את העבודה. דבריו עשו עליהם רושם רב, והעריכו מאוד העובדה שמצא לנחוץ לזרום על מפעל

60 רב במוסקבה. קצת מחדושויו נדפסו כנספח לצפנת פענח על הרמב"ם (פיטרקוב תרס"ה), וקונטרס החליצה בשם זכרון דוד - כנספח לצפנת פענח על הרמב"ם (דווינסק תר"צ). ועוד נדפס ממנו זעיר שם זעיר שם. ראה אהלי שם ט (מנ"א תשנ"ג) ע' פ ואילך.

61 ראה אגרות קודש ח"א אגרות א; ה. חכ"א אגרת ז'תשנט.

62 ראה גם לקמן פרק צד.

63 כבוד קדושת גאון תורתו.

זה בזמן שהי' מעוניין לטובת מפעליו. לכן מצאתי חובתי להביע לו בזה תודתי מקרב לב בעד דברי זירו וועידוד לטובת הוצאת כתבי הצ"פ שעשה מדעת עצמו טרם שנתבקש ממני.

בקיץ תשכ"א יצא לאור הספר צפנת פענח על ספר שמות. בפסח שני כותב הרב כשר לרבי (לקמן מכתב ד): הנני להודיעו בזה שצפנת פענח לספר שמות כמעט שנגמה וכפי שהבטיח לי המדפיס יגמור בחדש ימים, וכשיצא לאור אשלחו מיד לכהד"ג⁶⁴.

מיד כשהרבי קיבל את הספר, עבר עליו, כתב עליו הערות, ושלחם לידי הרב כשר. אך דא עקא, המכתב הגיע לידינו (לקמן מכתב ו), ואילו ההערות המצורפות לו לא הגיעו לידינו, לעת עתה.

באותו מכתב מציע לו, להזדרז לערוך ולהוציא לאור, צפנת פענח לאחת מהמסכתות הנלמדות בישיבות. וכך כותב לו: שבאם יש אפשריות, מהנכון ביותר וביותר שלהתחלת זמן לימודים הבע"ל יו"ל מספרי הנ"ל על הש"ס, ואף שלאמיתתו של דבר, בכל ספריו גם אשר על התושב"כ ריבוי ענינים מהנלמדים בישיבות, בכ"ז - הרי עושה רושם מה שכתוב על השעה, ובכלל אינו דומה תחלת הרושם מספריו על הש"ס מאשר מספריו על התורה, וק"ל.

אחד מהספרים שערך והו"ל הרב כשר הוא "צפנת פענח - כללי התורה והמצוות", ב' חלקים.

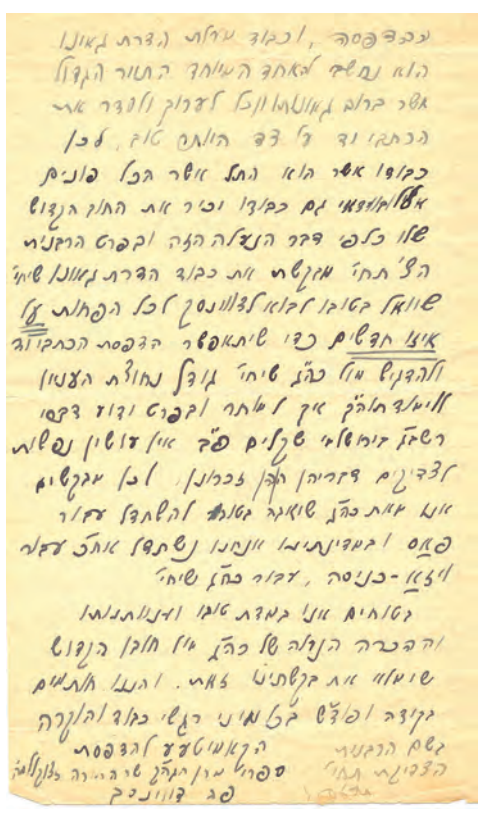
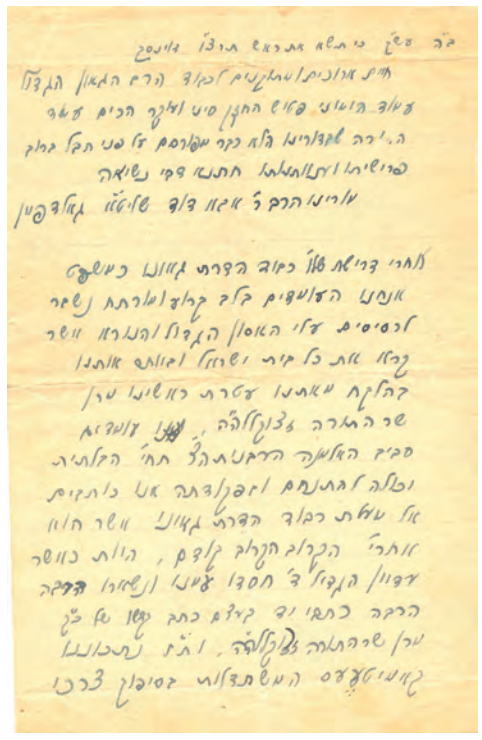
בכ"ז מ"ח תשד"מ נפטר הרב מנחם מענדל כשר. בשנת תשמ"ו ערך והו"ל הרב פנחס טייץ ח"ג של כללי התורה והמצוות. והתכוון להו"ל אף ח"ד. כשיצא ח"ג לאור, שלח עותק לרבי, שהשיב לו מיד בתודה ובדברי עידוד, להזדרז להו"ל את ח"ד (לקמן מכתב ז).

א

ב"ה עש"ק כי תשא את ראש⁶⁵ תרצ"ו דוינסק

חיים ארוכים ומתוקנים לכבוד הרב הגאון הגדול עמוד הימיני פטיש החזק סיני ועוקר הרים עמוד התורה שבדורינו הלא כבר מפורסם על פני תבל ברוב פרישותו וענוותנותו חתנא דבי נשיאה מורינו הרב ר' אבא דוד שליט"א גאלדפיין

אחרי דרישת שלו' כבוד הדרת גאונו כמשפט, אנחנו העומדים בלב קרוע ומורתח נשבר לרסיסים עלי האסון הגדול והנורא אשר קר[ה] את כל בית ישראל, וביותר אותנו, בהלקח מאתנו עטרת ראשינו מרן שר התורה זצוקללה"ה, עומדים סביב האלמנה הרבנית הצ' תחי' הבלתית יכולה להתנחם, ובפקודתה אנו כותבים אל מעלת כבוד הדרת גאונו, אשר הוא אחרי' הקרוב הקרוב קודם, היות כאשר עדיין הגדיל ד' חסדו עמנו ונשארו הרבה הרבה כתיבי יד בעצם כתב קדשו של כ"ק מרן שר התורה זצוקללה"ה, ות"ל נתכוננו קאמיטקעס המשתדלות בסיפוק צרכי ההדפסה, וכבוד מעלת הדרת גאונו הוא נחשב להאחד המיוחד התייר הגדול, אשר ברוב גאונותו יוכל לערוך

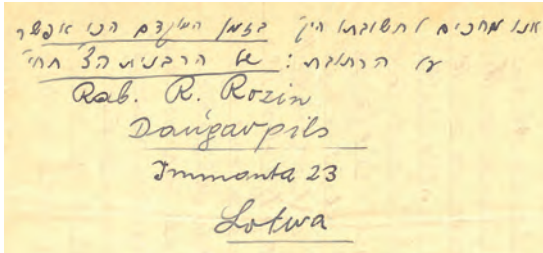

64 לכבוד הדרת גאונו.
65 י"ט אדר.

ולסדר את הכתבי יד על צד היותר טוב, לכן כבודו אשר הוא התל אשר הכל פונים אליו, ובוודאי גם כבודו יכיר את החוב הקדוש שלו כלפי דבר הנעלה הזה, ובפרט הרבנית הצ' תחי' מבקשת את כבוד הדרת גאונו שיחי' שיואיל בטובו לבוא לדווינסק לכל הפחות על איזו חדשים, כדי שיתאפשר הדפסת הכתבי יד, ולהדגיש מול כה"ג שיחי' גדול נחיצות הענין ללימוד תוה"ק אך למותו, ובפרט ידוע דברי רשב"ג בירושלמי שקלים פ"ב אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הן הן זכרון, לכן מבקשים אנו מאת כה"ג שיאבה בטובו להשתדל עבור פאס, ובמדינתנו אנחנו נשתדל אח"כ עבור ויזה – כניסה, עבור כה"ג שיחי'.

בטוחים אנו במדת טובו וענוותנותו, וההכרה הנעלה של כה"ג מול חובו הקדוש שימלא את בקשתינו זאת, והננו חותמים בקידה ופוד"ש⁶⁶ בכל מיני רגשי כבוד והוקרה, בשם הרבנית הצדיקת תחי'

[...]

הקאמיטעע להדפסת ספרי מרן הגה"ק שר התורה צוקללה"ה, פה דווינסק.

אנו מחכים לתשובתו היק' בזמן המוקדם הכי אפשר, על הכתובת של הרבנית הצ' תחי'

Rab. R. Rozin
Daugavpils [...] 23
Latvia

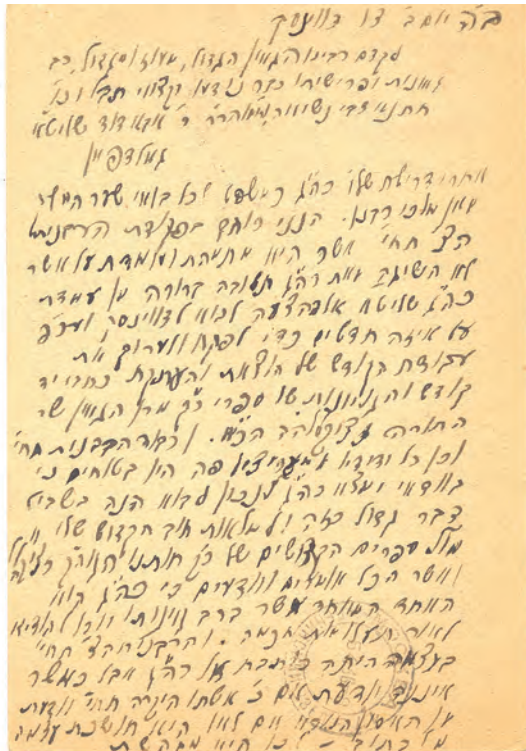
ב

ב"ה יום ב' צו"ג דווינסק

לקדם רבינו הגאון הגדול, מעוז ומגדול, רב גאונות ופרישותו כבר נודעו בקצווי תבל וכו' חתנא דבי נשיאה וכו' מוהר"ר ר' אבא דוד שליט"א גאלדפיין

אחרי דרישת שלו' כה"ג כמשפט לכל בואי שער המלך מאן מלכי רבנן, הנני כותב בפקודת הרבנית הצ' תחי', אשר היא מתמהת ועומדת על אשר לא השיגה מאת כה"ג תשובה קרובה, מן עמדת כה"ג שליט"א אל ההצעה לבוא לדווינסק, ועכ"פ על איזה חדשים, כדי לפקח ולערוך את עבודת הקודש של הוצאת והעתקת כתבי יד קודש, והגליונות של ספרי כ"ק מרן הגאון שר התורה צוקללה"ה הכ"מ, וכבוד הרבנית תחי' וכן כל ידידיו ומעריציו פה היו בטוחים כי בוודאי ימצא כה"ג לנכון לבוא הנה בשביל דבר גדול כזה, ולמלאות חוב הקדוש שלו מול ספרים הקדושים של כ"ק חותנו הגוה"ק צולל"ה, ואשר הכל אומרים ויודעים כי כה"ג הוא האחד המיוחד אשר ברב גאונותו יוכל להוציא לאור תעלומות חכמה.

והרבנית הצ' תחי' בעצמה היתה כותבת אל כה"ג, אבל כאשר איננה יודעת אם כ' אשתו היקרה תחי' יודעת מן האסון הנורא אם לאו, היא חושכת עצמה מלכתוב, לכן היא מבקשת מאד מאת כה"ג שליט"א שיואיל בטובו לכתוב תשובה ברורה, ולהבליט את עמדתו כלפי ההצעות

66 כבוד הדרת גאונו.

67 ופורסים ודורשים שלומו.

68 ז' ניסן.

החשובות הנמעל⁶⁹, והנני חותם בשם הרבנית הצ' מרת רבקה תחי' המברכת אותו בחג כשר ושמח ופוד⁷⁰ לכבית

[...]

ידי"נ האמיתי מוקירו ומעריצו בלתי מכירו מבוקש תשובה במוקדם האפשרי.

ג

ב"ה י"ז טבת תשט"ו

ברוקלין

הרה"ג הו"ח אי"א נ"נ חו"ב צנמ"ס⁷¹ כו' מוה"ר מרדכי שי'

שלום וברכה!

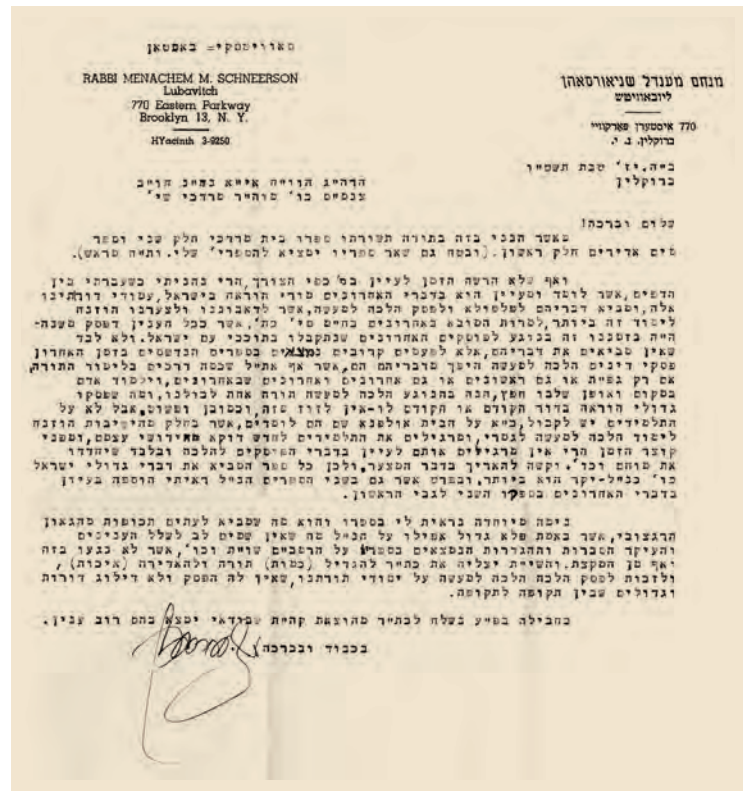
מאשר הנני בזה בתודה תשורתו ספרו בית מרדכי חלק שני וספר מים אדירים חלק ראשון (ובטח גם שאר ספריו ימציא להספרי שלי, ות"ח מראש).

...נימא מיוחדת נראית לי בספרו והוא מה שמביא לעתים תכופות מהגאון הרגובי, אשר באמת פלא גדול אפילו על הנ"ל מה שאין שמים לב לשלל הענינים והעיקר הסברות וההגדרות הנמצאים בספריו על הרמב"ם שו"ת וכו', אשר לא נגעו בזה ואף מן המקצת. והשי"ת יצליח את כת"ר להגדיל (כמות) תורה ולהאדירה (איכות), ולזכות לפסק הלכה למעשה על יסוד תורתנו, שאין לה הפסק ולא דילוג דורות וגדולים שבין תקופה לתקופה.

בחבילה בפ"ע נשלח לכת"ר מהוצאת קה"ת שבודאי ימצא בהם רוב ענין.

בכבוד ובברכה

מ. שניאורסאהן

ד

בס"ד פסח שני, כט למטמונים תשכ"א

לכבוד הרה"ג וו"ח אי"א צנמ"ס⁷² וכו' הרממ"ש אדמו"ר מליבאוויטש שליט"א

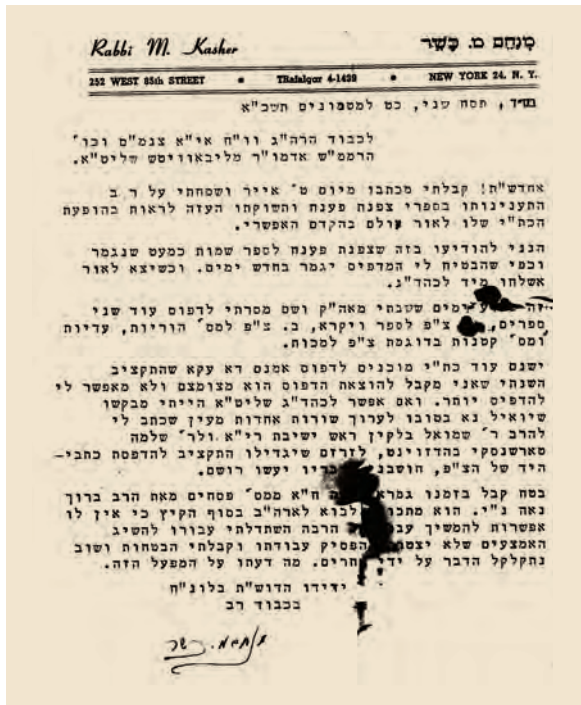
אחדש"ת! קבלתי מכתבו מיום ט' אייר, ושמתחתי על רוב התענינותו בספרי צפנת פענח ותשוקתו

69 הנכתבים מועבר לך.

70 ופורס ודורש שלומם.

71 הותיק וחסידי איש ירא אלקים חריף ובקי צנא מולא ספרא.

72 ותיק וחסידי איש ירא אלקים צנא מולא ספרא.

העזה לראות בהופעת הכת"י שלו לאור עולם בהקדם האפשרי.

הנני להודיעו בזה שצפנת פענח לספר שמות כמעט שנגמר וכפי שהבטיח לי המדפיס יגמר בחדש ימים, וכשיצא לאור אשלחו מיד לכהד"ג⁷³.

זה [...] ימים ששבתי מאה"ק ושם מסרתי לדפוס עוד שני ספרים, א. צ"פ לספר ויקרא, ב. צ"פ למס' הוריות, עדיות ומס' קטנות בדוגמת צ"פ למכות.

ישנם עוד כת"י מוכנים לדפוס אמנם דא עקא שהתקציב השנתי שאני מקבל להוצאת הדפוס הוא מצומצם ולא מאפשר לי להדפיס יותר. ואם אפשר לכהד"ג שליט"א, הייתי מבקשו שיואיל נא בטובו לערוך שורות אחדות מעין שכתב לי, להרב ר' שמואל בלקין ראש ישיבת רי"א ולר' שלמה טארשנסקי בהדווינט, לזרזם שיגדילו התקציב להדפסת כתבי-היד של הצ"פ, חושבני שדבריו יעשו רושם.

כטח קבל בזמנו גמרא שלמה ח"א ממס' פסחים⁷⁴ מאת הרב ברוך נאה נ"י, הוא מתכוין לבוא לארה"ב בסוף הקיץ כי אין לו אפשרות להמשיך עבודתו [זו]. הרבה השתדלתי עבורו להשיג האמצעים שלא יצטרך להפסיק עבודתו וקבלתי הבטחות ושוב נתקלקל הדבר על ידי אחרים, מה דעתו על המפעל הזה.

ידידו הדוש"ת בלונ"ח⁷⁵, בכבוד רב

מנחם מ. כשר

ה

בס"ד כד סיון תשכ"א

החווה"ש וכט"ס⁷⁶ לקדם כ"ק אדמו"ר מליבאוויטש מהור"ר מנחם מענדל שליט"א שניאורסאהן

שלום וברכה

לפני זמן מה הי' לי הזדמנות לדבר עם אנשי הדזאינט בנוגע לצפנת פענח, ואמר לי שפעם, בעת שבקרו את כקג"ת⁷⁷ שליט"א, באמצע השיחה הזכיר לטובה את עזרתה למפעל הצפנת פענח, ושייב מאוד את העבודה. דבריו עשו עליהם רושם רב והעריכו מאד העובדה שמצא לנחוץ לזרזם על מפעל זה בזמן שהי' מעוניין לטובת מפעליו.

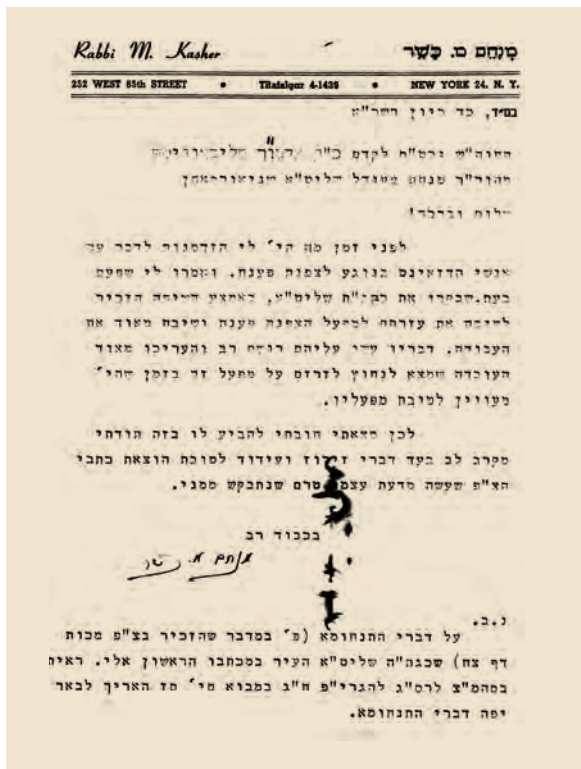
לכן מצאתי חובתי להביע לו בזה תודתי מקרב לב בעד דברי זירוז ועידוד לטובת הוצאת כתבי הצ"פ שעשה מדעת עצמו טרם שנתבקש ממני.

בכבוד רב

מנחם מ. כשר

נ.ב.

על דברי התנחומא (פ' במדבר שהזכיר בצ"פ מכות דף צח) שכגת"ה⁷⁸ שליט"א העיר במכתבו הראשון אלי⁷⁹, ראיתי כשהמ"צ לרס"ג להגרי"פ ח"ג במבוא ס' סז האריך לבאר יפה דברי התנחומא.

73 לכבוד הדרת גאוונו.

74 ירושלים תש"כ.

75 בלב ונפש הפצה.

76 החיים והשלום וכל טוב סלה.

77 כבוד קדושת גאון תורתו.

78 שכבוד גאון תורתו הרמה.

79 שבאגרות קודש ח"ח ע' תכב.

1

ב"ה א' מנ"א תשכ"א, ברוקלין
הרה"ח אי"א נו"נ צנמ"ס כו' וכו' הרמ"מ שי'
שלום וברכה!

מאשר הנני קבלת מכתבו מיום כ"ד תמוז והקודמו, וז"ע נתקבל הספר צפנת פענח לספר שמות, ות"ח ת"ח.

ויהי רצון שיזכה ויצליח להו"ל גם שאר ספרי הגאון הרגובי מתוך שמחה וטוב לבב ובהקדם ובזריזות.

והרי מדתו של הקב"ה מדה כנגד מדה, וידוע אשר לימוד הגאון הרגובי הי' בזריזות נפלאה וק"ל.

וארשה לי להעיר, שבאם יש אפשריות, מהנכון ביותר וביותר שלהתחלת זמן לימודים הבע"ל יו"ל מספרי הנ"ל על הש"ס, ואף שלאמיתותו של דבר, בכל ספריו גם אשר על התושב"כ ריבוי ענינים מהנלמדים בישיבות, בכ"ז – הרי עושה רושם מה שכתוב על השער, ובכלל אינו דומה תחלת הרושם מספריו על הש"ס מאשר מספריו על התורה, וק"ל.

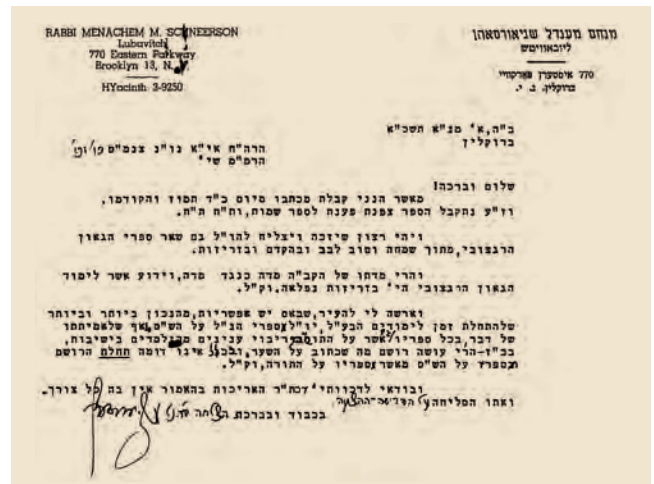
ובדאי לדכותי דכת"ר האריכות בהאמור אין בה כל צורך, ואתו הסליחה על הדרישה – ההצעה.

בכבוד ובכרכת הצלחה בהנ"ל

מ. שניאורסאהן

איזו הערות.

בס' הנ"ל, בתחלתו ע"א, בהערה א'⁸⁰. כנראה מסיימה⁸¹ רוצה לפרש⁸².

2

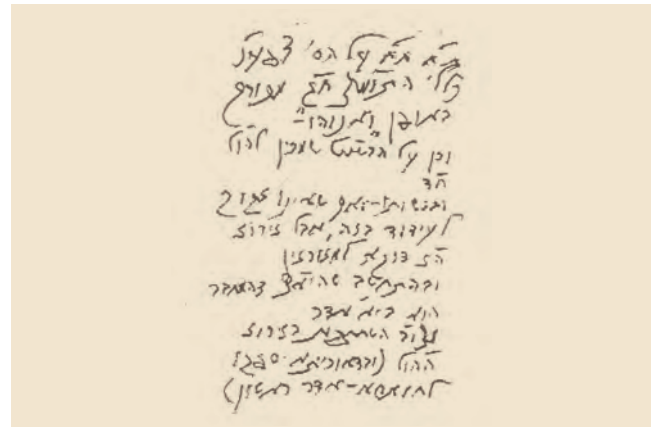
ת"ח ת"ח על הס' צפע"נ כללי התומ"צ ח"ג מכורך באופן "ואנהו" –

וכן על הבשו"ט שמכין להו"ל ח"ד

וברשותו – ואף שאינו זקוק לעידוד בזה, אבל זירוז ה"ז דוקא למזורזין

ובהתחשב שהיא"צ דהמחבר הוא כי"א אדר

מצו"ב השתתפות בזירוז הו"ל (ובדאורייתא ספקו לחומרא – אדר ראשון)

80 על מ"ש בצ"פ שם: ויקח את בת לוי, הוסיף דין של נשואין.
81 ודין זה של חופה שעושה נשואין נתחדש ע"י עמרם.
82 חסר ההמשך והסיום.

סה. התהלים של הורי הרבי בגלות

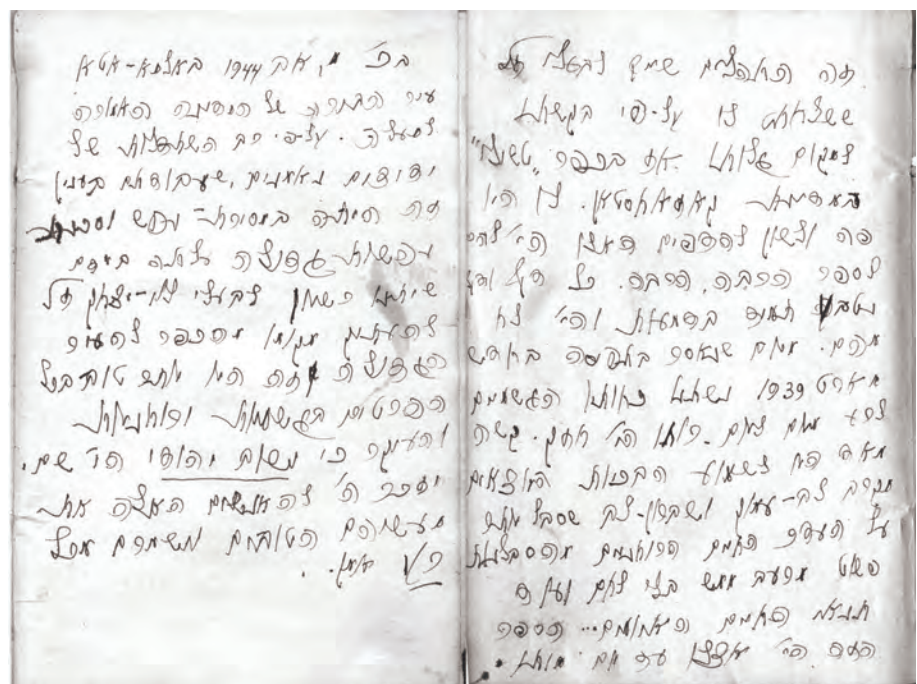
את ספר התהלים הזה, שלחה הרבנית חנה, אם כ"ק אדמו"ר ז"ע, אל בעלה הרה"ג הרה"ח והמוקבל וכ"ו מוהר"ר לוי יצחק ז"ל, למקום גלותו בכפר טשילי אשר במדינת קאזאחסטאן. בתחלים הזה ה' הרב לוי יצחק אומר תמיד תהלים, מתוך בכיות גדולות, הן במקום גלותו, והן אחר שניתן לו הרשיון לעבור לעיר אלמא-אטא, ועד ליום פטירתו שם, בכ"מנ"א תש"ד. את התהלים הזה החזיקה אח"כ הרבנית חנה, אמרה מתוכו תהלים, והביאה אותו עמה, ביציאתה מרוסיה, ובהגיעה לניי, ועד ליום פטירתה בו' תשרי תשכ"ה. בדף המגן הקדמי של התהלים רשמה לזכרון את פרשת דבר התהלים הזה.

זה התהלים שייך לבעלי ז"ל, ששלחתי לו על-פי בקשתו למקום גלותו אז בכפר "טשילי" במדינת קאזאחסטאן.

לו ה' פה ולשון להדפים האלו, ה' להם לספר הרבה הרבה, כל דף ודף נטבע תמיד בדמעות והי' לח מהם. מיום שנאסר בתפיסה בחדש מארט 1939 נשתנו כחותי הגשמיים לרע מיום ליום, ורוחו ה' חזק. קשה מאד ה' לשמוע הבכיות היוצאים מקרב לב-עמוק ושברון-לב שסבל יותר על העדר החיים הרוחניים, מהסבלנות פשוט מרעב ממש בלי לחם ועוד תנאי החיים האיומים...

הספר הזה ה' אצלו עד יום מותו, בכ"מ' אב 1944 באלמא-אטא עיר הבירה של המדינה האמורה למעלה.

על-פי רב השתדלות של ידידים נאמנים, שעבודתם בענין זה היתה במסירת-נפש וסכנה נפשית גדולה, עלתה בידם שיתנו רשיון לבעלי לוי-יצחק ז"ל, להעתיק מקומו מהכפר להעיר הגדולה, וזה ה' יותר טוב בכל הפרטים בגשמיות ורוחניות, והעיקר כי ישוב יהודי ה' שם. יזכר ה' להאנשים האלה את מעשיהם הטובים, וישמרם מכל רע, אמן.

כתבי יד

סו. תלמוד בבלי מסכתות סנהדרין ושבועות – כתב יד על קלף

באוסף כתבי היד שבספריה נמצאים שלושה דפים של קלף - כתב-יד מהתלמוד, המקביל לנדפס במסכת סנהדרין קג, ב - קד, א. ובמסכת שבועות מז, א - מט, א. נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ יגדיל תורה (ג.י.) כט ע' רמא ואילך.

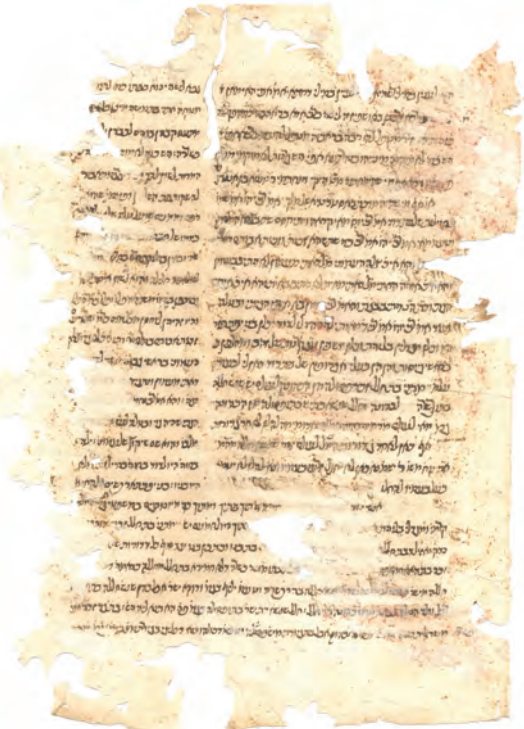
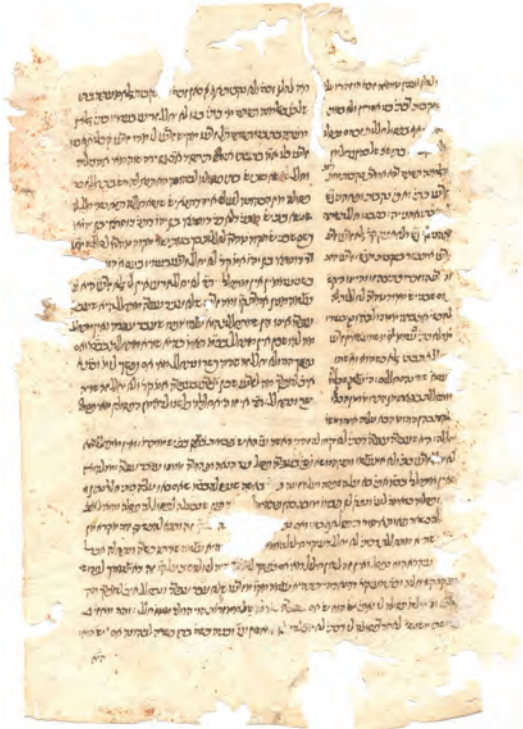
סז. תלמוד בבלי מסכת קידושין – כתב יד

באוסף כתבי היד שבספריה נמצא עשרה דפים, שנכתבו, כנראה, בספרד בין השנים ר"ל-ר"מ.

סימן המים שבדפים (צורת יד פשוטה) לא נמצא בספרים המביאים את סימוני המים. ראוי לציין, שמכל כתבי היד הנמצאים עתה, כמעט לא ידועה מהדורה של הגמרא עם פרש"י על הדף.

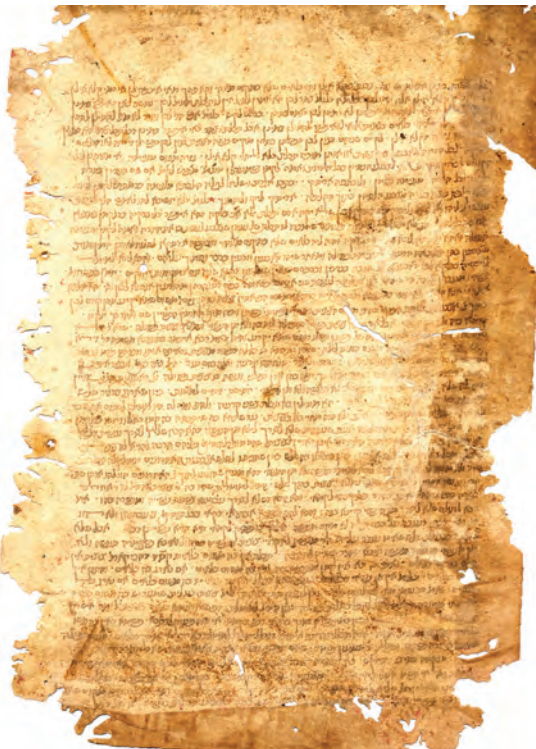
מעניין גם הדמיון בצורת הדף, בין כתב היד שלפנינו, לש"ס דפוס ספרד ופאס. מכל מקום, השינויים המרובים בנוסח, בין כת"י שלפנינו לבין מהדורת ספרד, מוכיחים, שלא נעתק כת"י זה ממהדורה הנ"ל, אלא מכתב יד אחר, הקודם לו.

נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ יגדיל תורה (ג.י.) לא ע' שנ ואילך.

סח. חגיגה ויומא דפוס ספרד, וכתב יד רש"י למנחות

בספריה נמצאים 17 דפים ממסכתות חגיגה ויומא ממהדורת ספרד (ואדי אל-חגאראה לערך רמ"ב), ועל דף השער (החלק) של מסכת חגיגה – כתב-יד הכולל את פרש"י למנחות מ, א – מא, א, השונה קצת מנוסח הדפוסים שלנו. נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ גידיל תורה (נגי) ל ע' שיג רמא ואילך.

סט. ארחות חיים – כתב יד

כתב יד זה נתגלה בתוך כריכה של כתי"י תימוני ישן של הפטרות, והוא חלק מהספר ארחות חיים לרבנו אהרן הכהן מלוניל, מהדורא בתרא.

בדרך כלל זהה נוסח כתי"י לנוסח הדפוס, בשינויי נוסח קטנים, אך במקומות מרובים ישנם קטעים נוספים בכתי"י, שאינם בנוסח הדפוס.

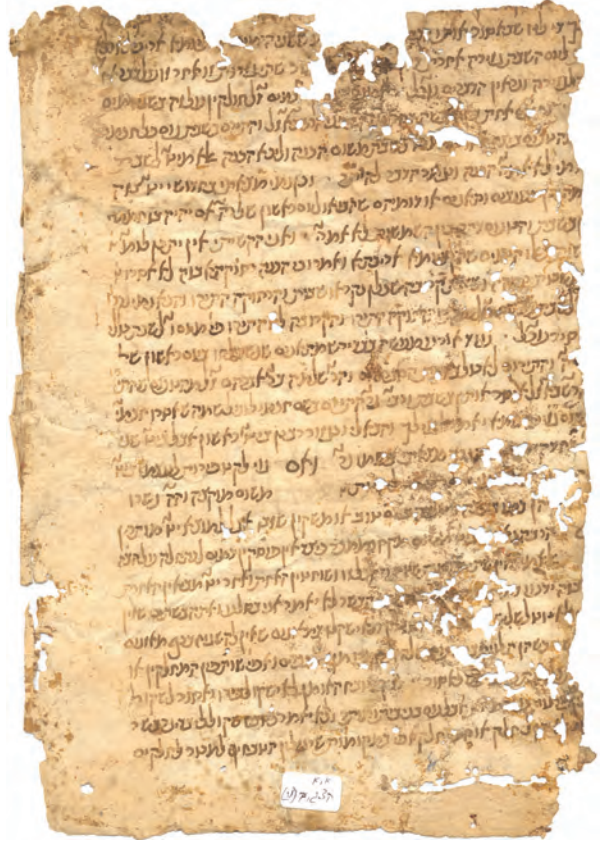
עובדת שתי המהדורות של הספר ארחות חיים כבר נתפרשה במבוא לארחות חיים חלק שני (ברלין תרס"ב) ע"י הר"מ שלעזינגער. שם ע' XI מספר על שתי המהדורות של החלק השני, שבמהדורה הראשונה לא נזכר אף פעם אחת שמו של ר' שם טוב, ואילו במהדורה השנייה, שאותה סיים לאחר הגיעו לאי מיורקא ולמד שם תורה מפי ה"ר שם טוב פלכו, נזכר בה ה"ר שם טוב כחמשה עשר פעמים - רק בחלק השני.

ובאשר לחלק הראשון, לא ה"י לפניו אלא הנוסח הנדפס, שלא נזכר בו ה"ר שם טוב אפ"י פעם אחת.

בכתי"י שלפנינו מובא פעם אחת "אדונינו מורנו ה"ר שם טוב ז"ל" (הל' חולו של מועד ס"כ). למדנו מזה שהוא הנוסח שנכתב במיורקא לאחר שלמד תורה מפי ה"ר שם טוב ולאחר פטירת ה"ר שם טוב.

מכ"ז למדנו שגם לפני הבית יוסף ה"י כתי"י הספר ארחות חיים מהדורא בתרא, שהרי כתב באו"ח סי' שכח: "כתוב בא"ח מי שאחזו דם מקיזין לו דם מפני הסכנה וכ"כ ה"ר שם טוב". הלכה זו מובאת בארחות חיים הנדפס הלכות שבת סש"ב, אך התיבות "וכ"כ ה"ר שם טוב" אינן מופיעות שם, שנוספו לאח"ז במהדורא בתרא.

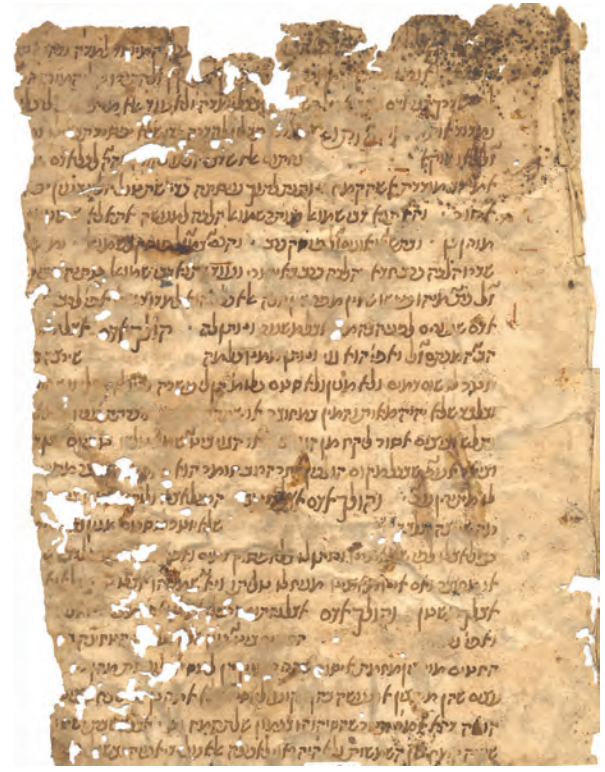
ציטוט זה מדברי הב"י, וההוכחה מכך, שה"י לפני הב"י נוסח ארחות חיים מהדורא בתרא, מובאים במבוא הנ"ל ע' XIV. ובאותה דרך הוכיח שם ע' XXI בשוה"ג, שגם לפני מהר"ם פדוה"י החלק הראשון במהדורא בתרא, שהשתדלו אז להדפיסו ולא איסתייע בידם. מ"מ לא נדפסה, אלא המהדורה קמא, כעבור כמאתיים שנים בשנת תק"י בפרינצי.

על כתיב-היד של הספר ארחות חיים הידועים לנו כיום כותב ה"ר שלמה זלמן שי' הבלין במבוא לס' תשובות שאלות להרשב"א, צילום דפוס רומא ר"ל ע' י. שם נזכר גם כתי"י ח"א של הארחות חיים שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, מהדורא מאוחרת יותר מהנוסח הנדפס. אך לפי דבריו שם, גם בה לא נזכר ה"ר שם טוב פלכו, וגם היא נכתבה לפני בוא ה"ר אהרן הכהן למיורקא. מהמהדורא האחרונה שנכתבה במיורקא לא נודע כיום אלא על מה שיש מהחלק השני של הספר ארחות חיים. ובכך היא חשיבותו של כתי"י שלפנינו, שהוא חלק מהמהדורה האחרונה של הספר, שהיא המהדורה שהיתה לפני הבית יוסף.

באשר לתאריך כתיבת דפים אלו. ע"פ הנייר והכתב נראה שנכתב בספרד לערך שנת ר', כמאה שנים לאחר סיום המהדורא האחרונה של הספר. בכמה דפים ישנם סימוני מים (ב-2 הר וב-2 שמש) שלא מצאתי דוגמתם ממש בספר סימוני המים (LES FILIGRANES), אך דומה הוא מאד למס. 11704 שבספר הנ"ל (ואלו הסמוכים לו), שהוא נייר שנוצר בשנת ר"ג (הסמוכים לו שם - בסמיכות, לפני או אחרי שנת ר).

20 הדפים שלפנינו אכולים מאד ע"י תולעים, זאת בנוסף למקומות רבים בהם נפגמו האותיות והדיו ע"י הדבק שבין הדפים. נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ יגדיל תורה (ג.י.) סז ע' שסז ואילך.

ע. הזהר עם פירוש אור יקר בכתב-יד-קודש הרמ"ק ז"ל

רבי משה קורדובירו (הרמ"ק) ז"ל נולד בשנת רפ"ב, לאביו רבי יעקב, שהיה כנראה מעיר קורדובה שבספרד. בנגלה שבתורה היה תלמידו של הבית יוסף. אח"כ נתמנה כאחד הדיינים בצפת. בקבלה היה תלמידו של גיסו רבי שלמה אלקבץ.

הרמ"ק היה גדול המקובלים בדורו, וכשהגיע שמועו אל הארז"ל, שישב אז במצרים, עלה אליו לצפת, לשמוע לקחו.

ביום ד' כ"ג תמוז שנת ש"ל נפטר הרמ"ק. מאז עמד הארז"ל בראש חבורת המקובלים בצפת ובעולם.

הרמ"ק חיבר חיבורים רבים: פרדס רמונים; שעור קומה; פלח הרמון; אילמה רבת; תומר דבורה; אור נערב; גירושין; זבחי שלמים; תפלה למשה; עבודה תמה; פירוש עבודת יום הכפורים ועוד. אמנם חיבורו הכולל והגדול ביותר הוא פירוש "אור יקר" על כל חלקי הזהר.

העתקות שונות מהחיבור הזה נשמרו בספריות, שמהם מתפרסמות סדרת הספרים הזו, בעשרות השנים האחרונות.

נסקור את כתב-יד חיבורי הרמ"ק אשר בספריה, ובמיוחד - כתב-יד הזהר ספר בראשית עם פירושו אור יקר, שהוא כנראה גוף-כתב-קודש הרמ"ק ז"ל.

החיבור נמצא כאן בשלשה כרכים המסומנים 1965-1967, ובהם קרוב ל400 דפי פוליו;

(א) כולל חלק מפ' בראשית ותיקונים, הנדפס בספר אור יקר ח"ב עמ' סט עד עמ' קסז. אח"כ בא שם הנדפס בתחלת ח"ג עד עמ' קסא.

דפים קר-נ. בדפים קלו, ב- קלו, א יש שתי הגהות "צמח" ושתיהן לא נעתקו שם. מסתבר שנכתבו הגהות אלו אחר ההעתקה.

בדף קנו (המקביל לח"ב הנדפס עמ' קמו) נאמר "ובזה נתבארה שמועה זו בס"ד ... ועתה נפרש הפרשה לפי דרכנו בס"ד". בראשי העמודים הבאים אח"כ, נרשם בכתה"י "בראשית שלי".

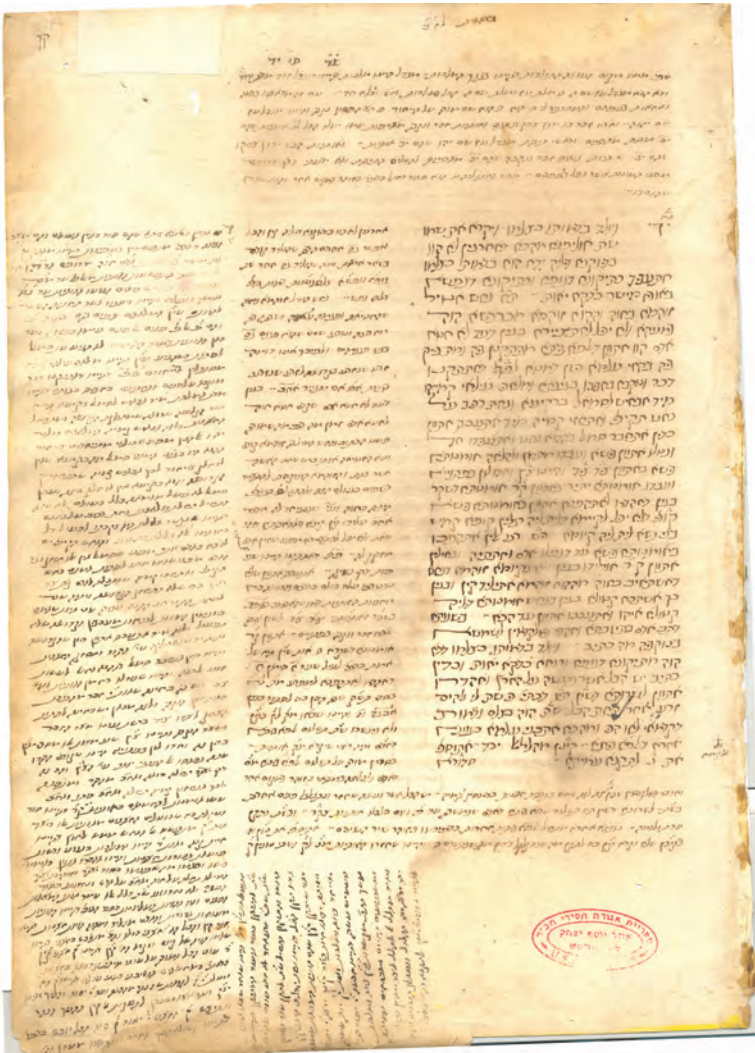
בדף רז, א יש מחיקת כמה שורות ובמקומם נכתבו כמה שורות עה"ג. בנוסח הנדפס נעתק כפי המתוקן.

בסוף הכרך הראשון, שבעת הדפים האחרונים וחצי עמוד שלפניו חלקים. בנוסח הנדפס (כרך ג' עמ' קסא) נרשם כאן: "נתבקש הרב בישיבה של מעלה והניח[ת] בכאן י"ג עלים חלק.

(ב) כולל תיקונים וסיום פ' בראשית, הנדפס בספר אור יקר ח"ג עמ' קסב עד גמירא. אח"כ בא שם הנדפס בח"ב עמ' קסח עד גמירא.

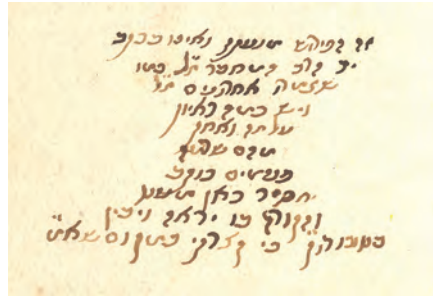
דפים רנא-שכו, [38]. (ג) כולל פ' תולדות-ויחי, הנדפס בספר אור יקר ח"ה עמ' קיא עד סיום ח"ו עמ' ער. 187 דפים.

בדף המגן הקדמי נכתב בכתב מאוחר:

זה הפירוש מועתק ואינו בכתב יד הרב המחבר ז"ל כמו שאמרו אחרונים ז"ל ויש כמה ראיות על זה ואחת מהם שכמה פעמים כותב חסיר כאן מעט והקורא בו יראה ויבין בטוב ודו"ק כי קצרתו במקום שא"מ.

למרות הנ"ל, יש מקום לשעה, ע"פ ההשוואה לפי"א אור יקר הנדפס, וע"פ האמור לעיל, אשר כתב-היד שלפנינו הוא כת"י המחבר, וכתב היד שממנו הודפס הוא העתק מכתה"י שלפנינו. גם ההגהות שנוספו כאן עה"ג נעתקו שם.

בנוסף לסדרה זו, יש בספריה עוד שני כתבי-יד של החיבור אור יקר, וגם כת"י החיבורים פרדס רמונים; שיעור קומה ואלימה: (ד) כת"י 1560. פירוש לס' הזהר מפרשת וישלח עד סוף ויחי, הנדפס בספר אור יקר ח"ה עמ' נב עד קרוב לסופו. דפים קסז - רפב. כתיבה ספרדית רהוטה. בקולופון נאמר:

א"ה [אמר המעתיק] עפר יקצ"י ע"כ מצאתי והשאר חסר מן הספר וחבל על דאבדין ולא משתכחין ... ותהי השלמת העתקת הספר ביום ששי ... ג' ימים לחודש מרחשון ש' עתה תרא"ה לפ"ג [ה'תר"א].

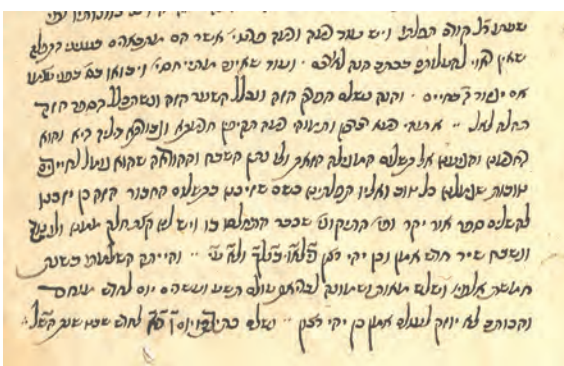
ה) כת"י 1982. הזהר עם קיצור אור יקר - מאמצע פר' במדבר עד אמצע פ' שלח.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע קנה את כתב-היד מאת סוחרי הספרים העתיקים שוואגער-פרענקל, בשנת תרס"ז. הם תיארו את כתב היד בקטלוג שלהם "אוצר כלי חמדה" (הוסיאטין תרס"ו) מס' 107. הם לא הצליחו לזהות את כתה"י וכתבו עליו שהוא כת"י קדמון שנכתב בערך בשנת ק. והעיר ע"ז כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בכת"י ק.

הפירוש הוא מהרמ"ק ז"ל וכפה"נ הוא קיצור מחיבורו הגדול אור יקר, וכותב הקאטאלאג טעה בהשערותיו בזה.

ו) כת"י 1413. פרדס רמונים, משער ערכי הכינויים פ"ז מע' פשוטה עד גמירא. 142 דף. כתיבה ספרדית רהוטה. בקולופון נרשם תאריך הכתיבה ותאריך ההעתקה:

כשם שזיכני בתשלום החבור הזה כן יזכנו להשלים ספר אור יקר ופי' התיקוני' שכבר התחלנו בו ויש לנו קצת חלק ממנו ... והיתה השלמתו בשנת חמשת אלפים ושלוש מאות ושמונה לבריאת עולם תשע ועשרים יום לחדש מנחם, והכותב לא יזוק לעולם אמן כן יהי רצון.

נשלם כתיבתו יום ו' כ"א לחדש שבט שנת ה'ש"ל.

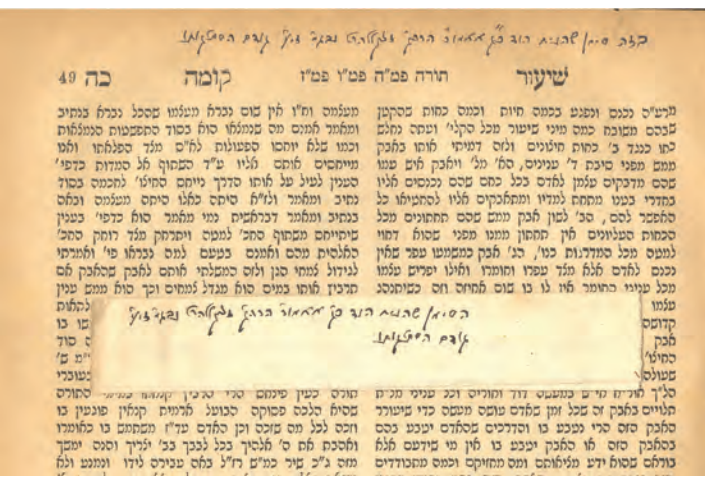
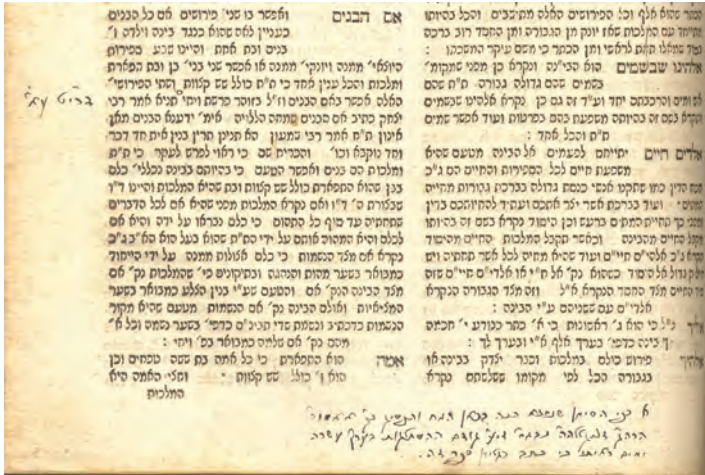
וא"כ נעתק הדרך הזה כחצי שנה לפני פטירת הרמ"ק ז"ל בכ"ג תמוז ה'ש"ל. (ז) כת"י 1557. ליקוט העתקת כמה חיבורים בקבלה ע"י מוה"ר דוד ב"ר ישועה

נטף. כולל גם את החיבור אלימה מהרמ"ק.

ח) כת"י 1924. כת"י שיעור קומה להרמ"ק. רטז דף. כתיבה ספרדית רהוטה. בדף המגן האחורי - חותמת ברוסית: ישעי' ברלין וועליז [הוא ר"י ברלין המפורסם, ממשפחת בית הרב, שהיה גר אח"כ בריגא].

גם יש בספריה כמה מספרי הרמ"ק הנדפסים, שלמד בהם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בתקופה האחרונה קודם הסתלקותו:

ט) אחד מהם הוא הספר "פרדס רמונים" (קארעץ תקמ"ו), עם ציונים בכתב-יד-קדשו על הגליון. ובדף קז, א נרשם בכת"י ק בנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

כפי הסימן שנמצא הנה בכאן הניח והפסיק כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נב"ג ז"ע. קודם ההסתלקות בערך עשרה ימים ראיתי כי כתב בגליון ספר זה.

י) השני הוא הספר שיעור קומה (ווארשא תרמ"ה), אשר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע למד בו בתקופה האחרונה לפני הסתלקותו, ובדף כה שבו - מונח סימן מיוחד, שעליו נכתב בכתב"ק בנו אדמו"ר מוהררי"צ נ"ע:

הסימן שהניח הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נב"ג ז"ע קודם הסתלקותו.

בראש הדף נרשם בכתב"ק:

בזה סימן שהניח הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נב"ג ז"ע קודם הסתלקותו.

עא. שמונה שערים - כתי"ק הר"ש ויטאל

נסקור בזה את סדרת ה"שמונה שערים" של רבינו חיים ויטאל, בעצם כתיבת יד בנו רבי שמואל ויטאל, שנמצאת בגנוי ספריית אגודת חב"ד.

כל אחד מהכרכים הנזכרים נחתם בחותמות: "ש.מ. חי גאגין ירושלים"; (ובנו) "הצב" יצחק גאגין הי"ו איש ירושלים", ומסדרת הכרכים הזאת הו"ל הרב שלום משה גאגין כמה חלקים בהוצאתם הראשונה, בירושלים, משנת תר"י ואילך.

את השמונה שערים האלו, כתי"ק הר"ש ויטאל, מזכיר כ"ק אדמו"ר מוהררי"צ נ"ע ברשימת המאסר שלו, בספרו אודות החיפוש שעשו בביתו לפני המאסר (סה"ש תר"פ-תרפ"ז, ע' 263; ספריית ליובאוויטש עמ' מח):

את מגדלי הכתבי קודש כ"ק אבותנו רבותנו הק' גם לא פתחו, רק התענינו לדעת כתבי יד מי המה ... רק אחד הארונות כתבי יד עתיקים, כמו ... השמונה שערים כתי"ק הר"ש ויטאל ז"ל ועוד ספרים כתובים על קלף ... בכל אלו התענינו ביותר, אבל גם זה רק דרך מעביר.

כיון שכבר בשנת תרפ"ז היתה סדרה זו אצל רבותינו, מסתבר א"כ שנקנו ע"י כ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, מאת ר' יצחק גאגין (יג"ן) הנ"ל.

מתוך שמונת השערים שכתב הר"ש ויטאל, חסרים אצלנו השער הראשון והשמיני (באשר לשער הראשון, כותב ר' יוסף אביב"י בספרו "בנין אריאל" (ירושלים תשמ"ז, עמ' לא), שהוא נמצא בעצם כתיבת ידו של הר"ש ויטאל בישיבת אהבת שלום בירושלים. ובאשר לשער השמיני, לע"ע לא נתברר לנו מקומו). וראה עוד בס' "קבלת האר"י" להנ"ל (ירושלים תשס"ח), כרך ב, ע' 682 ואילך.

בכל שעה, בתחלתו ובסופו, רשם הר"ש ויטאל את זמן תחלת וסיום כתיבת השער הזה: כת" 1942, חלק שני: שער מאמרי רשב"י.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש מנחם השק"ט [ת"ט] ובטח עד עולם פה דמשק המהוללה,
בינ"ו עמ"י עש"ו.

בסופו: ותהי השלמת השער הזה יום שני ארבעה ימים לחדש אדר שני פ' ויקרא חמשת אלפים
וארבע מאות ועשר ליצירה בהיותי בן חמשים ושנים שנה למולדתי, יהי רצון מלפני אבינו
שבשמים שכשם שזכיתי להשלים גם את השער הזה יזכני האל להשלים את תשלום השמנה
שערים בע"ה.

אחרי הקולופון בא עוד קטע ובראשו: חידשתי אותו אני שמואל בערב חג השבועות שנת
השפ"ט.

כת"י 1943 חלק שלישי: שער מאמרי חז"ל.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש אדר שני משנת ואת הקדו"ש [ת"י] והקריב אליו פה דמשק
המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

בסופו בא מפתח, ולפניו: אמר הצעיר שמואל בן הרב המחבר זלה"ה, בראותי כי אחרי כלותי ...
אמרתי אני אל לבי לטרוח ולמסור המפתחות...

אחרי המפתחות: ותהי השלמת הספר יום שלישי ארבעה ימים לחדש ניסן משנת חמשת
אלפים וארבע מאות ועשר ליצירה בהיותי בן שנים וחמשים שנה למולדתי.

אח"כ באה התנצלות הכותב ושיר שחיבר. בהתנצלות כותב בין השאר: אמר שמואל המעתיק
ס"ט לא נפלאות בעיני כל הקורא בספר הזה את כל התלאה אשר מצאו נפשי ... שלא יהיה לו
רשות להעתיק מן הספר הזה ומדכותיה אלא ברצוני וברשותי ... ואף כי אחרי מותי יכתוב
הקדמתי.

כת"י 1944. חלק רביעי: שער הפסוקים.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש ניסן משנת ואת הקדו"ש [ת"י] והקריב אליו פה דמשק המהוללה,
בינ"ו עמ"י עש"ו.

בתחלת הספר באה הקדמת הר"ש לשמונה שערים הנדפסת. ובסופו באים המפתחות עם
ההקדמה. אחרי המפתחות: ותהי השלמת השער הזה יום ראשון יום ר"ח אלול פרשת שופטים
ושוטרים משנת חמשת אלפים וארבע מאות ועשר ליצירה בהיותי בן חמשים ושלוש שנים
למולדתי.

[כת"י 1945 כולל את שער הליקוטין של הר"מ פאפירש והרש"ש].

כת"י 1946. חלק חמישי: שער המצות.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש אלול משנת ואת הקדו"ש [ת"י] והקריב אליו פה דמשק המהוללה,
בינ"ו עמ"י עש"ו.

בתחלת הספר באה הקדמת הר"ש לשמונה שערים הנדפסת. ובסופו באים המפתחות עם
ההקדמה.

אחרי המפתחות: ותהי השלמת הספר הזה ביום חמישי כ"ח לחדש כסלו משנת חמשת אלפים
וארבע מאות ואחד עשר ליצירה בהיותי בן שלש וחמשים שנה למולדתי בסדר הנמצא כזה
איש אשר רוח אלהים בו...

אח"כ באים השיר וההתנצלות הנ"ל.

כת"י 8-1947. - בשני כרכים. חלק ששי: שער הכונות.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש טבת משנת אשמע"ה [תי"א] מה ידבר האל ה', פה דמשק המהוללה יע"א, בינ"ו עמ"י עש"ו.

בסופו: ותהי השלמת הספר הזה ביום ששי שלשה עשר יום לחדש טבת בסדר המלאך הגואל אותי וכו', שנת חמשת אלפים וארבע מאות ושלוש עשרה ליצירה, בהיותי בן חמשה וחמשים שנה למולדתי.

אח"כ באים ההתנצלות, השיר, ההקדמה והמפתחות הנ"ל.

כתי" 1949. חלק שביעי: שער רוח הקדש.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש טבת משנת התי"ג ליצירה פה דמשק המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

אחר השער באה הקדמת הר"ש הנדפסת. ובסופו: ותהי השלמת הספר הזה והשער הזה יום שלישי יום ר"ח סיון פרשת וזאת עשו להם וחיו משנת חמשת אלפים וארבע מאות ושלושה עשר ליצירה [תי"ג] בהיותי בן חמשים וחמש שנה למולדתי.

בנוסף לכך ישנם באוסף כתבי-היד כמה העתקות של השמונה שיערים, אשר הועתקו מכת"ק לפני זמן הדפסתו:

שער ההקדמות:

כתי" 1969 (קולופון שנת תקל"א). 1726 (שנת תקצ"ב). 1711. 1674.

שער מאמרי רשב"י:

כתי" 1415 (כת"י מה"ר דוד וזאן).

שער מאמרי חז"ל:

כתי" 1518 (שנת תק"נ). כתי" מה"ר דוד נטף). 1526 (שנת תק"ע). תוניס. כתי" מה"ר אהרן הכהן טנוגי).

שער הפסוקים:

כתי" 1518 (שנת תקנ"א). כתי" מה"ר דוד נטף). 1726 (שנת תקצ"ד). 1563 (שנת תר"ג). כתי" מה"ר שלום שמעוני). 1600 (כתי" מה"ר דוד וזאן).

שער המצוות:

כתי" 1415 (כתי" מה"ר דוד וזאן). 1600. 1726. 1905.

שער הכונות:

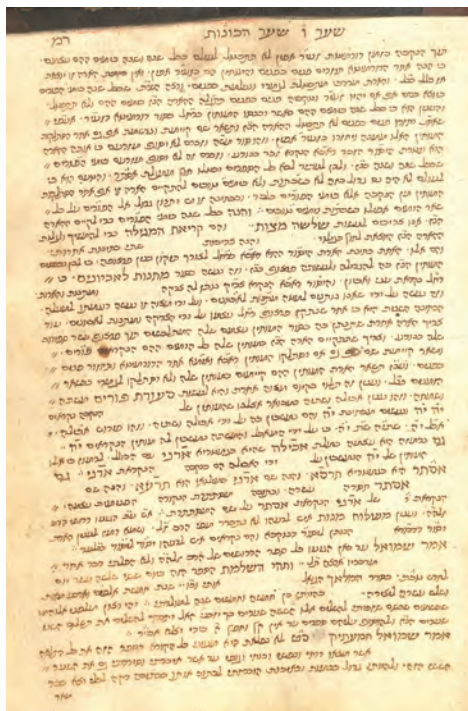
כתי" 1497 (שנת תקי"ט). תוניס. כתי" מה"ר יוסף בושערה, לתשוקת כמה"ר אהרן מוועטי). 1586 (שנת תקס"א). כתי" מה"ר דוד נטף). 1673 (שנת תקע"ז). כתי" מה"ר נתן זאנה). 1597 (כתי" מה"ר דוד וזאן). 1571.

שער רוח הקודש:

כתי" 1958 (שנת ת"כ. ירושלים. כתי" מה"ר נתן שפירא הירושלמי - נשי"א). 1527 (לערך שנת תקצ"ב). כתי" מה"ר רחמים חורי). 1598 (כתי" מה"ר דוד וזאן). 1771.

שער הגלגולים:

כתי" 1564 (כתי" מה"ר דוד נטף).

עב. סידור הבעל שם טוב ומכתבו

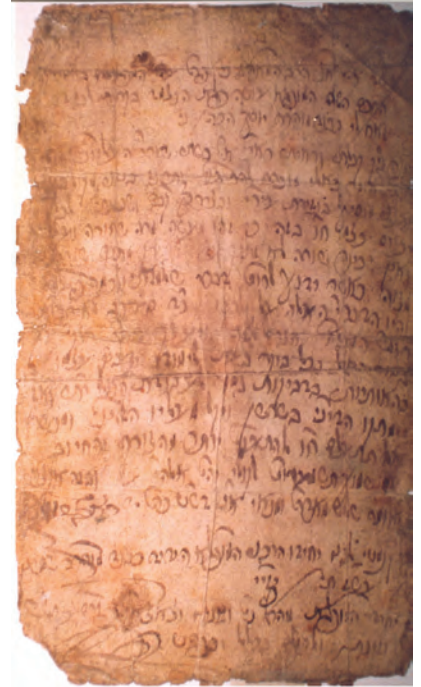
שני כתבי-יד מקוריים של הבעל-שם טוב ישנם בארכיון הספרייה:

(א) סידור כתב-יד, עם כוונות האריז"ל, שבו התפלל הבעל שם טוב, ובו רשמו תלמידיו את שמותיהם לזכרון לפניו בעת התפלה.

תיאור הסידור וסדר השתלשלותו נדפס בכמה מקומות. ראה שפתי צדיקים גליונות ז-ט. כפר חב"ד גליון 682 ע' 14. 683 ע' 32. 684 ע' 153. 799 ע' 55. 906 ע' 26. 907 ע' 30.

(ב) מכתב כתב-יד-קדשו של הבעל-שם-טוב, שכתב אל תלמידו רבי יעקב יוסף מפולנאה בעל ה"תולדות יעקב יוסף".

המכתב נדפס לראשונה ב"התמים" ריש גליון הראשון (ווארשא תרצ"ה), יחד עם רשימת "סדר השתלשלותו" בכת"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע.

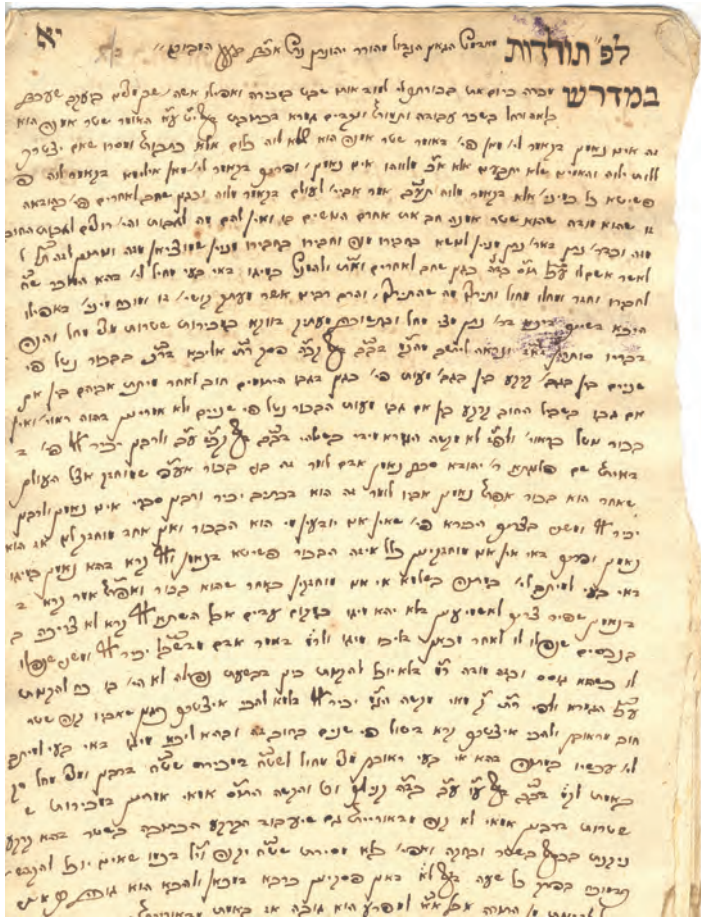
עג. חדושי רבנו יהונתן אייבשיץ

באוסף כתבי היד מס' 1183¹, רשום ראשי העמודים: "הסברות על מס' ביצה מאדמו"ו הגאון הגדול מהור"ר ר' יונתן נר"ו אב"ד המבורג". או "אב"ד ור"מ דק"ק המבורג" וכיו"ב.

מזה נראה שנכתב כתי"ז זה בחייו, ע"י א' מתלמידיו, בין השנים תק"א-תקכ"ד שבהן כיהן כראב"ד ג' קהלות אה"י².

בכ"מ נכתב בחידושים אלו "ואדמו"ו" [= ואמר אדמו"ו]; "והקשה אדמו"ו"; "ותי' אדמו"ו"; ובכ"מ נכתב סתם "ותי" וכיו"ב. נראה מזה, שאין אלו חידושים שכתב רבנו בעצמו, אלא שנרשמו ע"י א' התלמידים, בעת ששמע את השיעור בגמ' מאת רבנו³. וזהו גם תוכן הכותרת

1 גדלו 20 X 34 ס"מ, כתיבה אשכנזית רהוטה, וראשי הקטעים באותיות מרובעות. כתיבה כללית בתחלה יותר על קנ דף. דפים קלח ואילך הם החידושים למס' ביצה. אך חסרים בו הדפים קלח-ט. קמג-ח. קנא ואילך [כנראה היו בו עוד שני דפים קנא-ב].
קא דפים הראשונים הם דרשות לפרשיות התורה, רובם ככולם מהר"י אייבשיץ, ובאחדים נרשם: (א) "מהגאון מהר"י אב"ד דק"ק פ"פ דמיין": "מאדמו"ו הגאון מהור"ר יעקב כ"ץ דק"ק פ"פ דמיין" [מח"ס שב יעקב. ?-ת"ק]. (ב) מאדמו"ו הגאון מהור"ר שמואל הלברשטט נר"ו [מתלמידי הר"י אייבשיץ. אב"ק האגניא. ?-תק"ג. אודותיו - גדולת יהונתן ע' 282].
דפים קט-קכ: דרשות מהר"י אייבשיץ; במס' שבת מסוגי' דחנוכה מאדמו"ו מהור"ר שמואל ה"ש נר"; חדושי הלכות [בגמ' דב"ק] מאדמו"ו הגאון הגדול המפורסם מהר"י כ"ץ נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק פ"פ דמיין: סיומא דשבת מאדמו"ו הגאון מהור"ר שמואל הלברשטט נר"; דרש שדרש מ"ו הגאון מהור"ר אברהם ברודא ז"ל כשבא על כסא ממשלתו ונתמנה לק"ק פראג בשבת תשובה [מח"ס אשל אברהם. ת"ת-תע"ז].
דפים קכח-קלז חלקים או חסרים.
2 אלטונא המבורג וואנדזבעק. וע"כ צ"ע הטעם שכתב כאן רק "אב"ד ור"מ דק"ק המבורג". וראה ס' גדולת יהונתן ע' 63 ע"ד מנגדי רבנו שרצו לפעול אצל המלך שיטול כתר רבנות ממנו ערי אלטונא וואנדזבעק, ורק על המבורג לבדה יהי' אב"ד, ואיך שנתבטלה הגיירה.
ובכל אופן נראה שחידושים אלו נכתבו בהיות מקום משכנו בהאמבורג. ובכ"מ נראה שבחלק מזמן הנ"ל הי' משכנו הק' באלטונא. ועפ"י הי' אפשר לצמצם יותר את זמן כתיבת חידושים אלו. אך עדיין לא נתברר אל נכון, אם, ובאיזה זמן עבר רבנו מאלטונא להמבורג. וראה שם ע' 61 שבשנת תקי"ג יסד ביהמ"ד (קלויז) בעיר המבורג. ובכל אופן נראה שכת"י זה נכתב לפני שנת תקי"ג, שבה נפטר הר"ש הלברשטט (ראה גדולת יהונתן ע' 282), הנזכר כאן בתואר נר"ו - כנ"ל הערה הקודמת.
3 בזוה יובן מה שבקטעים רבים שבחידושים אלו לא בא להקשות ולא לתרץ אלא לפרש את דברי הגמרא, או

"הסברות על מס' ביצה" - ר"ל שהר"י אייבשיץ הסביר והתלמיד רש"י.

קצת חידושי מס' ביצה מהר"י אייבשיץ כבר נדפסו בסוף ספר בינה לעתים (ווין תקנ"ז), וגם חידושים הנדפסים שם הם מרשימת תלמיד (שגם שם נזכר: "וא' אדמו"ו דלק"מ" וכיו"ב), ומ"מ אינם החידושים שבכת"י שלפנינו.

וכיון ששניהם - מרשימת תלמיד, ובודאי למד הר"י אייבשיץ את מס' ביצה עם התלמידים יותר מפעם אחת, א"כ אפשר שהחידושים שלפנינו רשם התלמיד בעת לימוד הר"י אייבשיץ את מס' ביצה בפעם האחרת,

וכבר הוכיח במור"י (ניסן תשמ"ג, ע' כד), שפירושו רבינו למסכתין היה יותר ארוך, שהרי בחיבורו על שו"ע הל' י"ט כותב: "אבל כבר כתבנו בחידושים על הגמרא", ולא נמצא בחידושים שבסוף "בינה לעתים", וגם לא בכת"י שלפנינו.

אך עוד נזכרים חידושי הר"י אייבשיץ על מס' ביצה ברשימת הספרים וכת"י שבס' גדולת יהונתן ע' 173 מס' 50.

ואפשר גם שהכוונה לחידושים שבכת"י שלפנינו; אך הנ"ל קאי על דף כד שבגמרא, ובכת"י שלפנינו חסרים כמה דפים, ובהם גם החידושים לדף זה שבגמרא,

ואפשר גם שהכוונה היא לאותם החידושים שנדפסו בסוף ס' בינה לעתים, שלא נדפסו שם אלא קטעים אחדים מתוך החידושים שהיו לפני המדפיס, כדמוכח מצוינו דפי הגמ' שבחידושים הנדפסים שם:

קטע הראשון שם שייך לדף ד' ע"ב, ונסמן שם: "שם בגמ' בראשונה ה' מקבלין עדות כו", הרי שבכת"י שממנו העתיק המדפיס ה' לפני"ז קטע נוסף לדף ד' ע"ב, שלא העתיק המדפיס.

קטע השני שם שייך לדף י"א ע"ב, ונסמן שם: "בגמ' מ"ד טעמא מאי". וכמוה שלא נסמן הדף (רק: בגמ') מוכח שבכת"י ה' לפני"ז קטע נוסף על המשנה שבאותו עמוד, שלא העתיק המדפיס. ורק בקטע השלישי נסמן לראשונה "דף כ"ג ע"א". ועד"ז בעוד כמה קטעים שבאותם חידושים.

ומכ"ז מוכח שלא העתיק המדפיס מתוך כת"י חידושי מס' ביצה שלפניו - אלא מספר קטעים [4 ע' בדפוס], לטעם הידוע לו, וצירפם לס' בינה לעתים "על הרמב"ם מהלכות יו"ט". וא"כ יש מקום לשער, שבכת"י שה' לפני המדפיס היו רשומים גם החידושים לדף כ"ד, שלשם מציינ בחידושים להל' יום טוב כנ"ל.

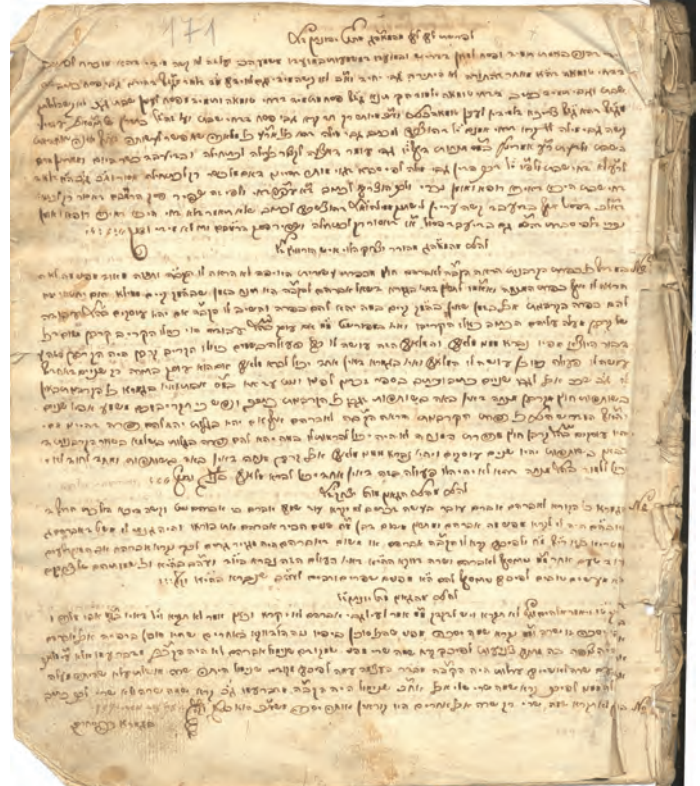
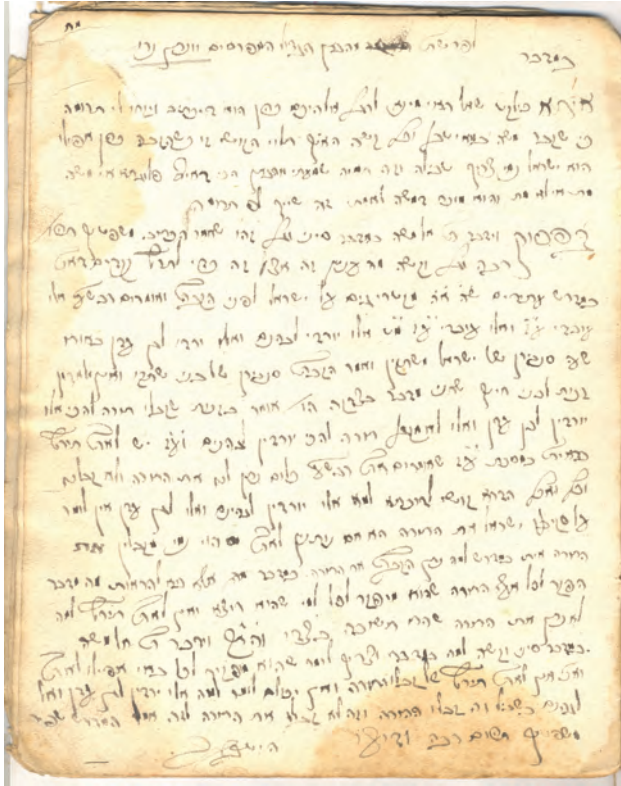
להזכיר את דברי המפרשים והפוסקים בזה - מבלי לחדש בזה דבר. והתלמיד רשם הדברים כפי שמע אותם מרבו.

4 במוריה (גליון קלג-ו ניסן תשמ"ג ע' כז ואילך) נדפסו מכת"י "ביאורים וחידושים על הלכות יום טוב" מהגאון רבי יהונתן אייבשיץ, וגם שם נזכר במקומות אחדים "אמר אדמו"ו וכיו"ב. ובהקדמת ליהמן שם מעלה השערה שכל החידושים הנדפסים שם הם העתק מכת"י הר"י אייבשיץ, ורק קטעים אלו נעתקו מרשימת התלמיד.

אך אין בדבריו שם הוכחה מספקת לומר שכל החידושים הם העתק מגוכת"י הר"י אייבשיץ. מה גם שגם בכת"י שלפנינו נכתב בכותרת "הסברות על הלכות יום טוב" [ראה שם ע' כד. ובהערה 2 מביא גם מהח"י למס' שבועות "נשלמתי ההסברות על מסכת שבועות שלמדתי אצל אדמו"ו" שגם מלשון זה נראה שהחידושים נרשמו ע"י התלמיד בעצמו]; ובכותרת הנדפסת במוריה שם שינה מלשון כתי"ה וכתב "ביאורים וחידושים על הלכות יום טוב".

וכל זאת יש לברר גם בשני כתי"ה הנוספים של חידושי הר"י אייבשיץ להל' יום טוב [שבספרית ירושלים ובאוסף בוקסבוים, כנזכר בהערת העורך שם ע' כד].

5 בד"כ, החי' שנדפסו שם והחי' המתפרסמים בזה אינם באותן הסוגיות; רק במקום אחד (כו, ב. וראה קובץ יגדיל תורה ג. נו ע' כג הערה 47) מקשה בשניהם אותה קושיא, והתירוח הוא באופן אחר. ובמקום אחד (י, א - בקטע הא' והב'). וראה שם ע' כ הערה *38) מציינו אותה סברא בשניהם. גם ישנן כמה הושוואות בין החידושים שלפנינו לחי' רבנו על הרמב"ם.

סגנון לשונו של התלמיד קשה להבין, לפעמים. גם הכתיב של התיבות בכ"מ אינו מדוייק, ובכ"מ נראה שהוא טעות המעתיק, שטעה בהעתקת התיבה, בחסרון התיבה וכיו"ב. חלקו נדפס בקובץ גידיל תורה (ג.י.) נו ע' ז ואילך.

עוד יש בספריה שני כתבי-יד מדרשות הר"י אייבשיץ על התורה (מס. 1184; 1164). הא' נכתב בפראג, עוד בהיות רבנו שם, והב' נכתב לאחר פטירתו, ונכללו בו גם ליקוטים מאת: המאה"ג מהור"ר יצחק הלוי איש הורוויץ ז"ל [מח"ס מטעמי יצחק. תס"ה-תקנ"ז]; הגאון המפורסם אב"ד מ"ה אברהם ברודא ז"ל; הגאון מו"ה אלי' שפירא ז"ל מפראג [מח"ס אלי' רבה. תכ"ב-תע"ב]; מהגאון מ"ה ברוך ז"ל אב"ד דק"ק פיורדא [רפפורט. ?-תק"ן]; מהגאון מו"ה יחזקאל אב"ד דג"ק אה"ו ז"ל [מח"ס כנסת יחזקאל. תכ"ח-תק"ט] ועוד.

עד. ספרים עם הגהות אדמו"ר הזקן על הגליון

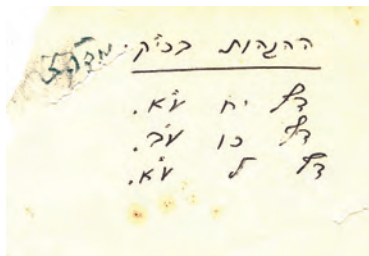
בקיץ תשמ"ו הגיע לארה"ב נכרי פולני, ובידו הספר שו"ת מהרי"ק (לבוש תקנ"ח) עם הגהות כ"ק אדמו"ר הזקן על הגליון. לדבריו בא לו ספר זה בירושה מזקיננו. הספר נקנה ע"י אחד מחסידי חב"ד והוחזר לספריית חב"ד.

בראש הספר ישנה מדבקה, בכתיב אדמו"ר מהרי"ק צ"נ: **מספרי הוד כבוד קדושת אדמו"ר רבינו הגדול אדמו"ר הזקן זצוקלה"ה נבג"מ ז"ע, עם הגהות כתב יד קדשו.** כשקבלתי את הכרך, הכנסתיו להראותו לפני הרבי, וצינתי העמודים שבהם יש כתב-יד קודש. והרבי הוסיף לרשום עלי: **[כ"ק] אדה"ז.**

ההגהות ותצלום כתיב"ק נדפסו בקובץ גידיל תורה ג.י. (חוב' עא, תמוז-אלול תשמ"ו). ומשמם בשו"ת אדמו"ר הזקן סי' ס.

ידוע לנו על לפחות שלושה ספרים נוספים שעליהם כתב הגהות כ"ק אדמו"ר הזקן, שאותם מעתיק כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בתשובותיו: (א) שו"ע חלק אבן העזר עם "בית שמואל". (ב) שו"ת תורת אמות מהרה"א ששון. (ג) שו"ת מעיל צדקה. בכל אלו נמצאות על הגליון הגהות בגוכתיב"ק אדמו"ר הזקן.

ספרים אלו נאבדו ע"י הגזירות והשריפות במשך הדורות. גם הגהות אלו נעתיקו בקובץ יגדיל תורה שם. ומשם בשו"ת אדמו"ר הזקן סי' סא-ג.

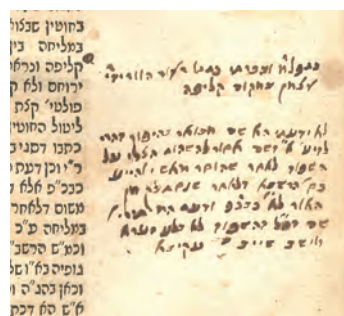
עה. הגהות רבי עקיבא איגר על גליון שו"ע חיו"ד

לקראת פורים תש"ט, שלח הרב מאיר אשכנזי אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, בתור משלוח מנות, ספר שלחן ערוך חיו"ד שנדפס באמושטרדם בשנת תע"א, ועליו הגהות כתי"ק הגאון רבי עקיבא איגר. הרבי אישר את קבלת הספר, וכתב לו (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע חיו"ג אגרת ד'תתקפב):

בנועם מיוחד קבלתי מתנה שילוח מנות, שלחן ערוך עם הגהות כתי"ק של הגאון ר' עקיבא איגר, והשי"ת יעזור לידידי תלמידי הרב וב"ב יחיו בכל הדרוש לכולכם בגשם וברוח.

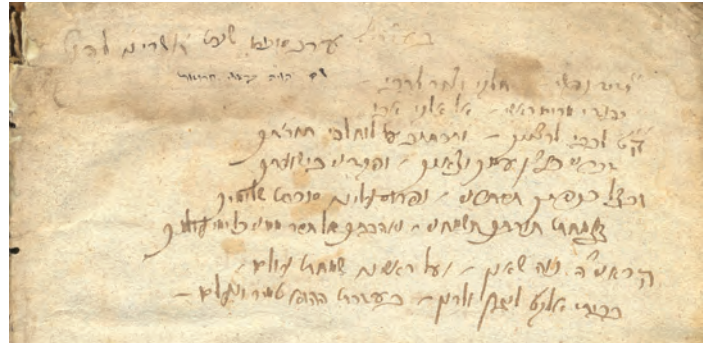
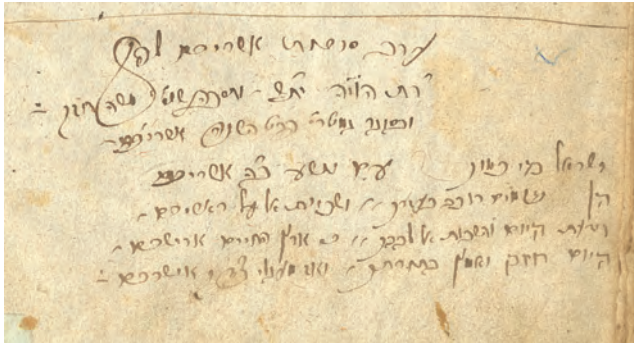

ההגהות הן בדרך כלל בכתב רש"י, ועפ"י רוב חותם עליהם: עקיבא.

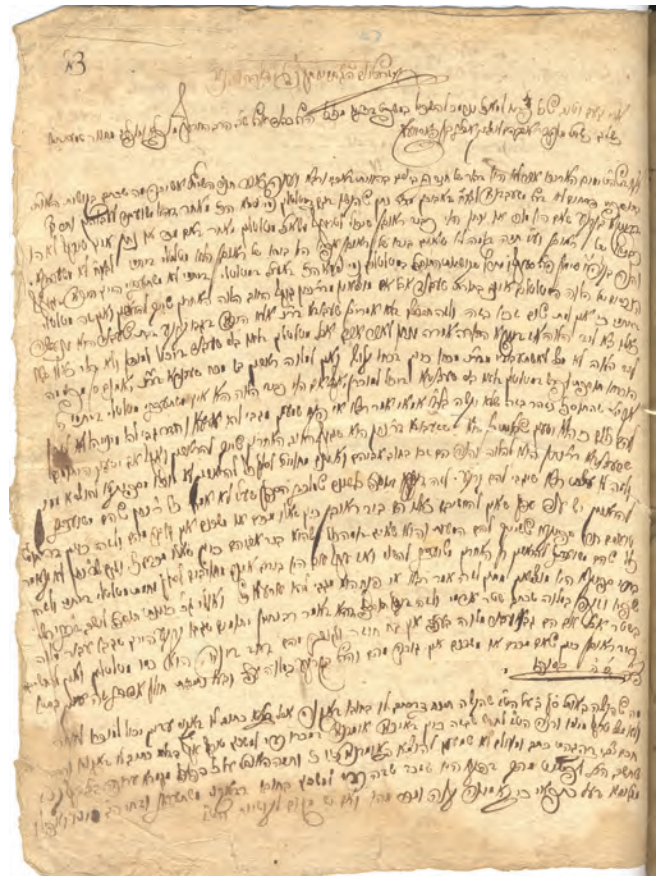
עו. שירת משה להחתם סופר

באוסף כתבי היד שבספריה, נמצא כרך שירים שכתב הגאון החתם סופר בצעירותו (מס' 1393), ואח"כ נדפס בכמה מהדורות (פרשבורג תרי"ח, ואילך). ניתן כאן תצלום שנים מהשירים, שלא נדפסו במהדורות הרגילות. וראה מה שכתב בזה הרי"י וייס בצפונות גליון ה' ע' צט.

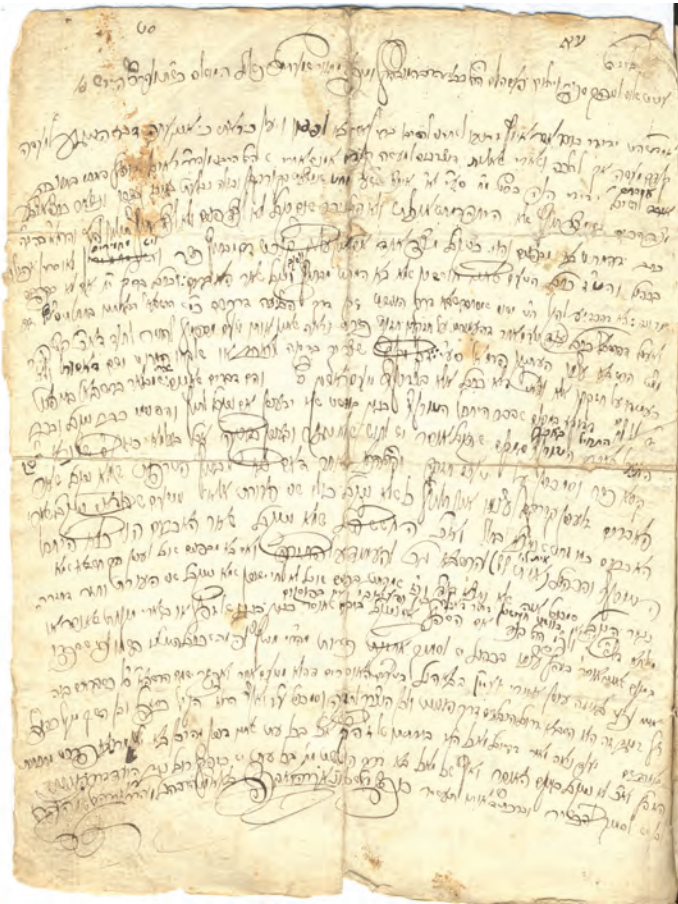

עז. כתבי רבי אברהם אבלי מווילנא

באוסף כתבי היד שבספריה (מס' 1333-1331) נמצאות 7 תשובות עלומי שם, בלי חתימת הכותב בסופן. כולן באותו כתב-יד. ברובן - פניה בראשון, שנכתבו מווילנא בשנת תקצ"ג-ד לאנשים שונים. לאחר השוואת כתבי היד לכתב ידו של הגאון מוהר"ר אברהם אבלי פאסוועלער אבד"ק ווילנא (תקכ"ד פאסוואל - תקצ"ו ווילנא), שנמצא בכת"י 232 בחתימתו, נראה שכל שבע התשובות הנ"ל יצאו מידי. כך גם נמצאת בכת"י הנ"ל תשובה אחת, בחתימת "שמואל אביגדור בא"א מוהר"א יצ"ו החופ"ק אחו"נ [- החונה פה קהלת אחורי נהר] הדוראדנא", מופנית אל מוהר"א מווילנא הנ"ל. ודבר זה אומר דרשני: איך הגיעו לידי המאסף 7 תשובות שכתב הרא"א מווילנא לאנשים נפרדים, וגם אחת שהופנתה אליו? ומה טעם לא חתם הרא"א על אף אחת מהן? ומסתבר שתשובות אלו הן העתק שהשאיר הרא"א לעצמו (ועל הטופס הנשלח בא על החתום), והגיע לידי המאסף מעזבונו של מוהר"א"א, ושכך באה לידינו גם התשובה שהופנתה אל מוהר"א"א, ונשארה בעזבונו. השערה זו מקבלת חיזוק באחת משבע התשובות, שכבר נמצאת מודפסת בספר חמדת שאול (נג, ב), ומשם נעתקה לס' באר אברהם (ע' שנ) אך בנדפס מופיעה התשובה בשינויים והוספות ובתוספת החתימה בסופה. נראה שלאחר כתיבת התשובה בנוסח שבכת"י דידן, נעתקה מחדש במהדורא בתרא, ושם בא מוהר"א"א על החתום, שהיא נשלחה לשואל, וממנה נעתקה בס' חמדת שאול. ומסתבר שכך הוא גם בשש התשובות הנשארות, שהטופס שלפנינו הוא מהדו"ק מהנוסח הנשלח לשואל (ששם בא מוהר"א"א על החתום), שנשארה אצל מוהר"א"א, ומעזבונו הגיעו לידי המאסף דידן.

6 כ"ה בעיר וילנא ע' 19. ואילו בספרו באר אברהם (ירושלים תש"מ, בהקדמה ע' 22, ובע' רפז בשוה"ג) העתיקו בטעות תקכ"ב. הוא עבר מפאסוואל לווילנא בשנת תקס"ד [בס' באר אברהם (בהקדמה ע' 21) העתיקו בטעות תקס"ב].
7 את תצלומו של אותו כתב יד, מסרתי בשעתו למכון ירושלים, על מנת לפרסמו בספרו באר אברהם הנ"ל ע' שנט, ותצלומו שם ע' 20.

בתשובת מוהרא"א הנ"ל, נדפס שם בפניה שבראשה "מוהר"ר אברהם ליב נ"י אבד"ק פאסוועל", אך לאחר העיון בגוכתי"י נראה לי יותר שצ"ל "מוהר"ר אברהם אבלי אב"ד בק' פאסוועל"י⁸.

"מוהר"ר אברהם אבלי אב"ד בק' פאסוועל" ידוע לנו גם ממקור נוסף, בשו"ת תפארת צבי אה"ע סי' פ"ט. ונעתקה משם לס' באר אברהם סי' נז. מהדיר של הס' באר אברהם תפס בפשיטות שהכוונה למוהרא"א פאסוועלער אבד"ק ווילנא, וכתב ע"ז בשוה"ג שם "תשובה זו נכתבה לרבינו בהיותו צעיר לימים, שהרי בשנת תקמ"ו עזב את פאסוואל, כפי שהעיד בתשובתו לעיל סי' כ"ה להרב אליקים געץ מו"צ דפאסוואל "היא העיר שיצאתי ממנה בשנת תקמ"ו, ובשנת תקכ"ב נולד, יוצא שבזמן ששימש ברבנות פאסוואל עדיין לא מלאו לו כ"ד שנים, וכבר אז יצא שמו בעולם כגאון אדיר ומופלג כפי שמעיד עליו הגאון מוהר"ר צבי הירש אב"ד אה"ו בתשובה זו". ולי נראה דחוקה השערתו⁹.

ולכן נראה בפשיטות ש"מה"ו אברהם נ"י אב"ד דק"ק פאסוואל" שבשו"ת תפארת צבי הוא "מוהר"ר אברהם אבלי אב"ד בק' פאסוועל" שבתשובה דידן¹⁰, והוא ש"ב של מוהר"ר אברהם אבלי פאסוועלער אבד"ק ווילנא - כנזכר בתשובה דידן, ומוצא שניהם מפאסוואל (ששם שימשו ברבנות גם זקנו ואביו ואחיו של מוהרא"א פאסוועלער אבד"ק ווילנא; ראה עיר וילנא ע' 19, ונעתק במאמרו של הר"ר זריצקי בהקדמה לס' באר אברהם הנ"ל), ושניהם נקראו בשם "אברהם אבלי" (ע"ש אבי זקנם, ראה עיר וילנא ובאר אברהם שם), ובטעות נתערבבו שני האנשים האלו¹¹.

בבאר אברהם הנ"ל (ע' 20) נדפס גם צילום נוסף של כתב-ידו, מחידושים הנדפסים בספרו הנ"ל, ונמצאים במקורם בספרי מוסקבה.

[בהשקפה ראשונה נראה כתב-היד שונה בשני צילומים אלו, אך לאחר העיון נראה ששניהם נכתבו ע"י אותו אדם; אלא שהחידושים נכתבו בגיל צעיר יותר ובאופן מסודר יותר מאשר בתשובה].

לאחר עיון נוסף והשוואה מדוקדקת הצלחתי לזהות על פיו כרך נוסף של כת"י אנונמי בספריה (מספר 389), שזה שנים השתדלתי לזהות את מחברו, ועפ"י הנ"ל אפשר לקבוע שהוא כתב ידו של מוהר"ר אברהם אבלי פאסוועלער אבד"ק ווילנא. וזה תיאורו:
חדושים על ש"ס ורמב"ם וכו'. גלדו 18 X 11 ס"מ. 66 דפים.

הדפים ממוספרים, אך מהמיספור ומהתוכן נראה שנכרכו כאן קטעי כמה כרכים נפרדים. וזוהי רשימת הדפים ותוכנן:

- דפים א-ב: בענין קדושים לחצאין. חסר התחלה וסיום.
- דפים מא-מט: בראשי כמה עמודים "לשיטת חכ' וה"א משארסתני נ'...". חסר התחלה.
- דפים יח-כד, לג-מ: חידושי מס' ב"ק דפים ג-ה.
- דפים ה-יב: בענין חזקה. חסר התחלה וסיום.
- דפים יג. מח-נ. ג-ט. סא-ח. ע-פב: ח"י רמב"ם וטוה אהע"ז וח"ו מ.
- בכ"מ מציין לח"א ח"ב ח"ג וה"ה, ל"מחודשים" ול"קונט' השייך לקדושת דמים".

8 גם בכל המשך התשובה נראה שהמעתיק התקשה בקריאת כתב היד. ובתאריך כתב "בעזר"ה יום ה' ג' תמוז תקצ"ד לפ"ק פה ווילנא". ובדפוס "בעזר ד' יום ה' ג' תמוז תקצ"ה לפ"ק פה ווילנא".

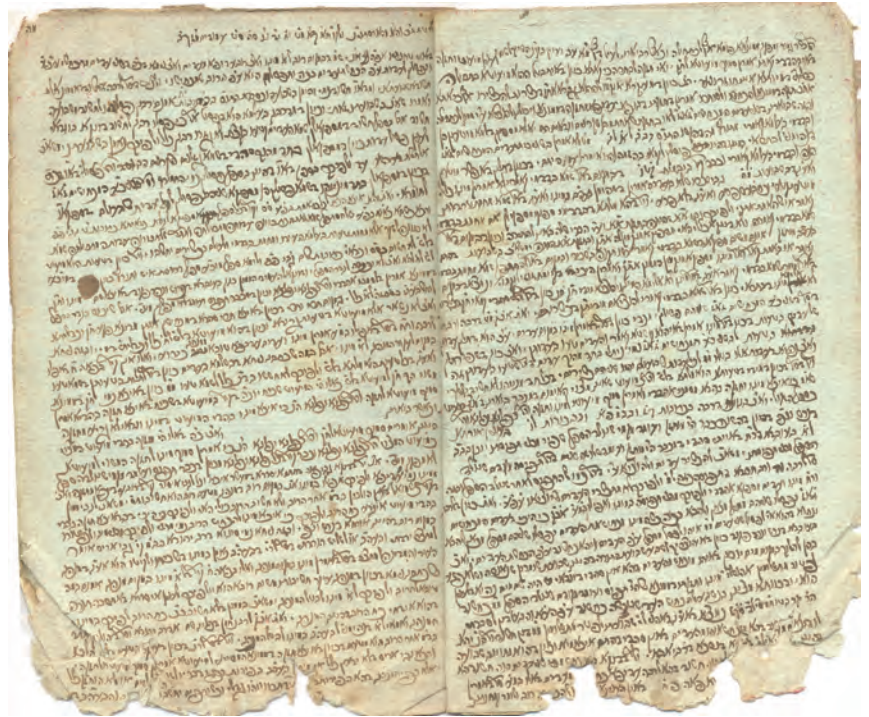
9 גם מ"ש שנוגד בשנת תקכ"ב, ראה לעיל שהוא טעות, וצ"ל תקכ"ד.

10 ועדיין צ"ע בס' עיר וילנא ע' 29 בשוה"ג שמזכיר שם את "הרה"ג מו' אברהם ליב ז"ל אבד"ק פאסוואל".

11 ועפ"ז אין מקומה של התשובה הנ"ל (שבתפארת צבי) בספר באר אברהם, ששם מלוקטים התשובות השייכות למוהר"ר אברהם אבלי פאסוועלער אבד"ק ווילנא.

ועדיין אין אנו יודעים כיצד הגיעו כל תשובותיו וחידושיו הנ"ל למחנה חב"ד. ואפשר קשור הדבר להמסופר בעיר ווילנא ע' 29 בשוה"ג "ביד בני חורגיו הר"ר אהרן דוד גארדאן (שקלאווער) ואחיו הר"ר אברהם שמעון מאבאלניק, נשאר ש שלש אמתחות גדולות מלאות שאלות הנשלחות אליו, ותשובותיו מוננו עליהם, ושני האחים האלה סדרו כמו ששים תשובות ויקראום בשם "באר אברהם" ולא נדפסו (ק"נ צד 231), וכלם נשאר ביד הר"ר אהרן דוד הנ"ל. אחרי מות הר"ר ד בעיר שקלאב ("ב אב תרי"א) ט"ו שנה אחרי מות הג"מ "אבלי" מיום ליום, נשאר הכתבים ביד בנו הר"ר יהודא ליב גארדאן (חתן הגביר החסיד ר' יוסף ביחאווסקי הארצעוויצער בנאוואהראדאק, פלך צערניגאוון). חותנו הר"ב הזה, היה קרוב להגאון החסיד ר' מענדעלי ליבאוויצער, וליד האחרון באו כל הכתבים הנ"ל."

[ר' יוסף ביחאווסקי הוא כנראה ממשפחת מוהר"ר חיים אליעזר ביחאווסקי (מו"ל דרך מצותיך ועוד) שהיה "נכד גיסו של רבינו אדמו"ר האמצעי זי"ע"] (שער דרך מצותיך), שא"כ הי' נכד דודו של אדמו"ר ה"צמח צדק", שקוראו כאן "הגאון מענדעלי ליבאוויצער",

ושלידו "באו כל הכתבים הנ"ל".

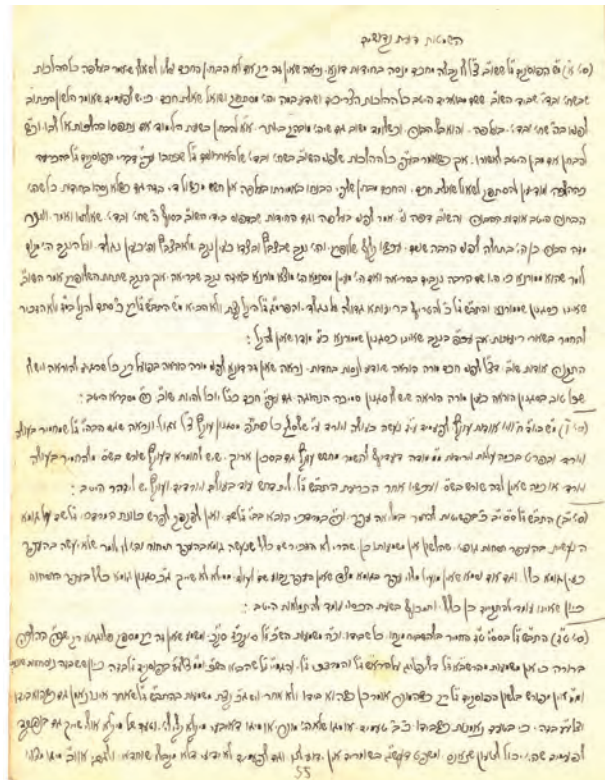
ע.ח. כת"י אשל אברהם להרא"ד מבוטשאטש

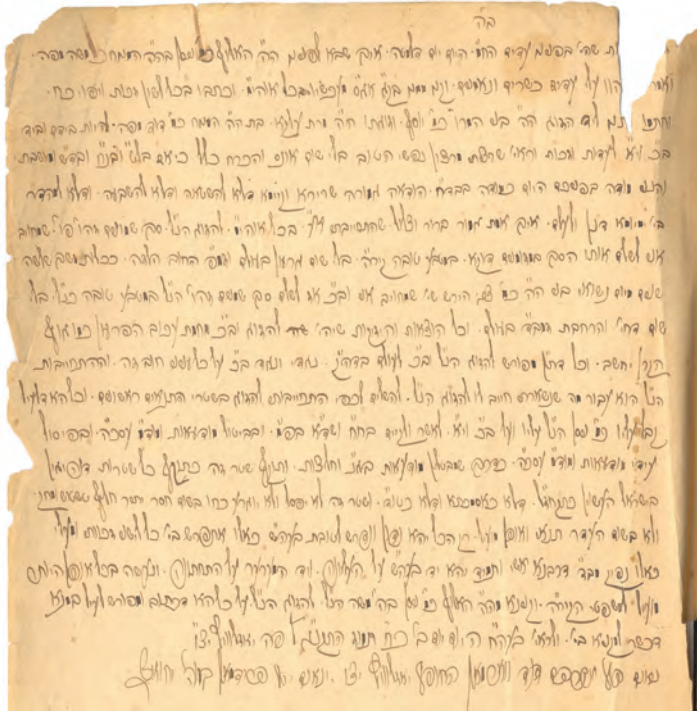
רגיל היה הגאון הקדוש מוהר"ר אברהם דוד מבוטשאטש, לרשום בכל יום כל חידוש בתורה שעלה במחשבתו. כך נהג במשך חמישים שנות רבנותו ביזלוביץ (תק"נ - תקע"ד) ובוטשאטש (תקע"ד - תר"א). כך נקבצו רבבות ניירות כתובות, חדושים והערות השייכים לד' חלקי שלחן ערוך, תנ"ך, ש"ס וכל עניני תורה, שכל אלו לא נדפסו בחייו. בקובץ יגדיל תורה נ' ע' יג ואילך, נסקר סדר העתקת, סידור והדפסת חידושי השייכים לד' חלקי שלחן ערוך, במשך השנים תרל"א - תרצ"ג; ולפי זה - את בירור תקופת כתיבת כתבי היד דלקמן.

שלוש חוברות מחידושי נמצאות כיום באוסף כתבי-היד שבספריה, שלושתן בכת"י המעתיק - נינו ונכדו, מוהר"ר ישראל ארי' ליב וואהרמאן. וזה תיאורן:

(א) כת"י מס. 760. הערות השייכות לד"ח שו"ע, סיומים לכמה מסכתות, ח"י תנ"ך ש"ס סידור ועוד.

כולו כת"י הי"י ישראל אריה ליב וואהרמאן - נין ונכד המחבר, שהעתיק ההערות כפי שבאו לידו - שלא לפי סדר השו"ע וכיו"ב. ההערות מסומנים באותיות א-תקפט. קטעים מועטים נעקרו בספר "אשל אברהם מהדורא תנינא" ומסומן בהם בצד הגליון "נעתק" או "נדפס". בסופו "השמטות דעת קדושים" (לא אלו שנדפסו), וח"י למס' פסחים דף ט'.

גדלו 17 x 21 ס"מ. קיט דף [2] דף האחרונים - ההשמטות וח"י הנ"ל].

(ב) כת"י מס. 758. הערות השייכות לחו"מ. נחלק לאותיות [כמה מאות אותיות שנשמנו בין מא- א'תתקפו (נראה שנעתקו מחיבורו שכלל 2000- אותיות בד"ח שו"ע), ולאח"ז אותיות א-תתקא].

כולו כת"י ה"ר ישראל ארי' לייב וואהרמאן - נין ונכד המחבר.

בתחלתו בא מפתח - לפי סדר הסי' בשו"ע. ולאח"ז "מפתח ההשמטות" - הכולל רסט אותיות (שלא נדפסו ב"כסף הקדשים").

בסופו: (1) העתק מהסידור נהורא . . שנדפס בסופו דברים אחדים מאא"ז . . אבדק"ק בוטשטש . . ובזמנים הללו השמיטום המדפיסים

ע"כ העתקתי . . למשמרת. (2) "בני ה"ה הרבני מ' ישראל ארי' לייב יצ"ו הראה לי . . (כנראה שהוא העתק מהרא"ד, וכתב זה על בנו הריא"ל). (3)

תנאים מהרא"ד עבור בנו צבי הירש. (4) "העתק צוואת אביו הזקן . . אברהם . . בשנת ת"ח . . ובא

הנה ק"ק נדבורנא . .".

גדלו: 17 x 21 ס"מ. (93 דף). (בשוה"ג נסמנו הגליונות).

(ג) כולל ג' גליונות נפרדים: (1) הלכות מליחה (חלקו נדפס ב"דעת קדושים", ונסמן ליד כל קטע אם נדפס). (2) לקוטים מחדושי פרי מגדים, פתיחה להלכות שחיטה (חסר בסופו, ונמצא כגסעיפים). (3)

גליון בן 2 דפים, עם כמה קטעים בלתי מסומנים. כולו כת"י ה"ר ישראל ארי' לייב וואהרמאן - נין ונכד המחבר.

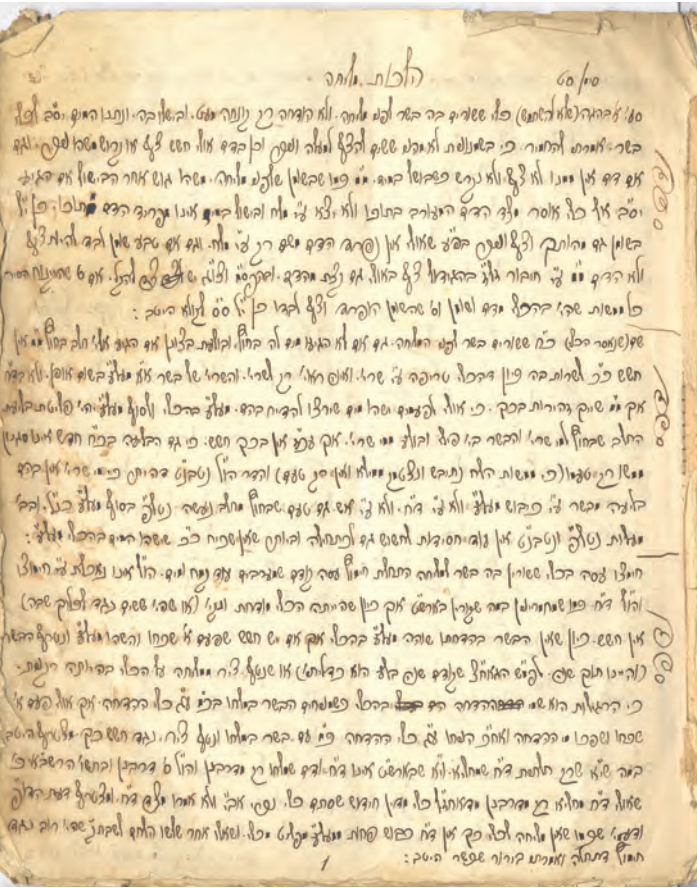
בראש הגליון השני, חותמת: ישראל לייב וארמאן.

גדלו 17 x 21 ס"מ. (16, 8, 2 דף).

קבוצת יגדיל תורה נ.נ. נ' ע' כג-מח, פרסמנו כ-50 קטעים מתוך כתבי יד אלו, השייכים לאו"ח סי' א-ריד.

אח"כ פנה אלי הרב יוסף בוקסבוים ע"ה, בבקשה שניתן להם את תצלום כתבי-היד האלו, כדי שיוכלו להדפיסם ב"שלחן ערוך השלם" שבהוצאת מכון ירושלים.

צלמתי ומסרתי, ומאז ואילך הולכות ומתפרסמות במהדורה זו חדושי אשל אברהם, במהדורה קמא (לבוב תרמ"ו), מהדורה תנינא (בוטשטש תרס"ו) ומהדורה תליתאה (מתוך כתבי היד שלפנינו).

עט. שאלת אדמו"ר הצמח צדק אצל אדמו"ר הזקן

לפנינו שני תצלומי כתי"ק נדירים שלו בהלכה:
 (א) שכתב בימי עלומיו, בשבתו אצל כ"ק זקנו אדמו"ר הזקן.
 (ב) שכתב בשנותיו האחרונות, בתקופת ימי חליו.

מתוך רוב כתביו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, שהגיעו לידינו, נדפסו קרוב למאה כרכים, בהלכה וחסידות וחקירה. והוא בנוסף לחלק גדול מכתביו שנשרפו בשריפות הגדולות בליובאוויטש (ראה ספריית ליובאוויטש ע' לג).

כמעט כל מה שהגיע לידינו נכתב אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר הזקן, בכ"ד טבת תקע"ג; כאשר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק הי' בן 23.

לכן נדיר ביותר לפגוש ענין בהלכה בכתב-יד-קדשו, שכתב בימי חרפו, בתקופת ימי כ"ק אדמו"ר הזקן. ארכו של ענין זה הוא 4 עמודים בכתב-יד, ואחרי סיום הדיון בנושא, מוסיף ומספה, שהוא הצייע את הנושא לפני "כבוד אדוני אבי זקני הגאון שי', ושאלתי ממנו כל זה, ואמר לי שכעת אין לו פנאי וצריך עיון. אך אמר לי...".

אודות ימי ילדותו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק מסופר בבית רבי ח"ג בתחלתו: "בהיותו בערך בן ב' שנים נפטרה אמו ע"ה, ולקחו זקינו רבינו הגדול נ"ע לביתו וגדלו ואמנו בהשגחה יתירה בגוף ונפש כו', ובוצין בוצין מקיטפי ידיע ... ורובי תורותיו בנגלה וחסידות התחיל לכתוב עוד בחיי זקנו רבינו הגדול".

אודות כתיבתו בחסידות בתקופה זו מסופר בס' התולדות אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (תש"ז, ע' 9), ובהוספות לס' מאמרי אדמו"ר הזקן - הקצרים ע' תרז.

במפתחות לסדרת צמח צדק (ע' קפו), נזכר התאריך הכי מוקדם לכתיבתו בנגלה - אודות גט שנכתב בשנת תקע"ג, היינו שכתבת התשובה היא אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר הזקן. כאן לפנינו רואים אנו לראשונה, כמה שכתב בימי חרפו בהלכות עגונות, ואשר את שאלותיו בסוגיה הצייע לפני זקנו אדמו"ר הזקן, ומה שהשיב לו על כך.

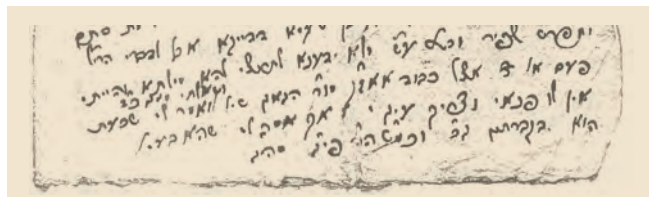
יש מספר מקומות בתשובותיו, בהם מוסר דברים מפי זקנו "ששמעתי ממנו בעצמו ... זכורני שכן עשה ... בפירוש שמיע לי מני' דמרון כאזמו"ר ... זכורני כד הוינא טליא התיר אדמו"ר הגאון נ"ע ... זכורני שבלאזני ראיתי¹³ ממה שהובא לו ... עיני ראו בלאדי שאדמו"ר נבג"מ אסר ... שמעתי ממו"ר א"ז נ"ע, וכיו"ב (נלקטו במפתחות לסדרת צמח צדק ע' קנו-ז).
 אמנם כל אלו הם מה שכתב בשנים הבאות, שזוכר ממה שראה ושמע אצל רבנו הזקן. משא"כ כאן היא רשימה שרשם מיד אז בשעתו, ומזכיר בה את אדמו"ר הזקן בברכת החיים "הגאון שי".

עוד מסופר בבית רבי (ח"ג פ"ו) "נחלה מאד בחדש כסלו דשנת תר"ך, והי' חולה יותר משה שנים רצופים עד פטירתו, ונתקיים בו והוא מחולל מפשעינו כו' ... היו מגישים שאלותיהם בצעטליך ע"י המשרתים ועל ידם הי' משיב להם בקצרה בע"פ או בכתב".
 מעטים הם כתי"ק משנים אלו, וניכרים הם בכתיבת יד רועדת (ראה גם לקמן פרק קלט).
 אחד מהם הוא המתפרסם בזה.

הנדפס כאן הוא ענין בהלכה, שכתב אדמו"ר הצמח צדק ונדפס בחידושים על הש"ס (פ, ד). אמנם בשנותיו האחרונות הוסיף הגהה זו, אשר היא לא הגיעה לידי מדפיסי ספרי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ולא נדפסה שם.

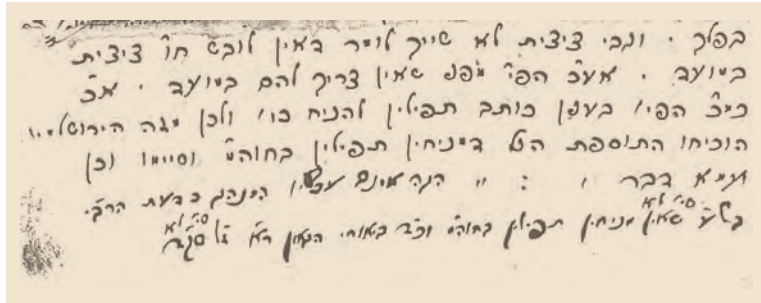
(א) מה שכתב בימי חרפו (בענין נאמנות עד אחד במלחמה, שמת בעלה):

ולא ידענו לתרוצי להא מילתא. והייתי פעם א' אצל כבוד אאז"ק מו"ר הגאון

13 בשעה שאדמו"ר הזקן עבר מלאזניא ללאדי (בקיץ תקס"א) הי' כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בן 11 שנים. וא"כ מספר כאן ממה שראה בילדותו אצל זקנו אדמו"ר הזקן.

שי', ושאלתי ממנו כ"ז, ואמר לי שכעת אין לו פנאי וצריך עיון. אך אמר לי, שהוא בעי"44 היא בקברתיו ג"כ, וכמ"ש ה"ה פי"ג מה"ג"16.

(ב) מה שכתב בערוב ימיו (בענין הנחת תפלין בחול המועד¹⁶):

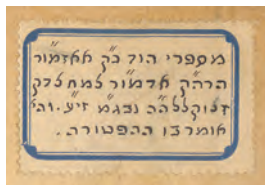
הגה, אמנם עכשיו המנהג כדעת הרב"י בש"ע סי' לא, שאין מניחין תפלין בחוה"מ, וכ"ד ביאורי הגאון ר"א ז"ל סי' לא סק"ד.

פ. התנ"ך של אדמו"ר ה"צמח צדק"

מלבד גודל חשיבותו ודיוקו של התנ"ך הזה, וגודל קדושתו בזה שרבינו ה"צמח צדק" השתמש בו, יש בו עליו גם כתב-ידים-הקדושה של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע וכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע.

אמירת ההפטרה מתנ"ך

על כריכת התנ"ך מבפנים ישנה מדבקה, שעליה כותב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

מספרי הוד כ"ק אאזמ"ר הרה"ק אדמו"ר צמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, והי' אומר בו ההפטרה.

ומדוע דייק רבינו הצמח צדק לאמר את ההפטרה מתנ"ך דוקא, ולא הסתפק באמירתו מתוך החומש, כרגיל. בזה חייבים אנו להקדים את שיטות הפוסקים באמירת ההפטרה. וכך כותב רבינו הזקן בשלחן ערוך שלו (סימן רפ"ד ס"ד):

אע"פ שס"ת החסר אפי' אות א' אין קורין בו אבל בהפטרה אין צריך שיהא הנביא שמפטירים בו ספר שלם אלא די בפרשה שמפטירין בה.

מקור הדברים הוא מדברי המ"א בתחלת הסימן. אמנם האלי' רבה דן בדבריו ומסיק: עדיף שיקראו מס' נביאים שלם הנדפסין.

דבריו מובאים גם בפרי מגדים (אשל אברהם רס"י רפ"ד) שהביא את דברי המ"א, ומסיק: וע' א"ר אות ג' טוב יותר לקרוא הפטר' מתנ"ך מלקרות בהפטרה הנדפס לבדה בחומש.

ניתן לשער שרבינו ה"צמח צדק" רצה להחמיר כדעת האלי' רבה והפרי מגדים והיה אומר ההפטרה מתוך תנ"ך שלם. ובחר בתנ"ך מדוייק כנ"ל, ומעלה נוספת בו, שנשמנו בו כל ההפטרות.

דיוקו של התנ"ך

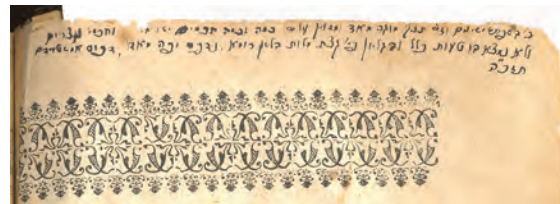
התנ"ך הזה נדפס בשנת תכ"ו-ז באמסטרדם. ואודותיו כותב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (בדף הראשון של הספר, שבו נדפסו ההסכמות):

14 יבמות קטו, א: עד אחד במלחמה מהו.

15 הל' גירושין פי"ג ה"ט: אי נמי דבעיין בכל גוונא היא.

16 בנושא זה מובאות בשוע"ר (סי' לא ס"ב) שתי דעות, דעה הא' - מה שנפסק בשו"ע שם שלא להניח, ודעה הב' - מה שהובא ברמ"א שם שנוהגים להניח. ובפסקי הסדור אות נה הוכיח מסדור אדמו"ר הזקן שלא להניח, שהרי כתב אחר ההלל זמן חליצת תפלין בר"ח, ולא בחוה"מ.

כ' בשפתי ישנים וז"ל תנ"ך מוגה מאד ומדויק על ידי כמה וכמה חכמי ישראל וחכמי נוצרים ולא נמצא בו טעות כלל ובגליון פ"י קצת מלות בלשון רומא נדפס יפה מאד, דפוס אמשטרדם תזכ"ה.

התחלת הדפסתו היתה בשנת תכ"ו, כמפורש בשער [החלק השני; שער החלק הראשון חסר אצלנו]: "בשנת והיתה... 5426". אלא שלאחר סיום ההדפסה, הוסיפו בתחלתו גליון ההסכמות וההקדמות, בלה"ק ובלטינית, ושם חותמים המסכימים "שנת תזכה". ובלטינית: 1667; 5427.

הוצאה זו רשומה אף באוצר הספרים של בן יעקב (תנ"ך 240), ורשם עליו שנדפס באמ"ד תל"ב (ועפ"ז נרשמו באוצר הספר העברי של וינוגרד כשתי הוצאות נפרדות - אמ"ד 356, 402). ובא לו זה מחמת שפיענח את שנת תזכ"ה שהיא לפ"ק. אבל האמת שהיא לפ"ג, והיינו שנת ה'תכ"ז. ואפשר שאף שטיינשניידר (897, המצויין אצל וינוגרד שם) התכוין למהדורה זו. למרות העובדה שתנ"ך זה "לא נמצא בו טעות כלל", ודוקא בשל כך, בחר רבינו ה"צמח צדק" לעיין ולהעיר במספר מקומות על טעויות הדפוס ודיוקי הנוסח שבתנ"ך, כדלקמן.

הגהות רבנו ה"צמח צדק"

במספר מקומות רשם רבינו ה"צמח צדק" על גליונות התנ"ך: (1) סדר ההפטר, במקום שיש בה חלוקי מנהגים. (2) מקום התחלת שני שלישי וכו', שהם לא נסמנו בתנ"ך הזה. (3) טעויות הדפוס ודיוקי הנוסח שבתנ"ך. מכך רואים אנו, שמלבד אמירת ההפטר בתנ"ך הזה, הוא גם שמע בו קריאת התורה והרבה לעיין וללמוד בו. ויתירה מזו, על פי הדפים המשומשות שבספר התהלים נראה שגם היה רגיל לומר בו תהלים.

ההפטרות שיש בהם חלוקי מנהגים

וכיון שהיה אומר בו את ההפטר מסתבר שבדרך כלל הסכים למנהג ההפטר הנדפס בספר הזה, אמנם במספר מקומות העיר על הגליון אודות מנהג אמירת ההפטר. והמעניין הוא, שלא תמיד המנהג שהעיר עליו רבינו ה"צמח צדק" הוא המנהג שלנו באמירת ההפטר:

הפטר בראשית:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מתחלת ההפטר לפרשת בראשית: כה אמר גו'. רבינו סימן עיגול אצל: "הן עבדי אתמך בו", ורשם על הגליון: "הפטר בראשית".

אמנם מנהגינו (נדפס בסידור ב"סדר ההפטרות שיש בהם חלוקי מנהגים") הוא כנדפס בתנ"ך הנ"ל (דלא כהערת ה"צמח צדק"): בראשית - כה אמר גו' - יגדיל תורה ויאדיר.

בקשר למנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע וכ"ק אדמו"ר מוהר"ש ב"נ"ע עדיין לא נתברר אל

נכון, כי בהערות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש ב"נ"ע לסידור תורה אור (הוצאת קה"ת ע' 488) כותב:

"וכ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה [הוא כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע] ה' אומר רוב ההפטרות כמנהג ספרדים, וארשום אותן הרשומות בזכרונ"י והולך ומונה י"ב הפטרות, ואצל פרשת בראשית

אינו כותב כלום.

הפטר ויצא:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מסתיימת ההפטר לפרשת ויצא בתיבות "על תלמי שדי". רבינו

סימן עיגול אצל: "ובנביא העלה גו' ובנביא נשמר", ורשם על הגליון: ע"כ ע' רמב"ם. והיינו מ"ש

הרמב"ם בסוף סדר אהבה אודות נוסח ההפטרות: ויצא יעקב - ועמי תלואים למושבתי, עד: ובנביא העלה.

בהערות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש ב"נ"ע מביא מנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע: פ' ויצא ועמי

תלואים עד על תלמי שדי ואח"כ ויברח יעקב עד ובנביא נשמר (היינו ב' פסוקים הראשונים).

וכן הוא מנהגינו, כנדפס בסידור ב"סדר ההפטרות שיש בהם חלוקי מנהגים".

הפטר צו:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מסתיימת ההפטר לפרשת צו בתיבות "כי באלה חפצתי נאום

ה'". רבינו רשם אצל התיבות "ונכרתה מפיהם": "ע"כ ע' גר' ורד"א וכ"כ בפרד"ס ב' ר"ק. והיינו

מ"ש באבודרהם ב"סדר הפרשיות וההפטרות": "צו את אהרן, עולותיכם ספו על זבחיכם

עד ונכרתה מפיהם ומסיים אל יתהלל חכם בחכמתו וגו'". ובפרד"ס לרש"י בסדר ההפטרות:

"יפטירו בעולותיכם לצו את אהרן ... ואמר רבינו קלונימוס איש רומי שבמקומו בעולותיכם אין מוסיפין".

בהערות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מביא מנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע: צו עד ונכרתה מפיהם ואח"כ מה אמר הוי' אל יתהלל.

וכן הוא מנהגינו, כנדפס בסידור ב"סדר ההפטורות שיש בהם חלוקי מנהגים".
הפטרת שמיני:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מסתיימת ההפטרה לפרשת שמיני בתיבות "וילך כל העם איש לביתו" (ששם נסמון על הגליון: ע"כ). רבינו סימן עיגול אצל התיבות "כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך" ורשם על הגליון: "ע"כ ע' רמב"ם". והיינו מ"ש הרמב"ם בסוף סדר אהבה אודות נוסח ההפטרות: "ויהי ביום השמיני - ויסף עוד דוד את כל בחור בישראל עד כל אשר בלבבך".

אמנם מנהגינו (נדפס בסידור ב"סדר ההפטורות שיש בהם חלוקי מנהגים") הוא כנדפס בתנ"ך הנ"ל (דלא כהערות ה"צמח צדק"): שמיני - ויסף עוד דוד גו' - וילך כל העם איש לביתו. בקשר למנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע וכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע עדיין לא נתברר אל נכון, כי בהערות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע הנ"ל לא מובא מנהג הפטרת פרשת שמיני.

הגהות למסורה

ויקרא יח, יד:

נדפס לא תקרב, בפתח הרי"ש, והגיה: קמץ בזק' כמ"ש במ"ג ר"פ ויקרא.

והיינו מ"ש שם: א"ב מן חד חד קמץ בזקפא וסי' ... תקרב, ערות אחי אביך.

מלכים א א, א:

נדפס יחם לו, והעיר: כצ"ל ע' מכלול וכ"מ במ"ק פ' שופטים.

והיינו מ"ש במכלול "יחם .. או יאמר האית"ן בחירק ... ולא יחם לו (מ"א א). ובמסורה קטנה

למ"ש בפ' שופטים (יט, ו) "יחם לבבו": ב' א' קמץ וא' פת'.

ישעיה לח, יד:

נדפס כסוס עגור גו' הוי' (בניקוד אדני) עשקה, ותיקן: אדני ע' מערכות.

והיינו מ"ש במערכת אות האלף: אדני ... דין סימניהון ... עשקה, כסוס עגור כן אצפצף.

ירמיה טו, יד:

נדפס והעברתי, ותיקן על הגליון: והעבדתי.

תהלים ל, ט:

נדפס אליך גו' ואל הוי' (בניקוד אדני) אתחנן, ותיקן:

אדני ע' מערכות.

והיינו מ"ש במערכת אות האלף: אדני ... דין סימניהון

... אתחנן, אליך י"י אקרא תניני דפסו' [פעם שניה שנזכר

שם ה' בפסוק].

שם צ, יז:

נדפס ויהי נעם אדני אלקינו, והעיר: כצ"ל ע' מערכות.

שם קיח, י-יב:

נדפס אמילם בקמץ הלמ"ד, ותיקן: לם, לם, לם. ע' סוף

המערכות.

והוא בפסיקתא דכתובים: אלן פתח באתנח ... אמילם,

וכולהון תלתא.

שם קיט, קטז:

נדפס כאמרתך. ותיקן: באמרתך [ולא מצאתי עד"ז לע"ע].

עזרא ח, יד:

נדפס ומבני בגוי עותי וזבוד, והעיר: וזכור ק' ע' מערכת אות ד' ויש שם ט"ס וצ"ל ב' כתיב

ד' וקרי ר"ש.

ושם נדפס ב' מלין כתיב ר' וקרי ד' ... וזבוד, ומבני בגוי.

פא. תשובת הר"ד לוריא מביחוב

לפנינו תשובת הגאון מוה"ר דוד לוריא מביחוב, אל הגאון החסיד מוה"ר ישכר בער הלוי הורביץ, רבה של ליובאוויטש. התשובה עצמה נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. מה ע' צו. וכאן בא תצלום המכתב המצורף לתשובה זו.

השאלה היא בענין כשרות גט, ובמכתב שאלתו הוא כותב אל הרד"ל: "ואדמו"ר שי' [הוא כ"ק אדמו"ר הצמח צדק] אינו כעת בביתו¹⁷, לכן בקשתי כפולה מכת"ה, ימחול להשבני דבר בזה כידי ה' הטובה עליי". על כך משיבו הרד"ל:

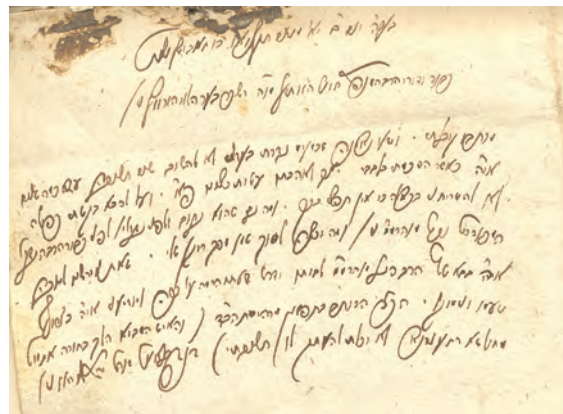
בע"ה יום ב' י"א מנחם תקצוא"ו בוחאב ישן יצ"ו

כבוד ידידי הרב המופל"ח חו"נ הוותיק מו"ה ישכר בער הלוי הורוויץ נ"י

מכתבו קבלתי, וידע נאמנה שכמעט גדרתי בעצמי לא להשיב שום תשובה עד כמה שנים אי"ה כאשר הסכמתי בלבבי, אך לאהבתו עשיתי רצונו פ"א, ועל להבא בקשתי כפולה לא להטרחני בכאלה, כי אין חפצי בכך. ומה גם שהוא קרוב ולפני גדולי לפני כבוד הרב הגדול המפורסם וכו' מוהרמ"מ נ"י¹⁸, ומה ירצה לסוך שמן מפרך ריקן שלי.

זאת [אדרשנו] לטובה, אי"ה בכא שלי הרב הג' מוהרמ"מ לביתו, ידרש דעתו הרמה על ככה ויודיעני אי"ה בצירוף טעמו ונימוקו.

הכ"ד הכותב בחפזון מרהיטת הב"ד¹⁹ (והאיש המביא הלך בחזרה אתמול. מחולשא דתעניתא לא יכולתי להעתיק לו תשובתי).

דוד בא"א מו"ה ידל לוריא נ"י

פב. מכתב בני אדמו"ר ה"צמח צדק" לאנ"ש

לפנינו מכתב כללי לאנ"ש, שכתבו בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אחר הסתלקותו, אודות השלום שסיכמו בינם²⁰.

אחד הדיונים בין האחים היתה חלוקת הכתבי-יד-קודש של כ"ק אביהם אדמו"ר ה"צמח צדק". על כך מבארים כאן הטעמים, שלא כדאי לחלקם, כי אם שישארו כחטיבה אחת. כמו כן נזכרת החלטה זו באגרת נוספת, שכתבו באותה תקופה (ספריית ליובאוויטש ע' לו): "הוסכם אצלינו שלא נחלק הכ"ק הנשארים, ויהיו מונחים בבית כ"ק ז"ל הכ"מ, והעמדנו שומרים כנצרך".

ביתו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק נשרף בשנת תרכ"ח (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אגרת מא), והכתבים נשמרו בבית כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

באגרת שכתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בשנת תרנ"ג (ספריית ליובאוויטש שם): "כ"ק אאמו"ר [מוהר"ש] זצוקלה"ה נ"ע זיע"א, שלקח הכ"ק של כ"ק אאמו"ר זצוקלה"ה נ"ע זיע"א רובם ככולם, ולאחיו דודי הרבנים זצ"ל נשאר רק מעט, כמו ביכעל א' או ב' (וזה מה שהי' אצלם מקודם שבאו הכ"ק לידו)".

בשולי האגרת מודיע כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אודות הביכלאך (כתבי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"), שברצונו למסרם תיכף לדפוס, שיפוצו ויתפשטו מעיינותיו חוצה, וכמכתבו הידוע של הבעל שם טוב, שנדפס בכתר שם טוב בתחלתו: "ושאלתי את פי משיח, אימת אתי מה, והשיב לי, בזאת תדע, בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה".

17 אודות נסיעת כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, לבקר את החסידים בעיריותיהם, במשך קיץ תקצ"ו, ראה קובץ יגדיל תורה שם ע' צג.

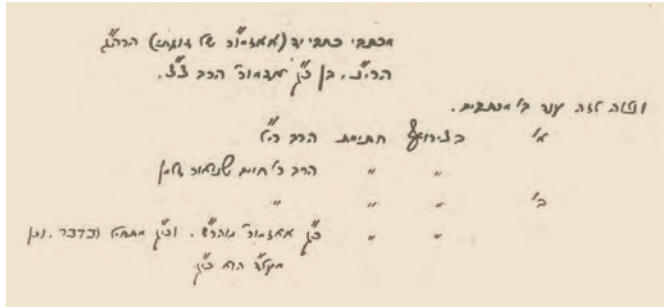
18 כ"ק אדמו"ר הצמח צדק.

19 הבי דואר.

20 פרטי חילוקי הדיעות שהיו בינם, ושזכרו בהמשך האגרת, נשמטו כאן.

תשובותיו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" נמסרו מיד אז לעריכה ולדפוס, ונדפסו במשך השנים תרל"א-תרמ"ד (ראה לעיל פרק נט). אמנם דרושי החסידות שלו לא נדפסו אז, אלא רק כעבור שנים רבות, בסדרת "אור התורה".

יחד עם אגרת זאת היתה מונחת במעטפה גם אגרת אדמו"ר מהרי"ן מניעזין (דלקמן פרק קמו), ואגרת בני כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (דלקמן פרק קיא). ועל המעטפה רשום בכת"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

מכתבי כתבי יד (אאזמו"ר של זוגתי) הרה"ג הרי"ן, בן כ"ק אדמו"ר הרב צ"צ.

ונלווה לזה עוד ב' מכתבים.

א' בצירוף חתימת הרב רי"ל

ב' [בצירוף חתימת] הרב ר' חיים שניאור זלמן

ב' [בצירוף חתימת הרב ר' חיים שניאור זלמן]

[בצירוף חתימת] כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש. וכי"ק מתחיל ובדבר, וכן מעל"ד, הוא כי"ק.

[קיצ תרכ"ו]

לכללות אנ"ש המופ' וו"ח והנגידים, וביחוד להרבנים שבכל אתר ואתר שי', וד' המברך את כל יברכם בברכה הנאותה לכאו"א ברו"ג כנפשם

בטחונינו חזק שעדיין לא נפסק עוז התקשרותם באהבה נאמנה ונפש חפוצה לכ"ק אאמו"ר ז"ל נ"ע הכ"מ, ומפאת זאת גם עתה נאמנה רוחם אתנו כולנו כימי קדם, ומבלי ספק נודיע להם הגמר שהי' בינינו בזה"ל, גמרנו לייסד השלום בינינו האחים כרצון כ"ק אאמו"ר ז"ל נ"ע הכ"מ, שיהי' שלום בינינו מעתה ועד עולם ... ולחזק השלום תמיד גמרנו שנתועד יחד בחדר הורתו של כ"ק אאדמו"ר ז"ל נ"ע הכ"מ פעם בשבוע, ובאנו כולנו עה"ח...

ובדבר הכי"ק ... שעדיין לא נתחלקו, הננו להודיעם כי נשאר בס"ה ארבעים ביחלעך, אשר עשרים מהם על נגלה ועומדים להדפיסם לכן א"א לחלקם כלל, והעשרים הנשארים מדא"ח הנה ... כשיחלקו עשרים ביחלעך על שמונה חלקים²² יגיע לנו שני ביחלעך וחצי...

והננו בטוחים ובזכות אבותינו הק' שישים שלום בינינו האחים ובכללות אנ"ש שי' לקיים הנ"ל וה' יברך את עמו בשלום.

כאוות נפשכם ונפש ידידם דו"ש מלו"נ

חיים שי' זלמן
ידידם דו"ש ישראל נח

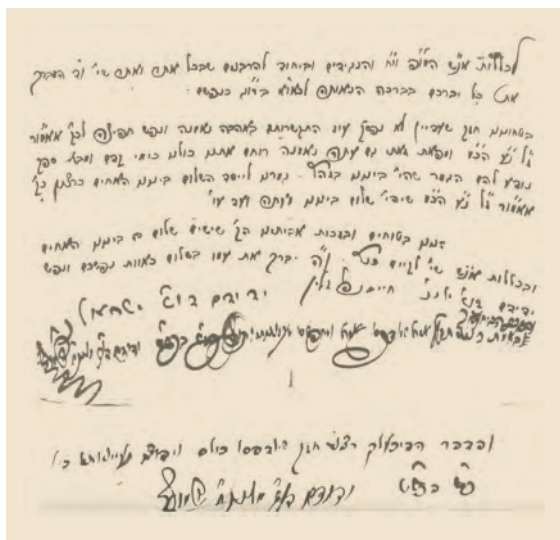
ובדבר הביחלעך, באמת רצוני תיכף אי"ה, שיודפסו אי"ה, ויתפשטו מעיינותיו חוצה, כמ"ש בכש"ט, ידידם דו"ש מלו"נ

שמואל

מעבר לדף נכתב שוב:

ובדבר הביחלעך רצוני חזק שיודפסו כולם ויפוצו מעיינותיו כו', כמ"ש בכש"ט, ידידם דו"ש מלו"נ

שמואל

פג. מכתב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

המכתב שלפנינו כתבו אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אל הרב המפורסם ר' חיים יעקב ווידרעוויץ. תוכנו של המכתב לא נתברר עדיין, רק זאת אשר הגר"ח וידרעוויץ כתב קונטרס ושלה אותו לעיון אל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אשר התחיל לעיין בו, אמנם מסיבות בריאות וטרדות עדיין לא סיים. ועכ"ז כותב שישתדל לקבוע זמן לעיין בו כראוי.

בנוסף לקונטרס הזה כתב לו הגר"ח מכתב, שעליו השיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע בנפרד, והמכתב הזה לא הגיע לידניו. בשולי המכתב מתעניין אצלו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש אודות כמה מבני אנ"ש, אמנם גם כאן לא נתברר תוכן הענין.

ב"ה

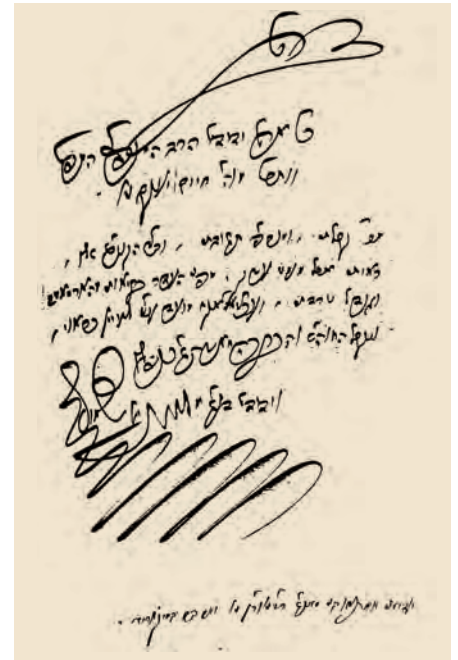
כ' אה' ידידי הרב המופל' המפ' ווח"ס מו"ה²² חיים יעקב²³ נ"י

מכ' קבלתי, ומוספ'²⁴ תשובתי. ובד' הקונט' שלו, ראיתי אבל מעט עדיין, מפני העדר בריאותי מהארמא[טין] וגודל טרדתי, ועכ"ז אבל אקח מועד ע"ז לעיין כראוי.

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש כנפשו וידידו דו"ש מלונ"ח²⁵

שמואל

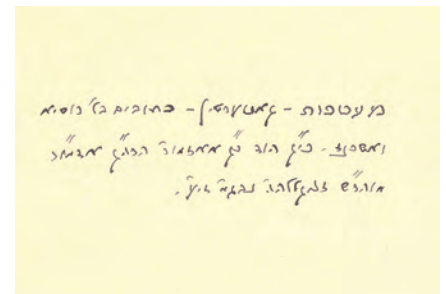
יודיעני אם [בקרו?] בני מאנ"ש ר"ד נ"י, ור"ן נ"י, ואם הם במיקאריע.

פד. מעטפות כתי"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

לפנינו תצלומי מעטפות בכתב-ידו-הקדושה, שאותם שמר כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע במעטפה מיוחדת, ורשם עליה:

מעטפות – קאנוערטין – כתובים בל' רוסיא ואשכנז, כ"ק הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

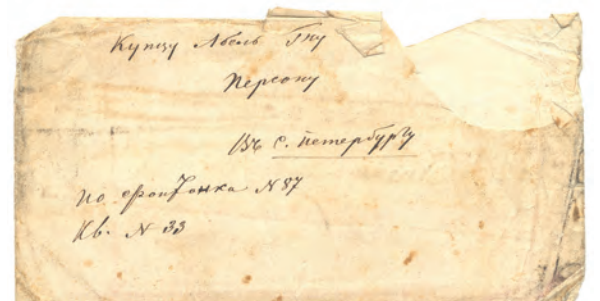
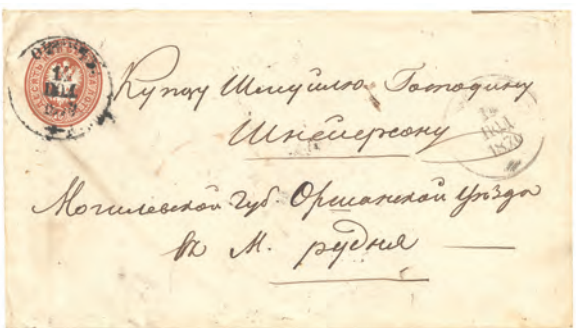
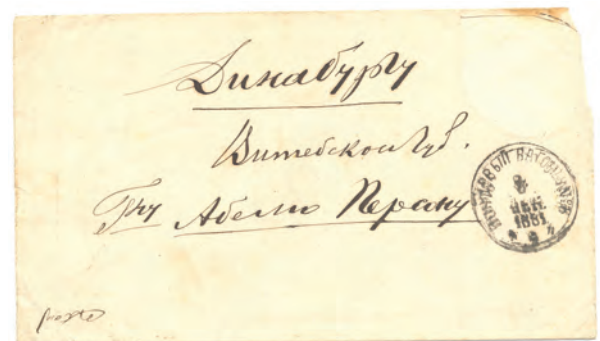

22 המופלג המפורסם ותיק וחסיד מורינו הרב.

23 ווידרעוויץ (דאבראמיסל תקצ"ו-ו' - נ"י. תרע"א). מחסידי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (ועורך כתביו לדפוס) ובנו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. רב בטשערניקא (פלך מוהילוב), קופישאק (ליטא), מאסקווא (תרל"ז-תרנ"ב) - עד לגירוש מאסקווא, ומאז רבם של עדת החסידים בניו יארק (תרנ"ב-תרע"א). מ"כ בקווינס, נ.י., ותמונת מצבתו נדפסה למעלה בצד שמאל. ראה אודותיו חכמי ישראל באמריקה עמ' 38. תולדות חב"ד בארה"ב עמ' ג. כפר חב"ד גליון 615 עמ' 20. תולדות אברהם חיים עמ' כא. קובץ זכור לאברהם (תשנ"ט עמ' ש.עו).

24 ומוסגרת פה.

25 החיים והשלום והברכה מאדון השלום, כנפשו וידידו דורש שלומו מלב ונפש חפצה.

פה. תשובת הגה"ח מוה"ר מרדכי שניאור זלמן שניאורסאהן

את התשובה שלפנינו כתב הגאון החסיד מוה"ר מרדכי שניאור זלמן שניאורסאהן, מו"ץ בזיטאמיר, אל הגאון החסיד מוה"ר יוסף תומרקין, מו"ץ דק' קרעמענטשוג, בכ"א אד"ר תרכ"ד.

והיא באה בהמשך לשו"ת שכתב לו ביום ב' משפטים תרכ"ד, ונדפסה ב"התמים" ח"ו (רפז] לט), והמענה של מוה"ר יוסף תומרקין, שנדפס שם. חלק של התשובה שלפנינו נתפרסם בקובץ יגדיל תורה נ.ג. חמ"ט ע' קמא, והושלמה כאן ע"פ תצלום גוכתי" הניתן לקמ"ן.²⁶

הגאון החסיד מוה"ר מרדכי שניאור זלמן²⁷ שניאורסאהן, הוא בנו של אדמו"ר מוהרי"צ מאוורוטש, באדמו"ר ה"צמח צדק", וחיבר גם קונטרס שם הגדולים, שהם מראי מקומות וצינונים לסדר נט"י לסעודה וסדר ברכות הנהנין²⁸, וגם הערות וחידושים²⁹. ונפטר בימי עלומיו³⁰.

הגאון החסיד מוה"ר יוסף תומרקין, רבה של קרעמענטשוג. מסופר אודותיו בבית רבי ח"ג פ"י: "גדול בנגלה ובחסידות, הוא ה' יליד דובראוונא והי' תלמידו של הגאון ר' נחמי' זלה"ה מדובראוונא [בעל דברי נחמי'], והי' חביב אצלו מאד, וגם אצל רבינו [אדמו"ר ה"צמח צדק"] הי' חביב ונחשב מאד. הי' רב בסוראז, ואח"כ נתקבל לרב בקרעמענטשוק, והרבה רבני דורינו הי' מריצים שאלותיהם אליו, ותשובותיו עמקו מאד, ונמצאים בכת"י אצל יוצאי חלציו, ובדעתם להוציאם לאור הדפוס".

למעשה לא נדפסו תשובותיו, ונאבדו במשך הדורות. רק תשובה אחת נדפסה ב"התמים" ח"ו (מ [574]), שעליה נסובה התשובה שלפנינו. עוד שתי תשובות נדפסו בקובץ יגדיל תורה נ.ג. חל"ו ע' רפח (ושם ע' רצ - תצלום תשובתו). חמ"ח ע' רעא. ושתי תשובות ביגדיל תורה ירות"ו גליון א ע' 31, וגליון טו ע' 21.

באגרות קודש אדמו"ר ה"צמח צדק" ח"ב אגרת ו, מבקשו לקבל על עצמו את רבנות קרימענטשוק.

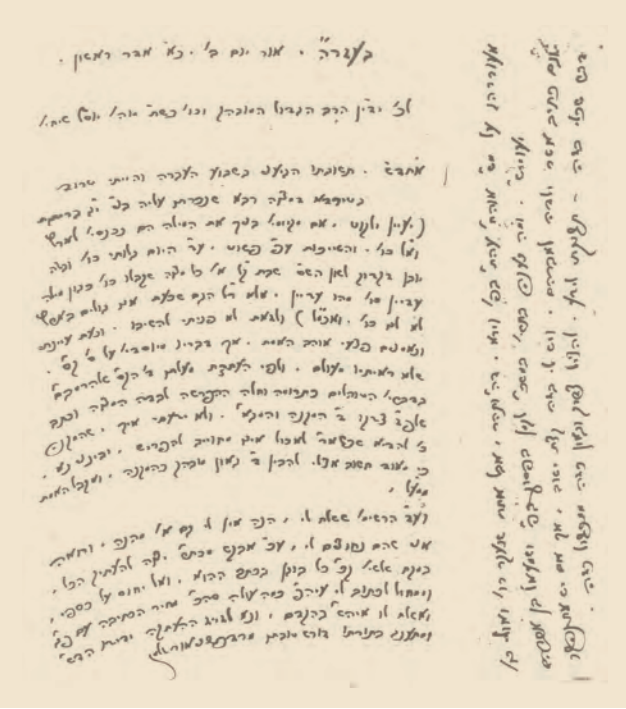
מצוות הפרשה, העתקת כתבי קודש, פירוש אור החיים

[תרכ"ד]

בעז"ה. אור יום ב' כא אדר ראשון³¹

לכ' יד"ן הרב הגדול המובהק וכו' כש"ת מו"ה יוסף שיחי'

אחד"ש. תשובת³² הגיעני בשבוע העברה והייתי טרוד בטירדא דמצוה רבא שנכרתו עליה בני"י ג' בריתות³³ (יעיין ילקוט³⁴), אם מקיימי' בניך את המילה הם נכנסים לארץ וא"ל כו'. והשייכות ע"פ פשוט, ע"ד היום גלותי³⁵ כו'. ובזה יובן דקדוק לשון הש"ס שבת ק"ל א' כל מצוה שקבלו כו' כגון מילה עדיין כו' מהו עדיין, אלא ר"ל הגם שכעת אנו גולים בארץ לא לנו כו'. ואכמ"ל), ולזאת לא פניתי להשיבו.

26 ראה גם לעיל פרק מט ופרק קכח.
27 כך הוא חותם בתשובה שלפנינו, ובתשובה שבהתמים שם. ועפ"י צריך לתקן בבית רבי ח"ג פ"ח, שמכנהו "שניאור זלמן מרדכי", ובכמה מקומות שהועתקו עפ"י בית רבי שם.
28 נדפסו ב"סדר נט"י לסעודה וסדר ברכות הנהנין" (קה"ת תשנ"ט).
29 נזכרו ב"רשימות" חוב' כא בתחלתה בשוה"ג.
30 בית רבי שם.
31 אור ליום ב', שהוא הלילה שאחר יום א, כא אד"ר תרכ"ד.
32 שנדפסה ב"התמים" ח"ו (מ [574]).
33 בס' תולדות משפחת הרב מלאדי (ע' 107) וס' הצאצאים (ע' 216) לא נזכרו אלא שתי בנות שהיו לו.
34 בראשית רמז פב. ב"ר פמ"ו, ז.
35 יהושע, ט.

וכעת עיינתי, ונאמנים פצעי אוהב האמת. אך דבריו³⁶ מיוסדים על ס' ק"ס³⁷, שלא ראיתיו מעולם. ולפי העתקת מעלתו ד' הק"ס, שלהרמב"ם בדברי הטובלים כתרומה וחלה ההפרשה לבדה המצוה, וכתב שלפ"ד צדקו ד' המקנה והמג"א. ולא ידעתי איך, שהמקנה כ' להדיא שכשא"ר³⁸ לאכול אינו מחוייב להפריש. יבינני נא, כי מאוד חשוב אצלי להבין ד' גאון מובהק כהמקנה. ואקבל האמת ממעל'.

וע"ד הרשימי' ששלח לי³⁹, הנה אין לי גם א' מהנה, ורואה אני שהם נחוצים לי, ע"כ אבקש מכת"ר יצוה להעתיק הכל, במקח שלישי ק"כ⁴⁰ כל בויגן בכתב ההוא, ואל יחוס על כספי, וימחול לכתוב לי עוה"פ כמה עולה סה"כ מחיר הכתיבה עם פ"ג, ואשלח לו איה"ש בהקדם, ונא לזרז ההעתקה.

ידידו הד"ש ומתענג בתורתו דורש טובתו

מרדכי שניאור זלמן

אעוררהו על מ"ש אוה"ח עה"ת כפ' וירא⁴¹ ד"ה ותהר, אבל אחר שנעקר כו' ואולי כו' יעווי"ש, ומה נענה בתרי' במש"כ לקמן בפסוק⁴² בפי' ישמעאל בן אברהם וגם כתיב⁴³ אשר ילדה לאברהם. ויש לי בזה קצת ישוב, אך אם יש את נפשו דבר שכלי בזה, תשוקתי לידע להציל צדיק וגאון כזה ממכשול כזה.

פ. הגהות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע על גליון הירושלמי שלו

בשנה שברח כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע עם בני ביתו מליובאוויטש והתיישב ברוסטוב, בעת מלחמת העולם הראשונה, בתחלת שנת תרע"ו, לא יכל לקחת עמו את כל אוסף ספריו, והניחם למשמרת במחסן במוסקבא. שם (במוסקבא) נמצאים הספרים עד היום⁴⁴. מ"מ לקח עמו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע את אוסף כתבי-היד וכמאה ספרים מאוסף ספריו וספרי אבותיו רבותינו.

בין הספרים שלקח עמו נמצאת סדרת התלמוד ירושלמי שנדפסה בזיטאמיר, עם כמה הגהות בכת"ק על הגליון. ספרים אלו לקח אתו עמו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בשנת תרפ"ד, כשהיגר מרוסטוב ללנינגרד; ובשנת תרפ"ח, כשהיגר מרוסיה לריגא; ובשנת תרצ"ג, כשהיגר מריגא לווארשא; ובשנת תרצ"ה, כשהיגר מווארשא לאטוואצק, ולבסוף בשנת תש"א, כאשר הצילו את הספריה מפולין הכבושה והביאום לני.

במשך כל השנים שאח"כ, היו ספרים אלו מונחים בהיכל קדשו ב-770, יחד עם שאר הספרים שלקח אתו בכל הדרך הזאת, מליובאוויטש ועד לני; אחד מהם, שכבר תיארונו לעיל פרק פ, הוא ספר התנ"ך של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", עם הגהותיו בכת"ק על הגליון.

36 בשאלתו הראשונה של מוהרמ"ש ז"ס (התמים שם), נועיר על דברי המקנה ר"פ דקידושין ד"ה בגמרא מצוה בה, דאינו מצווה על הפרשת תרומה אא"כ רוצה לאכול, מדברי הט"ז יו"ד סי' א' סק"ז שמצות ההפרשה חיוב עליו אפילו אם אינו רוצה לאכול מן התבואה עדיין.

והשיב מוהר"ת שם, שכדברי המקנה מבואר גם במג"א רס"י ת. ויובן ע"פ דברי הנו"ב תנינא סי' רא (וכן הביא מכ"מ), שמצות הפרשה יש בה שני ענינים. "ובק"ס מסיק דלהרמב"ם בדברים הטובלים ההפרשה לבדה היא המצוה ולא הנתינה, ובשאר מתנות כהונה הנתינה היא עיקר המצוה, ועפ"ד ז"ל צדקו מאד ד' המג"א והמקנה".

37 קנאת סופרים על ספר המצות להרמב"ם שרש יב. וראה בזה גם לקוטי שיחות ח"ח ע' 181 הערה 19. אנציקלופדיה תלמודית ערך הפרשה, ובהנסמך שם.

38 שכשאינו רוצה.

39 בשאלתו הראשונה (התמים שם): מאד אבקשו, שישכור כתב, להעתיק השו"ת שיש לו מכ"ק אאזמו"ר שי' מליובאוויץ, ואיה"ש אשלח לו התמורה, מיד כשאקבל הכתבים. רק לפי שיש לי מכבר כתבי קודש מכ"ק שי', ע"כ ימחול לפרוש אלי במכתב מה שיש לו, וכל אשר אינו תחת ידי אותו אדרוש ואבקש.

40 קאפקעס.

41 כא, ב: אבל אחר שנעקר שם אברם, שלא יזכר עוד שם זה עליו אלא אברהם, ישמעאל אין לו ליקרא בן אברהם. ואולי כי לזה הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, טעם הקפדתו יתברך, כי כשיקרא לו אברם מיחס אליו ישמעאל לבן, וה' אמר כי ביצחק יקרא לך זרע, ואין זה אלא כשיעקר שם אברם.

42 חיי שרה כה, יב.

43 וירא כא, ט.

44 ראה לעיל פרק סג.

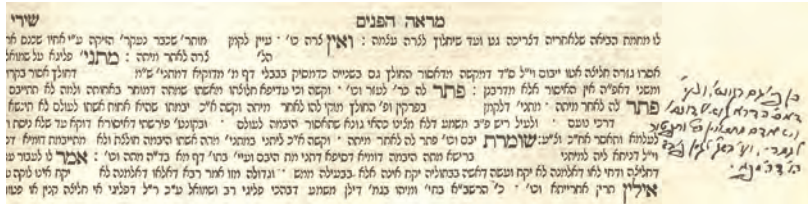
נפרסם כאן את הגהותיו שעל גליון הירושלמי שלו. שלוש מהגהות האלו הן הערות והארות, והשאר הן הגהות לנוסח הירושלמי והמפרשים דפוס זיטאמיר, ע"פ דפוסים אחרים, או טעות דמוכה.

תענית פ"ב ה"ב, בא להודיעך שהוא אסור בהספד:

ע"ק ע. וי"ל משום שלא נא' בו מפורש ע"כ ביי"ב מותר לר"מ כמ"ש לעיל⁴⁵.

יבמות פ"ג ה"א שירי קרבן ד"ה פתר לה כר' לעזר, דאירי שמתה לאחר שנפלה לפניו ליבום:

כן פי' גם בקונט⁴⁶, וצ"ע דא"כ הדרא קושיא לדוכתא ויש אדם מתכווין כו' ותפטור לגמרי, וע' בש"ק לקמן פב"ש ה"ו ד"ה מפני.

מכות פ"ג ה"ח מראה הפנים ד"ה יש חורש, ולכאורה קשה דהא נבלה וחלב מותרין בהנאה וכשנתבשרו בחלב ניתוסף עליהם איסור הנאה ולמה אינו חל איסור בשר בחלב עליהן: ע"פ משניות להר"מ על כריתות⁴⁷ נקודה נפלאה שכ' שם לתרץ זה ונעלמה מעיני המחבר.

הגהות לנוסח הירושלמי

דמואי פ"ב ה"ב, עד שיקבל עליו ברבים:

ר' אמי בשם ר' ינאי אפי' אם אני איני נאמן עד שאקבל עליו ברבים.

שם ה"ג, דוחין אותו מחבורתו:

חזרו לומר כל זמן שהוא גביי דוחין אותו מחבורתו יצא כו'.

שביעית פ"ז ה"ב, אמר לה שרף:

למה (שרף).

שם פ"ח ה"ו, כותש ומכניס לבודידא:

רש"א אף טוחן הוא בכית הבד ומכניס לבודידא.

שם פ"ט ה"ג, מתני' דר"ש .. שלא תאכל:

שייך לעיל סוף ה"ב.

תרוכות פ"ד ה"ז, לתוכן ואבדה אחת:

לתוכן ואבדה אחת מהן.

שם פ"ח ה"ג, אסור לשתותו:

לשהותו.

שם, מכיון שהותר מה שבבית:

שבשדה הותר מה (שבבית).

45 ר"ל, דבירושלמי לפנ"ז שם מבואר, שלדעת ר"מ י"ג הוא אסור רק בתענית, ולכן יום י"ב שלפניו מותר אך בתענית. ואם י"ג אסור אף בהספד, א"כ גם יום י"ב שלפניו צ"ל אסור. ומשיב שבאמת אסור י"ג אף בהספד, אך מ"מ כיון שלא נאמר בו מפורש שאסור בהספד, ע"כ ביום י"ב שלפניו מותר.

46 ר"ל בקרבן העדה (שהוא כעין פי' הקונט' - לגבי שירי הקרבן, שהוא כעין תוס') על אתר.
47 פ"ג ד"ה יש אוכל: ויש במה שנשאנו ונתננו עכשיו נקודה נפלאה ... ואין שם איסור בשר בחלב כל עיקר ... לא נאסר בהנאה.

מעשרות פ"ג בסופו, ושובכות ומגדלות:
ת"ל אשר בעיר.

יבמות פ"א ה"ב, דרבי מתניתא:
מתנייה.

ב"מ פ"ו ה"א, ג' דינרין:
ששה (דינרין).

סנהדרין פ"א ה"א, ובימי שמעון בן שטח:
צ"ל בימי ר"ש בן יוחאי.

שם פ"י ה"ב במשנה, אחאב ירבעם:
ירבעם אחאב.

נדה פ"ב ה"ו במשנה, עקביה בן מהלאל מטהר וחכמים מטמאין:
עקביה מטמא וחכמים מטהרין.

הגהות לנוסח המפרשים

ברכות פ"ט ה"א במשנה מראה הפנים ד"ה מהו, הרמב"ם:
הרמב"ן.

שביעית פ"ט ה"א פני משה ד"ה חרובין, המראה:
המערה.

חלה פ"ב ה"ו במשנה פני משה ד"ה וכן, בכ"ד:
במ"ח.

שבת פ"ז ה"א קרבן העדה ד"ה ויתבניה, ר"א:
רע"ק.

תענית פ"ד ה"ג קרבן העדה ד"ה חזה, קרבן:
מוסף.

יבמות פ"א ה"ב קרבן העדה ד"ה תיפטה, לאחר מיתת:
הבעל.

שם, צרותיהן:
חולצות.

שבועות פ"ג ה"ח ציון ירושלים, עשו"ת מהר"ם אלשקר:
סי' קב.

פז. ברכות הפטרה – מוגה בכת"ק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

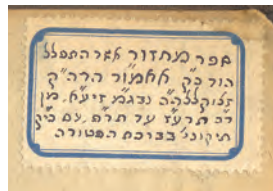
בתקופת המלחמה, בהיות רבינו ברוסטוב, התפלל בימים נוראים מתוך מחזור שנדפס בוילנא בשנת עת"ר.

ברכות הפטרה אשר בו אינם לפי נוסח חב"ד. ולכן תיקן בהם בכתב-יד-קדשו, שיהי' כנוסח חב"ד.

בראש המחזור ישנה מדבקה, בכת"ק אדמו"ר מוהרי"צ

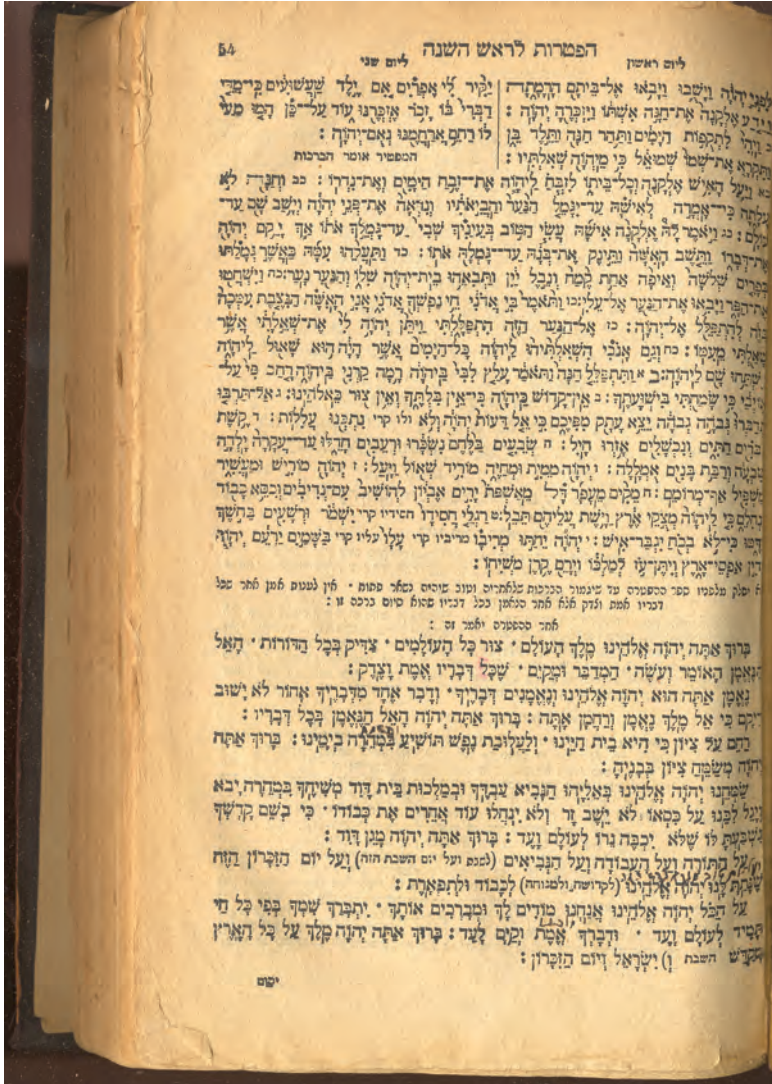
נ"ע:

ספר מחזור אשר התפלל הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק
זצוקלה"ה נבג"מ זיע"א, מן ר"ה תרע"ז עד תר"פ, עם כ"ק
תיקוני' בברכת הפטרה.

בברכת רחם, הנוסח שבמחזור זה הוא "ולעלות נפש תושיע במהרה בימינו", ועל כך הוסיף, כנוסח שלנו "תושיע ותשמח במהרה בימינו"⁴⁸.

בברכת על התורה, הנוסח שבמחזור זה הוא "ועל יום הזכרון הזה שנתת לנו", ועל כך הוסיף, כנוסח שלנו "ועל יום הזכרון הזה ועל יום טוב מקרא קדש הזה שנתת לנו"⁴⁹.
בברכת על הכל, הנוסח שבמחזור זה הוא "ודברך אמת", ועל כך הוסיף, כנוסח שלנו "ודברך מלכנו אמת"⁵⁰.

48 ראה פסקי הסודור ח"ב ע' בתקד: "ולאחר ההפטרה מברך ... מטעם שצריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימה ... הנוסח תושיע ותשמח". ונתבאר בשער הכולל פכ"ה ס"ק ג, דהיינו כיוון שחתימת הברכה היא "משמח ציון בבניה", לכן גם סמוך לחתימה צ"ל: "תושיע ותשמח". וכ"ה בס' המנהגים - חב"ד (ע' 32): "בברכת הפטורה אומרים תמיד ... תושיע ותשמח".

49 ראה שו"ע אדמו"ר הזקן סי' תפז ס"ו (בקצת מדינות אומרים ... את יום טוב מקרא קודש הזה). שער הכולל פ"מ ס"ק ג (בכל התפלות של שלש רגלים ור"ה אומרים את יום טוב מקרא קדש הזה, בין בותן לנו בין ביעלה ויבוא). אוצר מנהגי חב"ד תשרי ע' סה.

50 ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' סו, וש"נ.

פ.ה. לקוטי לוי יצחק - על הזהר

סיפר הרבי בהתוועדות כ"ף מנחם-אב תשכ"ג (ס"ח):

כאשר אאמו"ר ז"ל - בעל ה"אריציט" - הי' בגולה, לא היו עמו ספרים, ולאחרי משך זמן שלחו לו ספרים אחדים, וכיניהם גם ספר הזהר, ועליו רשם אאמו"ר ז"ל את הערותיו על הזהר, בגלל מחסור בנייר.

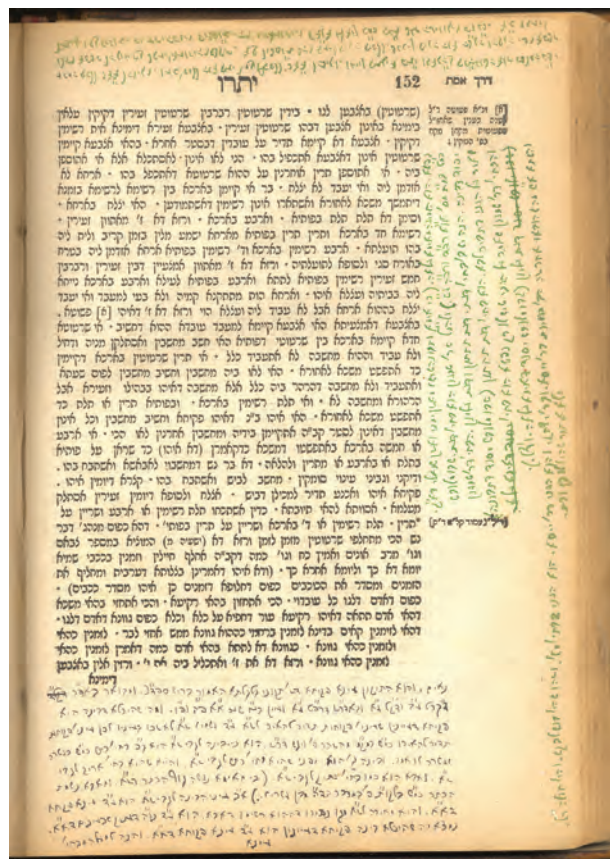
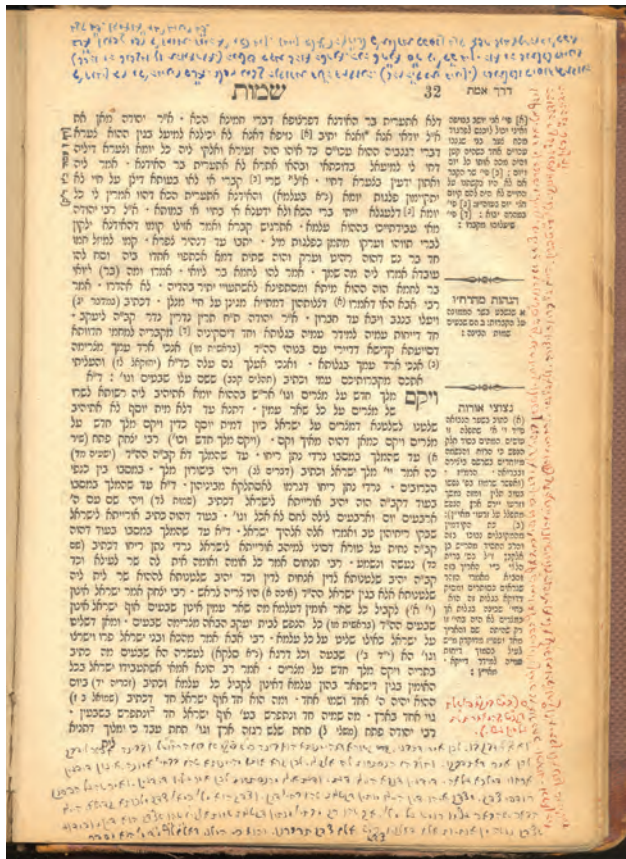
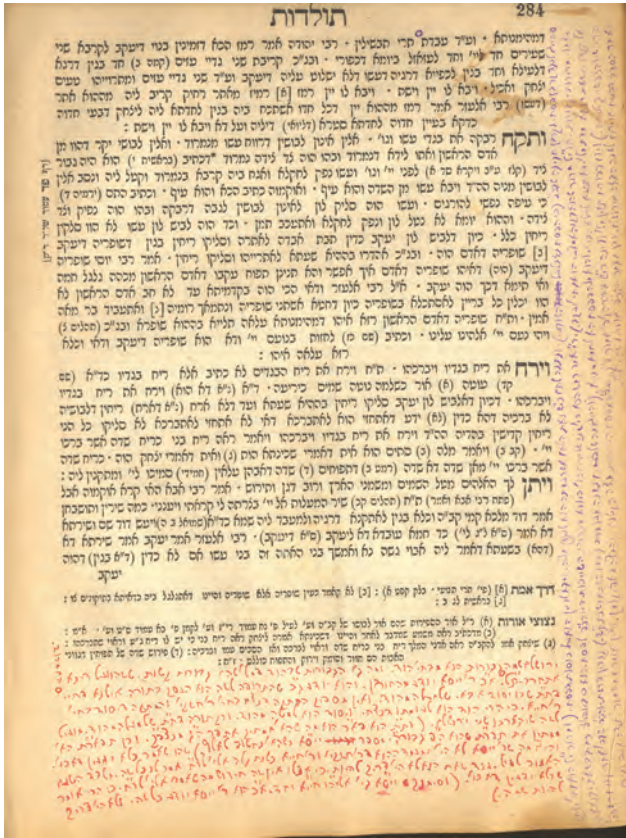
וגם דיו לא הי' לו, אך אמי מורתי, תיבדל לחיים טובים וארוכים, למדה לייצר דיו מעשבים כו', וכיון שלא היתה "מומחית" בייצור דיו, לכן הי' צבע הדיו שונה מפעם לפעם, כפי שרואים את שינויי הצבעים בהערות שרשם אאמו"ר ז"ל על גליון הזהר.

ועד"ז סיפר בכ"ף מנחם-אב תשכ"ד (סכ"ב):

ובשביל דיו היו צריכים למצוא עצות והמצאות שונות, שעל ידם הצליחה אמי מורתי שתחי' לאורך ימים ושנים טובות לייצר דיו, שלכן, מפעם לפעם הי' בצבעים שונים, אדום, ירוק או שחור.

ועד"ז סיפר בכמה הזדמנויות. ראה התוועדות תשמ"ב ח"א ע' 58. תשמ"ו ח"א ע' 68. תשמ"ט ח"ד ע' 170 (מוגה). תש"נ ח"א ע' 62. ועוד.

לפינו דוגמאות של 3 עמודים, הגהותיו של הרה"ק לוי יצחק על גליון הזהר, בכמה סוגי דיו, אדום, ירוק, כחול, סגול ושחור.

פט. לוח דיני ומנהגי בית הכנסת - מוגה

אחד מחיבוריו של הגאון החסיד מוה"ר אברהם חיים נאה, היה לוח דיני ומנהגי בית הכנסת.

בתחלה הדפיסו בעצמו, כלוח קיה, וכקונטרס בפני עצמו הנשלח לידי תומכים בחו"ל. ואח"כ התחיל הלוח להופיע ע"י ארגון כולל חב"ד, וכך נמשך ונדפס לוח זה כל שנה ושנה, ע"י כולל חב"ד, הן בתקופת הגה"ח מוהרא"ח נאה, הן בתקופת בנו הגה"ח מוה"ר ברוך נאה, והן בתקופתו זו.

העותק הכי עתיק שיש בספריה הוא משנת תרצ"ב, בצורת קונטרס, שם: לוח לשנת תרצ"ב עם דיני ומנהגי השנה, מאת הרב אברהם חיים נאה פעה"ק ירושלם ת"ו.

ומעבר לשער: נדיבים נכבדים! יחד עם מנחתו אשר אני שולח לכם בזה, לוח עם דיני ומנהגי השנה, הנני מביע את אחולי הלבביים לענת תקופת השנה החדשה הבעל"ט...

בקטלוג ספריית ירושלים מופיע עותק עתיק יותר, בצורת לוח קיה, בכותרת: לוח עם מנהגי בית הכנסת לשנת תרפ"ו, ע"פ נוסח האר"י ומנהג אנ"ש חסידי חב"ד.

לוח קיר עם מנהגי חב"ד, הכי עתיק שיש בספריה, בעריכת הגאון ח"ח נאה ובהוצאת כולל חב"ד, הוא משנת תרצ"ט.

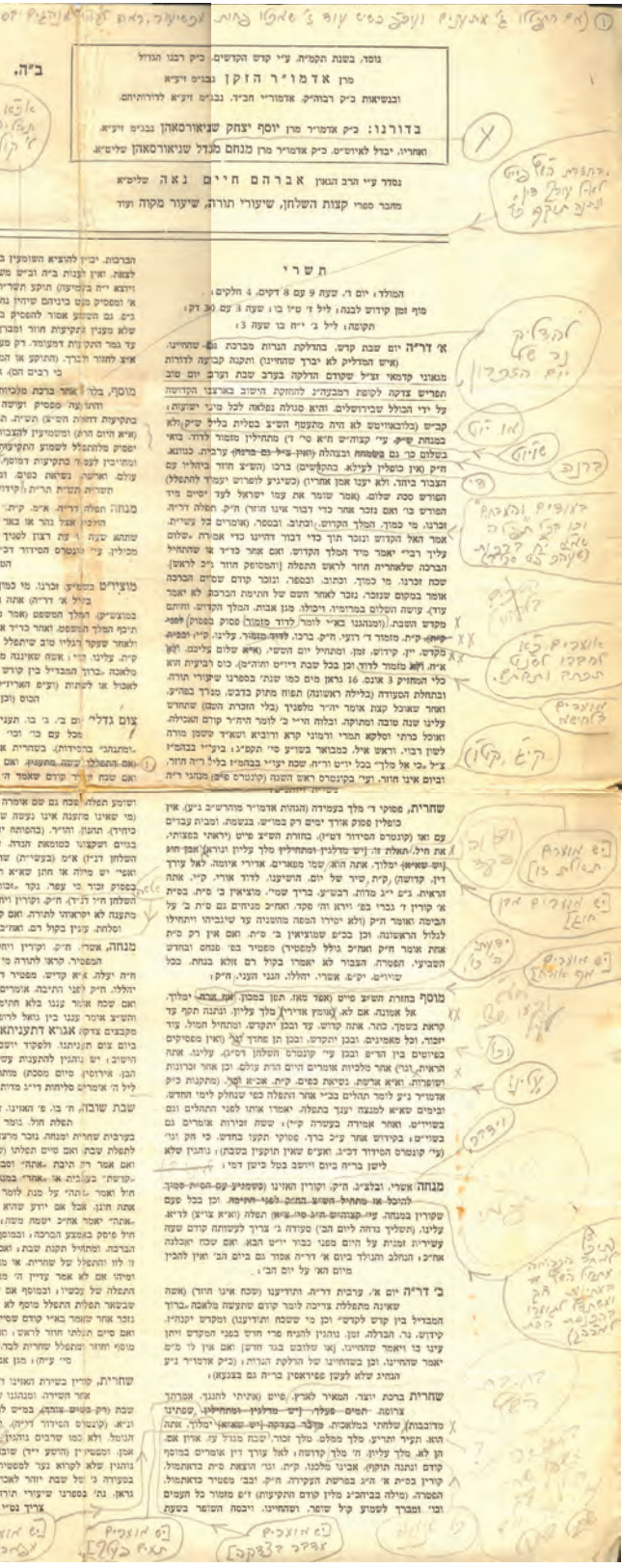
בין השנים ת"ש-תש"י, הרבה הרבי לברר ולקבוע את מנהגי חב"ד, בקובץ היום יום (תש"ג), ובקובצי המאמרים שנדפסו במשך השנים⁵¹.

בהמשך לכך, שלח הגאון ח"ח נאה לרבי, בשלהי שנת תשי"ב, את הלוח (קיר) שהכין עבור שנת תשי"ג, כדי להגיהו.

הרבי הגיהו והוסיף ותיקן בו עשרות פרטי מנהגי חב"ד. מאז ואילך נדפסו מנהגי השנה שבלוח הזה, ע"פ הוספותיו ותיקוניו של הרבי.

לוח קיר זה נדפס אז בשני דפים, דף הראשון - לחדשים תשרי, מ"ח, ועד תחלת כסלו, והשני - מאמצע כסלו עד סוף השנה.

בארכיון הספריה נמצא רק הדף הראשון, לחדשים תשרי מ"ח ותחלת כסלו. ובו הוסיף ותיקן הרבי בעשרות מקומות (ההגהות נדפסו בכרם חב"ד גליון 1 ע' 21 ואילך).

51 אח"כ נקבצו כל אלו יחד בס' המנהגים - חב"ד. קה"ת תשכ"ו.

תמונות וציורים

צ. ציור דיוקן רבי יוסף הצדיק אבד"ק פוזנא

בחודש אייר ה'תשנ"ג, הו"ל ר' יוסף מנחם שי' ווייס את הספר "ציון המצויינת", אודות הציונים של ה"נודע ביהודה" ובני משפחתו בבית החיים בעיר פראג, בצירוף תעודות ותמונות ועוד.

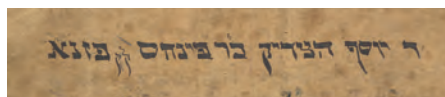
בין השאר מסופר שם אודות חתנו המיוחד - רבי יוסף הצדיק, אשר אודותיו כותב:

נולד בשנת תפ"ו בעיר זאלקאווא לאביו הג"ר משה פנחס אבד"ק סוויז, שימש כאב"ד בקהלות וויטקאב, סקאהל, יאברוב ופוזנא [ר"ת יוסף]. נדפס ממנו ספר זכרון שארית יוסף על הש"ס (קאלאמיה תרמ"ב). נפטר ה' אדר תקס"א, ומנ"כ בפוזנא. נוסח מצבתו: פ"נ המפורסם הגאון והחסיד מורנו ורבנו מו"ה יוסף זצלה"ה אב"ד דק"ק פוזנא בהרב מו"ה פינחס זצ"ל, הלך לעולמו ... בשנת תקס"א לפ"ק, תנצב"ה.

בהסכמות לספרו זכרון שארית יוסף מביאים מדברי חותנו בעל ה"נודע ביהודה", אשר "לא זו מחבבו והיה מתייקר בו ועשה אותו עטרה לראשו וקרא עלי' דרב יוסף סיני ועוקר הרים שפתים ישק משיב דברים נכוחים"; "גם חותנו הגאון גדול המורים הנוב"י זצ"ל הרבה לספר תהלתו ויחיד בדורו יקראהו".

בארכיון הספרייה נמצא ציור, שמעבר לו רשום: "ר' יוסף הצדיק ב"ר פינחס ק"ק פוזנא". ובכתב מאוחר נוסף: Rabbi of Pozna: 1780 - 1801.

אודות מקור הציור, ראה לקמן פרק הבא.

צא. ציור דיוקן רבי עקיבא איגר

בהסכמה הנזכרת מסופר גם אשר הגאון רבי עקיבא איגר ביקר פעם את רבי יוסף הצדיק בפוזנא, ושאלו רבי עקיבא איגר הטעם למנהגו לא לכתוב תשובות לשאלות שבאו מחוץ לעיר, רבי יוסף הצדיק השיב לו "גיע למקומי פה ויראה כי צדקו דברי בזה". ואמנם כן היה, שכעבור משך זמן התמנה רבי עקיבא איגר למלאות את מקומו להיות אבד"ק פוזנא. אחר משך זמן נשאל הגאון רבי עקיבא איגר מאת הגאון רבי שלמה קלוגר, ומרוב טרדות העיר לא השיבו בזמנו. אז התנצל רבי עקיבא איגר וסיפר הסיפור הנזכר.

בארכיון הספרייה נמצא גם ציור של הגאון רבי עקיבא איגר, שמעבר לו רשום (שם הבעלים):

יוסף בהגאון המפורסם מה"ו עקיבא איגר.

הבעיה היא, אשר בין בניו של רבי עקיבא איגר לא ידוע לנו שיהיה בן בשם ר' יוסף. העירני ע"ז ידידי הרב שמרי' שי' ציטרנבוים (עורך ה"כרם שלמה"), אשר מסתבר שרבי יוסף זה הוא בנו של רבי עקיבא איגר השני (רבה של הלברשטט ובן-דודו של רבי עקיבא איגר המפורסם מפוזנא), אשר חתימתו נמצאת על גבי כמה ספרים שהיו בבעלותו, ואשר ב"פתח דבר" לס' תשובות רבי עקיבא איגר מכתב יד (ירושלים תשכ"ה, הערה מא) כותב אודותיו: "בנו של הגר"ע היה הגאון רבי יוסף איגר ז"ל שמילא את מקומו אחריו כראב"ד דק' הלברשטט ונפטר בשנת תרי"ד". וא"כ אפשר שגם הציור הזה, של רבי עקיבא איגר מפוזנא, היה בבעלותו של נכד דודו ר' יוסף ברבי עקיבא איגר מהלברשטט.

בשעה שפרסמנו לראשונה את שני הציורים האלו (של רבי עקיבא איגר ושל רבי יוסף אבד"ק פוזנא – שבפרק הקודם), לא היה נודע לנו עדיין מהיכן ומתי התקבלו לספריה. מראם והכיתוב שעל גביהם מוכיח שהם עתיקים ומקוריים; אמנם מעולם לא ידענו את סדר השתלשלותם, מהזמן שצוירו, ואיך הגיעו לספריה.

עד אשה, בעת סידור הארכיון של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, שבו יותר ממאה אלף מכתבים, נפלה עינו של ה"ר יצחק שי' וילהלם, על מכתבו של לואיס לאם, מו"ל וסוחר ספרים עתיקים באמסטרדם, אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע.

במכתב זה שכתב ב-19 אוגוסט 1936 (בד"ח אלול ה'תרצ"ו) דן אודות קניית הציורים הנזכרים, ועוד 31 פורטרטים.

בנוסף לפורטרטים יש בספריה אוסף של עלוני דפוס וכתבי-יד עתיקים, שעל רבים מהם ישנה החותמת של לואיס לאם.

בספריה יש גם אוסף גדול של כארבע מאות סוגי לוחות, ובהם יותר מאלף פריטי לוחות עתיקים; מהמכתב שלפנינו נמצאנו למדים שחלק מהאוסף הזה נקנה אצל לואיס לאם; אף שלא ידענו איזה חלק.

מהמכתב הזה התברר לנו, לא רק הזמן שבו נקנו הציורים והעלונים האלו, כ"א גם מהיכן הגיעו אלו ליד לואיס לאם. וכך כותב הוא במכתב, שקטעים ממנו מתורגמים בזה מאשכנזית:

אמסטרדם, 19 אוגוסט 1936

אדון יקר, הרב שניאורסאהן נ"י

... את תמונת השמן של יוסף הצדיק, בזמנו רכשתי בפוזנא מאת הרופא ד"ר קאלווארי תושב פוזנא בעיסקת חליפין שבה אני בעצמי נתתי עבור הפורטרט הזה ספרים בשווי של 60 מרקים של הרייך...

עבור תמונת השמן של ר' עקיבא איגר (מירושת משפחת איגר) שמוצאן מרוסיה שילמתי בעצמי 25 מרקים ב-1913. לא היתה לי שום כוונה למכור את זה מקודם...

עזבון הלוחות של ד"ר בר בצורת ספר הועבר לרשותי ב-1897, אחרי פטירת בר...

הנני מצפה לתשובתך המהירה

בכבוד

לואיס לאם

כשכותב "אוסף הלוחות של ד"ר בר", כוונתו לחוקר המסורה והמדקדק ד"ר זליגמן יצחק בר מביבריק, שנפטר בשנת תרנ"ז.

צב. ציור דיוקן כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"

את הציור המקורי של תואר פני הוד כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", צייר-נכרי שלא בידיעתו, בסוף ימי חייו בעלמא דין, כמסופר ומפורסם.

התמונה המופורסמת של ה"צמח צדק", צוירה ע"י איזשהו צייר, על פי הציור הזה שלפנינו. אותו צייר ניסה לחקות את הציור שלפנינו (ולאו דוקא בהצלחה) והדפיסה ופרסמה ברבים, בשנת תרמ"ז.

הציור המקורי שלפנינו הי' תלוי בבית האדמו"ר רבי שלמה זלמן מקאפוסט (בעל ה"מגן אבות"), נכד כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק". וממנו הגיע לידי נינו מר ליב גינזבורג, הגר במוסקבא. לראשונה ראיתי את הציור המקורי הזה בביתו, באסרו חג הפסח ה'תנש"א. באותו יום רשמתי ביומני:

ביקרתי היום בבית יהודה ליב גינזבורג (בן רבקה, בן יהודה ליב, באדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט), שיש אצלו ציור מרהיב מהצמח צדק.

את בנו ויקטור פגשתי בג' דחומ"פ ... הוא דיבר עם אביו שקרא לי היום לביתו. בביתו תלוי

על הקיר ציור של הצ"צ. היא בודאי מקורית לגבי התמונה הרגילה. היא נראית ישנה (כמאה שנה ויותר. אצלו רשום שזה משנת תרמ"ט, אך אינו בטוח בזה)¹ צבעונית וברורה ביותר. בארון שליידו מונחים ביכלאך שהכרתים לפי הכריכה, היינו שמציור הביכלאך הכרתי שהביכלאך נמצאים בספריה אצלנו?

מאז ראיתי את הציור הזה בביתו, באסרו חג הפסח ה'תנש"א, ניסיתי לשכנע אותו שימסר אותו לספרייה, ואשר לפחות ירשה לי לעשות העתק-תצלום טוב מהציור, אמנם כל השתדלויות לקבל אותו, או תצלום ממנו, עבור הספרייה, לא הניבו פירות. אח"כ בקשתי מאת ידידי ותלמידי הרה"ת ר' ברוך שי' גורין שישתדל בזה בדרכים שונות, וכך הגיע לידינו ההעתק של הציור הזה, הנדיר והמרהיב ביפיו.

למרות דבריו הנזכרים, אשר נדמה לו שהיא צויירה בשנת תרמ"ט, היינו יותר מעשרים שנה אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", נראה יותר להקדים את תקופת הציור הזה, לפחות במספר שנים, שהרי: א) התמונה המפורסמת שבידינו (שנראה שעובדה ע"י צייר עפ"י הציור

1 כפי שהבנתי ממנו אז התכוין לומר, כי "נדמה" לו שראה פעם רשום אצלו שהיא משנת תרמ"ט, אך אינו בטוח אם באמת רשום אצלו כך או שטעה בזה.

בביתו הי' תלוי גם ציור של כ"ק אדמו"ר הזקן, אמנם לא ראיתי בו חשיבות מיוחדת, שמיד שראיתי אותו הי' נראה לי שהוא ציור שצויר על פי התמונה המפורסמת הנדפסת. לכן לא הזכרתי זאת אפי' ביומן, כי אם את הציור של ה"צמח צדק", אשר מיד הי' נראה עליו שהוא המקורי. אם אמת הדבר, שכך רשום אצלו, שהציור הוא משנת תרמ"ט, אזי אולי הכוונה לציור של כ"ק אדמו"ר הזקן.

2 אף שלא רשום אצלי ביומן (שנכתב בראשי-פרקים בלבד, בגלל ריבוי העסקים שהיו לנו בימים ההם בקשר לספרי רבותינו במוסקבה), דומני ברור שהוא אמר לי אז, שאת שני הציורים יש לו בירושה מזקנו האדמו"ר מקאפוסט, שאצלו היו תלויים על הקיר.

הזה) נדפסה כבר בשנת תרמ"ז, כדלקמן. (ב ע"פ המסופר בכמה מקומות (ראה מה שליקט ידידי הר"ש ש"י קראוס, ב"מ 40, 16) נעשה הציור הזה (או כעין זה) בחייו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", כדלקמן.

הראשון שכתב אודות הציור הזה הי' אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ ("האסיף" תרמ"ט עמ' 167, הועתק בכפ"ח 109, 662):

תמונת הרמ"מ ז"ל נמצאת בידי רבים. לפי הנשמע אחד הפוטוגראפים התגנב בלאט לחדרו ויערך את תמונתו, למרות רצון הרמ"מ, כי רבני החסידים לא יחפצו להשאיר תמונותיהם לדור אחרון.

הסיפור האמור נרמז גם בשיחת ש"פ וישב תש"נ (ס' השיחות תש"נ ח"א עמ' 193):
תמונת תואר פני קדשו ... של הצ"צ (שי"א שנעשה לא בידיעתו).

הסיפור הזה על אותו צייר שצייר את תואר פני ה"צמח צדק" בלי ידיעתו, עבר כמה גלגולים ונוסחאות. בס' "זכרון להרב ברוק" ע' 113 מספר:

מספרים שאת תמונתו של ה"צמח צדק" צייר גוי שהי' נוכח בשעה שהצ"צ אמר חסידות והצייר ישב במקום ממנו יכול הי' להתבונן בו היטב ובזכרונו חרת את דמות דיוקנו של הצ"צ וכך יצא מהאולם כשעיניו עצומות והגיע לביתו, ולמרות שבדרכו קבל מכה מעמוד עץ נשאה עדיין בזכרונו דמותו של הצ"צ שאותה העלה על גבי הניר.

ב"לקוטי ספורים" (פרלוב) עמ' קז כותב שהתמונה נעשתה בהיות אדמו"ר ה"צמח צדק" בפטרבורג.

אמנם הנוסחה הנפוצה ביותר (ראה "די אידישע היים" גליון 96 עמ' טז):

צייר אלמוני, אינו יהודי, השתוקק לצייר את תוארו של הצ"צ, אך בידועו שלא יצליח לעשות זאת באופן הרגיל - שהרי הצ"צ לא יסכים לכך - עלה בראשו רעיון: הוא הגיע בשבת אל הצ"צ, הביט בו טוב טוב עד שהצליח לחרות עמוק בדמיונו את תואר פניו הקדושים.

על מנת שהמעמד הרגעי ישאר טרי בזכרונו, מיהר הצייר לביתו כשעיניו כמעט סגורות, ומיד כשהגיע נטל את כלי הציור שלו והחל רושם את שראה - על הבד.

מאוחר יותר כשהראו לצ"צ את התמונה, הצטער על-כך מאד, היות והיא נעשתה בשבת (לכן באמת נראה בה הצ"צ כשהוא לבוש בבגדי שבת), אלא ש"התנחם" בכך שהצייר טעה בכמה דברים:

(א) הצייר הגוי צייר את בגדו העליון של הצ"צ באופן ששפתו השמאלית מונחת על זו הימנית - כפי שנוהגים אינם יהודים, שכן אצל היהודים, להבדיל, נהוג להיפך, שצד ימין של הבגד העליון מונח וגובר על צדו השמאלי.

(ב) בתמונה נראה הצ"צ מחזיק ספר. אך בעוד וספרי-קודש נכתבים ונקראים מימין לשמאל, וכך הם נפתחים - מימין, הרי שהצייר הגוי צייר את הספר כאילו זהו אחד מספרי הגויים, להבדיל, הנפתחים משמאל.

על פי הציור הזה, עיבדו אח"כ תמונות שונות שנדפסו בעותקים רבים ונתפרסמו, מתחיל משנת תרמ"ז ואילך. בספריה ישנם 7 תמונות שנדפסו במשך השנים, ורובן בנויות על הציור שלפנינו:

(א) נדפס לראשונה ברוסיה בחורף תרמ"ז, בליטוגרפיה של נ. מץ. בכיתוב שתחת הציור, בלה"ק: "לזכר עולם יהיה צדיק, תמונת הרב הצדיק הגאון מו"ה מנחם מענדל מליובאוויטש זצ"ל". וברוסית: "פורטרעט ליובאוויטשסקאווא ראוויין מענדל שניאורסאהן". אישור הצנזור אוקטובר 30 1886, ווילנא. ע"י נ. מץ [חלק מהכיתוב נחתך, ולא ברור]. משם הועתק לכמה מקומות. טופס נוסף בספריה הלאומית בירושלים (גם הוא חתוך).

ב) נדפס בכתב-העת "כנסת ישראל" (ווארשא תרמ"ח, ספר שלישי טורים 215-216). בחתימת הצייר ז' ש"ן.

ג) הדפס שרשם עליו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע: "תמונה זו קבלתי תשורה מאת כבוד א"ז הרבנית הצדקנית מר[ת] רבקה נ"ע זצ"ל זי"ע, ואמרה לי אשר תמונה זו מתאימה יותר משאר התמונות".

ה) נדפס בשער לוח-שנה של הוצאת "רעמיגאלסקי" בריגא בשנת תרפ"ט, שנמצא בספריה. וכן נדפס בכרטיס-גלוית שנה טובה.

ד) הדפס שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מרמ"א שטילרמאן, בד' שבט תרפ"ה.

ז) נדפס ע"י קה"ת בשנת תשי"ג. משם הועתק לכמה מקומות. במכוון הפכו בו את הגלופה, כדי ששפתו הימנית של הבגד העליון תהי' מונחת על שפתו השמאלית, וכדי שהספר שמחזיק יפתח מימין.

ו) נדפס בשער לוח-שנה של הוצאת "מסורה" בלודז. בחתימת הצייר "ש. ה". נמצא בספריה. משם הועתק לספר "תולדות חב"ד בארה"ק" עמ' צח.

עוד יש בספריה הלאומית בירושלים א) טופס שנדפס בווארשא, עם רשיות הצנזור בוילנא, 26 ינואר 1889. ב) טופס שנדפס בברלין, חסר תאריך.

בכללות יש לחלק את התמונות שהתפרסמו עד עתה לשלושה קבוצות:

1) התמונה שנדפסה בשנת תרמ"ז א), וזו שניתנה ע"י שטילרמן ד). שתיהן זהות, אבל תמונה ד) מכילה חלק גדול יותר מארון הספרים ומרגליו הקדושות של הצ"צ, וא"כ ברור אשר תמונה ד) לא הועתקה מתמונה א), כי אם יש לשתיהן מקור קדום יותר, שנדפס, כנראה, לפני שנת תרמ"ז.

2) התמונה שנדפסה בלוח-שנה בשנת תרפ"ט ה), וזו שנדפסה ע"י קה"ת בשנת תשי"ג ז) - שבה הוחלפה הגלופה, כדי שיצא ימין על שמאל וכו', וזו שנדפסה בלוח-שנה של מסורה ו) - שהוא חיקוי מדויק של הדיוקן שבתמונה הקודמת.

3) הדפס שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מזקנתו הרבנית ג), ואמרה "אשר תמונה זו מתאימה יותר משאר התמונות", והציור שהגיע זה עתה, אשר רק שני אלו דומים זה לזה. [הציור שבכנסת ישראל הוא לדעתי נסיון לא מוצלח כלל, שאין כדאי לדעתי לדון בו].

עיון בציור הזה, ובשאר הציורים הנדפסים שהובאו לעיל, מורה אשר הציור הזה הוא המקורי, על פי הוכחות רבות ועצומות. והעיקריות שבהן:

הציור שלפנינו שונה משאר התמונות הנדפסות, והוא דומה מאד לציור שהרבנית רבקה העידה עליו "אשר תמונה זו מתאימה יותר משאר התמונות".

הדמיון בין הציור שלפנינו ובין הציור שהעידה עליו הרבנית, בולט לעין:

1) העינים העמוקות והמתבוננות והמבט הרחוק (פארטראכט בל"א). 2) גבות העינים הגבוהות. 3) הזקנה שעל הפנים. 4) אופן הנחת היד על ידית הכסא. 5) רוחב האבנט. 6) השפתים שמכסות חלק מהפה. 7) הלחיים הנפולות (כנראה מחסרון שינים). 8) הישיבה הבלתי יציבה שבאה מרוב זקנה. ועוד הרבה פרטים קטנטנים, שהם מופיעים רק בשני הציורים האלו ולא בשאר הציורים.

שוב בא הרנ"י שי' קפלן, והרבה להבהיר ולהוכיח בכפר חב"ד (גליון 805 ע' 64), אשר ציור זה הוא המקורי, ואילו שאר הציורים הם חיקוי בלתי מוצלח של הציור הזה.

ובין שאר הפרטים כותב שם, אודות נקודת החן שעמל עליה הצייר בציור הזה, אשר שום הגיון בעולם לא יאמה, אשר הצייר ניסה לחקות את הציור המודפס, והחליט להוסיף נקודת חן - בין האף ללחי, ולעמול בדבר שאינו נמצא כלל בציור המודפס.

אלא ברור הוא שאת נקודת החן הזאת ראה בפניו הקדושות של הצמח צדק, ולכן עמל בו.

על-פי כל הנ"ל הצלחנו לזהות 12 אנשים שבתמונה (חלקם, רק השערה בספק):

הרב בנציון שמטוב - ג	הרב זושא פרידמן - מב
הרב לוי גראסמן - יב	הרב ארי' ליב קפלן - נא
הרב אברהם יהושע העשיל זמסקי - טו	הרב אברהם רפפורט - נד
הרב שלמה יוסף זעווין - יז	הרב יהושע זעליג דיסקין - נט
הרב אברהם הארנשטיין - יט	הרב חיים מטוסוב - סג
הרב שמואל שניאורסאהן - כג	הרב גרשון חן - פג

למען השלימות תינתן כאן רשימת הנציגים הרשמיים, ואולי מישהו יצליח להכירו לפי התמונה שלפנינו:

רשימת נציגים ואורחים קהילות דתיות יהודיות ועידת רבנים בעיר קאראסטען – 26, 27, 28 אוקטובר 1926

השם, הקהילה הדתית והעיר

1) ר"ד קפלן, קהילת קאזמיראוו	22) ר' אהרן מייזענבערג, ביה"כ קופצעסקי, זיטאמיר
2) ר"י שטערנפלד, קהלת עמילצי'ינו	23) ר' חיים ביטלער, קהלת באראנאווקא
3) ר' אהרן טווערסקי, מאלין	24) ר' מנחם בונימוביטש, קהלת לוגינא
4) ר' יעקב לעוויצקי, אלעווסק	25) ר"ג גולדמאן, זולינסק הגדולה
5) ר' ישראל לובנער, מעלען	26) ר' פנחס ביריביס, אוורוטש
6) ר"ב בערעגאווסקי, ראדאמיסל	27) ר' שמואל בירגער, אוורוטש
7) ר"ש הוכמאן, מאלין	28) ר' אהרן פאסטעצקי, מאלין
8) ר"ל פוגורעצקי, קארעסטין, ביהכ"נ הגדול	29) ר' יעקב טשערפין, ליטאווען, זיטאמיר
9) ר"י נודלמאן, אושאמיר	30) זיסערמאן, קוטעלנא
10) ר"א רויטבלאט, זערנאטורגובסק, זיטאמיר	31) ר' אליעזר איידלשטיין, סקורודין, אוורוטש
11) ר"ש מאחרנסקי, זאסוועצ'נא	32) ר' חנא שליפעצ'ניקאוו, פולין
12) משה ביחמאן, תושב ניישטעטיק, זיטאמיר	33) ר' שמריה שניידרמאן, באזאר
13) גורודצקי, קהילת טווערסקי, קאראסטעטישור, זיטאמיר	34) ר' נחום שאכמייסטער, פולין
14) ר' משה חאסין, ביה"ס מלינסקי, זיטאמיר	35) ר' מענדל ברעסקער, אושאמיר
15) ר' בנציון פרידמאן, וואלאדארסק	36) ר' אייזיק טעמבאק, זיטגמיר
16) ר' שמואל שפירא, שעפעטאווסק	37) ר' אפרים שור
17) ר' ברוך אברוצ'סקי, טוריאנוב	38) ר' טוביה פלדמן, אוורוטש
18) ליבערזאן, סלאוויטא	39) ר' אהרן רוזנשטיין, נורינסק
19) ר' ברוך ביידמאן, זסלוב	40) ר' מרדכי לענדה, אוורוטש
20) ר' מרדכי ווייסבלאט, זיטאמיר	41) ר' משה גארצמאן, אוורוטש
21) ר' מרדכי בלייכמן, קאנאטופ	42) ר' שמואל קיפניס, קהלת הורנוסטייפל, אוורוטש

(7) ר' יהושע זמסקי, באחמוט	(43) ר' ברוך שלייפמאן, כפר וואסקאוויצ'י
(8) ר' יעקב פישמן, טורוב	(44) ר' מאיר פינסקי, באראשי
(9) מ.ג. רוזאווסקי, לנינגרד	(45) ר' יחיאל מיכל ברז, גאראניצק
(10) ר' שמואל שניאורסאהן, ניקוליוב	(46) ר' משה פעלישוק, פאלאוואי
(11) ר' יוסף שפירא, וויניצא	(47) ר' ליב קאבריינסקי
(12) ר"מ טאראשאנסקי, קרעמענטשוג	(48) ר' חיים ארנוביץ
(13) ר' שמריה מעקלער, לנינגרד	(49) ר' יוסף ראדאמיסעלסקי, מאלין
(14) ר' ברוך רוקח, קיוב	(50) ר"ז וויגרייזער, קארעסטיין
(15) ר"י שלייפמן, לוגינא	
(16) ל. י. גראסמאן, קיוב	
(17) ר' גרשון חן, אלכסנדריה	
(18) ר"מ גענדלפעלד, קיוב	
(19) ל. א. רבינוביץ, לנינגרד	
(20) ר' אברהם הורנשטיין, קיוב	
(21) ר' דוד קאמינקער, קיוב	
(22) ר' אברהם רפופורט, קיוב	

אורחים

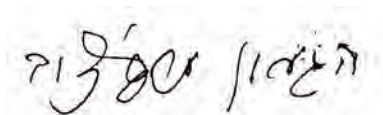
- 1) ר' חיים מטוסוב, קיוב
- 2) ר' שלמה זיין, נובוזיבוקוב
- 3) ר' זושא פרידמן, אודיסה
- 4) ר' אליהו סאנדראו, זאלאטאנאגא
- 5) ר' מאיר פרידמן, קיוב
- 6) ר' בערקע גרינפרעס, פולטבה

על התמונה רשומה כותרת:

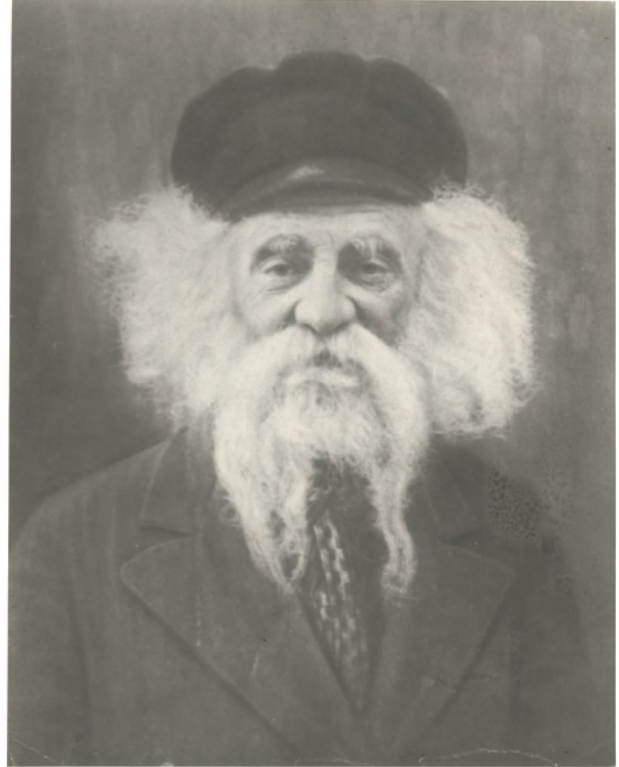
דער 1-טער רבנים צוזאמענפאר פון קארעסטיענע, זשיטאמערע, אונד שפעטאווקער קרייזען, אין קאראסטיען, 18-20 טען מרחשון תרפ"ז.
 למטה, על התמונה, רשומים אותם הדברים ברוסית, עם שם הצלם.

צד. שלוש תמונות מהגאון מרוגצ'וב

חיבה יתירה היתה לרבי אל הגאון רבי יוסף רוזין מרגצ'וב, לא רק שהיה מתכתב אתו בהלכה ופלפול³, לא רק שעודד מאוד את הדפסת חידושי⁴, לא זו בלבד שרגיל הי' להזכירו בשיחותיו ולפלפל בדבריו, אלא כל אימת שהי' מזכירו הי' זה ביחס של אהדה והערצה מיוחדת.
 מוצגים כאן שלוש תמונות מארכיון הספרייה, תמונות שניתנו לרבי, ומרוב הוקרה רשם הרבי על אחד מהם: הגאון מרגצ'וב.

3 ראה אגרות קודש ח"א אגרות א; ה. חכ"א אגרת ז'תשנט.
 4 ראה לעיל פרק סד.

צה. תמונותיהם האחרונות של הורי הרבי

שתי תמונות קיימות מאת הרה"ק המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן, אביו של הרבי: (א) שצילמוהו בעת מאסרו בט' ניסן תרצ"ט. (ב) שצולם עם גאולתו, בהיותו באלמא-אטא בקיץ תש"ד, זמן קצר לפני פטירתו בכ' מנחם אב תש"ה.

ר' צבי הירש

ר' צבי הירש

חמש שנים אלו בגלותו מוטטו את בריאותו, כך שקשה מאד להכיר את תואר פניו הקדושות - לפי התמונה שאחרי שיחרור.

כאשר הובאה אל הרבי תמונה זו של אביו, רשם עליה: **אאז"ל?** [כלומר, האומנם עד כדי כך נשתנה מראהו מכל מה שעבר עליו?].

מעטות הן התמונות של הרבנית הצדקנית חנה ע"ה, אמו של הרבי. התמונה האחרונה שלה היא מל"ג בעומר תשכ"ג, כשנה וחצי לפני פטירתה בו' תשרי תשכ"ה.

בל"ג בעומר, התקיימה תהלוכה לילדים. הרבנית חנה באה להשתתף ולחזות בתהלוכת הילדים, ובאותו מעמד צילמה.

כשהגישו את התמונה לפני הרבי, מרוב חביבות, הוא רשם עליה את התאריך: **ל"ג בעומר תשכ"ג.**

צו. תמונות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע עם הרבי

לפנינו שלוש תמונות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, יחד עם הרבי. ולצדן - תמונות נוספות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שנלקחו באותו מעמד ובאותו זמן:
(א) משנת תרפ"ט, כנראה בסמיכות לימי החתונה; אולי בתור חתן לפני החתונה. הרבי עומד, ולידו יושב כ"ק חותנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אחוז בידו של הרבי. אצל השלחן בפנית האוכל, כנראה בריגא.
לצדה תמונה נוספת, באותו מעמד, בה יושב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אצל אותו שלחן בחדר האוכל, מעיין בספר, ולידו יושבת זוגתו הרבנית מרת נחמה דינה ע"ה.

(ב) כ"ה אדר ראשון תרצ"ה, במחנה נופש פורקערסדארף, לשם נסע להתרפאות. עומד בין העצים יחד עם הרבי.
לצדה שתי תמונות נוספות, באותו מעמד, בהן נראה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע עומד בפני עצמו.

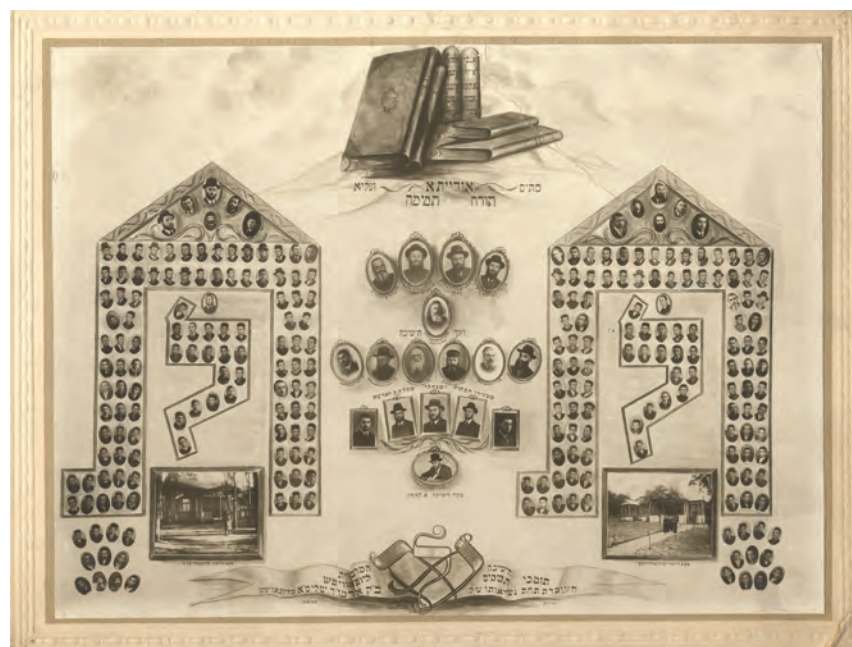
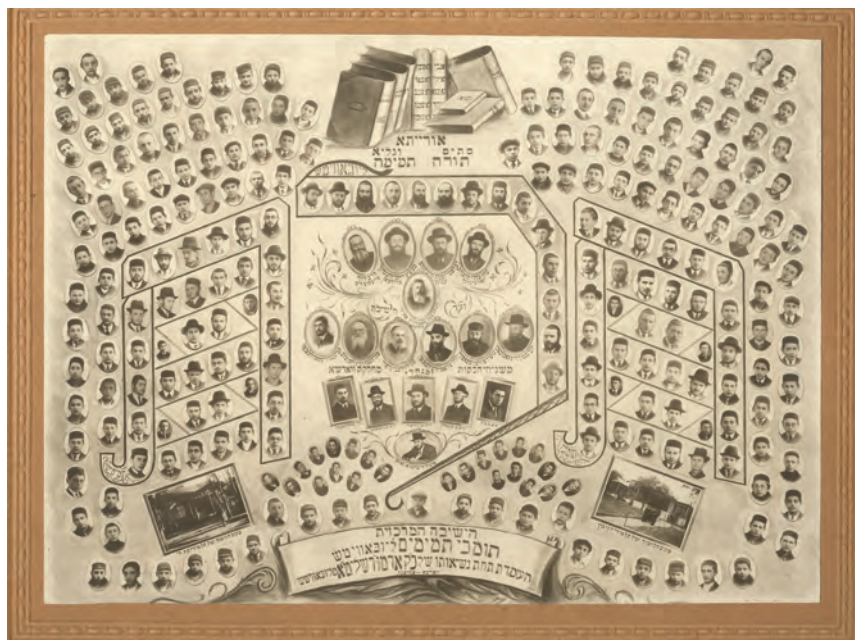

- ג) ער"ח תמוז תש"ב, חגיגה שנתית של מרכז הישיבות תומכי תמימים, בה נואם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בעמידה, והרבי תומך בו, בשני ידיו. לצדה - שתי תמונות נוספות, באותו מעמד, כאשר אחד מהתומכים נואם. הנראים בשלושת התמונות, משמאל לימין:
- א) החזן החסיד ר' שמואל קנטרופ. הרב ישראל דושאוויץ - נשיא ועד הרבנים דניו יארק. כ"ק אדמו"ר. כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. חדב"נ הרש"ג. העו"ד שמואל (סעם) קריימער, ר' דובער חסקינד.
- ב) החזן החסיד ר' שמואל קנטרופ. ? ד"ר אליהו יונג. כ"ק אדמו"ר. כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. ר' דובער חסקינד (עומד). חדב"נ הרש"ג. הנואם.
- ג) ד"ר אליהו יונג. הרבי. כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. הרש"ג. הג"ר יוסף דובער סולובייצ'יק. ר' דובער חסקינד (עומד). הנואם.

צז. תמונת המחזור של ישיבת תות"ל ווארשא-אטוואצק

תמונת המחזור של ישיבת תות"ל ווארשא-אטוואצק היא די מפורסמת, וכפר נדפסה בכמה ספרים. אמנם כאן ניתנת תמונת מחזור נוספת, שאינה מפורסמת כלל. האמת היא שהתמונות הקטנות הן אותן תמונות, אלא שהן נדפסו בצורה אחרת, מעל גבי האותיות 'תת"ל'. רבות עמלו על זהות התלמידים אשר בתמונות האלו, חלק מהם פוענח, ע"י התלמידים שניצלו ונשארו בחיים, בספר "התמימים" עמ' רפ-שג.

צה. ממראות 770 - בשנת תש"ג-ה

התמונות שלפנינו הן מכנס ילדי חדרי תורה תמימה ליובאוויטש (אודות רשת חדרים זו ראה "תולדות חב"ד בארצות הברית" (קה"ת, תשמ"ח) פרק מ, ו"שיעורי לימוד הדת" (קה"ת תשס"ו) ע' 213 ואילך), שהתקיים בחצר 770, שבו הוקם אח"כ ביהכנ"ס.

אין לנו תאריך מדויק לחגיגה זו. בתולדות חב"ד שם מסופר על תהלוכה שאורגנה עבורם, ויצאה מחצר 770, בט' אייר תש"ה, ואפשר שזהו הכנס הנראה בתמונות הניתנות בזה.

מתוך התמונות שבחבילה הזאת נבחרו:

(א) הרב יצחק דובער אושפאל ע"ה עומד בכניסה לחצר, מצד איסטרן פרקוויי. שם היא כיום הכניסה לבית הכנסת. הקיר הימני, הוא הקיר שעליו מוקם כיום ארון הספרים.

(ב) הרב שניאור זלמן גורארי ע"ה עומד בכניסה לחצר, מצד איסטרן פרקוויי. הדלת הנראית לשמאל היא במקום שעומד בו היום ה"כבש" וארון הספרים.

(ג) הילדים יושבים בכניסה לחצר - מרחוב איסטרן פרקוויי. הדלת הנראית לשמאל היא במקום שעומד בו היום ה"כבש" וארון הספרים. החלון הנראה הוא במקום שהיום עומדת הדלת לארון פקקי החשמל.

(ד) הילדים עומדים בצד הדרומי של החצר, שכיום עומדת בו הבמה שעליה הי' הרבי מתועד. לצד ימין היה מותקן גגון, במקום שהיום מוקמת המרפסת של הרבי. ברקע נראית החצר הגבוהה והעצים. לצד שמאל עומד הרב אושפאל.

צט. חדר היחידות של הרבי - בשנים הראשונות

פעם ביקרה משלחת של ספק-יהודי חבש בארה"ב, הם ביקרו אצל כמה ארגוני יהודים וגם אצל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שאמר להם דברי עידוד וברכה, ואמר להם לשוחח עם חתנו הרבי.

אחרי הפגישה בהיכל קדשו של הרבי, שהשתתפו בה גם המזכירים הרמ"ל רוטשטיין והרחמ"א חדקוב, ביקשו להצטלם. הרבי לא נכנס בתמונה, רק המזכירים הנ"ל.

משהו כעין זה סיפר לי הרב חדקוב, בשעה שראיתי לראשונה את התמונה, בה יושבת המשלחת יחד עם המזכירים בהיכל קדשו של הרבי. מעבר לכך לא ידוע לי. את התמונה ראיתי לראשונה, בתקופה שבה הכנתי לדפוס את הספר "תולדות חב"ד בארה"ב", וממנה הוצאתי את תמונת הרמ"ל רוטשטיין, שנדפסה שם עמי' שלד.

החדר הזה, שימש באותה תקופה (מקיץ תש"א עד חורף תש"י) כמשרדו של הרבי ושל המל"ח, ועבדו בו גם שאר עובדי המל"ח.

עד לבואו של הרבי, בשלהי סיון תש"א, שימש חדר זה כחדר היחידות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. בו אמר גם מאמרים באותה תקופה.

בתמונה נראה הקיר המערבי של החדר, כפי שהיה נראה בשנים ההם, שארון הספרים נמשך בו גם על-גבי הדלת. כעבור שנים התקינו מזגן בחדר הסמוך, ומעל-גבי הדלת נראות הרשתות המביאות והמוציאות את אויר המזגן אל ומהחדר.

השלחן של הרבי נראה עומד לצד צפון, ולא במקומו הרגיל, לצד מזרח. מסתבר שהזיזו אותו לצד צפון לצורך התמונה, או לצורך הביקור.

חפצים

ק. התפלין של רבותינו

התפלין של רבינו הזקן הובאו מרוסיה בשלהי שנת תשכ"ו, ע"י החסיד ר' שניאור זלמן גורביץ ממונטריאל (שנסע אז לרוסיה לביקור), ונמסרו לרבי.

באחד מימי עשרת ימי תשובה, נמסרו ע"י הרבי, כדי שיהיו מונחים על הבימה בבית המדרש, וכל אלו שטבלו במקוה הורשו לעבור בשורה ולראות את התפלין.

בעזבון כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע נמצאים (בנוסף לשקית עם זוגות התפלין שלו, שהם לא כ"כ עתיקים), עוד שתי חבילות, ובהן שמונה זוגות תפלין, כלומר שתי סטים של מה שנקרא ארבע זוגות תפלין, שבכל זוג: זוג תפלין של רש"י, זוג תפלין של ר"ת, של ראש של שמושא רבא (שמניחים עם של יד של רש"י) ושל ראש של רב"ד (שמניחים עם של יד של ר"ת).

כפי שיוסבר לקמן, נראים הדברים, שאלו הן ארבע זוגות התפלין של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע וארבע זוגות התפלין של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע. והרי פירוטן:

בחבילה אחת מונחות תפלין גדולות, בגודל 5 x 5 ס"מ לערך. זוג אחד - תפלין של רש"י, ועוד תפלין של-ראש של שמו"ר ושל ראש של רב"ד (נמצא שבחבילה זו יש סט של ארבעת הזוגות, אלא שחסרים בו התפלין דר"ת).

בחבילה השניה מונח זוג אחד של תפלין של רש"י קטנות 2 x 2 ס"מ לערך. שתי זוגות של ר"ת בגודל 3.5 x 3.5 ס"מ לערך. ועוד נמצאים בה תפלין של-ראש של שמו"ר ושל ראש של רב"ד בגודל 3.5 x 3.5 ס"מ לערך (נמצא שבחבילה זו יש סט של ארבעת הזוגות, ועוד זוג נוסף של תפלין של ר"ת, ואפשר שהתפלין של ר"ת הנוספים האלה הם שייכים לסט הראשון הנ"ל).

אודות החבילה של זוגות התפלין הגדולות, סיפרו כמה, שהראו להם את החבילה הזאת בבית הרב, ואמרו להם שאלו הן התפלין של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב. ואודות זוגות התפלין הקטנות, ראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' קצב:

מהרשנ"ע הי' איזה זמן שהי' מניח דרש"י ור"ת בב"א, ומתפלל בהם כל התפלה. והי' קטנים ביותר, פחות מאצבעים וכו'. ואדנ"ע גם הוא הניחם איזה זמן, והי' קשה בעיניו מאד, מפני קוטנם פחות מאצבעים. והי' מכון להיסח הדעת, פושטם, וגם הטלית, ואח"כ לובש דרש"י עוד הפעם בברכה.

דברים אלו נכתבו בקיצור גדול, ואינם מובנים לכאורה: (א) אחרי שאמר שהם קטנים ביותר, מובן מעצמו שהם פחות הרבה מאצבעים, ומהו שמוסיף עוד שהם פחות מאצבעים וכו'?

(ב) אחרי שאדמו"ר מוהרש"ב הי' קשה בעיניו מאד, מפני קוטנם, ולובש אח"כ גדולות, מדוע לובש אח"כ רק דרש"י? ואחרי שראינו את זוגות התפלין האמורים מובן הכל בפשיטות: אצל אדמו"ר מוהר"ש נ"ע היו תפלין דרש"י קטנים ביותר, ודר"ת פחות מאצבעיים וכו'. והיה איזה זמן שהיה מניחם בבת אחת.

אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע היו לו תפלין דרש"י גדולות, יותר מאצבעיים כו', והיה מניח בתחלה התפלין של אביו הקטנות, בב"א עם של ר"ת. ואח"כ לובש דרש"י הגדולות עוד הפעם בברכה.

משא"כ דר"ת היו שניהם באותו גודל, ולא היתה סיבה להניחם פעם נוספת.

אח"כ ממשיך ברשימה הנ"ל:

אח"כ היתה הנהגת אדנ"ע: הי' מניח דרש"י ומתפלל ... פושט ש"ר דרש"י ולובש ש"ר דשימושא רבה ... פושטן, לובש דר"ת ... אח"כ פושט ש"ר דר"ת ולובש ש"ר דראב"ד...

עפ"י האמור לעיל, אפשר ששל רש"י, של שמו"ר ושל ראב"ד היו גדולות יותר מאצבעיים, ושל ר"ת פחות מזה קצת, וכנ"ל.

לעיל נקטנו בתוארים "של שמו"ר ושל ראב"ד", אמנם באמת רשום על נרתיקי התפילין האלו (נרתיקים של עץ): (א) שמושי רבי רש"י, (ב) שמושי רבי רבינו תם. הסיבה לזה (שבבית הרב נקראים שניהם על שם השמו"ה, ולא ע"ש הראב"ד) מבוארת ב"אשכבתא דרבי" עמ' 68 בשם הרב. ומה שנכתב כאן "שמושי רבי" באותיות יו"ד בסוף, אפשר שהיא טעות האומן, ואפשר שרמז בזה רמז.

קא. שרוול, כיפה ועטרה

בחדר היחידות של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, ישנו ארון קיה, שבו היו שמורים, בין השאר, כמה חפצי קדש שהיו לו בירושה.

אמנם לא נרשם על כל אחד מהחפצים, של מי הוא, ומה מקורו. אחרי משפט הספרים, בשנים תשמ"ו-ז, עבר גם אוצר זה לידי גנזך החפצים שבספריה. בכמה מהחפצים האלו, לא ברור של מי הם, אף שיש השערות:

(א) שרוול

השרוול הוא של משי, שחור, משומש ביותר - עד שבמרפק נעשה חור. אורך השרוול 55 ס"מ. המדה הקטנה של השרוול, ופשטותה, והעובדה שחילקו את הסירטוק בין הבנים וחלק אחד מהם נמצא אצל אדמו"רי ליובאוויטש, מורה לכאורה שמדובר בשרוול של הסירטוק של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק. בציור המפורסם לובש אדמו"ר הצמח צדק בגד לבן. אמנם מסתבר שהי' לו גם סירטוק שחור, אשר אחרי הסתלקותו נחלק בין בניו הקדושים.

(ב) כיפה לבנה

החוטים מעורבים בכסף, ועם זנב קטן. כשהגיעה לספריה, ידענו רק שהיא של אחד מהאדמו"רים, אמנם לא ידענו של מי היא. עד שנתגלתה (בארכיון ברוסיה) פתקה בכתב-יד-קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

מצנפת הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מוהרר"ש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע.

קבלתי במתנה מאת ש"ב ר' שניאור צבי שי' שניאורסאהן, נכד הרה"ק הרח"א זצוק"ל, ביום ג' אלול תרפ"ח.

ההשערה היא שמדובר בכיפה שלפנינו.

ג. עטרה של כסף

לפי המראה שלה היא עתיקה, והפלא בזה הוא, שבחב"ד לא נוהגים ללבוש עטרה על הטלית. את הטעם למנהג הזה כותב מוהרמ"ד ריבקיין בספרו "אשכבתא דרבי" ע' 22:

כידוע הסיפור שכאשר לקחו את אדמו"ר הזקן אחר חג הסוכות תקנ"ט למאסר הידוע, והיה נצרך כסף תועפות ראם להצלתו, גזרו אז ראשי ומנהיגי גדולי החסידים, שכל אחד מאנ"ש יסירו העטרות של כסף מטליתיהם וינדבום לקופת ההצלה ... ולפי השערתי באמת מאז הוא שנשאר המנהג אצל חסידי חב"ד שלא לעשות עטרות.

לכן מסתבר יותר שהעטרה הגיעה בירושה מזקניו הקדושים, אשר מבית טשרנוביל וטשרקס.

קב. מקלות נועם

בגנוז החפצים שבספריה נמצאים כמה מקלות נועם, עם מסורת מסויימת:

המטה של האחים הקדושים מסלאוויטא

באגרות קודש של הרבי חט"ו אגרת ה'תנב, ישנו מכתב שכתב הרבי אל ר' שמואל אבא שפירא, בט"ז אייר תשי"ז, ובו כותב לו בין השאר:

מאשר אני קבלת מכתבו ... ות"ח ת"ח' על התשורה הכי יקרה, מקל אשר ממקום קדוש בא, וע"פ מרז"ל הנותן בעין יפה נותן, על כתבו בפרטיות בהנוגע אליו, ות"ח ת"ח עוה"פ?

ובשולי הגליון מועתק מתוך מכתבו:

היום הפליג ... ויתכבד למסור לכ"ק את ה"מקל" – השריד האחרון³ של משפחתנו שנשאר אחרי ה"גזילות" של הבולשביקים והיטלר, ואני שמח מאוד על הזכות שהיתה לי, ושכל הדברים החשובים הללו באו למקום הנכון.

לרבי פנחס זצ"ל (אחד מהאחים "דיא געשמיסענע") היה בן-יחיד רבי העשל זצ"ל ובת יחידה טריינה ז"ל, היא כלתו של בנו (או נכדו) של הרב לוי יצחק מברדיטשוב זצ"ל, והמקל הזה נפל בחלקו בירושה לבעלה. היא נסעה למוסקבא לבית-האסורים של האחים (רבי פנחס ורבי שמואל אבא ז"ל) והמקל אתה. ביום אחד, בעת גשם-שוטף ובוץ ברחובות, היא שברה את המקל. אחד מהנסיכים הפולנים שעזרו לנו תקן את המקל ועשו ידית חדשה הנמצאת כעת.

המקל נמצא בגנוז הספריה ומספרו 5186. הידית היא אכן פגומה, אבל לא ממש שבורה.

המטה של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב

עוד מטה נמצא בגנוז הספריה, מספרו 5184, עם ידית של פח בצורת נשה, שחרוט עליה ALPCCA.

רגיל היה הרבי לשמרו בהיכל קדשו, תלוי על שלחנו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. מספרים, שלפי הידוע, המטה הוא של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב. מתי התקבל המקל לידי הרבי? מי העיד עליו של של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב? את זה לא הצלחנו לברר לעת עתה.

1 ותשואות חן תשואות חן.

2 עוד הפעם.

3 בנוסף לספר תורה של האחים הקדושים מסלאוויטא, שנמסר לרבי בשלהי תשי"ז, כמסופר באגרות קודש ח"י אגרת ב'תתקס"ו; ג'סד. וראה יחידי סגולה ע' 272 ואילך.

4 נכדי הרה"ק רבי פנחס מקוריץ.

5 האחים הקדושים מסלאוויטא.

6 שמתואר לקמן פרק קג. וראה גם לקמן פרק קי.

המטה של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע
 עוד מטה נמצא בגנוך הספרייה, מספרו 5188, עם ידית מתכת שחרוט עליה **LONDON SOLID S K**
 את המטה הזה רואים בידיו הקדושות, בתמונה של החגיגה השנתית למען ישיבות תומכי תמימים ליובאוויטש, ז' אד"ז ה'תש"ג.

עוד מטה שלו

עוד מטה שני נמצא בעזבונו, ומספרו בגנוך החפצים 5187, ולא מצאנוהו לעת עתה בתמונות.
 אמנם לאיך רואים מטה נוסף בתמונה משנת ה'ש"ת (בהגיעו לארה"ב, לפני ירידתו מהאניה), ובתמונה נוספת מאותה תקופה. לפי הידית, ולפי הכפתור שבראש הידית, אפשר להבחין שאיננו אחד משני המנויים לעיל.

המטה ששלח מוהרש"ז בעזפאלאוו

עוד מטה נמצא בגנוך הספרייה, מספרו 5182, שחרוט עליו S. B. ומספרים שהוא ניתן אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ע"י החסיד ר' שניאור זלמן בעזפאלאוו, ושהוא היה של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שזהו ראשי התיבות S. B.).
 הראינו בשעתו את המטה אל החסיד הישיש ר' יהודה חטריק (ע"ה), ואמר שראה בשנת תר"פ את המטה של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ואיננו זה המטה שלפנינו.
 אח"כ כתב גיסי ר' יהודה קעלער ע"ה:

הנני להוסיף את אשר שמעתי מאת הרב יהודה ליב ביסטריצקי שי', בהתוועדות חסידית בסעודתא דדוד מלכא משיחא בשנת תשכ"ב או תשכ"ג.

בשנת תש"א או תש"ב, ראה ר' יהודה ליב שי' את הרב שניאור זלמן בעזפאלאוו ע"ה עומד ליד חדרו של המשפיע הרב ר' שמואל לויטין, וכידו חבילה ארוכה. כיון שר' יהודה ליב היה רגיל ללמוד תניא בשבת עם הרב בעזפאלאוו והיה בקירוב אתו, שאלו מה פשר החבילה, וענהו שהמקל של הרב מוהריי"צ נ"ע לא נראה לו נאה מספיק, ולכן הוא קנה שני מקלות חדשים שלהם ידית כסף.

אח"כ עלה הרב בעזפאלאוו לבית הרבי, וכשאמרו לרבי על כך הורה להגיש כיבוד, קפה ומזונות, ולחכות לו עד אחרי התפלה.

בשעה שנקבעה, נכנס אל הרבי, ונכחו בחדר הרבי ריי"צ נ"ע, והרבנית והרבי הכ"מ⁷ והרבנית. היתה מעין התוועדות קצרה, והרבי קיבל ממנו את אחד המקלות בעלי ידית הכסף. ואת השני רש"ז לקח בחזרה (כמדומה שהרבי אמר לו במפורש שייקח).

כמדומני סיפר שלמעשה לא השתמש אדמו"ר מוהריי"צ במקל זה.

המטה השני הנ"ל

גם המטה השני, שלקח מוהרש"ז בעזפאלאוו בחזרה, נמצא עתה בגנוך הספרייה ומספרו 5183, וחרוט עליו **Z. BEZPALOFF**
 בשנת תשי"ט, קיבל אותו ממנו הרה"ת ר' יוסף חיים רוזנפלד, ונתנו במתנה לרבי. כאשר נמסר לרבי, השיב הרבי למהר"ח רוזנפלד (אגרות קודש ח"ח אגרת ו'תרי"ב):

מאשר הנני קבלת מכתבו מי"ג כסלו, וז"ע⁸ נתקבל המקל ... מקל נועם...

בטח ידוע לו מנהגי בל"נ, להשתמש ממתנות. ולכן מוסג"פ תמורת הנ"ל המחאה, פארניצען געזונטערהייט?⁹

7 מכתב זה ושלאחריו, נכתבו במשך שנת ההסתלקות, בחורף תשנ"ה.

8 וזה עתה.

9 להשתמש בזה מתוך בריאות.

ועל כך ממשיך וכותב גיסי ר' יהודה קעלער ע"ה:

לימים עבר הרש"ז מכאן לס' פרנסיסקו בקליפורניה, וכאשר הת' השלוחים היו מגיעים לעיר היו מבקרים אותו והיה מכבד אותם. כאשר הרב יוסף חיים הכהן רוזנפלד שי' היה שם בשליחות ... רש"ז נתן לו במתנה את המקל השני בעל הידית העגולה, והרי"ח נתן זאת במתנה לכ"ק אדמו"ר הכ"מ.

ששת המטות האלו נראים בתמונה שלפנינו, על הסדר דלעיל, מלמעלה למטה.

המטה של הבעל-שם-טוב

יש עוד מטה, שנמסר בשעתו לרבי, ע"י יהודי שעלה מרוסיה, ועדיין שמור בהיכל קדשו. האיש אמר שהמטה הוא של הבעל-שם-טוב והוא נותנו במתנה לרבי. כעבור משך זמן נפטר האיש הזה, והרבי אמר אז קדיש לעילוי נשמתו. על פרטי הדברים כותב נ. פינסקי:

נזכר אני בפגישה שהיתה לי עם יהודי (שם משפחתו – מגדל) ... סיפר לי שהוא נולד בעיר לנינגרד במשפחה מתבוללת...

לפני פטירתו ביקש ממנו אביו לשמור על מקל, שעבר מדור לדור כירושה יקרת-ערך. נוסף לכך ציווה לו אביו שלא למכור אותו בשום אופן, היות ובזמנו המקל היה שייך לבעל-שם-טוב, אשר מצאצאיו הם. מר מגדל קיבל עליו את הצו והמקל עבר אתו לארה"ב.

באיזושהי דרך נודע הדבר לאנשי חב"ד, והם ביקשו לקנות ממנו את המקל. בזוכרו את צו אביו הוא כמובן לא רצה אפילו לשמוע כל כך. אולם החסידים לא התאפקו וחיפשו דרך לרכוש את המקל. לכן הם הזמינו את מר מגדל להתוועדות של הרבי הכ"מ, והציעו לו לתת את המקל לרבי הכ"מ במתנה. וכך היה.

אחרי התלבטויות רבות הוא הציג את המקל לפני הרבי הכ"מ על כל תולדותיו, והציעו כמתנה. אבל הרבי הכ"מ סירב לקבלו חנם, וביקש לדעת את מחירו. לאיש היה ברור שאינו יכול להציע לרבי הכ"מ תשלום כספי כלשהו, ולכן הוא ביקש לסדר לו אמירת קדיש ביום פטירתו של אביו, היות ואינו בקי בעניינים אלו. הרבי הכ"מ הסכים למלא את בקשתו של האיש.

עם זאת שאל הרבי הכ"מ אם מר מגדל מניח תפילין, וכשמע תשובה שלילית פנה אליו וביקשו לעשות כן. לאחר שניאות, הועבר המקל לרשותו של הרבי הכ"מ.

עוד באותה שיחה המליץ הרבי הכ"מ למר מגדל להיכנס לחנות מסויימת ולבחור לעצמו זוג תפילין. וכך הלך האיש לאותה חנות וביקש מבעליה לקנות תפילין כמה שיותר זולות, בהתחשב במצבו הכלכלי הירוד של מהגר.

באותו רגע מישהו קרא את בעלי החנות לטלפון. אחרי השיחה הטלפונית הזו הם הגישו למר מגדל זוג תפילין הנבחרות, "זאת מתנה מהרבי" – הסבירו לו.

עד כאן הסיפור ששמעתי.

בזמן שיחתנו עם האיש היתה איתו מזוודה. הוא פתח אותה והוציא ממנה שקית תפילין, "אלה הן התפילין" אמר, "ואני מניח אותן כל יום, כולל שבת". העמדתי כמובן על הטעות בעניין השבת, והאיש הלך לדרכו, ומאז לא ראיתיו ולא שמעתי ממנו.

קג. מעשי ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

ב"ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש" (קה"ת תש"ז) ע' 21:

מפני הבריאות ציוו עלי הרופאים להתעמל ולעסוק במלאכת יד¹⁰, והיו בבית הרב כמה כלים שנעשו על ידו והם מעשה אומן עד להפליא, מהם: מנורה גבוהה כקומת איש בעלת יב-יג קנים, שולחנות עשויים מחתיכות קטנות של עץ ואבן "מאָזאַאיק" וכיו"ב.

בקי הי' ואומן בכתיבת סת"ם. לכל אחד מבניו נתן מגילה כתובה בכתי"ק ... כן ישנם מזוזות גכתי"ק.

מסגנון הדברים נראה, שהכלים, המנורה והשלחנות "היו" בבית הרב, ונאבדו. כנראה לא הצליחו להצילם מרוסיה או מפולין. אמנם המגילה והמזוזות "ישנם" גם עתה.

המגילה שנכתבה ע"י כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע נמצאת בארכיון הספרייה, ומסופר עליה בכמה מקומות.

תצלום אחד העמודים של המגילה הזאת נדפס כבר בספר התולדות אדמו"ר מוהר"ש (קה"ת תש"ז). ותצלום ברור יותר של מספר עמודים, נדפס בספר אגרות-קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (תשנ"ג).

אמנם היכן נמצאות המזוזות, זה לא ידוע לנו לע"נ. נתעכב על אחד השלחנות שנעשו על ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אשר משנת תש"ז ואילך הוא עומד בהיכל קדש של הרב:

איך הגיע השלחן הזה אל הרבי בני.?

אלא שאחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע עבר שלחן זה לידי בנו הצעיר ר' מנחם מענדל ע"ה.

לימים הוכרח הרמ"מ לעזוב את רוסיה והתיישב בפריס, ואתו לקח את השלחן הזה.

הרמ"מ נפטר שם בתקופת מלחמת העולם השנייה, והשלחן עבר לידי בתו מרת חנה עוזרמן.

בשנת תש"ז נסע הרבי לפריז להביא משם את אמו הרבנית, שניצלה מרוסיה. במשך שהותו בפריז, כך מספרים, הביאה לו מרת חנה עוזרמן את השלחן הזה במתנה.

השלחן הזה עשוי פרקים, והרבי הביאו אתו עמו לני. כאן חיבר שוב את הפרקים והעמידו בחדרו הקדוש ב-770, ומשם לא יצא.

השלחן, מעשי ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, עומד בחדר היחידות של הרבי ליד שלחן הכתיבה שלו.

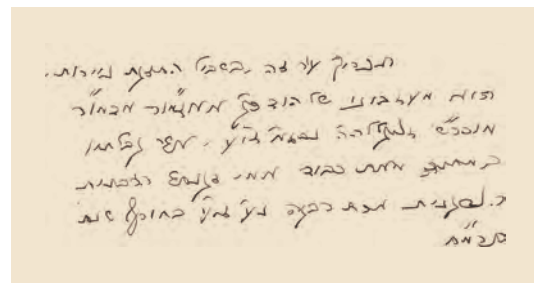

10 ראה לעיל פרק ו, כי אחיו אדמו"ר מוהר"ש נ"ע מאוורוּטש, שואל אותו, עם עושה ההתעמלות שהרופאים ציוו עלי.

קד. הארנק של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

לפנינו תמונות הארנק של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, יחד עם כיתוב של כ"ק נכדו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

תכריך עור זה, בשביל החזקת ניירות, הוא מעוזבנו של הוד כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אשר קבלתיו במתנה מאת כבוד אמי זקנתי הרבנית הצדקנית מרת רבקה נ"ע זי"ע בחורף שנת תרמ"ח.

קה. מגילות עתיקות בגנוז הספריה

בגנוז הספריה נמצאת המגילה שנכתבה ע"י כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע¹¹. בנוסף למגילה זו, יש בגנוז הספריה עוד מספר מגילות-אסתר עתיקות; ביניהם חמשה מגילות שקנה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, מאת האספן הביבליוגרף המפורסם שמואל וינער¹². היה זה בחודש כסלו תרפ"ה, כחצי שנה אחרי שכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע התיישב בלנינגרד, שם גר ועבד שמואל וינער, שהיה לו אוסף גדול וחשוב. זה האחרון רצה לצאת את רוסיה ולנסוע אל בנו בצרפת. הממשל הקומוניסטי לא הרשה לו לקחת אתו את האוסף שלו, ולכן הוא החליט למכרו אל הרבי הקודם. הרבי הקודם קנה מאתו את האוסף היקר שלו, שהיו בו כחמשה אלף ספרים יקרי ערך, כמסופר בספר "ספריית ליובאוויטש" עמ' צ ועמ' קכה. באוסף הזה, שהרבי הקודם קנה מאתו, היו גם חמשה מגילות עתיקות.

לא זו בלבד, שהרבי קנה אצלו אף את המגלות האלו, אלא אף גם זאת, אשר בירר אצלו תחלה את תולדותיה של כל מגילה, ורשם בעצמו את כל הפרטים בכתב יד קדשו, על-גבי מדבקה מיוחדת שהדביק על המגילה:

- (א) [מגילה זו, היא מאוסף] "אוצר וינער" אשר השיג מאביו של אחד הקנטוניסטים דעיר באריסוב, שמת בעיר סמרא מרוב יסורים בכפית הדת בשנת תרי"ג. לידו באה בשנת תרלט.
- (ב) מגילה זו, היא [מאוסף] "אוצר וינער" ... בהיותו ילד, קיבל [מגילה] זו מאחד הזקנים [...]. במלחמת הצרפתי. תרפ"ה ליענינגרד.
- (ג) מגילה זו, היא מאוסף "אוצר וינער" שהשיגה בגניזה בשנת תרמ"ט בעיר באברויסק. תרפ"ה ליענינגרד.
- (ד) מגילה זו, היא [מאוסף] "אוצר וינער" [...] אחר הפרעות ר"ל בוי[טבסק] שהתגלגלה ברחוב. תרפ"ה ליענינגרד.

11 כדלעיל פרק קג.

12 אודות כתובה עתיקה שהגיעה אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מר' שמואל וינער, ראה לקמן פרק קמד.

ה) מגילה זו, היא מאוסף "אוצר וינער" שהשיגה במסענו בשנת תרמ"ח, וחשבה לעתיקת ימים. תרפ"ה ליענינגרד

יחד עם מגלות-אסתר הנזכרות, מונחת עוד מגילה עתיקה כתובה על קלף, חיבור "אילן הגדול" של רבי מאיר פאפירש, ציור סדר השתלשלות עפ"י כתבי האריז"ל, מעוטרת בציורים.

גדלה 29 X 230 ס"מ.

באמצעה רשום באותיות גדולות: עד כאן מהר"י זלמ"ה, ירושלים. על-פי השוואה בין נוסח ה"אילן" הזה שבכת"י ובין נוסח ה"אילן" הנדפס נראה כ: א) כתב-יד זה חסר בתחלתו ובסופו. ב) הנוסח בכתב-היד שונה מנוסח הנדפס.

על הקלף יש מדבקה שרשום עליה בכת"י ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

האילן הזה בא בירושה למר רובינשטיין מק"ג [מקעניגסברג] מאבי אבי זקנו ז"ל יותר על מאה ושלישים שנים מקודם, והביא לי ב[...]

מסתבר שגם המדבקה הזאת נכתבה באותה תקופה (יחד עם שאר המדבקות הנזכרות) של תרפ"ה לערך, וא"כ נכתב האילן הזה לפני תקופת תק"נ.

גם "אילן הגדול" הנדפס נמצא בספריה, בארבע הוצאות:

א) ההוצאה הראשונה שנדפסה בווארשא תרכ"ה, עם הסכמת הרב ישע"י מושקאט, רב בפראג-ווארשא.

גם היא בצורת מגילה נדפסת. גודלה 20 X 350 ס"מ.

ב) ההוצאה השנייה שנדפסה בווארשא תרנ"ג. על פי ההוצאה הראשונה וע"פ כת"י, ע"י הרב אהרן מאיר אלטשולער ממאהליב.

בצורת קונטרס בן טו דפים, ונדפס רק בצד אחד של הדף.

בתחלה נוספו דברי המו"ל, והודעה ואזהרה על הרחקת הגשמיות הנראה במשלים.

ג) נ"י. חש"ד. צילום דפוס ווארשא תרנ"ג, נדפסה בצורת מגילה. בהשמטת קטעים מדברי המו"ל הנ"ל.

בתחלתו דברי המו"ל ה"ר שלמה גבריאלי מרגליות, והסכמות משנת תרפ"ח, מאת הרבנים הראי"ה קוק והרי"ח זוננפלד, לספרי אביו של המו"ל.

ד) ירושלים חש"ד. צילום מוגדל של הוצאות ווארשא תרנ"ג. ונוספה בתחלתו הקדמת המו"ל הרב מרדכי עטייה.

נדפס בצורת קונטרס בן טז עמודים.

קו. מעזבונו של הרב חיים כבש

הרב חיים כבש נולד בוויטקא בשנת תרמ"ט. למד בתומכי תמימים בליובאוויטש, ובשנת תרפ"ו התקבל לרב בעיר יוחאוויטש מחוז פולוצק. כשהתרבו הרדיפות על הרבנים בעיירות רוסיה הוא ברח לנעויל, וכשהגיעו הגרמנים לרוסיה ברח לרוסיה התיכונה, והתיישב עם אנ"ש בסמרקנד. שם נפטר בכ"ד אייר תש"ג.

יסופר כאן על אוסף מיוחד של חפצי-קודש שנשארו בעזבונו, איך הגיעו לידי רבותינו ומה מהם הועבר לגנוך הספריה.

נתחיל עם מכתבו של ר' מאיר אטקין ע"ה, ששלח כמה מחפצים אלו אל כ"ק אדמו"ר

מוהרי"צ נ"ע, ע"י הרבי שביקר בצרפת בקיץ תש"ז. במכתבו מספר:

הנה הכלים היו אצל הרב התמים ר' חיים כבש ע"ה שהי' רב ביוחאוויץ, ואח"כ דר בנעויל, ושמענו ממנו כמה פעמים שיש אצלו כלים אלו, והיינו הכף של הבעש"ט נ"ע שזה בירושה אצלו מצד זוגתו ע"ה שהיתה בתו של הווילייקער גוטער איד (וסיפר שהיא קרובה למשפחת אדמו"ר שליט"א, וכמו"כ סיפר שבהיותו בראסטאו ביקשו ממנו הכלים אלו בבית אדמו"ר). ואח"כ כשהי' בסאמארקאנד הי' על שולחני בחגה"פ, ואז ראיתי הכלים, וסיפר שהכף היא מהבעש"ט נ"ע, והכוס הוא של הר' מרדכי לעכאוויצער, שקיבלו מר' מיכאל זלאטשעווער נ"ע,

וזה הי' ידוע לרבים מפיו, והי' יקר אצלו ולא הי' חפץ בשום אופן למוכרו, ולאחר שנפטרו ע"ה גמרו אנ"ש שימכרו אלו הכלים שהם בחזקת יחוס על הוצ' הצטרכות, וקניתי אותם.

אחרי שיצא הר"מ אטקין את רוסיה, בשנת תש"ז, כתב אשר הוא רוצה למסור את זה במתנה אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, ובכ"ט אייר השיב לו כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

במענה על מכתבו מכ"ב לחד"ז, ברוך בואם לשלום. התשורה הכי יקרה לי ימסור לידי"ע הרב ר' בנימין שי' גאראדעצקי לשמירה מעולה עד אשר ימסור לי, והשי"ת יחזק את בריאותו ובריאות ב"ב יחיו ויסתדרו בסדר טוב בגו"ה.

באותה שעה היה הרבי בפריז, ולפני חזרתו לנ"י. החליט הר"מ למסור את החפצים על ידו לידי כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע. על הסיבה לכך כתב בכ"ה סיון:

הנה היות שמענת כ"ק נתקבלה לי ע"י ה"ר רב"ג כ"ב סיון וצפיתי המענה, ומאחר שנתעכבה כל כך, נעשה לי ספק אם נתקבל מכתבי ואם יהי' מענה, ובמילא ביום אחד קודם מסרתי כל הכלים שכתבתי לכ"ק ע"י חתנו כ"ק הרמ"ש שיחי' קודם נסיעתו, שימסור לכ"ק, כי לא ידעתי מה לעשות. ובטח קבל כ"ק.

אחרי שהגיע הרבי לנ"י. ומסר החפצים לכ"ק חותנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, הוא ביקש שוב שהר"מ יכתוב הפרטים הקשורים לזה. במענה הר"מ מער"ח תש"ח הוא כותב:

הנה באמת כבר אמרתי לכ"ק מה שידוע לי, וגם כתבתי הכל מה שידוע לי בפרטיות, במכתב הראשון שכתבתי לכ"ק אד"ש אדות הכלים וכו'.

ואח"כ כותב את התיאור שנעתק לעיל.
הרבי קיבל את התיאור ומסרו לידי כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, שרשם עליו: קראתי.

בשעתו הראיתי לר"מ אטקין ע"ה את הכלים שהגיעו לספריה מעזבונו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, לראות אם יכיר את הכף ואת הכוס הנזכרים. ולא מצאם.

אמנם יחד עם זאת נמצא בספריה כלי נוסף, שע"פ המסורה גם הוא נשאר מעזבונו של ר' חיים כבש, וגם הוא כלי שהשתמש בו הבעש"ט.

המדובר בקומקום קטן שהובא לרבי לערך בשנת תש"ל ע"י ר' ישראל פויזנער מקלימאוויטש, ומצורף לו מכתב:

זה הכלי קניתי בעיר סמרקנד בשנת תשכ"ו מאחד מאנ"ש. הכלי הוא מהכלים שהניח אחריו הרה"ח חיים כבש ז"ל. בעת הקני' אמרו לי שהיא מהכלים של הבעש"ט ז"ע... לפי המסורה זהו כלי שהבעש"ט ז"ל השתמש בה. והרי זה מתנה לכ"ק אדמו"ר שליט"א. הכלי הובא דרך גבול רוסיה לאה"ק בשנת תשכ"ט ע"י ידידי ר' אברהם לייב בן חי' רחל גאדין מריגא.

יחד עם הכלים ששלח הר"מ שי' אטקין, שקנה מעזבונו של הרב חיים כבש, שלח גם פרוכת שקנה ממקור אחר, ואשר לפי המסורה היא של כ"ק אדמו"ר הזקן. אודותה כותב באותו מכתב תיאור:

הפר[וכ]ת קניתי מיד האברך התמים אהרן אלי' [גרשוני], שהוא חתנו של ר' פנחס [שרייבער] ראקשיקער ע"ה. כפי שמספר בא זה לידו מגיסו התמים ר' אליעזר ע"ה שאלקעס (כך קראו לו), שהי' בן בית אצל ר' שמואל עקיבא שניאורסאן ממאסקווא, וממנו בא לו זה בקבלה שזהו של אדמו"ר הזקן נ"ע.

קז. בהיכל קדש – כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

בתמונות הראשונות שלפנינו, נראים כמה פריטים שבהיכל קדשו, אשר הם עומדים גם היום באותו מקום, כפי שהיו עומדים אז:

(א) מנורת חשמל – על השלחן.

(ב) שעון חשמלי – על השלחן.

בתמונה הזאת נראה השעון מוסתר בחלקו ע"י מנורת החשמל. והוא נראה יותר ברור בתמונות טקס קבלת ניירות האזרחות, של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בט"ז אדר תש"ט (הנדפסת בס' "ימי בראשית" ע' 40).

(ג) פעמון – על השלחן.

גיל היה הרבי לשבת לבדו בהיכל קדשו, ועוסק במלאותו הקדושה, וכאשר היה זקוק למזכירו, היה מצלצל בפעמון והמזכיר היה נכנס.

בארכיון נמצאים שלושה פעמונים. אחד מהם הוא זה שבתמונה הזאת. השני שבהם – נראה על השלחן בתמונות קבלת ניירות האזרחות, של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בט"ז אדר תש"ט (הנדפסת בס' "ימי בראשית" ע' 41).

(ד) סולם מדרגות קטן – בפינה.

סולם זה עשוי לעלות בו כדי להוציא ולהכניס ספרים למדפים העליונים של הארונות שבהיכל קדשו.

כשמעיינים בתמונת הדלקת נרות חנוכה בשנת תש"י (הנדפסת בס' "ימי בראשית" ע' 50), אפשר לראות שהרבי גם הדליק את נרות החנוכה – על גבי מדרגות אלו.

הסולם עומד בפתח הנכנס מהפרוזדור אל היכל קדשו, ועל גביו נרות החנוכה. כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע יושב לפני החנוכה, ומאחוריו נראה היכל קדשו.

(ה) ספרים קטנים – ליד החלון.

ספרים שימושיים אלה עמדו תמיד על השלחן. בתקופת המשפט, אחרי שהספרים האלו הוחזרו, הורה הרבי להניח אותם על שלחנו הקדוש, כפי שהיו בחיים חיותו בעלמא דין, ושם הם מונחים עד היום.

בתמונה השמאלית שלפנינו, רואים את כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, יחד עם כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בשעת כניסת השופטים להיכל קדשו, לטקס קבלת נירות האזרחות.

- ו) לכבוד האירוע לבש כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע את הספודיק שלו.
- הספודיק שמור עתה בגנזך החפצים אשר בספריה.
- ז) גם נירות האזרחות שקיבל אז, שמורים עתה בגנזך הספריה.
- על המסמך הזה חתם פעמיים, פעם על המסמך עצמו ופעם על התמונה שעליו.

בתמונה הימנית רואים:
 ח) ארון ספרים קטן - מסתובב.
 להקל על כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שלא יצטרך ללכת לארונות לקחת משם ספרים, היו עומדים הספרים שמועיין בהם, על הארון הקטן הזה, ליד השלחן.
 ט) מזוודה - בפינת האח.
 במזוודה הזאת היה נשמר תמיד אוסף המכתבים כתבי-יד-קודש רבותינו נשיאינו, ואוסף המאמרים כתי"ק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, וכן סידור הבעל שם טוב, ומכתב הבעל שם.
 את האוצר הזה שמר תמיד במזוודה, שלא משה מתוך ידי, וגם בימי השואה, לא עזב את המזוודה, וכשנפלו פצצות וברחו מבית לבית, לא היה עוזב עד שיקחו גם את המזוודה הזאת.
 על גבי המזוודה חרוט באותיות מוזהבות (הר"ת של שמו הקדוש): J.S.

קה. העפרון של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

את המענות לאלפי המכתבים שהיה מקבל, השיב בדרך כלל בעפרון עם מילוי, על גבי פנקסים מיוחדים, ממוספרים לפי מספרי המכתבים שהתקבלו. אח"כ היה המזכיר מעתיק משם את המענות, ומכין מהם מכתבים במכונת כתיבה. לפנינו תצלום עפרון זה, ומצורף לו כיתוב של המזכיר ר' ניסן מינדל:

בעפרון זה השתמש כ"ק אדמו"ר נבג"מ זי"ע כמה שנים רצופות עד הסתלקותו יו"ד שבט תשי"ז.

קט. ה"עמוד"ים הראשונים של הרבי

בשנים הראשונות לנשיאותו מיאן הרבי לשבת על כסא מיוחד ליד עמוד (סטנדר) מיוחד בעת התפלה, כי אם היה יושב על הספסל הרגיל ליד השלחן הרגיל. המדובר הוא בבית המדרש הקטן למעלה, שבמשך ימי השבוע ישב בתפלות ליד השלחן הרגיל שבצד מזרחית צפונית וביום השבת ישב בתפלות ליד השלחן הרגיל שבצד דרום. מכל מקום היה הפרש בין ימי החול ליום השבת, שבימי החול התפלל גם את תפלת שמונה-עשרה ליד השלחן הרגיל, ואילו ביום השבת העמידו עמוד בפנה דרומית-מזרחית, שאצלו היה מתפלל תפלת העמידה.

העמוד שהיה עומד בפנה הדרומית-מזרחית בשנים הראשונות לנשיאות היה נמוך ומשופע. שמעתי אומרים שהסבה לכך, כדי שיוכל גם לשבת ליד העמוד, כאשר הסידור מונח על העמוד ולא יהיה גבוה מדאי.

לע"ע לא התברר בדיוק מתי נבנה העמוד הזה. מה שברור הוא שלקראת חודש תשרי תשי"ב כבר השתמש בו. וכך מספר הר"מ שי' הרליג:

המכסה של העמוד הזה נפתח כלפי מעלה כדלת. באותה שנה הביא הרבי את חבילת הפדיונות גם לתפלות של יוהכ"פ. כשהגיע זמן ההפסקה, פנה אלי ושאל אם אני נשאר להפסקה בביהכ"נ. כשהשבתי לחיוב, בקשני להשיג במשך זמן ההפסקה, שאף אחד לא יפתח את המכסה של העמוד ולא יגעו בפדיונות. כשחזר הרבי אחרי ההפסקה, שאלני אם הכל היה כשורה.

עד מתי השתמש הרבי בעמוד הזה? גם זה לא נתברר לע"ע. בכל אופן, כעבור מספר שנים החליפוהו בעמוד גבוה יותר. ושוב כעבור כמה שנים החליפוהו בעמוד גדול רחב ויפה יותר. לעמוד הזה הרכיבו שתי דלתות קטנות ומדף הנפתח לעת הצורך, כאשר הרבי יושב ליד העמוד ומניח את הסידור על המדף. בשנת תשכ"ב בנו עמוד רביעי עבור הרבי, בבית-הספר-למלאכה בכפר-חב"ד. בנו אותו בצורה הדומה לעמוד השלישי הנ"ל.

[הפרש קטן יש בין העמוד השלישי הנ"ל ובין העמוד שהובא מביה"ס למלאכה, שבזה האחרון יש עמוד דק המפסיק בין שתי הדלתות הקטנות.

לשינוי זה היתה משמעות מיוחדת ביום הכיפורים, שבו היה יורד הרבי לתפלת המנחה עם הכובע על הראש. כשהיה מגיע לעמוד, רגיל היה להניח את הכובע בתוכו עד תפלת ערבית

(שכנהוג, מתפללים תפלת ערבית במוצאי יום הכיפורים עם הטלית על הכתפיים והכובע על הראש). באופן זה שהעמוד הדק מפסיק בין שתי הדלתות אי אפשר היה להכניס בתוכו את הכובע, ולזה הוזקקו דוקא לעמוד השלישי הנ"ל, בלי העמוד המפסיק שבין הדלתות]. באותו חודש אלול, שנת תשכ"ב, באה קבוצה מהארץ לחודש החגים לרבי, במטוס צ'רט

מיוחד. במטוס הזה בא גם הרה"ת הרחשד"ב שי' ליפסקה, ועל-ידו שלחו את העמוד לרבי. הוא הגיש את העמוד לרבי, יחד עם הרה"ת הרד"ב שי' טייכמן, בעת ההתוועדות המיוחדת שערך הרבי לכבוד האורחים, באור לערב ר"ה.

הרבי אמר אז שיחה מיוחדת, בה ביאר את מעלת העמוד שהובא, וסיפר וביאר את הסיפור הידוע שסיפר כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (אגרות-קודש ח"א אגרת ערה):

כי פעם שאל הוד כ"ק רבינו הגדול את הוד כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי, במה התפללת בר"ה העבר, ויענהו כי התבונן במאמר וכל קומה לפניך תשתחוה. ואח"כ שאל הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי את הוד כ"ק אביו רבינו הגדול במה התפללת, ויענהו מיט דעם שטענדעה, כי הכל אלקות והוא לבדו הוא ואין זולתו.

אחרי ההתוועדות הורה הרבי להעלות את העמוד להיכלו הקדוש. העמוד עמד בהיכלו הקדוש במשך יותר מחצי שנה.

באותה שעה כבר נבנה בית הכנסת בחצר של 770 למטה, ושם היו מתפללים קבלת שבת ושחרית ומוסף של שבת. אמנם תפלת המנחה בערב שבת ובש"ק התפללו בביהכ"נ הקטן למעלה. את העמוד (השלישי הנ"ל) היו מעלים ומורידים כל פעם לתפלות.

בימי פסח תשכ"ג אמר הרבי להרב חדקוב, שבמקום להעלות ולהוריד כל פעם את העמוד, יוציאו את העמוד החדש מחדרו ויניחוהו בקביעות למעלה, ואילו העמוד הקודם ישאר בקביעות למטה.

ארבעת ה"עמודים" הראשונים האלה, שאצלם ואתם התפלל הרבי בשנים הראשונות לנשיאותו, נשמרים בגנזך חפצי-הקודש שבספריה.

קי. ספר ההפטרות שבחדרו הקדוש

במשך שנים רבות היה מונח בחדר היחידות של הרבי, ספר ההפטרות כתוב ע"ג קלף, עם שני עצי חיים ומעיל. הוא היה מונח על גבי שולחנו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע¹³.

מלבד הנ"ל היו תמיד מונחים על גבי השלחן הנזכרים ספרים שהרבי עיין בהם וכיו"ב¹⁴. מכל מקום הזהיר הרבי את המזכיר הרי"ל שי' גרונה, שלא יניח ספרים על גבי ספר ההפטרות הנזכר. לכן היו הספרים מונחים זה על זה לצדו של ספר ההפטרות.

מהו המיוחד שבספר ההפטרות הזה? זאת לא נתברר לע"ע. אבל על גבי עצי החיים שלו רשום:

זאת נדבת האשה טויבע בת ר' יואל בשנת תרפ"ז לפ"ק. בזכות זה יגן עליה ועל בעלה דוד ב"ר מאיר שלמה רובין ובניהם ובנותיהם אכ"ר.

ועוד מדבקה על העץ חיים:

ר' גרשון גאלין שי'. שנת תשח"י.

13 דלעיל פרק קג.

14 וגם היה תלוי עליו מקל נועם, המיוחס לרבי לוי יצחק מברדיטשוב, כדלעיל פרק קב.

ר' גרשון גאלין היה נגיד שגר בקראון הייטס שתרם הרבה למוסדות חב"ד, והשתדל שיהיה בצנעה בלי פרסום (חתימתו - לעיל ע' סו-סח).

כשהיו נכנסים לרבי ליחידות היו רואים את ספר ההפטרות הזה, ולא ידעו מהו. חשבו שהוא ספר-תורה.

ביום מן הימים (במר-חשון תשל"ח, כשהרבי חלה, ושהה בחדר קדשו משמח"ת עד ר"ח כסלו) החליט הגבאי ר' יעקב ליפסקר לבנות ארון קודש מיוחד עבור ספר התורה הזה.

הוא הביא את ארון הקודש אל הרבי והציע שיעמידו את ארון הקודש בחדר של הרבי, ואת ספר התורה בארון. הרבי השיב על כך, שאין זה ספר תורה כ"א ספר הפטרות. ואת ארון הקודש יכניסו לספריה. מאז עומד ארון הקודש בספריה. כעבור משך זמן, נמסר גם ספר ההפטרות הנזכר לשמירה בספריה.

חיזוק הדת

קיא. גזירת הלבושים

גזירת המלבושים היא, שהאנשים יחליפו את הסירטוק ואת הבגד המסורתי הארוך, אל הלבוש האירופי בחליפה קצרה. כמו"כ נאסר הכובע היהודי, היארמולקע (כיפה) על הראש¹, וכן נאסרו הפיאות הארוכים. ועל הנשים אוסרת גזירה זו, את גילוח השערות ומטפחת על הראש לנשואות.

לפנינו מכתב שכתבו בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (מי שהיו אח"כ האדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, ואדמו"ר מהרחש"ז מלאדי, ואדמו"ר מהרי"ן מניעזין), אל הגאון החסיד מוה"ר אהרן ליפשיץ מו"ץ דבעליניטש², בכ"ד תמוז תר"ה, בקשר לגזירת המלבושים שנגזרה אז על היהודים.

אודות גזירה זו מסופר ב"זכרון יעקב" ח"א פרקים נה-ו, ולאחרונה ב"היכל הבעש"ט" גליון יב ע' צו ואילך.

ומה שחשוב להבנת האגרת שלפנינו, מסופר שם ע' קא: "כדי לתת שהות ליהודים להחליף את בגדיהם, נדחה ביצוע החוק לחמש שנים, ולתקופת הביניים הטילו השלטונות את מס הקרובקה על כל יהודי מגיל 10 ועד גיל 60 שילבש בגדים ארוכים".

אמנם תשלומים אלו היה אפשר בשני אופנים, או שכל איש משלם מס זה בעצמו (קרובקה; קראפקי), או שאיש אחד חוכר את המסים על הבגדים מאת ממשל הפלך במוהילוב (חכירה). הן בעיירה ליובאוויטש והן בעיירה בעליניטש נחכרו מסים אלו אצל הממשל במוהילוב. אח"כ נתעורר הספק, אם ע"ז נפטרו לגמרי היהודים הממשיכים ללבוש מלבושי היהודים, או שעדיין צריך להוסיף.

בזה פנו שלושת בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" מליובאוויטש, אל מוה"ר אהרן ליפשיץ מו"ץ דבעליניטש, לברר איך נפל הדבר בבעליניטש, כדי ללמוד ממנה על ליובאוויטש.

באותה שעה היה כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" תחת פיקוח המוטררה החשאית (עד ניסן תר"ז), והיה בפחד עצום מזה (כפי שהארכתי בזה ב"פרדס חב"ד" גליון 4 ע' 59 ואילך), ולכן נכתבה אגרת זו ע"י בניו הקדושים, שבה דנים אודות גזירת הלבושים שעל היהודים, והדרכים להתחמק ממנה.

אמנם בכמה תשובות³ דן כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" בהלכה זו, בהסוואה, אם אין בזה איסור ערקתא דמסאני ואיסור ובחוקותיהם לא תלכו.

ב"ה יום ג' כ"ד תמוז

לידידינו הרב המופל' הו"ח המפורסם וכו' כ"ש מו"ה אהרן נ"י

היות לפי האוקאז⁴ שיצא מגו"פ⁵ דמאהילוב, שאותן העיירות שכבר יש אצלם איזה תשלומין מבגדי עפ"י חכירה במאהילוב, ומבואר בפירוש כמו עיר ביליניץ (היינו מקום מעל⁶), אותן העיירות פטורין מתשלומין שהוטל כעת על אותן שלא ירצו להחליף הבגדים כו'.

1 ראה זכרון לבני ישראל ע' קצ.

2 על המעטפה כתבו: "ליד הרב המפורסם כו' מו"ה אהרן מבעליניטש". והוא הגאון החסיד מוה"ר אהרן ליפשיץ, מו"ץ דק' בעליניץ. ראה אודותיו לעיל פרק לו.

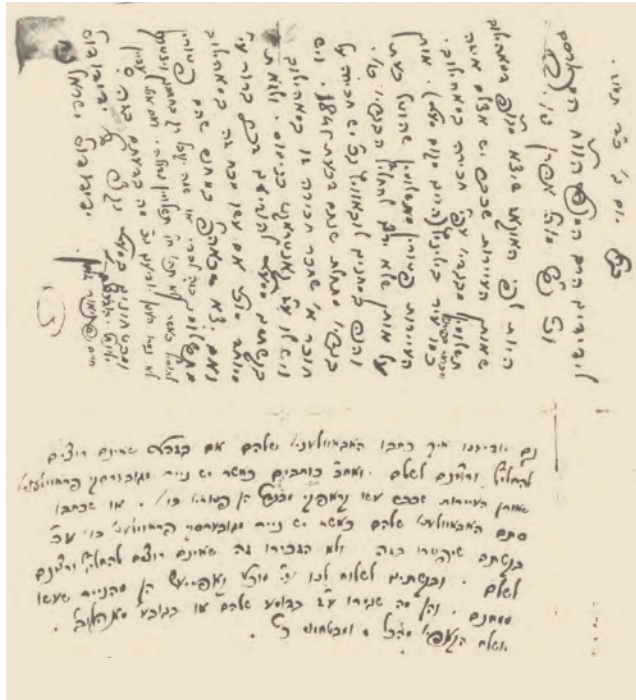
3 ראה שו"ת צ"צ חו"ד סי' צ (צוין בהיכל הבעש"ט שם); ובנדון שנשאל, ודאי מורכב עכ"פ מה"ע [שאינן כוונת המלוכה להעביר היהודים על דתם אלא להנאת עצמם] שע"י ההלכה יהיה כאזרחי הארץ ולא יחזיקו את עצמם כגרים, שהשרים מקפידים על זה ... או שחפץ להיות כמו במדינות שהולכים בשוה ועי"ז יש אהבה כו', וזהו הנאות שלא יבדלו את עצמם מהם, או מדוע הולכים במושי ומייקרים את עצמם. וא"כ יש לצדד כנ"ל [שאינן בזה איסור ערקתא דמסאני] ... וגם לדבריהם יש לצדד כיון כבר כמה אלפים הלבישו כו' [אין בזה איסור, שהרי זהו עכשיו כבר גם לבוש היהודים].

ושם סי' צא: דאפילו הנהיגו ישראל במלבוש אחד והעכומ"ז במלבוש אחר, אם אין מלבוש הישראל מורה על היהדות או על הצניעות יותר מאותן שהעכומ"ז נוהגים בו, אין שום איסור לישראל ללבוש לבוש הנהוג בין העכומ"ז.

ושם סי' ש: לכאורה ראי' שאין חיוב שיהי' היהודי מובדל בלבושו ... ולא נזכר לבוש ... ושינוי בגדים בגמ' לא ילפינן מזה.

4 צו ממשלתי.

5 מגובערנסקי פראוולעניע (ממשל הפלך).

והנה במחנינו לובאוויץ ג"כ יש חכירה על בגדים מתחלת שנתם דכעת 1845, ויש חוכר א' שחכר חכירה זו במאהילוב, ויש לו ע"ז קאנטראקט כנימוס. ולזאת בקשתינו ממעל' להודיענו דבר ברור ע"י מיוחד מוכ"ז, אם עשו מכח זה במאהילוב, ואם יצא מכאה"פ" במחנם שהם פטורין מתשלומין בזה לבד, או שזה יקובל רק בחשבון, ויצטרך להוסיף כאשר לא תהי' ח"ו תשלומין גדולה. ואם אולי עדיין לא גמרו הענין, יודיענו ג"כ מה בדעתם בזה.

גם יודיענו איך כתבו האבאוולאני" שלהם, אם בזה"ל שאינם רוצים להחליף ורצונם לשלם, ואח"כ כותבים כאשר יש נייר מגובערסקי פראוולעני" שאותן העיירות שכבר עשו קראפקי מבגדים הן פטורי' כו'. או שכתבו סתם האבאוועלני" שלהם, כאשר יש נייר מגובערסקי פראוולעני" כו' ע"כ בקשתם שיפטרו בזה, ולא הזכירו זה שאינם רוצים להחליף ורצונם לשלם.

ובקשתינו לשלוח לנו ע"י מוכ"ז קאפייעש" הן מהנייר שעשו ממחנם, והן מה שגמרו ע"ז בדומע שלהם או בגובע' מאהליב, יושלח הקאפי' מהכל, ומבטחוננו ממעל' נקצר

ד' ידידו דו"ש מלנו"ח יהודה ליב
חיים שניאור זלמן
ידידו דו"ש ישראל נח

קיב. שלושה מכתבים אל הגאון מהר"י אסאד

הגאון מוה"ר יהודה אסאד (תקנ"ז - תרכ"ו), בעל יהודה יעלה ועוד, דיין בסערדהאעל (משנת תקפ"ו), אב"ד רעטא (משנת תקצ"א), וסעמניץ (משנת תקצ"ב), וסערדהאל (משנת תרי"ד, ועד לפטירתו).

שלושת המכתבים שלפנינו, נכתבו אליו ע"י גאוני הדור, מענה לכתיבתו בעניני חיזוק הדת, והמלחמות נגד פרצות הדור. והם מהשנים תר"ג-ה'.

הראשון הוא ממוה"ר אברהם שמואל בנימין סופה, בעל הכתב סופר (תקע"ה - תרל"ב) אב"ד פרעשבורג. המכתב הוא מראשית שנת תר"ה, ועוסק בענין אסיפת גדולי הרבנים בפאקש, בג' אלול תר"ד, לחיזוק הדת¹⁰. ממכתב זה למדים אנו, אשר הם דנו אז גם בגזירת יסוד הסמינה, שהשתדלו בו המתחדשים¹¹. בעל הכתב סופר מצייע במכתב שלפנינו, שכל הפעילות בזה צריכה להיות בהצנע.

השני הוא ממוה"ר יחזקאל בנעט (תקל"ז - תרט"ו), אב"ד סטעטשין (משנת תקס"ו), פאקש (משנת תקפ"ד), נייטרא (משנת תקצ"ב, ועד לפטירתו). המכתב הוא מחנוכה תר"ה, ומהתוכן נראה שגם הוא נכתב בהמשך למלחמת חיזוק הדת שנידונה באספת פאקש הנ"ל. מהר"י בנעט מודיענו, כי הוא העמיד שומרים לדעת אם הוצעה הצעת המתחדשים לפני חברי הועדה, ואז ישלח שליח מיוחד למהר"י אסאד להודיענו.

השלישי הוא ממוה"ר בנימין וואלף לעוו (תקל"ג - תרי"א), אב"ד ראשפיצא, אמשא,

6 מכח אל הפועל.

7 הודעה.

8 ע"י מוביל כתב זה - העתקות.

9 התודה נתונה בזה לידידי הרב ברוך שי' אבערלענדער, והרב שלמה שי' ווייס, על עזרתם המרובה בפיענוח תוכן המכתבים שלפנינו.

אודות האישים הנזכרים כאן, השתמשתי בס' החתם סופר ובני דורי.

10 ראה אודותה מזכרת פאקש ח"א עמ' 109-115, זכור ימות עולם ח"א עמ' סג-סה. פנקס הקהלות הונגריה ע'

27-28.

11 ראה ספר 'פנקס הקהלות הונגריה' (עמ' 200): עוד ב-1806 [תקס"ו] גובשה תוכנית לייסוד בית מדרש לרבנים, אך השלטונות לא אישרוה, בגלל התנגדות החרדים [ראה מ"ש רי"י גרינוואלד בספרו המהר"ם שיק זמנו, עמ' 74 בהערה] ... ב-1844 [תר"ד] החליטה המועצה הלאומית על הקמת ביהמ"ד, אך מחמת מלחמת השחרור ההונגרית, שפרצה ב-1848 [תר"ח] עוכבה הגשמת התוכנית.

קעלין (משנת תקע"ג), טאפלטשאהן (משנת תקפ"ז), ווערבויו [ווערבאף] (משנת תקצ"ו, ועד לפטירתו). המכתב הוא משלהי שנת תר"ג, ומתלונן בו על פרצת הדור ומלחמת המתחדשים, ושואל את מהרי"א אם יש לו איזו עצה בזה.

שיל"ת פ"ב¹², יום ו' עש"ק פ' נח ה' מרחשון תר"ה לפ"ק

שלומים מרובים כטל ורביבים, לידיד ה' וי"ג¹³ הרב הגאון הגדול מעוז ומגדול בקי בחדרי תורה צדיק ונשגב כקש"ת מו"ה יודא נ"י אב"ד ור"מ דק' סעמניטץ יע"א

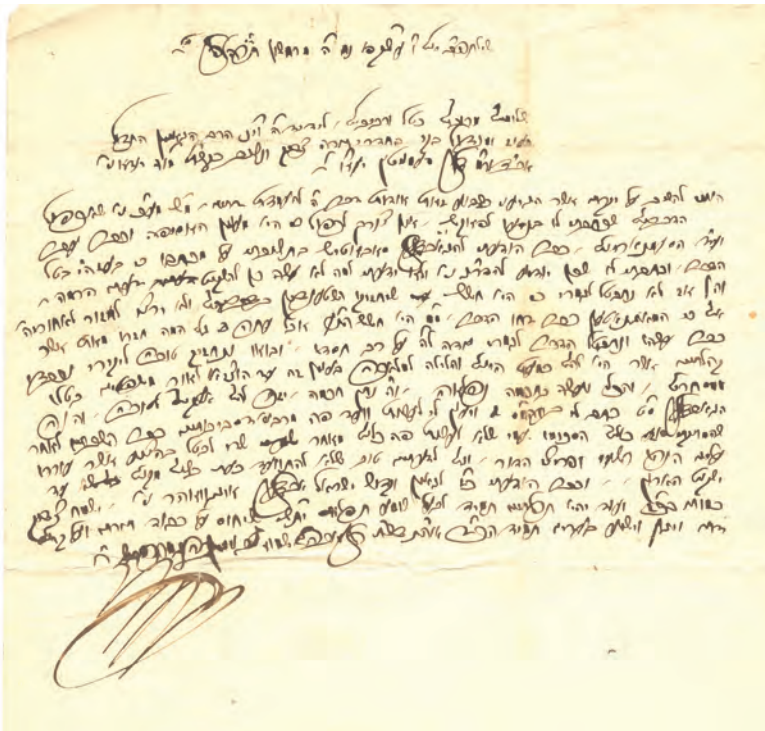
הנני להשיב על יקרתו אשר הגיעני בשבוע זאת, אודות דבר ה' להעמדת דתינו.

מ"ש מע"כ נ"י שאכפול הדברים שכתבתי לו בנסעו לפאקש, אין צורך לכפול כי הי' מענין האסיפה וכבר עבר.

וע"ד הסעמנאריים, כבר הודעתי להגאדב"ק סאבאטיש¹⁴ בתשובתי על מכתבו, כי בעזה"י בטל הדבר. וכתבתי לו שכן יודיע להדר"ג נ"י, ולא ידעתי למה לא עשה כן להשקוט דעתו הרמה. והן אז לא נתבטל לגמרי, כי הי' חשש שיחזיקו השטענדען בדבריהם, ולא ירצו לחזור לאחוריה, אף כי המאגנאטען¹⁵ כבר דחו הדבר, מ"מ הי' חשש הנ"ל, אבל עתה כי גם המה חזרו מאת אשר כבר עשהו ונתבטל הדבר לגמרי, נודה לה' על רב חסדו.

ובואו ונחזיק טובה ליקירי נכבדי קהלתינו, אשר הי' להם כמעט היום והלילה למלאכה בענין זה, עד הוציא לאור משפטינו, בטלו ממסחרם, והכל נעשה בחכמה נפלאה, וה' נתן חכמה, יזכור להם אלקי' לטובה.

והנה הגאדב"ק ס"ט¹⁶ כתב לי בחהמ"ס, ויעץ לי לעשות וועד פה מרבני' דסביבותינו. כבר השבתי, לאחר שהמתקתי סוד, כולם הסכימו עמי שלא לעשות פה כלל, מאחר שדי לבטל בהצנע¹⁷ אשר עוררו עלינו הנהו רשעי ופריצי הדור, וגם לדעתינו טוב שלא להתוועד כעת בשום מקום עד ישקוט הארץ¹⁸. וכבר הודעתי כ"ז לגאון וקדוש ישראל אבד"ק אונגוואהר¹⁹ נ"י.

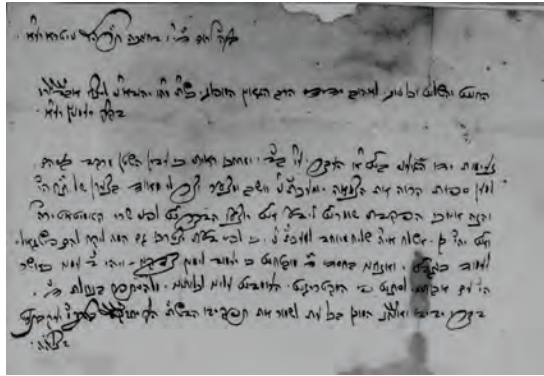

ישמח צדיק כמותו בכ"ז. ועוד יהי' תפלתינו תמיד לבעל שומע תפלות ית"ש שיחוס על כבוד תורתו ועל קיום דתו ויגן ויושיע בערינו תמיד.

הכ"ד אוה"נ דש"ת²⁰

הק' אברהם שמואל בנימין בהגהרמ"ס זצ"ל²¹

12 שוית' ה' לנגדי תמיד, פרעשבורג.
 13 וידיד נפשי.
 14 הגאון מוה"ר ישראל שויער-הרואה (מתלמידי החתם סופר), רבה של סאבאטיש משנת תקפ"ט, עד לפטירתו בשנת תרי"ט ('אישים בתשובות חתם סופר' סי' שנו ו'החתם סופר ותלמידיו' עמ' רעד). והוא השתתף באסיפת פאקש.
 15 הם הנסיכים והרוזנים בעלי האחוזות בהונגריה שכוחם הפוליטי היה רב. הידועים שבהם הם בית פאלפי, אסטרהאזי, באט'יאני, ועוד. ראה פנקס הקהילות הונגריה עמ' 9.
 16 סאבאטיש, הוא רבי ישראל שויער-הרואה הנ"ל (ראה עמ' ד"ז אגרות סופרים ח"ג סי' לד).
 17 על העדפת הפעילות בהצנע ראה גם בתשובות מהרי"א חלק אבה"ע תשובה ע"ח ותשובה ר"ז הנ"ל.
 18 על הפעילות בענין אסיפת רבנים בשנת תר"ה, ראה גם באגרתו של רבי דניאל פרוסטיץ רב"ד פרשבורג רבי יהודה אסאד מיום ב' שבת תר"ה שנדפסה בקובץ 'פנים מאירות', חוברת ו, ניסן תשל"ו, עמ' ב.
 19 הגאון מוה"ר מאיר א"ש (תק"מ-תרי"ב), שהיה באותה שעה אבד"ק אונגוואר (משנת תקצ"ה ואילך).
 20 הלא כה דברי אוהב נפשו דורש שלומו תמיד.
 21 בהגאון מורינו הרב משה סופר זצ"ל (החתם סופר).

בע"ה יום ד' ו' דחנוכה תר"ה נייטרא יע"א

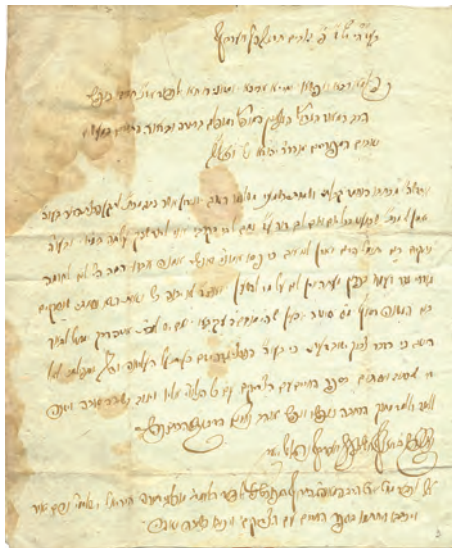
החיים והשלום וכל טוב לאהובי ידידי הרב הגאון המופלג כש"ת מה"ו יהודא נ"י
לנצח אב"ד ור"מ דק"ק סעמנין יע"א

נעימות ידו הגיעני ביום א' העבר ע"י ב"ד, ובתוכו ראיתי כי עדיין השטן מרקד
ב[י]ניהם, למען ספות הרוה את הצמאה, ומעכ"ת נ"י יושב ומצער, וצר לי מאוד
בצערן של ת"ח ה"י²².

והנה אנוכי הפקדתי שומרים לידע אם יוצעו הדברים לפני שרי קאמיטאט יר"ה.
ואם יהי' כן, אשלח אי"ה שליח מיוחד למעכ"ת נ"י²³, כי לפי דעתי יצטרכו גם המה
ליקח להם פישגאל²⁴, לעמוד כנגדם, ואנחנו בחסדי ד' מובטחים כי יעמוד לימין
צדקנו, ויהי ד' עמנו כאשר הי' עם אבותינו לסתום פי המקטריגים העומדים עלינו
לכלותינו, ולהסתפח בנחלת ד'.

דברי ידידו ואוה"נ²⁵ המוכן בכל עת לשמור את תפקידו הדש"ת²⁶

הק' יחזקאל בהר"ר מ' יעקבנעט²⁷ זצלה"ה

בעזה"י יום ד' פ' נצבים תר"ג לפ"ק ווערבך

שלמא רבא ונפישא וחייא אריכא ומזוני רויחא, לכבוד או"נ²⁸ חביבי כנפשי הרב המאור הגדול
הגאון המופלג ומופלג בתורה וביראה התמים במעשים טובים המפורסם מהר"ר יהודא נ"י
וכאל"ש²⁹

אחדש"ה³⁰, מכתבו הנחמד קבלתי ושמתחי בשמעי משלומו הטוב.

ונידון אשר כתב מכ"ת³¹ לתקן פרצת הדור בעו"ה³², יאמיני לי מכ"ת שכמעט בכל יום ויום לבי
דוה ע"ז, וחם לבי בקרבי, אוי לדור שכך עלתה בימיו, ובעו"ה נתקיים בנו יתומים היינו ואין לנו
אב³³ כי פסו אמוני³⁴ ואנשי אמנה אבדו, המה הי' לנו לחומה גודרי גדר ועמדו בפרץ, ועתה
אין לנו על מי להשען, ואם ד' לא יבנה³⁵ כו', וזאת היא נחמתי שנתקיים בנו המשנה בסוף מס'
סוטה³⁶, וכעין שהי' מנחם ר' עקיבא³⁷.

ואם יש למכ"ת איזה דרך, ימחול לבאר היטב, כי הדבר צריך ישוב דעת, כי בעו"ה הפורצי גדר
ידם כעת על העליונה וד"ל.

ותפילתי לאל חי שיכתוב ויחתום בספר החיים עם הצדיקים עם כל הנלווי' אליו וינוב בשיבה
טובה ויזכה ללמוד וללמד מתוך הרחבה, כנפשו ונפש אוהב נאמנו הדבק באהבתו כה"י.

נאום הק' ב' וואלף חו' בק"ק³⁸ ווערבך והגליל יע"א

א"ש³⁹ לכבוד מח' אה' הרב המאוה"ג החריף המפורסם נ"י, ולכבוד הלומד' מופלגי תורה היריא'י
ושלימי' נרם יאיר ויכתבו ויחתמו בספר החיים עם הצדיקים וינובו בשיבה טובה.

22 תלמידי חכמים, השם ירחם.

23 למעלת כבוד תורתו נרו יאיה.

24 פרקליט [פרטי או ממשלתי]. ראה שו"ת חת"ס ח"ו סי' מט. שם ח"ה [חחו"מ בהשמטות] סימן קצה. חאה"ע (ח"א) סי' סו' וסי' סז.

25 ואוהב נפשו.

26 הדורש שלומו תמיד.

27 קיצור השם: יעקב בנעט (עד"ז ראה החתם סופר ובני דורו, ע' קעד).

28 אוהב נפשי.

29 וכל אשר לו שלום.

30 אחרי דרישת שלומו הטוב.

31 מעלת כבוד תורתו.

32 בעוונותינו הרבים.

33 איכה ה, ג.

34 תהלים יב, ב.

35 תהלים קכו, א.

36 מח, א (ופסקו אנשי אמנה מישראל) מט, ב (ועל מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים).

37 סוטה כד, ב.

38 חונה בקהלה קדישא.

39 אלף שלומים.

קיג. מכתב מורי ומנהלי החדרים בוויטבסק – נגד לימודי חול בחדרים

המכתב נשלח בטו"ב אד"ש עת"ה, ע"י 15 מורי ומנהלי החדרים שבעיר וויטבסק, אל הרבנים משתתפי הועידה הרבנית שהתקיימה באותה שעה בפטרבורג, ובין השאר דנו גם בנושא לימודי חול בחדרים⁴⁰. את המכתב הזה שלחו ע"י נציג העיר וויטבסק אל הועידה – הרב שמרי' יהודה ליב מדליה.

במכתב הזה, מתריעים המורים והמנהלים, נגד לימודי ספרים החיצונים לילדים הלומדים בחדר, אשר עי"ז "ישתנו מן הקצה אל הקצה, ואוי לעינים הרואות אשר לריק יגענו ועמלנו".

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע השקיע עבודה של כמה שנים בהכנות לועידה הזאת, וכתב בזה אגרות מרובות במשך השנים האלו.

הוא השתדל להשפיע, אשר גדולי הרבנים ישתתפו בוועידה, ואשר יצביעו נגד חיוב המורים והרבנים בתעודת השכלה, כמו כן גם בנושא הלימודים בחדרים.

אודות הועידה הזאת, ההכנות לה ותוצאותיה, ראה מבוא לאג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' 35 ואילך.

ואפשר שגם מכתב זה נכתב בהמלצת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (ואולי מטעם זה הגיע המסמך לידי ונשאר אצלו).

הרב שמרי' יהודה ליב מדליה התמנה לרב בוויטבסק בתשרי תרס"ט (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ב אגרת קצג), והיה נציג העיר וויטבסק לוועידה הרבנית בפטרבורג (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ב ע' תקז, בשוה"ג).

ראשון החותמים הוא הרב דוב נחמן הורוויץ, רבה של איזור עבר הנהר בוויטבסק ומח"ס חדושי בר נחמני (אודותיו בס' ויטבסק ע' 188).

כמו כן מסופר כאן אודות הגביר ר' שמרי' מעקלער, אשר הסכים מאד על כל האמור. ר' שמרי' מעקלער הי' גביר ועסקן בוויטבסק (ראה אודותיו ויטבסק ע' 43-42), ובשנת תרע"ז נבחר כנציג ויטבסק לוועידה במוסקבה (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ב ע' תתע).

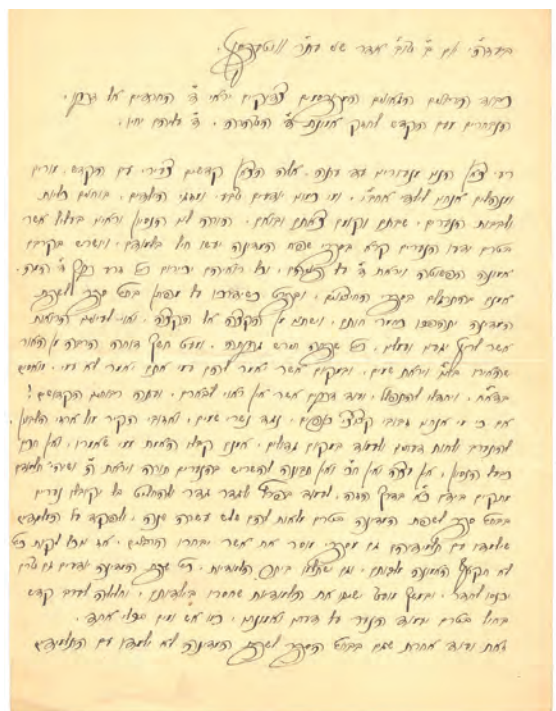
בעזה"י יום ב' טו"ב אדר שני עת"ר וויטעפסק

כבוד הרבנים הגאונים המפורסמים צדיקים יראי ד' החרדים אל דברו, הנבחרים מעם הקדש לחזק אמונת ד' הטהרה, ד' עליהם יחיו

רעי צאן הננו מנעורינו עד עתה, אלה הצאן קדשים צעירי עם הקדש, מורים ומנהלים אנחנו לילדי אחב"י, ומי כמונו יודעים טבעי ומזגי הילדים, בוחנים כליות ולבבות הנערים, שבתם וקומם צאתם ובואם, הורה לנו הנסיון וראינו בעליל אשר בטרם ידעו הנערים קרא בספרי שפת המדינה יעשו חיל בלמודם, ויושרש בקרבם אמונה הפשוטה ויראת ד' על פניהם, וכל רואיהם יכירום כי זרע ברך ד' הנה.

אמנם בהתרגלם בספרי החיצונים, ובפרט כשידרכו על מפתן בתי ספר לשפת המדינה יתהפכו כחמר חותם, וישתנו מן הקצה אל הקצה, ואוי לעינים הרואות אשר לריק יגענו ועמלנו, כי שפחה תירש גבירתה, ומעט חשך דוחה הרבה מן האור שהאירו בתו' ויראת שמים, ובמקום אשר יאמר להם עמי אתם יאמר לא עמי, מואסים בדא"ח, ויחדלו להתפלל, ועוד דברים אשר אין ראוי לכאדם. ועתה רבותינו הקדושים:

אם כי מי אנחנו זכוכי קצוצי כנפים, נגד נשרי שמים, ואזוכי הקיר מול ארזי הלכנון, להתערב ולחות דעתינו ולעמוד במקום גדולים, אמנם קבלו האמת ממי שאמרו, ואין חכם כבעל הנסיון, אין עצה ואין חכ' ואין תבונה להשריש בהנערים תורה ויראת ה' ושיהי' תלמודם מתקיים בידם כ"א בדרך הזה, לעמוד בפרץ ולגדר גדר ולהחליט כל יקובלו נערים בבתי ספר לשפת המדינה בטרם מלאות להם שלש עשרה שנה, ולפקד על המלמדים שילמדו עם תלמידיהם גם מספרי מוסר את אשר יבחרו הרבנים, אז נוכל

לקוות כי לא תקטף האמונה מלבותם, וגם ישתלמו ביתר הלמודיות, כי שפת המדינה יודעים גם טרם יכנסו לחדר, ובמשך מועט ישיגו את הלמודיות שחסרו בילדותם, וחלילה לערב קדש בחול בטרם יעמוד הנער על דעתו ואמונתו, כמו אש ומים בכלי אחד.

זאת ועוד אחרת שגם בבתי הספר לשפת המדינה לא ילמדו עם התלמידים דת יהודית כ"א אחד מרבני העיר, ולא הימנים הנוטעים רוח מינות על תלמי לבב הנערים, מהפכים דברי אלקים חיים, מכחישים ככל הניסים ונפלאות הכתובים בתוה"ק, ומורים להם לפי רוח שטותם שהכל הוא טבע, ולית דין ולית דיין, והם מטמאים את הנערים יותר מכל ספרי חיצונים, עוצו נא עצה להסיר המכשלה הזאת, וללמוד עמהם דת תוה"ק בשפת יהודית המתהלכת ולא בשפת המדינה כי אז יהי ביכולת להעמיד לפניהם מורה ירא שמים, שישגיח גם על התלכותם בדת תוה"ק כמו ציצית, תפילין, שבת, תפלה ויתר הדברים שאפשר להעמיס עליהם, ושיחשבו תוי המורה לעת בחינתם כשאר התוים מבית הספר, ואז יהי שלום לתוה"ק, ויקוים ירא בני את ד' ומלך ויהי שלום על ישראל.

הלא כה דברי האומנים ילדי עם סגולה המתאבקים בעפר רגלי כבוד ת"ח ובאנו עה"ח

נאם דוב נחמן הורוויץ הרב דפה

ונאם מנחם מענדל יצחק שו"ב

ונאם יוסף ליב בארקאן

ונאם פייוויש שטעינין

ונאם יוסף יצחק שט[...]

ונאם אליעזר במו"ה שמשון צפקין

ונאם ישראל משה זינגער

ונאם אברהם נתן ב"ר שמואל ז"ל אמברייט

ונאם שניאור זלמן בינש ראגאצקין

ונאם [...] זאב וואלף זיסקינד

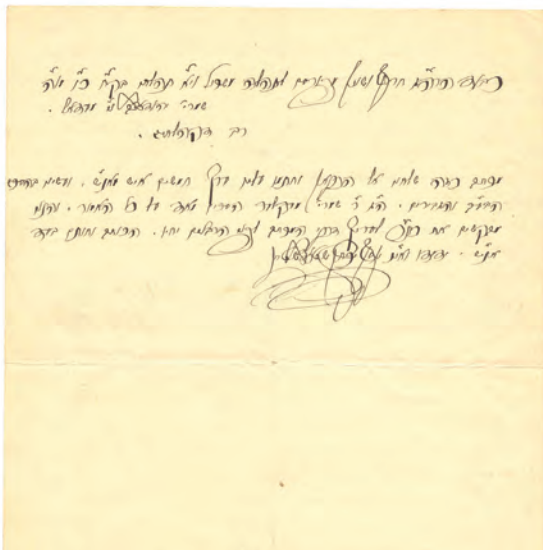
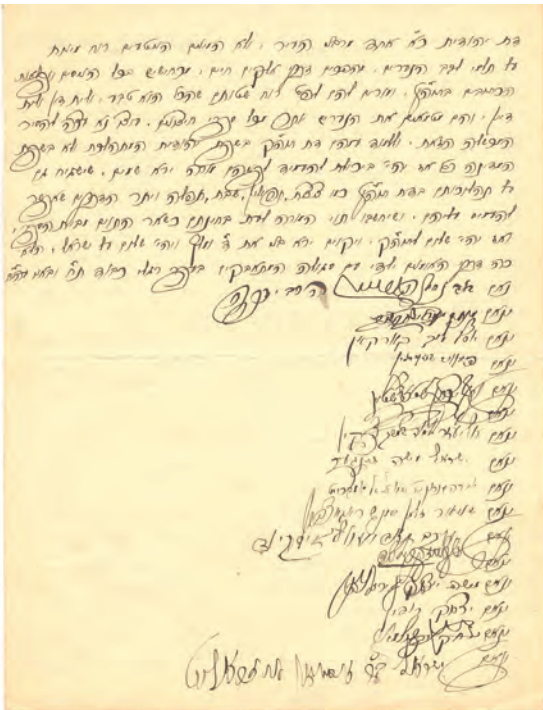
ונאם [...]

ונאם משה יצחק [...]

ונאם יצחק רובין

ונאם יצחק [...]

ונאם ישראל ב"ר זוסמאן איזראליט

כבוד הרה"ג חריף ושנון מפורסם לתהלה משכיל וי"א תהלתו בק"ח⁴¹ כו' מו"ה שמרי' יהודא ליב נ"י מעדאל' רב דקהלתנו

מכתב כזה שלחנו אל הבראן⁴² וחתמו עליו ערך חמשים איש מאנ"ש, ועשינו בהסכם הבע"ב והגבירים. הג' ר' שמרי' מעקלער הסכים מאד על כל האמור. והננו מבקשים את כת"ר לערוך דברי המכתב לפני הרבנים יחיו.

הכותב וחותם בעד אנ"ש, ידידו ואו"כ⁴³

יוסף יצחק שט[...]

41 בקהל חסידים.

42 הברון דוד גינזבורג, שה' יו"ר הוועידה הרבנית בפטרבורג.

43 ואוהב נפשו.

קיד. מכתב אנ"ש בראמען – אודות תעודות השכלה לרבנים ברוסיה

לפנינו מכתב יהודי העיר ראמען (כנראה), בנושא גזירת חיוב תעודות השכלה לרבנים ברוסיה.

המכתב נשלח אל הרבנים משתתפי הועידה הרבנית שהתקיימה באדר עת"ר בפטרבורג, ובין השאר דנו שם גם בנושא תעודות ההשכלה לרבנים⁴⁴. המכתב נכתב ברוסית, וניתן כאן בתרגום חפשי ללשון הקודש.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע השקיע עבודה של כמה שנים בהכנות לועידה הזאת, וכתב בזה אגרות מרובות במשך השנים האלו.

הוא השתדל להשפיע, אשר גדולי הרבנים ישתתפו בוועידה, ואשר יצביעו נגד חיוב הרבנים בתעודות השכלה, ואילו הנהגת תעודות הלידה ברוסית תהי' ע"י פקיד מיוחד (ולא ע"י הרב בעצמו).

לעומתו עמד העו"ד ה. סלאסבערג בראש קבוצת המתקדמים, שהם טענו ודרשו להחליט, שדרושה להרב תעודות השכלה רחבה, ושידבר בלשון רוסית צחה.

אודות הועידה הזאת, ההכנות לה ותוצאותיה, ראה מבוא לאג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' 35 ואילך.

על פי תוכן המכתב שלפנינו נראה שהוא נכתב בהמלצת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (ואולי מטעם זה הגיע המסמך לידי ונשאר אצלו); אלא שאעפ"י כתבו בראש המכתב, שהוא נכתב בהתאם להצעת מר סלאסבערג, והיינו כדי לתת יתר תוקף לתוכן מכתבם זה. יש לשער שהיו עוד כאלו מכתבים של אנ"ש בכמה עיירות, אלא שהמכתבים ההם הגיעו ליעדם, ולכן לא נשארו בארכיון כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

במכתב עצמו לא נזכר שם העיירה שבה נכתב, אמנם החותם האחרון הוא הרב הרוחני חיים שניאורסאהן, וראה לעיל פרק לה:

הרב חיים ישע"י שניאורסאהן (באדמו"ר מוהרש"ב מרעצ'צ'ע, באדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, באדמו"ר ה"צמח צדק"). כיהן ברבנות ראמען משנת תרס"א (ראה אהלי שם שם) עד לפטירתו בט"ו כסלו תרפ"ח.

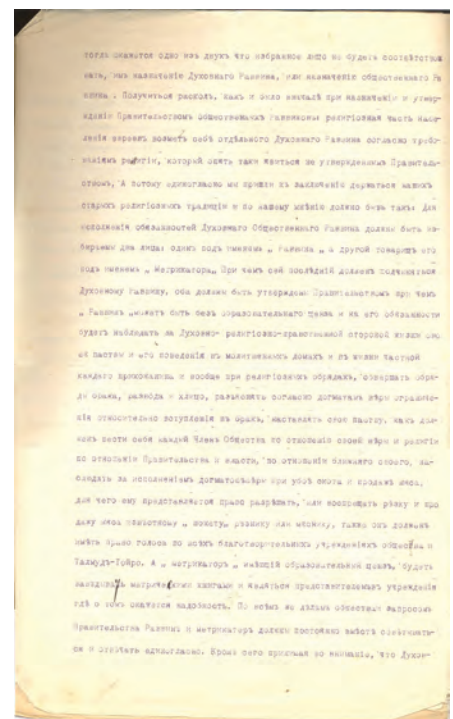
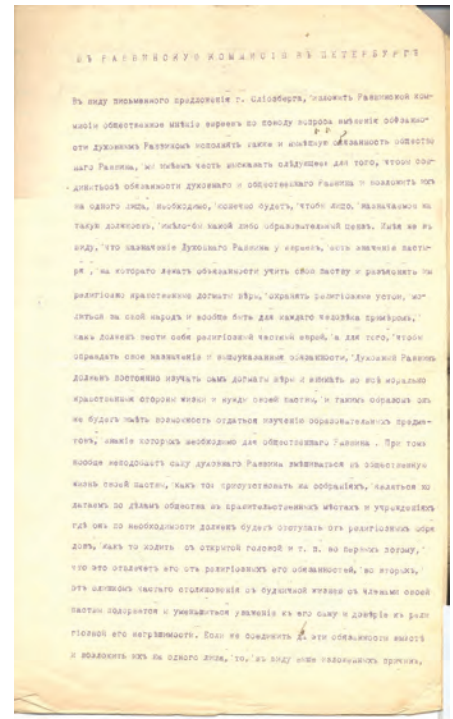
אמנם אחד מהחותמים הוא "הרב הרוחני לייזר באלאטשוב". ואילו לעיל שם סופה, שבתקופת עת"ה, כיהן ברבנות ראמען (יחד עם הרח"י שניאורסאהן הנ"ל), הרב עקיבא יאנקילעווסקי.

בהתאם להצעתו של מר סליוזברג שהוגשה בכתב, להגיש לועדת הרבנים את דעת הקהל של הציבור היהודי, בעניין חיובם של הרבנים הרוחניים למלא את התפקידים שנתה ממלאים הרבנים מטעם.

יש לנו הכבוד לומר, שכדי לאחד את תפקידיהם של הרב הרוחני והרב מטעם, ולהטיל את ביצוע התפקיד על אדם אחד, הכרחי כמובן שאדם שימונה לתפקיד זה תהיה לו רמת השכלה מסויימת.

תפקיד הרב הרוחני אצל היהודים זהו תפקיד של רועה רוחני, שעליו מוטלת חובה ללמד את צאן מרעיתו, ולהסביר להם את עיקרי האמונה הדתיים והמוסריים, לשמור את היסודות הדתיים, להתפלל עבור עמו, ובכלל להוות מופת לכל אדם שיקח ממנו דוגמא כיצד על יהודי דתי וישר לנהוג. וכדי לעמוד בדרישות שמטיל עליו התפקיד וחובותיו המפורטות מעלה, הרב הרוחני חייב בעצמו ללמוד תמיד את עיקרי האמונה ולהעמיק את ידיעותיו בכל ענייני חיי המוסר והצרכים של צאן מרעיתו, וכך לא תהיה לו אפשרות לרכוש ידע בתחומי השכלה שהם הכרחיים לרב מטעם.

נוסף לכך אין זה בכלל ראוי לרב רוחני להתערב בחיי הקהילה של צאן מרעיתו, כגון להיות נוכח באסיפות, להיות שתדלן בענייני הקהילה במשרדי הממשלה ומוסדותיה, ששם הוא בהכרח

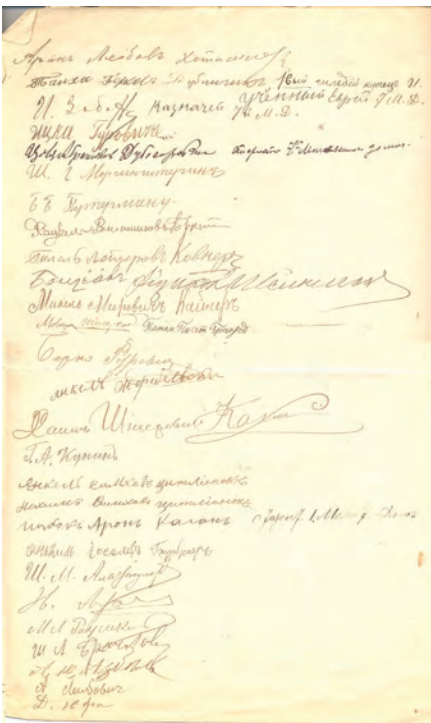
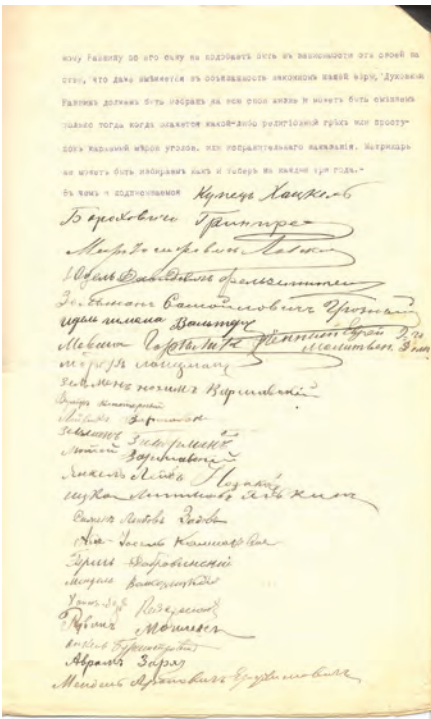
44 מכתב נוסף, בנושא גזירת חובת לימודי חול בחדרים - לעיל פרק הקודם.

יהיה חייב לעבור על מנהגי דתו, כמו להתהלך בגילוי ראש וכדומה. וזאת א' בגלל שהדבר יסיח את דעתו מקיום חובותיו הדתיות, וב' עקב מעורבותו היתרה בחיי היום יום של צאן מרעיתו יקטן הכבוד למעמדו ותחלש האמונה בצדקותו הדתית.

אם תאחדנה שתי החובות ותוטלנה על אדם אחד, אזי, עקב הסיבות שפורטו מעלה, יקרה אחד משניים; או שהאדם הזה לא יענה לדרישות שיש כלפי רב רוחני, או שלא יענה לדרישות שיש כלפי רב מטעם. הדבר יגרום לפיצול, כפי שאכן היה בראשונה כאשר הממשלה מינתה ואישרה מינויים של רבנים מטעם: חלקה הדתי של האוכלוסיה יקח לעצמו רב רוחני נפרד לפי דרישות הדת אשר, שוב, לא יאושר ע"י הממשלה. ולכן הגענו פה אחד למסקנה להחזיק המסורת הדתית הישנה שלנו.

לפי דעתנו צריך להיות כך: לצורך מילוי חובותיו של רב רוחני ציבורי יש לבחור בשני אנשים: אחד שיכונה "רב" והשני שיכונה "רושם", כאשר זה האחרון יישמע להוראותיו של הרב הרוחני. על שניהם להיות מאושרים ע"י הממשלה, כאשר "רב" לא חייב ברמת השכלה מסויימת, ותפקידו הוא לפקח על הצד הרוחני, הדתי והמוסרי של צאן מרעיתו, על התנהגותו בבתי תפילה ובחיי הפרט של כל מתפלל ומתפלל בכלל בקיום מנהגי הדת, לערוך נישואין, גרושין וחליצה, להסביר לפי עיקרי האמונה את ההגבלות לגבי עריכת קידושין, ללמד את צאן מרעיתו כיצד על כל חבר בקהילה להתנהג, לפי אמונתו ודתו, כלפי הממשלה והשלטון וכלפי הזולת, לפקח על קיום עיקרי האמונה לגבי שחיטה ומכירת בשר, ולצורך כך תעונק לו סמכות להתיר או לאסור לשוחט או לבעל איטליו שחיטה ומכירת בשר. כמו כן תהיה לו זכות ההצבעה בכל מוסדות הצדקה של הקהילה ובתלמוד תורה. ועל "הרושם", שחייב ברמת השכלה מסויימת, יהיה לנהל ספרי רישום ולשמש נציג בכל מוסד כשיהיה בכך צורך. בכל ענייני הקהילה ודרישות הממשלה על הרב ועל הרושם להתיעץ ביניהם תמיד ולענות פה אחד.

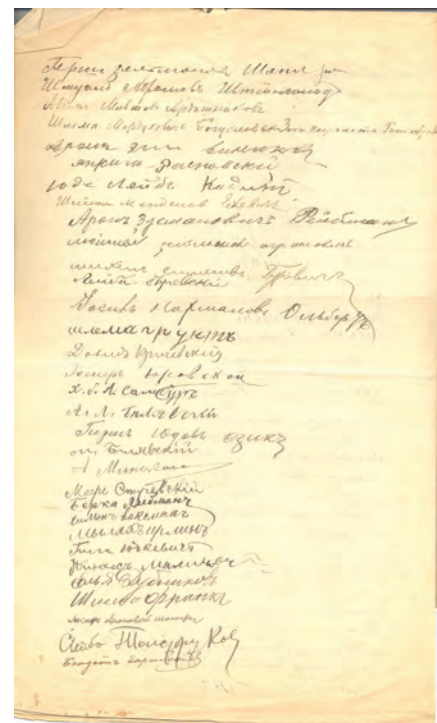
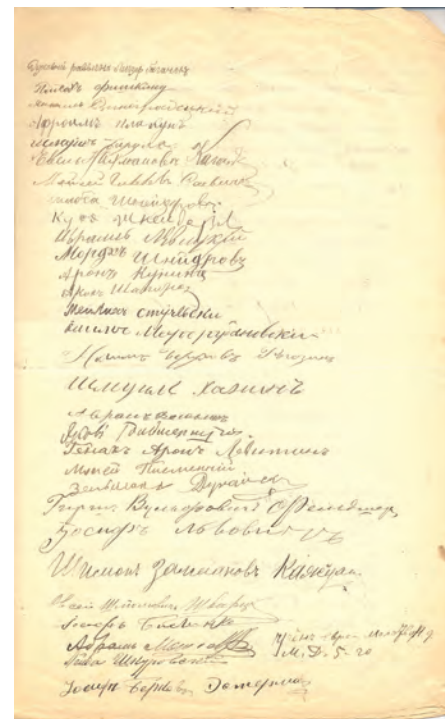
נוסף לכך, בהתחשב בעובדה שלרב רוחני לא מתאים לפי מעמדו להיות תלוי בצאן מרעיתו, דבר שאף מחוייב עפ"י חוקי האמונה שלנו, את הרב הרוחני יש לבחור לכל ימי חייו ואין להחליפו, אלא אם כן יעשה איזה חטא דתי או עבירה שדינה עונש פלילי או מנהלי. את "הרושם" ניתן לכהור, כמו היום, לתקופה של שלוש שנים.

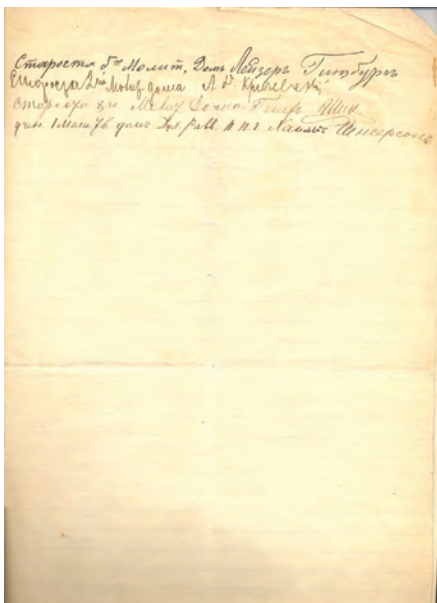

ועל כן באנו על החתום

אבל יוסל [אבא יוסף] קלמנוביטש	קופץ, חצקל
הירש דוברובינסקי	בורוכאוויטש, [...]
מנדל וולקו [וואלף] [...]	[...]
חיים בער [...]	יודל בן דוד פלדשטיין (?)
ראובן מוגילובסקי (?)	זלמן בן שלמה גרוזני
יעקב בורש [...]	אידל שלמה וולטר (?)
אברהם זרח	מובשה [משה] גורליק, יהודי מלומד של ביהכ"נ מס' 2
מנדל בן אהרן ירוחימוביטש	מרדכי לנצמן
אהרן בן לייב חוטינסקי (?)	זלמן נחום וורשובסקי
תנחא [תנחום] בן בערקא [דובער]	וולף [...]
דובינצ'יק, חבר בגילדיה ראשונה של שוכרים ויהודי מלומד	לויק וורשובסקי (?)
זב, [...], גזבר	זלמן זילברמן
איצקא גורביטש	משה וורשובסקי (?)
[...] בן אברהם דובוסרסקי, גבאי בתי התפילה מס' 1	יעקב לייב [...]
	איצ'קה ליטמן [...]
	סימן [שמעון] בן לייב זדוב

- ש. ג. מורגינשטערין
- [...] פוטרמן
- חצקל בן בנימין [...]
- הלל בן לייזער קובנער
- [...] אייזיק שיימן
- מיכל בן מאיר קיילער
- משה [...], אזרח נכבד לדורותיו
- בערקא [דובער] גורעוויטש
- יעקב זרביצסקי
- חיים בן שניאור
- ג. א. קונין
- יעקב בן שמחה ציטליוניק
- נחום בן שמחה ציטליוניק
- יצחק אהרן קגן, גבאי ביהכ"נ מס' 1.
- יעקב בן יוסף [...]
- ש. מ. אלטשולר (?)
- [...]
- מ. ל. [...]
- ש. ל. [...]
- א. יו. [...]
- א. ליבוביטש
- ד. יפה
- הירש בן זלמן שפיר (?)
- שמואל בן אברהם שטיינגולד (?)
- אברהם בן משה ארטשניקוב (?)
- שלמה בן מרדכי בוגוסלאווסקי [...]
- אברהם אליהו (?) וילנסקי
- יעקב רסנובסקי
- יהודה ליב [...]
- שלמה בן מנדל יוזביטש (?)
- אהרן בן זוסמן [...]
- [...]
- [...] גורעוויטש (?)
- ליב [...]
- יוסף בן נחמן אולברט (?)
- שלמה גרונט (?)
- דוד יודילבסקי (?)
- יוסף יורובסקי
- ח. ב. א. סמבורג (?)
- א. ל. בליאווסקי
- הירש בן יהודה אוזיק
- מ. (?) בליאווסקי
- א. [...]
- מאיר סטוטשעווסקי
- בערקא ליבמן
- סימון [שמעון] ווקסמן
- מלך אירלין (?)
- [...] יודקעוויטש
- פנחס מלינובסקי (?)
- אליהו דובניקוב
- שלמה פרנק
- [...] בן אהרן שפיר (?)
- ליב טולסטורוקוב
- בענדעט [...]
- הרב הרוחני לייזר באלאטשוב
- פסח פישקינד
- יעקב וינגורדזקי (?)
- אפרים פלאקון
- שמואל [...]
- יואל בן נחמן קגן (?)
- משה בן יעקב סיעעוויטש (?)
- שבתי שניידרוב
- קוסיע [יקותיאל] שניידרוב
- [...]
- מרדכי שניידרוב
- אהרן קונין
- אהרן שפירא (?)
- מלך סטוטשעווסקי
- [...] מאיר רובנובסקי
- נחום בן ברוך רוגוזין
- שמואל חזין (?)
- אברהם [...]

אברהם בן משה [...], יהודי מלומד	יעקב [...]
ליב שקורובסקי (?)	הענך אהרון לויטין
יוסף בן בערקה [דובער] אסתר [...]	משה פיסמני (?)
גבאי ביהכ"נ מס' 5 לייזר גינזבורג	זלמן דונייסקי (?)
גבאי ביהכ"נ מס' 2 ל. ד. קריטשעווסקי	הירש בן וולף פלדמן
גבאי ביהכ"נ מס' 8 יוסף שיק (?)	יוסף לייבאוויטש
יהודי מלומד בביהכ"נ מס' 1, הרב הרוחני	שמעון בן זלמן [...]
חיים שניאורסאהן	אווסי [יהושע] בן שמואל שווארץ
	יוסף ביילנקי (?)

קטו. דיווח החסיד ר' זלמן בוטמן מהנאסרים ברוסיה

לפנינו מכתב שכתב החסיד ר' שניאור זלמן ע"ה בוטמן, בחורף תש"א, אל כ"ק אדמו"ר מוהרריי"צ נ"ע, על ידי גיסו הגאון החסיד הרב יהודה עבעה, הי"ד.

במכתב הזה מדווח לרבי על הנאסרים מאנ"ש, במשך השנים האחרונות (שניתק קשר המכתבים עם חו"ל), ואלו שכבר נגאלו. וכן מזכיר כאן מכתב קודם, שבו כתב את רשימת אלו מאנ"ש שנהרגו ע"י הסובייטים.

את המכתב אי אפשר היה לכתוב בגלוי. ואף בכתב סתרים אי אפשר היה לכתוב ישיר לרבי, שהרי השם שניאורסאהן אסור היה להכתב על המעטפה. ואף באמצעות החסידים אי אפשר היה לכתוב לארצות הברית - שבה גר אז כ"ק אדמו"ר מוהרריי"צ נ"ע. וכדלקמן בהמשך המכתב "מכתב לחו"ל סכנה גדולה ויודע מזה".

אמנם נוצרה הזדמנות בחורף שלפנינו, לכתוב לרבי באמצעות אנ"ש בריגא, שנכבשה אז ע"י הרוסים.

בריגא גר אז הגאון החסיד הרב יהודה עבעה, אשר יצא מווארשא הכבושה; אלא שהוא ובני ביתו לא הצליחו להשיג רשיון נסיעה מריגא לארה"ב, עד אשר הגרמנים ימ"ש כבשו את ריגא, והוציאו את כל היהודים להורג, הי"ד.

את המכתב הזה אי אפשר היה לכתוב בכתובה ברורה. עיקרו של המכתב הוא בכתב מזוזה (כוזו) וברמזים אחרים.

כדי לא לעורר את חשד הצנזורה, העתיק הרב עבעה את המכתב בכתב סתרים זה, וכתב לרבי שאין זה אלא העתק כתבים שנכתבו במלין סתימים, ומבקש מהרבי להביניהו מהו התוכן האמור כאן.

המכתב מועתק לקמן בכתובה ברורה, ועם הוספת פיענוח בשוה"ג. כמו כן ניתן כאן תצלום המכתב המקורי, בכתב סתרים במלין סתימין⁴⁵.

על המכתב, רשם המזכיר במכונת כתיבה: "ב"ה מכתב מהרב רי"ע מריגא שי', הנשלח משם יום 27 פעברואר" - הוא אדר"ח אדר תש"א.

יחד עם מכתב זה שלח מהר"י עבעה שני פ"נים לרבי, אחד עבור גיסתו, אשת ר' זלמן בוטמן, שהיא בהריון. והשני עבור עצמו ובני ביתו, שיצליחו לקבל את רשיון הנסיעה מעמק הבכא לארה"ב.

45 אחרי פרסום הדברים, העיר ה"ר שלום דובער בוטמאן (בנו של כותב המכתב שלפנינו) כמה תיקונים והשלמות, ונתתקו לקמן בהערות.

ב"ה לכ"ק אבינו שליט"א

קבלתי מכתב מגיסי הרז"ב⁴⁶ שי' וכותב לי בזה"ל, היות שמצא בכתבים מלין סתימין שאיננו מבין אותם לכן הוא מעתיק אותם, אולי אוכל להבינו אותם. ואם להיות שגם אני אינני מבין אותם, לכן הנני מעתיק אותם לאבינו שליט"א בבקשה להורינו פירוש הדברים.

אלו שמתו תחת ידיהם כבר כתבתי. ויש עוד מהמתנגדים, ואיני מכיר אותם, וגם הוא אינו מכירם.

ושיש כעת תחת ידם⁴⁷, האדם עם בנו שמואל⁴⁸, יצחק ראסקין, פנחס אלגאז⁴⁹, שני בנים של שמערל באטומער⁵⁰, מיישקע בנו של פרץ ליון, מאיר צינמאן, מאיר גורקאו, צמח בנו של המתמיד⁵¹, שמואל החייט ממאסקווע⁵².

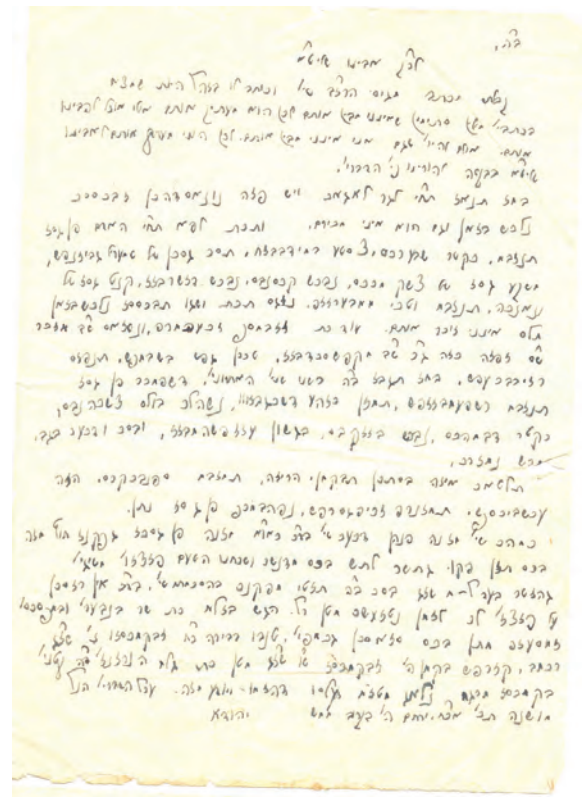
מובן שיש הרבה שאיננו מכיר אותם, שכן איננו זוכר אותם.

עוד יש וואלנע ויסעלקע⁵³, המחותן ש"ב לויק ש"ס⁵⁴. ועוד כזה גם כן ש"ב מצערניגאווע⁵⁵. חיים בער אראלער⁵⁶. שמעון קוטאיסער⁵⁷.

אלו שבאו ב"ה בשני שנים האחרונים. גארעליק עם בנו⁵⁸. שמואל קרעסלאווער⁵⁹. שלום יודע גריבאו. מרדכי אהרן פרידמאן⁶⁰. יצחק גאלדין. מאיר אווצאן⁶¹. אברהם סווערדלאו⁶². ואני וגיסי אבא⁶³, [...]. יר מלוקי.

שכחתי איזה אנשים שאצלם, הרי זה, שמואל נעמאיציץ⁶⁴, דוד סיראיטנער⁶⁵, שלומקע ויטעבסקער⁶⁶, מעדאליע עם בנו משה⁶⁷.

ילדי שי⁶⁸ לומד עמהם גיסי⁶⁹ שי'. בדרך כלל כל אחד ואחד לומד עם בניו בעצמו. חוץ מזה אין שום עצה.

- 46 גיסי הר"ר זלמן בוטמן (שניהם נשאו את אחיותיו של הרב זלמן שניאורסאהן).
- 47 שמונה הראשונים נאסרו בלנינגרד בחורף תרצ"ז. שנים הבאים נאסרו בחרקוב בשלהי חורף תרצ"ט. ראה כל זה תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' רטו.
- 48 המזכיר ר' אלחנן דוב מרוזוב, ובנו ר' שמואל. נאסרו בחורף תרצ"ז בלנינגרד, ושם הומתו, הי"ד.
- 49 החסיד ר' פנחס ב"ר אליהו חיים אלטהויז, הי"ד.
- 50 האברכים חיים ומשה ששונקין, הי"ד.
- 51 ר' צמח ב"ר יצחק גורביץ, הנקרא ר' יצחק מתמיד.
- 52 ליובאשיצקי. נפטר בנג' בכ"א כסלו תשמ"ב.
- 53 הנשלחים לגלות.
- 54 שנאסר ביקטרינוסלב, בט' ניסן תרצ"ט, ונשלח לגלות בציאלי קזחסטן.
- 55 הערת הרש"ב בוטמן: הכוונה לר' לוי, שנקרא "לוי דער קליינער", שהיה בן-דוד של כ"ק הר"ר לוי יצחק (המכונה ר' לויק) אבי כ"ק אדמו"ה, וקיבל אותו עונש. אגב, סבי הרב מנחם מענדל הועבר מבית כלא אחד לשני ביחד עם ר' לויק הקטן, ובדרך הוא נפל ונפטר מהתקפת לב. כשר' לויק הגיע (רגלי) לחצר הכלא, הוא ראה את גופו של סבי ז"ל בחצר מכוסה עם מעיל החורף שלו. זה היה הפ"ש האחרון ממונו. הוא גם לא הובל לקבורת ישראל. ר' לויק, אבא של הרבי, כתב אל אבא שלי את כל הסיפור (כנראה שמעו מר' לוי הקטן בגלות), וכתב לאבא שאשתו (בזיווג שני) של הסבא מורשית להינשא מאחר ויש עדות של עד אחד.
- 56 פנטיליוב.
- 57 יעקבסון.
- 58 ר' אלעזר ובנו מנחם מענדל גרליק, שנאסרו בשלהי קיץ תרצ"ה. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריא-ב.
- 59 נוטיקי, רב בקאפוסט. נאסר בשנת תרצ"ה ונשלח לגלות.
- 60 שנאסר ברוסטוב בליל א' דר"ה תרצ"ו. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריד.
- 61 שני אלו נאסרו במוסקבה בשלהי תרצ"ה. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריא.
- 62 נאסר בלנינגרד באלול תרצ"ז. ראה תולדות חב"ד שם ע' רטו.
- 63 הכותב - ר' זלמן בוטמן, וגיטו ר' אבא ליון, נאסרו במוסקבה בשלהי קיץ תרצ"ה. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריא.
- 64 נאסר בלנינגרד באלול תרצ"ז. ראה תולדות חב"ד שם ע' רטו.
- 65 אולי לאבאק. נאסר ברוסטוב בליל א' דר"ה תרצ"ו. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריד.
- 66 מטוסוב. נאסר במוסקבה באלול תרצ"ה. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריא.
- 67 האב הרב שמוריהו יהודה ליב מדליה, רבה של מוסקבה, נאסר בקיץ תרצ"ה במוסקבה, ובנו הרב משה רבה של רוסטוב, נאסר באלול תרצ"ה ברוסטוב. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריד-רטו. שניהם הוצאו להורג כעבור זמן קצר, הי"ד.
- 68 שלום בעה, שהי' אז ילד בן שש.
- 69 ר' אבא ליון, שכבר חזר אז מגלותו, כנ"ל.

בשר כשר אין לגמרי, ושכחנו הטעם. עופות משיגים בדוחק בעל ל"ח רובל. אני ב"ה שוחט לעצמי בהסכמתו ש"י. בד"כ אין קונים על עופות כי כולם מחוסרי לחם ר"ל. דבר אוכל יש רק במאסקווא ובלענינגראד, ולנסוע לשם אין נותנים בילעטן. חמאה בבירה כ"ח ואצלינו נ' רובל. קילא צוקער אצלם ה' ואצלינו ט"ו רובל. לחם יש בכל המקומות פ"ה קטנים אצלינו [...].

מכתב לחו"ל סכנה גדולה ויודע מזה⁷⁰.

עכ"ל הדברים הנ"ל.

מהרמ"ד⁷¹ ש"י אין כל חדש. ירחם ה' בקרוב ממש.

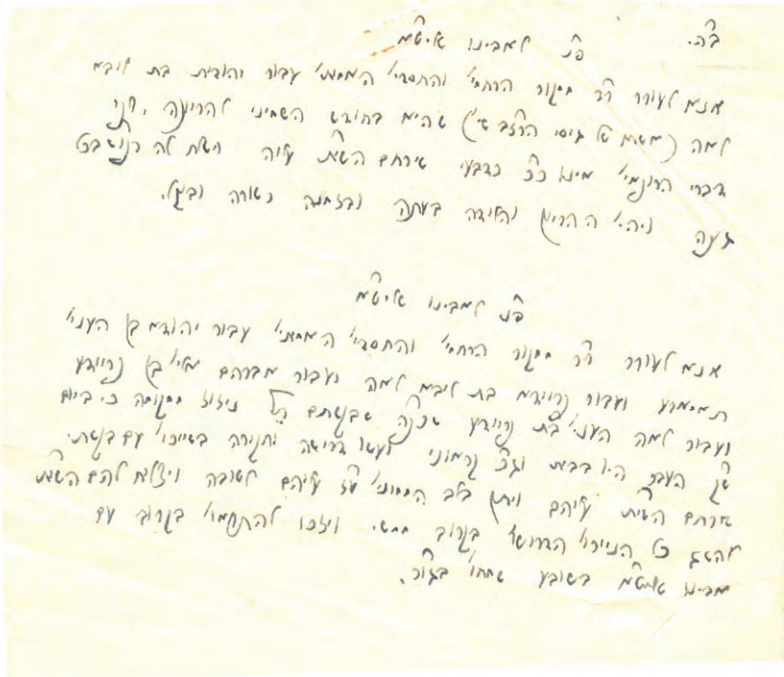
יהודה

ב"ה פ"נ לאבינו שליט"א

אנא לעורר ר"ר ממקור הרחמי' והחסדי' האמיתי' עבור יהודית בת ליבא לאה (אשתו של גיסי הרז"ב ש"י), שהיא כחודש השמיני להריונה, (ולפי?) דברי הרופאי' אינו כ"כ כדבעי, שירחם השי"ת עליה וישלח לה רפו"ש בכל גופה ויהי ההריון והלידה בעתה ובזמנה כשורה ובנקל⁷².

פ"נ לאבינו שליט"א

אנא לעורר ר"ר ממקור הרחמי' והחסדי' האמיתי' עבור יהודא בן העני' תאמארע, ועבור פריידא בת ליבא לאה, ועבור אברהם אלי' בן פריידע, ועבור לאה העני' בת פריידא, שכפ"ה שבקשתם⁷³ ת"ל ניזוז ממקומה, כי ביום ש"ק העבר היו בבית, וג"כ קראוני ועשו דרישה וחקירה בשייכו' עם בקשתי, שירחם השי"ת עליהם ויתן בלב הממוני' ע"ז עליהם לטובה, ויצליח להם השי"ת להשיג כל הניירי' הדרושי' בקרוב ממש, ויזכו להתראו' בקרוב עם אבינו שליט"א בשובע שמחו' בגו"ר.

70 שהרבי יודע מזה, ושלכן נכתב מכתב זה בכתב סתרים, ע"י ריגא כנ"ל.

71 הר"ר מדרכי דובין, ציר הסיים בלטביא, שנאסר ע"י השלטון הרוסי בריגא, ונלקח למאסר במוסקבא, הי"ד.

72 הערת הרשד"ב בוטמן: מאותו הריון נולד ילד שקיבל את שמו של הסבא מנחם-מענדל. בזמן המלחמה כשרצנו מהצורר הוא קיבל מחלת "דיפטריה", שכלי תרופות אנטיבייטיקה זו היתה מחלה סופנית, והוא נפטר בדרך, ונקבר ע"י אבא ז"ל באחד הכפרים (אחר-כך התווסף עוד קבר של ילדה/תינוקת), והוא היה בן שישה חדשים. אחי שמואל-מנחם-מענדל ש"י נקרא בשמו, בהוספת שם שמואל לאריכות ימים ושנים טובות.

73 להשיג אישור הנסיעה מריגא לנ"י.

מכתבי שד"רות, מעמד והמלצות

קטז. מכתבי השד"ר מוה"ר משה ישראל, מהשנים ת"ע-תע"ב

השד"ר מוה"ר משה ישראל נולד בירושלים בשנת ת"מ לערך, חתנו של מוה"ר משה'ן חביב (מחבר גט פשוט ועוד). בשנת ת"ע נסע בשליחות עיה"ק צפת לארצות צפון אפריקה, ושהה בשליחות זו עד שנת תע"ג (ראה שלוחי א"י ע' 422). בשנת תע"ד התקבל לרב ברודוס שבמזרח יוון, בה כיהן עד שנת תצ"ו, אלא שבשנת תפ"ז יצא בשליחות עה"ק ירושלים לאיטליה והולנד, ושהה בה עד תצ"א. בשנים תצד-ה הדפיס בקושטא את שני החלקים הראשונים של ספרו שו"ת משאת משה. לערך בשנת תצ"ז עבר לאלכסנדריה של מצרים, ושם נפטר בשנת ת"ק. אח"כ הדפיס בנו ר' אברהם את החלק השלישי של ספרו שו"ת משאת משה (קושטא תק"ב). שנים רבות אח"כ נקבצו דרושיו בספר אפי משה, שנדפס בליוורנו תקפ"ח (ראה שלוחי א"י ע' 376).

השד"ר מוה"ר נסים אברהם הכהן, נסע לערך בשנת ת"ע בשליחות עיה"ק ירושלים לארצות צפון אפריקה [ראה שלוחי א"י ע' 848].

לפנינו שלושה מכתבים שכתב השד"ר מוה"ר משה ישראל, אל השד"ר מוה"ר נסים אברהם הכהן, לערך בשנת ת"ע, כאשר היו שניהם במרוקו בשליחות ארץ הקודש: במכתב הראשון שלפנינו מזכיר את מוה"ר אליעזר בהלול, מחכמי מקנאס באותה תקופה, שחיבר בשנת תע"ב ספר דרושים "מראה עינים" (כת"י), ובו גם מביא כמה חדושים ששמע משני השד"רים שלפנינו (ראה מלכי רבנן כב, ד).

שלושת המכתבים שלפנינו נכתבו בשבוע של פרשת חיי שרה, באחת מהשנים האלו (ת"ע-תע"ב), כאשר שני השד"רים האלו היו במרוקו, הרב משה ישראל שהה אז במקנאס, והרב נסים אברהם הכהן שהה אז בפאס, ולשם כתב אליו את שלושת המכתבים, בקשר לאופני גביית המעות שהובטחו להם על ידי נגידי העיר.

במכתבים אלו מבקשו כמה פעמים למסור דברים לשני רבני פאס, מוה"ר יהודה'ן עטר, בעל מנחת יהודה, ושו"ת הר"י אבן עטר (פאס תט"ו - תצג), ומוה"ר יעקב'ן צוה, בעל משפט וצדקה ביעקב (מקנאס תל"ג - פאס תקי"ג).

בין השנים תס"ד-תע"ח כיהנו שניהם כדייני פאס¹ (מוהר"י'ן עטר כראב"ד ומוהר"י'ן צוה כחבר בית הדיון).

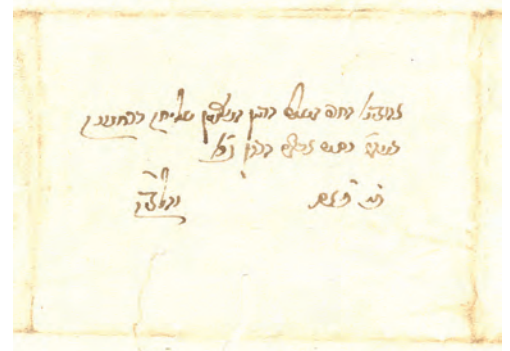
אוהביו² החכם השלם הדיין המצויין שליחא דרחמנא כמה"ר נסים אברהם הכהן נר"ו
פ"י פאס והלבי"א³

יום א' לבוקר
ב"ה

אוהב וריע החכם השלם הדיין המצויין שליחא מהמנא כמוה"ר נסים אברהם הכהן נר"ו
דברות קדשו האירו אל עבר פני ביום השבת ע"י הרץ.

ומ"ש כת"ר ע"ד ההליכה, המקום יעשה שלום. צר לי מאד אם לא אראה פנים.

ובדבר הל"ח מתקלים⁴ של הר"ע אדהאן נר"ו, שכתב כת"ר שאתנם לכת"ר, הנה גם כת"ר יודע שאני ג"כ שואל לו יותר מסך זה, ומה בידי לעשות, זאת ועוד שגם אני על פרק הנסיעה כנודע, ומצורף לזה שכבר כת"ר יודע שאין בידי מעות מזומנים צרוים ומונחים. וכלל העולה, אם יש את רצונו יניח כתב ידו ביד כמוהר"ר יאודה⁵ נר"ו, או כמוה"ר יעקב⁶ נר"ו, ויכתוב לי הרשאתו

1 לתולדותיהם ראה לעיל פרק ל ופרק לא.
2 שם וכתובת הנמען, מבחון.
3 והמוליכו לידו ברוך יהי אמן.
4 דגרי זהב ערביים.
5 מוה"ר יהודה'ן עטר, הרב ודיין בפאס.
6 מוה"ר יעקב'ן צוה, הרב ודיין בפאס.

וכשאציל את שלי אציל אשר לכת"ה, ויותר מזה אין בי כח לעשות כאשר יודע חוקר לבבות ית' שמו.

וע"ד הקמינו הנה היה בתוך זאת.

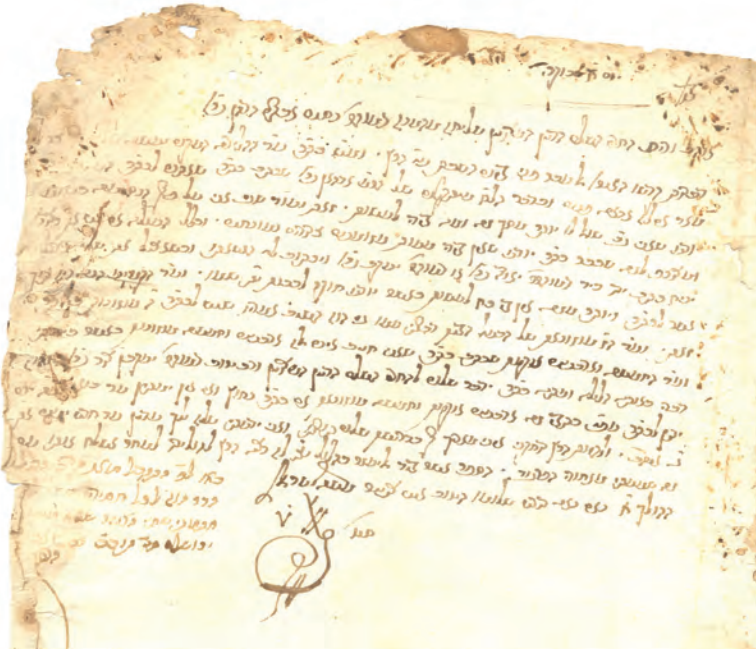
וע"ד הז' מוזונאת של הבעל הבית רבתי עמו, גם הוא השיב אמריו, שיש לכת"ר ה' מוזונות [...].

וע"ד החמשים וארבעה אוקיות שכתב כת"ר שאני חייב, אינם אלא ארבעים וחמשה מוזונות כאשר פירשתי דברי באותה הלילה.

ועתה כת"ר ידבר שלום להחכם השלם הדיין המצויין ורב טוב כמוה"ר יעקב ׳ צור נר"ו [...] יתן לכת"ר עפ"י כתיבי זה ארבעים אוקיות וחמשה מוזונות, אם כת"ר נחוץ. ואם אין, ימתין עד בואי [...] ... [...].

ולהיות הרץ דוחקני איני מאריך, רק בדרישת שלום תורתו. ואני ידעתי שלא ילך עדיין עד חדש ימים, את זה שמעתי מאחורי הפרגוד, בספר אשר ביד אליעזר בהלול' יצ"ו, לא רצה הרץ להוליכו למחר אשלח אותו עם ההולך א'.

נאם נאה דורש שלומו הטוב איש צעיר

משה ישראל ס"ט

... התקבל⁸ מאת הרב הכולל הדר הוא לכל חסידיו [...] חתמתי שמי הצעיר שליח מעה"ק ירושלם [...] תוב"ב

נסים אברהם הכהן

ב"ה⁹

אהובינו החכם השלם הדיין המצויין ציר ציון כמה"ר נסים אברהם הכהן נר"ו כיום יאר וכאור בוקר לא עבות¹⁰ כיר"א¹¹

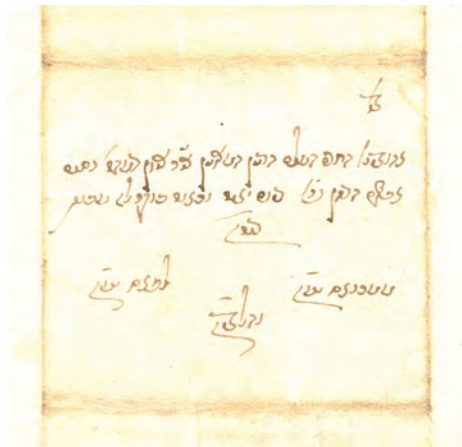
ממכנאס יע"א, לפאס יע"א, והלבי"א¹²

יום א' בס' וה' בירך את אברם בכל

ב"ה

אוהב וריע החכם השלם הדיין המצויין שליחא דרחמנא כמה"ר נסים אברהם הכהן נר"ו

אחרי [עטירת] החיים והשלום כמשפט לאוהבי שמו, או"ת זה מדבר ותאמר שלום, והלא עדי בשמים כי אחרי הפרד כת"ר ממחנה העברים ישבתי דומם, כי נשארתי לבדי בכל מכל, אשא דעי למרחוק ימהר יחיש מעשינו ונקומה ונעלה, כי לא נשאר בנו כח בשבתינו, בכל עת נראים וננחים בהסתר פנים אחת הנה ואחת הנה, וקשה הפרידה, לא עת לחשוב, כי אם לדרוש עם אל יאמר די לצרותינו ונפוצותינו יקבץ, לחזות בנועם ה' ולבקר בהכלו שם נשמחה בו.

7 אחד מחכמי מקנאס באותה תקופה. אודותיו מלכי רבנן כב, ג-ד.

8 הוספה בשוה"ג, כנראה - אחרי שהגיע מוה"ר משה ישראל לפאס, והחזיר לו את החייב לו, כאמור לעיל במכתב.

9 שם וכתובת הנמען, מבוהן.

10 עפ"י שמואל ב כג, ד.

11 כן יהי רצון אמן.

12 והמוליכו לידו ברוך יהי' אמן.

במטותא ממכת"ר יפקוד לשלום להרב החסיד מאיר עיינו כמוהר"ר יאודה ׳ עטר נר׳, ולאחינו ושרינו כמוהר"ר יעקב ׳ צור נר׳, כאלף עולות יעלה שלום כסא תורתם, ונא ברחמי כבוד תורתם ישגוהו עליו בעין החמלה בדבר הנדבחה¹³, בהשתדלות גמורה כדת מה לעשות, כי עת לחננה כי בא מועד פרק הנסיעה, ואני על אהבת כבוד תורתם קא סמיכנא, אל ישיבו פני ריקם רק לדבר הזה.

ועוד אחת לדבר ה"ר שמעיה תאזי יצ׳ו, ישתדלו להוציא לאור משפטו, ואיני אלא כמזכיר ואין עוד.

מעתה כת"ר יודיעני מביאת האוהבינו כהר"ר משנן יצ׳ו מתפילילן יע"א, ויפקוד בשלום בני ביתו כמצטרך. ולהישיש המשכיל כהה"ר מימון יצ׳ו יפקוד לשלום ממני, ולבנו ידיד [...] ... החכם המרומם כהר"ר יוסף נר׳ ובניו ובני ביתו, יהא שלמא רבא, [...] כהר"ר מאיר נר׳, והר"ר יוסף בנבנשתי, שלום רב יתמיד כל היום לא ימיש זכרונו הטוב מפיחם, וכן מאוהבינו כהר"ר לוי יצ׳ו שלומות [...] ובכח שלומו יגדל כנפש מעפר דל איש צעיר.

סיבת האיחור בשבוע זאת פה מכנאס, לדעת אם יש תקוה מהדין עסק ביש, מהגזלה אשר גזלו אותי בין [...] ובין [...] עם [...] ואם אראה כי אבדה תקותו, הנני הולך, וממקום אחר ישלח שלומיו ית' שמו. ולכת"ר החיים והשלום, נאם איש צעיר נאה דורש שלום ביתו

משה ישראל ס"ט

ב"ה¹⁴

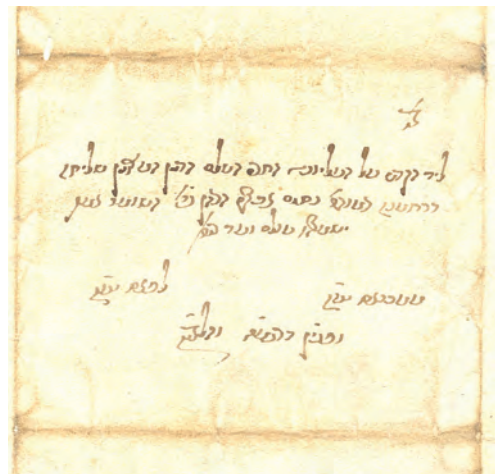
ליד הקדש על העליונה, החכם השלם הדיין המצויין שליחא דרחמנא כמוה"ר נסים אברהם הכהן נר׳ו השומר אמת ישמרנו עולם ועד, כיר"א¹⁵

ממכנאס יע"א, לפאס יע"א, ופגין דרגמ"ה¹⁶, והלכבי"א¹⁷

בס' וה' בירך את אברהם בכל, יום ב'

אוהבינו החכם השלם הדיין המצויין שליחא דרחמנא כמוה"ר נסים אברהם הכהן [נר׳ו]

אחד"ש הטוב והמטיב [...] דרשו [...] אל ניכר [...] אל שמועה כי באה, שכהר"ר משנן יצ׳ו יתעכב עד הפורים זה ודאי [...] כת"ר להשיב [...] ושלחו אליו רץ מיוחד, אין צורך בו, כי השיירות הולכות ובאות [...] פאס יע"א. ועוד זאת כי שאחר שבן טולילא הלך לו לדורא, מה אעשה פרץ ומה טעם יש בו, [...] מצוי, ידעתי כי בגפו יבא ובגפו יצא הרץ, ואני יושב ודומם הסכימה דעתי לכתוב לכה"ר משנן יצ׳ו, וכן עשיתי [...] הולכת [...] זאת, וכת"ר ג"כ יכתוב לדבר הנוגע לו להנז', ויתנם ליד כמה"ר יוסף אחיו יצ׳ו, שישתדל פעילותם עם הא' אדם, ובניי ביני ירחם הקב"ה. במטותא רבא ישתדל תכף ולא לתר לכתוב ג"כ ולשלוח אליו בטרם בואי, ואני כיום ג"כ אצא מכאן [...] כי לא הועלתי בדבר [...] כלום גם זו לטוב.

13 בבקשה להני תרי דיינים, שישתדלו לעזור על ידי השד"ה, להתרים את אנשי העיר למעוה ארה"ק.
 14 שם וכתובת הנמען, מבחוק.
 15 כן יהי רצון אמן.
 16 ופורץ גדר ישכנו נחש דרבנו גרשם מאור הגולה.
 17 והמוליכו לידו ברכוהו השם אמן.

ומ"ש [...] על ל אוקיות אשר למשה לדבר לנגיד יצ"ו, הנה כת"ר יודע מי יוכל למצוא אותו, ואת"ל שאמצאנו יאמר לי [...] תשובה כמנהג, כי ע"כ חליתי פני כהר"ר מאיר יצ"ו שהוא ישתדל בדבר בעה"י¹⁸ הלילה הזה ידבר דבריו, ומה שיתחדש יגיע בטובתו על ידי בעה"ו, להישיש כהר"ר מימון נר"ו וכמה"ר יוסף בנו יצ"ו.

שלומות אלומות לה"ר יוסף ו' חמו יצ"ו, ידבר שלום, והגיעוני שלומותיו ע"י כת"ר. ומ"ש שיבא לכאן¹⁹, אינו צריך לטרור, כי הנני בא²⁰ כמדובה, אך אם אני חשוב בעיניו, זה חסדו, להכין לי המעות, ואמצא אותם מוכנים וצוררים, ודי בזה הכתב אשר לי מעה"ק צפת ת"ו [...] בידו עד בואי, הואיל ולא באה עד עתה.

וכת"ר יפקוד בשלום הרב החסיד כמוה"ר יאודה ו' עטר נר"ו פקידה על אפם והנאני הדבר לנישואין המכורכים אשר נעשו, יהי רצון יהיו במזל צומח ועולה ברוב כל אי"ה. להחכם השלם הדיין המצויין כמוה"ר יעקב ו' צור נר"ו אלף עולות יעלה שלומו בטוב.

נאם איש צעיר

משה ישראל ס"ט

ק"ז. מכתבי השד"ר מוה"ר יום טוב קריספו, מהשנים תע"ח-תפ"ב

בשנת תע"ח יצא מהרי"ט קריספו בשליחות ירושלים למדינות צפון אפריקה, ושהה בשליחות זאת עד שנת תפ"ב. בתחלה ביקר בעיירות מרוקו, ובשנת תפ"ב אנו מוצאים אותו במדינות אלג'יר תוניס ומצרים (ראה שלוחי אי"ע ע' 360).

שוב יצא בשנית בשנת תפ"ז בשליחות חברון למדינות אירופה, ושהה בשליחות זו עד שנת תצ"א (ראה שלוחי אי"ע ע' 492; 852).

לפנינו שלושה מכתבים שכתב השד"ר מהרי"ט קריספו, אל רבה של מכנאס, מוה"ר יעקב ו' צור (יעב"ק), בשנים תע"ח - תפ"ב, בשעה שהיה רבה של עיר מקנאס. הראשון - מקיץ תע"ח, ושני האחרים מתחלת חורף תפ"ב.

רבי יעקב ו' צור היה דיין בעיר פאס, עד אמצע קיץ תע"ח, שאז התקבל לרבה של העיר מקנאס (על נסיבות הדברים ראה מלכי רבנן סד, ב ואילך). שם כיהן עד שנת תפ"ט, שאז חזר לפאס, ובה שימש (אחרי פטירת רבו רבי יהודה אבן עטר) כראב"ד, עד לפטירתו בשנת תקי"ג (ראה לעיל פרק לא).

במושך קיץ תע"ח שהה רבי יום טוב קריספו בפאס, שם עזר לו רבי יעקב ו' צור (ראה מזרח ומערב ח"ג ע' 183), הן בגיוס התמיכה שבקהלת פאס עצמה, והן בעיירות הסמוכות (כדלקמן מכתב א).

אלא שבאמצע הקיץ התקבל רבי יעקב ו' צור לרבה של מקנאס, ואז כתב לו רבי יום טוב קריספו (מכתב א' דלקמן), אודות כל החובות וההבטחות והסכומים שהובטחו לו בפאס

18 בעזרת ה' וישועתו.
19 למקנאס.
20 לפאס.

וסמוכותיה, ומבקש מאת רבי יעקב ן' צוה, להשגיח מרחוק, שכל הסכומים האלו יבואו לידי גביה.

כאות הוקרה לרבי יעקב ן' צוה, שהיה חובב ספרים ובעל ספריה גדולה, הבטיח לו רבי יום קריספו, שאם ימצא בדרכו ספר חשוב יקנהו עבורו.
כבר בספר שלוחי א"י ע' 428 מסופר על ספר שיירי כנסת הגדולה שקנה עבורו בקיץ תפ"ב. כאן לפנינו (מכתב ב דלקמן) כותב לו בתחלת שנת תפ"ב, אודות שני ספרים שקנה עבורו: גינת ורדים ושו"ת הב"ח.

באותה שעה שרבי יום טוב קריספו סבב במדינות צפון אפריקה בשליחות ירושלים, סבב במדינות אלו גם מוה"ר חיים יעקב ב"ר יעקב דוד בשליחות צפת (ראה שלוחי א"י ע' 429). רבי חיים יעקב הוא מחבר שו"ת סמא דחיי (אמ"ד תצ"ט), שבו נכללים גם כמה תשובות שכתב במשך תקופת שליחות זו.

בתחלת שנת תפ"ב נפגשו שניהם באלג'יר, מהרי"ט קריספו נסע משם לתוניס ומצרים, ואילו רבי חיים יעקב נסע משם למרוקו, ועל ידיו מסר את שני הספרים האלו עבור רבי יעקב ן' צוה.

[על ההרפתקאות שעברו עליו בדרך משם למרוקו, הוא מספר במכתבו שהועתק לעיל פרק ל].

בשנת תפ"ב שהה גם בארצות צפון אפריקה, מה שמכונה בשם שליח לעצמו (ראה שלוחי א"י ע' 179 ואילך), מוה"ר שמעון ניגרין, נסיעתו זו היתה בעיקר לצורך גיוס תרומות עבור אביו החולה ר' שמואל ניגרין.

גם אתו נפגש רבי יום טוב קריספו באלג'יר בתחלת מ"ח תפ"ב, וגם על ידו שלח מכתב אל רבי יעקב ן' צוה (מכתב ג דלקמן). ואחרי שמספר לו על שני הספרים שקנה עבורו ושלהם ע"י רבי חיים יעקב, מבקשו להיות לעזר לשליחותו של רבי שמעון ניגרין הנ"ל.²¹

א

בע"ה כתיב²² יום ד' י"ג יום לאב רחמן יה"ל²³ מש' ה'תע"ח

בוצינא דנהורא, אספקלריא המאירה, המאיר לארץ ולדירים, מזה בן מזה, בר אוריין ובר אבהן, הדיין המצויין הרב המובהק כמוהו"ר יעקב ן' צוה נר"ו יאיר כאור החמה אכ"ר

אחד"ש כ"ת ש"י²⁴ כמשפט לאוהבי שמו, סיבת שייתי שומי, שאשית אני באותיות שתים, הוא לדרוש בשלום תורתו שיגדל לעד כ"ר.

מה מאד גדלה שמחתי בשומעי שמעכ"ת²⁵ נתישב לראש ולקצין בעיר מכנאש יע"א²⁶, יורה יורה ידין ידין, חלוותי היא לפני שוכן סנה, יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, ויצליחהו בצאתו ובבואו, וירחיב גבולו בתלמידים, וה' יהיה עמו כתאות לבו לטוב.

ובכן אחלי יכוננו לפני מעלת תורתו, שיעמוד קימה שיש בו הידור, לחזק את בדק הבית, בענין נדבת קהל פאס יע"א ששעבדו לירושלם ת"ו הגאביל"ה²⁷ של ענבים, ומעלתו קאי בחריקאי בענין הגאביל"ה הנז', ליקח מעותיה לזכות ירושלם ת"ו. ועכשיו שנתיישב האדון במכנאש יע"א, מתירא אני יהיה שכחה לפני כסא כבודו ח"ו. לכן למען קדושת ירושלם ת"ו ולמען זכות הת"ח היושבים בה, שיעמוד לימין אביון וידבר עם ק"ק קהל פאס יע"א. ואם עדיין לא

21 התודה נתונה בזה להרב אשר שי' זינגר, על עזרתו בפיענוח המכתבים שלפנינו.

22 אולי פירושו: כתיבנא.

23 יהפכהו ה' לטובה.

24 אחרי דרישת שלום כבוד תורתו שלומו ישגא.

25 שמעלת כבוד תורתו.

26 ראה לעיל פרק לא.

27 מס סחורות.

נמכרה יכתוב האדון למורינו הרב כמוה"ר יהודה א"ן עטר נר"י²⁸, ויעכב המעות לזכות ירושלם ת"ו, ויהיה בידו או ביד האדון נר"ו.

וכן בענין החמשה ועשרים אוקיות שנשארו ביד קהל תאזה יע"א. והלי אוקיות שנשארו ביד קהל דובדו יע"א, שכתב ידם הוא מונח ביד כת"ה, ישלח להם חתימתו הרמתה כדי שיתירו לו המעות הנז'. וגם הנה הנחתי ביד ה"ר יצחק מוריג'ון יצ"ו בעיר זאוייא שלשה ושלשים מתקאל מכ"ט²⁹, שישלח אותם ליד מע"ת, אם לא שלח יזהיר אותו מע"ת שישלחם עם הנ"י. ובעיר תאדלה הנחתי ביד החכם כמה"ר יצחק כהן לחדאד יצ"ו שבעה מתקאלים של פגרא"א כ"ט³⁰ וצויתיו ישלחם ליד מע"ת. וגם צויתיו שמה שתעלה מצודתו מאלו הכפרים הסמוכים לתאדלה איית עתאב וכו', שנשלחם לידו והוא ישלחם ליד מעכ"ת.

ועל הכל יהיה מעכ"ת עיניו פקוחות כמנהגו בטוב להיותו חזרן על המצוות, ובפרט במצוה רבה כזאת. וגם בהגיע זמן של שטר חוב שיש על ה"ר יעקב לוי נר"ו, שהם מאה מתקאלים זהב מסיר"ה³², שישתדל מע"ת בכל עוז ותעצומות להוציאם מידו.

ואם הרביתי בטורח על מעלתו, מאתו תהיה הסליחה. ואם שגיתי אתי תלין משוגתי. כי יודע אני בעצמי כי אדרבה מעלתו שמח במצוות.

ולאדון ולכסא תורתו החיים והשלם מאדון השלם, ומאת נאה דורש שלומו הטוב והערב והמועיל צעי"ר המשתלח מעה"ק ירושלם ת"ו עבד ה' ב"ה

יום טוב קריספון ס"ט

ב

בע"ה ליד הקדש על העליונה הרב המובהק כמה"ר יעקב נ' צור נר"ו

צור ישראל יהיה בעזרו ושמרו הרועה עדרו אמן כ"ר

מארגא"ל יע"א, לעיר ואם פאס יע"א, הלבי"א³³

קרוב"ן³⁴

בע"ה יום ג' ז' לחדש חשוון ש' 5482

מר ניהו רבא דעמיה מדברא דאומתיה הרב המובהק יושב על כסא ההוראה ידין ידין בר אוריין ובר אבהן כמוה"ר יעקב נ' צור נר"ו יאיר כאור ז' הימים כ"ר

אחד"ש מעלת כסא תורתו יגדל ויעלה למעלה ראש, ואחר כי תבענה שפתי תהילה, מקמי דלא מטינא ידא אקלמוסא ולא מפיקנא שותא, בעינא צלותא ובעותא קמי מריה דכל ברכתא, יפרוק יתיה מכל צרה ועקתא בכל עידן ושעתא, יתברך בהני מילי מעלייתא, מזונא ופרנסה טבתא, ובני מלכי ואפריכי סגנייא ופחותא, חיי ארכי ונסכי רויחי במותב תלתא, בזכותא ומזלא תליא מלתא, ואנא מני גלותא בעינא רחמי עד זיבולא בתריתא³⁵.

28 רבה של פאס. ראה לעיל פרק ל.

29 מכסף טוב.

30 הניכר.

31 כסף טוב.

32 ממטבעות המולאי סמאעיל ירום הודו.

33 המוליכו לידו ברוך יהיה אמן.

34 קול רנה וישועה באהלי צדיקים.

35 לפני שאני מניח ידי על הקולמוס ולפני שאני מוציא מילה מפי, אתפלל ואבקש לפני בעל הברכות, שיצילנו מכל צרה בכל עת וזמן, יתברך בדברים החשובים האלה, מזון ופרנסה טובה, ובני מלכים סגנים ופחות, חיים ארוכים ונסכים מרובים, שלשתם ישבו יחדיו, בזכות ומזל תלוי הדבר, ואני מגלותי מבקש רחמים כל הימים עד יום הקבורה.

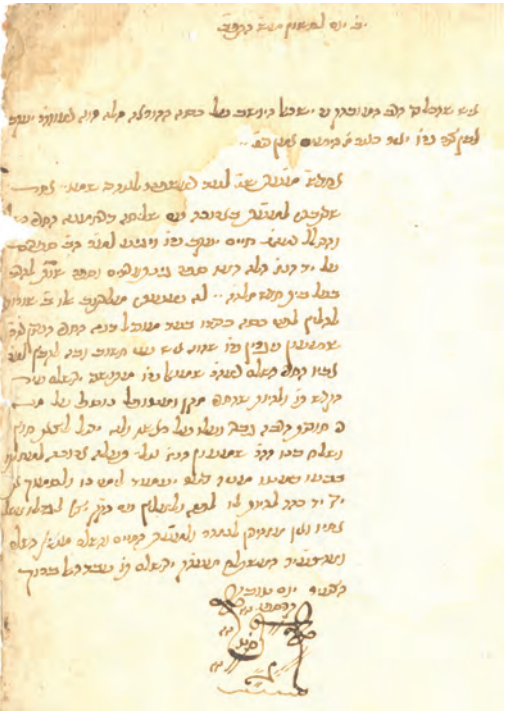
שלמא רבא מיהב יהבי למרן לעלם לעלמי עלמיא³⁶. אותיותי להודיעו משלומי שתלי"ת³⁷ הצליח ה', ואני היום על פרק הנסיעה לתונס ונא אמון, חד כרעא אארעא וחד אמברא³⁸. ומרוב חשקי לעמד לשרת בקדש, מיום שנכנסתי לארג'אל, ואני מחפש אחר ספרים מחודשים ולא מצאתי, ומקרוב האלדים אינה לידי ס' שו"ת מהרב בעל בית חדש, וג"כ ספר גינת ורדים מהרב ר' אברהם הלוי, קניתי אותם בשני ריאלים וחצי, שהוא סך יו' גי' ת', גיעו למע"ת על יד שליחא דרחמנא החכם השלם והכולל כמה"ר חיים יעקב נר"ו, שליח הגליל והרשב"י זלה"ה. ובע"ה מה שיזמין ה' ב"ה לידי אשלחנו עם נאמן א' ההולך.

וחיי מע"ת יפקח עינא פקיחא דליה על החכם השליח הנז', ויעמוד לימינו בכל מידי דמיטב, כי הוא ראוי לכל מיני כבוד, כאשר יראה בע"ה.

ואפסוק בשים שלם טובה וברכה, כה דבר הטרוד בטרדה דמצוה, איש צעיר"ו המשתלח מעה"ק ירושלם ת"ו ע"ה ב"ה³⁹

יום טוב קריספו ס"ט

בבעו במטו מניה דמר יעזריני בתפלה כי תפלת ישרים רצונו, וגם אם יצטרך שום דבר מערי המזרח או מעה"ק ת"ו יודיעני ואני עלי לשרת בקדש.

ג
בע"ה
למאן דלביש מדה, מזה בן מזה, הרב המובהק כמוהה"ר יעקב נ' צור נר"ו יאיר כ"ר

מארגאל יע"א, לווהראן⁴⁰ למכנאש יע"א הלבי"א⁴¹

קרוב"ק⁴²

*** י"ב יום לחשוון מש' התפ"ב**

איש שהכל בו הרב המובהק נר ישראל היושב על כסא ההוראה הלא הוא כמוהה"ר יעקב אבן צור נרו יאיר כאור ז' הימים אמן כ"ר

אחד"ש מע"ת ש"י⁴³ לעד כמשפט לאוהבי שמו, אחר שכתבתי למע"ת בארוכה עם שליחא דרחמנא החכם השלם והכולל כמה"ר חיים יעקב נר"ו, ויגיע למ"ר הב' ספרים על יד הנז', הלא המה ספר גינת ורדים וספר שו"ת להרב בעל בית חדש זלה"ה, לא נמנעתי מלכתוב אלו ב' שורות להליץ לפני כסא כבודו בעד מוביל דנא, החכם הנבון כה"ר שמעון ניגרין נר"ו, שהוא איש עני חשוב, ובא לקבץ למ"ר אביו החכם השלם כמה"ר שמואל נר"ו מתושבי

36 שלום רב אתן למורינו לעולם ולעולמי עולמים.
37 שתהלות לאל יתברך.
38 רגל אחד על הארץ ורגל אחד על מעבורת הנהה.
39 תיבנה ותיכונן, עבד ה' ברוך הוא.
40 שהמכתב נשלח, דרך והראן שבאגליה, אל מקנאס שבמרוקו.
41 המוליכו לידו ברוך יהיה אמן.
42 קול רנה וישועה באהלי צדיקים.
43 מעלת תורתו שלומו ישגה.

ירושלם עיר הקדש ת"ו ולהיות שהחכם זקן ומטופל, נוסף על זה כי חובות הרבה גברו ועלו על ראשו ולא יכול לצאת חוץ, ושלה בנו ה"ר שמעון הנז', אולי תעלה ארוכה למחלתו. בבעו במטו מניה דמר יעמוד לימינו ולסמוך את ידו יד כהה, להיות לו לפה ולמליץ עם הק"ק יצ"ו, לגדלו משל אחיו. ואין מזהירין לנזהר, ולמע"ת החיים והשלם מאדון השלם, ומהצעי"ר המשתלח מעה"ק ירושלם ת"ו, עבד האל ברוך, הצעיר

יום טוב קריספון ס"ט

ק"ח. מכתב המלצה מאת כ"ק אדמו"ר הזקן

לפנינו מכתב המלצה שכתב רבנו הזקן, לאיש עלום שם, "לתמכו בימין צדקם ביד מלאה ורחבה למלאת מחסוריו הרבים ועצומים".

את האיש שאליו מכוונת אגרת המלצה, מכנה כאן "מוכ"ז נ"י" [מוביל כתב זה נרו יאיר], כלומר שרבנו מסר לידיו את האגרת, על מנת שילך עמה ממקום למקום, להתרים אנשים לתמיכתו. לא נתפרש כאן מה הם "מחסוריו הרבים ועצומים", שאותם בודאי יפרט האיש בעצמו, כשיפנה אל הנדיבים בעם.

ידוע לנו שאגרות רבות מסוג זה נכתבו על ידי רבינו, אלא שלא הגיעו לידינו, כי אם שריד זה. הדבר נזכר באגרת שהכתיב רבנו את אחד מהחסידיים, שיכתוב בשמו (אגרות-קודש שלו, אגרת נט): "ציווני כבוד אדמו"ר לכתוב לכל אנ"ש עבור האי גברא מוכ"ז עבד נשואי בתו, שאדמו"ר הכניס עצמו בזה השידוך ... ומפורש אמר אדמו"ר, מחמת שאגרות שלי רבו כמו רבו, וכמעט אין משגיחים, על כן הוצרך להאריך".

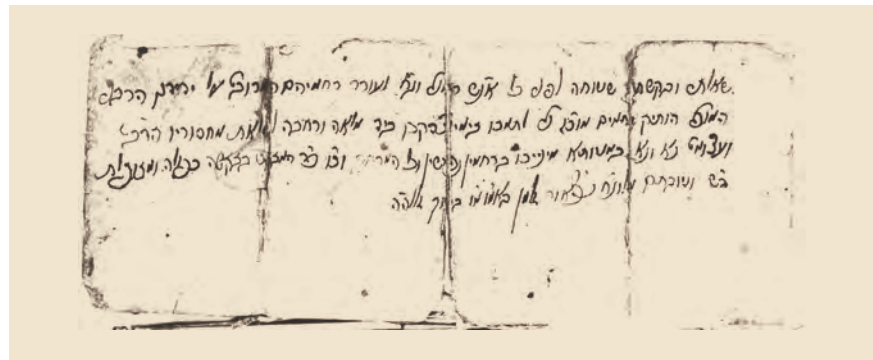
במקרה אחד היה מדובר באיש שאי אפשר היה להסתפק במה שהוא עצמו יסבב בעיירות, שאז מזכיר רבינו את שמו בהמלצה (שם אגרת ע): "לעורר רחמיהם המרובים על ידידנו הותיק המפורסם מו' ארי' נ"י, אשר נגעה בו יד ה' זה כמה ... וגם להיות לו מעיר לעזרה, לבחור איש חיל לסבב בעבורו בכל הישובים ועיירות הסמוכות".

ובתוכן דומה (שם אגרת עא): "לעורר רחמים רבים עלי ועל החסיד המפורסם זק"ח [זקן קנה חכמה] כבוד שמו מו' שלמה מקריטשוב, אשר זקן ונא בימים מלדלג על הערים כמקדם".

שאלתי ובקשתי שטוחה לפני כל אנ"ש ר[ח]מני' וג"ח⁴⁴ לעורר רחמיהם המרובים על ידידנו הרבני המופ' הותיק ותמים מוכ"ז נ"י⁴⁵, לתמכו בימין צדקם ביד מלאה ורחבה למלאת מחסוריו הרבי' ועצומי', נא ונא במטותא מינייכו ברחמין נפישין וכל המרחם⁴⁶ וכו'.

כ"ד המבקש בבקשה כפולה ומכופלת ד"ש וטובתם מלונ"ח⁴⁷

שניאור זלמן באמ"ו מו' ברוך זללה"ה

44 וגומלי חסדים.

45 מוביל כתב זה נרו יאיר.

46 על הבריות מרחמין עליו מן השמים (שבת קנא, ב).

47 כה דברי ... דורש שלומם וטובתם מלב ונפש חפצה.

קיט. מכתבי המלצה מאת כ"ק אדמו"ר הזקן

לפנינו שתי מכתבי המלצה - כתי"ק אדמו"ר הזקן:
 (א) המלצה שכתב רבנו הזקן אל מחותנו הרה"ק רבי יוסף בונם חתן הרה"ק רבי לוי יצחק מבראדיטשוב (שבנו יקותיאל זלמן נשא את הרבנית בילא בת כ"ק אדמו"ר האמצעי).
 אגרת ההמלצה היא עבור האיש, שרבינו מסר לו את האגרת כדי למסרה למחותנו הנ"ל, ושמו לא נתפרש כאן, וגם תוכן ההמלצה לא נתפרש כאן, רק נכתב ברמז, ומבוססת על המשנה יבמות קו, ב: משיאין לו עצה ההוגנת לו. ופרש"י שם: כלך אצל שכמותך ואל תכניס קטטה לתוך ביתך. ואפשר גם כאן מדובר בענין של שלום בית, ומרמז לו, שבהכרח כדאי לייעץ לו כנ"ל.
 (ב) קטע מאגרת רבנו, שנשאר לפליטה, ומתוכנה נראה שנכתבה אל איש אשר על העדה (אדמו"ר או רב הקהלה), בבקשה לעורר את אנשי קהלתו שיתרמו ברוח נדיבה.

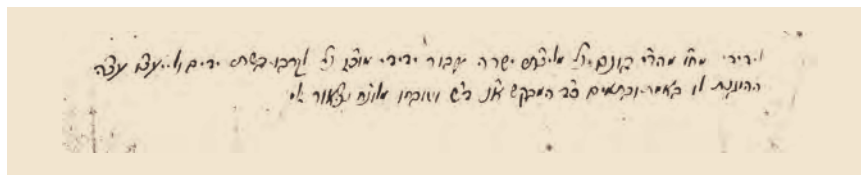
א

לידידי מחו' מהר"י בונם נ"י

מליצתי ישרה עבור ידידי מוכ"ז נ"י⁴⁸ לקרבו בשתי ידים ולייעצו עצה ההוגנת לו באמת ובתמים.

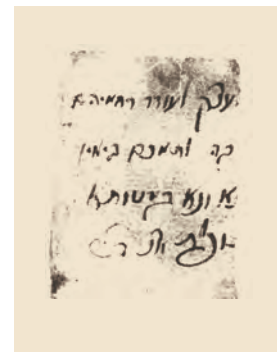
כ"ד המבקש א"נ ד"ש וטובתו מלונ"ח⁴⁹

שניאור זלמן

ב

...[מ]עכ"ק לעורר רחמיהם ... [רוח נדיב]בה לתמכם בימין [צדקם] ... נא ונא במטותא ... [בבקשה כפולה ומ]כופלת א"נ ד"ש⁵⁰...

קכ. מכתב מהרה"ק רבי אברהם מקאליסק

לפנינו מכתב שכתב הרה"ק רבי אברהם מקאליסק, מטבריה, אל התורמים למעות ארץ הקודש שבמנין פראשמוסקעש בק"ק וויטעפסק, בחודש שבט תקס"א.
 [גם באגרות קודש אדמו"ר הזקן (סי' מט) יש אגרת, שכתב אל המנין הזה באביב תקס"ד].
 מכתבים כאלו שלח הרה"ק מוהר"א מקאליסק, בכל שנה ושנה, אחרי שהיו מתקבלים התרומות ורשימות התורמים.
 כמה מכתבים כאלו, שנכתבו לעיירה ווידז, נדפסו בכרם חב"ד גליון 4 ע' 269 ואילך.

בעז"ה פעיה"ק טבריא תוכב"א בחודש שבט התקס"א לפ"ק

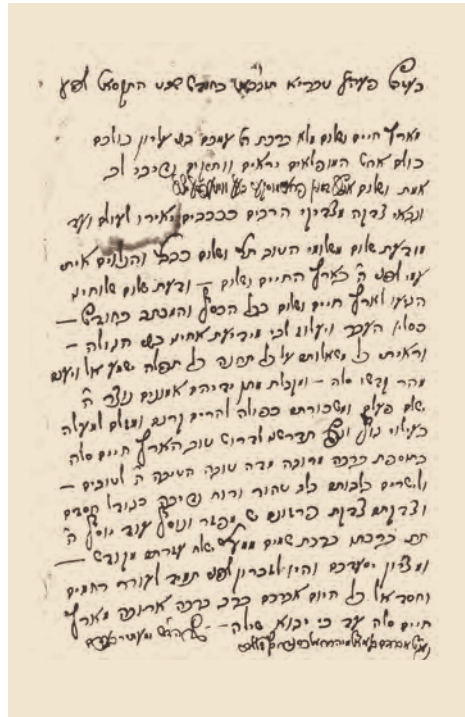
מארץ חיים ושלוש מלא ברכת ה' עמכם בני עליון כולכם אהו' המופלאים יראים וותיקים נדיבי לב אמת ושלוש אנ"ש דמנין פראשמוסקעש בק"ק וויטעפסק יצ"ו וגבאי צדקה מצדיקי הרבים כככבים יאירו לעולם ועד

מודעת שלום משלומי הטוב ת"ל ושלוש כב"ב והנלוים איתי עמי לפני ה' בארץ החיים ושלוש,

48 מוביל כתב זה נרו יא"ר.

49 כה דברי המבקש אוהב נפשו דורש שלומו וטובתו מלב ונפש הפצה.

50 אוהב נפשם דורש שלום.

ודעת שלום שלוחינו הגיעו לארץ חיים ושלום בכל הכסף והמכתב בחודש כסליו העבר, ויעלוז לבי מידיעת אחינו בשם הגולה, וראיתי כל משאלותם על כל תחנה כל תפלה, ישמע אל ויענם מהר קדשו סלה, ומקבלת מתן ידיהם אמונים, נוצר ה' ישלם פעלם ומשכורתם כפולה להרים קרנם ומזלם למעלה בעילוי גוף ונפש תדרשנו, לדרוש טוב הארץ חיים סלה, בתוספת ברכה מרובה מדה טובה, הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, בלב טהור ורוח נדיבה כגודל חסדם וצדקתם צדקת פרזונם, יש מפזר ונוסף עוד, יוסף ה' תת ברכתו ברכת שמים ממעל, ישלח עזרתם מקודש ומציון יסעדכם, והיו לזכרון לפני תמיד, לעורר רחמים וחסד אל כל היום אברכם ברב ברכה ארוכה מארץ חיים סלה עד כי יבוא שילה.

כ"ד הד"ש ומעתיר בעדם

נאום אברהם בלא"א מוהר"ר אלכסנדר כץ זל"ה

קבא. עליית מוה"ר שמואל סג"ל מראהטשוב לארה"ק

הרב שמואל סגל, שאודותיו דנה האגרת שלפנינו, שימש כמו"ץ בראהטשוב במשך ט"ו שנים, מלפני שנת תק"ע ועד תקפ"ג-ד, שאז עלה לארה"ק, והי' שם הרב ומגיד מישרים והמומנה הראשון בקהלת חב"ד שיסד רבנו בחברון, במשך שנים רבות, והוא חתום כמעט על כל המסמכים של עדת חב"ד בחברון משנת תק"צ ואילך, ונפטר בין השנים תר"ט - תרט"ו⁵¹. לראשונה נזכר כ"מו"ץ דק' ראהאטשוב" בהערכה לצדקה בחורף תק"ע, שחתום עליה כ"ק אדמו"ר הזקן (אג"ק אדה"ז ע' שצ). תצלומה במגדל עז ע' תקעח). במפקד תקצ"ט רשום שהוא בן סד, ועלה לארה"ק מראהאטשוב בשנת תקפ"ד. במפקד תר"ט רשום ברשימת הממונים בחברון, ואילו במפקד תרט"ו רשומה אלמנתו. וזאת היא בקשת כ"ק אדמו"ר האמצעי באגרת שלפנינו (כנראה, בשנת תקפ"ג), שיעשו לו מעמדות, לתמוך אותנו בעלותו לארה"ק. סכום המעמדות שמבקש עבורו רבינו הוא תקציב שנתי של 30 אדומים. באגרת נוספת, שכתב רבינו כמה שנים קודם, לשנים מגדולי החסידים (ראה לקמן פרק הבא), מייעד להם תקציב של 50 אדומים (25 אדומים לכל אחד מהם). אחרי שהתיישב בחברון יצא בשד"רות לחו"ל בשנת תקפ"ו-ז⁵².

לאהו' אנ"ש דק' ראהטשוב וסמוכותיהם יעמדו על הברכה והשלוי' ה"ה אנשי ק' באברויסק פאריטש וזלאבין והישובי' נ"י

היות ידידינו הרב המופלג ותיק וחסיד ירא ה' מו"ה שמואל נ"י מ"ץ דקהילתכם חפץ מאוד מנקודת לבו לקבוע דירתו בארץ החיי' תובב"א, לעמוד שם על התורה ועל העבודה לכל בהן ימי חלדו וכו', והסכים בעצמו לסבול ולקבל עליו להתפרנס גם בצמצום, אך ורק שיוכל לישב בהשקט ובטח לעבוד את ה' וכו'.

51 ראה תולדות חב"ד בארץ הקודש פ"ד (ע' עט).
52 ראה תולדות חב"ד בארץ הקודש פ"ט (ע' מט).

אך עכ"ז גם ההוצאו' ההכרחי' יעלו לסך נכון, לזאת יהיו נא אמרי לרצון לפניכם להתנדב נא בעין יפה ועין חמלה וחנינה יתירה מודעת לו לקבוע לו מעמדו ממחניכם הט' מדי שנה בשנה, מאחר אשר עבד עבודה תמה אצלכם זה יותר מט"ו שנה שהי' מ"ץ בעירכם.

וגם סמוכות דמחניכם ביודעי' ומכירי' שלו ראוי להם להתנדב ג"כ לו, ומצוה רבה היא להחזיקו בפרט באה"ק.

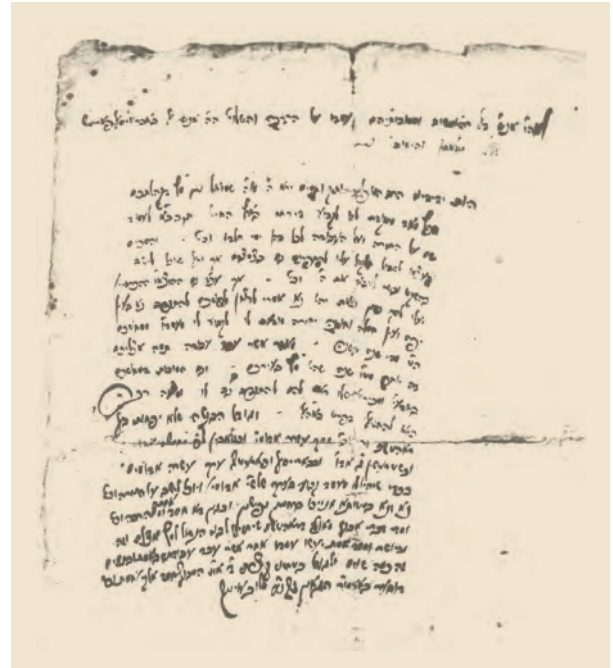
וגודל הבקשה שלא יפחותו בק' ראטשוב והי[ש]ובי' מסך עשרה אדומים, ובזלאבין ל"פ מחמשה אדו', ובשטרעשין ג' אדומים, ובבא[ב]ריסק ופארעטש ערך עשרה אדומים, בכדי שיהי' לו מעמד קבוע בערך שלשים אדומי', ויוכל לישב על התורה וכו'. נא ונא במטותא מייניכו ברחמין נפישין, וכגון דא חסד אמתי [...]. הרבה וכו'.

ומדי דברי אבקש מאנ"ש דראהטשוב שיחזיקו לבנו הגדול⁵³ למ"ץ אצלם, וזה מהיושר וחסד אמת יעשו עמנו, אחר אשר עבד עבודתם באמת ובתמים זה כמה שנים. ולגודל בטחוני קצרת:

דברי או"נ המבקש חסד אלקי' אמת וכו'

דובער באאמו"ר הגאון ז"ל נ"ע מלובאוויטש

בארכיון הספרייה ישנה שאלה שנשאל הרה"ק מהרי"ל בקיץ תקפ"ג, ע"י מוה"ר ישכר בער הורביץ מראהטשוב (שהי' אח"כ מ"ץ בליובאוויטש), ובו כותב בין השאר:

וידידנו ר' שמואל סג"ל מ"ץ דק[ה]לתינו, זה שבוע שני' שנסע למאהליו לקבל פאספארט לנסוע לאה"ק, ובדעתו שבקבלתו ישים לדרך פעמיו תומ"י, ומכין א"ע לכך קרוב למשך שנה. ובא [...] שו"ב לפני בן המ"ץ, ולפני ר' דוב גדול מפה.

קכב. עליית מוה"ר משה מייזליש ומוה"ר ברוך מרדכי איטיגנא לארה"ק

לפנינו מכתב שכתב להם כ"ק אדמו"ר האמצעי, אודות רצונם לעלות לארה"ק. אגרת זו כבר נדפסה בספר אגרות קודש של רבינו, אגרת י. ומתפרסמת בזה מפני דבר שנתחדש בה, תצלום כתי"ק האגרת, שעל פיה הוגהה מחדש.

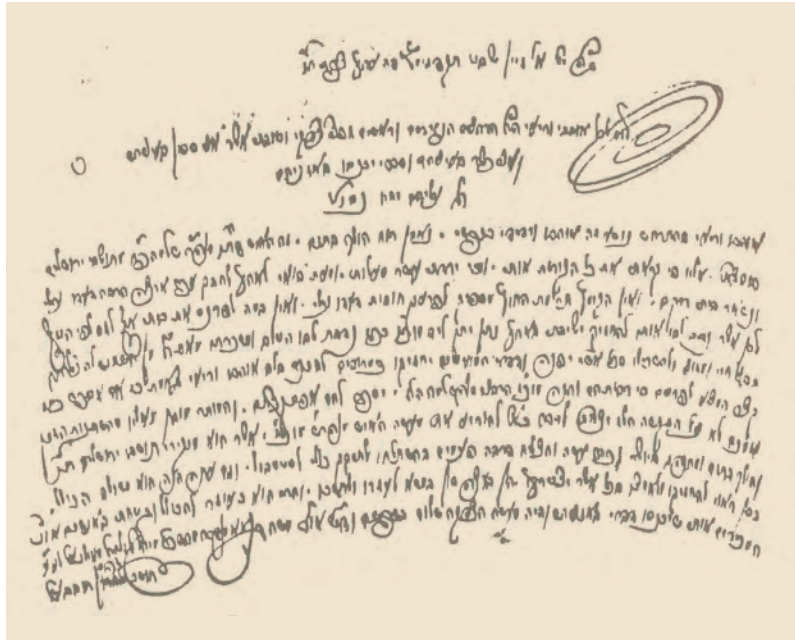
הנמען הראשון של האגרת הזאת הוא החסיד ר' משה מייזליש, מחבר ספר "שירת משה" על תרי"ג מצות, ונאמן הקהלה בוויילנא, ואחר שנעשה מחסידי הגדולים של רבנו הזקן, רדפוהו בוויילנא, ורבנו הזקן כתב אודותיו אל בעל ההפלאה (אג"ק ח"א אגרת מח): "שפכו כאש חמתם על האי גברא ויקירא נאמן הקהלה, אשר כל צרכי העיר היו נחתכים על פיו יצאו ויבאו כל העם בשלום, בהיות אתו המדע והחכמה עצה ותושי', ומחזיק בתורת ה' חפצו ואמונתו, ומקרוב נתקרר לאנ"ש דורשי ה' החפצים לעבדו באמת לאמיתו בעבודה שבלב זו תפלה מעומקא דליבא".

לערך בשנת תקע"ו עלה לאה"ק. וכשיסד רבנו את ישוב חב"ד בחברון, התיישב שם והיה מראשי קהלת חב"ד, וחותרם על רוב כתיבי הקהלה שבין השנים תקפ"ז-תר"ד (ראה אודותיו "תולדות חב"ד בארה"ק" שם).

האגרת שלפנינו נכתבה כנראה בשנת תקע"ד או תקע"ה, ובו מייעץ לו רבינו שלא לנסוע לארה"ק. אמנם בשנים תקע"ז-ז הורה רבינו לכמה מחסידיו לעלות לארה"ק, ובאותה תקופה עלה גם ר' משה מייזליש שלפנינו.

באגרת שכתב בחורף תקפ"ג (נדפסה ב"תולדות חב"ד בארה"ק" ע' לח), חתם בתחלה

53 הרב אברהם לוי, שמילא את מקום אביו ברבנות ראהאטשאו, משנת תקפ"ה עד לפטירתו בשנת תרכ"ו (ראה הכרמל יא אלול תרכ"ו. היכל הבעש"ט גליון כ ע' רו-ז).

"משה בא"א מוהר"ר מרדכי מייזלש מווילנא לע"ע תושב חברון תובב"א", ואח"כ תיקן "תושב צפת" במקום "תושב חברון". ומסתבר שנכתבה באמצע תקופת התיישבותו בחברון.

הנמען השני הוא הגאון החסיד הרב ברוך מרדכי איטינגא, חתנו של הגאון מוה"ר שמואל אבד"ק ווילנא. בתקופה שלפנינו, היה בוילנא, יחד עם ר' משה מייזלש. אח"כ שירת ברבנות באברויסק במשך תקופה ארוכה, ואח"כ עלה לארה"ק והתיישב בירושלים לערך בשנת תרי"א (ראה לעיל פרק לו), וכעבור שנה נפטר בה, ביי"ד אלול תרי"ב (ראה אודותיו "תולדות חב"ד בארה"ק" ע' קצו). אמנם כבר כ-35 שנים קודם, בשנת תקע"ד-ה, עלה בדעתו לעלות לארה"ק, ורבינו מייעצו באגרת שלפנינו שלא לנסוע אז לארה"ק.

בהמשך האגרת כותב להם רבינו, שאם יחליטו לעלות ולהתיישב בארה"ק, יתיישבו בירושלים עה"ק. באותה תקופה (מתחיל משנת תקס"ה לערך) גבה טורא בין עדת החסידות הכללית שבעה"ק צפת וטבריה, לבין קהלת חב"ד שבעיירות אלו, ולכן יסד רבנו (בין השנים תקע"ו-ט) את ישוב קהלת חב"ד בחברון (ראה "תולדות חב"ד בארה"ק" ע' ל-לג). אמנם בעת כתיבת אגרת זו (תקע"ד-ח) עדיין לא נוסד ישוב חב"ד בחברון, ולכן יעץ להם שיתיישבו בירושלים עה"ק. עוד כותב רבינו בהמשך האגרת, שאם יחליטו לעלות ולהתיישב בארה"ק, יתן להם תקציב שנתי של 50 אדומים לשניהם, היינו לכל אחד מהם 25 אדומים. באגרת נוספת שכתב רבינו לערך בשנת תקפ"ג (לעיל פרק הקודם), מבקש לתמוך בהרב החסיד ר' שמואל סגל, רבה של ראהאטשוב, שעלה אז לאה"ק, בסכום 30 אדומים.

[תקע"ד-ה]

יום ג' כ"ח לספ"י י"ג אייר

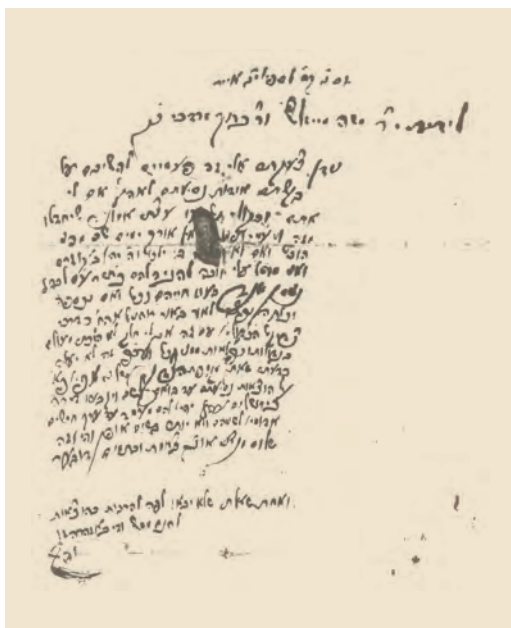
לידידי ר' משה מייזלש ור' ברוך מרדכי נ"י

נידון צעקתם אלי זה פעמיים להשיבם על בקשתם אודות נסיעתם לאה"ק. אם לי אתם ובקולי תשמעו עצתי אמונה שיחדלו מזה. וטעמי ונימוקי עמי שאין אורך ימים שם מפני הוכו'. ואם לא יאמינו בי ילכו, וה' יהי בעוזרם. ואני מוטל עלי חובה להגיד להם כאשר עם לבבי נאמן מאד בעוז חייהם וכו'. ואם נכספה וכלתה נפשם לאור באור רוחניו' אה"ח⁵⁴ כדרכי צדיקי' הגדולי', עם זה אין לי חלק, לא הלכתי מעולם בגדלות ונפלאות ממני כו'.

ועכ"פ זה לא יעלה בדעתם שאתן מקופת הצדקה שלנו אפי' פ"א⁵⁵ על הוצאות נסיעתם, עד בואם לשם ויקבעו דירה בירושלים עה"ק, יהי להם מעמד עד ערך חמשים אדומים לשניהם ולא יותר בשום אופן.

והי' זה שלום מנאי או"י⁵⁶ באמת ובתמים כו'

דובער

ואחת שאלתי, שלא יבואו לפה⁵⁷ להרבות בהוצאות לחנם ממש, ודי באזהרה זו וד"ל.

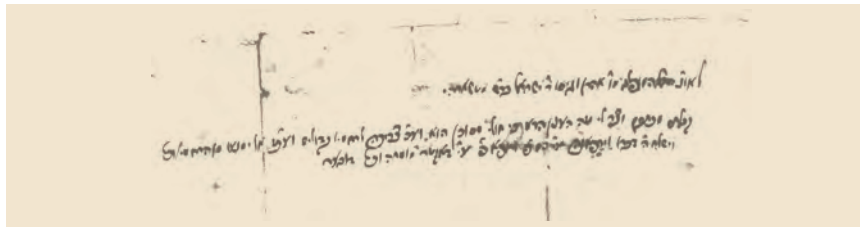
קכג. מכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי אודות תמיכה בחולה

לפנינו אגרת שכתב רבנו אל שני גיסים, שכנראה אשת האחד מהם, שהיא אחותו של הגיס השני, חלתה במחלה מסוכנת ביותר שאין לה תרופה. רבנו משיב להם, כי חולי זה מסוכן הוא וצריכה לרחמים גדולים. אך מכל מקום אסור להם להתייאש מן הרחמים. ולכן יפנו לרופא מומחה שישתדל לרפואתה. והרפואה היא ע"י שישלח ה' דברו וירפאנה, אלא שצריך לזה שיהי' ע"י סם פלוני ורופא פלוני.

לאו"נ ה"ה המופלג מו' אהרן וגיסו ר' ישראל בר"ש מטשאהרי

קיבלתי מכתבם, וצר לי מזה הענין הרע, כי חולי מסוכן הוא, וע"כ צריכה לרחמים גדולים, ועכ"ז אל ימנעו מן הרחמים⁵⁸ וכו', וישלח ה' דברו וירפאנה⁵⁹ ע"י סם פ' ורופא פ'⁶⁰ ע"י דאקטר מומחה וכו'

דובער

קכד. מכתבי אדמו"רי טשערנאביל וראחמיסטריווקא

לפנינו ארבעה מכתבי קודש שנכתבו ע"י אדמו"רי טשערנאביל וראחמיסטריווקא: (א) חתומים עליו: (א) אדמו"ר רבי ישעי' משולם זוסא, באדמו"ר רבי אהרן מטשערנאביל. (ב) אחיו אדמו"ר רבי ברוך אשה. (ג) בן אחיהם אדמו"ר רבי מרדכי באדמו"ר רבי מנחם נחום מלויאב.

והיא קבלה וברכות, לתרומת אחד בשם ר' ישראל, וגיסו ר' שלום, ע"י השליח ר' חיים. מזה שהחתימה השלישית היא "מרדכי בהרב המפורסים מו"ה מנחם נחום זצוקלה"ה", מובן שהוא נכתב אחרי שנת תרל"ו, שבה נפטר רבי מנחם נחום מלויאב הנ"ל, ולפני שנת תרמ"א, שבה נפטר רבי ישעי' משולם זוסא הנ"ל.

(ב) מכתב האדמו"ר רבי מרדכי מלויאב הנ"ל, אל אנ"ש בעיירות בראהין לאייעב מאזיר רעציצא ובאבר[ויס]ק, המלצה עבור אחד מהחסידים שרוצה לעלות ולהתיישב בארה"ק, שתסודר לו תמיכה שנתית מסודרת.

מזה שחתם "מרדכי בלאמ"ו הרב מוהר"ר מנחם נחום זצוקלה"ה", מובן שהוא נכתב אחרי שנת תרל"ו, שבה נפטר רבי מנחם נחום מלויאב הנ"ל, ולפני שנת תרע"א, שבה נפטר רבי מרדכי הנ"ל.

במכתב זה מזכיר גם את "מחותני הרב הגאון מלויבאוויטש", אשר "הרבה להפציר בעד נפש חנינה". יוצא א"כ שהכוונה היא אל כ"ק אדמו"ר מוהר"ר ש"נ"ע, שהיה אדמו"ר בלויבאוויטש משנת תרכ"ו עד תרמ"ג, או אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהר"ר ש"נ"ע מלויבאוויטש, שהי' אדמו"ר עד שנת תר"פ.

57 לנסות לשכנע את רבינו בזה.

58 עפ"י ברכות י, א.

59 ע"פ תהלים קז, כ.

60 סם פלוני ורופא פלוני.

ג) מכתב האדמו"ר רבי יוחנן מראחמיסטריווקא, באדמו"ר רבי מרדכי מטשערנאביל, משנת תרמ"ז.

במכתב זה מודה לקהלת ראוונא, על אשר קיבלו עליהם לרב את מוה"ר אליהו פוסק, בעל מור ואהלות, ועוד ספרים רבים.

למעשה לא החזיקה רבנות זו זמן רב, כי בשנת תרמ"ח נתקבל לאבד"ק אלפאליא. ובאותה שנה התקבל לאבד"ק ראוונא הרב יצחק שלמה יואל שערמאן, בעל פתחי שערים (לונדון תש"ך).

ד) מכתב האדמו"ר רבי דוד מזלאטאפאליע, באדמו"ר רבי יוחנן מראחמיסטריווקא. מזה שחותרם "דוד בהרב מו"ה יוחנן שליט"א", נראה שנכתב לפני שנת תרנ"ה, שאז נפטר רבי יוחנן הנ"ל.

והוא מכתב שד"רות לציר נאמן, שנסע על העיירות לגייס תמיכה, עבור חצר ראחמיסטריווקא.

א

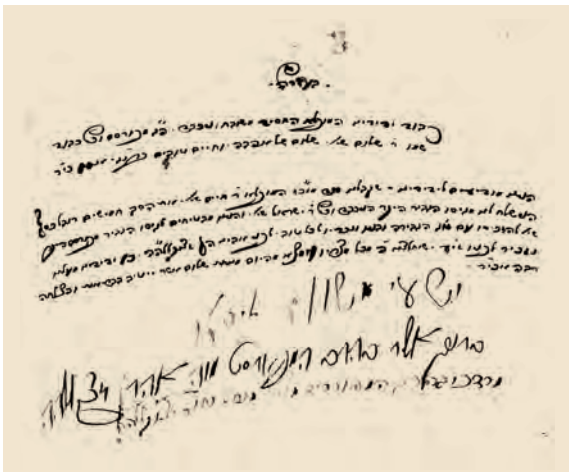
בעזרה"י

כבוד ידידינו המופלא החסיד משובח ונכבד הג' מפורסם וכו' כבוד שמו ר' שלום שי' שלום של אהבה וחיים טובים ברו"ג אמן כי"ר

הננו מודיעים לידידינו שקבלנו מיד מוכ"ז המופלא ר' חיים שי' את הסך חמישים רובל כסף הנשלח לנו מגיסו הגביר היקר הנכבד וכו' ר' ישראל שי' והננו מבטיחים לגיסו הגביר מפורסם היקר שי' להזכירו עם זוג' הגבירה ובניו ונכדיו לכל טוב לפני אבינו הק' זצוקלה"ה כן ידידנו מעלתו נזכיר לפניו זי"ע שיחלצהו ה' מכל מצריו וימצא מהיום מנוחת שלום אשר ייטיב בבריאות והצלחה רבה אכי"ר

ישעי' משולם זוסא

ברוך אשר בהרב המפורסם מו"ה אהרן זצוקלה"ה מרדכי בהרב המפורסים מו"ה מנחם נחום זצוקלה"ה

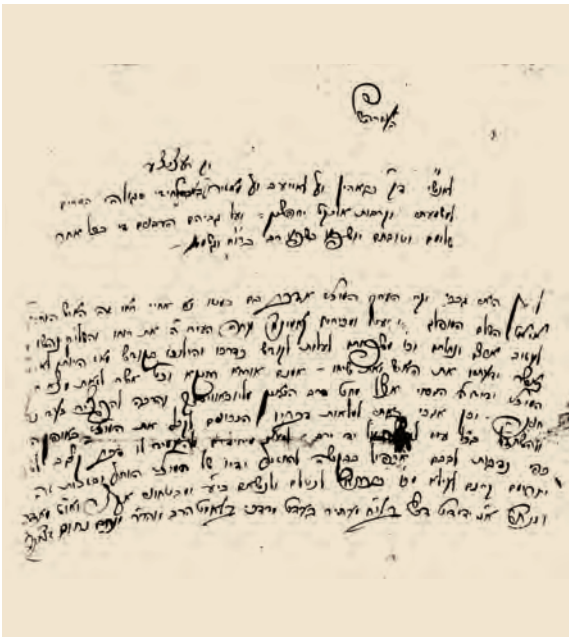
ב

בעזרה"י

לאנ"שי דק' בראהין וק' לאייעב וק' מאזיר וק' רעציצא וק' באבר[ויס]ק יחידי סגולה הסרים למשמעתי וקרבת אלקי' יחפצון ועל גביהם הרבנים די בכל אתר שלומם וטובתם יושפעו כשפע רב ברו"ח וגשמים

למען האי גברא יקר הערך המוכ"ז אדבר נא במטו נא אחי ראו זה האיש הותיק אי"א השלם המופלג ביודעיו ומכיריו קאמינא עתה העיר ה' את רוחו והשליך נפשו לעזוב ארצו ונחלתו וכל משפחתו לעלות לקודש כדרכו והילוכו בקודש מאז היותו לאיש כאשר ידעתיו את האיש ואת שיוח, אמנם אורחא רחיקא וכו' אשר לזאת מצא חן המוכ"ז ידיד ה' הנוכחי אצל מחו" הרב הגאון מליובאוויטש והרבה להפציר בעד נפ[ש] חנינה, וכן אנוכי באתי למלאות דבריו הנכונים לקבל את המוכ"ז באופן ה[...]. ולהשתדל בכל עוז לקבץ על יד ירבה למענו מיחידים ולהעמיד לו דבר קצוב לשנ[ה] כפי נדיבות לבכם אכפול בבקשה להחזיק ידיו של המוכ"ז הותיק ובזכות זה יתרומם קרנם לעילא מכל ברכתא לנטלם ולנשאם כל ימי עולם ומבטחוני אקצר ואו"ש מאדה[ן] ש[ו] ומנאי א"נ ידיד' דו"ש בלו"ה ומעתיר בעדם

מרדכי בלאמ"ו הרב מוהר"ר מנחם נחום זצוקלה"ה

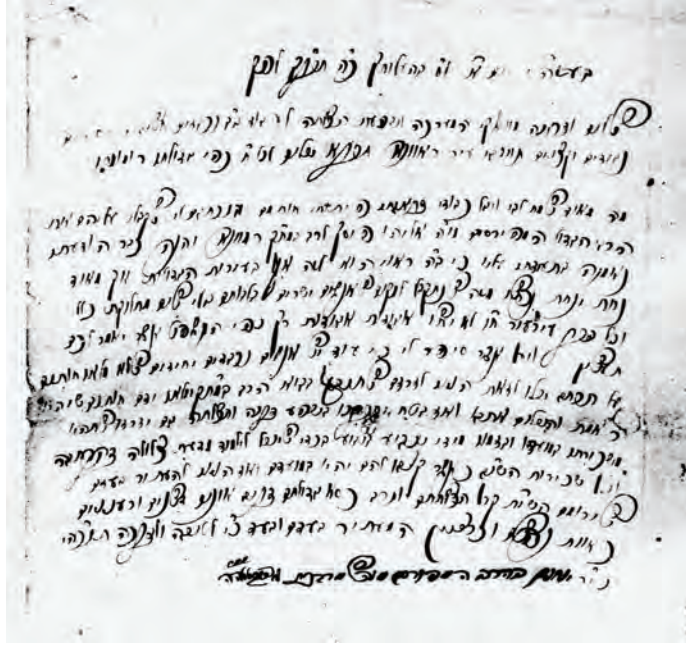

ג

בעזרה"י. יום א' לס' בהעלותך כ"ה תבר"ך לפ"ק

שלום וברכה מאלקי המערכה ושפעת הצלחה לכבוד ב"ב נכבדים חשובים וחסידים נגידיים וקצינים תושבי עיר ראוונא אקרא שלום לכל א' כפי גדולתו רוממותו

מה מאוד שמח לכי ויגל כבודי בראותי פיתוחי חותמם במכתבם לי שקיבלו עליהם את הרב הגדול המפורסם מו"ה אליהו פוסק לרב במח"ק ראוונא והנה כבר הודעת נאמנה בתעודתי עליו כי ב"ה ראוי הוא לזה אף בעיירות הגדולות אך מאוד נחת ונחת נפשי מזה שנתקבל של אנשים ישרים בלבותם בלי שום מחלוקת כלל וכל דבר עירעור ח"ו לא יעשו אגודות אגודות רק כפי המשפט אשר יאמר לכם תעשון ויען אשר סיפר לי כי עוד יש אנשים נכבדים יחידים שלא מלאו חותמם על הכתב שלו לזאת הנני לזרזם שתיכף בבוא הרב במח"ק ימלאו ידם חותמם שיהי האמת והשלום אהבו ואז בטח יתברכו בשפע ברכה והצלחה גם יזדרזו שתהי' משכורתו במועדו ובזמנו מידי שבוע בשבוע בכדי שיוכל לילמוד מדעת צלולה בהרחבה וכן שכירות השו"ב כאשר קצבו להם יהי' במועדם ואז הנני להעתיך בעדם שירומם השי"ת קרן הצלחתם ותרם כסא גדולתם ברוב אונים דשנים ורעננים כאוות נפשם וכרצון המעתיך בעדם ובעד כ"י לטובה ולברכה תכה"י

כ"ד יוחנן בהרב המפורסם מו"ה מרדכי זצוקללה"ה

ד

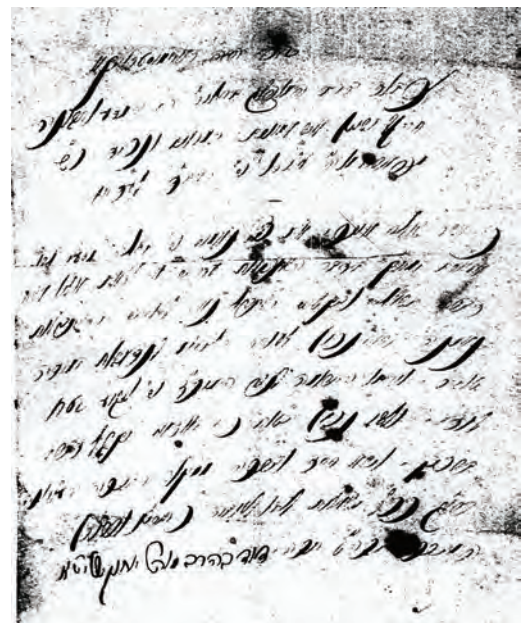
ב"ה פ"ק ראחמאסטריוקא

לכבוד הרב המופלג בתו"ר רב המדע ותבונה חריף ושנון איש אמונים המרומם ונכבד כ"ש מפארים מו"ה אליהו נ"י האב"ד [...]

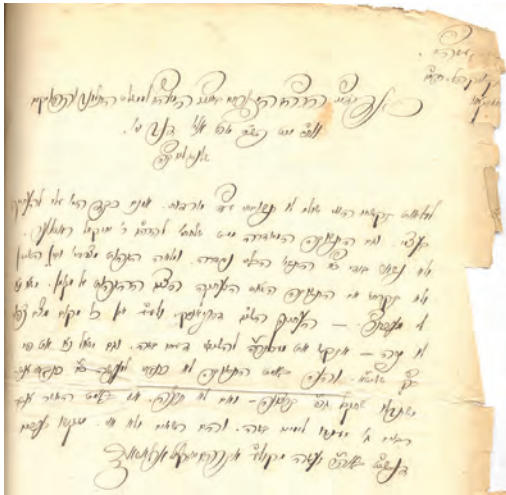
כאשר שולח אנכי את ציר נאמני נ"י, ואלה מסעי לבוא לעזרת ימינם בדבר ההשתדלות [...] אי לזאת [...] דברתי ושאלתי ובקשתי, ישתדל נא לטובתי, ובהשתדלות נאמנה וביסוד נכון, לעורר הלכבות לנדיבות ימינם [...] וירימו התרומה ליד המוכ"ז נ"י ויגיע בטח לידי. ולכי נכון בטוח כי בודאי יקבל דברי ברצון, וירו חסד וברכה ממקור הברכה העליון ברו"ג ככל משאלות לבו לטובה. [...]

המברכם ככה"ט תכה"י⁶¹

דוד בהרב מו"ה יוחנן שליט"א

קכה מכתב האדמו"ר רבי מנחם נחום מטולנא

האדמו"ר מוהרמ"נ מטולנא, הוא בנו של רבי מרדכי (שנפט ביימי עלומיו), בן האדמו"ר רבי דוד מטולנא, בן האדמו"ר רבי מרדכי מטשערנאביל.

לפנינו מכתב המלצה, שכתב עבור מו"ה צבי סורקעס, שירד מנכסיו, ונתקלקלה ראייתו, ונוסע לדרוש ברופאים.

את המכתב הוא שולח אל הרב אברהם יחזקאל ארלאזעראוו, מ"ץ דקהלת חרקוב, אשר לשם נסע האיש הנ"ל לדרוש ברופאים.

הרב אברהם יחזקאל ארלאזעראוו, מ"ץ דקהלת חרקוב, היה מחסידי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מליובאוויטש. תשובות ממנו ואודתיו ראה קובץ יגדיל תורה ירושלים ז' ע' 52. קובץ יגדיל תורה נ. סג ע' עו. זכור לאברהם תשנ"ט ע' שעד.

למען השלימות ניתן בזה תצלום המכתב המצורף לתשובותו (שנדפסה בקובץ יגדיל תורה שם).

ב"ה, ה' חיי שרה תרנ"ה לפ"ק טאלנא

ידוע המחשבות ובוחרן הלבבות ישפיע השפעות וכל הטובות לכבוד הרב המופ' ומופלג בתורה וביראה חו"נ מפורסם לשבח ולתהלה וכו' כש"ת מו"ה אברהם יחזקאל ניר⁶² ה' לאזעראוו, אדמהו אכנהו אם לא אדעהו

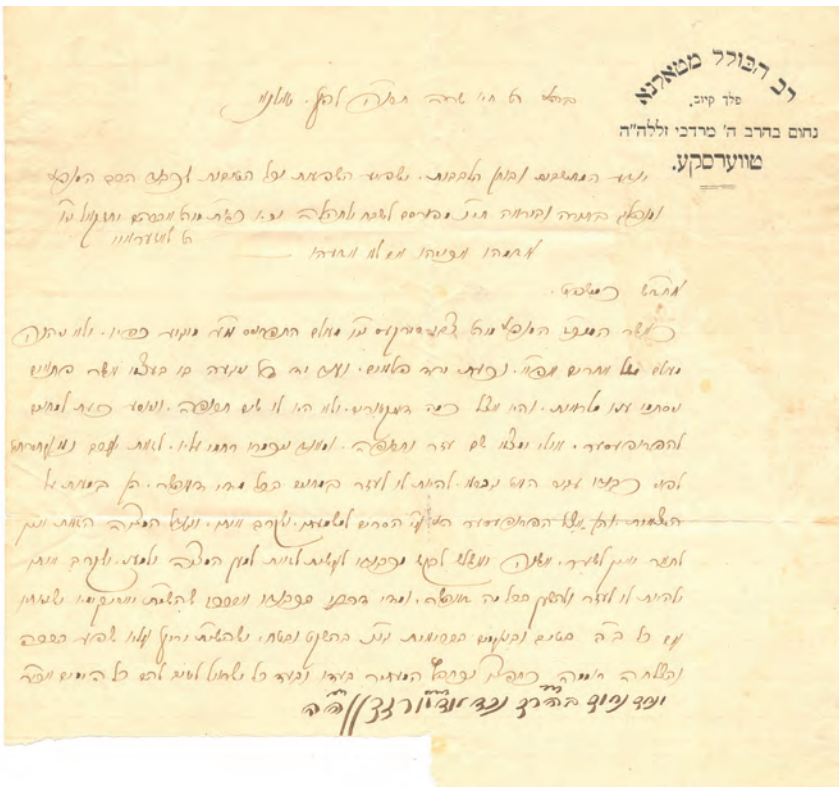
אחד"ש כמשפט,

כאשר המוכ"ז המופ' מו"ה צבי סורקעס ניר⁶⁰, מעולם התפרנס א"ע מיגיע כפיו, ולא נהנה מעולם משל אחרים אפ"א⁶³, וכעת ירד פלאים, ועוד יד ד' נגעה בו בעצמו, אשר פתאום נסתמו עיניו מלראות, והי' אצל כמה דאקטורים, ולא הי' לו שום תרופה, ונוסע כעת למחנם להפרופעסער, אולי ימצא שם עזר ותרופה, ומאד נכמרו רחמי עליו.

לזאת יערב נא עתירתי לפני כבודו עבור האי גברא, להיות לו לעזר במחנם בכל מידי דאפשר, הן במעות על הוצאות והן אצל הפרופעסער הנ"ל, ע"י הסרים למשמעתו, ולקרב אותו. וגודל המצוה הזאת אין לתאר ואין לשער. אשנה ואשלש לבקש מכבודו לעשות לזאת למען המצוה ולמעני, ולקרב אותו ולהיות לו לעזר ולהשען בכל מה דאפשר.

ומדי דברי בכבודו אברכו שהשי"ת יאריך ימיו ושנותיו עם כל ב"ב בטוב ובנעימים בכריאות גו"נ והשקט ובטח, ושהשי"ת יריק עליו שפע ברכה והצלחה רוממה, כחפצו וכחפץ המעתיך בעדו ובעד כל ישראל לטוב להם כל הימים אכ"ר

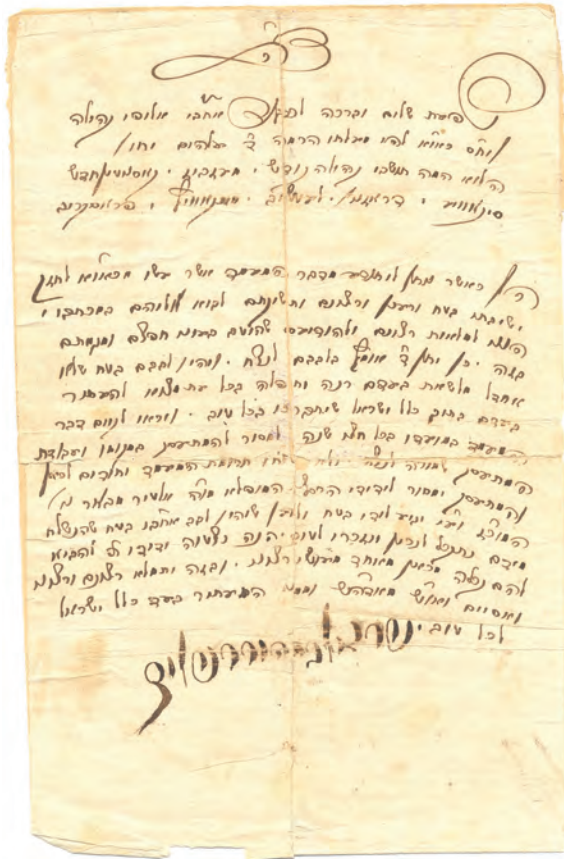
מנחם נחום בהר"ם נכד אדמו"ר זצללה"ה

62 נרו יאיר ויזרח.
63 אפילו פעם אחת.

קכו. מכתבי אדמו"רי רוזין

בשנת תנש"א הביא ר' מרדכי שי' פרל ממוסקבא אל הרב, מכתב מהצדיק רבי ישראל מרוזין ומספר מכתבים מאת בני ונכדי האדמו"ר מרוזין - אדמו"רי טשורטקוב, סדיגורא, הוסיאטין ומעזיבוז. את המכתבים האלו קיבל בירושה מאביו ר' יצחק דוב מוטרפרערל ומזקנו הרב אשר זעליג מוטרפרערל מו"ץ דמיכלפאלי, בהרב שלום מו"ץ בבאה. בחבילה הזאת נמצאים:
 (א) מכתב כללי מאת אדמו"ר רבי ישראל מרוזין, אודות המעמד, לחסידיו בעיירות שונות באוקראינה, ששלח ע"י השד"ר "הרב המופלא מו"ה אלטיר מבאר":

ב"ה

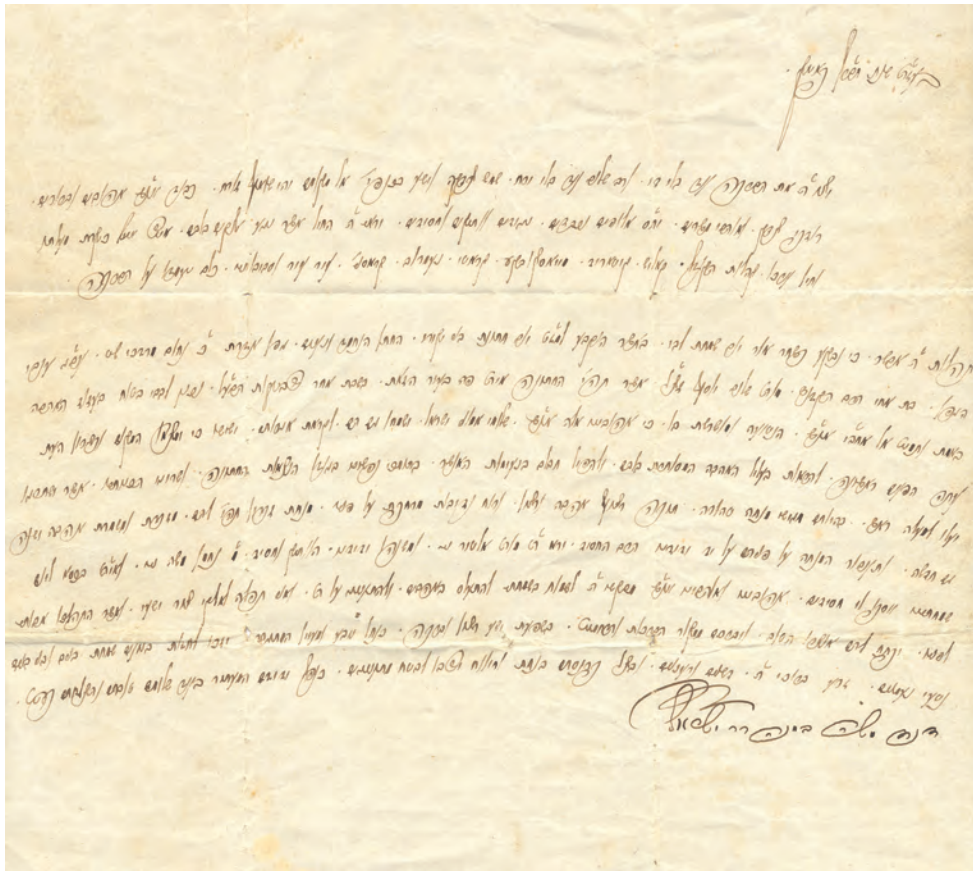
שפעת שלום וברכה לכבוד אחב"י אלופי קהילה ויח"ס כאו"א לפי מעלתו הרמה ד' עליהם יחיו הלוא המה תושבי קהילה קודש מעזבוז קאס[טין] נטין חדש, סיקאווע, דראזמין, ליבעשוב, מאקאוויץ, פראסקרוב

הן כאשר ניתן לי תודע מדבר המעמד אשר עשו מכאו"א, לחזק ישיבתי בטח ורענן, ורצונם ותשוקתם לבוא אליהם במכתבי, הנני למלאות רצונם ולהודיעם שהוטב בעיני חפצם ומגמתם בזה, כן יתן ד' אומץ בלבבם לנצח, ויהי לבבם בטח שלא אחדל מלשאת בעדם רנה ותפלה בכל עת מצוא, להעתיך בעדם בתוך כלל ישראל שיתברכו בכל טוב. ויראו לקיים דבר המעמד במועדו בכל חצי שנה, למסור להמתעסק במקומו, ועבודת המתעסק שמורה לנצח, ולא ישלחו תרומת המעמד יחידים לכאן, והמתעסק ימסור לידידי הרב המופלא מו"ה אלטיר מבאר נ"י המוכ"ז, וע"י יגיע לידי בטח, ולמען שיהי לבב אחב"י בטח שהנשלח מידם נתקבל לנכון ונזכרו לטובה, הנה נצטוו ידידי הנ"ל להביא להם קבלה מכאן מאחד מעושי רצוני, ובזה יתמלא רצונם ורצוני.

ואסיים ואו"ש מאדה"ש וממני המעתיך בעד כלל ישראל לכל טוב

ישראל במהור"ר שלום

ב) מכתב כללי מאת אדמו"ר רבי דוד משה מטשורטקוב, שכתב בפאטיק בשנת תרכ"ב, ע"י השד"ר ר' אלטר הנ"ל, אודות נישואי בנו הרב נחום מרדכי עם בת אחיו אדמו"ר רבי שלום יוסף מסדיגורא, בעיר פאטיק הנ"ל בשבת שאחר חג השבועות.

בעז"ה, שנת תבר"ך פאטיק

יצו ה' את הברכה עד בלי די, ורב שלום עד בלי ירח, שמש צדקה וישע בכנפי אל מקומם יהי שואף זורח, כבוד אנ"ש אהובים וברורים, רודפי צדק ואוהבי משרים, יח"ס אלופים נכבדים, נגיידים וותיקים וחסידים, יראי ה' החיל אשר נגע אלקים בלבם, איש איש כיקרת מעלתו וחיון ערכו קהלות הקדש קאליש, קוטאריד, מייאסקובקע, קראטי, נעמרוב, קראסני, עיר עיר וסביבותי, כלם יעמדו על הברכה

תהלות ה' אבשה, כי נבקע כשחר אור יום שמחת לבי, באשר הוקבע למז"ט יום חתונת בני יקירי החתן הנחמד ונעים גפן אדרת כ' נחום מרדכי שי, עב"ג ענבי הגפן, בת אחי הרב הקדוש מו"ה שלום יוסף זצ"ל, אשר תהי' החתונה אי"ה פה בעיר הזאת, בשבת אחר שבועות הבע"ל, נכון לכבי בטוח בעזוז האהבה באמת ותמי' אל אחב"י אנ"ש, הנטועה ומושרשת בו, כי אהובינו אלה

אנ"ש, שלומי אמוני ישראל, ישמחו גם הם לקראת אגרותי, ישישו כי ימצאו המקום וכשרון העת עתה הפעם ראשונה, להראות בעליל האהבה המסותרת בלבם, ולהפיל חבלם בנעימות האושר, בתומכי נפשינו בגודל הוצאות החתונה, ושריגי הכנותי, אשר ישתרגו יעלו למעלה ראש, בהיותם מגישי מנחה טהורה, תוכה רצוף אהבה ורצון, ורוח נדיבות מרחפת על פניו, מנחת זכרון תהי' להם, מזכרת ומשמרת אהבה ישנה גם חדשה, ותעבור המנחה על פניהם על יד ידידנו הרב החסיד ירא ה' מו"ה אלטר נ"י, ומשנהו ידידינו הוותיק וחסיד מ' נחמן משה נ"י, ואי"ה בכסא ליום שמחתינו אספו לי חסידים, אהובינו ואהובינו אנ"ש מבקשי ה' לשמוח בשמחתי להתעלס באהבים ולהתענג על ה', ואני תפלה לאלקי צור ישעי, אשר התהלכו אבותי לפניו, יפתח להם אוצרו הטוב ויברכם ממקור הברכות והרחמי, בשפעת ישע רצון וברכה, כנחל נובע ומעיין המתגבר, יזכו לחזות בנועם שמחת בנים ובני בנים נטעי נעמנים, זרע ברוכי ה', דשנים ורעננים, ובצל פרנסתם בנחת וריווח ישבו לבטח מתענגים, כנפש ידידם המעתיר בעד שלומם טובתם והצלחתם כה"י

דוד משה במוהר"ר ישראל

ג) מכתב כללי מאת אדמו"ר רבי אברהם יעקב מסדיגורא, שכתב בסדיגורא בשנת תר"כ, ע"י ר' גדלי' ש"וב ור' חיים קוואשיס מקאמיניץ, אודות נישואי בן בתו ר' חיים מאיר יחיאל בן חתנו ר' אביעזרי זעליג, עם בת בן-אחיו אדמו"ר רבי יצחק מבוהאש, בשבת שאחר חג השבועות.

ב"ה, זאת הברכה לפ"ק, פ"ק ס"ג

רוב חיים וברכה, ישע והצלחה, לכבוד ידידיי אנ"ש היקרים הנגידיים המופלאים ור"ח חו"נ לכאו"א לפי יקרת כבודו ד' עליהם יחי

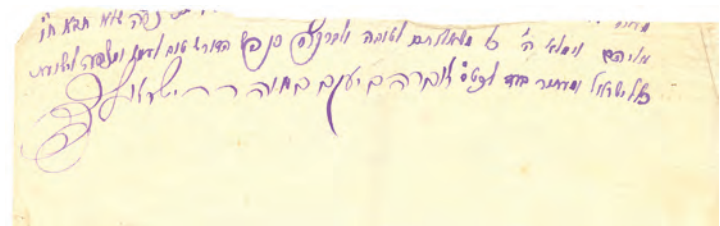
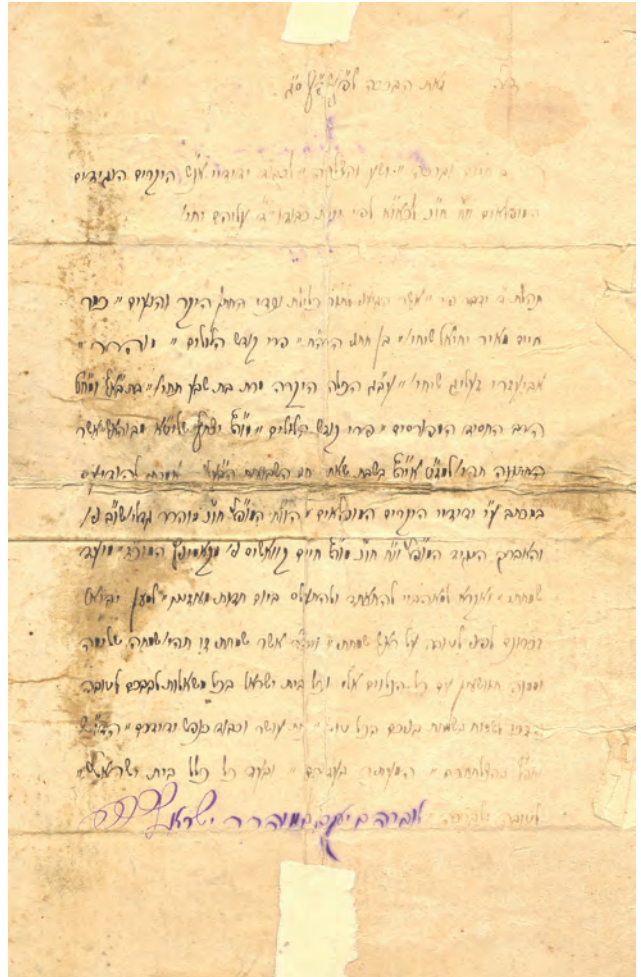
תהלת ד' ידבר פי, אשר הגיעני לתור כלולת נכדי החתן היקר והנעים, כמר חיים מאיר יחיאל שיחי' בן חתני הרה"ח, פרי קודש הלולים, מוהר"ר אביעזרי זעליג שיחי', עב"ג הכלה היקרה מרת בת שבע תחי', בת ב"א ומח' הרב החסיד המפורסם, פרי קודש הלולים, מו"ה יצחק שליט"א מבוהאש, אשר החתונה תהי' למז"ט אי"ה בשבת שאחר חג השבועות הבע"ל, אמרתי להודיעם במכתב ע"י ידידיי היקרים המופלאים הו"ח המופל' חו"נ מוהר"ר גדלי' שו"ב נ"י והאברך הנגיד המופל' וו"ח חו"נ מו"ה חיים קוואשיס נ"י מקאמיניץ המוכ"ז, מועד שמחתי, ואקרא למאהביי להתאחד ולהתעלס ביום חדות מעוזינו, למען יבוא זכרונם לפני לטובה על ראש שמחתי, ויה"ר אשר שמחתי זו תהי' שמחה שלימה וממנה תוושעון עם כל הנלויים אלי, וכל בית ישראל בכל משאלות לבבכם לטובה, ותזכו לשמוח בשמחת בניכם בכל טוב, נחת עושר וכבוד, כנפש ידידכם הדו"ש וחפץ בהצלחתכם, המעטיר בעדכם, ובעד כל כלל בית ישראל לטובה ולברכה

אברהם יעקב כמוהר"ר ישראל

(ד) עוד מכתב מאתו, שהתחלתו חסרה.

... מכל צרה שלא תבוא ח"ו עליהם וימלא ה' כל משאלותם לטובה ולברכה כנפש הדורש טוב לעמו ומצפה לישועת כלל ישראל ומעתיר בעד לכת"ס

אברהם יעקב כמוהר"ר ישראל

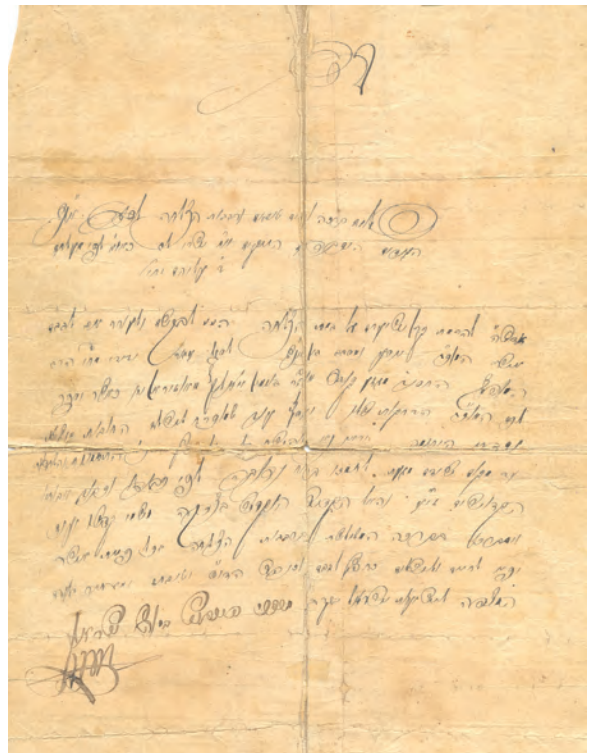

(ה) מכתב כללי מאת אדמו"ר רבי מרדכי פייבוש מהוסיאטין, המלצה עבור מחותנו רבי בנימין וואלף אורבאך מאוזיראן.

ב"ה

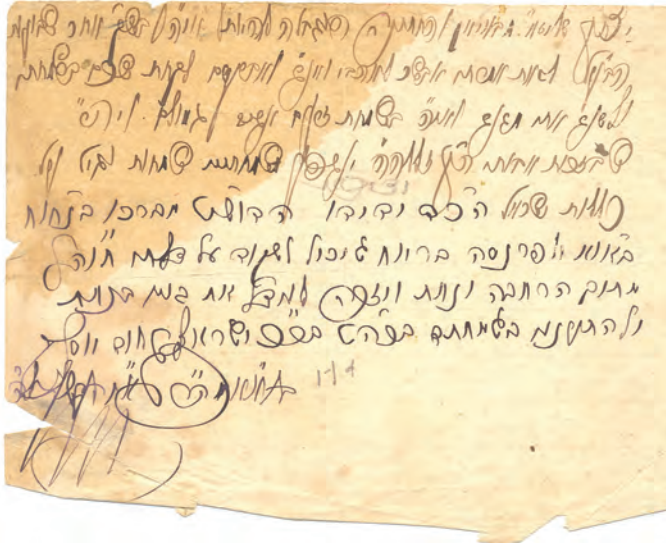
שלום ברכה וימים טובים ורבבות הצלחה לכל אנ"ש הנגידיים הנכבדים הותיקים וו"ח ישורי לב כאו"א לפי מעלתם ד' עליהם יחי

אדש"ה להרמת קרן ישועתם על במתי הצלחה, הנני לבקשם ולעורר את לבכם אשר המוכ"ז נוסע ומסבב בין אנ"ש לרגל עבור ידידי מחו' הרב המופל' החסיד מגזע קודש מוה"ר בנימין וואלף מאזיראן נ"י, כאשר יספר לכם המוכ"ז הדחקות שלו נוסף עוד שמוכרח לשלם החובות מנשואי נכדתו היתומה, יראו נא להשתדל [...] בכל התאמצות והשתדלות עד מקום שידם מגעת, לתמוך ברוח נדיבה לפי כבודו וכבוד אבותיו הקדושים זי"ע, והאל הקדוש הנקדש בצדקה משמי קדשו ועוז ויתברכו

בברכה המשולשת ברבבות הצלחה בכל פינות אשר יפנו לחיים ולשלום כחפץ לבכם וכנפש הדו"ש וטובתם ומעתיר בעדם המצפה לישועת ישראל בקרב

מרדכי פייבוש במו"ה ישראל

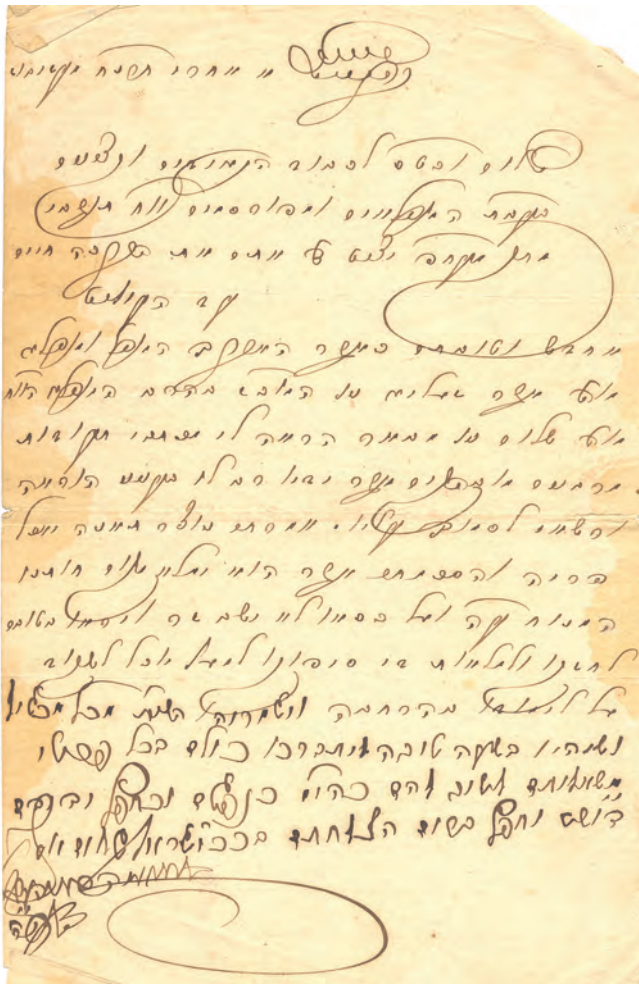

ו) הזמנת אדמו"ר רבי ישראל שלום יוסף ממעזיבוז, לנישואי בתו עם אדמו"ר רבי מרדכי שלמה מבויאן, בשבת שאחר חג השבועות. ההתחלה חסרה.

... יצחק שליט"א מבעיאן, והחתונה הוגבלה להיות א"ה בש"ק אחר שבועות הבע"ל, לזאת אמרתי אבשר לאוהבי ואנ"ש ואבקשם לקחת שכס בשמחתי ולשוש אתי משוש ואי"ה בשמחת זרעם אשיב גמולם. ויה"ר שבזכות אבותי הק' זלה"ה יושפע משמחתינו שמחות וגיל על כללות ישראל.

הכ"ד ידידו הדוש"ט מברכו בנחו"ח באו"א ולפרנסה בריוח שיכול לשקוד על דלתי תוה"ק מתוך הרחבה ונחת ויזכה לגדל את בניו בנחת ולהתענג בשמחתם בכה"ט בכ"כ.

ישראל שלום יוסף בלא"א מה"ר א"י העשל זלה"ה

ז) מכתב מאת אדמו"ר רבי ישראל שלום יוסף ממעזיבוז הנ"ל, מפר' אחרי תרנ"ח, אל נגידי וקציני העיר מיחלפאליע, למנות את הרב אשר זעליג מוטרפרפרל הנ"ל לרב בעיר הנ"ל על מקום חותנו.

ב"ה, אחרי תרנ"ח מעזיבוז

שלום וכט"ס לכבוד הנגידים וקצינים בקרב"ת המופלאים ומפורסמים וו"ח תושבי [...] מעח"פ יצ"ו ד' אתם את הברכה חיים עד העולם

אחד"ש וטובתם כאשר האברך המופל' ומופלג מו"ה אשר זעליג נ"י המוכ"ז בהרב המופלג הו"ח מו"ה שלום נ"י מבאר הראה לי מכתבי תעודות מרבנים מופלגים אשר ידו רב לו בעיני הוראה ורשאי לסמוך עליו, אמרתי נוצר תאנה יאכל פריה והסכמתי אשר הוא ימלא מקום חותנו המנוח ע"ה ועל כסאו לא ישב זר ויראו בטובם לחזקו ולמלאות די סיפוקו למען יוכל לשקוד על לימודו בהרחבה וישמרהו השי"ת מכל מכשול ושיהי' בשעה טובה ויתברכו כולם בכל פרטי משאלותם לטוב להם כהי"מ כנפשם וכחפץ ידידם דוש"ט וחפץ כרוב הצלחתם בכ"כ.

ישראל שלום יוסף בלאאמוה"ר א"י העשל זלה"ה

ח) מכתב מהנ"ל להנ"ל, אישור לתרומתו 24 רו"כ.

ב"ה א' מו"מ דאהרנע

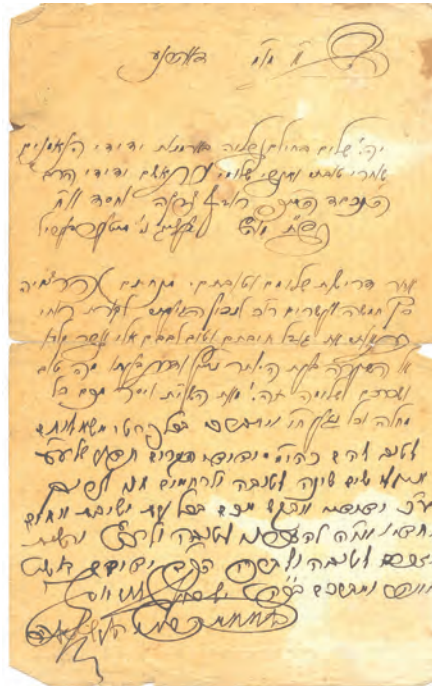
יהי' שלום בחילם ושלוה בארמנות ידידי הנאמנים שוחרי טובתי ואנשי שלומי ובראשם ידידי הרב הנכבד המופ' רודף צדקה וחסד וו"ח כש"ת מו"ה זעליג נ"י מוטערפעריל

אחר דרישת שלומם וטובתם, מנחתם הרצויה סך חמשה ועשרים רו"כ לנכון הגיעני לקורת רוחי בראותי את גודל חיבתם וטוב לבכם אלי אשר קלעו אל השערה בעת היותר נחוץ ודבר בעתו מה טוב ושכרם שלימה תהי' מאת השי"ת ויסר מכם כל מחלה וכל נגע ח"ו ויתברכו בכל פרטי משאלותם לטוב להם כהי"מ.

ידידי היקרים תדע שלע"ע אין לי שום שינ[וי] לטובה ולרחמים אני צריך, ע"כ ידידי אבקש מכם בכל עת ישיבת אחים יחדיו אי"ה להזכירני לטובה ולרפ"ש, והשי"ת יזכרם לטובה ולברכה.

הכ"ד ידיד דוש"ט באה"ר ומברכם בכה"י

ישראל שלום יוסף בלאאמוה"ר א"י העשל זלה"ה

קכו. מכתבי הרה"ק ה"ר ישראל דוב מווילעדניק

לפנינו 4 מכתבי קודש שכתב האדמו"ר מוהר"י מווילעדניק, אל הגאון החסיד מוה"ר אהרן ליפשיץ, ראב"ד ומו"ץ דק' בעליניץ⁶⁴, בשנת תר"ה ובשנים הסמוכות לה.

א

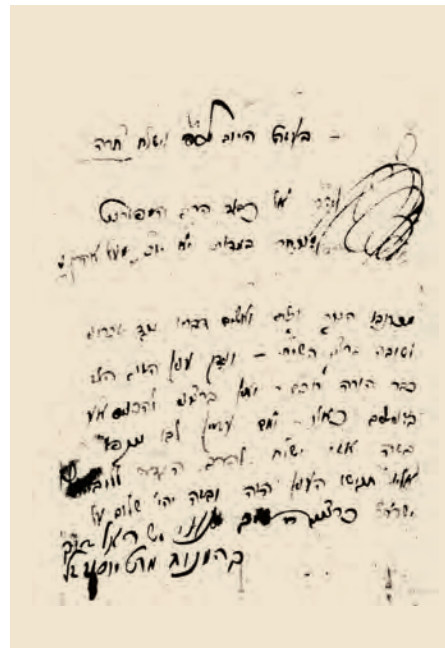
בעז"ה היום ג' פ' וישלח תר"ה

שו"ר⁶⁵ אל כבוד הרב המפורס' מוכתר במדות י"א וכו' מו"ה אהרן נ"י מכתבו היקר קבלתי, ואשים דבריו נגד זכרוני לטובה ברצון השי"ת. ונידון ענין הזוג הלז כבר הורה חכם, ואין ברצוני להכניס א"ע בענינים כאלו, ואם עדיין לבו נוקפו בזה אזי ישלח להרב הגדול לליבאוויץ⁶⁶ אליו תגישו הענין הזה, ובזה יהי' שלום על ישראל כרצונו הטוב.

מנאי ישראל דוב בהמנוח מ"ה יוסף ז"ל

על המעטפה:

לק' ביליניץ. ליד (?) הרב המפורסם מוכתר במדות י"א וכו' אהרן נ"י ליפשיץ, מק' וילעדניק

64 אודותיו ראה לעיל פרק לו.
65 שלום וישע רב.
66 כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק".

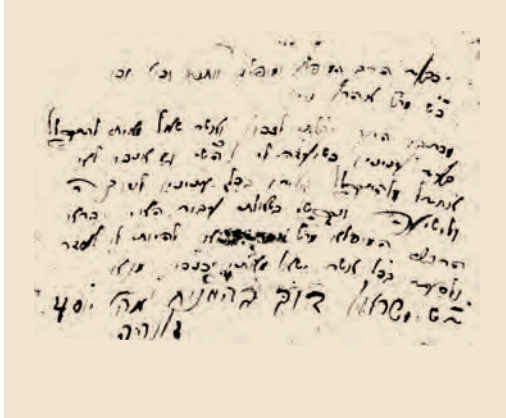
ב

יום ג' תרומה

כבוד הרב המופלא ומופלא וותיק וכו' וכו' כ"ש מ"ה אהרן נ"י
מכתבו היקר קיבלתי לנכון. ואשר שאל מאיתי להתפלל בעד
עניניו, כישעזור לי הש"י גם אנכי לא אחדל מלהתפלל בעדו
בכל עניניו לטובה ולישועה. ונפשי בשאלתי עבור האי גברא
הרבני המופלא מ"ה [...] להיות לו לעזר ולסעד בכל אשר
ישאל מאתו כנכון.

מנאי ד"ש

ישראל דוב בהמנוח מה' יוסף זללה"ה

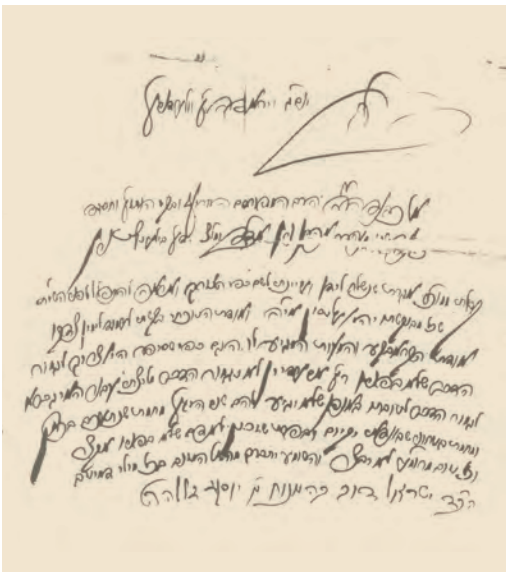
ג

ב"ה יום ג' וירא פה ק' וולעדניק

אל כבוד ה"ה הרב המפורסם החריף ובקי הותיק וחסיד [...]]
מוה"ר אהרן נ"י אב"ד ומו"צ דק' בילעניץ נ"י

קבלתי ממוכ"ז⁶⁷ אגרת שנשלח לידו, ועיינתי לשם כפי
הצורך, ואראה להתפלל לפני השי"ת שכל מבוקשתו יהי
על נכון אי"ה. ואודות הנוכחי, בקשתי לעמוד לימין צדקו
אודות הקראבקע⁶⁸ והמעות המגיע לו, הגם כפי שסיפר הי'
צריך לגמור הדבר שלא בפניו, רק אם עדיין לא נגמר הדבר
מליצתי עבור האי גברא לגמור הדבר לטובתו, באופן שלא
יגיע להם שום היוק מחמת שנתעכב בכאן. ומחמת בטחוני
שבוודאי יקיים, ובפרט שזכין לאדם שלא בפניו, אקצר, וכל
טוב מרומ"ע לא יבצר, והשומע יתברך מהאל הטוב בכל מילי
דמיטב

הכ"ד ישראל דוב בהמנוח מו' יוסף זללה"ה

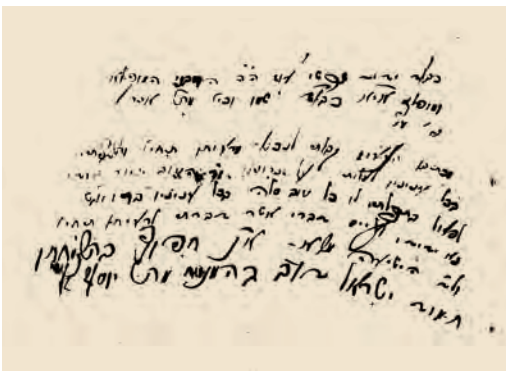
ד

כבוד ידיד נפשי עוז ה"ה הרבני המופלא ומופלא אי"א כבוד
שמו וכו' מה' אהרן נ"י מ"ץ

מכתבו הנעים קיבלתי לנכון מרעיתו תחי', והצצתי בכל עניניו
לעלות על זכרוני, וד' הטוב גמור בעדי לפעול בתפילתי לו
כל טוב סלה בכל עניניו ברו' וגש⁶⁹. נא ידידי לקיים דברי
אשר דיברתי לרעיתו תחי', ולד' הישועה.

מנאי א"נ חפץ בהצלחתו תמיד

ישראל דוב בהמנוח מה' יוסף ז"ל

על המעטפה:

לק' ביליניץ, כבוד הרב ה"ה הרבני המופלא ומופלא אי"א כ"ש מ"ה אהרן מ"ץ, מק' וועלדניק

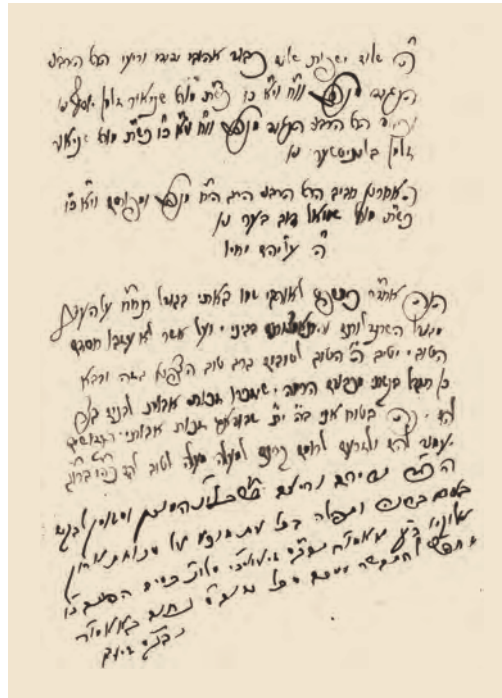
67 כמוביל כתב זה.

68 מס העיר.

69 ברוחניות וגשמיות.

קכה. מכתב רבי מנחם נחום באדמו"ר האמצעי

לפנינו מכתב שכתב הרה"ח רבי מנחם נחום באדמו"ר האמצעי, אל שלושה חסידים שתמכוהו אחר שקבע דירתו בניעזין, שבה מנוחת קודש אביו כ"ק אדמו"ר האמצעי. אודותיו מסופר בבית רבי ח"ב פ"א: "היה חסיד ועניו ושפל ברך מאד כו' אחר פטירת אביו רבינו קבע דירתו בניעזין והיה שם עד יום פטירתו, ומ[נחתו] [כבוד] לא רחוק ממקום מנוחת קדשו של מר אביו רבינו נ"ע". עיקרו של המכתב נכתב ע"י סופר, ורק השורות האחרונות והחתימה הן בכתב ידו של הרה"ח רבי מנחם נחום באדמו"ר האמצעי. חתימתו זו כבר נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ"ג. חמ"ו ע' קפט, מתוך תצלום שבארכיון הספרייה. וכאן נדפסה האגרת בשלימותה. [התצלום הנזכר הוכן כנראה ע"י כ"ק אדמו"ה, כדי לפרסמו בקובץ "התמים". אלא שלא אסתייע מילתא בהדפסת הגליון האחרון של קובץ "התמים", בעת פרוץ מלחמת העולם השנייה, ונשארו התצלומים בארכיונו הפרטי. כעבור שנים רבות מסרו לספרייה, וממנו נדפס בקובץ יגדיל תורה שם⁷⁰].

ה' שלום ישפות שלום
 כבוד אהובי ידידי וריעי ה"ה הרבני הנגיד מופל"ו ו"ח וי"א כו'
 כש"ת מו"ה שניאור זלמן יוסף נ"י
 וכבוד ה"ה הרבני הנגיד מופל"ו ו"ח וי"א כו' כש"ת מו"ה שניאור
 זלמן בליניטשער נ"י
 האחרון חביב ה"ה הרבני הרב הח' מופל"ו ומפורסם וי"א כו' כש"ת
 מו"ה שמואל דוב בער⁷¹ נ"י
 ה' עליהם יחיו
 הנה אחד"ש כמשפט לאהובי שמו, באתי בגודל תח"ח⁷² על העבר,
 מגודל השתדלותם והתאמצותם בגיני, ועל אשר לא עזבו חסדם
 הטוב, יטיב ה' הטוב לטובים ברב טוב הצפון בזה ובבא. כן תגדל
 בקשתי מכבודם הרמה שיזכרו זכות אבות לבניו בצר להם. כה
 בטוח אני בה' ית' שבודאי זכות אבותי הקדושים יעמוד להם
 ולזרעם לרומם קרנם למעלה מעלה לטוב להם כה"י ברו"ג⁷³.

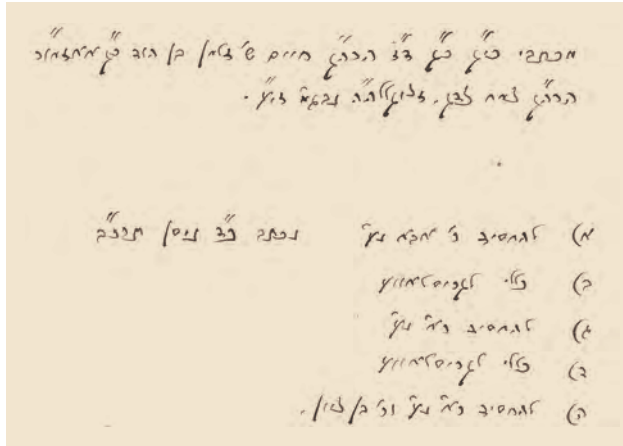
הכ"ד ידידים וריעים ד"ש בלו"נ⁷⁴, המוכן ומזומן לבקש בעדם ברכה
 ותפלה בכל עת מצוא על מנוחת ארון אלוקי' כ"ק אדמו"ר נבג"מ
 זי"ע ועכ"י מלו"נ⁷⁵ כמים הפנים כו', וחפץ להתבשר ממכם מכל טוב
 76^ס

נחום באדמו"ר נבג"מ זיע"א

קכט. מכתבי אדמו"ר מוהרחש"ז מלאדי

לפנינו שבעה מכתבים שלו, בהן פונה אל אנ"ש הנגידים לתמוך.
 המכתבים הם משנת תרכ"ב ואילך; היינו הן בתקופת כ"ק אביו אדמו"ר ה"צמח צדק"
 (בשנותיו האחרונות, בהן היה בחלישות גדולה), והן בתקופה שלאחריה.
 חמשת המכתבים הראשונים רשומים, ברשימת כתי"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

- 70 ראה גם לעיל פרק מט ופרק פה.
- 71 כנראה - מבאריסוב [הרשד"ם]. אודותיו ב"התמים" חוב' ה' ע' צט [רסב] ואילך.
- 72 תשואות חן חן.
- 73 כל הימים ברוחניות וגשמיות.
- 74 הלא כה דברי ... דורש שלומם בלב ונפש.
- 75 נשמתו בגני מרומים זכרונו יגן עלינו ועל כל ישראל מלב ונפש.
- 76 סלה.

מכתבי כי"ק כ"ק ד"ז הרה"ק⁷⁷ חיים שי' זלמן בן הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צמח צדק, זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

(א) להחסיד ר' אבא נ"ע⁷⁸ נכתב כ"ד ניסן תרכ"ב

(ב) כללי לקריסלאווע

(ג) להחסיד ר"א נ"ע

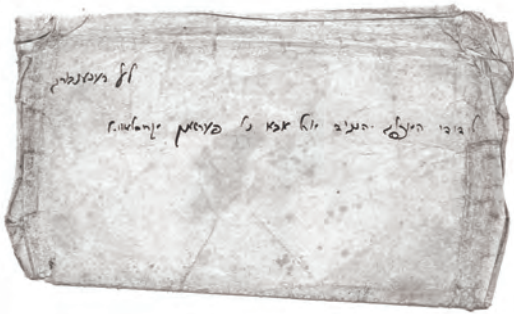
(ד) כללי לקריסלאווע

(ה) להחסיד ר"א נ"ע ור' בן ציון

ועוד שני מכתבים מהארכיון:

(ו) להחסיד ר' יעקב.

(ז) כללי⁷⁹.

א

לק' דענענבורג

לידידי המופלג הנגיד מו"ה אבא נ"י פערשאן מקריסלאווי

בעזר"ה יום ב' כ"ד ניסן, תברך

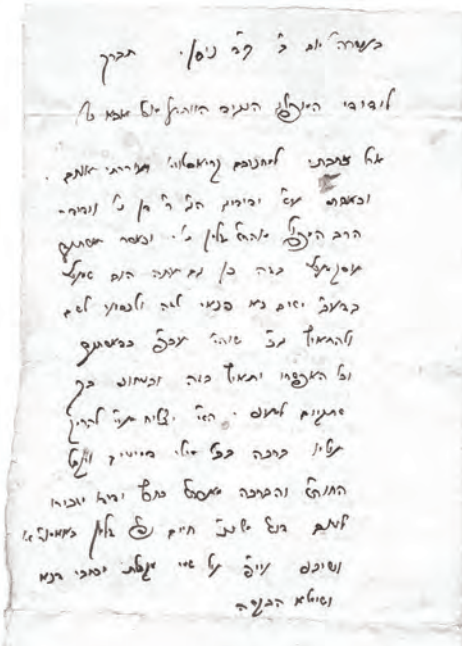
לידידי המופלג הנגיד הוותיק מו"ה אבא נ"י

אה', כתבתי למחניכם קראסלווי⁸⁰ ועוררתי אותם, וכתבתי ע"ש ידידינו הג' ר' דן נ"י, וידידי הרב המפוז' מוהרר"ש זלמן⁸¹ נ"י. וכאשר אשתקד עסק מעל' בזה, כן גם עתה היום שמעל' בדע"ב⁸², ישים נא פנאי לזה ולנסוע לשם⁸³ ולהתאמץ ג"כ שיהי' עכ"פ כדאשתקד, וכל האפשרי יתאמץ בזה, ובטחוני כך שתקיים למעני.

הש"י יצליח מע"י⁸⁴ להריק עליו ברכה בכל מילי דמיטיב, ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש כחפץ ידידו וזכירו לטוב דו"ש מלו"נ⁸⁵

חיים שי' זלמן באאמו"ר שי'

וישיבני עי"פ⁸⁶ על שמי מקבלת מכתבי דנא ושימלא הבקשה.

77 כתב-יד-קודש כבוד קדושת דודי זקני הרב הקדוש.

78 אודות החסיד ר' אבא פערסאן, ראה התמים ח"ח (ה [542]; [שיב] פט). ס' השיחות קיץ הש"ת ע' 23; 42. אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' ע"ש נ"י.

79 מזהתוכן נראה שנכתבה לערך בשנת תרכ"ט, כדלקמן בשוה"ג לאגרת זו.

80 האגרת הבאה דלקמן.

81 הרב שלמה זלמן ב"ר הלל פאפירין, מ"ץ דוועליז, ואח"כ בלעפליע, ואח"כ בקריסלאווע. אודותיו - בית רבי ח"ג פ"י. מפתחות לצמח צדק ע' קסט.

ראה אספקלריה 1244 ע' 12, שבשנת תרט"ז מכנים אותו "מוהר"ז מוועליז". וכן מונה בשו"ת צמח צדק (חיו"ד סי' קפא) באותו נושא של שנת תרט"ז "הרב ר"ז מוועליז". ואילו כאן בשנת תרכ"ב הוא כבר רב בקריסלאווע. נראה א"כ, שבין השנים תרט"ז-תרכ"ב, עבר מוועליז ללעפליע, ומלעפליע לקריסלאווע.

וראה גם קובץ יגדיל תורה נ"י. חמ"ג ע' שסד, שבשנת תרכ"ה חותם "שלמה זלמן בא"א מו"ה הלל זה"ה מ"ץ וד"ץ דק' קראסלאווא".

82 דענענבורג.

83 לקריסלאווע.

84 מעשה ידיו.

85 החיים והשלום והברכה מאדון השלום כו' דורש שלומו מלב ונפש.

86 על ידי פאצט (דואר).

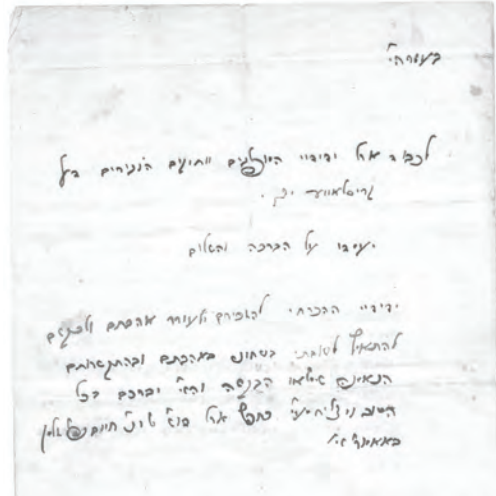
ב

בעזרה"י

לכבוד אה' ידידי המופלגים וותיקים הנגידיים דק' קריסלאווע יצ"ו
יעמדו על הברכה והשלום

ידידיי ההכרחי להזכירם ולעורר אהבתם ולבקשם להתאמץ לטובתי,
בטחוני באהבתם ובהתקשרותם הנאמנה שימלאו הבקשה, והש"י
יברכם בכל הטוב ויצליח מע"י⁸⁷ כחפץ אה' דו"ש מלו"נ

חיים ש' זלמן באאמו"ר שי

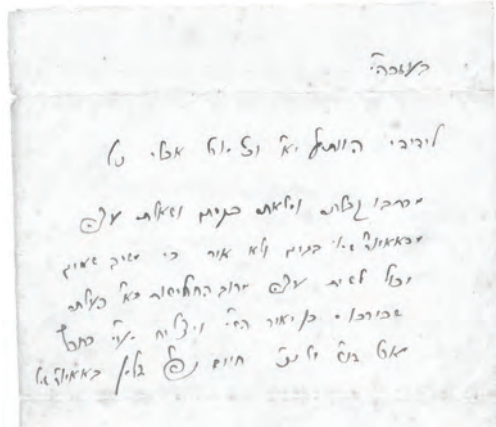
ג

בעזרה"י

לידידי הוותיק י"א וכו' מו"ה אבלי נ"י

מכתבו קבלתי ומלאתי בקשתו, ושאלתי עצה מכאאמו"ר⁸⁸ ש"י בגינו,
ולא אמר, כי משיב שאינו יכול לשית עצה מרוב החלישות, כ"א פעלתי
שברכיו, כן יאמר הש"י ויצליח מע"י⁸⁸ כחפץ אה' דו"ש מלו"נ

חיים ש' זלמן באאמו"ר שי

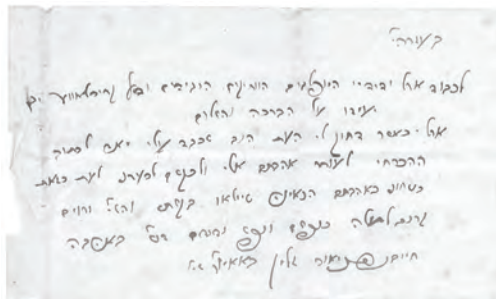
ד

בעזרה"י

לכבוד אה' ידידי המופלגים הוותיקים הנגידיים דק' קריסלאווע יצ"ו
יעמדו על הברכה והשלום

אה', כאשר דחוק לי העת, הגם שכבד עלי מאד לכתוב ההכרחי, לעורר
אהבתם אלי ולבקשם לסעדני לעת כזאת, בטחוני באהבתם הנאמנה
שימלאו בקשותי, והש"י ירומם קרנם למעלה, כנפשם ונפש ידידם
דו"ש באהבה

חיים שניאור זלמן באאמו"ר שי

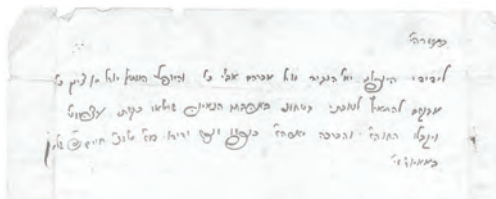
ה

בעזרה"י

לידידי המופלג י"א הנגיד מו"ה אברהם אבלי נ"י והמופל' הוותיק
מו"ה בן ציון נ"י

אבקשם להתאמץ לטובתי, בטחוני באהבתם הנאמנה שימלאו בקשתי
עצהו"ט, ויקבלו החוה"ש והברכה מאדה"ש כנפשו ונפש ידידו דו"ש
מלו"נ

חיים ש' זלמן באאמו"ר שי

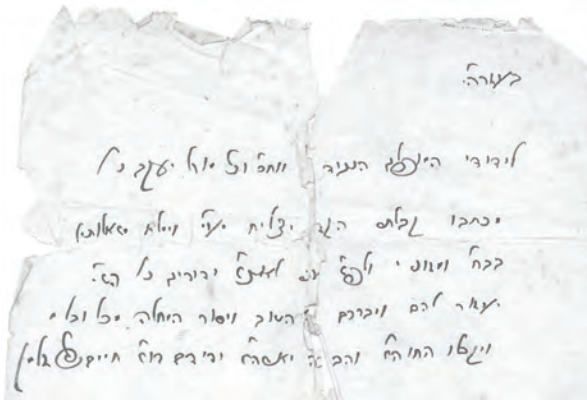

87 מעשה ידיהם.

88 כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", אשר בשנותיו האחרונות, מרוב חלישותו, היה נמנע מלהשיב לעצות, כמסופר

ב"בית רבי" ח"ג פ"ו: ולא הי' רוצה שיסעו אליו על יחידות, כי אמר עתה שרוי אני בלא עצה כו'.

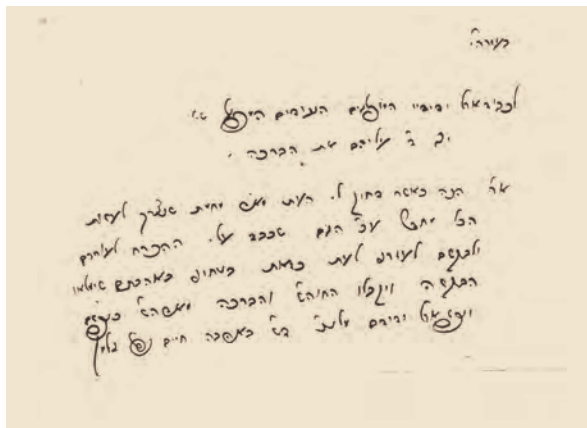
89 מעשה ידיו.

1
בעזרה"י

לידידי המופלג הנגיד ווח"ס וכו' מו"ה יעקב נ"י
מכתבו קבלתי הקד[ב"ה] יצליח מע"י⁹⁰ וימלא משאלותיו
בב"ח⁹¹ ומזוני, ולפ"ש⁹² [למ]עני לאנ"ש ידידינו נ"י, הש"י
יעזור להם ויברכם [בכל] הטוב ויסור המחלה מכל וכל.
ויקבלו החוה"ש והברכה מאדה"ש ידידם דו"ש

חיים ש' זלמן

2
בעזרה"י

לכבוד אה' ידידי המופלגים הנגידים המפו' שי', יצו ד'
עליהם את הברכה
אה', הנה כאשר דחיק לי העת מאד, מחמת שנצרך
לעשות הכל מחדש⁹³, ע"כ הגם שכבד עלי, ההכרח
לעוררם ולבקשם לעזרני לעת כזאת, בטחוני באהבתם
שימלאו הבקשה.
ויקבלו החוה"ש והברכה מאדה"ש כנפשם ונפש ידידם
מלו"נ ד"ש⁹⁴ באהבה

חיים ש' זלמן

קל. מכתב האדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש

לפנינו מכתב האדמו"ר מוה"ר נחום דובער מאוורוטש (באדמו"ר מוהריי"צ מאוורוטש
באדמו"ר הצמח צדק; וגיסו של אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע), אל החסיד הנגיד מוה"ר יעקב אייעראו,
בבקשה לעזור לאיש אחד שנלקח ממנו בנו יחידו.
תוכן הענין לא נתברר אל נכון, ע"י מי נלקח, ובמה יוכל לעזור הנגיד הנ"ל. ואולי קשור למה
שלקחוהו לעבודת הצבא הרוסי, ומבקשו להשתדל לשחררו בדרך לא דרך.

באגרות קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע נדפסו כמה מכתבים שכתב אל החסיד הנגיד מוה"ר יעקב
אייעראו שלפנינו. גם באגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ג, יש ארבעה מכתבים אליו -
מהשנים תרמ"ה-נא, ורשום שם שהוא גר בקאוועל ארעדייעה.

המכתב נכתב בתקופת נשיאות האדמו"ר מוהרנ"ד באוורוטש, היינו בין שנת תרל"ו (שבה
נסתלק אביו האדמו"ר מוהריי"צ מאוורוטש באדמו"ר הצמח צדק) - תרנ"ד (שבה נסתלק
האדמו"ר מוהרנ"ד באוורוטש).

בראש המכתב מופיע שמו בחותמת מוטבעת ברוסית "בערקע שניאורסאהן"⁹⁵.
מכתב נוסף שכתב האדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש, אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, נדפס

90 מעשה ידיו.
91 בבני חיי.
92 ולפרוש שלום.

93 נראה שהכוונה לשנת תרכ"ט, אחרי שהתיישב בלאדי. כמסופר בבית רבי ח"ג פ"ח: "אחר פטירת רבינו [הצמח
צדק] היה איזה שנים בליאווטש, ובערך שנת תרכ"ט קבע דירתו בלאדי, מקום מושב רבינו הגדול נ"ע".

94 החיים והשלום והברכה מאדון השלום.. מלב ונפש דורש שלום.

95 כן היה שמו הרשמי ברוסית. ראה גם לעיל פרק מט, שזה היה גם שמו הרשמי של כ"ק אדמו"ר האמצעי, ושל
כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שלום בערקע).

באגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' קנה בשוה"ג.

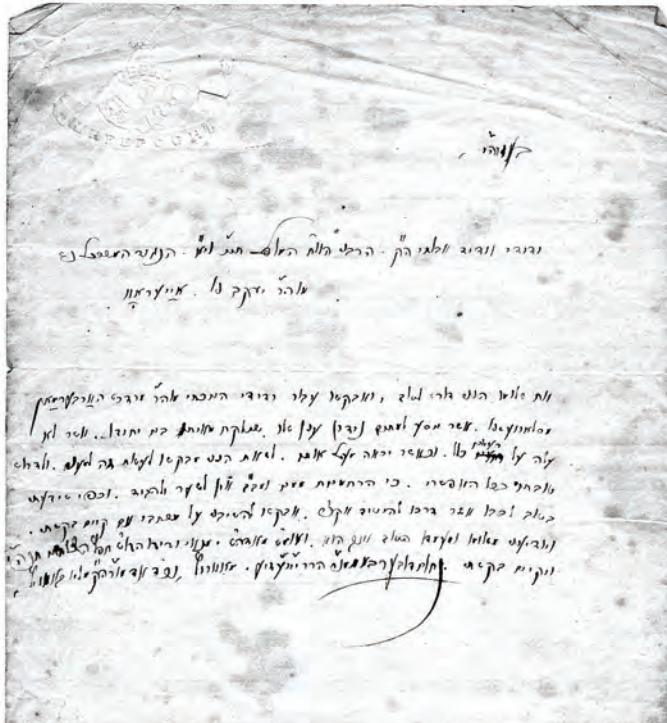
בעזה"י

ידידי וידיד אבותי הק' הרבני הו"ח המופל' חו"נ וי"א⁹⁶ הנגיד המשכיל כו' מוה"ר יעקב נ"י אייעראו

את שלומו הנני דורש לטוב, ואבקשו עבור ידידי הנוכחי מוה"ר מרדכי הארבערמאן מסלאוועשני, אשר נוסע למחנם נידון ענין שלו, שנלקח מאיתו בנו יחידו, אשר לא עלה על רעיונו כלל, וכאשר יראה מעל' אותו. לזאת הנני מבקשו לעשות זה למעני, ולדרוש טובתו בכל האפשרי, כי הרחמנות ממנו ומבנו אין לשער ולהגיד, וכפי שידעתי בטוב לבבו אשר דרכו להיטיב, אקצר.

אבקשו להשיבני על מכתבי אם קיים בקשתי, ויודיעני משלומי ומעמדו הטוב ואיך הוא, ואומ"ש מאדה"ש, מנאי ידידו הדו"ש חפץ הצלחתו תכה"י⁹⁷, ויקיים בקשתי

נחום דובער באאמו"ר הררי"י נ"ע זי"ע מאוורוק, נכד אדמו"ר הק' מליובאוויץ

96 הוותיק וחסיד המופלג חכם ונבון וירא אלקים.
97 ואומר שלום מאדון השלום ... הדורש שלומו ... תמיד כל הימים.

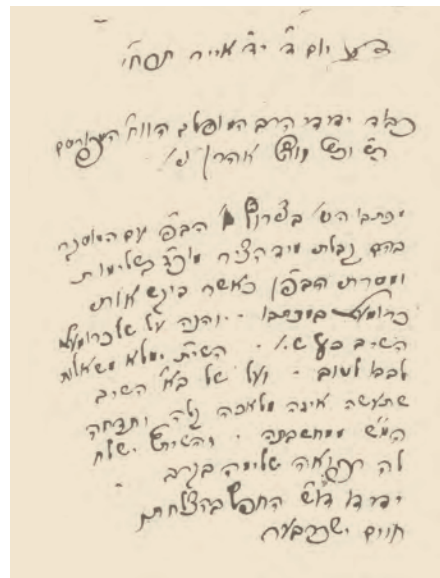
עצות וברכות

קלא. מענה אדמו"ר הצמח צדק, ע"י הגבאי ר' חיים בער

הנהגה זו, של מענות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" על ידי הגבאי, היתה בעיקר בשנותיו האחרונות, שעל תקופה זו מסופר בבית רבי ח"ג פ"ו "היו מגישים שאלותיהם בצעטליך ע"י המשרתים ועל ידם ה' משיב להם בקצרה בעל פה או בכתב".
לפנינו מענה שהשיב כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בעל פה, על ידי הגבאי ר' חיים בער. את המענה העתיק הגבאי ושלחו אל הנמוען.

בחבילה זו, שהמענה שלפנינו נמצא שם, נמצאים עוד כמה אגרות אל "הרב המופלג המפורסם מו"ה אהרן", ובכמה מהם מפורש שהיא אל מו"ה אהרן מבעליניץ, ונראה שגם השאר הן אליו. והכוונה היא אל מוה"ר אהרן ליפשיץ, מו"ץ דק' בעליניץ. ראה אודותיו לעיל פרק לו.
המענה השני הוא לשאלת "ב"א", שאולי היא בת אחיו ר' זאב וואלף (ליפשיץ) ממאהילוב, שנזכר לעיל פרק נג.

הגבאי נקרא בדרך כלל בשם ר' חיים בער (ראה אודותיו לקוטי דבורים ח"ג ע' 876). ומהחתימה כאן נראה ששמו המלא הוא חיים ישכר בער.

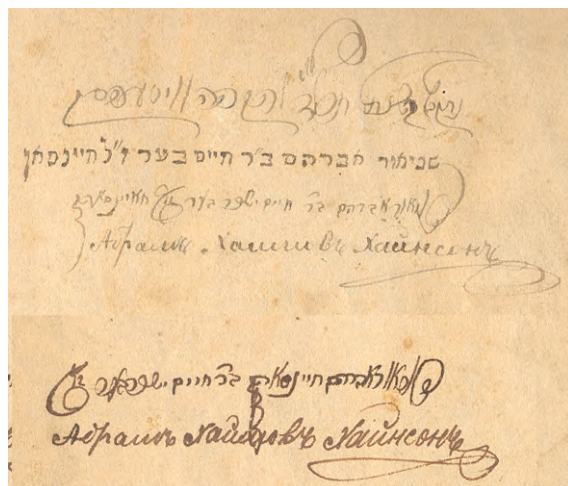

ב"ה יום ד' י"ד אייר תר"י

כבוד ידידי הרב המופלג הו"ח המפורסם כ"ש וכו' מו"ה אהרן נ"י מכתבו הט', בצירוף הב"פ, עם המוסגר בהם, קבלתי מיד הציר מוכ"ז בשלימות, ומסרתי הב"פן כאשר ביקש אותי כרומע"ל במכתבו.
והנה על של כרומע"ל השיב כ"ק שי', השי"ת ימלא משאלות לבבו לטוב.
ועל של ב"א? השיב, שתעשה איזה מלאכה קלה ותדחה המ"ש ממחשבתה. והשי"ת ישלח לה רפואה שלימה בקרב.
ידידו דו"ש החפץ בהצלחתו

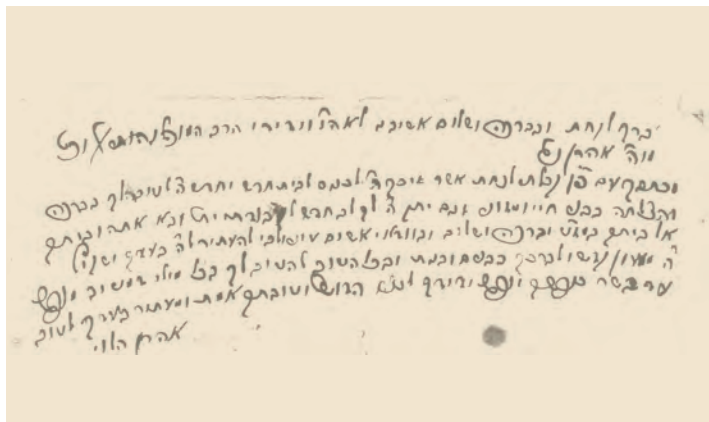
חיים ישכר בער

גם בנו ר' שניאור אברהם חיינסון, מוצאים אנו שחותם לפעמים 'ב"ר חיים בער', ולפעמים 'ב"ר חיים ישכר בער' (חתימות אלו הן בתכריך כתב-יד חסידות, שקיבץ בוויטבסק בשנת תרל"ד, ומספרו בספריה 485).

1 אולי הכוונה לב' הפ'נים דלקמן (אחת עברו ואחת עברו ב"א).
2 בת אחיו (או בת אחותו).

קלב. מכתב הרה"ק ר' אהרן הלוי הורביץ מסטאראשעלא

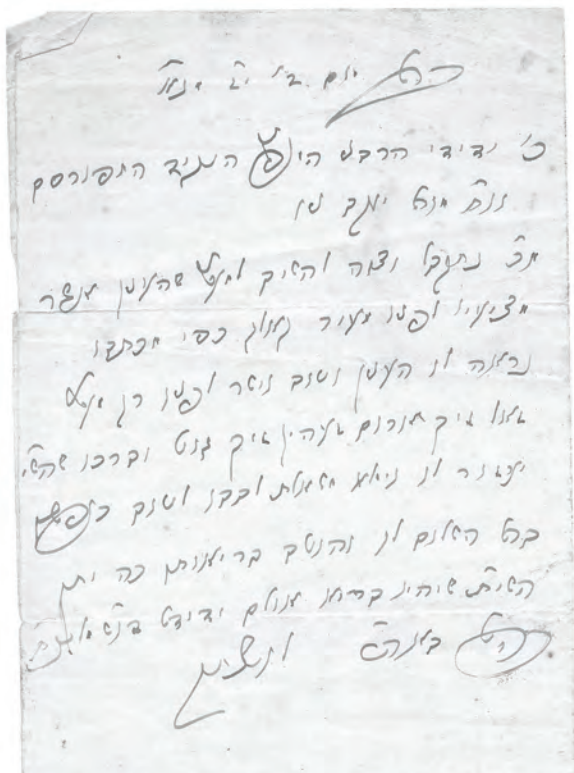
ברך לקחתי ובברכה ושלום אשיבנו
לאהו' וידידי הרב המופלג הותיק וכו' מו"ה אהרן נ"י

מכתבך עם פ"ן קיבלתי לנחת, אשר ברכך ה' לכנוס לבית חדש,
יחדש ה' לטובה לך בברכה והצלחה בבני חיי ומזוני, וגם יתן ה' לך
לב חדש לעבודתו ית', ובא אתה וביתך אל ביתך במז"ט וברכה
ושלום, ובוודאי אשים עיני וליבי להעתיך לה' בעדך, ישקיף ה'
ממרום קדשו לברכך בבנים ובנות ובכל הטוב להטיב לך בכל
מילי דמטיב מנפש עד בשר.

כנפשך ונפש ידיך לנצח הדו"ש וטובתך אמת ומעתיך בעדך
ל טוב

אהרן הלוי

קלג. מענה אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ע"י הגבאי ר' לוי יצחק אידלעוויץ

לפנינו מענה שהשיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ע"י מזכירו ר' לוי יצחק
אידלעוויץ, אל החסיד מוה"ר יעקב אייעראונו, על שאלת עצה.
מהסגנון נראה, שהוא מענה לשאלה בעניני שידוך לאחד מבניו.
עפ"י התאריך "יום ד' י"ז מנ"א", ועפ"י מה שכותב לו "הוטב בריאותו" של
כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, נראה שנכתבה בשנת תרל"ט.
שש אגרות שכתב אליו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע בעצמו, נדפסו באג"ק שלו
אגרות כז-לב.

מענות נוספים שהשיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, באמצעות מזכירו ר' לוי יצחק
הנ"ל, ראה לקמון פרק הבא, וש"נ.

ב"ה יום ד' י"ז מנ"א

כ' ידידי הרבני המופ' הנגיד המפורסם וו"ח מו"ה יעקב נ"י

מכ' נתקבל, וצוה להשיב למעל', שהענין אשר מציעי' לפניו מעיר קאלק, כפי
מכתבו, נראה לו הענין לטוב וישר לפניו, רק מעל' זאל זיך ארום זעהין זיך גוט',
וברכו שהש"י יעזור לו וימלא משאלת לבבו לטוב כנפשו.

ב"ה השלום לו והוטב בריאותו', כה יתן השי"ת שיהי' בריא אולם

ידידו דו"ש מלונ"ח כה"י באה"ר

לוי יצחק

3 ליפשיץ, מו"ץ דק' בעליניץ. ראה אודותיו לעיל פרק לו.

4 שיבדוק הפרטים בעצמו באופן יסודי.

5 של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

6 דורש שלומו מלב ונפש חפצה כל הימים באהבה רבה.

קלד. עצת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע להרשד"ם בעניני מסחר

לפנינו מענה שהשיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ע"י מזכירו ר' לוי יצחק אידלעוויץ, אל החסיד המפורסם ר' שמואל דובער מבאריסאוו (הרשד"מ), בימי החנוכה תרל"ג, אודות עניני מסחר בעיירה פלעשצעניץ.

מעבר לדף - מכתבו של הרשד"מ אל החסיד המפורסם ר' אברהם חיים ראזנבוים מפלעשצעניץ, בקשר לאותה עסקה. מכתבים נוספים מהרשד"מ ואליו - לעיל פרק יא, וש"נ. [בארכיון ר' אברהם חיים ראזנבוים נמצאים 23 מכתבים ממנו (רובם בעניני מסחר)].

מענות נוספים שהשיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, באמצעות מזכירו ר' לוי יצחק הנ"ל, ראה אג"ק שלו ע' כו; קג (ותצלום - שם ע' קלח). לעיל פרק הקודם.

ב"ה יום ד' ז"ח"

לידידי הרב המופל" מפורסם וו"ח י"א מו"ה שמואל דובער שי' תודות לאל בעד החיו"ש⁶ שוכן אתנו.

קבלתי מכ' מידידנו רז"ב שי', שאלתו, אם יסע לפלעשצעניץ, לפי דבריו שכ[תב] שיכול לקנות שם בעד סך מסויים סחורה טוב, ושום חשש לא יהי' מזולתם.

ע"כ להניח המכתב מהסוחר אצל מעל' ויסע לשם לקנות סחורה⁷.

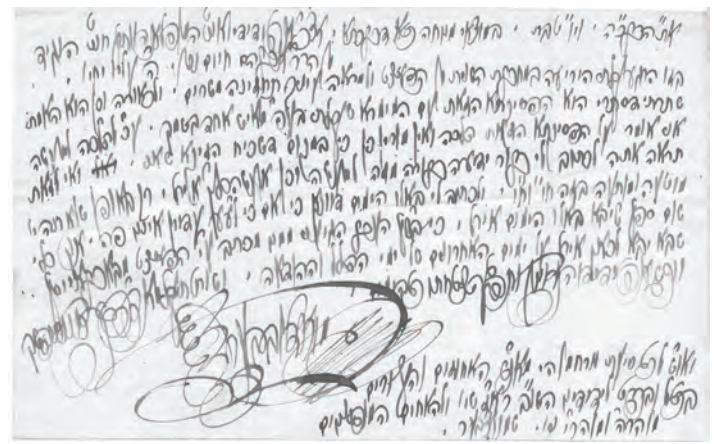
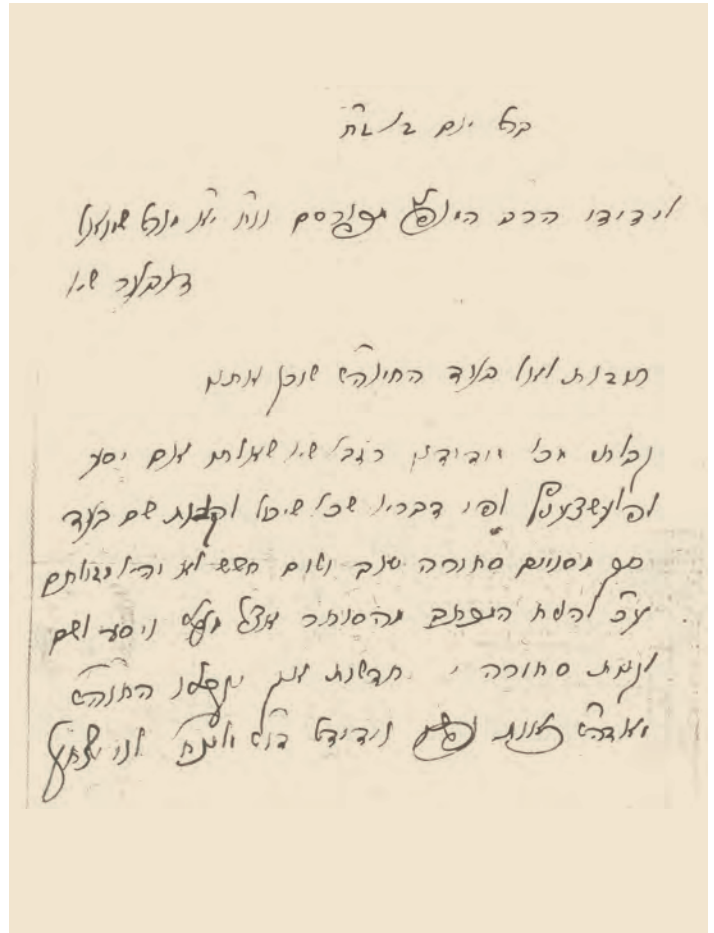
חדשות אין, יקבלו החוה"ש מאדה"ש כאות נפשו וידידי דו"ש מלונ"ח⁸

לוי יצחק

א"ת הברכ"ה¹⁴, וי"ו טבת, במוצאי מנוחה כסא דברכתא

אל כ' אה' ידידי או"נ המופלא הוותיק חו"נ הנגיד מוהר"ר אברהם חיים שי', ה' עליו יחי'

בזה הרגע קבלתי היריעה במחברת השנית¹² מן הפאצט, ולמראה עיניך תחזינה משרים. ולכאורה וכן הוא האמת שתרתי דסתר, הוא, הפסיקתא הזאת עם המימרא שקבלתי בע"פ מאיש אחד בשמך¹³. ע"כ להלכה למעשה אני אומר על הפסיקתא הזאת הלכה ואין מורין כן, כי במקום דשכיח הזיקא שאני. ואי לזאת תראה אתה לכתוב לי ברור ידיעה ברורה מזה למעשה, וכן אעשה כל"נ אי"ה. רק באופן שלא תהי' מוטעה ומותעה בזה ח"ו וח"ו, ולכתוב לי באלו הימים דווקא, כי אם כי לע"ע עדיין איננו פה, אך בלי שום ספק שיבא באלו הימים אי"ה, כי בש"ק העבר הגיעני ממנו מכתב ע"י הפאצט מבאבראייסק, שבא יבא

7 זאת חנוכה [תרל"ג].

8 החיים ושלום.

9 רז"ב, שקיבל מכתב הצעת המסחר מהסוחר בפלעשצעניץ, יניח מכתב זה אצל הרשד"מ מבאריסאוו, ויסע לפלעשצעניץ לקנות הסחורה.

10 החיים והשלום מאדון השלום ... דורש שלומו מלב נפש חפצה.

11 תרל"ג.

12 האגרת הקודמת - שמעבר לדף.

13 ישש חשש היזק בעסק זה.

לכאן אי"ה על ימים האחרונים של ימי ההלל וההודאה¹⁴.

ושו"ח תקבל מאדה"ש¹⁵ כאוות נפשך ונפש אה' ידידו הנאמן וחפץ הצלחתו כל הימים

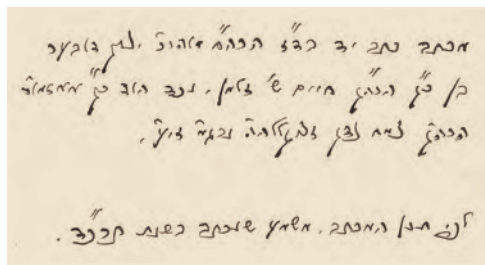
שמואל דוב בער

ואו"ש¹⁶ לכל סיעת מרחמוהי מאנ"ש האחוזים והקשורים בכלל ובפרט לידידינו השו"ב רא"ז¹⁷ שי' ולהאחים המופלגים מוהר"ה ומוהר"ה¹⁸ נ"י

שמואל בער

קלה. מכתב אדמו"ר מוהרי"ד מלאדי

לפנינו מכתב האדמו"ר מוהרי"ד מלאדי, בעל סידור מהרי"ד (באדמו"ר מוהרחש"ז מלאדי, באדמו"ר הצמח צדק), אל החסיד המפורסם מוה"ר אברהם אבלי פרסון. במכתב מתעניין ומייעץ למוהרא"א בענין עסקיו, וגם מבקש ממנו עזר לתמיכה. כמו"כ מספר לו אודות מצב כ"ק זקנו אדמו"ר הצמח צדק, וכ"ק אביו אדמו"ר מוהרחש"ז (מלאדי). מצורף למכתב הזה, ניתן כאן תיאורו - בכת"ק כ"ק אדמו"ר מוהרי"ד נ"ע, שאף מתארך אותו בשנת תרכ"ד¹⁹:

מכתב כתב יד בד"ז הרה"ח מוהר"ר יצחק דובער בן כ"ק הרה"ק חיים ש' זלמן, נכד הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צמח צדק צוקללה"ה נבג"מ ז"ע. לפי תכן המכתב, משמע שנכתב בשנת תרכ"ד.

בעה"י יו' ה' י"ב כסלו

חו"ש לאהו' ידיד"נ המופלג הו"ח נגיד חו"ש²⁰ כו' מו"ה אברהם אבלי שי'

אחד"ש²¹ הטוב. מכתבו עיי"פ²² קבלתי לרוב נחת מבשורת שלומו הטוב, אך לא לנחת ממה שלא הרויח עדיין סך נכון כדבעי, אך יהי' בטחונו חזק בהש"י שיהי' הכל על נכון במשך זמן, ויהי' דעתו מעורב עם הבריות לבקש קאמיסי²³, כי זהו לכל הדיעות שמחוייב אדם לבקש סיבה כו', והש"י יהי' בעזרו ויצליח במעשי'.

בחה"ס העבר הי' אצלינו ממחנס²⁴ הג' מו' משה שי' עם בנו יחידו, והסכימו לו בפה שיעשה עסק החנות (משנט) עבור בנו שי', ובקשתי אתם שיתנו קאמיסי' לידידי שי', כן להבא כאשר יהי' באפשרי אדרוש טובתו אי"ה כבקשתו.

מכתבו לכאה"ר²⁵ שי' מסרתי תומ"י, ות"ל אשר הוא בשלימות החוה"ש²⁶ כמקדם, כה יהי' חסדי הש"י אתנו נצח.

עתה באתי לעוררו ולבקשו שידרוש טובתי בשם כי עתה עת הכושר כו', ולרוב בטחוני בידידי אקצר.

14 ימי החנוכה, וכיון שעד עתה (ו' טבת) עדיין לא הגיע, בודאי יבוא לכאן באלו הימים.

15 ושלוש וחיים תקבל מאדון השלום.

16 ואומר שלום.

17 ר' אהרן זאב. ראה כפ"ח גליון 100 ע' 69.

18 המשפיע המפורסם ר' הענדל, ואחיו החסיד ר' יוסף, קוגל. שלשתם (יחד עם החסיד מוהרא"ח ראזנבוים) גרו בעיירה פלעשצניץ.

19 תאריך המכתב הוא "יום ה' י"ב כסלו", המתאים לשנים תר"כ; תרכ"ג וראה בסוף המכתב, שנכתב בשעה שאדמו"ר הצמח צדק הי' חוזר דא"ח ומקבל ליחידות בסדר הרגיל.

20 חיים ושלוש לאהובי ידיד נפשי המופלג הוה"ק וחסידי נגיד חכם ונבון.

21 אחרי דרישת שלומו.

22 על ידי פאצט (דואר).

23 סרסרות.

24 ראה לעיל סי' קכט במכתב הראשון, שבשנת תבר"ך עבר מקריסלאווע לדענענבורג.

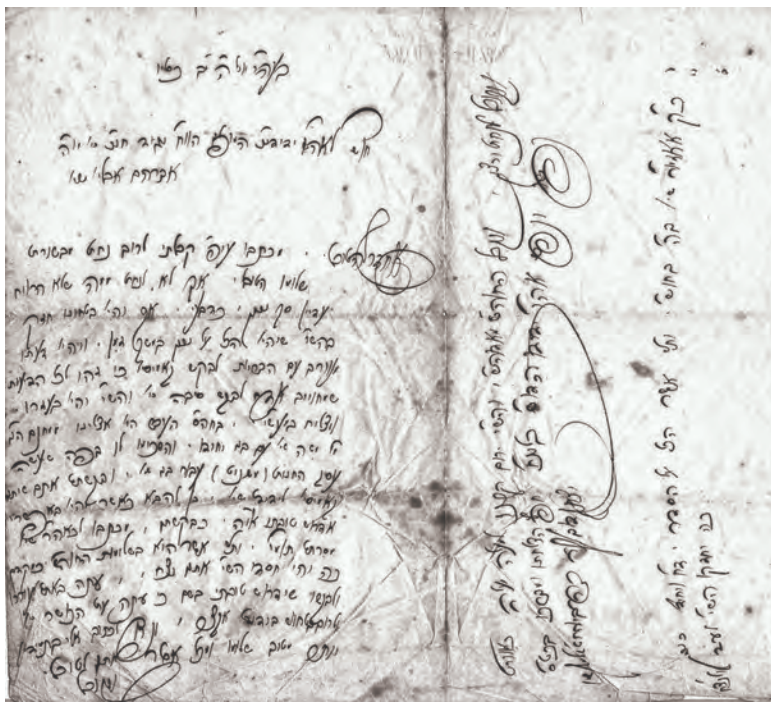
25 לכבוד אביו הרב (מוהרש"ז, באדמו"ר הצמח צדק).

26 החיים והשלום.

ונא לכתוב אלי בתמידין יותר מטוב שלומו ומכל אשר אתו לטוב, ויקובל לנחת ורצון, ויקבל החוה"ש מאדה"ש²⁷, והש"י ירום קרנו למעלה מעלה כאוות נפשו ונפש אהו' ידידו הדו"ש בלונ"ח²⁸ חפץ הצלחתו ומברכו בכט"ס²⁹

יצחק דובער בהרב מוהח"ש זלמן שי

כ"ק אאזמו"ר³⁰ שי' ב"ה בחו"ש³¹, ות"ל אשר הכל על הסדר ד"ח ויחיד³² כנכון, כה יחזקו הש"י לעד ולנצח.

27 החיים והשלום מאדון השלום.

28 הדורש שלומו בלב ונפש חפצה.

29 בכל טוב סלה.

30 אדמו"ר הצמח צדק.

31 בחיים ושלום.

32 [אמירת דרוש] דא"ח, ו[קבלת אנשים ל]יחידות. וראה בית רבי ח"ג פ"ו: נחלה מאד בחדש כסלו דשנת תר"ד והי' חולה יותר משהשנים רצופים עד פטירתו ... ומעט מזעיר היו שהי' מכניסם לחדרו על יחידות ... הד"ח שהי' אומר בשנים אלו הי' קשה לשמוע ולהבין מחמת חלישותו.

עניני קהלות ובית הכנסת

קלו. פנקס קהלת הראדישיץ

בתקופה הקדומה, לפני כמאה שנים ויותר, בכל קהלה היה קבוע פנקס, בו היו נרשמים כל מאורעות הקהלה, הסכמות ותקנות הקהלה, בחירת אלופי ומנהיגי הקהלה וכיוצא בזה.¹
פנקס כזה התקיים בעיר הראדישיץ, ונעשו בו רישומים – לפחות בין השנים תקל"ג² – תקפ"א.

אחד מרבני ליובאוויטש בתקופת אדמו"ר ה"צמח צדק" היה הגאון החסיד הרב ישכר בער הלוי הורביץ. הוא היה גם אספן של כל מיני מסמכים הלכתיים חשובים, שאותם רגיל היה לכתוב ב"ביכלאך", יחד עם תשובות וחידושים שהעתיק או שהוא רשם בעצמו (ראה לעיל פרק לג).
באחד מ"ביכלאך" אלו (כת"י 1027 קנח, א) העתיק את הקטעים המעניינים שבפנקס קהלת הראדישיץ.

הוא בחר מתוך הפנקס את שמונת הקטעים שלפנינו שעליהם חתמו רבנים חשובים ומפורסמים, והם:

(א) אישור מינוי אלופי מנהיגים (ז' טובי העיר) לקהלת הראדישיץ, ביום י"ב מנחם אב תקל"ג.
החותם הוא הרה"ק רבי אברהם מקאליסק, תלמיד הרב המגיד.

(ב) אישור רשימת "הערכה" לתושבי הראדישיץ (כמה יתחייב כל אחד ליתן – לכל אלף רובל של הוצאות הקהלה), ביום אדר"ח מר חשון תקמ"ח. החותם הוא הרה"ק רבי ישכר בער מליובאוויטש³.

(ג) פשר והסכם לקהלת הראדישיץ, ביום כ"ה טבת תקנ"ו, בהוראת כ"ק אדמו"ר הזקן, וחתם במקומו ועפ"י פקודתו – אחיו הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש, מחבר ספר שארית יהודה.

(ד) פשר בעניני תשלומי הוצאות חכירה של הקהלה, בין תושבי העיר לבין תושבי הישובים הסמוכים⁴, ביום ד' ניסן תקע"ז. החותם הוא הגאון החסיד מוה"ר אברהם מקאליסק⁵.

(ה) עוד פשר בין קהלת הראדישיץ לבין תושבי הישובים הסמוכים, ביום ח' ניסן תקע"ח. החותם הוא הגאון החסיד מוה"ר אברהם מקאליסק הנ"ל.

(ו) עוד פשר בין קהלת הראדישיץ לבין תושבי הישובים הסמוכים, הן אלו שרשומים בקהלת הראדישיץ והן אלו שאינם רשומים בה, באור ליום יב כסלו תקע"ט. החותם הוא הרה"ק מהרי"ל הנ"ל.

(ז) אישור רשימת "הערכה" של תושבי הראדישיץ (כמה יתחייב כל אחד ליתן – לכל אלף רובל של הוצאות הקהלה), ביום ג' טבת תקפ"א. החותם הוא הרה"ק מהרי"ל הנ"ל.

(ח) אישור וקביעה, שתושבי הישובים הסמוכים להראדישיץ שאינם רשומים בקהלה

1 לפעמים היו נקבעים פנקסים מיוחדים לחברות שנסודו בתוך הקהלה. קטעים מפנקס "חברה ש"ס" שבניקולוב – לקמן פרק קלח. קטעים מפנקס "חברת מלביש ערומים" שבלובאוויטש – לקמן פרק קלט. קטעים מפנקס "חברה קדישא" שבלאזניא – לעיל פרק א.

2 אפשר קשור הדבר לחלוקת פולין, בשנה הקודמת תקל"ב, שאז עברו כמחצית מקהלות פולין למומשל הצארים ברוסיה, וזה הביא לגיבוש סדר הקהלות בעיירות אלו.

3 עמיתו ורעו של רבנו הזקן. אודותיו – בית רבי סב, ב.
4 לפי חק היהודים, חובת הקהל היא, לאסוף מסי הממשלה מאת תושבי העיר, וגם מהישובים הסמוכים. והדיינים כאן הם, אודות הישובים הסמוכים לעיר ואינם רשומים בקהל זה. וכן בסוגי מסי הקהל שהם לצורך העיר ולא לצורך הישובים.

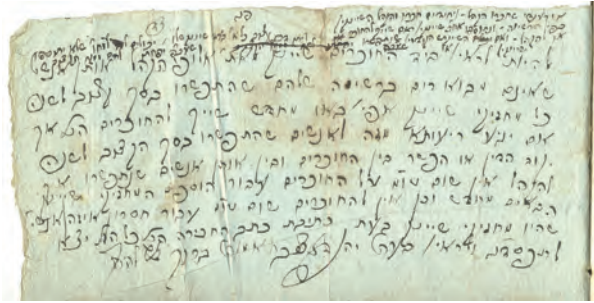
5 אודותיו כותב בבית רבי (עה, ב): הרה"ג מקאליסק הר"ר אברהם זלה"ה הי' גאון גדול מאד, והי' אצל רבינו [אדמו"ר הזקן], והעיקר הי' תלמידו בנגלה. אחר פטירת רבינו הי' גם אצל בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע, והוא הי' עמיתו ורעו של הגאון החסיד ר"נ מדובראוונא זצלה"ה, והי' לו מו"מ עמו בשו"ת, וכמה פעמים הי' בא אליו להשתעשע עמו בתורה כו'.
בנוסף לשני אלו:

הרה"ק רבי אברהם ב"ר אלכסנדר מקאליסק.
הגאון החסיד מוה"ר אברהם בהרב צבי הירש מקאליסק.

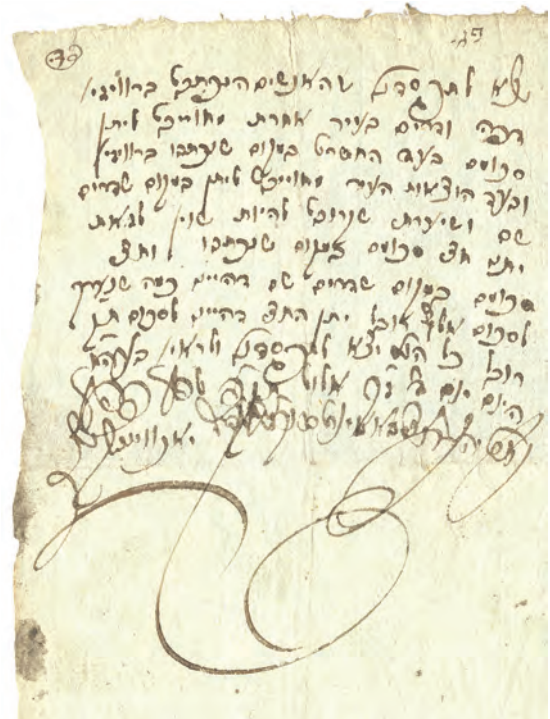
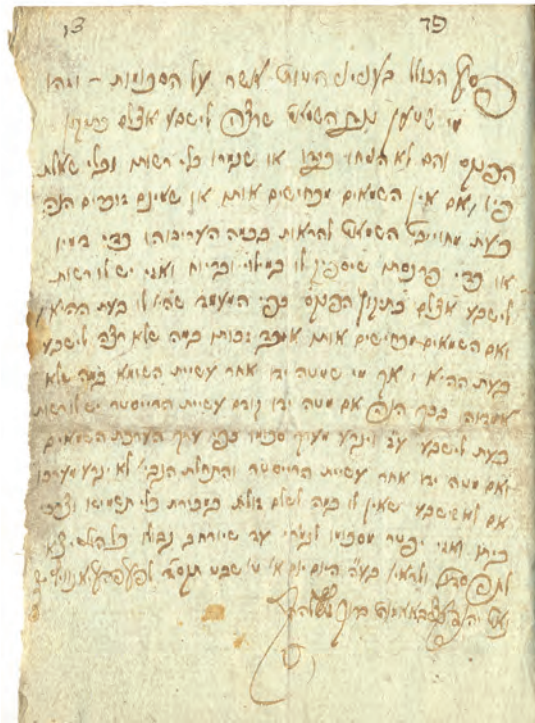
ידוע לנו אודות עוד שנים מגדולי החסידים ששמום אברהם ושימשו ברבנות קאליסק:
הגאון החסיד מוה"ר אברהם ב"ר גרשון הלוי אשכנזי מקאליסק (ראה קובץ יגדיל תורה נג. חוב' ע' ע' קעג. לקמן פרק קמה).

הגאון החסיד מוה"ר אברהם ב"ר משה יצחק סג"ל מ"ץ קאלישק (ראה קובץ יגדיל תורה נג. חוב' יד' ע' פד-ז, וחוב' מו' ע' קנג-קסז).

בהראדישן, פטורים מלהשתתף בהוצאות נתינת מזונות לאנשי חיל. החותם הוא הגאון החסיד הרב שמעון מ"ץ דלאזניא.⁶

כפי שהרה"ק מהרי"ל תיקן ופישה, בקשר לתשלומי הקהלה בהראדישן, כעין זה תיקן ופישר הרה"ק מהרי"ל גם בעיר רבנותו יאנאוויטש. שלושה מכתבי פשר אלו (של עירו יאנאוויטש) בגוף כתב ידו הקדושה, השיג מוה"ר ישכר בער הנ"ל, וכרך אותם באחד מכרכי כתי-היד שלו (כת"י 232 צד-ו), ונדפסו משם בהוספות לספרו שארית יהודה (מילואים סי' מה-ז). תצלום כתי-פשר אלו, מתפרסמים גם הם בזה.

בנוסף לכל הנ"ל, מועתק בכת"י הנ"ל (1027 קנה, ב), "פשר הקרוב לדין תורה" בנושא דומה בעיירה רודניא, מיום ד' ה' אייר תקצזי"ן. העתק זה מלא תיקוני לשון ותוכן על הגליון, בכתב ידו של בעל הבוך מוה"ר ישכר בער מ"ץ דליובאוויטש, ובסופו לא הועתק שם הרב הפוסק והמפשה. כל זה מורה לכאורה, שהרב הפוסק והמפשה הוא מוה"ר ישכר בער הנ"ל בעצמו (שהיה באותה שעה מ"ץ בליובאוויטש - הסמוכה לרודניא), ואשר זו היא טיטה שרשם לעצמו, על מנת שיעתיקנה אח"כ ויחתום עליה וימסרנה לידי ועד הקהל ברודניא. למען השלימות מועתקת בזה גם פשרה זו.

6 ראה אודותיו - מפתחות לצמח צדק ע' קע (בזמן שה' רבנו הזקן בלאזניא היה הר"ש עוזר להרב אליעזר מ"ץ, ועל ידו היה שואל אצל רבנו הזקן. אח"כ נתמנה הוא להיות המ"ץ. התכתב בהלכה עם כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, וה' מביא משמועות רבנו הזקן).

העתק מפינקס דק' הראדישץ

היום יום א' י"ב מנחם אב תקל"ג לפ"ק, נעשו למז"ט אלופי מנהיגי שעפ"י⁷ יצאו כל הצטרכו' הקהלה לכל דבר קטן או גדול, וכן לדיני קנסות כד"ת⁸ בכל ת"י⁹, ובימיהם ובימינו נזכה לביאת משיח צדקנו שינהיג לכל ישראל ולהדריכם בדרך אמת וביראת ה' כל הימים.

האלופי מנהיגי המה כו'¹⁰

נא' אברהם בלא"א מוהר"ר אלכסנדר כץ זצלה"ה

היום דלמטה נעשה למז"ט עריכת שמאות¹¹ כנהוג בכל ת"י¹², איש ואיש אשר ברכו ה'¹³.

כל הנ"ל נעשה עפ"י הערכות שמאות, יום ועש"ק אדר"ח מ"ח תקמ"ח לפ"ק

נא' ישכר בער במהר"ש סג"ל זללה"ה

כ"ז עשינו עפ"י ראות עינינו עפ"י אומד דעתינו באמת וישר בלי שום הטיי" ח"ו מאהבה ושנאה ח"ו, ולראי'...¹⁴

כל הנ"ל נעשה עפ"י ד"ע¹⁵ וע"פ פשו, כפי אשר הורני אדמו"ר אחי הרב שי"י¹⁶, במוסכם כל הקהל דק' הראדישץ, ולהיות לאות ולראי' באעה"ח¹⁷ בפקודתו¹⁸.

נא' יהודא ליבא"א¹⁹ מו"ה ברוך זללה"ה אחי הרב שי

כ"ה טבת תקנ"ו לפ"ק

לזכות להישובים שאינם מרוויזי²⁰ דמחנינו ל"פ²¹ ממחצית דמי החכירה דמ"ץ שנותנים לשנה מערכי סכמותי, או שיתנו רק חצי סכום.

ד' ניסן תקע"ז

אברהם בלא"א מוהר"צ ה יצ"ו

... הג' ר"ח וא' מהם מהישובים²², ואין בני העיר רשאים לעשות שום גביי' והוצאה בלתי אם יתוועדו עמהם א' מהישובי, והוצאות ומתנות להשרי' שיהי' להמנהיגי, מחוייבי' לשלוח

7 שעל פיהם.

8 כדין תורה. ראה שוע"ר הל' נזקי גו"נ סט"ו (שבעת טובי העיר יש להם רשות לדון דיני קנסות), וש"נ.

9 תפוצות ישראל.

10 שמותיהם לא הועתקו מתוך פנקס הראדישץ.

11 הערה כמה יתחייב כל אחד ליתן (לפי אחוזים, לכל סכום של הוצאות הקהלה).

12 תפוצות ישראל.

13 עפ"י ראה טז, יז. והיינו שהערכת כל אחד מתושבי הראדישץ היא לפי ממונו, כמבואר בשוע"ר הל' ת"ת פ"א ה"ג, וש"נ.

14 קטע זה הוא לכאורה ענין בפני עצמו, שאינו קשור לפשר שלאחריו. ואולי קשור להערכה, שלא יחשדו את השמאים, שהוסיפו בהערכה של אחד והפחיתו בהערכה של שני, מחמת אהבה או שנאה.

15 על פי הדין. והיינו שהוא פשר הקרוב לדין.

16 כ"ק אדמו"ר הזקן.

17 באתי על החתום.

18 לכאורה הכוונה היא, שהפשרה היא ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר הזקן, וציוה לאחיו מהרי"ל לחתום עליו במקומו.

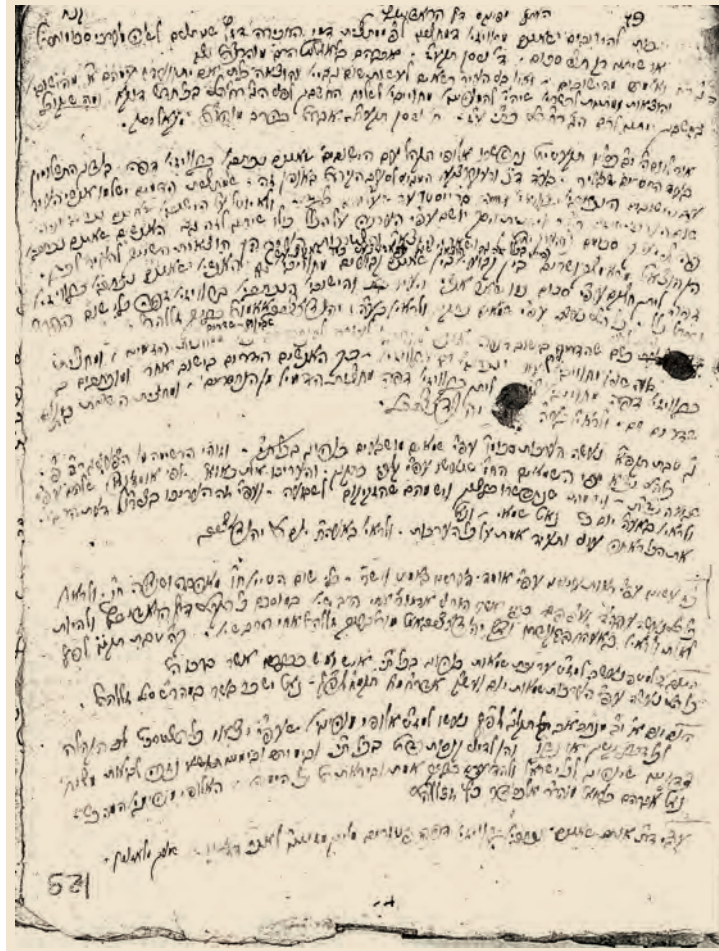
19 האות ב' היא מלעיל ומלרע (כאילו נכתב: ליב בא"א).

20 "ביקורת" (ספר חשבון), כלומר - הישובים הסמוכים להראדישץ, שאינם קהלה בפני עצמם ואינם רשומים ברוויזי' של קהלת הראדישץ (לענין מסים, שנגבים ע"י הקהל).

21 לא פחות.

22 נראה שההתחלה חסרה, והוא כתב פשר בין תושבי הראדישץ לבין תושבי הישובים הסמוכים להראדישץ (שגם הם מושתתפים בהוצאות הקהלה בהראדישץ - כנ"ל בסי' הקודם), ולכן אין רשות לקהלת הראדישץ

לעשות גביות והוצאות - כי אם בשיתוף א' מהישובים, והג' [הגביה, או הגאון] ר"ח.

החשבון לפני הג' ר"ח הנ"ל בכל חדש דוקא, ומה שיקובל בחשבון יתנו להם הג' ר"ח הנ"ל כת"ע²³.

ח' ניסן תקע"ח

אברה ב'הרב מוהצ"ה מקאליסק

אור ליום ה' י"ב כסליו תקעט"ת, נתפשרו אלופי הקהל עם הישובים שאינם נכתבי ברוויזי' דפה²⁴, בנדון התשלומין בעד החסרים שבעיר בעד ד"נ ורערוצקא המגיע לסקר הקיר"ה, באופן זה, שמחצית הדמים ישלמו אנשי העיר עם הישובים הנכתבים ברוויזי' דפה ברייסטרעש²⁵ שעליהם בלבד, ולא יוטל על הישובים שאינם נכתבים פה שום הערכת סכום כלל, ומחצית הסך יושם עפ"י הערכה על הכלל כולו, שיתנו לזה גם האנשים שאינם נכתבים פה לפי ערך סכומם²⁶ (והערך ית"ל²⁷). ושאר הוצאות והצטרכות הערך, הן הוצאות השייך להעיר לבד, הן הוצאות משא מלך ושרים (היינו בכלל זה גם הוצאות שעל פאדעגעש כמו זאקווייעש), בין קבועי בין שאינם קבועים²⁸, מחוייבים גם האנשים שאינם נכתבי ברוויזי' דפה ליתן חלקם עפ"י סכום, כמו שאר אנשי העיר והישובי הנכתבי ברוויזי' דפה, בלי שום הפרש והבדל כלל.

כל הנ"ל נעשה עפ"י שמאים כתקון, ולראיה בע"ה²⁹

יהודא ליבאאמו"ה³⁰ ברוך זללה"ה

וזאת לדעת, כשם שהדרים בישוב דפה³¹ אינם מחוייבי לעזור להנחסרים שבמקום שדרים כ"א ממחצית הדמים, ומחצית השני מחוייבים ליתן לעיר שנכתבי שם ברוויזי', כך האנשים הדרים בישוב אחר ומוכתבים ברוויזי' דפה מחוייבי ליתן ברוויזי' דפה מחצית הדמי' מן הנחסרים ומחצית השנית במקום שדרים שם.

ולראי' בע"ה

יהודה ליב הנ"ל

ג' טבת תקפ"א נעשה הערכות סכומי עפ"י שמאים מושבעים כנהוג בכל ת"י³², וזוהי הרשימה מן ה"פעניג ר"פ פ', כל הנ"ל יצא מפי השמאים הח"מ שנעשו על פי קלפי כתקון, והעריכו את כאו"א לפי אומדנא שלהם עפ"י שבועה כד"ת, ויש מהם שנתפשרו ברצון ויש מהם שהזקיקום לשבועה³³ ועפ"י זה העריכו בצרוף דעת הרבה.

23 לפני שיוציאו מנהיגי הקהלה את המתנות (שיוחד) לשרים, צריך הג' ר"ח לאשר את החשבון ולשלוח (אל המנהיגים) כתב-יד על זה.
24 אולי הכוונה, כיון שהישובים הקטנים אלו הם סמוכים לעיר הראדישן, יש גם עליהם החובה להשתתף עם אנשי הראדישן בהוצאות אלו (שהם גם לצורך הישובים האלו) - אף שאינם רשומים בקהלה זו.
25 ברשימות. וכאן הכוונה כנראה - תקציב הוצאות קופת הקהל.
26 כלומר שכל סכום של הוצאות הקהלה הנ"ל, חצי ממנו יתחלק בין תושבי הראדישן והישובים הרשומים - שישלמו כל אחד לפי ערכו, וחצי השני יתחלק בין תושבי הראדישן והישובים - בין הרשומים ובין אלו שאינם רשומים - שישלמו כל אחד לפי ערכו.
27 יתבאר לקמן (בהמשך הפנקס, בחלק שלא נעתק בכת"י זה).
28 בין הוצאות קבועות בין הוצאות חד פעמיות.
29 באתי על החתום.
30 האות ב' היא מלעיל ומלרע (כאילו נכתב: ליב באאמו"ה).
31 ונכתבים ברוויזי' של עיר אחרת.
32 תפוצות ישראל.
33 כלומר, בחירת השמאים הוא על פי קלפי, והערכת כל אחד היא ע"פ אומדנא של השמאים, ואם יש חלוקי דעות בינם (שהנערך טוען שהעריכוהו יותר מכפי ממונו) ישבע הנערך (ותיקבע הערכתו לפי שבועתו), או

ולראי' באע"ה יום כו' נאום שמאי ... ונאו' ...³⁴

את הכל ראתה עיני ותעיד אמת על כל הערכות, ולראי' באע"ה יום הנ"ל

יהודא ליב

... עפ"י ד"ת אותם שאינם נכתבי' ברוויזי' דפה פטורים מליתן מזונו' לאנ"ח³⁵ ד[לוקוצי?]

שמעון מלאזני

היום יום ד' ה' אייר תקצזי"ן לפ"ק, נתפשרו אלופי הקהל דק' רודני' עם מ' משה ומ' שמואל, בנידון הסכמות והערכות הנעשים בק' הנ"ל.

שעל ההערכות שיהיו נעשים מעכשיו לתשלום פאדושני' ורעקרוצקע ונידאיימעק, פטורים הנקובים הנ"ל לגמרי, להיותם שלא מאנשי רוויזי' דק' הנ"ל. וגם שיש קאראב' דז"ץ³⁶ כו'.

ועל הרייסטערש³⁷ שיהיו נעשים הוצאות העיר ומשא מלך ושרים, בין קבועים ובין שאינם קבועים, מוטל ג"כ על הנקובים הנ"ל באין הבדל והפרש כלל ביניהם לבין הנכתבים ברוויזי' דק' הנ"ל, רק שיופחת להם חלק רביע, שלכל רייסטער שיהי' נעשה ע"ס מאה רובל לא יתנו נקובים הנ"ל כ"א לסכום חמשה ושבעים רובל, דהיינו שאלו היו מאנשי הרוויזי' דק' הנ"ל הי' נערך עליהם לפי ערך מעמדם ופרנסתם ארבעה רובל, ומחמ' שאינם מאנשי הרוויזי' דק' הנ"ל, לא יוערך כ"א שלשה רובל אסיג³⁸.

ובדבר נתינה הקצובה לתיבה כפי התקנה, מחוייבי' הנקובי' הנ"ל ג"כ ליתן במועדו זומנו כשאר אנשי העיר. רק שבחשבון שעליהם ליתן לסכום הרייסטערש שלשה רבעים כנ"ל, ינוכה להם סך העולה מחציית הנתינה שלהם בתיבה מסך אשר יומסר לקאזנא³⁹ מן התיבה, על תשלום פאדעצעש דבני הרוויזי' דק' הנ"ל. ובכלל זה גם הוצאות הנאמן.

אך מסך אשר יקובל מהתיבה לצרכי העיר לא ינוכה להם כלום, כגון אם יקובל חלק שלישי מהתיבה על הוצאו' העיר לא ינוכה להם מחצה כ"א משני שלישים העולה נתינה שלהם בתיבה.

ואם ירצו הנקובים הנ"ל ליתן שני שלישי הערך מהרייסטערש שעל הוצאות העיר ומשא מלך ושרים כנ"ל, ולא ינוכה להם כלום מכל הנתינה שלהם בתיבה, אזי הברירה בידם, בכדי שלא יצטרכו לעשות חשבון ודרישות וחקירות כמה נתקבל מהתיבה לצרכי העיר כו'.

ויהי' איך שיהי', הנה הערכות השמאות יהיו עשויים באמת וישר בלי שום נשיאות פנים והטיי' מאהבה או שנאה ח"ו, רק ע"י שמאים כד"ת הקדושה ובצירוף הב"ד.

כ"ז נעשה עפ"י פשר קרוב לד"ת ובקגא"ס⁴⁰ בפ"מ משני הצדדים ומרצונם הטוב.

ולראי' באע"ה נא'...

קלז. מכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי, לבניית בית כנסת

לפנינו מכתב שכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי, אל אנ"ש באחת העיירות, בנושא הקשור במדה מסויימת למאסרו של רבנו.

שיתפשרו הנערכים עם השמאים בלי שבועה.

34 שמות השמאים החותמים - לא נעתקו מתוך הפנקס.

35 חיוב שהטיל הממשל על קהלת הראדישיץ, ליתן מזונות לאנשי חיל של מחנה הסמוך לה.

36 קופת זבחי צדק [מס בשר], וכיון שיש הכנסה נוספת לקהלה, לכן אין צורך לגבות לצורך זה גם מאנשי

הישובים הסמוכים לרודניא שאינם רשומים ברוויזי' של רודניא.

37 רשימת תקציב הוצאות קופת הקהלה ברודניא.

38 רובל של נייר (ולא של כסף).

39 קופת המדינה.

40 קרוב לדין תורה, ובקנין גמור אגב סודר [על קיום הפשר].

באגרת הזאת כותב להם בקשר למנין מיוחד שהיה להם, והתחילו לעסוק בבניית בית הכנסת מיוחד לקהלת החסידים.

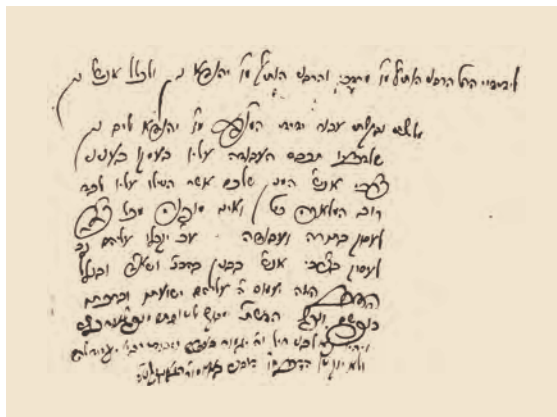
הזכות לבנות בתי כנסת נפרדים לחסידים, אחרי רוב ההלשנות נגד החסידים, נקבעה בחוקת היהודים, שהדפיס הממשל בשנת תקס"ד. ובו נאמר בסעיף 53 (הועתק ב"מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי", ע' 19): **אם באיזשהו מקום נוצר פילוג בקרב הקהילה, והפירוד הגיע לנקודה שאין מחנה אחד רוצה להתקיים ביחד עם המחנה השני באותו בית כנסת, אזי מותר לאחד מהם לבנות בית כנסת לעצמו ולמנות רבנים משלו.**

במלשינות שהביאה למאסרו של רבנו, ציטטו את הסעיף הנזכר (שם ע' ד), שבכחו יסדו החסידים מנינים משלהם בעיירות רבות.

דוגמה לדבר מוצאים אנו בעיירה פליעשעצעניץ, כמסופר במכתבו של החסיד ר' שמואל ראזענבוים (תולדות אברהם חיים ע' ל): והנה שם בהעיר קטנה הנ"ל היו דרים חסידים וגם מתנגדים הרבה, והי' מחלוקת גדולה ביניהם, ומתחילה לא הי' אז שם להחסידים ביהכ"נ מיוחד להתפלל שם, והם השתדלו בכל כחם להשיג רשיון לבנות להם ביהכנ"ס מיוחד (א חסידישע שטיבל) אך המנגדים לא הניחו להם להוציא את מחשבתם אל הפועל, בכל מיני תחבולות ומסירות, ואף לשכור איזה בית להתפלל שם לא הניחו להם, והיו מוכרחים לילך להתפלל להביהכנ"ס של המנגדים, וממילא מובן שהי' שם מחלוקת גדולה מאד ... וזה הואיל להם באמת להוציא מחשבתם הנ"ל אל הפועל, ובנו להם ביהכ"נ מיוחד כרצונם.

בעיירה הזאת, שהאגרת שלפנינו נכתבה אליה, הטילו החסידים על החסיד מוה"ר יהודא ליב, שיתעסק בבניית בית הכנסת ובשאר צרכי אנ"ש. אלא שעסק זה גזל את רוב זמנו, עד שלא היה מופנה לעסוק בתורה ועבודה.

כשהודיע הדבר אל רבנו, כתב רבינו את החסידים מוה"ר מרדכי ומוה"ר יהודה מאותה עיירה, שגם הם יקבלו על עצמם לעסוק בבניית בית הכנסת ובשאר צרכי אנ"ש שבאותה עיירה, יחד עם החסיד מוה"ר יהודה ליב. ומסיים בבקשה וברכה: **ויהיו נא לבני חיל, וה' יגמור בעדם, וזכות רבים יעמוד להם, ולא יוקטן הדבר ח"ו.**

לידידיי ה"ה הרבני הותיק מו' מרדכי והרבני הותיק מו' יהודא נ"י ולכלל אנ"ש נ"י

מליצתי ובקשתי עבור ידידי המופל' מו' יהודא ליב נ"י, שלדבריו תכבד העבודה עליו בעסקו בעניני צרכי אנ"ש המנין שלכם אשר הטילו עליו, לבד רוב המלאכה כו', ואינו מופנה מכל צד לעסוק בתורה ועבודה. ע"כ יקבלו עליהם ג"כ לעסוק בצרכי אנ"ש בבנין בהכ"נ ושא"ד⁴¹. ובגלל הדבר הזה יעמוס ה' עליהם ישועתו וברכתו.

כנפשם ונפש הדוש⁴² ומבקש לטובתם מנפש עד בשו, ויהיו נא לבני חיל וה' יגמור בעדם, וזכות רבי' יעמוד להם ולא יוקטן הדבר ח"ו

דובער באאמו"ר הגאון ז"ל נ"ע

קלה. פנקס חברה ש"ס ניקוליוב

כת" 1378 שבספריה הוא פנקס חברה ש"ס של העיירה ניקוליוב, משנת תר"ה עד שנת תרכ"א, וכולל התקנות ובחירת המיניוים וחלוקת הש"ס בכל שנה.

רב הקהלה הנזכר בפנקס, בשנים הראשונות שבו, הוא הרב אפרים זלמן [ראזומנע], מחב"ס הר אפרים (אדעסא תרנ"ז), וחותרם שם (בשנת תק"ע): אפרים זלמן בלא"א מוה"ר דובער יצ"ו רעזומנע.

בנו הרב משה שמואל הוא המו"ל של הספר הנ"ל, וחותרם שם (בשנת תרנ"ז): משה שמואל

41 בבנין בית הכנסת ושאר דברים.
42 הדורש שלומם תמיד.

הנק' הרב הישיש דק' ניקאלאייעב, בן הרב המחבר זצ"ל [ואולי הוא טה"ד, וצ"ל: משה שמואל בן הרב המחבר זצ"ל, הנק' הרב הישיש דק' ניקאלאייעב. כמו כן נזכר רבה של העיירה הסמוכה חרסון, הרב יצחק יהודה [דייטשמאן]. והוא השואל בשו"ת צמח צדק חאהע"ז סי' שנט, וחותרם (בשנת תרי"א): הק' יצחק יהודה ב"ר זלה"ה אב"ד דק' חערסאן. האדרעס שלי יצחק דייטשמאן ראב"ן [כלומה, הרב יצחק דייטשמאן]. משנת תרי"ז ואילך נזכר בפנקס, יחד עם הרב אפרים זלמן הנ"ל, גם הגאון החסיד מוה"ר אברהם דוד לאוואוט, מוה"ס קב נקי, שער הכולל ועוד, וסבו של הרב. בשנים תר"כ-תרכ"א, נזכר מוהרא"ד לאוואוט לבדו, בכינוי הרב. אז עבר לידיו גם ניהול החברה והפנקס, אשר בדף הראשון שלו מופיעה גם החותמת שלו.

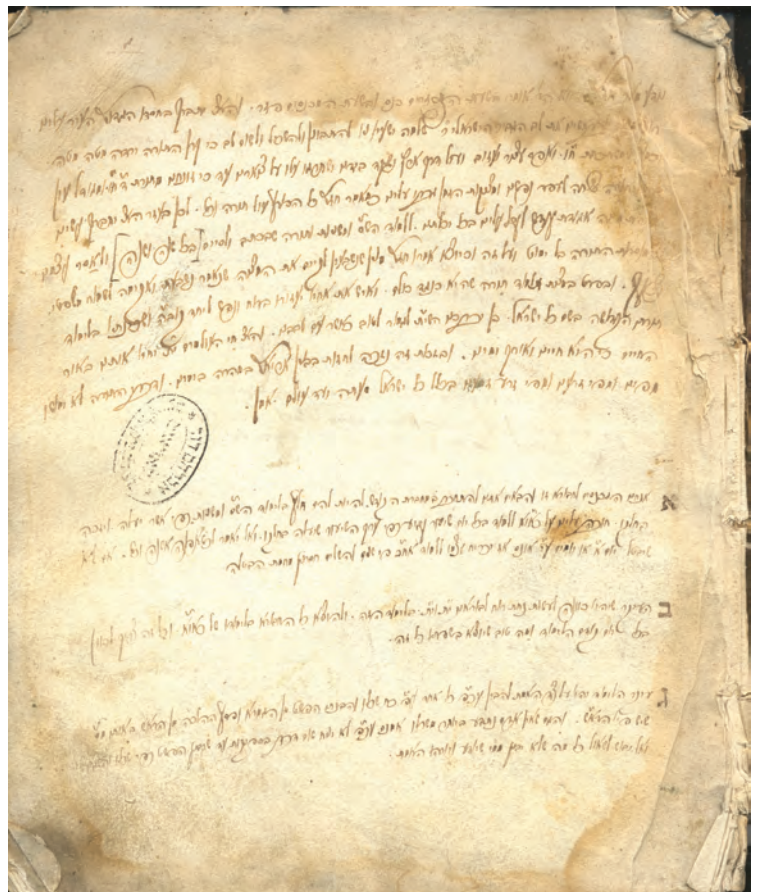
עד לאותה שנה כיהן מוהרא"ד לאוואוט כרבה של העיירה ראמאנאווקא, כדלקמן פרק קמ. גם בשו"ת "צמח צדק" חאהע"ז סי' שנט נדפסה גביית עדות שלו, משנת תרי"א, בחתימת "מ"ץ דק' ראמאנאווקי". גם בין ההסכמות שבתחלת ספרו קב נקי יש מכתב תהלה שנכתב אליו בשנת תז"ח לפ"ק [תרט"ו], ומכונה "מ"ץ דק' ראמאנאווקא". וא"כ עבר מראמאנאווקא לניקוליוב לערך בשנת תרט"ז. המייסד וראש החבורה היה הנגיד ר' שלמה יע"י ראפאלאוויטש. וכן השתתפו בזה בניו הנגידים, ר' אלכסנדר סענדר, ר' יחיאל ור' זלמן (אודותם ראה אהלי ליובאוויטש אד"ש תשנ"ה ע' ואילך 45). הנגיד ר' אלכסנדר סענדר הנ"ל, הביא את מוהרא"ד לאוואוט לניקוליוב (ראה ראשי פרקים מתולדות המחבר, בראש הס' קב נקי).

נודע מאמר חז"ל הוא הי' אומר בשעת המפזרים כנס ובשעת המכנסים פזר, והאל יתברך בחסדו הגדול העיר עלינו רוח ממרום ובראשינו את לב הגביר הישראלי ר' שלמה יע"י נ"י להתבונן ולהשכיל ולשום לב כי קרן התורה ירדה מטה מטה וכמעט שמשתכחת ח"ו ואפס עצור ועזוב ועול דרך ארץ נשקד בידנו ישתרגו עלו על צוארנו עד כי זנחנו מתורת ד' ח"ו, ומגודל עון ביטול תורה שחה לעפר נפשינו ומצוקות הזמן גברו עלינו כמאמר חז"ל כל הפורק עול תורה וכו',

לכן בעזר האל יתברך עשינו [חכר]ת מצוה אגודת קודש לקבל עלינו בכל יכלתנו, ללמוד הש"ס ומשניות ותורה שבכתב ולסיים [בכל שנה ושנה] ולאסר עצמנו במוסרות התורה כל ימוט, ועל זה וכיוצא אמרו חז"ל מנין שנשבעין לקיים את המצוה שנאמר נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדק, ובפרט במצות תלמוד תורה שהיא כנגד כולם, ואיש את אחיו יעזורו ברוח ונפש ליחד קוב"ה ושכינתי בלימוד תורתו הקדושה בשם כל ישראל, כן יברכנו השי"ת לגמור לטוב כאשר עם לבבנו,

והאל חי העולמים ית' יחי' אותנו באור החיים כי הוא חיינו ואורך ימינו, ובזכות זה נזכה לחזות בבנין אריאל במהרה בימינו, ודברי התורה לא ימושו מפינו ומפי זרענו ומפי זרע זרענו בכלל כל ישראל מעתה ועד עולם. אמן.

א. אנחנו הנכנסים לחבורא זו והבאים אתנו להתחבר במחברת הקודש, להיות להם חלק בלימוד הש"ס ומשניות כפי אשר יעלה ויזכה בחלקו, חובה עלינו על כאו"א ללמוד בכל יום שיעור קבוע כפי ערך השיעור שיעלה בחלקו, ואל יאמר לכשאפנה אשנה וכו', אם לא שיבטל יום א' או יומיים ע"י אונס או יכריח עצמו ללמוד אח"כ פי שנים להשלים חסרון מחמת הבטלה.

ב. העיקר שיהי' כוונה לעשות נחת רוח לבוראנו ית' וית', בלימוד הזה, ולהוציא כל החבורא בלימודו של כאו"א, וכל זה צריך לכוון בכל יום קודם הלימוד ומה טוב שיוציא בשפתיו כל זה.

ג. עיקר הלימוד יהי' על צד האמת להבין עכ"פ כל אחד ע"פ כח שכלו והבנתו הפשט מן הגמרא ופסק ההלכה מן הרא"ש באותו מס' שיש פי' הרא"ש, והגם שאין אדם נתבע ביותר משכלו אמנם עכ"פ לא יניח שום דבר בספיקות עד שיבין הפשט כפי שכלו והשגתו ואל יבוש לשאול כל מה שלא יבין ממי שיודע מורהו האמת.

ד. ההתחלה מן הלימוד יהי' איה"ש בר"ח אדר השני התר"ה בהתועדות כל אנשי החבורא, ובסעודת מצוה בבית הגביר הנ"ל ובהתחלה גמורה המשנה ראשונה מכל מסכתות הגמרא וכן מכל מס' משניות והסיום הכללי של כל הש"ס יהי' איה"ש בר"ח סיון התר"ו ג"כ בבית הגביר הנ"ל בהתועדות כל אנשי החבורא ובסעודת מצוה בבית הנ"ל, ושם יעשו קלפי ויטילו גורל לעשות בעלי התמנות.

ה. מי שיעלה בחלקו שני מסכתות מחוייב להתמיד יותר בלימודו עד שיסיים המס' ראשונה בא' משני זמנים האלו, או בר"ח סיון קרוב לחג השבועות זמן מתן תורתנו, או בליל הושענא רבא בזמן שמחתינו שמחת התורה בהתועדות החבורא ובסעודת מצוה ג"כ בבית הנ"ל וסיום מס' השני' ישאיר עד סיום הכללי, אכן מי שלא יעלה לו רק מס' אחת ויעלה בידו לגמור המס' שלו בזמן מוקדם וכל הקודם זכה ומוקדם לברכה, אעפ"כ אין לו רשות לעשות הסיום ומחוייב לחזור על לימודו עד שיומשך סיום מס' שלו לסיום הכללי ליום המוגבל כנ"ל.

ו. חלוקת הש"ס יהי' עפ"י דעת ראש החבורא בצירוף בעלי התמנות, והם ישיתו לב להעתיק לכל א' כערכו וכהשגתו, וכאשר ישית עליו כן יקום. וכל הרוצה להחשב מאנשי החברא מחוייב ליתן דמי קדימה סך ששה ר"כ אם לא לפי ראות עיני החבורא אשר דל הוא ואין ידו משגת לתת את הסך הנ"ל אז ביכלתו להקל מעליו.

ז. כל אחד מבני החבורא ובפרט המשגיח יש לו רשות לשאול לחבירו כענין באשר הוא לומד, למען לדעת אם לומד ומדקדק בלימודו עפ"י פשט לפי ערך הבנתו, ורק שלא יהי' באופן על דרך קנתור ח"ו או להתגדל עליו או בליצנות, או שלא עפ"י האמת ובסכרות רחוקות ורק בפשט הענין ולהחכים איש את רעהו ומה שחסר זה מגלה זה, ובפרט חלילה לא לשמוח בתקלת חבירו ח"ו, ורב שלום בניך וכו', ושלום על ישראל.

ח. בכל חודש וחודש יודע להגבאי והמשגיח מכל או"א כמה דפין למד בחודש הזה, ויתנו תודע מזה לראש החבורא ושיהי' כ"ז נעשה באמונה.

ט. כל אחד מבני החבורא מחוייב ליתן בכל חודש כפי נדבת לבבו לקופת החבורא, וכאשר יבאר קצבתו כן ישלים, וכ"ז יהי' נגבה ע"י הגבאי ויהי' נשלח ליד הנאמן הנכבד מהחבורא, וכל הכסף המקובץ יהי' על קניות הש"ס ומשניות ותנ"ך, וכל הספרים שיהיו נקנים ממעות החבורא הנ"ל יהיו שייכים להבהמ"ד דפה.

י. גם אם יסע אחד מבני החבורא מניקאלאייעב לאיזה מקום שיהי' לצורך פרנסתו וכדומה, עכ"ז לא יפטור עצמו מחוק המוטל עליו בלימודו באיזה מקום שיהי', וישלח תודע בכל עת מלימודו הטוב, ולעת הסיום הכללי אם יהי' ביכלתו יתאמץ לבוא לפה להיות בכלל השמחים בסיום התורה.

יא. ג"כ מחוייבים כל אנשי החבורא ללמוד בכל שנה תורה נביאים וכתובים בכלל, ויתחלק ג"כ עפ"י צעטיל עכאו"א ג"כ עפ"י ראות עיני הראש החבורא ובעלי התמנות.

יב. אם יחלה ח"ו א' מאנשי החבורא ונפל למשכב זמן רב, מחוייבים שאר אנשי החבורא להשלים השיעור שלו, ולכוין להוציאו י"ח, ושכרו יהי' משלם, ואם ימות ח"ו איזו מאנשי החבורא ויפטור מן העולם מחוייבים ג"כ אנשי החבורא להשלים השיעור שלו כנ"ל, וללמוד כל שבעה ושלשים משניות ומס' מועד קטן לטובת נשמתו.

יג. כאשר עיקר החבורא זו נוסדה על אבני תעודה להגדיל תורה ולהאדיר, מהראוי ומהחיוב להזהיר גדולים על הקטנים ולתמוך חבורא תלמוד תורה דפה מילדי אהב"י בכל מילי דמיטב. וד' הטוב יתן הטוב לנו ולכל ישראל עד העולם. אמן.

והנני באתי עה"ח לאשר ולקיים כל המוטל עלינו בצירוף כל אנשי החבורא כפי התקנות

המבוארים פה בלי שום שינוי מכל הנ"ל והתחייבתי א"ע ליתן בלי נדר לנדבה לכבוד התחלת הלימוד התורה אי"ה בר"ח אדר שני סך ח"י ח"י קערבליך ס"ה ששה ושלישים קערבליך וג"כ ליתן נדבה בכל חודש וחודש בהמשך זמן הלימוד הזה ארבעה קערבליך לחודש, יום אל"ף ט"ו אדר ראשון תר"ה

הק' שלמה ישעי' [...] ראפילאוויץ

...

גם אנכי הח"מ נדבתי ליתן עתה נדבה שלושה רו"כ, ובכל חודש ליתן א חצי רו"כ. ע"ז באה"ח אלכסנדר סענדר ראפאלאוויץ

גם אנכי הח"מ נדבתי ליתן עתה נדבה שלושה רו"כ, ובכל חודש ליתן א חצי רו"כ. ובאתי עה"ח יחיאל ברש"י נ"י ראפאלאוויץ

הנגיד ר' זלמן ראפאלאוויץ התנדב ליתן עתה שני רו"כ, ובכל חודש א רובל סיג'.

...

הרב ר' אפרים זלמן ובנו ר' משה שמואל נדבנו עתה ליתן נדבה ט' זהובים ובכל חודש ח"י קאפקעס כסף.

הרב ר' יצחק יהודה מחערסאן.

ר' אלי' משה חתן הרב ז"ל מחערסאן.

...

גם אנכי הח"מ נדבתי ליתן עתה נדבה חצי קערבל ובכל חודש א' זהוב

שלום בן הרב מנחם מענדל

למז"ט נעשה הקלפי ביום ה' כ"ז אדר הראשון ה'תר"ה

בורר ראשון הרבני הוותיק ר' שלו' מוויליקע

בורר שני הרב ר' יצחק יהודה מחערסאן

בורר שלישי ר' פנחס ברש"פ

בורר רביעי ר' אהרן דוב

בורר חמישי ר' משה שמואל בהרב

ואלו הן בעלי התמנות אשר נבררו

ראש החבורא הגביר ר' שלמה ישעי'

גבאי ראשון הנגיד ר' זלמן פרץ

גבאי שני הנגיד ר' יחיאל בהגביר

גבאי שלישי הנגיד ר' יצחק קאסיר

נאמן הנגיד ר' סענדער בהגביר

רואה חשבון ר' יצחק ראפאפורט

התחלקות הש"ס ומשניות ותנ"ך לכל אנשי החבורא בחלוקה ראשונה שנת ה'תר"ה.

...

הרב דפה ר' אפרים זלמן נ"י זכה לחלקו דניאל עזרא נחמי' ד"ה גיטין קדושין .

הרב דחערסאן ר' יצחק יהודה נ"י זכה לחלקו תורה עם פרש"י מס' זבחים.

...

הרבני וכו' מ' אליעזר חתן הרב זכה לחלקו סוכה.

...

הרבני וכו' מ' יוסף שו"ב זכה לחלקו עבודה זרה.

ב"ה חלוקת הש"ס ומשניות ותנ"ך וזוהר לכל אנשי החבורא דשנת ה'תרא"ו, וכל התקנות המבוארים לעיל הם בתוקף לאשר ולקיים כאו"א, אמנם נתחלף בהסכמת ראש החבורא והגבאים ובעלי התמנות [. . .] אנשי החבורא להמשיך זמן הסיום הגדול על כל הש"ס עד שני שנים מהיום, היינו עד סמוך לחג השבועות דשנת ה'תר"ח אי"ה.

...

הרב דפה ר' אפרים זלמן נ"י

הרב ר' יצחק יהודא נ"י

בנו ר' משה שמואל נ"י

...

למז"ט בעלי התמנות ובוררי' עפ"י הגורל

...

במקום כולם הרב ר' אפרים זלמן נ"י

התחלוקת הש"ס לכאו"א משנת תרא"ו עד תר"ח פה ניקאלאייעב חלוקה ראשונה

...

התחלוקת הש"ס משנת תר"ו חלוקה שני'

למז"ט התחלוקת הש"ס לכל אנשי החבורא בשנת תר"ח בעת סעודת סיום הגדול מהש"ס משנת תר"ו, אשר הי' בבית המנוח הגביר ה"ר שלמה ישעי' זצלה"ה, אור ליום וא"ו ג' טבת זאת חנוכה שנת תר"ח . . .

לאשר ולקיים בתוקף ועוז את החברא ש"ס דפ"ק ניקאלאייעב נתקן עפ"י ראשי החברא בהסכם רוב אנשי החברא ש"ס

א. לחלק המסכתות מן הש"ס למען ילמוד כאו"א אשר זכה לחלקו ולסיים לא יאוחר מן חמשה עשר באב שנה זו שנת ת"ר טו"ב לפ"ק.

ב. חלוקת הש"ס יהי' דוקא להאנשים הדרים פה ויוברר משגיחים לתהות אקנקני הלומדים בכל ר"ח כמה למדו.

ג. המסכתות שבסוף כל סדר וסדר אין רשות לסיים בפ"ע ומחוייבים להמתין על הסיום הכללי. אמנם שאר מסכתות כל הזריז לקיימם ה"ז משובח, רק שיהי' בידיעת הגבאי.

ד. יושט וואכיר על כאו"א סך עשרה קט' כסף בכל שבוע ושבוע, ומחוייבים ליתן הוואכיר לידי הגובים לא יאוחר מבכל חודש בחדשו, והעניינים הלומדים אשר אין בכחם ליתן הוואכיר כנ"ל מחוייב הגבאי לעשות הערכה על העשירים להשלים הסכום בשלימות, ויהי' מנוחלי העוה"ז והעוה"ב כישכר וזבולון.

ה. מעות הוואכיר הנקבץ אין רשות להגבאי להוציאם לשום דבר בלתי לקנות ש"סין ושאר ספרים הנצרכים לחברא ש"ס, וכל זה לא יעשה בלא הסכם ראש החבורא.

ו. מי שלא ילמוד את המסכת שעלה לגורלו בשנתו, אזי יכתוב הגבאי לתוך הפנקס הלז אשר נקנס האיש הלז מלהיות באיזה התמנות מן החברא הלזו, ואם ח"ו גם בשנה שניי לא ילמוד המסכת אוי יבדל מאנשי החברא קדושה הלזו.

ז. כל אנשי החברא הלזו יהיו נרשמים בפנקס הלזה בשמות האנשים והכאים מחדש צריכים ליתן דמי קדימה כראות אנשי החברא או בעלי ההתמנות ואז יהי נרשם בשמות האנשים ככל אנשי החבורא ויהי כאחד מאתנו.

שנת ת"ר ט"ב

למז"ט מוש"ק אור ליום א' ד' דחוח"מ סוכות. יען שמן הטעם לא נעשה קלפי, הובחרו בעלי התמנות עפ"י ריצוי אנשי החבורא הלזו, ואלו הן:

ר' אלכסנדר סענדער ב"ר שלמה ישעי' ראש החבורא

ר' יחיאל ב"ר שלמה ישעי' גבאי

ר' יצחק צבי ב"ר שאול נאמן

ר' אברהם דוד ב"ר יהודא ור' שלמה ב"ר איתמר משגיחים

למז"ט חלוקת הש"ס דשנת חמשת אלפים ושש מאות ושבע עשרה לבריאת עולם.

...

עירובין הרב ר' אפרים זלמן

...

מנחות ר' אברהם דוד ב"ר יהודא

...

בכורות ועירובין ר' אברהם דוד ב"ר יהודא

ב"ה אור ליום ה' מוצאי חנוכה דשנת חמשת אלפים ושש מאות ועשרים לב"ע נעשה קלפי ועלו לבוררים:

ר' דוב בער ב"ר פנחס בורר ראשון

ר' משה יוסף ב"ר שלמה בורר שני

ר' שלמה ב"ר איתמר בורר שלישי

הרב ר' אברהם דוד ב"ר יהודא בורר רביעי

ר' מרדכי ב"ר יוסף הלוי בורר חמישי

למזל טוב

אור ליום ה' מוצאי חנוכה ג' טבת שנת כתר לפ"ק נתמנו ע"פ הבוררים הנ"ל מנוים לח"ק הלזו:

...

הרב ר' אברהם דוד ב"ר יהודה במקום כולם

למזל טוב שנת תרכ"א, ליל ה' ר"ח כסלו נתאספו כל אנשי החברא לבית הגביר ראש החבורה

ר' אלכסנדר סענדער ב"ר שלמה ישעי' ז"ל וגמרו בשלימות לימוד הש"ס משתה ושמחה בבית הגביר. ואלה שמות האנשים אשר למדו הש"ס מן זאת חנוכה שנת כת"ר עד ר"ח כסלו תרכ"א:

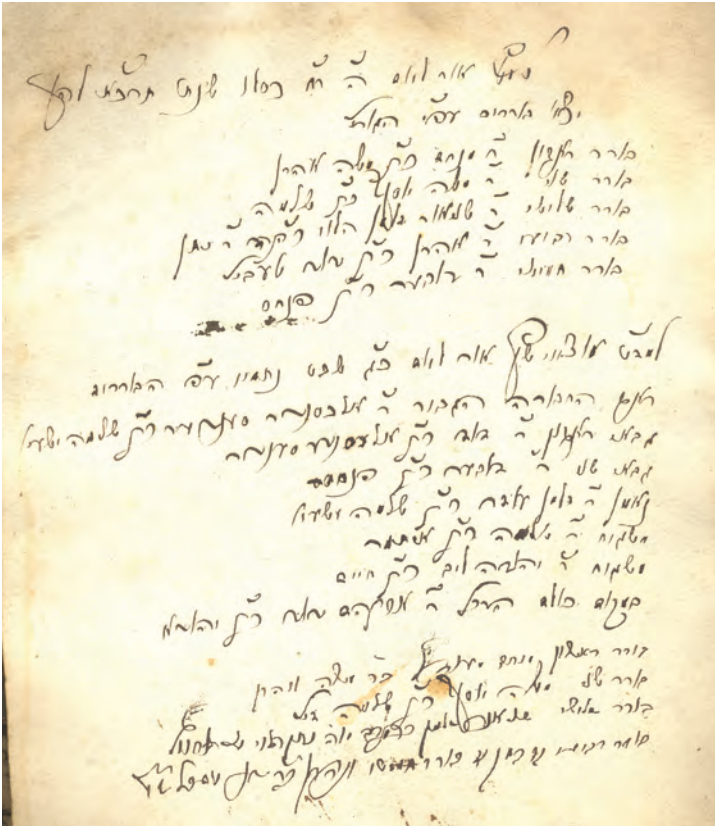
...

בבא בתרא ר' אברהם דוד ב"ר יהודא ור' זלמן ב"ר אפרים הכהן
סנהדרין ר' אברהם דוד ב"ר יהודא

למז"ט אור ליום ה' ר"ח כסלו שנת תרכ"א לפ"ק יצאו בוררים עפ"י הגורל:

בורר ראשון ר' מנחם ב"ר משה אהרן
בורר שני ר' משה יוסף ב"ר שלמה
בורר שלישי ר' שניאור זלמן הלוי בהרב ר' נתן
בורר רביעי ר' אהרן ב"ר דוד טעביל
בורר חמישי ר' דובער ב"ר פנחס

למז"ט מוצאי ש"ק אור ליום כ"ג שבט נתמנו ע"פ הבוררים
ראש החבורה הגביר ר' אלכסנדר סענדער ב"ר שלמה ישעי'
גבאי ראשון ר' דוד ב"ר אלכסנדר סענדער
גבאי שני ר' דובער ב"ר פנחס
נאמן ר' זלמן עוזר ב"ר שלמה ישעי'
משגיח ר' שלמה ב"ר איתמר
משגיח ר' יהודה ליב ב"ר חיים
במקום כולם הרב ר' אברהם דוד ב"ר יהודא
בורר ראשון מנחם מענדל ב"ר משה אהרן
בורר שני משה יוסף ב"ר שלמה ז"ל
בורר שלישי שניאור זלמן בהרב מו"ה נתן הלוי ז"ל הורביץ⁴³
בורר רביעי גם במקום
בורר חמישי אהרן ב"ר דוד טעביל ז"ל

קלט. פנקס חברת מלביש ערומים בליובאוויטש

באוסף כתבי היד שבספריה (מספר 1970) נמצא פנקס חברת מלביש ערומים אשר בליובאוויטש.

נוסח השער הוא: פנקס דחברה מלביש ערומים לפרט כ"י ת"ראה ערו"ם וכסיתו לפ"ק בק"ק ליובאוויטש [תר"כ].

בפנקס רשומים: א) בחירות הגבאים. ב) קבלת החברים. ג) נדבות הנגידים. ד) חשבון הכנסה והוצאה - במשך השנים תר"כ-תרע"ד. היינו בתקופה המתחלה אחרי השריפה הגדולה בליובאוויטש (בין השנים תרט"ז - תרי"ח. ראה ספריית ליובאוויטש ע' לא-ה), ומסתיימת לפני מלחמת העולם הראשונה (שהתחילה בקיץ תרע"ד).

בתחלתו רשומים: א) זכרון לטובה - השתלשלות יסוד החברה. ב) חיזוק ידי החברה בכתי"ק

43 כנראה הכוונה לרבה של פולוצק. ראה לעיל פרק לב.

אדמו"ר הצ"צ ובחתימתו. ג) התחייבות שנתית של בני ונכדי אדמו"ר הצ"צ נ"ע בחתימתם. קטעים מפנקס זה נדפסו בקובץ יגדיל תורה נ.י. ס ע' שיג ואילך.

פנקס החברה מלביש ערומים

לפרט כי תראה ערום וכסיתו לפ"ק⁴⁴

בק"ק ליובאוויטש

זכרון לטובה

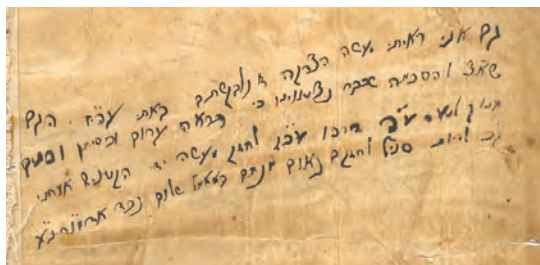
והדברים עתיקין אשר כבר עשוהו וותיקין ואנשי מעשה, בחמלתם על עניי הצאן, ערומים ויחפים ובפרט בני עניים ההולכים לבית הספר, ואין כל לכסות קרה, צפד עורם עליהם. ויתאספו נדיבי עם ואנשי לבב, להתחבר ולהמנות לדבר מצוה זו, ויהיו פקודיהם במספר שמות לגולגלותם נדבת כאו"א רשומה בפנקס מדי שבוע בשבוע דלא שלו (?) זורזים הקדימו למצוה להמציא-מראשית השנה בקופה של צדקה להלביש מערומיהם, ולפקח בצרכיהם. ועלתה בידם זמן משך הגון עד כי יצא הקצף וליבה הלהב פה"ק⁴⁵ ריעה התרועעה פור התפוררה עיר ויושבי בה, ובני לביא התפרדו ואחזת הקשר כתב הפנקס הנקשרים היו לשריפת אש, וכל תקנות ויסודות יתידותיו אפסו ספו תמו. עתה בראותינו שמה ושערורי' הן היתה כזאת, להרוס יסוד המצוה ועוצם הרחמנות אשר על האומללים הנמצאים פה עירונו קמנו ונתעודד לחזק מחדש עסק המצוה, וחברת עושי צדקה הלכשת ערומים הנ"ל, כל אשר הי' בחק הנ"ל יבא על מקומו בח"י ובתוספות מרובה על העיקר לקיים כל דבר וחדשים כל אשר נדבה לבם להתחבר ולהתנדב לדבר מצוה זו וכל אשר נשאו רוחו לקרבה אל המלאכה יבאו ויתאספו לתרום בפנקס הזה וכעל גמולות כעל ישלם ירעיפו שמים מעל ברכות ואגלי טל למתחזקים ועושים ומעשים ויזכו לבנין אריאל בביאת ינון, גואל ישראל וקייבן נפוצות יהודה וישראל בב"א

בעה"ח יום ג' ח"י מרחשון שנת יעטו כסה דלים ערומים לפ"ק⁴⁶ פה ק"ק ליובאוויטש

44 תר"ך.

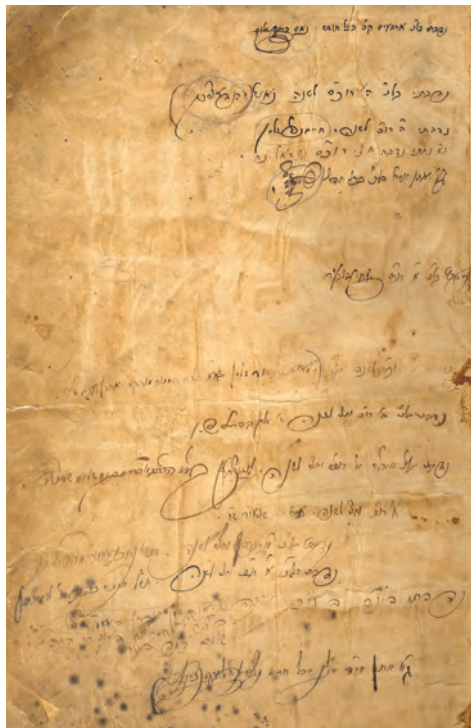
45 פה קהלתינו. על השריפה הגדולה בליובאוויטש בין השנים תרט"ז-תר"ח.

46 החשבון יוצא תר"ל, והוא טעות סופה, כמובן.

גם⁴⁷ אני ראיתי מעשה הצדקה זו ולבקשתם באתי עה"ח הגם שא"צ להסכמה שכבר נצטווינו כי תראה ערום וכסיתו וכתבי חנוך לנער ע"פ דרכו עכ"ז לחזק מעשה ידי הקטנים אמרתי ג"כ להיות סניף לחזקם.

נאום מנחם באאמ"ו שלום נכד אדמו"ר נ"ע

נדבתי⁴⁸ בל"נ ארבעים ק"כ⁴⁹ בכל חודש. נאום ברוך שלום⁵⁰

נדבתי בל"נ ה' רוכ"ס לשנה נאום יהודא ליב⁵¹

נדבתי ה' רוכ"ס לשנה חיים ש' זלמן⁵²

ג"א נתתי נדבה חצי רוכ"ס ישראל נח⁵³

ג"א אתן אי"ה בל"נ בכל חודש שמואל⁵⁴

נדבתי בל"נ א' רוכ"ס יצחק דובער⁵⁵

נדבתי ב' רוכ"ס לשנה בל"נ. מאיר שניאור זלמן בא"א הרב המנוח מוהר"ר אהרן יעקב ז"ל⁵⁶

נדבתי בל"נ ב' רוכ"ס וחצי לשנה ש' זלמן בהרי"ל ש'י⁵⁷

נדבתי בל"נ אי"ה א' רוכ"ס וחצי לשנה לוי יצחק בא"א הרה"ג מוהר"ר ברוך שלום ש"י"נ

א' רוכ"ס וחצי לשנה אי"ה שניאור ש"ס⁵⁸

נדבתי בל"נ א' רוכ"ס וחצי לשנה שמרי' נח⁵⁹ באאמ"ו מוהרי"ל נ"ע

נדבתי בל"נ א' רוכ"ס וחצי לשנה יוסף חיים בהרב מו' לוי יצחק

נדבתי בל"נ ב' רוכ"ס לשנה שניאור זלמן אהרן⁶⁰ באאמ"ו ש"י

בצירוף החתן האברך החכים שלום דוב בער⁶¹

ג"א אתן בל"נ אי"ה בכל חודש משה יהודה ליב גינצבורג⁶².

47 קטע דלקמן נכתב בפנקס בגוכתי"ק אדמו"ר הצ"צ נ"ע, ונעתק מושם בכת"י 1007 שכב, ב בכותרת "בחנוכה שנת תרכ"ו", וכך נעתק מושם במגדל עז ע' תרג, ובאגרות-קודש אגרת כא (ע" שג). אמנם מהעתק הפנקס שלפנינו נראה שאות וא"ו מיותרת וצ"ל: בחנוכה שנת תר"כ.

48 בין החותמים ראשונה הם בני כ"ק אדמו"ר הצ"צ הנמצאים בליובאוויטש. אך החותמים האחרונים שבהם, בודאי הוסיפו שמותיהם בשנים הבאות, שהרי בשנת תר"כ עדיין לא נולד כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע - הרשום א' לפני האחרון.

49 קטני כסף [קאפקעס].

50 באדמו"ר הצמח צדק.

51 אדמו"ר מוהרי"ל מקאפוסט, באדמו"ר הצמח צדק.

52 אדמו"ר מוהר"ח ש מלאדי, באדמו"ר הצמח צדק.

53 אדמו"ר מהרי"ן מניעזין, באדמו"ר הצמח צדק.

54 אדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש, באדמו"ר הצמח צדק.

55 אדמו"ר מהרי"ד מלאדי, באדמו"ר מוהרש"ז הנ"ל.

56 אולי הוא ר' שניאור ב"ר יעקב באדמו"ר הצמח צדק. ראה פרדס חב"ד גליון 1 ע' 70.

57 אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט, באדמו"ר מוהרי"ל הנ"ל.

58 אולי הוא ר' שניאור (ב"ר מנחם נחום באדמו"ר האמצעי) חתן אדמו"ר הצמח צדק.

59 אדמו"ר מוהרש"ן מבאברויסק.

60 הרז"א באדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש.

61 אדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש.

62 חתן אדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש.

מוסדות וישיבות

קמ. הישיבה ברמאנאווקא, שניהל הרב לאוואוט

לפנינו מכתב תמיכה, שכתבו הרבנים הקדושים בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"; אשר לפי הנראה - נכתבה בקשר לישיבה ותלמוד תורה בעיירה רמאנאווקא, שניהל הגאון החסיד מוה"ר אברהם דוד לאוואוט - זקנו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. ובשולי הגליון באה הוספה שהוסיף מוהרא"ד לאוואוט בעצמו.

מכתב תמיכה זה נכתב על ידי בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", מי שהיו אח"כ האדמו"ר מהרחש"ז מלאדי, ואדמו"ר מהרי"ל מוקאפוסט, ואדמו"ר מהרי"ן מניעזין. במכתב תמיכה זה מעוררים את אנ"ש לתמוך "ישיבת ואסיפת הת"ת שבמחננס", "המבוארת מעבר לדף".

"הדברים המבוארים מעבר לדף" לא הגיעו לידינו, ולפי מה שנכתב בשולי האגרת, על ידי הגאון החסיד מוהרא"ד לאוואוט, בעל קב נקי ועוד, מסתבר שכוונת האגרת היא - לתמוך בישיבה ותלמוד תורה ברמאנאווקא, שבה כיהן באותה שעה מוהרא"ד לאוואוט - מו"ץ של העיירה.

במכתב ובהוספה לא מופיע תאריך, ויש לשער שנכתבה בין השנים תר"ה-תרס"ו, שהרי לפני תר"ה היו הבנים מדאי צעירים, מכדי לכתוב מכתב תמיכה לאנ"ש. ואילו בשנת תרט"ז עבר מוהרא"ד לאוואוט מרמאנאווקא לניקוליוב, וכאן חותם "מו"ץ דק' רמאנאווקא". מלשון התחלה "גם אנחנו באנו", נראה שהמלצה זו באה על גליון, שעליו חתמו עוד כמה מגדולי התקופה ההיא.

המכתב נכתב על נייר דק, ונקרע. וכדי שיהי' לו קיום, הדביק אותו מוהרא"ד לאוואוט על דף גדול יותר, בתוך פנקס, וכתב (על שניהם יחד) את הבקשה, "לחדשה מחדש בתוך הפנקס".

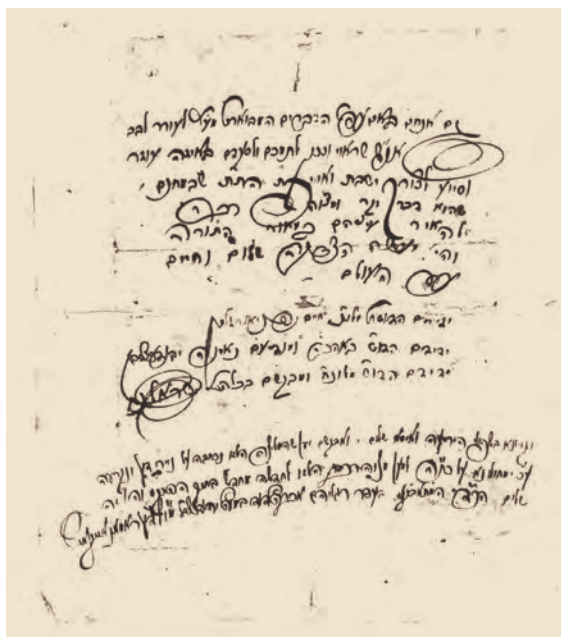
גם אנחנו באנו עפ"י הדברים המבוארים מע"ל, לעורר לבב אנ"ש, שראוי ונכון לתמכם ולסעדם באיזה עוזר וסיוע לצורך ישיבת ואסיפת הת"ת שבמחננס, שהוא דבר יקר ומצוה רבה להאיר עיניהם במאור התורה, והי' מעשה הצדקה שלום² וחיים עד העולם³

ידידים הדושת מלו"נ חיים שניאור זלמן
ידידים הדו"ש באהבה ומודיעים נאמנה יהודה ליב
ידידים הדו"ש מלו"נ ח ומבקשם בכל הנ"ל ישראל נח

נקיטנא בשפולי⁴ היריעה ואימא שלום⁵, ומבקשם יען שהמליצה הלזו נכתבה על נייר דק ונקרעה, ע"כ ימחולו נא על כת"ה למען מצוה רבה הלזו, לחדשה מחדש בתוך הפנקס, והי' זה שלום.

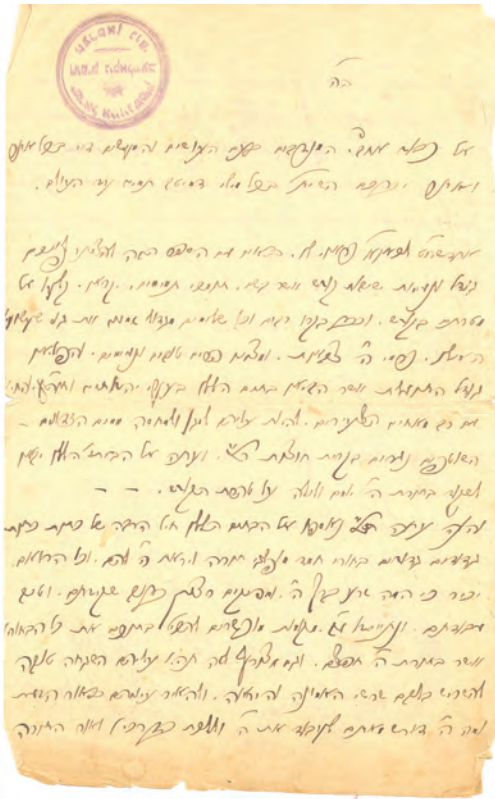
הכ"ד המתאבק בעפר רגליהם⁶

אברהם דוד כמו"ה יהודה ליב מו"ץ דק' רמאנאווקא

- 1 ראה לעיל פרק קלח.
- 2 ישע"י לב, ז.
- 3 תהלים קלג, ג.
- 4 ע"פ סנהדרין קב, ב.
- 5 ע"פ שבת קטז, א.
- 6 ע"פ אבות פ"א מ"ד.

קמא. מכתב מרבני ניקוליוב, לתמוך בשיבת תומכי תמימים שבליובאוויטש

לפנינו מכתב המלצה עבור ישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש, חתום ע"י שני רבני ניקוליוב, הרב ישראל אייזנשטיין, בעל שו"ת עמודי אש, והרב מאיר שלמה ינובסקי, זקנו של הרבי.

ממה שמזכירים כאן את המחלקות של הישיבה (נתייסדו ע"ז מקומות מוכשרים להכיל בתוכם את כל הבחורי), וגם את המחלקה לאברכים (הראוים בקרוב להיות מורי הוראות בישראל), נראה שנכתבה איזה שנים אחרי תקופת התייסדות הישיבה - בשנת תרנ"ו.

תולדותית של הישיבה - ראה בארוכה בכרם חב"ד גליון 3.

ב"ה

אל כבוד אחב"י המנדבים בעם העושים והמעשים די בכל אתר ואתר, יברכם השי"ת בכל מילי דמיטב תמיד עד העולם

אחדשה"ט לכאו"א כראוי לו, באנו עם הספר הזה להציע לפניכם גודל ונעימות ישיבות קודש אשר בשם תומכי תמימים יקראו, קלעו אל מטרותם בקודש, וכבר בקרו רבים וכן שלמים מגדולי זמננו את גני שעשועי האלו, כרמי ה' צבאות, ומצאו פריים טובים ונעימים, והפליאו גודל התועלת אשר הביאו בתים הללו בעקרי יהדותם ותוה"ק, והחי' עם רב מאחינו הצעירים, להיות עליהם למגן ולמחסה ממים הזדונים השוטפים נעים בקרית חוצות ר"ל, ועתה אל הבתי' הללו יבאו לשקוד בתורת ה' יומם ולילה על טהרת הקודש.

והנה עתה ת"ל נאספו אל הבתים הללו חיל הרבה של כתות גדודים גדודים בחורי חמד מופלגי תורה ויראת ה' להם, וכל הרואם יכיר כי המה זרע ברך ה', ומפיקים רצון ברוב שקידתם וטיב עבודתם, ונתייסדו ע"ז מקומות מוכשרים להכיל בתוכם את כל הבחורי' אשר בתורת ה' חפצם, וגם מצורף לזה תחי' עליהם השגחה טובה להשריש בלבם שרשי האמונה והיראה, ולהאיר עיניהם באור הדעת, ומה ה' דורש מאתם, לעבוד את ה' וללכת בדרכי' לאור התורה והמצוה והעבודה מאיר בקרבם, להיות זוכים ומזכים את הרבים, וכל בית ישראל במדינתנו קיימו וקבלו את המפעל הזה באהבה וחבה יתירה, מזילים מכספם איש כפי נדבת לבו הטוב.

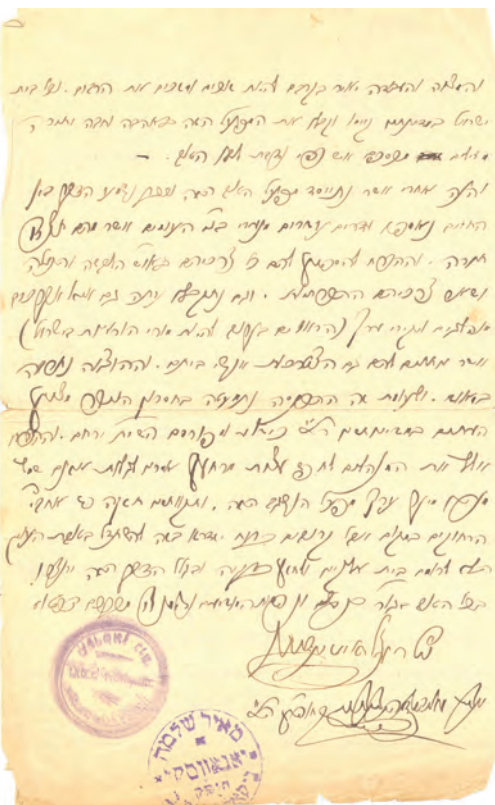
והנה אחרי אשר נתייסד מפעל הטוב הזה, וכבר נשמע הדבר בין החיים, נאספו עדרים עדרים מנערי בני העניים אשר מהם תצא תורה, וההכרח להספיק להם כל צרכיהם באו"ש" הלבשה והנעלה ושאר צרכיהם ההכרחיות, וגם נתקבלו עתה גם איזו אברכים מופלגים ויקירי ערך (הראוים בקרוב להיות מורי הוראות בישראל), אשר נותנים להם גם הצטרות אנשי ביתם, וההוצאה נתרבה במאוד, ולעומת זה ההכנסה נתמעטה בחסרון הניכר מצוק העתים במדינתנו ר"ל כידוע ומפורסם השי"ת ירחם, וההכרח אלץ את המנהלים לחפש עצות מרחוק. אמרנו לגלות אזנם שמץ מנהו מיקר ערך מפעל הנשגב הזה, ותקוותינו חזקה כי אחב"י הרחוקים במקום אבל קרובים ברוח יזדרזו בה להשתדל בטובת הענין הזה, לרומם בית אלקינו ולחזק בדקה. ובגלל הדבר הזה יתברר [כ]ן בכל הטוב בגו"ה, כנפשם ונפשות המודיעים [...] מברכם בכט"ס

ישראל אייזנשטיין

חותמת: ישראל אייזנשטיין, חופ"ק ניקאלייעב, חערסאן גוב'

מאיר שלמה יאנאווסקי חופ"ק הנ"ל

חותמת: מאיר שלמה יאנאווסקי, חופ"ק ניקאלייעב

קמב. הישיבה תומכי תמימים - סניף ווילנא

לפנינו שני מכתבים מהמחלקה אשר בעיר ווילנא, על נייר המכתבים של הישיבה, בחתימת המנהל והמוזכיר, ועם חותמת הישיבה (שהתקיימה בבית הכנסת החב"די אפאטאו אשר בוויילנא, רחוב הווילנאי 21). כמו כן ניתנים בזה שני חותמות של בית הכנסת, שהחתימו בה את הספרים:

- (א) האחד הוא באותיות לאטיניות: בית הכנסת החסידי ליובאוויטש, רחוב הווילנאי 21, ווילנא.
- (ב) חותם בהמ"ד חסידים ליבאוויץ מווילנא.

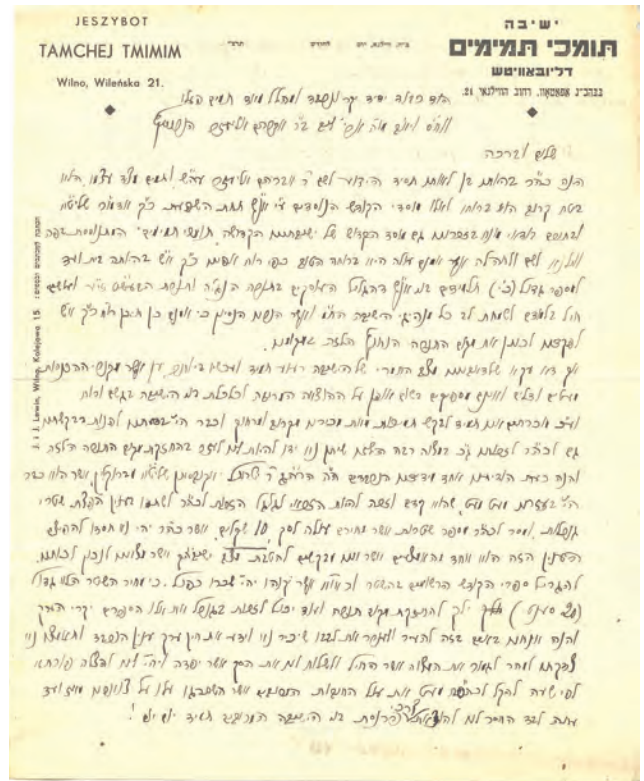
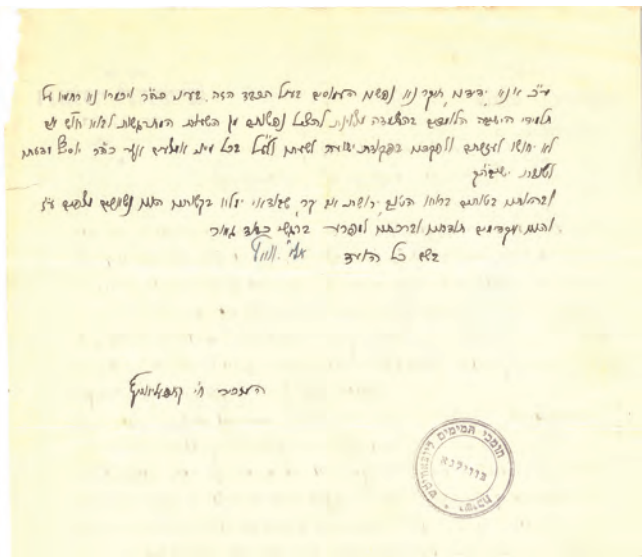
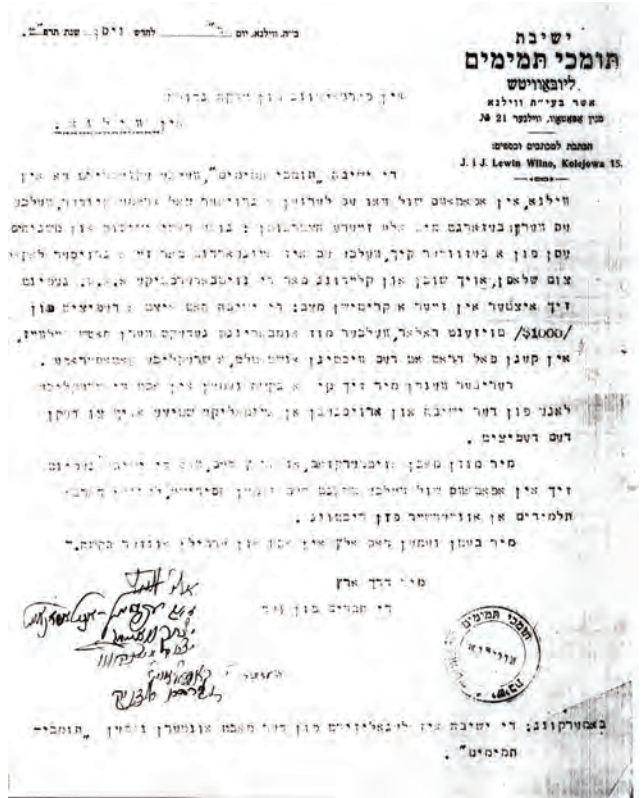
בית הכנסת אפאטאו בוויילנא נוסד לערך בשנת תר"י, ובחורף תרס"ט נקנה ע"י חסידי חב"ד אשר בוויילנא (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"א אגרת כה).

בתחלת אותו קוץ (יב-כ אייר תרס"ט) התקיימה בוויילנא אסיפת רבנים (פרטי כל האסיפה - ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ד אגרת א'כט. ובמבוא שם ע' 26). כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ה' מבין המזומנים, ומראשי המשתתפים באסיפה זו. בל"ג בעומר ביקר בבית הכנסת הזה, והגיד שם מאמר דא"ח (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"א אגרת קעא).

בתחלת אביב תרפ"ו התעוררו אנ"ש בוויילנא לייסד את הישיבה בבית הכנסת הזה (ראה התמים חוב' ב ע' [קיד] קלג), ובכ"ז ניסן כתב להם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מכתב עידוד וברכה (אגרות קודש שלו ח"א אגרת שכג).

כפי שאנו רואים במכתבים שלפנינו, התקיים משרד הישיבה (לא בבית הכנסת אפאטאו הנ"ל, כי אם) במשרד של חברת י. וי. לויץ, קאלעיאווה 15.

עוד מסופר בהתמים שם: "מקור הספקת הישיבה הוא תשלומי חודש ונדבות מאנ"ש במחנינו ווילנא והגליל. גם הגאון הרב ר' חיים עוזר גראדענסקי שליט"א הכיר יקר ערך הישיבה וקצב לה תקציבי חדשי מקופת ועד הישיבות" (ראה גם אגרות קודש שם ח"ג אגרת ד'תרצו-ז). מנהל הישיבה היה העסקן הנמרץ החסיד ר' אליהו ווייץ, ובין חברי

ההנהלה בשנים הראשונות היו גם החסידים הרב שניאור זלמן זליגסון, ר' משה קצנלסון, ור' חיים שפריירעגן (ראה התמימים ואגרות קודש שם).

ובקשר להנהלה הרוחנית, מסופר באגרות קודש שם (ח"ב אגרת תצח, יט מ"ח תרצ"א):
 "עתה הנני שולח בתור מנהל הישיבה בוויילנא את אחד ממנהלי המוסד תומכי תמימים יצ"ו במדינתנו [רוסיה], אשר ת"ל הצלנו אותו ובה ת"ל עם בני ביתו שי' לפה, והוא אחד מתלמידינו הנכבדים, גדול בתורה ובעל כשרון מצויין הרה"ג ר' יהודה שי' עבער (אחי תלמידינו הנודע בשם ר' אלי' ז"ל מקראסנאלוק). עודנו צעיר לימים ואברך כדו"ל" [הי' שם עד שנת תרצ"ג, שאז מינהו למנהל הרוחני בישיבה המרכזית בווארשא].

המכתב הראשון שלפנינו הוא מד' ניסן תרפ"ט, וחתומים בו חברי ההנהלה, החסידים: אלי' ווייץ; זאב עפשטיין; אנשיל אראנאוויץ; יצחק לואיינב; יצחק מינקאוויץ; המזכיר 'י קאפעליאוויץ; אברהם רלצניק.

המכתב השני שלפנינו נכתב בשנת הצד"ק, וחתומים בו חברי ההנהלה, החסידים: אלי' ווייץ; המזכיר ח"י קאפעליאוויץ.

הישיבה בוויילנא התקיימה עד שנת תש"א, כאשר גם תלמידי הישיבה בווארשא, ושאר המחלקות בפולין, ברחו לוויילנא.

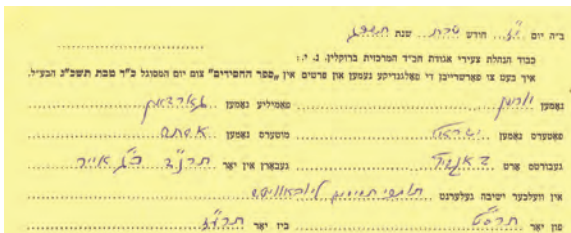
בכ"ט טבת ת"ש כותב להם כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (אגרות קודש שלו ח"ה אגרת א'קמא):
 "נהניתי לשמוע על ידי ידידי הנכבדים הרב הר"ש שי' זאלמאנאו ורמ"ל שי' ראדשטיין, מההסתדרות הטובה שנסתדרתם לשעה בעי"ת ווילנא ע"א. ובה הנני פונה אליכם אשר כל אחד מהתלמידים יבין את מצב הישיבה בהוה, שהוא מצב של העברה והתכוננות".
 ובי"א אד"ש כותב (שם ח"ב אגרת ד'שסב): "א טייל פון זיי זיינען יעצט אין ווילנא, א טייל זיינען נאך אין פולין, פון וואנען מען מוז זיי אריבער נעמען".

אתם עמם נמצא אז המשפיע ר' יהושע אייזיק ברוך, שדיווח על מצב התלמידים הלומדים שם, ובי"ד סיון ת"ש כותב לו כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (אגרות קודש שלו ח"ב אגרת ד'תח):
 "במענה על מכתבו הארוך והמפורט אודות תלמידי ישיבת ת"ת בוויילנא, ואודות אנ"ש שי' בליטא, נהניתי מאד מפרטי הידיעה".

במושך השנה הבאה הרבה לכתוב אל ואודות התלמידים שהסתדרו שם, והצלחתם משם (ראה אגרות קודש שם ח"ה, אגרות א'קלד; א'קמב; א'קמז; א'קנ; א'קנב; א'קסא; א'קפב; א'קפו-ז; א'קצח; א'רט; א'ריא-ב; א'רטז; א'רכג; א'רלז; א'ערב; א'עדר; א'רפא; א'רצ; א'שלד-ו; א'שמב; א'שנט).

עבור חלקם הצליחו להשיג ויזות וכרטיסי מסע, דרך רוסיה ליפאן, ומשם לשאנגהיי, ומשם ניצלו לארה"ב וקנדה. חלקם ניספו בשואה, הי"ד. והשאר התגלגלו במתנות העבודה של הנאצים ימ"ש, ובסוף ניצלו בעזה"ת.

קמג. ר' יוחנן גורדון, וגמ"ח שומרי שבת

ר' יוחנן (דאקשיץ תרנ"ד - נ.י. תשכ"ט) מפורסם בעיקר בשל היותו הגבאי של 770 במשך שנים רבות. אמנם יובאו כאן מסמכים הקשורים להתעסקויות נוספות שלו בעבודת הקודש⁸:

בכרטיס "ספר החסידים", שרשם ב"ז טבת ה'תשכ"ג, הוא כותב שנולד בכ"ג אייר תרנ"ז, בעיר דאקשיץ, לאביו ר' ישראל ואמו מרת אסתר. ולמד בתומכי תמימים בליובאוויטש משנת תרס"ט עד שנת תרע"ז.

בדאקשיץ גר עד שנת תרצ"ב, שאז היגר עם בני ביתו לנ.י. (ראה זכרון לבני ישראל ע' קפט), והסתדר בתור שו"ב.

בשנת תרצ"ד יסד הרב ישראל דזייקאבסאן מנין עבור התלמידים שלמדו אצלו, ר' יוחנן היה לומד אתם דא"ח קודם התפלה, והי' הבעל קריאה (ראה זכרון לבני ישראל ע' קצו-ז).

בשנת תרצ"ן נתייסדה אגודת "אחות תמימים" בנ.י. ור' יוחנן הי' לומד אתן דא"ח ומתוועד

8 אולי כדאי להוסיף עוד פרט קטן: בשנים תשי"ז-ח יצאה לאור סדרת ארבעת הכרכים של "לקוטי דבורים" - שיחות כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע. בסוף הכרך הרביעי נדפס מפתח שמות אנשים, שנערך ע"י ר' יוחנן גורדון.

לפניהן. כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מינה עליהם ועד של שלושה רועים, הרב ישראל דזייקאבסאן, הרב שלמה אהרן קזרנובסקי, ור' יוחנן גורדון (ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' קמו-ח). בשנת ת"ש הגיע כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע לניו יורק ויסד את אגודת חסידי חב"ד. ר' יוחנן גורדון התמנה להיות אחד מחברי ההנהלה (ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' קעו). בקיץ תש"ד יסד כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע את מחלקת "ביקור חולים" שעל ידי המחנה ישראל, וליו"ר מינה את ר' יוחנן גורדון (ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' שיב-ד).

באותה שעה היה ר' יוחנן מזכירה של חברה גמילות חסדים שומרי שבת. החברה נוסדה כבר בשנת עת"ה, אמנם לא ידוע לנו על השנים הראשונות של החברה, רק זאת, שמשרדה היה בביהכ"נ צמח צדק, 184 הענרי סטריט (המתואר בתולדות חב"ד בארה"ב ע' קכח: ביהכ"נ צמח צדק אף ניו יארק, 184 הענרי, שכונה של יהודים. בנין בעל ג' קומות של אבנים, ידידינו ר' גרשון סימסאן - יו"ר), וא"כ יש מקום לומר, שמלכתחלה נוסדה כחברה גמילות חסדים של חסידי חב"ד.

הידיעה הראשונה שלנו על חברה זו היא, מכתב עידוד שכתב להם כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בשנת תש"ב, בצירוף צ"ק - "להשתתף עמם בפעולותיהם הטובות". בשנה זו תש"ד, שהיא שנת ל"ד ליסודה, היה ר' יוחנן - המזכיר (סעקרעטאר), ר' צבי הירש פדנס - הגזבר (טרעזשורער), ור' אברהם וואקסבערג - הנשיא (פרעזידענט). ר' צבי הירש פדנס נפטר בי"א שבט תש"ה. אחרי פטירתו כתב אודותיו ר' יוחנן אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע:

ב"ה ב' כ"ב שבט

לכ"ק אדמו"ר שליט"א

עם היות כי קשה עלי כתיבת זה הענין, אבל ההכרח יאלציני לכתוב, ידידינו ר' צבי פדנס ע"ה.

אני מכיר אותו מיום בואי הנה. בנעוריו נשאר יתום, ונתנוהו לקדר לעשות מלאכת הקדרות של חרס, אבל קלט אויר בית הכנסת לתוכו בין מנחה למעריב, במיעית עין יעקב ופרקי אבות ומדרש, ונשא אשה בפליעשצענין, ואח"כ לקחוהו לעבודת הצבא, ועבד ארבעה שנים בליבאווע, ואח"כ במלחמת יאפאן ורוסי' ברח לאה"ב.

עבודתו היתה קאסטאמער פעדלער, ולאחר ארוחת הערב התעסק (לשם מצוה) בהרקת קופסות הרמבע"ן כולל חב"ד וחלוקת הקופסאות, והי' חי בזה ממש. ומעת בואי הנה הי' בא לביתי לפרקים קרובים ולבית אחי הריי"צ שי', והיו לומדים מאמר או שיחה, אדער גלאט געשמועסט וועגין עלטערע חסידים וואס ער האט גיקענט. ומעת אשר התעסק הרב ר' ישראל דזייקובסאן בחנוך התלמידים, הי' בא לביתו בכל מוצש"ק, כשהי' לומד תניא עם הבחורים. ובשנים האחרונות לא התעסק בשום עבודה לפרנסתו, כי קבל בכל חדש שלשים שקלים מהתשלום שמשלמים עבור זקנים למעלה מששים וחמש שנים, וזה הי' די לו למחייתו...

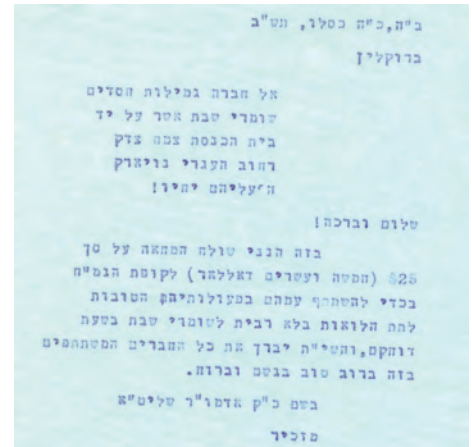
אי ער איז גיווען א טייערער איד, ער האט גיהאט שוואכע אויגין, איז עם גיווען שווער צו קוקין אין א ספר, והי' נוסע בכל יום לבקר חולים ממיודעינו, ובכל יום הי' נוסע לחבל אחר, יום א' בברונקס ויום א' בבארא פארק וכו'.

הלך לעולמו ביום י"א שבט, והובל למנוחה בי"ב שבט.

במענה למכתב זה, כתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מכתב תנחומין לבניו (אגרות קודש שלו ח"ח אגרת ב'תרל), בצירוף מכתב מענה לר' יוחנן (שם אגרת ב'תרלא).

מנהג החברה, מאז ומקדם, לארגן כנס החברים, בשבוע של פרשת משפטים, שבה נאמר בתורה: אם כסף תלוה את עמי.

לקראת אירוע זה היו מדפיסים מכתב הזמנה, שחתומים עליו שלושת חברי ההנהלה. עותק מהזמנה זו נשלח אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, ועליו היו כתבים דיווח כללי מהפעילות במשך השנה החולפת. במענה עליו היה משיב האדמו"ר במכתב ברכה ועידוד.

בהזמנה של שנת תש"ה חתום גם הגבאי ר' צבי הירש פדנס; אמנם כאמור לעיל, בעת האירוע, שחל בכ"א שבט תש"ה, כבר לא היה בין החיים.

בדיווח של שנת תש"ו חתום ר' יוחנן לבדו.

הגיעה לידינו ברכת שנה טובה שכתבו חברי ההנהלה אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בצום גדליה תש"ז - "בשם כל חברי הגמ"ח שומרי שבת", בחתימת שני חברי ההנהלה: יו"ר - אברהם ואקסבערג. מזכיר - עבדו יוחנן בן אסתר.

במשך שנת תש"ז הצטרף להנהלה - הרב אברהם זאב שארפשטיין, למלא את מקומו של ר' צבי הירש פדנס.

בכ"ב אלול תש"ז כתבו שוב ברכת שנה טובה אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, מאת "הנהלת הגמ"ח שומרי שבת בשם כל החברים והחברות", ועל החתום באים כבר כל שלושת חברי ההנהלה: נאום ה"ר אברהם וואקסבערג - יושב ראש. ונאום אברהם זאב שארפשטיין - סוכן. ונאום יוחנן גורדון - מזכיר.

גם בהזמנה לאירוע השנתי של שנת תש"ח חתום הרב אברהם שארפשטיין (במקום ר' צבי הירש פדנס).

ואילו בהזמנה לאירוע השנתי של שנת תש"ט, נפקד מקומו של ר' אברהם וואקסבערג, וחתומים רק: הרב אברהם שארפשטיין - טרעזשורער. יוחנן גארדאן - סעקרעטאר.

הרב אברהם זאב שארפשטיין נפטר בכ"א כסלו תשי"ד, ומאז ואילך המשיך ר' יוחנן לנהל את הקופה בעצמו, עד יומו האחרון בער"ח אלול תשכ"ט (שאז עבר ניהול הקופה לידי חתנו ר' שמעון שי' גולדמן, לאורך ימים ושנים טובות).

כל שנה, בעת התוועדות שבת פרשת משפטים, היה הרבי מזמין את ר' יוחנן לשאת דברים בקשר ל"מלוה מלכה" שנערכת במוצאי שבת פרשת משפטים, לטובת קופה זו, ויחד עם זאת הי' הרבי מורה לו ללבוש שטריימל, ולספר איזה סיפור לפני הקהל, והרבי היה מקשיב, ולפעמים אף מעיר איזו הערה לדבריו.

ניתנים בזה כמה דוגמאות של ההזמנות, הדיווחים שכתב אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ומכתבי הברכה והעידוד שהיה כותב להם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

הזכייה באית ע"ז עלות הג"ח בט"ו העשרה

96	100	100	100
4	50	75	30
2			
1			
9600		200	
150		30	
<u>9980</u>			

ב"ה

חברה גמילות חסדים שומרי שבת

184 העניני סמ"י, ניו יארק

גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדעה

החוב"ק פריינד, ברוינג' און שוויטסערן |

עם חקוקים איפס סיקה און דרייסיג יאָרן זיבן אונטער גמילות חסדים אין נגרייני דעם נקווערן. דורך דער דאזיקער צייט האָבען מיר געהאָפּטן חוב"ק'ס ארדייטן שטיליקס ו'ן שטעלען אויף די סיס און אונטער ארבייט אין נעמאן נקווערן. אויף א שטיילען און ווירדיגען אונס.

לכבוד דעם

פינף און דרייסיג יערהיגען יובילעאום

פון אונטער גמילות חסדים דאָסן מיר און אונטער דעם גמילות חסדים פון אונטער דער טיפּלינג, אויף דער טיפּלינג, אויף

וונטאג פ' כ"א שבט, קיטובא דעם ו'שני, 6.30 אונטער (אם כ"ה חלוף את ע"ה)

אין אונטער שטעינדיגען האָל, 184 העניני סמ"י, ניו יארק

מיר כעסען אונטער טיפּלינג דו קענען צו דעם דאזיקער טיפּלינג און ווילענען די ווייטערע קענסטענען פון אונטער גמילות חסדים אין אונטער.

דער שוועיק נעסט ווילענען ארדייטען אין מיר ווילענען אונטער אונטערען א קענען אונטער כעסען מירען אין אן אספּעקטען און חויה וקוועטן. האָפענדיג צו זען אויך צו דער כאַסיטיסערן צייט.

סיים דער איר.

אברהם וואקסבערג, פרעזידענט
184 Eastern Parkway, Brooklyn, N. Y.
Tel. PResident 2-3405

צבי הירש פדנס, טרעזשורער

שליחת דיום אחר ת"ש ה'תש"ט

1948

ב"ה, י"ח שבט, תשי"ח
ברוקליין |

אין חברה גמילות חסדים
טוברי שבת,

שלום וברכה |

נפענען על פתחכם, נהניתי לטעום טיב עבודתם בשבת תשי"ד, להלרות גמ"ח למאה זעלעס אנשים בטי"ח תשע"א אלפים תשע טבות ושטובים שקליט.

בשפתה קראתי את הזמנתם להשתתף בהגילת שנת השלשים וחמש לקיומה של החברה גמילות חסדים טוברי שבת והנני שולח להם את ברכתי כי ישמיע השי"ת טעם חיים וברכה מרובה לכל חברי חברה גמילות חסדים טוברי שבת ולבני ביתם יהיו וישמרו את ילדיהם יהיו העובדים בבוא, ביבשת בית ובאיר, בכל מקום עתם ויחזירוט לבתיהם בריאים ושלמים.

הנני מצרף בזה התאהה על סך עשרים וחמשה שקלים השורתי לחברת גמילות חסדים טוברי שבת בלוי"ת ברכתי אשר כספי הגמ"ח שלהם יהיו להצלתה לכל הלויים בנסים וברום.

יודים הדו"ט וטברום

ואתם הוצאתם אתם צדקים זהו אמור
 כי אתם מצוים להיותם את ברכתי והקדושים
 והרחמים אף כולכם
 וקדושים אלו יש אתו רחמי אצלך קדושים
 כי זאת הם חלוקים
 כי הסכום שלנו כג"ה הוא אדוק ה' אצלכם
 יתכן אצל יעקב
 הית' האולאר וגמול

MADE IN ISRAEL
 ב"ה, י"ה שבט, תש"ו
 ברוקלין

אל הברה גמילת חסד
 שומרי שבת,
 היעליהם יחיו,
 שלום וברכה!

מטענה על מכתבם בצדק חשבון קצר מעבודת
 הגמ"ח בשנת תש"ה, בהנחית לקרא מטיב עבודתם, והנני
 בזה לברך את כל העוסקים במוסד הגמ"ח כי יטפיע הטי"ח
 להם ולב"ב יחיו שפעת חיים וברכה מרובה בבריאות
 הנכונה ובפרנסה בהרחבה בגשמיות וברוחניות, וההלואות
 יהיו להצלחה לכל הלויים להתברך בפרנסה טובה בעשרות
 ובשטרות שבת ובהצלחה בכל עסקיהם בגשמיות וברוחניות.
 מצורפת בזה המטאה ע"ס
 דמי חבר להחברה גמ"ח שו"ש לשנת תש"ו.
 ידידם הדו"ס ומברכם

#706
 חברה גמילת חסד שומרי שבת
 184 הענרי סטריט, ניו יארק
 GEMILATH CHESED SHOMREI SABATH

789 ✓

זה צ"ל ת"ש
 אדוק אצמך שטא.
 בשם חבדי הג"ח שאני שבר אתם אברכים
 את ד"ק אצמך שטא בברכה שנה טובה ותמנה
 בלשית בהיות הע"ש אשר אז אחזק יתכן
 החמתי ש"ס האום בש"ל. ואל אתם קדושים
 יוד' אברהם ומוסקוביט.
 מכיר עברו יחזק' בן איט
 ד"ר צנז' אפר מחאה א' סק כ"ה שלח מעמד
 15 כחן חב"ד
 15 תלנת אמת

חברה גמילת חסד שומרי שבת
 184 הענרי סטריט, ניו יארק
 GEMILATH CHESED SHOMREI SABATH

ד"ה ה' טו ש"ס
 אדוק אצמך שטא!
 משת' צ"ב וע"אזג הג"ח י' יע"ס ת"ה
 24 יע"ס ת"ש.

7800	78	האולאר בן	ואה שלים	1
150	150	"	"	3
225	75	"	"	2
100	50	"	"	1
30	30	"	"	1
35	35	"	"	1
25	25	"	"	1
500	500	"	"	1
500	500	"	"	1
300	500	"	"	1
9,665	300	"	"	90

האולאר ה' א' תלויים אדוקים. ב"ח ב"ח אולאר.
 א' ב"ח קדושים. אדוקים ש"ס יחיו יחיו
 משת' סיקור י' אולאר ג"ח וולק 22

2000	-	500	4
5100	-	300	17
1750	-	250	7
5800	-	200	29
2100	-	150	14
250	-	125	2
3600	-	100	36
600	-	50	12
100	-	25	4
<u>21,300-00</u>		<u>50</u>	<u>125</u>

מחירי אגרות אלף אלף
 שנת 1984
 בייק יעקב - 1984

ב"ה י"ד שנת ה'ש"ז.
 ברוקלין.

אל חכיה נמילוח חסדים שומרי שבת
 בע"ח נויארק יע"א
 ד' עליהם יחיו.

שלום וברכה!
 כמענה על כתבתם, נהניתי ליטמוע
 בפרטיות מעבודתם הטובה בעניני נמילוח חסדים
 והשי"ה ינרץ אח כל העושים והמעישים בכריאות
 הטובה ונפרנסה טובה בהרחבה בנו"ר
 כמצורף הנני שולח השתחפוחי
 בטך חמשה ועשרים שקלים.
 הדו"ט ומכרסם

חברה גמילות חסדים שומרי שבת
 184 העגרי ספרים, ניו יארק

גדולה גמילת חסדים יותר מן הצדקה

השוביע פריד, כרודער אין שוועסטערן
 עם ווקעט יעצט אכס און דרייסיג יאָהר זיגט אונזער גמילת-חסדים איז גע-
 נרינגט גווארען, דורך דער דאזיגער צייט האבען מיר געהאלפן הינדערטער
 אדישע פאמיליעס זיך שטעלען אויף די פוס און אונזער ארבייט איז געפאן גע-
 זאָרען אויף אַ שטילען און ווירדיגען אופן.

לכבוד דעם

אכט און דרייסיג יערהריגען יובילעאום
 פון אונזער גמילת חסדים רופען מיר אן, אייסקערדענענליכע פארזאמלונג פון אלע
 אונזערע מיטגלידער, אויף
 זונטאג, פ' משפטים, כ"א שבט, תש"ח, פערזואר דעם 15טען, פינף אונטעם
 (לסדר, אים כפף תלח את עמי)
 אין אונזער שטענדיגען לאקאל, 184 העגרי ספרים, ניו יארק

מיר בעפען אלע מיטגלידער צו קומען צו דעם דאזיגען מיטונג אן וועלען
 די ווייטערע עקספענען פון אונזער גמילת חסדים איז אפהענגיג.
 זעהר חשוביע געסס וועלען אדעקסירען און מיר וועלען אלע פארברענגען אַ
 שעהגעס אונטעם כנסת מרעים אין אן אמסאפעקע פון תורה וקדושה,
 האפענדיג צו זעהן אייך צו דער כשטימפער צייט.
 מיט דרך ארץ,
 אברהם וואקסבערג, פרעזידענט
 יוחנן גארדאן, סעקרעטאר
 682 Eastern Parkway, Brooklyn 13, N. Y.
 Tel. PResident 2-3405

דרב אברהם שארפשמייין, פרעזידענט
 שולדיג דיום

#707
חברה גמילת חסד שומרי שבת
 184 העגרי ספרים, ניו יארק
 GEMILATH CHESED SHOMREI SABATH

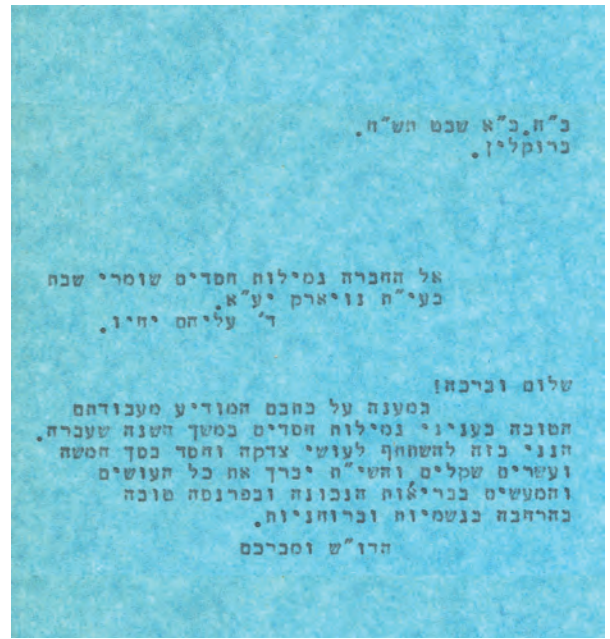
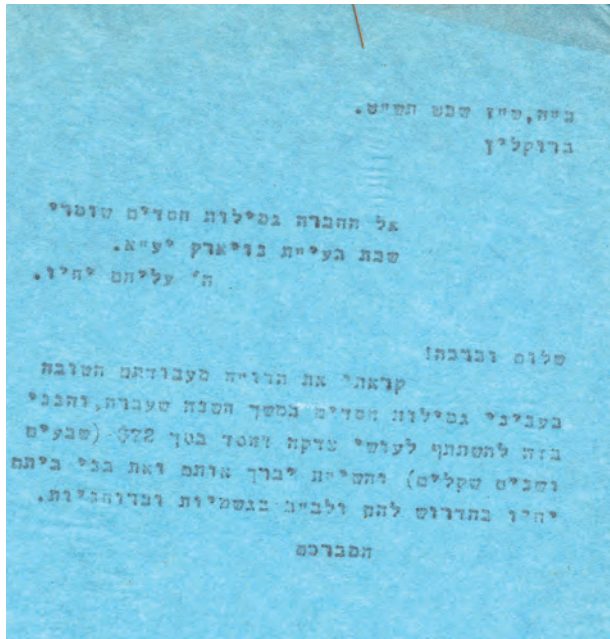
זה א כבוד אלו חש
 זכר אברהם שאטא

תפלת ה'ה' שחיה שבת בטקס
 החברים והחברות מברכים את כ'ך
 אצילת שאטא בהנהגת ש'ך טובה
 ומתעק בהיותו ה'ה' ומענה ש'ך יעני
 עם גשוח צדקת' ביהרהר בוחן ז'ין.

אשה בנה מראה 4 ימים 25 ש'ך
 טאן חב' 15
 טאן חב' 15

נאום תלונת אית
 ה'ך אברהם וואקסבערג ילד ואל-
 אלו'ן ומדברים ז'ך ש'ך פ'טאן ס'ך

נאום מתחן גארדאן יעני

ב"ה

חברה גמילות חסדים שומרי שבת

184 העברי ספרים, ניו יארק

גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה

השובע פרינג, ברודער און שוועסער!
 עם וערפ יעצם נייען און דרייסיג יאהר זיגט אונזער נמלת-חסדים איז גע-
 ברינגעט געווארען. דורך דער דאוונער צייט האבען מיר געהאלפן הונדערטער
 אידישע פאמיליעס זיך שטעלען אויף די פיס און אונזער שרייב איז געשאן גע-
 ווארען אויף א שטילען און ווירדיגען אופן.

לכבוד דעם

נייען און דרייסיג יעהריגען יובילעאום

פון אונזער נמלת חסדים רופען מיר אן, אויסערארדענטליכע פארזאמלונג פון אלע
 אונזערע מיטגלידער, אויף

זונטאג, פ' משפטים, כ"א שבט, תש"ט, פעברואר דעם 28טען, פינף אוועק
 (לסדר, אם כסף תלוח את עמ"ה)

אין אונזער שפענדיגען לאקאל, **184 העברי ספרים, ניו יארק,**
 מיר בעמען אלע מיטגלידער צו קומען צו דעם דאוונען מיטינג אן וועלכען
 די ווייטערע עקסיסטענצן פון אונזער נמלת חסדים איז אפהענגיג.
 זעהר חשוב'ע נעמס וועלען ארעסירען און מיר וועלען אלע פארברענגען א
 שעהגעס אוועקס במסכת מרעים אין אן אפמאכערע פון תורה וקדושה.
 האפענדיג צו זעהן אייך צו דער באשטימטער צייט.
 מיט דרך ארץ,

הרב אברהם שארפשמייין, פרעזשורער **יוחנן נאיראן,** סעקרעטאר
 682 Eastern Parkway, Brooklyn 13, N. Y.
 Tel. PResident 2-3405

ג. כ. אייער אנוועזענהייט איז זעהר נויטיג צוליב די עלעקשאן פון איינעם פרעזידענט

שולדיג דיום

עניני חתונה

קמז. כתובות עתיקות

בארכיון הספרייה ישנן יותר מחמשים כתובות עתיקות, בני מאה שנה ויותר. נסקור כאן שתיים מהכתובות, שהן מלפני יותר משלוש מאות שנה:

א) כתובה מעיר קראסוב, קרים, משנת ה'תמ. ותוארה על ידי הביבליוגרף ר' שמואל ווינער (שמוזנו הגיעה הכתובה ליד "כ"ק אדמו"ר מוהר"י צ"נ"ע בשנת תרפ"ה):

דף אחד. ניה. כתב רש"י ישן.

כתובה מיום כ"א אב שנת ת"מ מקראסוב (=קראסובאזאר) בקרים.

שנתן החתן מנחם ב"ר יוסף ואליד נ"ע

להכלה (בתולתא) שרה בת ר' גרשון אשכנזי נ"ע

ונדוניא דהנעלת לי מבי אבוה היו:

תכשיטי זהב, כלי כסף, בגדים רבים למיניהם ולשמותיהם בשפה טטרית, חלוקים, מפות, מצעות, מראשיות (=כרים וכסתות), מעפורות, ארגז, כלי נחשת ועוד

בס"ה על סכום 44.680 לכנים

והחתן הוסיף מדיליה עוד 4.468 לכנים

שעלו יחד לסך 49.148 לכנים במטבע של מוראט גיריי כאן

העדים שחתמו על הכתובה הם:

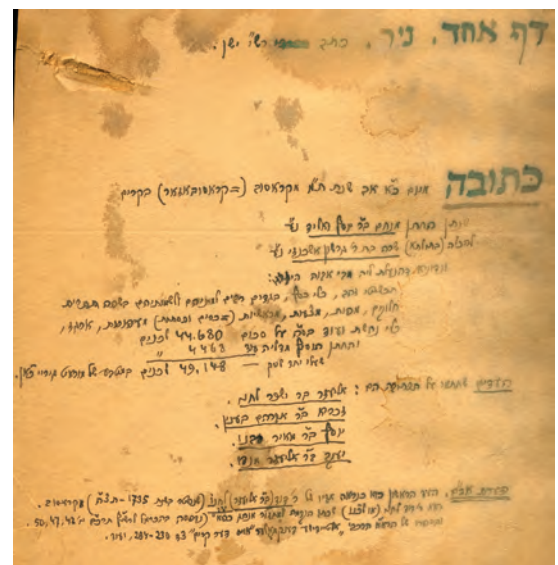
אליעזר בר ישכר לחנו

זכריא ב"ר אברהם בענין

יוסף ב"ר מאיר רבנו

יעקב ב"ר אליעזר מנדו

הערת אד"ם [=אני דוד מגיד]: העד הוא כנראה אביו של ר' דוד (ב"ר אליעזר) לחנו (שנפטר בשנת 1735 - תצ"ה) מקראסוב, הוא ר' דוד לחנו (או לכנו) שכתב הקדמה

1 תצלום כתובות נוספות שבארכיון, ראה לעיל פרק לא ופרק מו, ולקמן פרק קמז.

2 אודות מגלות עתיקות שהגיעו אל "כ"ק אדמו"ר מוהר"י צ"נ"ע מר' שמואל ווינער, ראה לעיל פרק קה.

ל"מחזור מנהג כפא" (נדפסה בהכרמל לרשי"ף תרכ"ב נ' 42, 47, 50) ובספרו של הרא"א הרכבי "אלטיידישער דענקמאלער אויס דער קרים" צד 230-234, ועוד.

(ב) את הכתובה השנית מצאנו בתוך כריכת ספר עתיק שהיה בספריה.

כתובה מעוטרת על קלף. כתב מרובע ורש"י ספרדי.

מיום ח' חשוון ת"כ [המקום נפגם, ונראה שהיא ממרוקן].

החתן - אברהם (שם האם נפגם).

הכלה בתולתא - אסתר בת מסעוד ה"ן עטייה.

קמה. שטר התנאים של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

בגזני הספריה נמצא שטר התנאים של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע עם הרבנית שטערנא

שרה נ"ע, שנכתב ב' סיון תרכ"ה.

תצלום התנאים נדפס כבר ב"בטאון חב"ד"

גליון 17-18 ע' 18; אלא שהתצלום היה מוקטן

ולא ברור. כאן ניתנת הסקירה ע"פ המקור

שבגזני הספריה:

התנאים נכתבו בשני טפסים, אחד ניתן לבית

החתן, הוא כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בן כ"ק

אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, והשני ניתן לבית הכלה,

היא הרבנית שטערנא שרה בת דודו האדמו"ר

מוהרי"צ נ"ע מאוורוטש.

התנאים נכתבו, כאמור, ב' סיון תרכ"ה,

בהיות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בן ארבע וחצי

שנים, וכעשרה חדשים לפני הסתלקות זקנם

של החתן והכלה, כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"

(י"ג ניסן תרכ"ו). שאף השתתף בכתיבת שטר

התנאים.

כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" כתב, בשני

הטפסים, את השורה הראשונה:

למז"ט יעלה ויצמח כגן רטוב מצא אשה

מצא טוב ויפק רצון מה' הטוב

ומעבר לדרך הוסיף לכתוב (בשני הטפסים)

את התחייבותו הכספית לבני הזוג:

גם אני מתחייב ליתן אי"ה מתנה לנכדיי

היקרים ש'י בכל שנה ושנה סך חמשים

רוכ"ס ס"ה חמשה מאות רוכ"ס נאום מנחם

מענדל

ופירוש הדברים:

בתנאים האלו התחייב אבי החתן לתת אלף

רובל כסף וחמשה שנים להיות סמוכים על

שלחנו (שנים א-ג, ז-ח שאחר החתונה), ואבי

הכלה התחייב לתת חמשה עשר מאות רובל

כסף וחמשה שנים להיות סמוכים על שלחנו

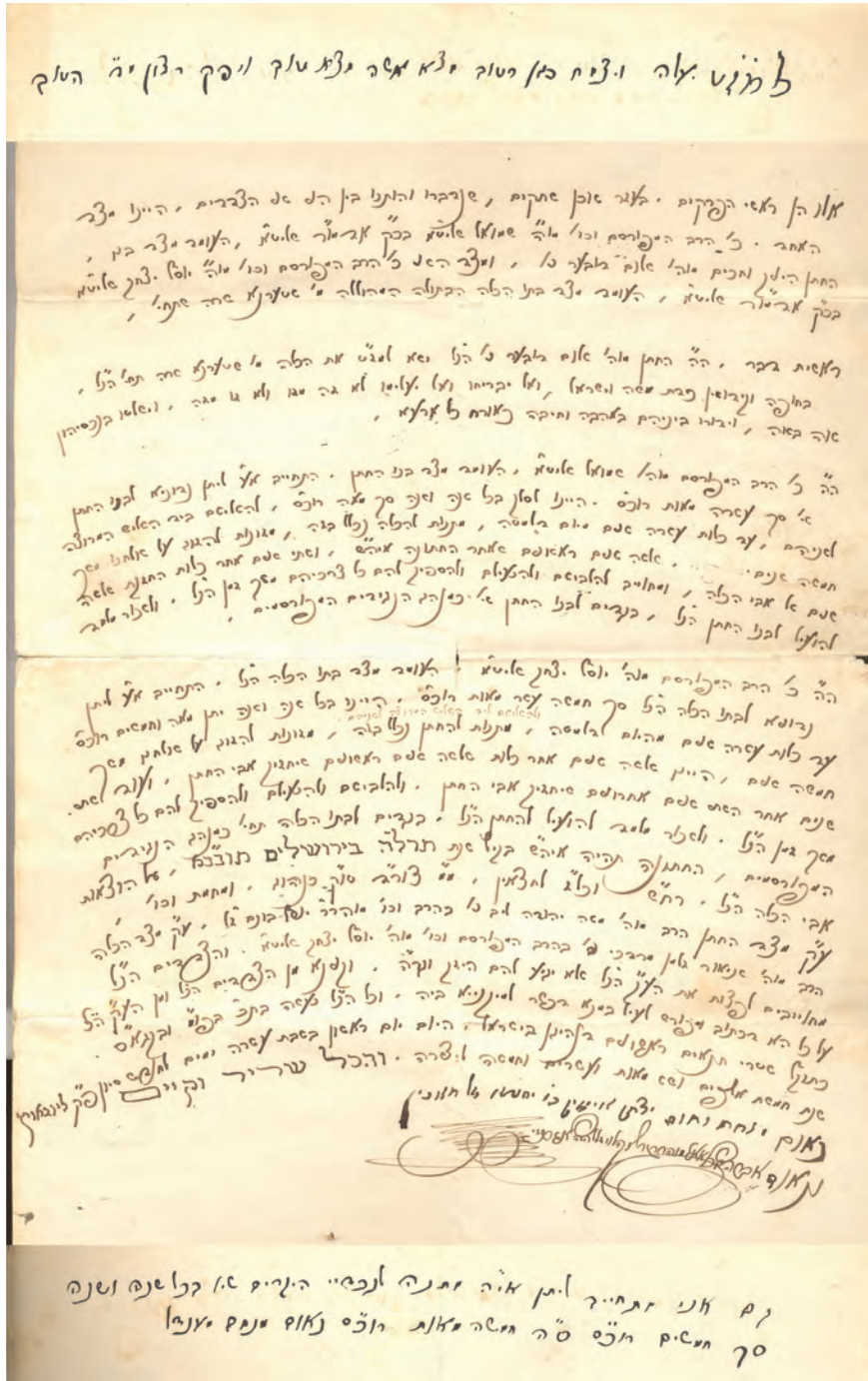
(שנים ד-ו, ט-י שאחר החתונה), וזקנם של החתן

וכלה התחייב ליתן חמשה מאות רובל כסף.

התנאים נכתבו בקיץ תרכ"ה וזמן החתונה

נקבע ל"קייץ שנת תרל"ה בירושלים", אמנם

בנתינת הנדן הנ"ל לא יחכו עד שיגיע זמן החתונה

בקיץ תרל"ה, כ"א מיד מזמן התנאים יתחילו לתת את הנדן: אבי החתן מאה ר"כ לשנה, אבי הכלה מאה וחמשים ר"כ לשנה, זקנם של החו"כ חמשים ר"כ לשנה. את המעות האלו ישלישו אצל שלישי המרוצה לשני הצדדים, שיחזיקם עד לזמן החתונה.³

זמן החתונה נקבע, כאמור לקיץ תרל"ה בירושלים, ואכן נערכה החתונה במוצש"ק י"א אלול תרל"ה, אך בעיר אוורוטש. כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע לא הי' נוכח בחתונה מסיבות שונות, וידוע גם שרצה שהחתונה תהא דוקא בליובאוויטש, באמרו, שבתנאים נקבע המקום לירושלים, ואם לא ירושלים אז ליובאוויטש.

הערב קבלן מצד החתן הוא מו"ה משה יהודה ליב בהרב יוסף בונם מבראדיטשוב, אחיו של ר' יקותיאל זלמן חתן כ"ק אדמו"ר האמצעי ודודם של החתן וכלה.

הערב קבלן מצד הכלה הוא אחיה של הכלה מו"ה שניאור זלמן מרדכי בן אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מאוורוטש, מ"ץ דק' זיטאמיר.⁴

העד הראשון הוא מו"ה מנחם נחום יצחק אייזיק ב"ר יהודא חאנין, המפורסם בשם ר' נחום חוזה, הי' חוזר המאמרים אצל כ"ק אדמו"ר האמצעי ואצל כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק".

העד השני הוא מו"ה "אברהם בלא"א מוהר"ר גרשון הלוי זללה"ה אשכנזי". מסתבר שהוא מוהר"א אשכנזי מקאליסק, שתשובתו נדפסה בקובץ יגדיל תורה חוב' ע' ס"י מא-ב, וחותרם שם: אברהם בלא"א מו"ה גרשון הלוי אשכנזי מקאליסק.

קמו. הזמנה מאדמו"ר מוהרי"נ מניעזין לנשואי בנו

לפנינו מכתב הזמנה, מאת הרה"ק רבי ישראל נח שניאורסאהן, אדמו"ר נייעזין נ"ע לנשואי בנו מוה"ר שניאור בער ע"ה.

רבי שניאור בער שלפנינו, היה מו"ץ בסוראז, ואחרי הסתלקות האדמו"ר מהרי"נ נ"ע - בניעזין, כמסופר בבית רבי ח"ג פ"ח.

לכבוד אה' ידידינו המופלגי הוותיקי נגידי חסידים אנ"ש דק' סוראז, אמהלין, שטארדוב, פאהאר ה' עליהם יחיו

הנה בקרב יהי אי"ה נשואי בני המופלג ר' שניאור בער שי' למז"ט, ע"כ אמרתי אקרא נא למאהבי נפשנו בקריאה של חיבה לבא על ראש שמחתינו, ועלינו לכבדם אי"ה, והשי"ת ירומם קרנם מעלה מעלה ויתברכו בברכה המשולשת.

ד' או"נ ידים דוש"ת מלונ"ח⁵

ישראל נח באאמו"ר שי

אברהם אה' ידיונו המופלגי הוותיקי נגידי חסידים אנ"ש דק' סוראז, אמהלין, שטארדוב, פאהאר ה' עליהם יחיו -

הנה בקרב יהי אי"ה נשואי בני המופלג ר' שניאור בער שי' למז"ט, ע"כ אמרתי אקרא נא למאהבי נפשנו בקריאה של חיבה לבא על ראש שמחתינו, ועלינו לכבדם אי"ה, והשי"ת ירומם קרנם מעלה מעלה ויתברכו בברכה המשולשת.

ד' או"נ ידים דוש"ת מלונ"ח

3 אודות המתנות לחתן ולכלה, ראה לעיל פרק ו.

4 ראה לעיל פרק פה.

5 דברי אוהב נפשם ידים דורש שלומם תמיד מלב ונפש הפצה.

קמז. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ

לפנינו מכתב שכתב האדמו"ר בעל חדושי הרי"מ, הזמנה שכתב לחתונת נכדו אדמו"ר רבי פנחס מנחם מענדל מפילץ עם נכדתו מרת הענדל לאה (אחותו של בעל ה"שפת אמת"), בז' אדר שני תרכ"ד.

ההזמנה נשלחה אל "כבוד האברך המופל' החסיד הנגיד כ"ש מו"ה משולם נ"י רייך". ר' משולם רייך היה מקורב לבית גור, והוא היה חתנו של הרה"ק הרב"ש באדמו"ר ה"צמח צדק", ובמשך שנים רבות היה שד"ר של כולל חב"ד, לפחות עד שנת תרס"ו. ממנו הגיעה האגרת לאוסף רבותינו נשיאינו.

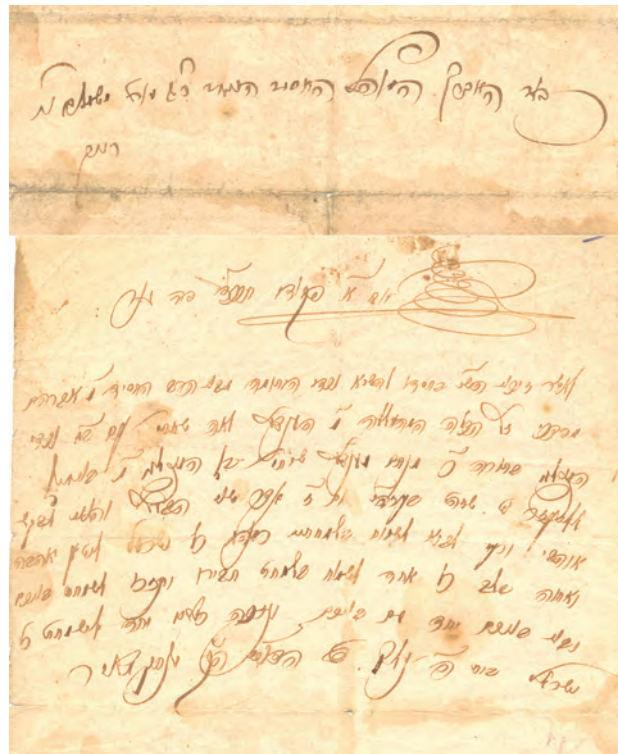
ב"ה יום א' פקודי תרכ"ד פה גור

לאשר זיכני הש"י בחסדו להשיא נכדי היתומה מבני הרב החסיד מ' אברהם מרדכי ז"ל הכלה המהוללה מ' הענדל לאה שתחי' עם ב"ג נכדי המופלג בתורה כ' מנחם מענדל שיחי' בן המופלג מ' בנימין אליעזר נ"י שתהי' בעזה"י יום ז' אדר שני הבע"ל והנני מבקש אוהבי ורעי לבוא לשמוח בשמחתנו כמנהג כל ישראל לנטוע אהבה ואחוה בלב כל אחד לשמוח בשמחת חבירו ותזכו לשמחת בניכם ובני בניכם יחד עם בניכם ונזכה כולם יחד לשמחת כל ישראל בית ה' נלך

ד' הדו"ש הק' יצחק מאיר

ועל המעטפה:

כבוד האברך המופל' החסיד הנגיד ר"ש כו' משולם נ"י רייך.

קמח. שטר הכתובה של מרת רחל לאה בת אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט

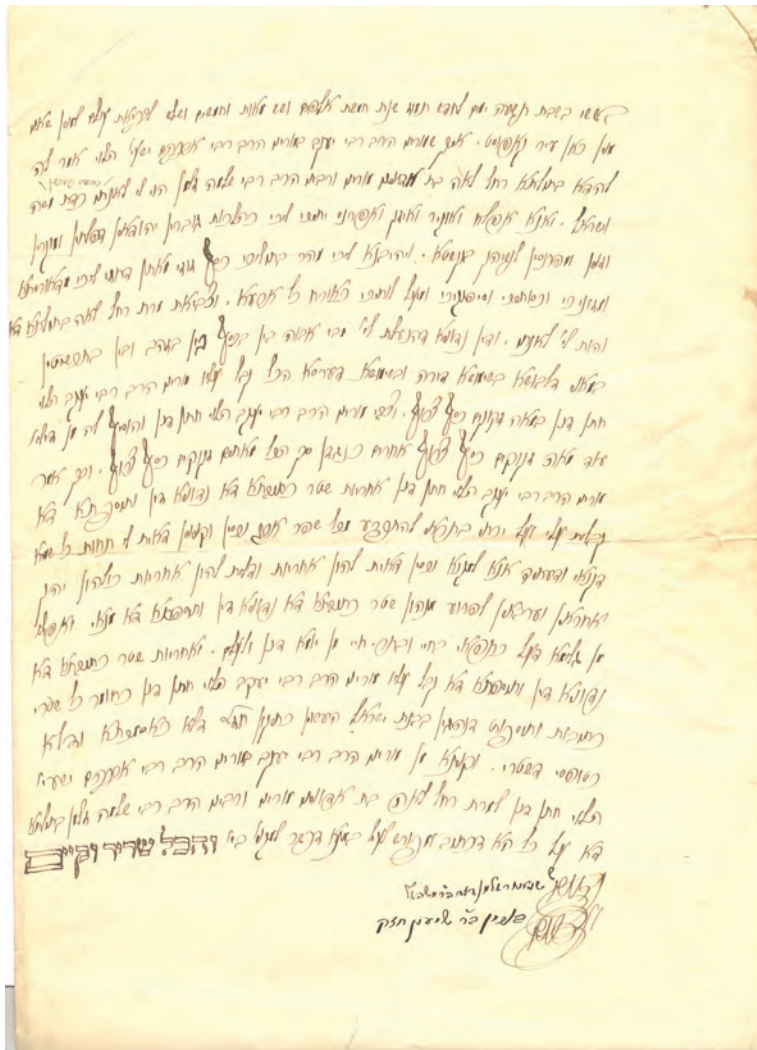
ביום הששי ט' תמוז תרנ"ג, התקיימה בקאפוסט חתונתו של מוה"ר יעקב הלוי וישלצקי, עם מרת רחל לאה בת אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט, בעל המגן אבות. לפנינו שטר הכתובה, עם העתק התורף והעדים שבו.

כששי בשבת תשעה ימים לחדש תמוז שנת חמשת אלפים ושש מאות וחמשים ושלוש לבריאת עולם למנין שאנו מניין כאן עיר קאפוסט, איך שמורינו הרב רבי יעקב במורינו הרב רבי אברהם ישעיה הלוי אמר לה להדא בתולתא רחל לאה בת אדונינו מורינו ורבינו הרב רבי שלמה זלמן הוי לי לאינתו ... והכל שריר וקיים

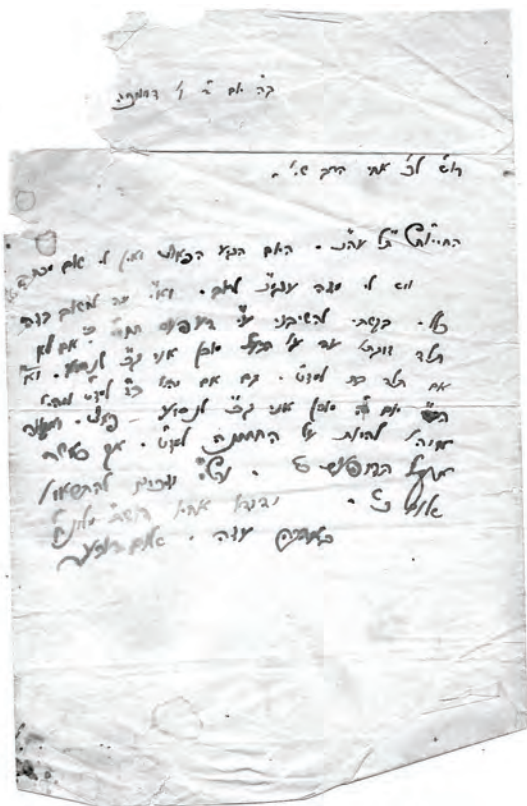
נאום שניאור זלמן דוד ב"ר משה ז"ל

ונאום בנימין ב"ר שמעון חזק

לא נזכר כאן שם המשפחה, ומסתבר שהיא הנזכרת בספר הצאצאים עמ' 214 מס' 272: הרבנית וישלצקי, רעית הג"ר יעקב וישלצקי בלודז.

קמט. שמחות בבית האדמו"ר מוהרש"ב מרעציע

לפנינו מכתב האדמו"ר מוהרש"ב מרעציע (באדמו"ר מוהר"ל מקאפוסט, באדמו"ר הצמח צדק) אל אחיו, אודות לידת בנו או בתו, ואודות נסיעה לחתונה אצל אחיו הרב.

שני אחים היו לאדמו"ר מוהרש"ב מרעציע: א) אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט, בעל מגן אבות, שחי עד שנת תר"ס. ב) אדמו"ר מוהרש"נ מברויסק, שמילא את מקום אחיו הנ"ל אחר הסתלקותו, וחי עד שנת תרפ"ג.

כיון שמדובר כאן בלידת זוגתו של האדמו"ר מרעציע (נישאו לערך בשנת תרט"ו), מסתבר יותר שמדובר כאן במכתב לאחיו אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט (שמכנהו כאן "אחי הרב", והוא מילא את מקום אביו אדמו"ר מוהר"ל משנת תרכ"ז ואילך).

ב"ה יום ד' ו' דחנוכה

רו"ש' לכי אחי הרב שי'

החיווה"ש ת"ל עה"כ¹, היום הגיע הפאצט ואין לי שום מכתב, ויש לי מזה עגמ"נ לרוב, וא"י מה לחשוב בזה כלל.

בקשתי להשיבני ע"י דעפעס² תומ"י, כי אם לא תלד זוגתי עד ג' הבע"ל מוכן אני ג"כ לנסוע, ואף אם תלד בת למז"ט. גם אם יהי' ב"ז³ למז"ט ויהי' הב"מ⁴ יום ה', מוכן אני ג"כ לנסוע, פאצט⁵. ואקוה איר"ה להיות על החתונה למז"ט, אך כאשר אקבל הדיפעש כו'. והש"י יזכינו להתראו' שלום כו'.

ידידו אחיו דוש"ת מלונ"ח⁶ באהבה עזה

שלום דובער

קנ. ספרים שקיבל הרבי בחתונתו

בספריה נמצאים שני ספרים שהרבי קיבל, מאת המחברים, בעת חתונתו ב"ד כסלו תרפ"ט:

7 רוב שלום.

8 החיים והשלום תודה לקל על הכל (?).

9 מברק.

10 בן זכר.

11 הברית מילה.

12 בדואה, כלומר ברכבת מהירה.

13 דורש שלומו תמיד מלב ונפש חפצה.

א) שו"ת אור המאיר, מאת הגאון מוה"ר יהודה מאיר שפירא, מייסד וראש ישיבת חכמי לובלין ומחולל הדף היומי.

על דף השער כתב המחבר: מתת דרשה לענבי הגפן בני אבהן עילאין קדישין ביום החתונה ג' וישלח תרפ"ט, בעיר ווארשא יצ"ו, מאת המחבר הק' מאיר שפירא אב"ד ור"מ דק' פיעטרקוב. אודות מתנה זו, והוראת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, כי הרבי ישוחח עם המחבר בלימוד, בעת החתונה, סיפר הרבי בשיחת ש"פ צו תשל"א (שיחות קודש תשל"א ח"ב ע' 41). ועוד בזה ראה ימי מלך ח"א ע' 279.

ב) אור שמח על הרמב"ם, מאת הגאון מוה"ר מאיר שמחה הכהן מדווינסק. על דף השער רשם הרב: מספרי מנחם שניאורסאהן, י"ד כסלו ה'תרפ"ט.

קנא. הרבנית שטערנא שרה, אודות נישואי הרבי והרבנית

לפנינו מכתב שכתבה הרבנית שטערנא שרה⁴, אל מוה"ר שלמה יהודה לייב אליעזרוב (שיל"א), בר"ח כסלו תרפ"ט, אודות התקופה הקשה שעברו ברוסיה, ההכנות לנישואי הרבי והרבנית, ואודות ההזדמנות להכיר את חתנו הצעיר.

ב"ה יום ג' ר"ח כסלו ריגא! [תרפ"ט]

כבוד ש"ב הרב הנכבד ווח"ס י"א וכו' מוהר"ש יהודא לייב נ"י, ביתו וזרעו לכרכה!

משלומנו ת"ל, מיר האבין גאר אסך איבערגילעבט זייט מיר האבין זיך גיזעהען, און גז"ד דער לעבט אבעסערע צייט, אצייט פון שמחה.

גיוויס האט איהר שוין גיעהאט אברייך מבני היקר הרב שליט"א, איינלאדונג צו דער חתונה מבתו נכדתי היק' חי' מושקא תי', עם ב"ג היקר ש"ב המהולל ר' מ"מ נ"י בן ש"ב הרה"ג רלו"י ש"ס מיעקאטערינסלאוו, אשר תהי' אי"ה ביום ג' י"ד כסלו בוורשא, בש"ט ומוצלחה.

איך בעט אייך פרייען זיך מיט אונזער שמחה, חאטש פון ווייטען, און בענטשן חו"כ היק' יחיו ביום חופתם, עס זאל זיין אבנין עדי עד, מיט אדור ישרים יבורך, און דערמאנען אונז אלעמען צו גוטען על כוס מלא יין.

איך האב גיהאט די גילעגינהייט צו קענען אייער יונגסטין איידים יחי', עס האט מיך גיפריידט דיא גילעגינהייט צו קענען אייערין אקינד, ער איז אגאנץ וואזנער מענטש, ג' זאל אייך העלפין נחת האבין פון אלע אייערע קינדער יחיו, און מיר זאלין הערין ב"ט זמ"ז, ובקרב זאלין מיר זיך זעהן בירושלים בביאת מש"צ.

איך בעט זייער שרייבן משלומכם הטוב, ובאמת יהי' לי לרו"נ.

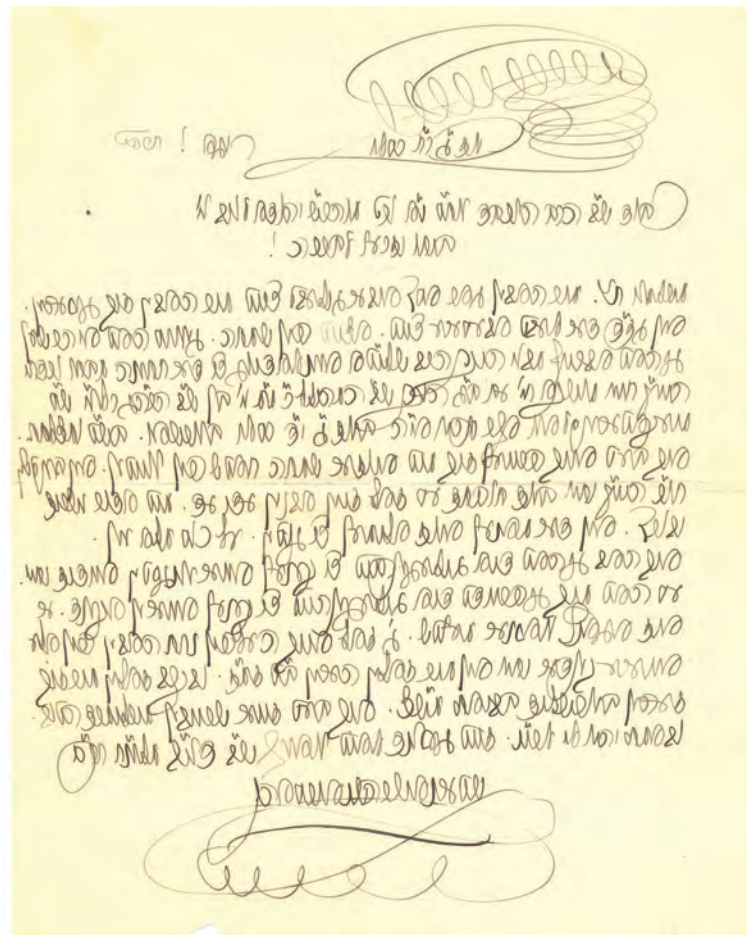
זייט געזונד לאי"ט, וואנש ש"ב דו"ש מלונ"ח תכה"י

שטערנא שרה שניאורסאהן

[תרגום]

משלומינו ת"ל, מאז התראינו עברנו תקופה קשה מאד, ות"ל שהגענו לתקופה טובה יותר, זמן של שמחה.

ודאי כבר קבלתם מכתב מבני היקר הרב שליט"א, הזמנה לחתונת בתו נכדתי היקרה חי' מושקא תי', עם ב"ג היקר ש"ב המהולל ר' מנחם מענדל נ"י בן שאר בשרי הרה"ג ר' לוי יצחק שניאורסאהן מיקטרינסלב, אשר תהי' אי"ה ביום ג' י"ד כסלו בוורשא, בשעה טובה ומוצלחה.

אני מבקשת שתשמחו בשמחתינו, גם אם הוא מרוחק, ולברך את החתן והכלה היקרים יחיו ביום חופתם, שיהי' בנין עדי עד בדור ישרים יבורך, ולהזכיר את כולנו לטובה על כוס מלא יין.

היתה לי ההזדמנות להכיר את חתנכם הצעיר יחי', שמחתי שהיתה לי הזדמנות זו להכיר את צאצאיכם, הוא אדם די חשוב, יתן השי"ת שיהי' לכם נחת מכל צאצאיכם יחיו, ושנשמע בשורות טובות זה מזה, ושבקרוב נתראה בירושלים בביאת משיח צדקנו.

אני מבקשת מאד לכתוב משלומכם הטוב, ובאמת יהי' לי לרוב נחת.

תהיו בריאים לאורך ימים טובים, כברכת ש"ב דורשת שלומכם מלב ונפש חפצה תמיד כל הימים

שטערנא שרה שניאורסאהן

קנב. מוה"ר לייב שיינין הי"ד, ר' יוחנן גורדון ע"ה, וחתונת הרבי

לפנינו מכתב מוסווה, שכתב הרב ארי' לייב שיינין הי"ד, רבה של דאקשיץ, בעצם ימי המלחמה, בשלהי חורף ת"ש, אל החסיד ר' יוחנן גורדון ע"ה, שגר אז בני. [הרב ארי' לייב שיינין, הי"ד, היה מבחירי תלמידי הישיבה תומכי תמימים בליובאוויטש. מספרים שאמר עליו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שכל יסוד תומכי תמימים היה כדאי עבורו. בשנת תרפ"ג שלח אותו כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, בתור משפיע ורב בעיר דאקשיץ. שם חי עד המלחמה, ושם נספה בשואה, הי"ד]. וכן ניתן כאן מכתבו של ר' יוחנן אל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, בו מפענח את תוכן המכתב הנ"ל, ומספר איך שר' לייב שיינין שכנע אותו בזמנו לנסוע לחתונת הרבי, שבו ישתתפו גם כל אחד מנשיאי חב"ד, ואפשר גם הבעש"ט.

ב"ה יום ב', ב' דר"ח אדר ב ת"ש דאקשיץ

טייערער פלימעניק יוחנן לעב, מיט זיין פאמיליע
שלום וברכה!

מיר לעבון גילייבט השי"ת, נאר די מומע לעב איז זייער שלאף, און איך האב אויך קיין כח ניט ארום גיין, איך בין קראנק, און צום לעבון איז ניטא.

דער זון האט גישיקט איין מאהל נאר עס גלעקט ניט, אלזא בעט איך אלימען אז זיי זאלין רחמנות האבון אף אונז און שיקען אונז וויפול עס איז.

שרייבט וואס מאכט איהר אלע. איך גריס די קינדערלעך פון מיר דיין פעטער יעקב לייב גלאז, איך דאנק דיר זייער פאר דעם פעקעלע וואס דו האסט מיר גישיקט אין אלול, דו האסט מיר מחי' גיווען.

ידידם

[תרגום]

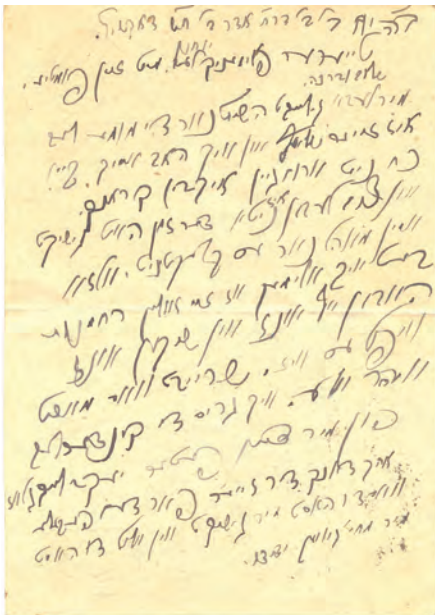
אחיין יקר יוחנן שי', עם משפחתו
שלום וברכה!

ת"ל שאנו בחיים, אבל הדודה תחי' מאד חלשה, וגם לי אין כח ללכת, אני חולה, ולמחיה אין. הכן שלח פעם אחת, אבל זה אינו מספיק, על כן אבקש מכולם לרחם עלינו ולשלוח כמה שיהי'.

תכתבו מה שלומכם כולכם. דרישת שלום לילדים, ממני הדוד יעקב לייב גלאז.

אני מודה לך עבור החבילה ששלחת לי בחודש אלול, החיית אותי בזה.

ידידם

ב"ה עש"ק קדושים ברוקלין נ"י

אל כ"ק אדמו"ר שליט"א

מעת אשר שלח כ"ק שליט"א את ידידינו הרב ר' ארי' לייב שי' שיינין לרב בעירנו דאקשיץ, הוא נצמד בקירות לבבי, כי מצאתי בו כל המ"ח מעלות שבשנו חכמים, והעיקר תום לבבו והתקשרותו לכ"ק שליט"א, אשר אצלו אין הפרש אפי' כמלא נימא בין הבעש"ט הקדוש לכ"ק שליט"א.

אקח לי רשות לספר לכ"ק ענין א', והוא בשנת תרפ"ט, כאשר חגג כ"ק שליט"א את חתונת בתו מרת מוסי' תחי' בט"ו כסליו בווארשע, דברתי עמו אודות הנסיעה, ואמרתי לו לפענ"ד, שכאשר הייתי על ר"ה בריגע חושב אני לא לנסוע על החתונה, ותומ"י לא הדגיש לנסוע דוקא, אך במשך היותי אצלו (כי הייתי נכנס אצלו כמעט בכל יום) אמר לי שטעל זיך פאר אף אזא חתונה וואס וועט זיין געוויס¹⁵ דער רבי דער טאטע¹⁶ און דער מהר"ש און דער צ"צ און דער מיטעלער רבי און דער אלטער רבי, און אפשר דער בעש"ט, היינט דערמאן זיך דורך לאזין אזא גילעגינהייט¹⁷. וכאשר הרגשתי אז ער מיינט דאס מיט א אמת, הלכתי תיכף ולויתי גמ"ח בהיתר עסקא מאה זהובים על הוצאות הנסיעה. ומה שראיתי ושמעתי והרגשתי בעת היותי על החתונה אקוה שלא ימושו מזכרוני לעולם.

ובכל השמונה שנים שהנני נמצא באמערקע הייתי בא עמו בחליפת מכתבים, ומאת המלחמה ועד עתה לא שמעתי ממנו כלום. וממש בביתי בני יחי', גם זוגתי, מזכירים תמיד "ווייס דער אויבערשטער וואס מיט ר' לייב-ן טוט זיך¹⁸".

והנה ת"ל אתמול קבלתי ממנו מכ"ג¹⁹, מה שכותב בשם דודי (כי יש לי בדוקשיץ דודה זקנה, אחות אמי ע"ה), והייתי שולח להם בכל חדש על ההוצאה, והשילוח הי' על שם הרר"ל שי', והוא הי' משיב לי, וכעת כמובן הוא ירא לכתוב משמו, וכותב בשם דודי. אך בשפולי המכ"ג כותב לי ישר כח עבור החבילה קטנה ששלחתי לו.

זה הי' ממש כשני שבועות קודם המלחמה, שלחתי לו העתק מכתב כ"ק שליט"א, שכתב

15 תאר לך, חתונה כזאת, שבדאי ישתתפו בו כו'. ראה ס' השיחות תרפ"ט ע' 53.

16 כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, אביו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע.

17 כעת תאר לך, להפסיד כזאת הזדמנות.

18 השי"ת יודע מה קורה עם ר' לייב.

19 מכתב גלוי (גלויה).

לנכדו שי' בענין התניא²⁰ (כי ידידינו ר' אברהם פאריז העתיק זה בתחלת התעסקותו בענין ההעתקה²¹), וגם הקונטרס קטן שמע ישראל²² שהדפיס החסיד השישי ר' דוד שיפרין שי'. ועל זה הוא מודה לי, וכותב דוא האסט מיר ממש מחי' גיווען.

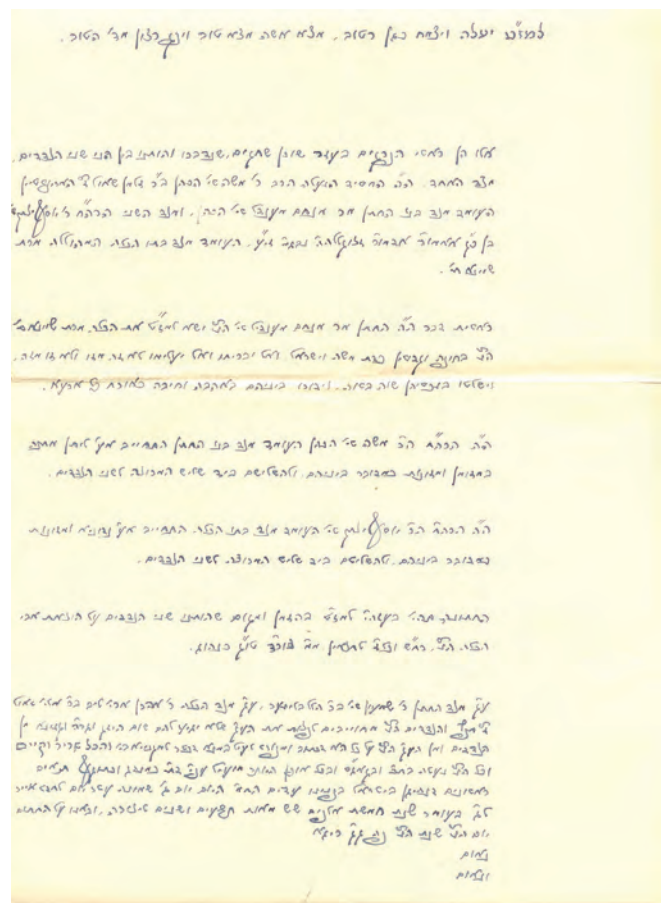
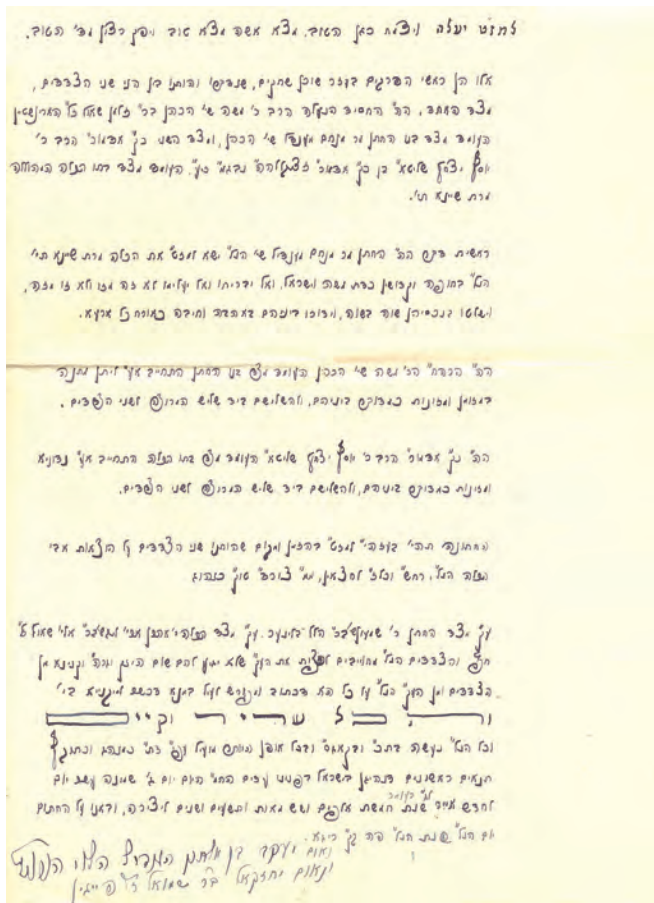
וכאשר אני יודע את כ"ק באהבתו לכלל ישראל, וביותר להתמימים שי', וביחוד לו, ע"כ אני שולח את המכ"ג לכ"ק, ויראה שזהו כתב ידו ממש, והשי"ת יזכינו לכשר בישועת כלל ישראל.

עבדו יוחנן גורדון שו"ב

קנג. התנאים בכת"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע

ביום השלישי יו"ד סיון תרצ"ב, נישאה מרת שיינא הי"ד, בת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, עם בן-דודה ר' מנחם מענדל הכהן הי"ד, בהרה"ח מוה"ר משה הכהן הארינשטיין, חתן כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

כמה שבועות לפני כן, בל"ג בעומר, נכתבו התנאים ביניהם.

את התנאים כתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בכתב-יד-קדשו; אלא שהוא רק רשם את הנוסח המדוייק עבור התנאים, ואת הנוסח הזה מסר לידי הסופר, על מנת שיעתיק ממנו, ועל גבי העתקה זו חתמו החותמים.

אמנם בהעתקה נכנסו שינויי לשון קלים, מהנוסח שהכין כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, כגון, במקום שכינה אדמו"ר את עצמו "הרה"ח ר' יוסף יצחק שי' בן כ"ק אדמו"ר אדמו"ר", תיקן הסופר וכתב "כ"ק אדמו"ר הרב ר' יוסף יצחק שליט"א בן כ"ק אדמו"ר".

20 הנדפס באגרות קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ח"ד אגרת א"א, משנת תרח"ץ.

21 היה מוציא לאור שיחות, מאמרים ומכתבים במימיוגרף.

22 מאמר שמע ישראל שאמר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק לפני החיילים (נ.י. תרצ"ט).

בתאריך שבסוף כתב התנאים החסיר המעתיק את המילים "ל"ג בעומר", והשלימו כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בכתב-יד-קדשו, בין השיטין.

החותמים על כתב התנאים הם:

החסיד ר' יעקב הלוי הורביץ מריגא [אליו ואודותיו יש הרבה באגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, לפי מפתח האנשים שבסוף כרך ה].
המזכיר ר' יחזקאל פייגין, הי"ד.

ניתנים בזה שני עותקי התנאים:

(א) כתי"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, בלי חתימות.

(ב) כתי"סופה, בחתימת העדים.

נוסח התנאים נעתק בשעתו ע"י הרבי, ונדפס בתורת מנחם - רשימת היומן ע' רלא. ובתחלתו הוסיף: נוסח התנאים שצוה [כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע] להעתיק מהתנאים של [בתו] חנה תי' (אלא ששם ה' כתוב שמקום החתונה "בירושלים תובב"א", וכבתנאים של [כ"ק] אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע (עיין התמונה²³), משא"כ ב[שטר תנאים] זה שכבר הותנה המקום).

משיח וגאולה

הערות	הסכום	בפסוק	סך האותיות	העיר	שם האם	שם האב	השם והמשפחה
בא-כח כ"ק אדמו"ר מרן שליט"א	0.250	באות אשר יבחר כ"ק אדמו"ר שליט"א	1	ירושלים	עטיל	אליעזר שמעון	הרה"ח ר' שלמה יהודא ליב אליעזראוו
סד"ד, מחבר "קצות השלחן" ועוד, חבר מועצת הכולל	0.100	בראשית מ"ט ט"ז אות "ח"	1	ירושלים	מוסה	מנחם מנדיל	הרב ר' אברהם חיים נאה
ר"מ בישיבת "תפארת ישראל" בחיפה, בן כוללנו	0.100	דברים, וזאת הברכה, אותיות "נ", "מ", "ס", "א", מפסוק "יהי בישורון כו"	4	חיפה	נחמה	מנחם מנדיל	אלתר הלוי הילביץ
מזקני הכולל וחבר המועצה של הכולל	0.050	שמות אותיות "מקושש"	1	ירושלים	סימא פייגא	אברהם	דוד לבנון
רב ואב"ד בני ברק, מאנ"ש			1	בני ברק	גיטא פייגא	משה יהודא ליב	יעקב לנדא
מחשובי בני ברק	0.100		2	בני ברק	ברכה	חיים פרץ	יעקב ישראל קניבסקי
גזבר וחבר הנהלת הכולל, רב מפקח בכותל המערבי, חתן משפחת בית חיינו	0.350		7	ירושלים	ראזיל	משה יהודא ליב	יצחק אביגדור אורנשטיין
מישי' צמח צדק, בן כוללנו	0.050	ויקרא י"ח, ב	1	ירושלים	חיענע	ישעי' מיכל	נחום יצחק אייזיק חנון
חבר ביד"צ ורב במאה שערים תל-אביב, נשיא ועד מיסד אגודת חסידי חב"ד	0.450		9	תל-אביב	איטא		שאול דוב זיסלין
מתלמידי חכמים בכולל, לפני רב ברוסי'	0.100		2	ירושלים	חי'		שלמה יוסף זוין

מפתחות

מפתח ענינים

הפטרה	אהל רבותינו בליובאוויטש
רלט (מתוך נביאים שלם). רמז (ה). שיש בהם חלוקי מנהגים. מנהג חב"ד). רנ (נוסח הברכות). רפד (ס' הפטרות).	כד-ה. ל.
השגחה פרטית	אזרחות, קבלת
כה (על מלך - באופן מיוחד).	סב.
התקשרות	אלול
יג.	פז.
חברה קדישא	אספות
יב (לאזניא).	רפט-צ (א. הרבנים בפאקש). רצב-ה (ועידה הרבנית בפטרבורג).
חברה ש"ס	ארון קודש
שמא-ז (בניקוליוב).	רפה.
חברת מלביש ערומים	ארנק
שמז-ט (בליובאוויטש).	רעח (של אדמו"ר מוהר"ש).
חלוקת הש"ס	בית הכנסת
נת.	שמ-שמא (בניית בית הכנסת ע"י חסידי אדמו"ר האמצעי). שנד (אפטאו, בוילנא).
חמיץ	בריאות
סג (שריפת). קלז-קמ (מכירת).	טז-יט (של אדמו"ר מוהר"ש). לז (של אדמו"ר מוהרש"ב). מז-נט (של אדמו"ר מוהרי"צ - בחורף תש"ה). עיי"ע רפואה.
חנוכה, נרות	ברכות
רפא.	צז-קג (ס' הב. ל"א ניסן תשל"ב).
חסידות	גזירות על הדת
לג-ד (דרכי הח. בעבר ובהוה).	רפח (גזירות הלבושים ברוסיה). רפט-רצא (פרצות הדת בהונגריה). רצב-ג (חיוב לימודי חול בחדרים ברוסיה). רצד-ה (חיוב תעודת השכלה לרבנים ברוסיה).
חפצים	גט
רעא-רפה (חפצי קודש של רבותינו ועוד).	קח (גירושי מומר).
חתונה	דיני תורה
כו (של אדמו"ר מוהרש"ב ושל אדמו"ר מוהרי"צ). לז-ח (של ר' נחמן צבי בהרשד"מ). מד (50 שנה לנישואי אדמו"ר מוהרי"צ). נט (חתונה חסידית). עה-ו (של הרבי והרבנית). קכט (בת אדמו"ר האמצעי, ובת אדמו"ר הצמח צדק). קצו (ה"ר משה אשכנזי). שיט-כא (בני אדמו"רי טשורטקוב וסדיגורא וביאן). שסא-שעב (עניני חתונה, כתובות עתיקות, תנאים והזמנות).	הדפסה
טה	קפה-ח (הדפסת הש"ס בסלאוויטא ובקאפוסט). קצו-ריט (ספרים, הדפסה והפצה).
יט-כ.	
יום הולדת	
נד (של אדמו"ר מוהרש"ב). נז-ח (של בנות אדמו"ר מוהרי"צ).	

אדמו"ר מוהרי"צ	יומן
מט-נו.	אדמו"ר מוהרי"צ
מאסר וגלות	כדו (תרד"ע). כו-לה (תרע"ו). מז-נט (חורף תש"ה). נט-סג (תש"ט).
ה. קח (נחבשה עבור חוב). קיא (במשמר עבור חוב). קמז-ט (בלנינגרד). ריט (של הרלוי"צ, אביו של הרבי, וגלותו). רסה (כנ"ל). רצז-ח (רשימת הנאסרים והגולים מאנ"ש ברוסיה). שמא (מאסר אדמו"ר האמצעי).	יחידות
מגלת אסתר	אדמו"ר מוהרי"צ
סב (קריאת המגילה). רעז (שכתב אדמו"ר מהור"ש). רעח-ט (מגילות עתיקות שבספריה).	מז-נט (חורף תש"ה). נט-סג (תש"ט). רפא-ב (תמונות חדר היחידות).
מזוודה	כ"ק אדמו"ר
רפב (של אדמו"ר מוהרי"צ).	ער (תמונות חדר היחידות). רעז. רפד.
מלחמה	כוונה
מלחמת העולם הראשונה כד-ל.	פח-צז (במצוות, כשאינו יודע מה יש בתפלין).
מלך	כיפה
כה (דין ומשפט עליו. השגח"פ). כח (כנ"ל).	רעג (של אדמו"ר מוהר"ש). רפח (גזירת הלבושים).
מלמדות	כתבי יד
קכח.	רכב-ג (של התלמוד). רכד (ארחות חיים). רכה-ו (אור יקר). רכז-ט (שמונה שערים). רל (סידור הבעש"ט). רל-רלב (חידושי רבנו יהונתן אייבשיץ). רלב (הגהות אדמו"ר הזקן עה"ג). רלג (הגהות רבי עקיבא איגר עה"ג). רלד (שירת משה להחתם סופר). רלד-ו (כתבי רבי אברהם אבלי מווילנא). רלו-ז (אשל אברהם). רלח-רמא (כתבי והגהות אדמו"ר הצמח צדק). רמב (תשובת הרד"ל מביחוב). רמז-נ (הגהות אדמו"ר מוהרש"ב על הירושלמי ועל הסדור). רנא (הגהות הרלו"צ על הזהר). רנב-ד (הגהות אדמו"ר על לוח כולל חב"ד).
מנורה	כתבי עת; עיתונים
מ (מנורת החסידות).	דער טאג
מענות ארץ הקודש	ס.
יח. מא.	קובץ ליובאוויטש
מעמד	נב-ג.
יח.	הקריאה והקדושה
מקל נועם	מט. נו.
עדר-רעז (מקלות נועם שבארכיון הספריה).	כתובה
משיח וגאולה	קנו-ז. שסב (מהשנים ת"כ-ת"מ).
שעד-ה (ס"ת לקבלת פני משיח).	מאמרים
משפחה, שם	אדמו"ר מוהרש"ב
קפב (שניאורי, שניאורסאהן).	כד-ה. כז. לה-ו. מ (רשימת מאמרי דא"ח שלו). שנד (בביהכ"נ אפאטאוו בוילנא).
משפט	
ד. ו-ז. טו. קלח.	
סגולות	
לט (שטרות כסף מאדמו"ר).	

פדיון נפש (פ"ג)	סירטוק
מב. מז (בשם האם, ובצעטיל בשם האב). סד-ע (פ"נים כלליים לאדמו"ר מוהרי"צ). קמא (לאדמו"ר הצמח צדק). (לאדמו"ר מוהרי"צ). של (לאדמו"ר הצמח צדק).	רעג (של אדמו"ר הצמח צדק).
פורים	סמיכה
סב (קריאת המגילה).	קמה. קנו (כתב הודעה וקבלה).
פליטים	סעודת שבת
מג-ד (עזרה). סג.	מח.
פנקס לאזניא	ספודיק
י'.	רפב (של אדמו"ר מוהרי"צ).
פספורט	ספר תורה
כא-ג (של אדמו"ר מוהרש"ב). קמ.	שעד-ה (לקבלת פני משיח).
קמז.	ספרים
פעמון	ראה מפתח מוסדות ערך ספריה.
רפא (של אדמו"ר מוהרי"צ).	מה (חב"ד - ליובאוויטש, עסקנות צבורית). קפה-ח (ש"ס סלאוויטא וקאפוסט). קצו-ז (סדור עם דא"ח, קניגסברג תרי"ב). רצח (משניות שהדפיס בעל חדושי הרי"ם). רה (בנין שלמה). רט-י (משנה ברורה). ריג-ח (הדפסת ספרי הגאון מרוגוטשוב). ריט (התהלים של הרלו"צ, אביו של הרבי). רכג (תלמוד דפוס ספרד). רלט-רמא (תנ"ך עם הגהות אדמו"ר הצמח צדק). רמז-ח (מחזור עם הגהות אדמו"ר מוהרש"ב). רפא (שבחדר היחידות של אדמו"ר מוהרי"צ). שו-ח (שקנה מהרי"ט קריספו עבור היעב"ץ).
צבא	אדמו"ר הזקן
פטור מ. רוסיה	ג (שו"ע). קצט (שו"ע אדמו"ר הזקן שנדפס בווארשא). ר-רב (לקוטי תורה).
כ (אדמו"ר מוהרש"ב).	אדמו"ר הצמח צדק
ציורים	יח (צמח צדק). רג-ד (צמח צדק).
רנו-ז (רבי יוסף מפוזנא ורבי עקיבא איגר). רנו-רסב (אדמו"ר הצמח צדק).	אדמו"ר מוהרי"צ
ציצית	נג-ד (לקוטי דבורים). נד-ה (זכרונות).
לו (בשמיכות, ובסינור התספורת).	עגונות
קמיעות	קיב.
קמו.	עטרה
קנטוניסטים	עדר.
כ.	עיפרון
רבנים	רפג (של אדמו"ר מוהרי"צ).
קו-קמט (ענינים רבנים ורבנות).	עיתונים
רסב-ד (אספת הר. בקאראסטען).	עיי"ע כתבי עת.
רפואה	עמוד; סטנדר
שיד.	רפג-ד (של כ"ק אדמו"ר).
עיי"ע בריאות.	
שד"רות	
קיד. שא-שכח (מכתבי שד"רות, מעמד והמלצות).	
שו"ב	
ס-סא (כיתה להעמדת הסכין). קנב-קס (עניני שו"ב).	

תהלוכה	שטרות
רסט (ילדי חדרי תורה תמימה ושל"ה).	קסב-קפ (ש. ומעשי ב"ד בפאס).
תהלים	קפב-ד (ש. בוררות, עם תרגום רוסי).
ס (קאפיטל המתאים לשנה הבאה).	קצג-ד (וועקסלאך).
ריט (של הורי הרבי בגלות).	שידוכים
תמונות	שלא.
הנה-ער (תמונות וציורים).	שיחות
תנאים	אדמו"ר מוהרי"צ
שסג-ד (של אדמו"ר מוהרש"ב). שסו	נז (ת"ש). סב (תש"ט - בקבלת
(של בת אדמו"ר מקאפוסט). שעא-ב	האזרחות). סג ("ב תמוז תש"ט). שעד
(של בת אדמו"ר מוהרי"צ).	(אודות ס"ת לקבלת פני משיח).
תפלה	כ"ק אדמו"ר
כה (עבודת הת. ע"י התלמידים).	רפד.
תפלין	שלחן
פח-צז (מבצע. כוונה). רלט (בחוה"נו).	רעז (של אדמו"ר מוהר"ש).
ערב-ג (ת. של רבותינו).	שריפה
	ג. (בלאדי). ד (בליובאוויטש). ח. קל
	(כנ"ל).

מפתח מוסדות וארגונים

סמינר	אגודת האדמו"רים
רצ (בהונגריה).	סא.
ספריה	אגודת חב"ד
ב-ט (סקירת ספריית חב"ד). ד-ה (ספריית מוסקבה). קכא-ב (ספריית מהר"י אבן צור). רו-ח (שרצה אדמו"ר מוהרש"ב לייסד). ריא-ב (בקשת החזרת ספריית ליובאוויטש שבמוסקבא). רמז (אוסף ליובאוויטש במוסקבא).	סג. שנו.
עדינו	אגודת ישראל
נח.	פח.
ציונים	אגודת תמימים
לב.	עא.
קהלות	אחות תמימים
שלה-שמט (עניני קהלות ובית הכנסת).	שנה-ו.
רייזנשיל, קרן	אחי תמימים
מג-ד.	בופולו נג. שיקגו מח-נ.
שיעורי לימוד הדת (של"ה)	ביקור חולים שע"י מחנה ישראל
רסט.	שנו.
תומכי תמימים	בית הספר למלאכה בכפר חב"ד
ווארשא-אטוואצק רסח (תמונות). שנד.	רפג.
וילנא	בית רבקה; בית שרה
שנד-ה (מכתבים וחותמות).	מונטריאל נח. פריז ס.
ליובאוויטש	גמ"ח שומרי שבת
כד-ז. מוה. עא. שנג (תמיכתה).	שנה-ס.
מונטריאל	דזאינט
נח-ט.	סג. ריג. ריז.
פאלטאווא	חדרי תורה תמימה
מו.	רסט.
קרעמענטשוג	ישיבות
קלח.	רט-י (של בעל החפץ חיים, ברוסיה, בסמילעוויץ, שומיאץ וסנובסק). שנו (בניקוליוב). עיי"ע תומכי תמימים.
ראמען	כולל חב"ד
קלח.	מא. רנב.
רוסטוב	מחנה ישראל
מו. קלא.	נב. נח. שנו.
שצעדרין	מרכז לעניני חנוך
כו.	ו.
תורת אמת	
כו.	

מפתח אנשים

אבן סעדון, שמואל קעז (חתימה).	אבוזאגלו, יוסף קט.
אבן סעיד, יעקב קח.	אבן, אבא צז-ח (כת"י).
אבן עטייא, אברהם קסב-ג (חתימה). קע-קעא (חתימה).	אבן דוד וחיון, יצחק קסח-ט.
אבן עטייא, אסתר בת מסעוד שסג.	אבן דוד וחיון, ישראל קיב (ובתו צולטאנא).
אבן עטר, יהודה (ראש רבני פאס) קז-ז (ובני משפחתו). קח-קטז (כת"י). קיז. קסב-קפ (חתימה). שב-ז.	אבן דוד ויוסף, יצחק קסט.
אבן עטר, יעקב קסה-ו. קעב (חתימה). קעו-ז (חתימה).	אבן דנאן, יעקב קסח. קעג.
אבן עמאר, שלמה קיא.	אבן דנאן, סעדיה קיב. קסב (ובניו שמואל ויצחק).
אבן עמרם, מסעוד קז.	אבן דנאן, שמואל ושלמה קעד-ה.
אבן צור, יהודה קע.	אבן הרוש, אהרן קי.
אבן צור, יעקב (יעב"ץ) קו-ח. קי. קיא. קיג (חתימה). קטז-קכ (כת"י. תולדותיו. בני משפחתו). קסד (חתימה). קסו-ח (חתימה). קעא-ד (חתימה). שב-ח.	אבן זאזון, ישועה ב"ר יששכר קעד-ו.
אבן צור, יצחק ב"ר רפאל משה קסב. קסד.	אבן חמו, יוסף; מכלוף קי. שה.
אבן צור, ראובן קיז (וסדר דרושיו).	אבן חמו, משה (מ"ץ בצפרו) קסג-ד (חתימה).
אבן צור, שלמה אליהו קטז-יז (כתובה).	אבן לחסין, אברהם קסג.
אבן רבוה, סעדיה קסח. קעג.	אבן לכרייף, דוד קפ.
אבן שקרון, דוד קיא. קעז-ח (חתימה).	אבן לכרייף, יעקב קח.
אבן שקרון, יהודה יוסף קע-קעא (חתימה).	אבן מאמאן, משה קסו-ז (חתימה).
אבן שקרון, יוסף קסח. קעג.	אבן מיארה, נחמיה קח.
אבן סעדון, אפרים ויששכר קעד-ה.	אבן מלכא, יוסף קיג. קטו (כת"י).

אדערמאן, ישעי' קנט-ס.	אבערלאנדער, ברוך קלד. רפט.
אדרעי, שלם קיג-קטו (חתימה). קעז (חתימה).	אברהם, זקנו של אדמו"ר הזקן יב.
אהרן הכהן מלוניל (בעל הארחות חיים) רכד.	אברהם, הרה"ק מקאליסק שי-שיא (כת"י). שלו-ט.
אהרן הלוי מסטאראשעלע, בעל עבודת הלוי ועוד יג. יד (כת"י). שלה (כת"י).	אברהם, מ"ץ דקאליסק שלו-ט (כמה רבנים בקאליסק בשם זה).
אהרן ב"ר דוד טעביל מניקוליוב שמזו.	אברהם ב"ר אביגדור, מ"ץ דליובאוויטש קל.
אהרן זאב, שו"ב פלעשצעניץ שלג.	אברהם ב"ר מנחם קפט.
אווצאן, מאיר רחצ.	אברהם ב"ר מרדכי מ"ץ קפח.
אוזיק, הירש רצו (חתימה).	אברהם מ"ץ קפט.
אונגר, שמואל פד (חתימה).	אברהם קסו-ח (חתימה). קעב-ד (חתימה). קעז (חתימה).
אונראד, מרדכי נח.	אברהם אבלי אב"ד ווילנא (פאסוועלער) רלד-ו (כת"י).
אוסטרובנר, זלמן קמד.	אברהם אבלי אב"ד פאסוואל רלה.
אופן, אהרן פו (חתימה).	אברהם יעקב בן איטא רייזא סד-ע (חתימה).
אורבאך, בנימין וואלף שכ.	אברהם יצחק בן דבורה ע (חתימה).
אורנשטיין, אורי ניסן פ-פא (חתימה).	אברוצ'סקי, ברוך רסב-ג (תמונה).
אורנשטיין, יעקב פ-פא (חתימה).	אגיני, אהרן קעג.
אורנשטיין, יצחק אביגדור שעה.	אגיני, שלמה קט.
אושפאל, יצחק דובער סד-ע (חתימה). רסט (תמונה).	אדהאן, יצחק ב"ר מרדכי קסה-ז (ואלמנתו ובנה).
אזולאי, יעקב קסט.	אדהאן, מכלוף קסט.
אזימוב, חיים הלל פו-ז (חתימה).	אדהן, משה קיב.

אטקין, מאיר רעט-פ.	אייכלר, אליעזר בן ציון פב (חתימה).
איגר, יוסף במוה"ר עקיבא רנו.	אייכלר, מאיר דן פ-פא (חתימה).
איגר, עקיבא, הרב רלג (כת"י). רנו-ז (ציור).	אייכלר, מנשה פב-ג (חתימה).
אידלעוויץ, לוי יצחק (גבאי אדמו"ר מוהר"ש). שלה-ו (כת"י).	אייכנשטיין, נחום פג (חתימה).
איזראליט, ישראל רצג (חתימה).	אייעראוו, יעקב שכו-ח. שלא.
איטיגנא, ברוך מרדכי (מ"ץ דבאברויסק) קמב-ג (כת"י). קנג. שיב-ג.	אילובוצקי, אברהם פו (חתימה).
אייבשיץ, יהונתן (כרתי ופלתי) רל-רלב.	אלבאז, שמואל (מח"ס ויאמר שמואל) קסח. קעב.
איידלמן, ארי' דוב פו-ז (חתימה).	אלבוים, יהושע פא (חתימה).
איידלמן, דוד סו-ח (חתימה).	אלטהוויז, פנחס מט. פג-ד (חתימה).
איידלמן, יואל פו-ז (חתימה).	אלטהוויז, פנחס ברא"ח רחצ.
איידלמן, ישראל מרדכי פה (חתימה).	אלטיין, ישראל מאיר סד-ע (חתימה).
איידלקאפ, זאב פו-ז (חתימה).	אלטיין, מרדכי דוב סד-ע (חתימה).
איידלשטיין, אליעזר רסב-ג (תמונה).	אלטר משה יעקב בן ביילא פ-פא (חתימה).
אייזנבך, יחיאל פישל פא (חתימה).	אלטר, אברהם מרדכי (בן הרי"ם, בעל חדושי הרי"ם) קצט. שסה.
אייזנבך, יצחק צבי פב (חתימה).	אלטר, יצחק מאיר (בעל חדושי הרי"ם) קנט (כת"י ק). קצח-ט (כת"י ק). שסה (חתימה).
אייזנברג, אהרן פד (חתימה).	אלטר, מנחם מענדל (אדמו"ר מפילץ) שסה.
אייזנשטיין, ישראל (מח"ס עמודי אש) שנג (כת"י חתימה וחותמת).	אלטר מבאר שיח-ט.
אייכהארן, גרשון חנוך הענער סו-ח (חתימה).	אלטשולער, לייב קלג (חתימה).
אייכהארן, שלום דובער סא. סט-ע (חתימה).	אלטשולער, עקיבא קלב-ג (חתימה).

אנשין, משה נפתלי פב (חתימה).	אלטשולער, שלמה פג-ד (חתימה).
אסאד, יהודה (מח"ס יהודה יעלה) קלד-ה. רפט-רצא.	אלטשולר, ש. מ. רצו (חתימה).
אסולין, יצחק קעט-קפ (ואחיו משה).	אליאב, אריה צח. קא (כת"י).
אסולין, משה קסט (חתימה).	אליהו, הגר"א קכז.
אפלאלו, מוסא בן חיים קעג.	אליהו, מ"ץ בראמען קלה-ח. קלט (כת"י). קמ.
אפלאלו, סעדיה (מ"ץ בפאס) קסד-ה (חתימה).	אליהו ב"ר מנחם נחום, נאמן דק' בירז קנז-ז (חתימה).
אצראף, מסעוד קסט (חתימה).	אליהו בן האנקא סו-ח (חתימה).
אקסלרוד, אברהם אליהו מה-ז.	אליהו דוד, מ"ץ דניעזין קנב.
אקסלרוד, אהרן שלמה מה.	אליהו משה, חתן הרב דחרסון שדמ.
אקסלרוד, משה פג (חתימה).	אליעזר, מ"ץ דיאנאוויטש קכז.
אראנאוויץ, אנשיל שנד-ה (חתימה).	אליעזרוב, דובער פב (חתימה).
ארגולבראנד, שמואל (מדפיס בווארשא) קצח-ט.	אליעזרוב, שלמה יהודה ליב מט. שסח (וחתנו). שעד-ה (חתימה).
ארואץ, אליהו קיא.	אלכסנדר השלישי כט.
ארונוב, יעקב דוב פב-ג (חתימה).	אלכסנדרוב, אהרן (חתן אדמו"ר האמצעי) קכט (וזוגתו שרה).
ארי' ליב בהרב נחום נח קצג-ד (חתימה).	אלעזר, דוד (רמטכ"ל) צז. צט (כת"י).
ארי' ליב בן ליבע בלומע סט-ע (חתימה).	אלפרוביץ, גרשון פד (חתימה).
ארלאזאראוו, אברהם יחזקאל (מ"ץ בחרקוב) שיז (כת"י).	אלפרוביץ, חיים משה פו (חתימה).
ארלאזאראוו, אליעזר (בעל הגהות) אליעזר) קלז.	אמברייט, אברהם נתן רצג (חתימה).
ארליכמן, אברהם פד (חתימה).	אנטאנעלע, מייקל סב.

ארנוביץ, חיים	בוטמון, שמואל מנחם מענדל
רסב-ד (תמונה).	רצט.
ארש, יהושע	בוטמון, שניאור זלמן
קלג (חתימה).	קלז. רצז-ט.
אש, מאיר, אבד"ק אונגוואר	בוימגרטן, דובער
רצ.	סד-ע (חתימה).
אשכנזי, אלישע (שד"ר)	בוימגרטן, מנחם מענדל
קטז.	סט-ע (חתימה).
אשכנזי, אברהם ב"ר גרשון מקאליסק	בונימוביטש, מנחם
שלו. שסג-ד (חתימה).	רסב-ג (תמונה).
אשכנזי, דובער מקאליסק	בוקין, דן
יט.	קלב-ג (חתימה).
אשכנזי, מאיר	בוקסבוים, יוסף
סא. רלג.	רלז.
אשכנזי, משה	בורנשטיין, יונה
פג-ד (חתימה). קצו (וזוגתו).	פו (חתימה).
אתרזמן, מסעוד	בורנשטיין, יוסף
קפ-קפא (חתימה).	סט-ע (חתימה).
באלאטשוב, אליעזר	בושערה, יוסף
רצד- (חתימה).	רכט.
בארנעצקי, אברהם מענדל	בזוזה, חיים
סד-ע (חתימה).	פג-ד (חתימה).
בארענד[...], שמעון	ביבאס, יהודה
פב (חתימה).	קיב.
בהלול, אליעזר (מח"ס מראה עינים)	ביבאס, יצחק (מ"ץ בטיטואן)
שב-ג.	קסד.
בהר"ד, יצחק אייזיק (מח"ס פני יצחק)	ביביריס, פנחס
קל. קלו. קמ.	רסב-ג (תמונה).
בוברוב, אליהו	ביחובסקי, חיים אליעזר
פד (חתימה).	טז. רלו.
בוגוסלבסקי, שלמה	ביחובסקי, יוסף
רצו (חתימה).	רלו.
בודנר, יעקב מרדכי	ביחמן, משה
פב-ג (חתימה).	רסב-ג (תמונה).
בוטבול, אברהם	ביטלר, חיים
קט.	רסב-ג (תמונה).
בוטמון, שלום דובער	ביידמן, ברוך
רצז-ט.	רסב-ג (תמונה).

בנימין בן איטקע סו-ח (חתימה).	ביילא גיטל בת פריידל סט-ע (חתימה).
בנימין ב"ר שמעון שסו (חתימה).	ביסטריצקי, יהודה ליב ערה.
בנעט, מרדכי (מח"ס באור מרדכי) קלד-ה (כת"י). רפט-רצא (כת"י).	בירגער, שמואל רסב-ג (תמונה).
בעזפאלאוו, יעקב מרדכי (מ"ץ בפאלטאווא) קנט-ס (חתימה).	בירדוגו, משה (מח"ס דברי משה ועוד) קז. קעג-ד (חתימה).
בעזפאלאוו, שניאור זלמן ערה-ו.	בכטזן, נח פו (חתימה).
בענין, זכרי' ב"ר אברהם שסב.	בלאטנער, יעקב אייזיק כו.
בערעגאווסקי, ב. רסב-ג (תמונה).	בלום, משה פא (חתימה).
בק, חיים נחום פב-ג (חתימה).	בליאווסקי, א. ל. רצו (חתימה).
בקשי-דורון, אליהו, הראשל"צ ט.	בליזנסקי, מאיר שלום פו (חתימה).
בר, זליגמן יצחק מביבריך רנז.	בליזנסקי, שמואל גדלי' פג-ד (חתימה).
ברבש, ישראל משה פד (חתימה).	בלייכמן, מרדכי רסב-ג (תמונה).
ברגמן, משה יצחק פה (חתימה).	בליכר, נתן פד (חתימה).
ברודא, אברהם (בעל אשל אברהם) רל. רלב.	בליניטשער, שניאור זלמן שכד.
ברודא, שמואל סא.	בליניצקי, ישראל נח פו-ז (חתימה).
ברוך, אבד"ק פיורדא רלב.	בלקין, שמואל (ר"י ר' יצחק אלחנן) ריז.
ברוך, אביו של אדמו"ר הזקן יב.	בן נאים, יוסף קטז.
ברוך ב"ר משה, מ"ץ בבירז קנז-ח (חתימה).	בן שחר, אורי פג-ד (חתימה).
ברוך ב"ר משה, מ"ץ בדיסנא קנו-ז.	בנבנשתי, יוסף דש.
ברוך, יהושע אייזיק שנה.	בנימין, מ"ץ דליובאוויטש קכז.

גארצמאן, משה רסב-ג (תמונה).	ברוך מרדכי פא (חתימה).
גבאי, שמואל קעט-קפ (חתימה).	ברוסילובסקי, חיים פד (חתימה).
גודין, אברהם ליב רפ.	ברוק, חיים שאול פד (חתימה). קמז-ח.
גודמאן, אלקנה פנחס סט-ע (חתימה).	ברוק, יוסף פד (חתימה).
גודמאן, יהושע נחום סט-ע (חתימה).	ברוק, יוסף אברהם פה (חתימה).
גוטליב, אברהם יונתן פב (חתימה).	ברוק, ישראל פו (חתימה).
גוטליב, בנימין פב-ג (חתימה).	בריסקי, מרדכי מאיר ע (חתימה).
גוטליב, יעקב פה (חתימה).	ברכהן, יוסף ליב רצג (חתימה).
גוטליב, נפתלי צבי פב (חתימה).	ברלין, ישעי' רו-ח. רכו.
גולדברג, דוד פא (חתימה).	ברלין, מאיר (מ"ץ במוהילוב) קלז. קמו.
גולדברג, יוסף פו-ז (חתימה). קלז.	ברלין, שמרי' (גיס אדמו"ר האמצעי) טז.
גולדברג, מנחם מענדל פא (חתימה).	ברנדווין, פנחס פב (חתימה).
גולדברג, מרדכי פב-ג (חתימה).	ברעסקער, מענדל רסב-ג (תמונה).
גולדברג, צמח דוד פ-פא (חתימה).	גאגין, שלום משה חי רכז.
גולדין, יצחק רחצ.	גאטעסמאן, ישראל סו-ע (חתימה).
גולדמן, ג. רסב-ג (תמונה).	גאלדפיין, דוד אבא (חתן הגאון מרזגוטשוב) ריג-רטו.
גולדמן, יוסף פב (חתימה).	גאלדשמיד, שלום דובער סא.
גולדמן, שלמה ע (חתימה).	גאלין, גרשון סו-ח (חתימה). רפד.
גולדמן, שמעון שנז.	גאר, צבי הירש מו.

גורדון, יוחנן	גולדשטיין, רפאל פנחס
מג. נא. סד-ע (חתימה). שנה-ס	פב-ג (חתימה).
(חתימה). שסט-עא (כת"י).	גולדשמיד, נחום
גורדון, יוסף יצחק	פג-ד (חתימה).
שנו.	גורארי, איסר יהודה
גורדון, שלום דובער	מו.
סד-ע (חתימה).	גורארי, גניא (גיסת כ"ק אדמו"ר)
גורודצקי, בנימין	עט.
ס. סב-ג. רפ.	גורארי, חנה (בת אדמו"ר מוהרי"צ)
גורודצקי, מזיטאמיר	נז. נט. סב.
רסב-ג (תמונה).	גורארי, יעקב
גורין, ברוך	לג.
רנח.	גורארי, משה
גורן, שלמה (הרב הראשי)	סט-ע (חתימה). פג (חתימה).
צז. צט (כת"י).	גורארי, נתן
גורעוויטש	סט-ע (חתימה).
עיי"ע הורביץ.	גורארי, צבי הירש
גורעוויטש, דובער	לו.
רצו (חתימה).	גורארי, שיינדל
גורעוויטש, יצחק	ס.
רצה (חתימה).	גורארי, שלום דובער
גורעוויטש, צמח	סב.
רחצ.	גורארי, שמואל
גורעוויטש, שניאור זלמן	כז-ט. לב-ג. לו.
ערב.	גורארי, שמואל (מ"ץ באראל)
גורקאוו, מאיר	קלז.
רחצ.	גורארי, שמריהו (חדב"נ)
גינזבורג, אברהם זלמן	מוח. נ. ס. סב-ג. סד-ע (חתימה). רסז
יט.	(תמונות).
גינזבורג, חיים אליעזר	גורארי, שמריהו (בר"נ)
פד (חתימה).	פג-ד (חתימה).
גינזבורג, ישעי'	גורארי, שניאור זלמן
פג (חתימה).	סד-ע (חתימה). פט. רסט (תמונה).
גינזבורג, ליב	גורארי, שניאור זלמן ישראל יעקב
רנז-ח (ובנו ויקטור).	(יאני)
גינזבורג, משה ארי' ליב (חתן אדמו"ר	קלז-ח.
מוהר"ש)	גורדון, אברהם
שמט (חתימה).	ס.
גינזבורג, משה דובער	גורדון, אהרן דוד
פג-ד (חתימה).	רלו (ואחיו אברהם שמעון, ובנו יהודה
	ליב).

גרטנר, מנחם פג (חתימה).	גינזבורג, צבי פג-ד (חתימה).
גריבוב, שלום יודא רחצ.	גינזבורג, שלום יהודה ליב פג (חתימה).
גריין, דוד פו (חתימה).	גלאז, יעקב ליב שסט.
גרינברג, אורי צבי צח. ק (כת"י).	גלאזער, אהרן הכהן קס (חתימה).
גרינברג, יצחק סד-ע (חתימה).	גלאזער, אלחנן נז (ואביו ישראל).
גרינברג, מאיר סד-ע (חתימה).	גלבשטיין, הלל פד (חתימה).
גרינוואלד, יונה פב (חתימה).	גליצנשטיין, שמעון פב (חתימה).
גרינפרעס, דובער רסב-ד (תמונה).	גנזבורג, יצחק עא. פג (חתימה).
גרליק, אלעזר; מנחם מענדל רחצ.	גנזבורג, צבי הירש סט-ע (חתימה).
גרליק, משה רצה (חתימה).	גענדפעלד, מ. רסב-ד (תמונה).
גרשון, מ"ץ דשקלאוו קל.	גראדזענסקי, חיים עוזר מווילנא שנד.
גרשוני, אהרן אליהו פד (חתימה). רפ.	גרוזני, זלמן רצה (חתימה).
גרשוני, בן ציון פב (חתימה).	גרונר, יהודה ליב סו-ח (חתימה). רפד.
דבורצקי, אריה ושרה טו.	גרונר, יצחק דוד סד-ע (חתימה).
דובין, אברהם מאיר פג-ד (חתימה).	גרונר, מרדכי אברהם ישעי' סד-ע (חתימה).
דובין, מרדכי רצט.	גרוסמן, לוי פג (חתימה). רסב-ד (תמונה).
דובינשיק, תנחום רצה (חתימה).	גרטנהוז, שמואל פד (חתימה).
דובינסקי, מרדכי סט-ע (חתימה).	גרטנר, דוד פד (חתימה).
דובניקוב, אליהו רצו (חתימה).	גרטנר, דן יחיאל פד (חתימה).

דינגאל	דובער (אדמו"ר האמצעי)
ס.	ג. טז (כתי"ק). קנה-ח. קפא-ט
דיסקין, יהושע זעליג	(כתי"ק). רלו. רפד. שיא-ד (כתי"ק).
רסב-ג (תמונה).	שמ-שמא (כתי"ק).
דערן, יחזקאל	דובער ב"ר ישראל, דובער ב"ר פסח,
סט-ע (חתימה).	מדפיסי סלאוויטא
דרעסלער, ד"ר	קפה.
מז. נ-נב.	דובער ב"ר פנחס מניקוליוב
האלברייך, יעקב	שמו-ז.
לג.	דוברובינסקי, הירש
האפט, אלי' מיכל	רצה (חתימה).
פז-ז (חתימה).	דוד ב"ר אלכסנדר סענדר מניקוליוב
הארנשטיין, אברהם	שמוז.
רסב-ד (תמונה).	דוד ב"ר יצחק, שמש דק' בירז
הארנשטיין, מנחם מענדל (חתן אדמו"ר	קנח-ט (חתימה).
מוהריי"צ)	דוד ארי' בן סימא אסתר
נח. שעא (תנאים).	ע (חתימה).
הארנשטיין, שיינא (בת אדמו"ר	דווארקין, מיכאל
מוהריי"צ)	ס.
נז-ח. שעא (תנאים).	דוליצקא, שיינא ברכה; נפתלי הערץ
הארעליק, יצחק	טו.
קלג (חתימה).	דוליצקי, נפתלי
הבלין, דוב אליעזר	פג-ד (חתימה).
פב-ג (חתימה).	דושאוויץ, ישראל, הרב
הבלין, שלום	נח. רסז (תמונה).
פב-ג (חתימה).	דזייקאבסאן, חוה
הבלין, שלמה זלמן (משפיע תורת אמת)	נט.
כז.	דזייקאבסאן, ישראל
הבלין, שלמה זלמן	כו. מז. סד-ע (חתימה). שנה-ו.
רכד.	דזילובסקי, אלי'
הבר, חיים אליעזר	פג (חתימה).
פה (חתימה).	דייטש, יהודה ליב
הבר, יהודה ארי'	פב (חתימה).
סד-ה. סו-ח (חתימה).	דייטש, יהודה צבי
הבר, ישראל צבי	פב (חתימה).
פג (חתימה).	דייטשמאן, יצחק יהודה (מ"ץ חרסון)
הבר, שמחה בונם	שמב-ה.
פה (חתימה).	דים, אברהם יצחק
הוטנר, יצחק (בעל הפחד יצחק)	מו.
פח-צז (כת"י וחתימה).	

הוכמון, ש.	הלברשטט, שמואל (מתלמידי הר"י
רסב-ג (תמונה).	אייבשיץ)
הולצמן, חיים הלל	הלברשטט, יקותיאל יהודה (אדמו"ר
פב-ג (חתימה).	מקלויזנבורג)
הורביץ, אברהם יעקב	סא.
פד (חתימה).	הלל מפאריטש (בעל פלח הרמון ועוד)
הורביץ, א. הלוי	מוז. קמב-ג. קנג-ה (כת"י). קפט-קצב.
פג-ד (חתימה).	הלפרין, חנני' יוסף
הורביץ, דוב נחמן (מח"ס חדושי בר	פב (חתימה).
נחמני)	הלפרין, משה יצחק
רצב-ג (חתימה).	פב (חתימה).
הורביץ, חיים	הלפרין, שמואל אלעזר
פו-ז (חתימה).	פב (חתימה).
הורביץ, יעקב	הלפרין, שמשון יהודה
רז-ח. שעא-ב (חתימה).	פב (חתימה).
הורביץ, יצחק (בעל מטעמי יצחק)	הלר, יוסף
רלב.	פה (חתימה).
הורביץ, ישכר בער (מ"ץ דליובאוויטש)	המר, זבולון
קכז-ל (כת"י). רמב. שיב. שלו-ז. שלט	צח. קא (כת"י).
(כת"י).	הנדין, זלמן
הורביץ, ישכר דובער	פב (חתימה).
פו-ז (חתימה).	העכט, אברהם דובער
הורביץ, ניסן	סד-ע (חתימה).
פ-פא (חתימה).	העכט, יעקב יהודה
הורביץ, נתן (מ"ץ דפולוצק)	סד-ע (חתימה).
קכב-ו (כת"י).	העכט, פרץ
הורביץ, שניאור זלמן ב"ר נתן מניקולוב	סו-ח (חתימה).
שמוז.	העכט, שלום
היילפרין, משה י. י.	סד-ע (חתימה).
פב (חתימה).	העכט, שלמה זלמן
הילביץ, אלטר	ס.
שעה.	העניג, יעקב
הילמן, אשר	פב (חתימה).
עה.	הענין, יהודה
הילמן, חיים מאיר	קלב-ג (חתימה).
יד.	הרליג, מאיר
הירשינגער, יעקב	רפג.
רז-ח.	הרצל, פנחס לייבוש
	פא (חתימה).

ווייס, יהושע פב-ג (חתימה).	וואהרמאן, אברהם דוד מבוטשאטש (בעל אשל אברהם) רלו-ז.
ווייס, יוסף מנחם רנו.	וואהרמאן, ישראל ארי' ליב רלו-ז.
ווייס, שלמה קלד. רפט.	וואטשטיין, אליעזר פה (חתימה).
ווייסבלאט, מרדכי רסב-ג (תמונה).	וואלאסאוו, יהושע אלי' סו-ע (חתימה).
ווייספיש, חיים יוסף פב (חתימה).	וואליד, מנחם ב"ר יוסף מקראסובאזאר שסב.
ווייץ, אליהו שנד-ה (חתימה).	וואלף, אפרים פד (חתימה).
ווילדער, ד"ר מוז. ננג. נה. נח.	וואקסבערג, אברהם שנו-ז.
ווילהלם, יצחק רנו.	ווארשאווסקי, זלמן נחום; לוי; משה רצה (חתימה).
ווילהלם, מלך אשכנז כה.	ובר, חיים משה פא (חתימה).
ווילמובסקי, חיים זוסיא פג-ד (חתימה).	ובר, פנחס ליבוש פב (חתימה).
ווילנסקי, אברהם אליהו רצו (חתימה).	וגשל, חנוך העניך פא (חתימה).
ווילנסקי, יצחק חיים דובער קצג-ד (חתימה. ובנו מיכאל).	וויגרייזער, ז. רסב-ד (תמונה).
ווילשנסקי, רפאל פו-ז (חתימה).	ווידר, לוי פה (חתימה).
ווינמן, שמוחה פו (חתימה).	ווידרעוויץ, חיים יעקב ית. רמוד.
ווינער, שמואל רעח-ט. שסב.	וזאן, דוד רכט.
ווינקלר, משה מענדל פב (חתימה).	וויין, יצחק דוד סד-ע (חתימה).
ווינר, שמואל ה.	וויינגארטן, אברהם סו-ע (חתימה).
וולטר, אידל שלמה רצה (חתימה).	וויינפלד, שמואל פב-ג (חתימה).
ווערקין, זלמן קלב-ג (חתימה).	וויינשטאק, יצחק פב (חתימה).

זיוואוו, ארי' ליב (מ"ץ בדוינסק ועוד) קנב.	ווקסלמון, ישעי' יעקב פה (חתימה).
זיוואוו, חיים שמעון דוב (בעל שבעים תמרים) קמד.	ווקסמון, שמעון רצו (חתימה).
זילברמן, זלמן רצה (חתימה).	ויטאל, חיים (הרח"ו) רכז.
זילברשטרום, אהרן מרדכי פג-ד (חתימה).	ויטאל, שמואל (בהרח"ו) רכז-ט (כת"י).
זינגר, ישראל משה רצג (חתימה).	ורדיגר, אברהם צח. קא (כת"י).
זיסלין, שאול דובער כז. שעה.	ורהפטיג, זרח צז. ק (כת"י).
זיסערמאן מקוטעלנא רסב-ג (תמונה).	זאב וואלף רז.
זיסקינד, זאב וואלף רצג (חתימה).	זאבי, רחבעם צח. ק (כת"י).
זלדין, פנחס פג (חתימה).	זאלוויאנסקי, משה פו (חתימה).
זליגסון, אברהם (מ"ץ דליובאוויטש) קלא.	זאמטער, אדאלף (מדפיס בקניגסברג) קצו-ז.
זליגסון, אברהם אבא (הרופא) סט-ע (חתימה).	זאנה, נתן רכט.
זליגסון, יעקב קאפיל מא-ב (כת"י).	זדוב, שמעון רצה (חתימה).
זליגסון, שניאור זלמן מו. שנד.	זוין, שלמה יוסף פ-פא (חתימה). רסב-ד (תמונה). שעד-ה.
זלמנוב, יחיאל מיכל יהודה ליב פג-ד (חתימה).	זונפלד, יוסף חיים פב (חתימה).
זלמנוב, ישראל יוסף סד-ע (חתימה).	זונפלד פא (חתימה).
זלמנוב, שמואל סד-ע (חתימה). צז. שנה.	זוסמן, זלמן דובער קלב-ג (חתימה).
זלמנוב, שמואל (מת"א) פד (חתימה).	זוסניץ, יוסף יהודה ליב קנה.
זלמנוב, שרגא פייוויש מו.	זוסניץ, יחיאל מיכל מבירז קנה-ט.
זלמנסון, לוי יצחק (חתן אדמו"ר הצ"צ) קכט (וזוגתו דבורה לאה).	זוסניץ, יצחק קנה.

חיים ישכר בער (גבאי אדמו"ר הצמח צדק) של (כת"י).	זמסקי, אברהם יהושע העשיל רסב-ד (תמונה).
חיימסון, ברוך פא (חתימה).	זרבצ'בסקי, יעקב רצו (חתימה).
חיימסון, שלמה פה (חתימה).	זרחי, יהודה ליב קפט.
חיימסון (חיינסון), שניאור אברהם של (חתימה).	האוואנסקי, ניקולי (מושל וויטבסק) קפב.
חייקין, עזריאל סט-ע (חתימה).	האסין, משה רסב-ג (תמונה).
חלפן, צבי יהודה קס (חתימה).	האריטאנאו, שמשון פז-ז (חתימה).
חן, אברהם פ-פא (חתימה).	חדקוב, חיים מרדכי אייזיק (המזכיר) מג. סא-ב. סד-ע (חתימה). צ. ער (תמונה). רפד.
חן, גרשון פג-ד (חתימה). רסב-ד (תמונה).	חדקוב, עטל צערנע נב.
חן, דובער ל.	חוטינסקי, אהרן רצה (חתימה).
חן, דוד צבי (רד"צ) עד.	חורגין, יצחק פז (חתימה).
חן, יוסף יהודה פז-ז (חתימה).	חורי, רחמים רכט.
חן, מאיר שמחה ל.	חזן, מרדכי דוד פב-ג (חתימה).
חן, פריץ (מביעשינקאוויץ) ל. קכג. קלו. קמ.	חטריק, יהודה כו. סט-ע (חתימה). ערה.
חן, פריץ (בר"ד) פז-ז (חתימה).	חטריק, צבי הירש סא. סט-ע (חתימה).
חנוביץ, גרשון סט-ע (חתימה).	חטריק, שמעון פ-פא (חתימה).
חנוביץ, חיים סט-ע (חתימה).	חיים מליובאוויטש טז. קמו.
חנון, דוד מאיר פ-פא (חתימה).	חיים קנד.
חנון, מנחם נחום יצחק אייזיק (הסבא) שסג (חתימה).	חיים גרשון בן שרה רבקה ע (חתימה).
חנון, מנחם נחום יצחק אייזיק (הנכד) פב (חתימה). שעה.	חיים יהודה ליב, מ"ץ בראמען קלה.

טולידאנו, אברהם	חנין, דוד
קעד. קעז.	פג-ד (חתימה).
טולידאנו, חביב (רב במקנאס)	חנין, יעקב אלטר
קכ.	פג-ד (חתימה).
טולידאנו, יעקב	חנין, מענדל
קיב.	קלג (חתימה).
טולידאנו, משה	חסקינד, דובער
קעג-ד (חתימה).	מג. סד-ע (חתימה). רסז (תמונות).
טולסטורוקוב, ליב	חסקינד, שלום
רצו (חתימה).	סא. סד-ע (חתימה).
טייץ, פנחס (רבה של עליזאבעט)	חפץ, יקותיאל זוסמן (מ"ץ דלאחוויץ)
ריד.	קלו. קמ (כת"י).
טיקטין, צבי	חרוש, נחמן
פה (חתימה).	קיא.
טלושקין, ניסן, הרב	טאראשאנסקי, משה
נח.	רסב-ד (תמונה).
טלישבסקי, משה יעקב	טאראשאנסקי, שלמה
סט-ע (חתימה).	ריז.
טנוג'י, אהרן הכהן	טובושניקי, יעקב יוסף
רכט.	פה (חתימה).
טננבוים, יוסף מנחם	טווערסקי, אהרן
סו-ע (חתימה).	רסב-ג (תמונה).
טעוול, שניאור זלמן	טווערסקי, ברוך אשר (באדמו"ר מהר"א
פו-ז (חתימה).	מטשערנאביל)
טעמבאק, אייזיק	שיד-טז (חתימה).
רסב-ג (תמונה).	טווערסקי, דוד (אדמו"ר מזלאטאפאליע)
טערמאן, דוד שלמה	שטו-ז (חתימה).
קלב-ג (חתימה).	טווערסקי, יוחנן (אדמו"ר מרחמיסטריווקא)
טקץ, דב	שטו-ז (חתימה).
פג-ד (חתימה).	טווערסקי, ישעי' משולם זושא
טריינין, יוסף משה (מ"ץ דפאטשעפ)	(באדמו"ר מהר"א מטשערנאביל)
קנג-ד.	שיד-טז (חתימה).
טריינין, שמואל מיכל	טווערסקי, מנחם נחום (אדמו"ר
כח-ט. לד.	מטולנא)
טריצקי, משה	שיז (חתימה).
פב-ג (חתימה).	טווערסקי, מרדכי (באדמו"ר מהרמ"נ
טשערפין, יעקב	מלויאב)
רסב-ג (תמונה).	שיד-טז (חתימה).
	טווערסקי, נחמן יוסף
	קצו.

יוסף, שו"ב ניקוליוב שמה.	יאנקילעווסקי, עקיבא קלז. רצד.
יוסף ב"ר מימון דש-שה.	יארבלום, נחמן פנחס פב (חתימה).
יוסף, מ"ץ טז.	יהודה קעט (חתימה).
יוסף בונם (חתן הרה"ק מברדיטשוב) שי.	יהודה ליב, הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש ז. טז. ככג-ה. קכו (כת"י ק). קכח. קפא. קפד (חתימה). קפז. שיב. שלו-מ (כת"י ק). בשם אחיו אדמו"ר הזקן).
יורובסקי, יוסף רצו (חתימה).	יהודה ליב בן חי' זלאטא סט-ע (חתימה).
יחזקאל בן לאה מהלי' סט-ע (חתימה).	יהודה ליב ב"ר חיים מניקוליוב שמז.
יחזקאל זאב מט (וזוגתו העניא).	יהודה צבי ב"ר דוב מווארשא קצט.
יחיאל מיכל, הרה"ק מזלאטשוב רפ.	יהושע, מ"ץ בהארקי קמוד.
ינובסקי, אברהם דוד פג-ד (חתימה).	יהושע בן לאה סט-ע (חתימה).
ינובסקי, מאיר שלמה (רבה של ניקוליוב) עב-ג (וזוגתו רחל. כת"י). עו. שנג (חתימה וחותמת).	יהושע אליהו, מ"ץ בהארקי קמוד.
יעדערמאן, הלל קס (חתימה).	יהושע חיים יעקב בן מוסיא הכהן ע (חתימה).
יעקב, חיים (מח"ס סמא דחיי) קיד (כת"י). קכא. שו-ח.	יודסין, אלכסנדר סענדר פה (חתימה).
יעקב ב"ר נפתלי קפח-ט.	יודסין, יצחק פד (חתימה).
יעקב במוהרצ"ה אבד"ק פלענצנע, מח"ס ישועות יעקב יב-ג.	יוזביטש, שלמה רצו (חתימה).
יעקב, אב"ד אמטשיסלאוו קכט.	יובבד, יודל רד.
יעקב ב"ר נפתלי הירץ, מ"ץ דסטאראדוב קנג-ד.	יונג, אליהו רסז (תמונות).
יעקב אלעזר בן חנה פב (חתימה).	יוניק, דובער ס.
יעקב חיים קסט (חתימה).	יוסף, עובדי' (ראשל"צ) צז-ח (כת"י).
	יוסף, אבד"ק פוזנא רנו-ז (ציור).

ירושלמסקי, משה נחום; שמשון דוב; גיטל טו.	יעקב יוסף מפולנאה (בעל התולדות יעקב יוסף) רל.
ישכר בער, מ"מ דליובאוויטש קכז. שלו-ח.	יעקב יששכר בן חוה פב (חתימה).
ישכר בער, מלמד בליובאוויטש קצג-ד (חתימה).	יעקבסון, דוד (המ"ץ בליובאוויטש) קלא-ב. קלד (חתימה).
ישכר בער מהאראדישץ קכז.	יעקבסון, שמעון (סימון) רחצ.
ישראל בעל שם טוב רל. רפ.	יעקובוביץ, אלהנן (מה"ס אבן שמעון) קלא.
ישראל דוב, הרה"ק מזוילעדניק שכב-ג (כת"י).	יעקובוביץ, שמעון פ-פא (חתימה).
כבש, חיים רעט-פ.	יפה, ד. רצו (חתימה).
כהן, אברהם צבי פא (חתימה).	יפה, יצחק קמו.
כהן, אהרן פב-ג (חתימה).	יפה, ישראל (מודפיס בקאפוסט) קפה-ח (חתימה).
כהן, אלתר חיים פו (חתימה).	יצחק ב"ר אהרן, נאמן דק' בירז קנו-ז (חתימה).
כהן, ארי' זאב (בנו של החפץ חיים) רט-יא.	יצחק בן בילא סט-ע (חתימה).
כהן, גרשון העניך פא (חתימה).	יצחק ב"ר ישראל יוסף מצזיעוע רט.
כהן, חיים מנחם פה (חתימה).	יצחק אייזיק ב"ר יעקב, מ"ץ דבירז קנח-ט (חתימה).
כהן, יואל רצו (חתימה).	יצחק יעקב, מ"ץ בראמען קלה-קמו.
כהן, יצחק אהרן רצו (חתימה).	יצחק נטע בן צביה ע (חתימה).
כהן, ישראל מאיר (בעל החפץ חיים) רט-ריא (כת"י).	יצחק צבי, נאמן ניקוליוב שמו.
הכהן, מאיר שמחה מדווינסק (בעל אור שמח) שסז-ח.	ירוחם ברמ"מ כץ מלאזניא יב.
כהן, מאניש פב (חתימה).	ירוחמוביץ, מענדל רצה (חתימה).
כהן, נטע פב (חתימה).	ירוסלבסקי, משה זאב פג (חתימה).

לכונן, דוד שעה.	כהן, רפאל נחמן פג (חתימה).
לבקובסקי, נחום פז-ז (חתימה).	כהן, שלמה (מ"ץ בוילנא) רה (כת"י).
לואיעב, יצחק שנד-ה (חתימה).	כהן, שם טוב קעא-ב (ואשתו ובתו).
לובנר, ישראל רסב-ג (תמונה).	כהנא, ברוך פב-ג (חתימה).
לודמיר, זאב דוב פא (חתימה).	כהנוב, שלום חיים אשר סט-ע (חתימה).
לוי, חיים ב"ר שלמה קעט-קפ.	כהנ[...], יעקב ב"ר תנחום קמט.
לוי, יהודה קעז-ח (חתימה).	כץ, יעקב (בעל השב יעקב) רל.
לוי, יוסף קיא.	כץ, משה פא (חתימה).
לוי, יעקב קעו-ז (ואלמנתו). שז.	כץ, משה פנחס סד-ע (חתימה).
לוי יצחק, הרה"ק מבארדיטשוב קפה. עדר (מטה נועם שלו).	כץ, מ. יז.
לויטין, בנימין סד-ע (חתימה).	כץ, ד"ר מט.
לויטין, הענך אהרן רצו-ז (חתימה).	כצנלסון, אברהם פג-ד (חתימה).
לויטין, שמואל מוח. נד. נט. סא. סד-ע (חתימה). ערה.	כשר, מנחם מענדל (עורך ספרי הגאון מרוגוטשוב ועוד) ריג-ח.
לויטין, שניאור זלמן פז-ז (חתימה).	לאבאק, דוד רחצ.
לויטס, יונה פג (חתימה). פה (חתימה).	לאוואוט, אברהם דוד (בעל שער הכולל ועוד) עב. קנב. שצב (חותמת). שמו-ז. שנב (כת"י).
לויז, אבא קלז. רחצ.	לאיאט, ערנסט סב.
לויז, אברהם (מ"ץ דראהאטשוב) קכח. שיב.	לאם, לואיס רנז.
לויז, גרשון קלג (חתימה).	לארידו, יוסף קי.
לויז, חיים אליעזר פז-ז (חתימה).	

ליון, חנן	ליון, חנן
פז-ז (חתימה).	פ-פא (חתימה).
ליון, יהודה	ליובאשיצקי, שמואל
פא (חתימה).	רחצ.
ליון, שאול	ליווי, יצחק
פז (חתימה).	סא.
ליון, שמואל (מ"ץ בליובאוויטש)	ליוואו, משה
קלא.	קלג (חתימה).
ליון, שניאור זלמן	לייבוביץ, א.
פה (חתימה).	רצז (חתימה).
לוקאוויק, ש.	לייבוביץ, יוסף
מא.	רצז-ז (חתימה).
לוקשין, מנחם מענדל יהודה ליב	ליין, יהושע
עה.	קלב-ג (חתימה).
לוקשין, מרדכי דובער	ליין, משה
פז-ז (חתימה).	רחצ.
לוריא, דוד (רד"ל)	ליכטנשטיין, בן ציון
קל. רמב (כת"י).	פא (חתימה).
לוריא, יצחק (האריז"ל)	ליס, אליהו משה
רכה.	סט-ע (חתימה).
לוריא, מרדכי	ליסנער, יחזקאל
ע (חתימה).	מט.
לחדאד, יצחק כהן	ליעווינטאו, שלום
שז.	קלב-ג (חתימה).
לחנו, אליעזר ב"ר ישכר	ליפסקר, יעקב
שסב.	רפה.
ליב שרה'ס	ליפסקר, מיכאל
יב.	קמז-ח.
ליב, המלמד	ליפסקר, שלום דובער
טז.	רפד.
ליבמן, דובער	ליפקין, יהושע מרדכי
רצז (חתימה).	פב (חתימה).
ליברזאן מסלאוויטא	ליפשיץ, אהרן (מ"ץ בבעליניץ)
רסב-ג (תמונה).	קמב-ג. קפט-קצג (ואחיו זאב וואלף).
ליברמן, דוד משה	רפח-ט. שכב-ג. של (ובת אחיו). שלא.
סא. סט-ע (חתימה).	ליפשיץ, זכרי'
ליברמן, חיים	קמו.
נב-ז. קפו. קצז.	ליפשיץ, יצחק
	פד (חתימה).

מאטלין, ישעי' פז-ז (חתימה).	ליפשיץ, מרדכי קלח.
מאימראן, יצחק קעח (חתימה).	ליפשיץ, משה קלב-ג (חתימה).
מאימראן, שמואל קיב.	ליפשיץ, שלום דובער פו (חתימה).
מאיר ב"ר שלמה דוד פא (חתימה).	לישניעוויטש, שמואל קלג (חתימה).
מאיר דוד בן ברכה יהודית פא (חתימה).	לנדא, יעקב שעה.
מאן, פסח פא (חתימה).	לנדסמן, מרדכי רצה (חתימה).
מאנסאנו, משה קיא.	לעוו, בנימין (אבד"ק ווערבאף) רפט-רצא (כת"י).
מאנסאנו, עמנואל קע-קעא.	לעווינהארץ, זלמן יואל קלג (חתימה).
מארגענטאוו, הענרי סב.	לעוויצקי, יעקב רסב-ג (תמונה).
מארקסאן, אברהם אבלי (מדפיס בווארשא) קצח.	לעויט, אהרן נו.
מגדל מלענינגרד רעו-ז.	לענדר, מרדכי רסב-ג (תמונה).
מגיז, דוד (אד"ם) שסב.	לעסער, דוד נתן סד-ע (חתימה).
מזליה, משה רחצ.	לפידות, גרשון פב (חתימה).
מזליה, שמריהו יהודה ליב ל. רצב-ג. רחצ.	לרמן, חיים דוב פג-ד (חתימה).
מוגילובסקי, ראובן רצה (חתימה).	לרמן, צבי אבא קלג (חתימה).
מוטערפערל, אשר זעליג שיח. שכא-ב.	לרנר, חיים סנדר פב (חתימה).
מונדשיין, יהושע עא. קכו. קלא. קלז.	לרנר, משה פב (חתימה).
מועטי, אהרן רכט.	מאדיעווסקי, משה (מ"ץ באראל) רט-י.
מורגנשטרן, ש. ג. רצו (חתימה).	מאחרינסקי, ש. רסב-ג (תמונה).

מלכה צבי' בת פריידל סט-ע (חתימה).	מוריג'ון, יצחק שז.
מלצ'יק, צבי פג (חתימה).	מטוסוב, חיים רסב-ד (תמונה).
מנדו, יעקב ב"ר אליעזר שסב.	מטוסוב, שלמה רחצ.
מנדלזון, אברהם דוב פ-פא (חתימה).	מיידנצ'יק, שלמה קב.
מנדלזון, יונה פא (חתימה).	מייזליש, מאיר פא (חתימה).
מנדלזון, נחמן פ-פא (חתימה).	מייזליש, משה שיב-ג (כת"י).
מנדלזון, פנחס צבי פ-פא (חתימה).	מייזנברג, אהרן רסב-ג (תמונה).
מנחם מענדל ב"ר משה אהרן מניקוליוב שמז.	מייטין, ישראל נח מח.
מנחם מענדל יצחק, שו"ב בוויטבסק רצג (חתימה).	מילבסקי, צבי פד (חתימה).
מנחם נחום, מ"ץ בראמען קלה-ט.	מילגרוד, יצחק פג-ד (חתימה).
מנחם צבי הירש, מ"ץ בראמען קלו. קמ-קמא (כת"י. פ"נ עבור בני ביתו).	מינדל, ניסן (המזכיר) נא-ב. נד-ה. סג. סו (חתימה). רפג.
מענטליק, מרדכי נח. ס. סד-ע (חתימה).	מינסקי, יעקב איסר פב (חתימה).
מעקלער, דוד לייב נד-ה.	מינצברג, ברוך בנימין זאב פא (חתימה).
מעקלער, שמרי' רסב-ד (תמונה).	מינקוב, יצחק שנד-ה (חתימה).
מערצבאכער, אברהם רו-ח (ובנו יצחק אייזיק).	מישקובסקי, חיים עד.
מץ, נ. רנט.	מישקובסקי-שניאורסאהן, זלדה עד-ז.
מקובצקי, יצחק פו (חתימה).	מלוב, מנחם ישראל פג-ד (חתימה).
מרגליות, חיים מרדכי (בעל שערי תשובה) קפז.	מלוב, מרדכי אהרן פג-ד (חתימה).
מרגליות, מרדכי (מ"ץ בדיסנא) קמב.	מלוב, שמואל פד (חתימה).

משולם יוחנן בן חי' הינדה פג (חתימה).	מרגליות, שלמה אליעזר פב (חתימה).
משנן מתפילין דש.	מרדכי, הרה"ק מלעכוויץ רפ.
נאבארו, יצחק קסב-ג (ואביו בנימין ואמו חנה).	מרדכי, מ"ץ בקאמין ודיסנא קמב.
נאה, אברהם חיים (בעל קצות השלחן) רנב-ד. שעד-ה.	מרדכי מהורודוק לז.
נאה, ברוך ריז. רנב.	מרדכי בן טייבל ע (חתימה).
נאה, יצחק פב (חתימה).	מרדכי ב"ר יוסף הלוי מניקוליוב שמו.
נאה, משה צבי פה (חתימה).	מרדכי בן שרה רחל סו-ע (חתימה).
נוביקוב, מנחם מענדל כו. לא.	מרוזוב, אלחנן דובער לט (כת"י). מוה-ו (כת"י). קנג. רחצ.
נוביקוב, נחום סו-ע (חתימה).	מרוזוב, שמואל רחצ.
נודלמן, י. רסב-ג (תמונה).	משה (חסיד אדמו"ר הזקן) יג-ד.
נוטיק, שלום דובער פו-ז (חתימה).	משה בן ליבא גיטל פב (חתימה).
נוטיק, שמואל רחצ.	משה הכהן קסד.
נח משה ב"ר בנימין קצג-ד (חתימה).	משה חיים בן חנה ליבע ע (חתימה).
נחום, הרה"ק מטשערנאביל קכח.	משה יהודה ליב (בה"ר יוסף בונם מברדיטשוב) שסג-ד.
נחמן קפח.	משה יוסף ב"ר שלמה מניקוליוב שמו-ז.
נחמן צבי, בהרשד"ם לז-ח.	משה ישראל (שד"ר, ומוח"ס משאת משה) שב-ה (כת"י).
נטף, דוד ב"ר ישועה רכו. רכט.	משה מרדכי הלל בן חי' שרה פב-ג (חתימה).
ניאזוף, חנני פג (חתימה).	משה שמשון בן הינדא מיכליה סד-ע (חתימה).
ניגרין, שמעון שו-ח (ואביו שמואל).	משה שמשון בן צוועטא סד-ע (חתימה).

סודיץ ביכלר, אהרן (אבד"ק סערדאהעלי) קלד-ה.	ניימורק, אברהם יעקב קמוד.
סווערדלאוו, אברהם רחצ.	ניימורק, יחזקאל פייויל קמוד.
סולובייצ'יק, יוסף דובער, הרב רסז (תמונה).	ניימורק, משולם זלמן (מו"ץ בהארקי ועוד). כ. קמוג-ה.
סוסניץ, אלתר פה (חתימה).	נימויטין, יהושע (מו"ץ ביעשינקאוויץ ועוד) קמוז-ט (כת"י).
סופר, אברהם שמואל בנימין (בעל הכתב סופר) רפט-צ (כת"י).	נימויטין, שמואל קמוז-ט. רחצ.
סופר, משה (בעל החתם סופר) קלד. רלד (כת"י).	נמירובסקי, יצחק מאיר פא (חתימה).
סורקעס, צבי שיז.	נמירובסקי, שמעון פא (חתימה).
סטביסקי, יעקב עזריאל פב (חתימה).	נמנוב, ניסן פז-ז (חתימה).
סטוטשבסקי, מאיר; אלימלך רצו (חתימה).	נמצוב, אברהם אלכסנדר סנדר סד-ע (חתימה).
סטולמן, יוליוס מח.	נסים אברהם הכהן (שד"ר) שב-ד (כת"י).
סטערנא, אשת רבנו הזקן קכז.	נפתלי מסלאוויטא, חתן הרב משה שפירא קפז-ח (חתימה).
סילווער, אליעזר, הרב נת.	נריה, משה צבי, הרב צח. קב (כת"י).
סילווער, זלמן צדוק סז-ח (חתימה).	נ. נ. שו"ב לו.
סימפסון, אליהו מג. נד. נו. סד-ע (חתימה).	סאוויצקי, מרדכי (בעל בית מרדכי ועוד) ריג. רטז.
סימפסון, גרשון שנו.	סאנדראו, אליהו רסב-ד (תמונה).
סימפסון, שמעון אהרן סד-ע (חתימה).	סאפאשניק, משה אייזיק קמוז-ט.
סירירו, אברהם קעו (חתימה).	סגל, משה צבי פב (חתימה).
סירירו, יהושע קסח. קעג-ד.	סגל, שמואל (מו"ץ דראהאטשוב וחברון) קכח. שיא-ג.
סירירו, מנחם (רב בפאס) קיז. קכא. קסג (חתימה).	

עלאל, אברהם	סלאסברג, ה.
קסה-ו (חתימה).	רצד.
עמאר, משה	סלוטקי, מנחם שמואל
קו.	פ-פא (חתימה).
עמיאל, שלמה	סלוין, צבי
קסה-ז (חתימה).	פו (חתימה).
עפשטיין, זאב	סלונים, זאב דוב
שנד-ה (חתימה).	פב-ג (חתימה).
עפשטיין, יצחק אייזיק מהאמלי' (מח"ס	סלונים, יהודה ליב
חנה אריאל ועוד)	פ-פא (חתימה).
קל. קלז. קמ. קצ.	סלונים, מנחם מענדל שמואל
ערנטריי, אלעזר	פג (חתימה).
פב (חתימה).	סלונים, מרדכי דובער
ערנטריי, מאיר	מא.
פב (חתימה).	סלונים, עזריאל זעליג
ערשלער, נחום יהושע	פ-פא (חתימה).
פג-ד (חתימה). קצו-ז (חתימה).	סמיט, יעקב
פאגאסין, א.	סט-ע (חתימה).
קלד (חתימה).	סעמיועלס, יעקב זלמן חיים
פאגלמאן, יהודה צבי	סד-ע (חתימה).
נג. סד-ע (חתימה).	ספקטור, יצחק אלחנן (אבד"ק קאוונא)
פאהארט, מענדל	קמה-ו (כת"י).
קלב-ג (חתימה).	סקאבלא, ניסן (המלמד בבית הרב)
פאלאצקין, מענדל	לז-ח.
קלב-ג (חתימה).	עבער, יהודה
פאנטיליוב, חיים בער	רצז-ט (כת"י. ובני ביתו). שנד.
רחצ.	עבער, ניסן
פאנטיליוב, יעקב	פד (חתימה).
לב.	עוזיאל, יוסף
פאסטעצקי, אהרן	קע-קעא.
רסב-ג (תמונה).	עוזרמן, חנה
פאפאק, אברהם	רעז.
סו-ע (חתימה).	עזה צבי
פאפאק, אהרן	עד.
סד-ע (חתימה).	עטין, ישעי' (מ"ץ בוויטבסק)
פאפאק, שלום דובער	קמא.
סד-ע (חתימה).	עטין, שניאור
פאפאק, שמואל אייזיק	קמא-ב.
סו-ע (חתימה).	

פאפירין, שלמה זלמן (מ"ץ בויליז ועוד)	פיסו, יוסף ב"ר משה קסג.
קצ. שכה.	פישמן, יעקב רסב-ד (תמונה).
פאר, אלי' פג (חתימה). קמז-ט.	פישקינד, פסח רצו (חתימה).
פאר, זלקינד פד (חתימה).	פלאהר, יצחק סו-ח (חתימה).
פדנס, צבי הירש שנו-ז.	פלאקון, אפרים רצו (חתימה).
פוגורצקי, ל. רסב-ג (תמונה).	פלדמן, טוביה רסב-ג (תמונה).
פוטשין, אברהם שלמה פו (חתימה).	פלדמן, יצחק צבי סד-ע (חתימה).
פויזנר, יהודה ליב קס (חתימה).	פלדמן, מנחם מענדל סד-ע (חתימה).
פויזנר, ישראל רפ.	פלדמן, צבי הירש רצו-ז (חתימה).
פויזנר, מרדכי (אחי אדמו"ר הזקן) קפה-ו.	פלדשטיין, יהודה רצה (חתימה).
פולנר, שמואל חיים פו (חתימה).	פלוטקין, יצחק קלג (חתימה).
פונדאמינסקי, בן ציון פב (חתימה).	פליי, זלמן פד (חתימה).
פוסק, אליהו (מח"ס מור ואהלות ועוד) שטו-ז.	פלכו, שם טוב מאי מיורקא רכד.
פייגין, יחזקאל (המזכיר) מוה. מז (כת"י). שעא-ב (חתימה).	פלמר, חיים שלמה מוח (ואחיו). נ. סא.
פיין, מרדכי פה (חתימה).	פלס, יעקב פג (חתימה).
פיינבוים, שרגא פה (חתימה).	פסח בן צבי' הכהן סו-ח (חתימה).
פינסון, ניסן פו-ז (חתימה).	פעוונער, הלל פו-ז (חתימה).
פינסקי, מאיר רסב-ד (תמונה).	פעלישוק, משה רסב-ד (תמונה).
פינסקי, נ. רעו.	פערל, מרדכי שיח.

פרידמן, מרדכי פייבוש (אדמו"ר מהוסיאטין) שכ-שכא (חתימה).	פערקע, משה פב (חתימה).
פרידמן, מרדכי שלמה (אדמו"ר מבויאן) שכא (ובנו יצחק).	פרדקין, דוד לא.
פרידמן, נחום מרדכי (באדמו"ר מהרד"מ) מטשורטקוב). שיט.	פרדקין, שניאור זלמן (בעל התורת חסד) לז.
פרידמן, עקיבא יוסף פב (חתימה).	פרוש, מנחם צח. קב (כת"י).
פרידמן, צבי פא (חתימה).	פרוש גליקמן, נחום פב (חתימה).
פרידמן, שמעון פב-ג (חתימה).	פריד, משולם יעקב קלג (חתימה).
פריז, אברהם נה. סד-ע (חתימה). פג-ד (חתימה). שעא.	פרידמן, אברהם אליהו פד (חתימה).
פריז, ברוך פג-ד (חתימה).	פרידמן, אברהם יעקב (אדמו"ר מסדיגורא) שיט-כ (חתימה).
פריז, נתן נטע פה (חתימה).	פרידמן, ארי' ליב פא (חתימה).
פרנק, שלמה רצו (חתימה).	פרידמן, בן ציון רסב-ג (תמונה).
פרנקל, שמואל יצחק פה (חתימה).	פרידמן, דוד משה (אדמו"ר מטשורטקוב) שיט (חתימה).
פרס, שמעון צז. ק (כת"י).	פרידמן, זושא רסב-ד (תמונה).
פרסון, אברהם אבלי שכה-ו. שלג.	פרידמן, יצחק (אדמו"ר מבוהוש) שכ.
פרסיץ, אברהם אבלי יח.	פרידמן, ישראל (אדמו"ר מרוזין) שיח (חתימה).
פרסיץ, זלקינד לא-ב. לו.	פרידמן, ישראל שלום יוסף (אדמו"ר ממעזיבוז) שכא-ב (כת"י-ק).
פרעדמעסקי, אליעזר מח.	פרידמן, מאיר רסב-ד (תמונה).
פרקוביץ, דוד פא (חתימה).	פרידמן, מנחם מענדל פא (חתימה).
פרקוביץ, יעקב יצחק אייזיק פב (חתימה).	פרידמן, מרדכי אהרן רחצ.

צרפתי, יצחק קיא. קסד-ה (חתימה).	צאלער, צבי סא.
צרפתי, שמואל (מח"ס דברי שמואל ועוד) קיו. קסג-ד (חתימה). קסו-ז (חתימה).	צבי משה בן ביילא גיטל סט-ע (חתימה).
קאבליר, סעדי' קעד-ו.	צבע, מרדכי קעז (חתימה).
קאברנסקי, ליב רסב-ד (תמונה).	צדוק ב"ר שם טוב קסה.
קאווען (כהן), אלחנן (אלכסנדר) מח. סג (ובנו).	צונץ, דוב ידידי' סד-ע (חתימה).
קאטלאוויץ, קלמן סט-ע (חתימה).	צוקרמן, יוסף מא.
קאטלארסקי, צבי סט-ע (חתימה).	צוקרמן, משה פה (חתימה).
קאלאדני, יצחק סד-ע (חתימה).	ציטליניק, יעקב; נחום רצו (חתימה).
קאלוארי רנז.	ציטרון, רחל (בת הגאון מרוגוטשוב) ריג.
קאמינקער, דוד רסב-ד (תמונה).	ציטרנבוים, שמרי' רנו.
קאמיסאר, יחיאל קלג (חתימה).	צינמן, מאיר רחצ.
קאנטרוף, שמואל מנחם סו-ח (חתימה). רסז (תמונות).	צירלסון, יוסף יצחק מא.
קאסטעל, יוסף דוב סד-ע (חתימה).	צענווירט, יצחק יהושע פא (חתימה).
קאפעלעוויץ, ח. י. שנד-ה (חתימה).	צערנגאווער, חיים קס (חתימה).
קארטשינר, משה (דיין בניקלשבורג) קלה.	צערנין, הלל קלג (חתימה).
קארליבאך, אלי' חיים סד-ע (חתימה).	צפקין, אליעזר רצג (חתימה).
קארליבאך, שלמה ע (חתימה).	צרפתי, אברהם קסג. קעב-ג (חתימה).
קדוש, מאיר קטו.	צרפתי, וידאל (רב בפאס) קיו. קסג-ד (חתימה).
קדנר, דובער קלג (חתימה).	צרפתי, יעקב קעו-ז (חתימה).

קימול, שמריהו פה (חתימה).	קדנר, מנחם מענדל פא (חתימה).
קיסין, ישראל קכז (ואביו וזקנו וגיסו).	קוביטשעק, יצחק יהודה פב (חתימה).
קיפניס, שמואל רסב-ג (תמונה).	קובנר, הלל רצו (חתימה).
קירשנבוים, אברהם משה פא (חתימה).	קוגל, חנוך הענדל (משפיע בליובאוויטש) לח. שלג.
קלוגר, שלמה, הרב רנא.	קוגל, יוסף לח. שלג.
קליין, אברהם יהודה ליב פא (חתימה).	קוואשיס, חיים שכ.
קליין, ירחמיאל בנימין פב (חתימה).	קוטאין, שלמה חיים (שו"ב בליובאוויטש) קלג (חתימה).
קליינפלד, ירוחם פישל, השופט סב.	קולק, טדי צח. קג (כת"י).
קליפאץ, אפרים קס (חתימה).	קונין, ג. א.; אהרן רצו (חתימה).
קלמנוביץ, אבא יוסף רצה (חתימה).	קונין, מנחם מענדל מג.
קלמנסון, יקותיאל דוב פו-ז (חתימה).	קופטעל, יוסף פו (חתימה).
קלמנסון, שלום מענדל פו-ז (חתימה).	קופרמאן, חיים אהרן סא.
קלמנסון, שניאור זלמן פג (חתימה).	קוקלר, בנימין פה (חתימה).
קלניץ, ישעיהו פה (חתימה).	קוראנט, יהודה ארי' פב (חתימה).
קניבסקי, יעקב ישראל (בעל קהלות יעקב) שעה.	קורדובירו, משה (הרמ"ק) רכה-ז.
קסל, ראובן עד.	קזיניץ, זאב סו-ע (חתימה).
קעלער, יהודה ערה-ו.	קזרנובסקי, משה סד-ע (חתימה).
קעלער, מיכל רצו (חתימה).	קזרנובסקי, שלמה אהרן סב. סד-ע (חתימה). שנו.
קעניג, זישע פב (חתימה).	קיובמון, דובער קלב-ג (חתימה).

ראגאצקין, שניאור זלמן ביינש רצג (חתימה).	קפלן, אליעזר כו.
ראדאמיסעלסקי, יוסף רסב-ד (תמונה).	קפלן, ארי' ליב רסב-ג (תמונה).
ראדקינסון, מיכאל לוי י.ד.	קפלן, ד. רסב-ג (תמונה).
ראהצאון[.], אליעזר משה קס (חתימה).	קפלן, נחום יצחק רסא.
ראובן געציל בן רבקה רחל פב-ג (חתימה).	קציר, אפרים צח. קג (כת"י).
ראזומנע, אפרים זלמן (מח"ס הר אפרים) שמא-ו (ובנו משה שמואל).	קצנלנבויגן, יחזקאל (בעל הכנסת יחזקאל) רלב.
ראפאלאוויטש, אלכסנדר סענדר מניקוליוב שמב-ז (ובנו דוד).	קצנלסון, משה שנד.
ראפאלאוויטש, יצחק יואל לו.	קראפיוונער, מאיר רד.
ראפאלאוויטש, שלמה ישעי' מניקוליוב שמב-ה (ובניו יחיאל וזלמן עוזר).	קרובוש[.], יצחק אייזיק פד (חתימה).
ראשקאוו, ידידי' קס (חתימה).	קרינסקי, יוסף דוב סו-ח (חתימה).
רבינוביץ, אלכסנדר זיסקינד (אז"ר) רנט.	קרינסקי, פנחס שמואל סו-ח (חתימה).
רבינוביץ, ארי' ליב פא (חתימה).	קרינסקי, שמעי' סט-ע (חתימה).
רבינוביץ, דוב פב (חתימה).	קריספו, יום טוב (שד"ר) קיט. קכא. שה-ט (כת"י).
רבינוביץ, הלל פב (חתימה).	קריציווער, יעקב (אבד"ק וויטבסק) קכו.
רבינוביץ, ל. א. רסב-ד (תמונה).	קרעמער, אליעזר סט-ע (חתימה).
רבינוביץ, נחום פ-פא (חתימה).	קרעמער, ארי' ליב נח-ט.
רבינוביץ, רפאל נטע (בעל דקדוקי סופרים) רו.	קרעמער, יקותיאל (סעם) סב. רסז (תמונה).
רבינוביץ, שמואל (הסופר) רא.	קרפ, חיים צבי פה (חתימה).
רבנו, יוסף ב"ר מאיר שסב.	ראבינטישין, משה קצח.

רזנבוים, אברהם חיים	רבקין, אלחנן
כ. לז-ח. שלב.	פז-ז (חתימה).
רזנבוים, שמואל	רבקין, משה דובער
שמא.	סד-ע (חתימה).
רזנבלום, אהרן	רבקין, שלום
נז.	סד-ע (חתימה).
רזנבלום, משה	רובאנאוויץ, אברהם וצבי הירש
לא.	קפא-ד (חתימה).
רזנבלום, סאניע	רובאשקין, אברהם אהרן
ס.	פז-ז (חתימה).
רזנבלט, אלימלך	רובאשקין, שניאור זלמן געציל
פב-ג (חתימה).	פז-ז (חתימה).
רזנבלט, ברוך	רובין, ברוך ראובן שלמה
פב (חתימה).	פב-ג (חתימה).
רזנבלט, מרדכי	רובין, דוד
פב-ג (חתימה).	רפד (וזוגתו טויבע)
רזנברג, חיים מנדל	רובין, ח. שמעון ז.
פא (חתימה).	פב (חתימה).
רזנפלד, יוסף חיים	רובין, יצחק
ערה-ו.	רצג (חתימה).
רזנצווייג, אליעזר ליפא	רובין, משה
פב (חתימה).	סט-ע (חתימה).
רזנשטיין, אהרן	רובינשטיין מקעניגסברג
רסב-ג (תמונה).	רעט.
רוטשטיין, משה ליב (זושא)	רוגוזין, נחום
מח. סז-ח (חתימה). ער (תמונה). שנה.	רצו (חתימה).
רויטבלאט, א.	רוזאווסקי, מ. ג.
רסב-ג (תמונה).	רסב-ד (תמונה).
רומאנוב, קדיש	רוזוועלט, פרנקלין דלנו (נשיא ארה"ב)
ע (חתימה).	נה.
רוקה, ברוך	רוזין, יוסף (הגאון מרוגוטשוב)
רסב-ד (תמונה).	ריג-ח (וזוגתו הרבנית). רסד-ה (תמונות).
רותי, יעקב	רוזין, מאיר
קיג.	סד-ע.
רזניק, שלום	רוזין, שילם
פה (חתימה).	קלב-ג (חתימה).
רייזמן, יהושע העשל	רוזליו, שלמה
פד (חתימה).	קסח.

שאלזון, משה פ-פא (חתימה).	דייטשיק, שמואל דוד סא. ע (חתימה).
שאלזון, שמואל אלעזר פ-פא (חתימה).	דייך, מאיר שכנא קנט.
שאכמייסטער, נחום רסב-ג (תמונה).	דייך, משולם רג-ד. שסה.
שאלקעס, אליעזר רפ.	דייכלין, מענדל; זלמן קלג (חתימה).
שאקי, אבנר חי צח. קא (כת"י).	דייכמן, יחזקאל פב (חתימה).
שארפשיין, אברהם זאב ע (חתימה). שנו-ס.	דייכמן, משה יהודה פא (חתימה).
שווארץ, יהושע רצו-ז (חתימה).	דייפל, שופט סב.
שווארץ, יוסף פב (חתימה).	ריסמן, פנחס מט.
שוורצמן, יהושע זאב פג-ד (חתימה).	רלצניק, אברהם שנד-ה (חתימה).
שוורצר, ישראל פב-ג (חתימה).	רסנובסקי, יעקב רצו (חתימה).
שויער-הרואה, ישראל, אבד"ק סאבאטיש רצ.	רסקין, יעקב יוסף פד (חתימה).
שוסטרמן, מרדכי קלח.	רסקין, יצחק רחצ.
שוסטרמן, צבי הירש סו-ע (חתימה).	רפאל ב"ר שמועון מאמדור קמה.
שור, אפרים רסב-ג (תמונה).	רפפורט, אברהם רסב-ד (תמונה).
שור, משה ב"ר ישראל קס (חתימה).	רפפורט, יצחק מניקוליוב שדמ.
שזר (רובאשאו), שניאור זלמן סג. צז-ח (כת"י).	רפפורט, שלמה זלמן פג (חתימה).
שטאקהאמער, דוד סד-ע (חתימה).	שאוריק, זלמן דובער מו.
שטיינגאלד, שמואל רצו (חתימה).	שואל ב"ר אליעזר קפח-ט.
שטיינין, פייזש רצג (חתימה).	שואל קסט (חתימה). קעט (חתימה).

שלייפמאן, י. רסב-ד (תמונה).	שטילרמאן, משה אפרים רס-רסא.
שלינקה, אברהם דוד פד (חתימה).	שטנשטיין, יוסף יצחק רצג (חתימה).
שליפעצ'ניקאוו, חנא רסב-ג (תמונה).	שטערנפלד, י. רסב-ג (תמונה).
שלמה ב"ר איתמר מניקוליוב שמו-ז.	שיין, אהרן משה פא (חתימה).
שלמה ב"ר אליהו יעקב סד-ע (חתימה).	שיינא, בת דודת אדמו"ר האמצעי טז.
שלעזינגער, אברהם חיים פב-ג (חתימה).	שיינברגר, מרדכי אהרן פא (חתימה).
שלעזינגער, דוד פב (חתימה).	שיינין, ארי' ליב שסט-ע (כת"י).
שלעזינגער, יחיאל יהודה פב (חתימה).	שיינקין, ראובן פב-ג (חתימה).
שלעזינגער, משה פב (חתימה).	שילדקרויט, זאב סד-ע (חתימה).
שלעזינגער, משה מאיר פב-ג (חתימה).	שיפריין, ברוך פו-ז (חתימה). קמז-ח.
שמארגאנסקי, משה יצחק קלב-ג (חתימה).	שיפריין, דוד שעא.
שמואל, מ"ץ דקאזימראוו קכז.	שלאפשטיין, ידידי' קס (חתימה).
שמואל בן יוסף קז.	שלום ב"ר מנחם מענדל שדמ.
שמואל קפ-קפא (חתימה).	שלום מוויליקא שדמ.
שמואל אביגדור מאחורי הנהר דהוראדנא רלד.	שלום דובער בן מינא סט-ע (חתימה).
שמואל דובער מזבוריסוב (הרשד"מ) יז. לו. לז-ח (כת"י). קפב. שכד. שלב (כת"י).	שלום שכנא (אבי אדמו"ר הצמח צדק) קפה-ו.
שמואל חיים מב.	שלונסקי, אברהם צז. צט (כת"י).
שמואל צבי בן שרה ע (חתימה).	שליט, יצחק קלג (חתימה).
שמואלביץ, ישראל מאיר פ-פא (חתימה).	שלייפמאן, ברוך רסב-ד (תמונה).

שניאורסאהן, ברוך אליהו פד (חתימה).	שמוטקין, יהודה פג-ד (חתימה).
שניאורסאהן, ברוך שלום באדמו"ר הצמח צדק (רב"ש) שמט (חתימה).	שמוטקין, יוסף פד (חתימה).
שניאורסאהן, זלדא רחל (זקנת כ"ק אדמו"ר) עז.	שמוקלרמן, חיים יהודה פז-ז (חתימה).
שניאורסאהן, חי' מושקא (הרבנית) נז. סב. עב-ג. עז-ח (ההצלה). עט.	שמטוב, בן ציון רסב-ג (תמונה).
שניאורסאהן, חיים פא (חתימה).	שמעון ב"ר דוד יח.
שניאורסאהן, חיים אברהם (באדמו"ר הזקן) קמ. קפא. קפד (חתימה).	שמעון ב"ר לוי יצחק קס (חתימה).
שניאורסאהן, חיים ישעי' (מ"ץ בראמען) קלז-ח. רצד-ז (חתימה).	שמעון, מ"ץ דלאזניא שמו. שלו.
שניאורסאהן, חיים שניאור זלמן (האדמו"ר מלאדי) קמא-ב (כתי"ק). קמה (כתי"ק). ר. רד. רמג (חתימה). רפח-ט (חתימה). שכה-ז (כתי"ק). שלג. שמט (חתימה). שנב (חתימה).	שמר' הכהן סו-ע (חתימה).
שניאורסאהן, חנה עט (אם כ"ק אדמו"ר). רסה (תמונה). רעז.	שמרלינג, יוסף מענדל פד (חתימה).
שניאורסאהן, יהודה ליב (האדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט) קמא-ה (כתי"ק). קפט-קצג (כתי"ק). ר (כתי"ק). רפח-ט (כתי"ק). שמט (חתימה). שנב (חתימה).	שמרלר, אלי' שמואל פב (חתימה).
שניאורסאהן, יוכבד (חותנת אדמו"ר מוהרי"צ) נג.	שנור, יעקב פב (חתימה).
שניאורסאהן, יוסף חיים ב"ר לוי יצחק שמט (חתימה).	שניאור זלמן (אדמו"ר הזקן) ג. יב-טו. קכח. קפב. קפה-ז. רלב-ג (כתי"ק). רלח. רנה. ערב (תפלין שלו). עדר. רפד. שט-י (כתי"ק). שלו-ט. ראה מפתח ענינים ערך ספרים.
שניאורסאהן, יוסף יצחק (אדמו"ר מאוורוטש) יח. יט (כתי"ק). רג-ה (כתי"ק).	שניאור זלמן, מ"ץ בראמען קלה.
שניאורסאהן, יוסף יצחק (אדמו"ר מוהרי"צ) ד. ה (כתי"ק). ו (נייר המכתבים של הספריה). יג. טו. כא (כתי"ק). כד.	שניאור זלמן דוד ב"ר משה שסו (חתימה).
	שניאור זלמן יוסף שכד.
	שניאור צבי, מ"ץ בראמען קלז.
	שניאורסאהן, אברהם (באדמו"ר מהרי"ן מניעזין) נ.

ע"י הגבאי). שלג-ד. שמח-ט (כתי"ק).
שסג (כתי"ק).
ראה מפתח ענינים ערך ספרים.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (באדמו"ר

מוהר"ש)

לז-ח. רעז.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (כ"ק

אדמו"ר)

ו. ח (כתי"ק). מו-ה. מח-ט. נא-ג. נו-ז.
ס-סג. סד-ע (חתי"ק). עב-ג. עז-ח
(ההצלה). עט (חתי"ק). פ-פז. פח-צד
(כתי"ק). צה-קג. קפט-קצד. רטז-
יח (כתי"ק). רנב-ד (כתי"ק). רסו-ז
(תמונות). ער. רפ. שסז (חתימה).
שסח-ע (חתונתו).
ראה מפתח ענינים ערך יחידות.
שיחות.

שניאורסאהן, מנחם מענדל מרעפקא

רחצ.

שניאורסאהן, מנחם נחום (באדמו"ר

האמצעי)

שכד (כתי"י).

שניאורסאהן, מרדכי שניאור זלמן (מ"ץ

ביטאמיר)

רמו (כתי"י).

שניאורסאהן, נחום דובער (אדמו"ר

מאורוטש)

קפג. שכז-ח (כתי"ק).

שניאורסאהן, נחמה דינה (אשת אדמו"ר

מוהרי"צ)

כט. לב. מג-ד. נח. סב. רסו (תמונה).

שניאורסאהן, רבקה (אשת אדמו"ר

מוהר"ש)

לב. לה. סא. רס-רסא.

שניאורסאהן, רחל (דודת כ"ק אדמו"ר)

עד-ו.

שניאורסאהן, רפאל מרדכי

רג-ד.

שניאורסאהן, שטערנא שרה (אשת

אדמו"ר מוהרש"ב)

יד. טו (כתי"ק). יח-ט. כז-ט. לב. לז-ח
(מב-ג (כתי"ק). עה. שסג-ד (תנאים).
שסח (כתי"י).

(תמונה בצעירותו). כה-ז (כתי"ק).
לא (כתי"ק). לא-ה. לו (כתי"ק). מ
(כתי"ק). מא-ג. מד (כתי"ק). מה-ט.
נ-נב (כתי"ק). נג-ו. נז-סב (כתי"ק).
סג-עא. עד-ה (כתי"ק). עז-ח. קצח
(כתי"ק). רא. רו. ריא-ב. רכז (כתי"ק).
רלב-ג (כתי"ק). רלט (כתי"ק). רמג-ד
(כתי"ק). רמוז (כתי"ק). רנו. רס
(כתי"ק). רסו-ז (תמונות). ער. ערה-ו
(מקלות הנועם שלו). רעה-ט (כתי"ק).
רפא-ג (חדר היחידות שלו. ניירות
האזרחות, ועפרון שלו). רצו. שלג
(כתי"ק). שנד. שנו. שסב. שסח. שעא
(כתי"ק).

ראה מפתח ענינים ערך יחידות.
מאמרים. ספרים. שיחות.

שניאורסאהן, יעקב דוב

לב.

שניאורסאהן, יצחק דובער (אדמו"ר

מהרי"ד מלאדי)

שלג-ד (כתי"ק). שמט (חתימה).

שניאורסאהן, ישראל ארי' ליב (אחיו של

כ"ק אדמו"ר)

עב-ג. עט (כתי"י וחתימה).

שניאורסאהן, ישראל נח (האדמו"ר

מהרי"ץ מניעזין)

קמא-ב (כתי"ק). קמה (כתי"ק). קנב-ג
(כתי"ק). רמג (חתימה). רפח-ט
(חתימה). שמט (חתימה). שנב
(חתימה). שסד (כתי"ק).

שניאורסאהן, לוי (הקטן)

רחצ.

שניאורסאהן, לוי יצחק בהרב"ש

שמט (חתימה).

שניאורסאהן, לוי יצחק (אבי כ"ק

אדמו"ר)

עא-ב. עד-ו (כתי"ק). ריט (וזוגתו
הרבנית חנה). רנא (כתי"ק). רסה
(תמונה). רחצ.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (אדמו"ר

הצמח צדק)

ד (כתי"ק). ה. ז (כתי"ק). יג. יז-יח. לז.
קכב-ג. קכד (כתי"ק). קכה. קלו-ח.
קלט (כתי"ק). קמ-קמב. קמד. קנב-ג.
רלו. רלח-רמא (כתי"ק). רמב-ג.
רנז-רסב (ציורים). רעג (שרוול של
הסירטוק). רפח. שכב. שכו. של (מענה

שניאורסאהן, שלום דובער (אדמו"ר מוהרש"ב)	שניאורסאהן, שניאור זלמן אהרן (רז"א)
ד (כתי"ק). יח-כא. כב (חתי"ק ברוסית). כג-לח. לט (כתי"ק). מ-מב. נד (יום הולדת). קלא. קנט. ר-רב. רו-ח (כתי"ק). רכו (כתי"ק). רכז. רלט-מ (כתי"ק). רמב. ערב (תפלין שלו). רצב-ה. שיד-טו. שמט (חתימה). שנד. שסג-ד (תנאים).	לז. נא. שמט (חתימה).
ראה מפתח ענינים ערך מאמרים.	שניאורסאהן, שניאור זלמן מרדכי (באדמו"ר מוהרי"צ מאוורוטש)
שניאורסאהן, שלום דובער (אדמו"ר מרעציעע)	שניידערמאן, שמרי'
שסז (כתי"ק).	רסב-ג (תמונה).
שניאורסאהן, שלום שלמה (דודו של כ"ק אדמו"ר)	שניידרוב, שבת; יקותיאל; מרדכי
עא-ב. עד.	רצו (חתימה).
שניאורסאהן, שלמה זלמן (האדמו"ר מקאפוסט)	שערמאן, יצחק שלמה (מח"ס פתחי שערים)
רנו. שמט (חתימה). שסו (כתובת בתו). שסז.	שטו-ז.
שניאורסאהן, שמואל (אדמו"ר מוהר"ש)	שפטיל, שמואל בצלאל (הרשב"ץ)
ד. ח. טז. יז (כתי"ק). יח-ט. לז. קפב. רד-ה. רמ-רמב. רמג-ה (כתי"ק). ערב (תפלין שלו). רעג (הכיפה שלו). רעז-ח (מגילה שלו, שלחן וארנק). שיד-טו. שלא-ב (מענה ע"י הגבאי). שמט (חתימה).	ר.
שניאורסאהן, שמואל (דודו של כ"ק אדמו"ר)	שפירא, אהרן
עא-ב. עד-ז. רסב-ד (תמונה).	רצו (חתימה).
שניאורסאהן, שמואל מנחם מענדל	שפירא, אלי' (בעל אלי' רבא וזוטא)
פב-ג (חתימה). קלא.	רלב.
שניאורסאהן, שמואל עקיבא	שפירא, אליעזר הכהן
רפ.	פא (חתימה).
שניאורסאהן, שמרי' נח (אדמו"ר מוהרש"נ מבאברויסק)	שפירא, יהודה זרחי'
כו. שמט (חתימה). שסז.	פ-פא (חתימה).
שניאורסאהן, שניאור (נכד אדמו"ר הצמח צדק)	שפירא, יהודה מאיר
שמט (חתימה).	שסז-ח (חתימתו).
שניאורסאהן, שניאור דובער (באדמו"ר מהרי"ן מניעזין)	שפירא, יוסף
שסד.	רסב-ד (תמונה).
שניאורסאהן, שניאור זלמן	שפירא, יעקב צבי
מה-ו (כתי"ק). סט-ע (חתימה).	פב (חתימה).
	שפירא, ליפא
	קלז.
	שפירא, משה בהרה"ק מקוריץ (מז"ץ בסלאוויטא)
	קפה-ז.
	שפירא, משה ארי' לייב
	פב (חתימה).
	שפירא, נתן (נשי"א)
	רכט.
	שפירא, נתן נטע (שו"ב בבירז)
	קנז-ח (כתי"ק).

שרון, אריק	שפירא, פנחס (המדפיס בסלאוויטא)
צח. קב (כת"י).	עדר (ובנו ובתו).
שרייבער, זעליג צבי	שפירא, שלום דובער
סו-ח (חתימה).	פב (חתימה).
שרייבער, פנחס	שפירא, שמואל
רפ.	רסב-ג (תמונה).
ששונקין, חיים; משה	שפירא, שמואל אבא
רחצ.	עדר.
ששונקין, נחום שמר'ל	שפריידעגן, חיים
מה-ו (כת"י). פ-פא (חתימה).	שנד.
תאזי, שמעיה	שי"ץ, ז.
דש.	רס.
תומרקין, יוסף (מ"ץ בקרעמענטשוג)	שי"ץ, ישראל (גיס אדמו"ר האמצעי)
רמו.	טז.
תרשיש, ישעי' ביניש	שקולניקוב, יעקב
סו-ח (חתימה).	פה (חתימה).
	שקליאר, אלי' נחום
	סו-ע (חתימה).

מפתח מקומות

אודיסה	באינריטש
קמט.	יז.
אורוטש	באלטימור
יח-ט.	מה-ו.
אוקראינה	באריסוב
קפז.	לז.
אטוואצק	בופולו
ו.	ראה מפתח מוסדות ערך אחי תמימים.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.	ביחוב חדש
אלאפאליע	קכח-ט.
שיד-טו.	ביישינקאווין
אלג'יר	יט. קלו. קמו.
שה-ח.	בירז
אלטונא	קנה-ט.
רל.	בלגיה
אלמא אטא	כד.
ריט. רסה.	בעלגראד
אמלין	כט.
שסד.	בעליניץ
אנגליה	קצא-ג (דואר). רפח.
כד.	בראהין
אסוועץ	שיד-טו.
כח.	בריסק
אראל	כח.
כז. לא.	ברלין
ארץ הקודש	עג.
סא (הכרזת מלוכת ישראל בארה"ק).	ברצלונה
פ-פה (הזמנה לביקור בארה"ק). ריג.	עז.
שיא-טו (עליה לארה"ק).	גרמניה; אשכנז
כב.	כד-ל.
באבינאוויטש	דאקשיץ
קכד. קצא-ג.	קצד. שנה. שסט-ע.
באברויסק	דובדו
כז. קמב-ג (הרבנים בב.). רד-ה. רעת.	שז.
שיא-ב. שיד-טו. שלב.	דווינסק; דענבורג
באטום	כח-ט. ריג. שכה. שלג.
מה.	

דיסנא	קמא-ב (הרבנים בד.).
דמשק	רכח-ט.
דראזמין	שיח.
דרבנט	מה.
האדיטש	טו.
האמבורג	רז. רל.
האמליא	לד.
האראדניע	קמו.
הארקי	קמג-ו (הרבנים בה.).
הראדישין	שלו-ז (פנקס הקהלה).
וואלין	קפז.
וואנדזבעק	רל.
וואעריסהאפען	רו.
ווארשא	ד. ו. ח. מא. ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
וויטבסק	יט-כב. כו (בית אדמו"ר מוהר"ש שם). קמד. קמוז. רעה. רצב-ג. שי (מנין פראשמושקעש).
וויילנא	כא-ב. שיב. ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
ווירצבורג	מא.
ווישי	עז.
ועואי (שווייץ)	יז.
זאאלשע (נאות דשא)	כד. כז.
זאמוט	יט.
זלאבין	שיא-ב.
ז'נבה	יז.
זעמבין	מה-ו.
האראל	רי.
חברון	מט (החצר). קפז.
חרסון	קנג.
חרקוב	כט. לד.
טיטואן	קסב. קסד.
טשאסניק	לז.
טשילי, קזחסטן	ריט.
טשיצערסק	קלו. קלט.
יאלטע	כט. לז.
יאנאוויטש	קכז.
יוחאוויטש	רעט.
יקטרינוסלב	עב.

מוהילוב	ירושלים
קכת. רפח.	פ. קלא. שו-ז. שסג-ד.
מונטריאל	כפר חב"ד
ראה מפתח מוסדות ערך בית רבקה. תומכי תמימים.	סג. פ (ספריה).
מוסקבה	לאדי
ה. יט-כג. לט. קלח. ריא-ב. רצט.	ג.
מיאסקובקע	לאזניא
שיט.	יב.
מיכלפאליע	לאיעב
שכא.	שיד-טו.
מינכען	לבוב; למברג
רו-ח.	קלח.
מינסק	לובלין
כט. לד. לו.	מא.
מעזיבז	לוד
שיח.	פ.
מצרים	ליבעשוב
רכה.	שיח.
מקנאס	ליובאוויטש
קט-י. קיב. קיד. קטז-כ. שב-ח.	ג-ד. יז. כב. כד. כו-לה (ההעתקה מל.). לז-ח. מא-ב. קכד (הדואר). קכה-קלא (הרבנים בל.). קלב (בתי הכנסת בל.). קלו. קנט. קפא-ד (יריד). קפו. קצא-ג (דואר). קצד. ריא. רמו. רפח. שמוז-ט (חברת מלביש ערומים). ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
מרסיי	ליטא
עז-ח.	יט. ריא.
ניו-יארק; ברוקלין	לייפציק
ב. ד-ו. עז-ח.	כט.
ניס	ליסבון
עז.	עז-ח.
ניעזין; ניזני	מאזיר
כח.	שיד-טו.
ניקוליוב	מאנטרע (שווייץ)
עב. שמא-ז (פנקס חברה ש"ס).	יז.
נעויל	מאקאוויץ
קמד.	שיח.
נעמרוב	מאריענבאד
שיט.	יח.
סוראז	
שסד.	
סטאראדוב	
קמד. קנג-ד. שסד.	

פריז	סיקאווייע
יז. ס-סא. עז. רעז.	שיח.
ראה מפתח מוסדות ערך בית רבקה.	סלאוויאנסק
פתח תקוה	כג. כט. לט.
פה.	סמולנסק
צפת	כט.
רכה. שה.	סמילעוויץ
צרפת	רט.
יז. כד. סג. פ. פה-ו (הזמנה לביקור בצ.).	סמרקנד
קאוונא	רעט-פ.
כח. ריא.	סנאווסק
קאוועל	כז. רט-יא.
מא.	סרביה
קאזאן	כד.
כט.	פאהאר
קאליפורניה	קנג-ה. שסד.
סא. רעו.	פאטשעפ
קאליש	קנג-ד.
כה. שיט.	פאלטאווא
קאנאטאפ	ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
קכח. קל.	פאס
קאסטאנטיין חדש	קו-קכא. קסב-קפא. שב-ו.
שיח.	פאקש
קאראסטען	רפט-צ.
רסב-ד (תמונת המשתתפים באספת הרבנים).	פאריטש
קוטאריד	שיא.
שיט.	פולוצק
קיוב	קכד.
יט.	פולין
קיסלאוואדסק	ד-ו. ח.
כח-ט.	פורקערסדארף
קניגסברג	רסו-ז (תמונות).
קצו-ז.	פטרבורג; פטרוגרד; לנינגרד
קראטי	ד. יח-ט. כא-ג. כז. קמז-ט. קפב. ריא-ב. רעו. רעח-ט. רצט.
שיט.	פלעשצעניץ
קראסובאזאר	שלב. שמא.
שסב.	פראסקרוב
	שיח.

קראסני	דיגא
שיט.	ד-ו. כז. רצז. שע.
קרוצע	רייכענהאל
קמא.	רח.
קריסלאווא	דעציצע
שכה-ו. שלג.	שיד-טו.
קרעמענטשוג	שאנגהיי
לד. קלח. רמו.	סא.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.	שווייץ
ראדין	טז-יז.
רט-יא.	שומיאן
ראוונא	רט.
שטו.	שטרעשין
ראמאנאווקא	שיב.
שמב.	שיקגו
ראמען	ראה מפתח מוסדות ערך אחי תמימים.
קלה-קמא (הרבנים בר.). רצד. ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.	שצעדרין
רוגוטשוב; ראהאטשוב	ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
כז. קכת. שיא-ב.	תוניס
רודניא	שה-ח.
לא. שלז. שמו.	תורכיה
רוסטוב	כז.
ד. כא. כג. כו-לה. ריא. רמו. רעט. ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.	תל אביב
רוסיה	פ. פג-ה. קמז-ח.
יט (רייסן). כא. כד. כז. קפז (הלבנה).	

מוקדש

לחיזוק ההתקשרות לנשיאנו

כ"ק אדמו"ר זי"ע

נדפס על ידי ולזכות

אוריאל צבי הלוי בן גיטל עטל

וזוגתו בתי' בת שרה מינדל

ולזכות בניהם

מנחם מענדל הלוי בן בתי'

לוי יצחק הלוי בן בתי'

שלום דובער הלוי בן בתי'

חנה עטקא בת בתי'

שיחיו לאריכות ימים ושנים טובות ובריאות

לייבער

להצלחה רבה ומופלגה בטוב הנראה והנגלה

בכל אשר יפנו בגשמיות וברוחניות

ולנחת רוח יהודי חסידותי מתוך שמחה וטוב לבב

נדפס לזכות

הרה"ח הרה"ת גרשון מענדל בן רבקה לאה

חרבנית בתי בת חי

גרליק

נכדם ישראל ארי' לייב בן שטערנא שרה
 ורעיתו שרה בת דבורה לאה
 ובנם דובער בן שרה
 נכדם לוי יצחק בן שטערנא שרה
 ורעיתו חי' מושקא בת רחל
 נכדם ברוך שניאור בן שטערנא שרה
 נכדם מאיר בן שטערנא שרה
 נכדם שמעני' בן שטערנא שרה

קרינסקי

בתם חנה בת בתי'
 חתנם ישראל מרדכי בן דבורה
 נכדם לוי יצחק בן חנה
 נכדתם חי' מושקא בת חנה
 ובעלה חיים אפרים בן אסתר פראדל
 נכדם שמואל בן חנה
 נכדם חיים מאיר בן חנה
 נכדתם שטערנא שרה בת חנה
 נכדם מנחם בן חנה
 נכדתם רחל בת חנה
 נכדתם נחמה לאה בת חנה

גרינברג

בנם יוסף בן בתי'
 כלתם חנה בת חי' לאה
 נכדם פרץ בן חנה
 נכדתם רבקה בת חנה
 נכדתם רייזל בת חנה
 נכדם חיים בן חנה
 נכדתם חדסה בת חנה

גרליק

בנם משה בן בתי'
 כלתם חנה חי' סימא בת שטערנא
 נכדם חיים מאיר בן חנה חי' סימא
 נכדתם מושקא בת חנה חי' סימא
 נכדם שלום בן חנה חי' סימא

גרליק

נכדתם שיינא בת חנה
 נכדתם מרים גיטל בת חנה
 נכדתם רבקה בת חנה
 נכדתם שטערנא שרה בת חנה
 נכדתם שאשע בת חנה

גרליק

בתם שאשע בת בתי'
 חתנם חיים משה מרדכי בן איטא רבקה
 נכדתם חנה בת שאשע
 ובעלה מנחם שמואל בנימין חלוי בן שרה
 טושנא (יהודית)
 ובנם שניאור זלמן חלוי בן חנה
 ובתם יהודית שרה טושנא בת חנה
 ובתם איידל בת חנה
 ובנם שלום בן חנה
 נכדתם פריידא דאבא לאה בת שאשע
 ובעלה שמואל אלכסנדר סנדר בן מלכה פערל
 ובתם חי' מושקא בת פריידא דאבא לאה
 ובנם מנחם בן פריידא דאבא לאה
 ובתם דבורה בת פריידא דאבא לאה
 נכדם לוי יצחק בן שאשע
 נכדם שניאור זלמן בן שאשע
 נכדם מאיר שלמה בן שאשע
 נכדתם חי' מושקא בת שאשע
 נכדם יחזקאל בן שאשע
 נכדתם הענא בת שאשע
 נכדתם שיינא בת שאשע
 נכדתם ברכה בת שאשע
 נכדם שלום בן שאשע
 נכדם שמואל בן שאשע
 נכדם ישראל ארי' לייב בן שאשע

שייקביץ

בתם שטערנא שרה בת בתי'
 חתנם הלל דוד בן דבורה
 נכדתם חנה בת שטערנא שרה
 ובעלה דוד יצבי בן חדסה פייגא
 ובתם חי' מושקא בת חנה
 ובתם עטא בת חנה
 ובנם שלום בן חנה

בתם רבקה לאה בת בתי'
 חתנם אברהם בן נחמה
 נכדם לוי יצחק בן רבקה לאה
 ורעיתו מאשא בת העניא סטישא
 ובנם מנחם בן מאשא
 ובתם חנה בת מאשא
 נכדתם חנה בת רבקה לאה
 ובעלה מנחם מענדל בן רחל
 ובתם יהודית בת חנה
 ובתם חי' מושקא בת חנה
 ובנם אהרן בן חנה
 ובנם גבריאל נח בן חנה
 נכדם חיים מאיר בן רבקה לאה
 ורעיתו אביבה מלאה בת בינה תרצה
 ובתם חי' בת אביבה מלאה
 נכדתם שיינא יהודית בת רבקה לאה
 ובעלה אליהו בן יצפורה פייגא
 ובתם שרה בת שיינא יהודית
 ובתם חי' מושקא בת שיינא יהודית
 ובנם יונה בן שיינא יהודית
 נכדתם זעליא רחל בת רבקה לאה
 ובעלה אליעזר בן לאה
 ובתם מושקא בת זעליא רחל
 ובתם חי' שרה בת זעליא רחל
 נכדתם סוגיא בת רבקה לאה
 ובעלה לוי בן אדל רייזל
 נכדתם מושקא בת רבקה לאה
 וחמיו"ח מאיר שלמה בן רחל
 נכדתם חי' בת רבקה לאה
 נכדתם ברכה בת רבקה לאה
 נכדם שלום בן רבקה לאה
 נכדתם שטערנא שרה בת רבקה לאה

חזן

בנם לוי יצחק בן בתי'
 כלתם חנה בת לאה
 נכדם ישראל ארי' לייב בן חנה
 נכדתם רחל בת חנה
 ובעלה ביצאל בן אלישבע
 נכדתם חי' מושקא בת חנה
 נכדם דובער בן חנה

